DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ / DUMLUPINAR UNIVERSITY
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ / JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

DPUJSS
Sayı/ Number 48
Nisan / April 48

Sahibi / Owner
Prof. Dr. Remzi GÖREN
Dumlupınar Üniversitesi Rektörü

Editörler / Editors
Doç Dr. Niyazi KURNAZ / Dumlupınar Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hakan ARIDEMİR / Dumlupınar Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Özer ÖZÇELİK / Dumlupınar Üniversitesi

Yayın Kurulu / Editorial Board
Prof. Dr. Kemal DEMİRCİ / Dumlupınar Üniversitesi
Doç Dr. Niyazi KURNAZ / Dumlupınar Üniversitesi
Doç Dr. Mustafa DURMAN / Dumlupınar Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hakan ARIDEMİR / Dumlupınar Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Özer ÖZÇELİK / Dumlupınar Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hacı Murat ARABACI / Dumlupınar Üniversitesi

Dergi Sekreteryası / Secretary of Journal
Arş. Grv. Zeynep SEVİNÇ / Dumlupınar Üniversitesi
Arş. Grv. Fadime ÇELİK / Dumlupınar Üniversitesi
Arş. Grv. Onur Ş. KARAKUŞ / Dumlupınar Üniversitesi

Yayın Periyodu/ Publication Period
Yılda 4 kez yayınlanır. / Four times a year.

Yayın Dili / Language
Türkçe-İnglizce / Turkish-English

Kapak Tasarımı / Cover Design
Arş. Grv. Erkan ÖZKARAKAŞ / Dumlupınar Üniversitesi

Dizgi ve İç Tasarım / Typographic & Inner Design
Arş. Grv. Kübra ÇİÇEKLİ / Dumlupınar Üniversitesi

Yazışma Adresi / Correspondence Address
Sosyal Bilimler Dergisi
Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kütahya/Türkiye
sbe@dpu.edu.tr
+90 274 265 20 31
sbe.dpu.edu.tr

ISSN
1302-1842

Her hakkı saklıdır. Sosyal Bilimler Dergisi Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında olmak üzere yılda dört kez yayınlanan, EBSCOhost, ULAKBİM/Sosyal Bilimler veri tabanında ve ASOS indexte taranan uluslararası hakemli bir dergidir. Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanan makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarların kendi kişisl görüşleri olup, hiçbir şekilde Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün veya Dumlupınar Üniversitesi'nin görüşlerini ifade etmez. Makaleler sadece referans verilerek kullanılabilir.

All the copy rights of this journal is under the sole responsibility of Dumlupınar University. This Journal is published four times a year and is a International refereed Journal.The opinions put forwarded in this journal are belong to their writers. These opinions do not reflect the views of The Institute of Social Sciences or Dumlupınar University. Articles can be used only by reference. This Journal have been indexed by EBSCOhost, ULAKBIM and ASOS.

Dergimizin bu sayısına (Sayı 48) gönderilen makaleleri değerlendiren hakemlerimize ve danışma kurulumuza teşekkürlerimizi sunarız.

We gratefully acknowledge the referees and advisory board who kindly helped us to review the articles sent for the current number (Number 48).

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Akmatali ALIMBEKOV / Kyrgyz-Turkish Manas University
Prof. Dr. Ali KARTAL / Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Ann Marie BISSESSAR / University of the West Indies
Prof. Dr. Assem Abdel FATTAH / Minia University
Prof. Dr. İbrahim TAŞ / Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Prof. Dr. Jose' R. Pires MANSO / Universidade da Beira Interior
Prof. Dr. Metin Kamil ERCAN / Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Faruk GENÇKAYA / Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan AKTAŞ / TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Prof. Dr. Ricardas BARTKEVICIUS / Vilnius Pedagogical University
Prof. Dr. Bilhan KARTAL / Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Dick NG'AMBI / University of Cape Town
Prof. Dr. Fadil HOCA / International Vizyon University
Prof. Dr. Gulnar NADIROVA / Al-Farabi Kazakh National University
Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY / Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ / Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim ERDOĞAN / Muş Alparslan Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ERDEM / Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet YÜCE / Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Musa MUSAI / International Vizyon University
Prof. Dr. Seval Kardeş SELİMOĞLU / Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Selehattin KARABINAR / İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf DOĞAN / Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Zoran FILIPOVSKI / International Vizyon University
Prof. Dr. Peter F. BIEHL / Buffalo University
Doç Dr. Ali ARI / Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. Ceenbek ALIMBAYEV / Kyrgyz-Turkish Manas University
Doç. Dr. Fatih ÖZBAY / İstanbul Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Nazım CAFERSOY / Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Doç. Dr. Elena MIHAJLOVA / Ss. Cyril and Methodius University
Doç. Dr. Yusuf GÜMÜŞ / Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Arzu ARIDEMİR / Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Elmira ADİLBEKOVA / Akhmet Yassawi University
Doç. Dr. Kalina SOTIROSKA / International Vizyon University
Doç.Dr. Sandy DALL'ERBA / University of Ilinois Urbana-Champaign
Doç.Dr. Brian SILVERSTEIN / University of Arizona
Doç. Dr. Ülkera MUSEYEVA / Kırımsky Engineerski Pedegogicesky Universitet
Doç. Dr. Eldar SEYDAHMETOVA / Kırımsky Engineerski Pedegogicesky Universitet
Doç.Dr. Elmira ADİLBEKOVA-Ahmet Yesevi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Oğuz BAKKALBAŞI / Marmara Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Anđela Jakšić STOJANOVIĆ / Mediterranean University
Yrd.Doç.Dr. Orhon MYADAR / University of Arizona
Yrd.Doç.Dr. Ercan ÖMİRBAYEV-Ahmet Yesevi Üniversitesi
Dr. Gulmira OSPANOVA-Ahmet Yesevi Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

1. Hizmet Sektöründe Çalışan Büro Personelinin Sosyal Medya Kullanımı Ve İş Doyumu / The Use Of Social Media Of Office Staff Working In The Service Sector And Job Satisfaction
Furkan BAŞER- Gülbahar TÜRKMENOĞLU- Burhan ÇİL **1-18**

2. II. Abdülhamid Döneminde Simav Kazasında Eğitim / Education In Simav District In The Era Of 2nd Abdülhamid
Ahmet VURGUN **19-37**

3. Kamu Tercihi Perspektifinden "House Of Cards"In İçerik Analizi / Content Analysis Of "House Of Cards" From The Perspective Of Public Choice
Devrim ÖZKAN- Buğra KALKAN..... **38-63**

4. Küresel Kamusal Mallar Perspektifinden Barış Ve Kalkınma İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Analiz /An Empirical Analysis On The Relationship Between Peace And Development From The Perspective Of Global Public Goods
Fazlı YILDIZ **64-78**

5. Bir Derleme: Benlik Kavramına İlişkin Bazı Yaklaşımlar Ve Tanımlamalar / A Revıew: Some Approaches And Definitions About The Self Concept
Hanzade ASLAN- YILMAZ **79-89**

6. Okul Öncesi Öğretmen Ve Öğretmen Adaylarının Özyeterlik İnançlarının Karşılaştırılması / Pre-School Teachers And Teachers' Self-Efficacy Beliefs Comparison
Cenk YOLDAŞ- Gamze YETİM- Nur EzgiKÜÇÜKOĞLU **90-102**

7. Hizmet Sektöründe Değer Akış Haritalama Uygulaması: Bir Üniversite Araştırma Ve Uygulama Merkezi Örneği /Value Stream Mapping Application In Service Sector: A Case Study Of A University Research And Application Center
Nuri Özgür DOĞAN- Yusuf ERSOY **103-116**

8. Sahip-Yöneticiler Öz-Kişilik Kimliklerini Nasıl Değerlendiriyorlar?: Küçük Örgüt Sahip-Yöneticilerinin Öz-Kişilik Kimlikleri Üzerine Bazı Çıkarımlar / How The Owner-Manager's Evaluate Their Own Identification Of Core-Personality ?: The Owner-Manager's Of A Small Organizations Identification Of Core-Personality On Some Conclusion
Hakan KARA **117-127**

9. Bilgi Toplumda Liderlik: Sürdürülebilir Liderlik / Leadership In The Information Socıety: Sustainable Leadership
Fulya MISIRDALI YANGİL **128-143**

10. Telafi Hipotezinin Türkiye'de Geçerliliği: Bölgesel Panel Veri Analizi / Valıdıty Of Compensation Hypotheses In Turkey: A Regional Panel Data Analysis
Güner TUNCER **144-154**

11. Resimli Müntehabât-I Edebiyye Üzerine Bir İnceleme / A Study On Müntehabât-I Edebiyye
Halil ADIYAMAN **155-164**

12. Türkiye Cumhuriyeti'nde Yapılan Önemli İdari Reform Çalışmaları / Comparative Analysis Of The Administrative Reform Works Of The Republic Of Turkey
Fevzi KAYA **165-181**

13. Yeni Kamu Yönetimi Yaklaşımı İle Yatırım Destek Ajansları: Türkiye Yatırım Destek Ve Tanıtım Ajansı/ Investment Promotion Agencies In The New Publıc Management Paradigm: The Investment Support And Promotion Agency Of Turkey
Habibe İLHAN **182-198**

14. Avarız Defterlerine Göre Xvıı. Yüzyılda Kütahya / Kütahya According To Avariz Defters In The Xvıı. Century
Meltem AYDIN **199-232**

15. Bulut Bilişimin Sağlık Hizmetlerinde Kullanımı / Use Of Cloud Computing In Health Services
Gamze BAYIN- Gözde YEŞİLAYDIN- Okan ÖZKAN **233-253**

16. Yerel Hisse Tercihi Ve Bedava Binici Sorunu Etkisi Temelinde Yerli Ve Yabancı Yatırımcı Etkileşiminin Tespiti/ Determining The Interaction Between Domestic And Foreign Investor Based On The Effect Of Home Bias And Free Rider Problem
İbrahim BOZKURT **254-271**

17. Dış Ticaret İşlemlerinin Tms2 Stoklar Ve Tms18 Hasılat Standartalrı Kapsamında İncelenmesi / The Evoluation Of Foreign Trade Transactions According To Ias 2 Investories And Ias 18 Revenue Standards
Ahmet AĞSAKAL- Gökhan BARAL **272-293**

18. Yoksulluk Göstergesi Olarak Hoşnutsuzluk Endeksi, Türkiye İçin Bir Deneme / Misery Index As A Poverty Indicator, An Essay For Turkey
Süleyman Emre ÖZCAN **294-313**

19. Ali Hıbrî El-Kütahî'nin Havassü'l-Kur'ân Konusudaki Şifâü'l-Ebdân'ının Yeni Bir Nüshasının Literatüre Kazandırılması / Adding Into Literature Another Copy Of Şifâü'l-Ebdân On Havassü'l-Kur'ân By Ali Hıbrî El-Kütahî
İlhami GÜNAY.....**314-331**

20. "Psykhe İle Eros" Mitinin Yapısal Özelliklerinin Gösterge Bilimsel Yansımaları" / Semiotic Reflections Of Structural Characteristics Of The Myth "Psyche And Eros"
Sezgin DEMİR- Onur Alp KAYABAŞI **332-348**

21. Duygusal Tükenmişlik, İş Stresi Ve İşe Bağlılığın İş-Aile Çatışması Üzerindeki Etkisi: Amprik Bir Araştırma/ Impact Of Emotional Exhaustion, Work Stres And Job Involvement On Work-Family Conflict: An Emprical Evidence
Esra BULGURCU GÜREL **349-364**

22. Netâyicü'l-İtikâdiyye Fî Usûli'l-Fıraki'l-İslâmiyye İsimli Risâlenin İslam Mezhepleri Tarihi Açısından Önemi/ Priority Of The Pamplet Named "Netâyicü'l-İTikâdiyye Fî Usûli'l-Fıraki'l-İslâmiyye" In Terms Of Islamic Sects History
RIFAT TÜRKEL **365-386**

Makale Yazım Kuralları **387**

HİZMET SEKTÖRÜNDE ÇALIŞAN BÜRO PERSONELİNİN SOSYAL MEDYA KULLANIMI VE İŞ DOYUMU

Furkan BAŞER[1]
Gülbahar TÜRKMENOĞLU[2]
Burhan ÇİL[3]

Öz

Sosyal ağların kullanım düzeyi ve teknolojinin yeni biçimlerinin benimsenmesi ile birlikte sosyal medya, bireylerin bilgi ve belge paylaşımının yanı sıra bir eğlence unsuru olarak kendini göstermiştir. Böylece, sosyal medyanın büro personelinin iş performansı üzerinde çeşitli etkileri ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın amacı, kamu kurumu ve özel sektör işletmelerinde çalışan büro personelinin sosyal medya kullanımını ve sosyal medya kullanımına ilişkin tutumu ile **iş doyumu** arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Bu amaçla, Ankara ilinde, 11 kamu kurumu ve 18 özel sektör işletmesinde çalışan 462 birey ile bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Derlenen veriler, betimleyici istatistiklerden yararlanılarak; korelasyon analizi, t testi, tek yönlü varyans analizi, Tukey HSD testi, Mann-Whitney U testi ve Ki-kare bağımsızlık testi kullanılarak çözümlenmiş ve yorumlanmıştır. Buna göre; büro personelinin sosyal medya kullanımına ilişkin tutumu ile iş doyumu arasında aynı yönde güçlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, büro personelinin iş doyumunun, sosyal medya kullanım düzeyine göre farklılık gösterdiği; sosyal medya kullanım düzeyi arttıkça iş doyumunun da arttığı belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Sosyal medya, hizmet sektörü, iş doyumu.

THE USE OF SOCIAL MEDIA OF OFFICE STAFF WORKING IN THE SERVICE SECTOR AND JOB SATISFACTION

Abstract

With the level of use of social network and the adoption of new forms of technology, social media has shown itself as the individuals' information and document sharing tool and an entertainment element. Thus, there emerged various effects of social media on the business performance of office staff. The aim of this study is to investigate the social media usage of office staff working at private and public sector institutions, and to determine the relation between the use of social media and job satisfaction. For this purpose, a survey is performed with 462 individuals working in 11 public and 18 private sector institutions in Ankara. The collected data is analyzed by using descriptive statistics and various statistical tests such as correlation analysis, t test, one way ANOVA, Tukey HSD test, Mann-Whitney U test, Chi-square test of independence. As a result of the statistical findings, it is concluded that there is a strong relationship between job satisfaction and attitudes of office staff regarding the use of social media. In addition, it is determined that the office staff job satisfaction varies according to the level of social media usage, and that the use of social media increases the level of job satisfaction.

Keywords: Social media, service sector, job satisfaction.
Jel classification: M12, M15

1 Arş. Gör. Dr., Gazi Üniversitesi, furkan.baser@gmail.com
2 Gazi Üniversitesi, gtoprak_1973@hotmail.com
3 Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, burhcil@gazi.edu.tr

Makale Gönderim Tarihi: 28.05.2015 Makale Kabul Tarihi: 02.03.2016

Giriş

Hizmetler, üretim ve iş süreçlerinin her aşamasında ortaya çıkmakta ve katma değer yaratma sürecinde önemi tüm sektörlerde hızla artmaktadır. Özellikle yeni enformasyon, bilişim ve iletişim teknolojilerinin kullanımı, daha yoğun bir işbölümü ve daha yüksek düzeyde uzmanlaşma, yeni katma değer biçimlerini yaratmıştır (Sümer, 2008, s. 21). Teknolojik gelişmelerin, sürekli şekilde işletme ve çevresini etkilemesiyle bireylerin ve kurumların bu yeniliklerden uzak kalması günümüz dünyasında oldukça zor hatta imkansız gibi görünmektedir (Özen ve Bingöl, 2007, s. 399). Buna göre, iletişimin büyüleyici gücünü görebilen kişi ve kuruluşlar, bu gücün etkisinde kalmakta ve bu güçten yararlanmanın yollarını aramaktadır (Özer, 2009, s. 374).

Hizmetlerin çeşitlenmesi ve hizmet sektöründeki işgücü yoğunluğu nedeniyle iletişim teknolojileri ve internet kavramından yararlanmak bireyler için kaçınılmaz hale gelmiştir. Bürolarda görülen işlerin içeriğinin değişmesiyle birlikte, büro işlerini yapma usulleri de önemli ölçüde değişmiştir. Daha çok elle ve somut öğeler üzerinde yapılan hizmet işleri, bugün artık dijital ortamlarda bilgi işine dönüşmüştür (Tengilimoğlu ve Tutar, 2003, s.18). Büro elemanları, çağdaş yönetim yaklaşımlarını ve bürolarda bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma yeterliliğinde olan büronun en önemli unsurlarıdır (Öztürk Başpınar ve Ünlü Bayramlı, 2008, s.13). Bürolarda planlama, örgütleme, koordinasyon, denetim, halkla ilişkiler, araştırma-geliştirme, reorganizasyon gibi görev ve işlevler; çeşitli kademelerde farklı unvan ve pozisyonlarda çalışan kişiler tarafından yerine getirilir. Bunlar yönetici, uzman, memur, sekreter ve diğer (büroların temizlik, tamir, bakım ve onarım gibi işlerini yapan diğer) çalışanları kapsamaktadır (Tutar ve Altınöz, 2013, s.41).

Teknolojideki hızlı gelişmeler ve insanların birer kullanıcı olarak internette daha fazla zaman geçirmeye başlaması webin sosyal bir yöne kaymasını zorunlu kılmıştır. Buna göre, sosyal bir web mantığıyla tasarlanan Web 2.0 kavramı ortaya atılmıştır. Bu kavram; kullanıcı ve içerik geliştirici kavramlarını bir potada eritmekte ve ortaya çıkan "hem üreten, hem tüketen" web kullanıcı profilini yansıtmaktadır (İşlek, 2012, s. 14). Web 2.0 uygulamalarının sonucunda insanlar, sahip oldukları fotoğrafları, anlatmak istedikleri teknik ya da sosyal içerikleri, ziyaret ettikleri siteleri çok sayıda insanla rahat bir şekilde paylaşır hale gelmişlerdir (Eryılmaz, 2014, s. 7). Sosyal medya ise Web 2.0'ın ideolojik ve teknolojik temelleri üzerine geliştirilen bir grup internet tabanlı uygulamaya verilen genel bir isimdir (Kaplan ve Haenlein, 2010, s. 61). Bireyler, topluluklar ve kurumlar arasındaki iletişimin etkileşimli diyalog haline dönüşmesine yardımcı olan web ya da mobil destekli araçları içermektedir. Sosyal medya uygulamaları sayesinde web siteleri daha katılımcı, karşılıklı etkileşime dayanan, kullanıcıların da sadece okuyucu olmaktan çıkıp inceledikleri bilgilere dahil olabildiği, görüş bildirebildiği ya da kendi içeriklerini oluşturabildikleri ortamlar halini almıştır (Eryılmaz, 2014, s. 132).

Sosyal medya, bilginin üretilmesi, toplanması ve paylaşımı için tamamen farklı bir mekanizma ile çalışan yeni etkileyiciler yaratmakta ve insanların nasıl içerik üreteceğine ilişkin günlük rutinlerini sürekli güncelleştirmektedir (Solis ve Breakenridge, 2009). Hızla artarak gelişen sosyal paylaşım ağları özellikle işyerinde büro personelinin doküman, bilgi ve belge paylaşımının yanı sıra bir eğlence, iyi vakit geçirme unsuru olmuştur. İş dünyasında, çalışanların gün içinde çalışmalarına engel olacak biçimde sosyal paylaşım sitelerinde

gezinmeleri, yöneticilerin önlem almaya yönelik kurallar oluşturmalarına neden olmuştur (Sayımer, 2008, s. 125-126). Sosyal medyanın büro personelinin mesai saatleri içinde işi yapma üzerinde yöneticileri tedbir almaya sevk eden olumsuz etkilerinin yanı sıra iş doyumu üzerinde olumlu ya da olumsuz etkilerini de göz ardı etmemek gerekir.

İş doyumu, çalışan bireyin yaptığı işi, iş çevresini ve iş yerindeki çalışma koşullarını değerlendirmesi sonucu oluşan duygusal bir tepkidir (Mercer, 1997). İşyerindeki fiziksel (gürültü düzeyi, havalandırma miktarı, ışıklandırma durumu, kalabalık v.b), bireysel (sorumluluk miktarı, iş yükü, rollerdeki belirginlik düzeyi v.b), kişilerarası (amirler ve meslektaşlarla ilişkiler) ve kurumsal faktörler (belirsizlik, idari politikalar, çok fazla ya da az yapılandırılmışlık), çalışanların iş doyumundaki artışlar ya da azalmalarla ilişkili bulunmuştur (Batıgün ve Şahin, 2006). İş doyumunun sağlanması örgütlerdeki personellerin yerine getirecekleri faaliyetlerin kalitesinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu nedenle örgütler, personellerin iş doyumlarını artırmak için çeşitli yönetsel yöntem ve teknik kullanmaktadır. İş doyumunu artırıcı çabaların sonucunda ise, yüksek seviyede doyuma ulaşmış personellerin performans ve etkinliklerinde olumlu gelişmeler sağlanabilmektedir (Koç vd., 2009). Genelde iş görene işten duyduğu tatminin derecesi sorulmaktadır (Yüksel, 1990, s.4). Oysa bireyin çalışma saatleri içinde işten artakalan boş zamanını nasıl değerlendirdiği ve değerlendirirken uyguladığı aktiviteden doyum alıp almadığı da iş hayatından aldığı doyumun geneli üzerinde etkilidir.

Bu araştırmanın amacı kamu ve özel sektörde çalışan büro personelinin sosyal medya kullanımını ve sosyal medya kullanımı ile iş doyumu arasında ilişki bulunup bulunmadığını araştırmaktır. Çalışmanın gerekçesi, Türkiye'de iş hayatındaki internet ve sosyal medya platformlarının artan kullanımına dayanmaktadır. Bu amaçla; araştırmanın evrenini oluşturan, Ankara ilinde hizmet sektöründe çalışan büro personelleri ile gerçekleştirilen araştırma sonucu elde edilen veriler, çeşitli istatistiksel yöntemler kullanılarak çözümlenmiş ve yorumlanmıştır. Çalışmada ilk olarak, sosyal medya kullanımını konu alan literatür detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Daha sonra, araştırmanın uygulama ve çözümleme aşamalarında kullanılan yöntemin verilmesinin ardından elde edilen bulgular sunulmuştur. Son olarak, uygulamadan elde edilen bulgular da değerlendirilerek ulaşılan önemli sonuçlar özetlenmiştir.

1. İlgili Araştırmalar

Sosyal medya, teknolojinin yeni biçimlerinin benimsenmesi ve günlük yaşamın içine entegre edilmesiyle bireyler arası etkileşim için sayısız fırsatlar sunmaktadır. Bu fırsatlar, özellikle halkla ilişkiler uzmanları arasında sosyal medyanın yaygın kullanımına yol açmıştır (Eyrich vd., 2008; Lariscy vd., 2009; Porter vd., 2009). Boyd ve Ellison (2008) tarafından yapılan çalışmada, sosyal ağ sitelerinin özellikleri açıklanmış; kapsamlı bir tanımlaması yapılmıştır. Çalışmada, sosyal ağ sitelerin gelişim ve değişimleri üzerinde durulmuştur. Son yıllarda sosyal ağ siteleri, akademiden ve endüstriden araştırmacıların sürekli ilgisini çekmektedir.

Shao (2009), sosyal medyanın çekiciliğini açıklamak üzere kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı perspektifinden analitik bir yapı ele almıştır. Buna göre çalışmada, bireylerin farklı amaçlar için ve farklı şekillerde sosyal medyadan faydalanmakta olduğu savunulmuştur.

Bireylerin sosyal medya aracılığıyla sunulan içerikleri; bilgi, eğlence ve ruhsal ihtiyaçları için kullandıkları belirlenmiştir.

İşlek (2012) çalışmasında, sosyal medyanın tüketici davranışı ile ilişkisini ortaya koymayı amaçlamıştır. Sosyal medyanın ve sosyal medya pazarlamasının tüketici davranışına etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada, sosyal medyada satın alma öncesi tüketici davranışına yönelik bulgular incelendiğinde, sosyal medya kullanıcılarının öncelikle satın almak istedikleri ürünleri sosyal medya sitelerinde araştırdıkları görülmüştür. Ayrıca kullanıcılar yüksek oranda, sosyal medyanın firma ve markaların hedef kitleleriyle iletişime geçmesi için uygun bir araç olduğunu düşünmektedir.

Thomsen (1995), bireylerin web'i, uzmanlığını ve yapısal gücünü arttıran bilgiyi edinmek amacıyla kullandıklarını öne sürmüştür. Sallot vd. (2004) çalışmasında, müşterilerinin sorunlarına web aracılığıyla eğilen firmaların itibarını artırdığını ortaya koymuştur. Halkla ilişkiler uzmanları da halka daha etkili bir biçimde ulaşmak için bloglar gibi gelişmekte olan sosyal medya araçları yardımıyla endüstri liderliğini aramaktadır (Porter, Trammel, Chung, & Kim, 2007).

Dinamik ve gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye, bölgesindeki diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında benzersiz bir "sosyal medya sevdalısı" olarak değerlendirilmektedir (Alikilic ve Atabek, 2012). Ayrıca, 2014 yılı internet istatistikleri incelendiğinde ülke nüfusunun %56.7'sinin internet erişimine sahip olduğu görülmektedir (Internet World Stats, 2014). Bu nedenle; Türkiye'nin nispeten yüksek sosyal medya kullanım oranının sosyal hayata ve iş hayatına etkisi birçok araştırmaya konu olmuştur.

Emirza vd. (2012) tarafından yapılan çalışmada sosyal medyanın, içerik üretmeye ve anlık etkileşime olanak sağlamasının, bağımsız girişimcilerin iş tatminini olumlu etkilediği düşünülmüştür. Bu varsayımdan hareketle çok katlı pazarlama stratejisini kullanan küresel bir işletmenin Türkiye'deki serbest girişimcilerinin sosyal medyayı kullanım biçimleri ve bunun iş tatmini üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Vural ve Bat (2010) tarafından yapılan çalışmada, Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencilerinin sosyal medya farkındalık düzeyleri ve kullanım alışkanlıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda; öğrencilerin interneti hemen hemen her gün kullandığı saptanmıştır. Bunun yanında; sosyal medyanın genel amacı ve tanımının öğrenciler tarafından bilindiği ve birçok öğrencinin, internette geçirdiği zamanın çoğunu sosyal ağlarda geçirdiği belirlenmiştir. Akçay (2011) çalışmasında, kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı bağlamında sosyal medya kullanımı incelenmiştir. Sosyal medya kullanan Gümüşhane Üniversitesi öğrencileri, akademik ve idari personelinin elde etmiş oldukları doyumları ortaya konulmuş ve kişilerde sosyal medya kullanımının bırakmış olduğu etkiler incelenmiştir. Araştırmada, sosyal medyanın bireylerin çok fazla zamanlarını aldığı, yüz yüze sohbet etme, yakınlarıyla zaman geçirme, telefonla konuşma vb. alışkanlıklarını zayıflattıkları yönünde bir takım yakınmalarının olmasına rağmen; sosyal medyayı kullanmaktan vazgeçemediklerini belirtmeleri de ayrı bir inceleme konusu olarak değerlendirilmiştir.

Koçak (2012) çalışmasında ise bireylerin sosyal medya kullanım davranışları incelenmiş; sosyal medya kullanımının motivasyona etkisi incelenmiştir. Sosyal ağ sitelerinin tüm katılımcılar tarafından bilindiği, ancak diğer bazı sosyal medya platformları hakkında bilgisi olmayan çok sayıda katılımcının da bulunduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca, sosyal medya

kullanım avantajları kapsamında katılımcılar tarafından en çok değinilen konunun "iletişim sağlama ve bilgiye erişim" olması, haberdar olmanın en belirgin motivasyon olarak ön plana çıkmasında etkili olduğu düşünülmüştür.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Günümüzde, GSM şebekesi üzerinden yüksek hızda internet erişimine izin veren teknolojilerin, akıllı telefonlar ve tabletlerin kullanımı ile birlikte iletişim oldukça kolaylaşmıştır. Temel işlevleri bilgi alma ve eğlenme olan sosyal medyanın insan hayatında yerini alması ile birlikte kişilerin iletişim biçimi de önemli derecede değişmiş; sosyal medya kullanımı ve alışkanlığı kişilerin içinde yaşadıkları sosyo-demografik özelliklere göre farklılaşır hale gelmiştir. Bu nedenle, yeni bir iletişim kanalı olan sosyal medyanın kamu ve özel sektör işletmelerinde getirdiği değişimin tartışılması ve çalışanlar üzerindeki etkilerinin anlaşılması önem taşımaktadır. Bu araştırmanın amacı; kamu ve özel sektör işletmelerinde çalışan büro personelinin sosyal medya kullanım alan ve düzeylerini; sosyal medya kullanımına ilişkin tutumu ile iş doyumu arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Bu amaca yönelik hipotezler şu şekilde sıralanabilir:

H_1: Büro personelinin sosyal medya kullanımına ilişkin tutumu ile iş doyumu arasında ilişki vardır.

H_2: Büro personelinin sosyal medya kullanım süresine göre iş doyumu farklılık göstermektedir.

H_3: Büro personelinin sosyal medya kullanımına ilişkin tutumu cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H_4: Büro personelinin sosyal medya aracı tercihi ile cinsiyeti arasında ilişki vardır.

H_5: Büro personelinin sosyal medya kullanım süresi ile çalıştığı sektör arasında ilişki vardır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Ankara ilinde hizmet sektöründe çalışan büro personelleri oluşturmaktadır. BM'nin yapmış olduğu ayırıma g*öre* hizmetler sektörü; kamu hizmetleri, genel kamu hizmetleri, teşebbüs ve özel kuruluşların hizmetleri, dinlenme, eğlence ve benzeri hizmetler ile kişisel hizmetleri kapsamaktadır (Karluk, 2013, s. 159). Hizmetlere bağlı sektörler / alt sektörler ise Dünya Ticaret Örgütü sekretaryası tarafından BM sektörel sınıflandırma kitabı esas alınarak hazırlanan MTN.GNS/W/120 (hizmetler sektörel sınıflandırma listesi) sayılı belgede sunulmuştur. Söz konusu belgede yer alan sektörler / alt sektörler; mesleki hizmetler; haberleşme hizmetleri; müteahhitlik ve mühendislik hizmetleri; dağıtım hizmetleri; eğitim hizmetleri; çevre hizmetleri; mali hizmetler; sağlıkla ilgili ve sosyal hizmetler; turizm ve seyahatle ilgili hizmetler; eğlence, kültür ve spor hizmetleri; ulaştırma hizmetleridir (Taşkesenlioğlu, 2010, s. 11-16).

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayımlanan, 2014 yılı Ankara ilinde istihdam edilenlerin iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımına ilişkin istatistikler incelendiğinde Ankara ilinde hizmet sektöründe çalışan birey sayısının 1.26 milyon olduğu belirlenmiştir (TÜİK, 2014). Araştırmanın evrenini oluşturan bireylerin tümüne ulaşma zorluğundan dolayı araştırma evrenini temsil edecek bir örneklem kümesi oluşturulmuştur. Örneklem seçimi

için basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanımı tercih edilmiştir. Örneklem sayısının belirlenmesinde ise formülü kullanılmıştır (Arıkan, 2007: 166). Bu çalışmada %95 güven düzeyi için t dağılımı tablo değeri 1.96, p (q) değeri 0.50 ve d = 0.05 örnekleme hatası için bulunan örneklem sayısına ilişkin alt sınır 385 olarak belirlenmiştir.

2.3. Ölçme Aracı

Belirtilen amaçlar doğrultusunda bu araştırmada anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada, personelin sosyal medya kullanımına ilişkin tutum ve bundan doğan doyumunu belirlemek üzere Araştırmacı Habibe AKÇAY'ın 2011 yılında yayımlanmış olan "Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı bağlamında sosyal medya kullanımı: Gümüşhane üniversitesi üzerine bir araştırma" başlıklı makalesinde literatürden uyarlamış olduğu ölçek kullanılmıştır.

Demografik sorular dahil 38 ifadenin yer aldığı anket formu dört bölümden oluşmaktadır. Anket formunun birinci bölümünde personele ait demografik bilgiler, ikinci bölümde sosyal medya kullanımına ilişkin tutum, üçüncü bölümde sosyal medya kullanım kanalları, son bölüm olan dördüncü bölümde ise personelin sosyal medya kullanım sonucunda aldıkları iş doyumunu ölçmeye yönelik ifadeler bulunmaktadır. Ölçekte yer alan sorular 1'den (tamamen katılmıyorum) 5'e (tamamen katılıyorum) uzanan 5 noktalı Likert tipi tepki skalası üzerinde yer almıştır. Araştırmaya sosyal medya araçlarından en az birini kullanan personel dahil edilmiş, bunun dışındakiler araştırma kapsamına alınmamıştır.

Çalışmada kullanılmış olan sosyal medya tutum ölçeği ve iş doyumuna ilişkin ölçeğin güvenilirlik analizi yapılmış; analiz sonucunda Cronbach Alfa katsayıları sırasıyla 0.944 ve 0.873 olarak bulunmuştur. Güvenilirlik katsayısının 1.00'e yakın bir değer olması ölçme aracındaki tüm soruların birbirleriyle tutarlılığını ve ele alınan oluşumu ölçmede türdeş olduğunu göstermektedir. Ayrıca, ölçeklerin toplanabilir ölçek tipinde hazırlanıp hazırlanmadığı Tukey eklenebilirlik testi ile değerlendirilmiş; ölçeklerin toplanabilir özellikte olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla derlenen verilerin istatistiksel çözümlemeler için uygun olduğuna karar verilmiştir.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma, Ankara'da kamu ve özel sektörde çalışan büro personeline 20.11.2014-05.01.2015 tarihleri arasında uygulanmıştır. 11 kamu kurumu ve 18 özel sektör işletmesinde çalışan toplam 462 birey ile araştırma gerçekleştirilmiştir. Uygulama alanındaki gözlemlerin ölçme aracına verdikleri cevapların geri dönüşünden sonra bilgisayarda bir veri tabanı oluşturulmuştur. Verilerin çözümlenmesinde ise SPSS 21 paket programından yararlanılmıştır. Araştırma kapsamında derlenen veriler; belirlenen amaçlar doğrultusunda, betimleyici istatistiklerden yararlanılarak ve çeşitli istatistiksel analizler (Korelasyon analizi, t testi, Tek yönlü varyans analizi, Tukey HSD testi, Mann-Whitney U testi ve Ki-kare bağımsızlık testi) kullanılarak çözümlenmiş ve yorumlanmıştır. Çalışmada, ölçme düzeyine ve ilgili test varsayımlarının sağlanıp sağlanmamasına göre parametrik veya parametrik olmayan testler arasında seçim yapılmıştır.

Tablo 1: *Araştırmaya katılan personelin demografik özellikleri*

Değişkenler		Frekans ()	Yüzde (%)
Yaş	20 ve altı	21	4.5
	21-27	66	14.3
	28-34	121	26.2
	35-41	133	28.8
	42-48	84	18.2
	49 ve üstü	37	8.0
Cinsiyet	Kadın	201	43.5
	Erkek	261	56.5
Hizmet Sektörü	Kamu	244	52.8
	Özel	218	47.2
Birim	İnsan Kaynakları	73	15.8
	Pazarlama	55	11.9
	Mali İşler	45	9.7
	Sekreterya	46	10.0
	Satış	71	15.4
	Üretim	40	8.7
	Güvenlik	35	7.6
	Evrak	63	13.6
	Santral	11	2.4
	Diğer	23	5.0
Sosyal medya araçlarının kullanılıp kullanılmadığı	Evet	462	100.0
	Hayır	0	0
Günlük sosyal medya kullanım süresi	2 saatten az	186	40.3
	2-3.9 saat	129	27.9
	4-5.9 saat	69	14.9
	6-7.9 saat	48	10.4
	8+ saat	30	6.5
Günlük mesai saatleri	4 saatten az	42	9.1
	4-7.9 saat arası	87	18.8
	8-11.9 saat arası	300	64.9
	12-24 saat arası	33	7.1

3. Bulgular ve Yorum

Bu bölümde, araştırmada elde edilen verilerin istatistiksel çözümlemelerine ve bunlara dair yorumlara yer verilmiştir. Araştırmaya katılan kamu/özel sektör personellerinin demografik özellikleri, sosyal medya kullanım alanları, mesai saatleri içinde sosyal medya kullanımı ve iş doyumuna ilişkin görüşlerini belirlemek üzere bulgu ve yorumlar sunulmuştur.

3.1. Betimleyici İstatistikler

Araştırmaya katılan örneklem grubunun demografik özellikleri ile sosyal medya araçları ve kullanımına ilişkin betimleyici istatistikler Tablo 1'de verilmiştir. Buna göre, bireylerin %43.5'inin kadın, %56.5'inin erkek ve %55'inin de 28-41 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan personelin çalıştığı sektöre göre dağılım yüzdesi şu şekildedir; %52.8'i kamu, 47.2'si ise özel sektör personelidir. Çalışılan birim bazında en yüksek oranlar %15.8'le insan kaynakları, %15.4'le satış ve %13.6 ile evrak işlerinin yürütüldüğü birimlerde görülmektedir. Araştırmaya katılanların %40.3'ü sosyal medyayı gün içinde 0-2 saat, 27.9'u 2-4 saat, 14.9'u 4-6 saat, 10.4'ü ise 6-8 saat arası kullanmaktadır. Personelin mesai sürelerine göre dağılımı incelendiğinde; %64.9'unun 8-12 saat, %18.8'inin 4-8 saat, 9.1'inin 4 veya daha az, 7.1'inin 12-24 saat arası mesai yaptığı görülmektedir.

Bireylerin sosyal medya kullanımına ilişkin tercihleri Tablo 2'de sunulmuştur. Sosyal medya aracı kullanım oranları incelendiğinde sırasıyla Facebook (%78.8), Youtube (%69.7) ve Forum Sitelerinin (%41.3) kullanımı en çok tercih edilen sosyal medya araçları olduğu gözlemlenmiştir.

Personellerin sosyal medya kullanımına yönelik tutumuna ilişkin frekans dağılımı Tablo 3 ile verilmiştir. Ölçekte yer alan ifadeler için ortalama ve frekanslar değerlendirildiğinde, "merak ettiğim herhangi bir konu hakkında kolayca bilgi edinebiliyorum", "dünya ve ülke gündemini takip ediyorum", "müzik dinleyip video izleyebiliyorum" ve "arkadaşlarımla resim, video ve müzik paylaşabiliyorum" ifadelerine bireylerin daha olumlu görüş belirttiği gözlemlenmiştir. Bu bulgulara göre; araştırmaya katılan personelin çoğunun sosyal medyayı, bilgi alma, eğlence, stresten uzaklaşma ve diğer bireylerle paylaşımda bulunmak amacıyla kullandıkları söylenilebilir.

Tablo 2: *Sosyal medya araçlarının kullanım oranlar*

Sosyal medya araçları	Frekans ()	Yüzde (%)
Facebook	364	78.8
Youtube	322	69.7
Forumlar	191	41.3
Skype	172	37.2
Bloglar	171	37.0
Twitter	149	32.3
Oyun siteleri	148	32.0
Donanım haber	146	31.6
Yahoo	120	26.0
Ekşi sözlük	102	22.1
Dailymotion	102	22.1
Arkadaşlık siteleri	77	16.7
Wikiler	74	16.0
Linkedin	68	14.7

Tablo 3: *Araştırmaya katılan personelin sosyal medya kullanımına ilişkin tutumu*

İFADELER	Tamamen Katılmıyorum								Tamamen Katılıyorum			
	1		2		3		4		5		Ortalama	S.Sapma
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
Merak ettiğim herhangi bir konu hakkında kolayca bilgi edinebiliyorum.	47	10.2	33	7.1	55	11.9	160	34.6	167	36.1	3.79	1.282
Kim, nerede, ne yapıyor merak ediyorum.	89	19.3	98	21.2	128	27.7	87	18.8	60	13.0	2.85	1.293
Arkadaşlarım ve yakınlarım hakkında bilgi alıyorum. (doğum günlerini, ilişki durumlarını vs.)	51	11.0	50	10.8	98	21.2	172	37.2	91	19.7	3.44	1.234
Herhangi bir durumla ya da zorlukla karşılaştığımda nasıl başa çıkabileceğimi öğreniyorum.	70	15.2	70	15.2	141	30.5	123	26.6	58	12.6	3.06	1.235
Dünya ve ülke gündemini takip ediyorum.	41	8.9	27	5.8	65	14.1	168	36.4	161	34.8	3.82	1.222
Sosyal medyada (Facebook, Twitter, MySpace vb.) olup bitenden uzak kalmak istemiyorum.	51	11.0	53	11.5	160	34.6	137	29.7	61	13.2	3.23	1.155
Kendimi daha az yalnız hissetmemi sağlıyor.	63	13.2	112	24.2	130	28.1	111	24.0	46	10.0	2.92	1.193
Yeni arkadaşlar edinebiliyorum.	85	18.4	102	22.1	124	26.8	93	20.1	58	12.6	2.86	1.283
İnternette edindiğim arkadaşlarla çevrem genişliyor.	98	21.2	122	26.4	95	20.6	97	21.0	50	10.8	2.74	1.300

Tablo 3: *Devamı*

Tanımadığım insanlarla iletişim kurabiliyorum.	101	21.9	98	21.2	118	25.5	95	20.6	50	10.8	2.77	1.295
Karşı cinsle daha rahat iletişim kurabiliyorum.	112	24.2	112	24.2	114	24.7	79	17.1	45	9.7	2.64	1.283
Kendimi daha rahat ifade edebiliyorum.	100	21.6	91	19.7	109	23.6	100	21.6	62	13.4	2.85	1.341
Kendimi olduğumdan farklı gösterebiliyorum.	178	38.5	124	26.8	77	16.7	41	8.9	42	9.1	2.23	1.294
Arkadaşlarımı daha yakından tanıyorum.	85	18.4	91	19.7	139	30.1	110	23.8	37	8.0	2.83	1.211
Günlük hayattaki stresten uzaklaşmamı sağlıyor.	44	9.5	86	18.6	94	20.3	131	28.4	107	23.2	3.37	1.282
Sıkıntılarımdan uzaklaşmamı sağlıyor.	46	10.0	74	16.0	111	24.0	134	29.0	97	21.0	3.35	1.252
Günlük koşuşturma içinde rahatlamamı sağlıyor.	46	10.0	75	16.2	102	22.1	138	29.9	101	21.9	3.37	1.264
Boş zamanlarımı değerlendirebiliyorum.	41	8.9	66	14.3	112	24.2	139	30.1	104	22.5	3.43	1.232
Arkadaşlarımın paylaşımlarına yorum yapıyorum. Böylece onlarla zaman geçirebiliyorum.	43	9.3	62	13.4	123	26.6	155	33.5	79	17.1	3.36	1.184
Müzik dinleyip video izleyebiliyorum.	32	6.9	37	8.0	98	21.2	151	32.7	144	31.2	3.73	1.183
Arkadaşlarımla resim, video ve müzik paylaşabiliyorum.	42	9.1	45	9.7	94	20.3	161	34.8	120	26.0	3.59	1.227
Oyun oynuyorum.	101	21.9	69	14.9	68	14.7	122	26.4	102	22.1	3.12	1.470
Çeşitli faaliyetler yaparak eğleniyorum	61	13.2	70	15.2	93	20.1	160	34.6	78	16.9	3.27	1.278
Sosyal medyayı iş amaçlı (Dosya veya belge gönderimi) kullanıyorum.	52	11.3	73	15.8	123	26.6	122	26.4	92	19.9	3.28	1.263

Tablo 4: *Sosyal medya kullanan personelin iş doyumuna ilişkin görüşleri*

İFADELER	Tamamen Katılmıyorum								Tamamen Katılıyorum			
	1		2		3		4		5		Ortalama	S.Sapma
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
Günlük ofis işlerimi yürütürken, sosyal medya aracılığıyla insanlarla iletişim kurmak iş doyumumu arttırıyor.	77	16.7	85	18.4	90	19.5	81	17.5	129	27.9	3.22	1.449
Mesai saatlerinde işten artakalan zamanımı değerlendirme açısından sosyal medya iş doyumumu olumlu etkiliyor.	73	15.8	82	17.7	83	18.0	92	19.9	132	28.6	3.28	1.442
Sosyal medya birçok amaca hizmet edebilme yönüyle stresi azaltma konusunda iş doyumuna katkıda bulunuyor.	59	12.8	76	16.5	99	21.4	91	19.7	137	29.7	3.37	1.388
Sosyal medya araçlarının yapılan işle ilgili (dosya ve dokümanların paylaşılması ve gönderilmesi) olanak sunması personelin yaptığı işten doyum almasını sağlıyor.	59	12.8	76	16.5	122	26.4	106	22.9	99	21.4	3.24	1.307

Sosyal medya kullanan personelin iş doyumuna ilişkin ifadelere olan görüşlerini belirlemek üzere elde edilen bulgular Tablo 4 ile verilmiştir. Buna göre; sosyal çevre edinme, eğlence/ boş vakit geçirme, stresten uzaklaşma ve bilgi edinme amacıyla sosyal medya kullanan personelin iş doyumlarına ilişkin ifadelere olan görüşlerinin olumlu bir eğilim içerisinde olduğu belirlenmiştir.

3.2. Hipotezlerin Testi ve Yorumu

a. Büro personelinin sosyal medya kullanımına ilişkin tutumu ile iş doyumu arasında ilişki olup olmadığının araştırılması

Büro personelinin sosyal medya kullanımına ilişkin tutumu ve iş doyumu arasındaki ilişkinin çözümlenmesi amacıyla korelasyon katsayısı anlamlılık testi yapılmıştır. Tablo 5'de sunulan sonuçlara göre; iki değişken arasındaki aynı yönde güçlü bir ilişki olduğu ve korelasyon katsayısının da anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır [$p < 0.05$].

Tablo 5: *Sosyal medya kullanımı ile iş doyumu arasındaki ilişki*

Gözlem Sayısı (n)	**Korelasyon katsayısı (r)**	Önem Düzeyi (p)
462	0.720	0.000

b. Büro personelinin iş doyumunun sosyal medya kullanım süresine göre farklılık gösterip göstermediğinin araştırılması

Büro personelinin sosyal medya kullanım düzeyine göre iş doyumunda farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacıyla tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Varyans analizinin ön koşullarından birisi olan, her bir grubun normal dağılım sergileyen bir yığından seçilmiş örnekler olup olmadığı araştırılmış ve verilerin tek yönlü varyans analizi için uygun olduğuna karar verilmiştir. Analiz sonucunda bulgular Tablo 6 ile verilmiştir. Buna göre, büro personelinin iş doyumunun sosyal medya kullanım düzeyine göre farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır [$p < 0.05$]. Sosyal medya kullanım düzeyi arttıkça iş doyumunun da arttığı belirlenmiştir.

Tablo 6: *Büro personelinin iş doyumunun sosyal medya kullanım düzeyine göre farkı*

		Grup İstatistikleri			**Test İstatistiği**		
Sosyal medya kullanım düzeyi		**Ortalama**	**S. Sapma**	**F**	**sd_1-sd_2**	**p**	
n							
2 saatten az	(1)	186	2.83	1.232	18.881	3 – 458	0.000
2-3.9 saat	(2)	129	3.35	1.069			
4-5.9 saat	(3)	69	3.62	1.198			
6 ve üstü	(4)	78	3.91	1.174			

Hangi düzey ortalamasının diğerlerinden farklı olduğunu, farklılığın hangi sosyal medya kullanım düzeyinden kaynaklandığını ortaya koymak amacıyla çoklu karşılaştırma testle-

rinden (post-hoc testler) yararlanılmıştır. Bu doğrultuda, eşit varyanslı bağımsız grup ortalamalarını birbirleriyle karşılaştırmak amacıyla Tukey HSD Testi'nin kullanılması uygun görülmüştür. Analiz sonucunda sosyal medya kullanımının 2 saatten az olduğunu belirten personellerin iş doyumunun diğer gruplardan farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır [$p < 0.05$].

c. Büro personelinin sosyal medya kullanımına ilişkin tutumunun cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğinin araştırılması

Büro personelinin, sosyal medya kullanımına yönelik tutumunun cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi amacıyla t testi yapılmıştır. Bağımsız iki örnek t testinde ortalamaların birbirinden farkı incelenirken, iki örnek varyanslarının Levene testi sonucuna göre türdeş olduğu ve normal dağılım varsayımın sağlandığı belirlenmiştir. Bu duruma göre analiz sonucunda bulgular Tablo 7 ile verilmiştir. Büro personelinin, sosyal medya kullanımına ilişkin tutumunun cinsiyetine farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır [$p < 0.05$]. Her bir grup için istatistikler incelendiğinde, kadınların sosyal medya kullanımı ile ilgili ifadelere erkeklere göre daha yüksek ortalama ile katılma eğilimi içerisinde oldukları belirlenmiştir.

Tablo 7: *Büro personelinin, sosyal medya kullanımına* **yönelik ifadelere ilişkin görüşleri**

	Grup İstatistikleri			Test İstatistiği		
Cinsiyet	**n**	**Ortalama**	**S. Sapma**	**t**	**sd**	**p**
Kadın	201	3.27	0.878	2.354	460	0.019
Erkek	261	3.08	0.794			

d. Büro personelinin sosyal medya aracı tercihi ile cinsiyeti arasında ilişki olup olmadığının araştırılması

Büro personelinin sosyal medya aracı tercihi ile cinsiyeti arasında ilişki olup olmadığının belirlenmesi Kikare Bağımsızlık Testi uygulanmıştır. Kikare bağımsızlık testinde yararlanılan modeller, tablonun satır sayısı () ve sütun sayısı () için ya da () olmasına göre farklılık gösterir. Ayrıca tipinde çapraz tablolarda teorik değerlerin büyüklükleri de uygulanacak test modelini farklılaştırır (Özdamar, 2002, s. 488). Buna göre; testi gerçekleştirmek üzere elde edilen çapraz tablolarda gözelere düşen beklenen frekanslar incelenmiş ve Pearson Kikare Testi, Yates Kikare Testi veya Fisher Kikare Testlerinden uygun olanının kullanımı tercih edilmiştir.

Tablo 8: *Cinsiyete göre sosyal medya araçlarının kullanımı*

Sosyal medya araçları	Cinsiyete göre kullanım (%)			sd	p
	Kadın	Erkek			
Forumlar[a]	35.8	45.6	4.472	1	0.034*
Bloglar[a]	41.8	33.3	3.484	1	0.062
Facebook[a]	83.6	75.1	4.893	1	0.027*
Linkedin[a]	13.4	15.7	0.469	1	0.494
Skype[a]	42.3	33.3	3.897	1	0.048*
Twitter[a]	31.3	33.0	0.134	1	0.714
Myspace[b]	4.0	5.0	0.082	1	0.774
Wikiler[a]	16.9	15.3	0.213	1	0.644
Ekşi sözlük[a]	24.9	19.9	1.619	1	0.203
Yahoo[a]	29.9	23.0	2.781	1	0.095
Youtube[a]	73.6	66.7	2.608	1	0.106
Dailymotion[a]	25.9	19.2	2.975	1	0.085
Video[a]	21.9	21.5	0.013	1	0.910
Arkadaşlık siteleri[a]	15.4	17.6	0.396	1	0.529
Oyun siteleri[a]	35.8	29.1	2.343	1	0.126
Donanım haber[a]	19.9	40.6	22.537	1	0.000*
Social News Turkey[b]	6.5	8.0	0.216	1	0.642
Digg[c]	3.5	1.5	-	-	0.222
Bildirgeç[b]	6.0	4.2	0.415	1	0.519

[a] Pearson Kikare Testi; [b] Yates Kikare Testi; [c] Fisher Kikare Testi
*$p < 0.05$

Analiz sonucunda cinsiyet ile Forumlar, Facebook, Skype ve Donanım Haber gibi sosyal medya araçlarının kullanımı arasında ilişki olduğu belirlenmiştir [$p < 0.05$]. Tablo 8'de verilen cinsiyete göre sosyal medya araçlarının kullanım oranları incelendiğinde, Forumlar ve Donanım Haber uygulamalarının erkekler arasında; Facebook, Skype uygulamalarının ise kadınlar arasında kullanımının yoğunlukla tercih edildiği görülmektedir.
Bu bulguya göre; kadın personelin sosyal medyayı sohbet etmek ve merak ettikleri insanları takip etmek, erkeklerin ise daha çok herhangi bir konuda bilgi alma ve fikir paylaşımı amacıyla kullandıkları söylenebilir.

e. Büro personelinin sosyal medya kullanım süresi ile çalıştığı sektör arasında ilişki olup olmadığının araştırılması

Büro personelinin sosyal medya kullanım düzeyi ile çalıştığı sektör arasında ilişki olup olmadığının belirlenmesi amacıyla Ki-Kare Bağımsızlık Testi yapılmış ve analiz sonucu bulgular Tablo 9 ile verilmiştir. Analiz sonucu, iki değişkene ilişkin gözlenen frekanslara karşılık minimum beklenen frekans 32.56 olarak elde edilmiştir. Bu nedenle Pearson

Ki-Kare Testi sonuçları geçerlidir. Buna göre, sosyal medya kullanım düzeyi ile çalışılan sektör arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır [$p < 0.05$]. Sosyal medya kullanımına daha fazla zaman ayırabilen bireylerin kamuda çalıştığı tespit edilmiştir.

Tablo 9: *Sosyal medya kullanım düzeyi ile sektör arasındaki ilişki*

Sosyal medya kullanım düzeyi	Çalışılan Sektör		**Toplam**
	Kamu	Özel	
2 saatten az	86	100	186
2-3.9 saat	69	60	129
4-5.9 saat	36	33	69
6 ve üstü	53	25	78
Toplam	244	218	462
Pearson Ki-Kare Testi	**Test İstatistiği Değeri**	**Serbestlik Derecesi (sd)**	Önem Düzeyi (***p***)
	10.433	3	0.015

4. Sonuç ve Öneriler

Günümüzde, internet kullanma sıklığının artmasıyla birlikte sosyal medya kullanım oranı da hızla yükselmektedir. Sadece iletişimi sağlamakla kalmayan bu araç, bilgi edinme ve eğlence gibi çok yönlü ihtiyacı karşılamaktadır. Bu çalışma, Ankara ilindeki kamu ve özel sektör hizmet personelinin sosyal medya kullanımı ve iş doyumunu araştırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda ortaya çıkan sonuçlar aşağıda özetlenmiştir.

- Bireylerin sosyal medya aracı kullanım oranları incelendiğinde sırasıyla Facebook, Youtube ve Forum Sitelerinin kullanımı en çok tercih edilen sosyal medya araçları arasında olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, araştırmaya katılan personelin çoğunun sosyal medyayı, bilgi alma, eğlence, stresten uzaklaşma ve diğer bireylerle paylaşımda bulunmak amacıyla kullandıkları gözlemlenmiştir.
- Büro personelinin sosyal medya kullanımına ilişkin tutumu ile iş doyumu arasında aynı yönde güçlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, büro personelinin iş doyumunun, sosyal medya kullanım düzeyine göre farklılık gösterdiği; sosyal medya kullanım düzeyi arttıkça iş doyumunun da arttığı belirlenmiştir.
- Büro personelinin, sosyal medya kullanımına yönelik ifadelere ilişkin tutumunun cinsiyetine farklılık gösterdiği; kadınların sosyal medya kullanımı ile ilgili ifadelere erkeklere göre daha yüksek ortalama ile katılma eğilimi içerisinde oldukları belirlenmiştir.
- Cinsiyet ile Forumlar, Facebook, Skype ve Donanım Haber gibi sosyal medya araçlarının kullanımı arasında ilişki olduğu belirlenmiştir. Cinsiyete göre sosyal medya araçlarının kullanım oranları incelendiğinde, Forumlar ve Donanım Haber uygulamalarının erkekler arasında; Facebook, Skype uygulamalarının ise kadınlar arasında kullanımının yoğunlukla tercih edildiği görülmüştür.

- Sosyal medya kullanım düzeyi ile çalışılan sektör arasında ilişki olduğu; sosyal medya kullanımına daha fazla zaman ayırabilen bireylerin kamuda çalıştığı tespit edilmiştir.

Bu sonuçlardan hareketle; sosyal medya kullanımının iş doyumu üzerindeki etkisi göz ardı edilmeden; kamu ve özel sektör büro personelinin özellikle mesai saatleri içinde sosyal medya kullanım süresi ve alışkanlıkları ile ilgili bilinçlenmeleri için gerekli çalışmaların yapılması önem arz etmektedir. Sosyal medyanın mesai saatleri içinde amaçsız kullanımına karşı işletme, söz konusu araçların, personele eğitim, mesleki gelişim, iyi vakit geçirme ve paylaşımda bulunmasına katkısı olacak şekilde öğrenme ortamında kullanılabilmesini mümkün kılmalıdır. Böylece personelin sosyal medyaya bakış açısı ve bununla beraber tutumu, yaklaşımı da değişecektir.

Sosyal medya araçlarının; kurum faaliyetlerinin, çeşitli mesajlarının topluma ve çalışanlarına duyurulmasının yanısıra personel ile kurum arasında bir iletişim kanalı olarak kullanılması önemlidir. Sosyal medya kullanımın, kişiye bir topluluğun parçası olma ile özgüven sağlaması, dünyada çevresinde olanlardan haberdar olma, fikir beyan etme ve yorum yapabilme fırsatıyla o çevreye dahil olduğunu hissettirmesi gibi bir takım kazanımlarının olduğu göz ardı edilmemelidir.

Kaynakça

Alikilic, O., Atabek, U. (2012). Social media adoption among Turkish public relations professionals: A survey of practitioners. *Public Relations Review*, 38, 56-63.

Akçay, H. (2011). Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı bağlamında sosyal medya kullanımı: Gümüşhane Üniversitesi üzerine bir araştırma. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 33, 137-161.

Arıkan, R. (2007). *Araştırma Teknikleri ve Rapor Hazırlama.* Ankara: Asil Yayıncılık.

Batıgün, A.D. & Şahin, N.H. (2006). İş stresi ve sağlık psikolojisi araştırmaları için iki ölçek: A-tipi kişilik ve iş doyumu. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 17(1), 32-45.

Boyd, D.M. & Ellison, N.B. (2008). Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13, 210-230.

Emirza, E., İştahlı, S.B. & İştahlı, Y.H. (2012). Sosyal medyanın çok katlı pazarlamada kullanımı ve iş tatmini üzerindeki etkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 18, 20-32.

Eryılmaz, B. (2014). *Sosyal medya kullanımının müşteri tercihleri üzerine etkileri: Konaklama işletmelerinde bir inceleme.* Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Eyrich, N., Padman, M. L., & Sweetser, K. D. (2008). PR practitioners' use of social media tools and communication technology. *Public Relations Review*, 34, 412-414.

Internet World Stats. (2011). Internet usage in Europe. Internet user statistics & population for 53 European countries and regions. http://www.internetworldstats.com/stats4.htm#europe Erişim tarihi 01.05.15.

İşlek, M.S. (2012). *Sosyal medyanın tüketici davranışlarına etkileri: Türkiye'deki sosyal medya kullanıcıları üzerine bir araştırma.* Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.

Kaplan, A. & Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media. *Business Horizons*, 53(1), 59-68.
Karluk, S. R. (2013). *Temel sektörlerde gelişmeler III: Hizmetler sektörü*. Metin Toprak ve Nazım Çatalbaş (Ed.), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
Koç, H., Yazıcıoğlu, İ. & Hatipoğlu, H. (2009). Öğretmenlerin iş doyum algıları ile Performansları arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Ondokuz Mayıs* Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28(1), 13-22.
Koçak, N. G. (2012). *Bireylerin sosyal medya kullanım davranışlarının ve motivasyonlarının kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı bağlamında incelenmesi: Eskişehir'de bir uygulama.* Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
Lariscy, R. W., Avery, E. J., Sweetser, K. D., & Howes, P. (2009). An examination of the role of online social media in journalists' source mix. *Public Relations Review*, 35, 314-316.
Mercer, D. (1997). Job Satisfaction and The Secondary Headteacher: The Cretion of a Model of Job Satisfaction. *School Leadership & Management*, 17(1), 57-67.
Özdamar, K. (2002). *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi*. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
Özen, Ü. & Bingöl, M. (2007). İşletmelerde bilişim teknolojileri ve yenilikçilik: Erzurum, Erzincan ve Bayburt'taki Kobi'lerde bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10*(2), 399-417.
Özer, M. A. (2009). *Halkla* İlişkiler D*ersleri*. Ankara: Adalet.
Öztürk Başpınar, N., Ünlü Bayramlı, Ü. (2008). *Büro yönetimi*. Ankara: Nobel Yayın.
Porter, L.V., Sweetser, K.D. & Chung, D. (2009). The blogosphere and public relations: Investigating practitioners' roles and blog use. *Journal of Communication Management*, 13(3), 250-267.
Porter, L.V., Trammel, K.D., Chung, D. & Kim, E. (2007). Blog power: Examining the effects of practitioner blog use on power in public relations. *Public Relations Review*, 33, 92-95.
Sallot, L.M., Porter, L.V. & Acosta-Alzuru, C. (2004). Practitioners' web use and perceptions of their own roles and power: A qualitative study. *Public Relations Review*, 30, 269-278.
Sayımer, İ. (2008). *Sanal Ortamda Halkla İlişkiler*. İstanbul: Beta.
Shao, G. (2009). Understanding the appeal of user-generated media: a uses and gratification perspective. Internet Research, 19(1), 7-25.
Solis, B. & Breakenridge, D. (2009). *Putting the public back in public relations: How social media is reinventing the aging business of PR*. USA: Pearson.
Sümer, B. (2008). Hizmetler ticaretinde fırsatlar ve tehditler: AB ve Türkiye. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10*(3), 19-47.
Taşkesenlioğlu, Z. (2010) *Hizmet Sektör Raporu: Hizmet Sektörünün Tanımı ve Uluslararası Ticarette Hizmet Sektörü*. Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği.
Tengilimoğlu, D. &Tutar, H. (2003). Çağdaş *Büro Y*önetimi. Ankara: Gazi.
Thomsen, S. R. (1995). Using online databases for corporate issues management. *Public Relations Review,* 21(2), 103-122.
Tutar, H., Altınöz, M. (2013). *Büro yönetimi ve iletişim teknikleri*. Ankara: Seçkin Yayın.

TÜİK (2014*)*. İstihdam Edilenlerin Yıllar ve Cinsiyete Göre İktisadi Faaliyet Kolları *(Düzey 2)* http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2321 Erişim Tarihi: 18.02.2016.
Vural, B. & Bat, M. (2010). Yeni bir iletişim ortamı olarak sosyal medya: Ege Üniversitesi iletişim fakültesine yönelik bir araştırma. *Journal of Yasar University, 20*(5), 3348-3382.
Yüksel, Ö. (1990). *Personel organizasyonu: İş gören verimliliği ve tatmini açısından*. Ankara.

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE SİMAV KAZASINDA EĞİTİM

Ahmet VURGUN[1]

Öz

19. yüzyılda Osmanlı Devletinde meydana gelen gelişmeler, devletin bazı tedbirler almasına neden olmuştur. Bu tedbirlerin başında eğitim gelmektedir. Özellikle II. Abdülhamid döneminde eğitim alanında yaşanan gelişmeler, kendinden sonraki dönemi de etkilemiştir. Bu dönemde İstanbul ve merkez vilayetler dışında taşrada da eğitim kendisini hissettirmiştir. Hüdavendigar vilayeti, Kütahya sancağına bağlı Simav kazası da bu yerlerden biridir.

Bu çalışmada II. Abdülhamid döneminde Simav kazasında eğitim ele alınmıştır. Arşiv belgeleri ve salnameler çalışmanın başlıca kaynaklarını oluşturmuştur. Bu dönemde Simav kazasında çok sayıda medrese ve mektebin olduğu göze çarpmaktadır. Merkezde yaşanan gelişmeler, etkisini taşrada da hissettirmiştir. Çalışmada Simav rüşdiyesi, Simav Rumlarının eğitim çabası ve maarif komisyonu da incelenmiştir. Simav kazasında medreseler ve mektepler modernleşme sürecinde eğitimin ayaklarını oluşturmuştur. Simav, II. Abdülhamid döneminde taşradaki tipik eğitim durumunu da göstermektedir

Anahtar Kelimeler: Abdülhamid, Eğitim, Simav, Mektep.

EDUCATION IN SİMAV DISTRICT IN THE ERA OF 2ND ABDÜLHAMİD

Abstract

The events occured in Ottoman Empire in 19th century caused the state to take precautions. The education was the most important one. Especially, the events experienced in the field of education in 2nd Abdulhamid era influenced the following era as well. In this era, the education also made itself evident in the country other than İstanbul and central provinces. Hüdavendigar province and Simav district connected to Kütahya district were one of these places.

In this study, education in Simav district in the era of 2nd Abdülhamid was discussed. Archive documents and annuals were the main sources of the study. It attracted the attention that there were a great number of madrasahs and schools in Simav district in this era attracted the attention. The events experienced in the center made also its effect evident in the country. In this study; Simav High School, the education effort of Simav Greeks and education board were investigated. Madrasahs and schools in Simav district constituted the feet of the education in modernization period. Simav also showed the typical situation of education in the country in the era of 2nd Abdülhamid.

Keywords: Abdülhamid, Education, Simav, School.

1 Arş. Gör., Marmara Üniversitesi. ahmetvurgun43@gmail.com

Makale Gönderim Tarihi: 17.06.2015 Makale Kabul Tarihi: 08.03.2016

Giriş

Türkiye'nin siyasal tarihi ile eğitim alanında meydana gelen gelişmeler arasında paralellik söz konusudur. II. Abdülhamid, tahta çıktığında devletin ne kadar zor bir durumda olduğunun farkındadır. Bu durum onun, dışarıda diplomasi mücadelesi verirken içerde de temeli sağlam olan, bir sonraki nesli kurtaracak ve devleti ayakta tutacak bir reformcu kadroyu yetiştirmeye istekli bir tavır sergilemesine neden olmuştur (Alkan, 2010: 299; Gündüz, 2008: 280). Bu noktada "eğitim" en önemli araçlardan biri haline gelecektir.

II. Abdülhamid döneminden önce Osmanlı eğitim sisteminin dinamosu niteliğinde olan Maarif-i Umumiye Nizamnamesini zikretmek gerekir. 1 Eylül 1869'da yayınlanan nizamname, eğitimde idari birliği ve müfredat bütünlüğünü sağlamayı amaçlayan bir projedir. Bu projeyle eğitim üçlü sacayağına yani ilköğretim (ibtidai), ortaokul (rüştiye) ve lise (idadi) programlarına oturtulmaya çalışılmıştır. Osmanlıcılık anlayışının yanı sıra laik bir nosyon da taşıyan nizamnamede, eğitimin dünyevi bilgileri aktarma amacı taşıdığı vurgulanmıştır. Bu projenin taşrada uygulanması ise II. Abdülhamid zamanında gerçekleşmiştir. Aynı zamanda İslami bir eğilimin de yaşandığı bu dönemde, vilayet maarif meclisleri de kurularak, eğitim taşra sathında da yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır (Gündüz, 2013: 72,73). Tanzimatçıların İstanbul merkezli eğitim politikalarından farklı olarak, II. Abdülhamid döneminde taşraya önem verildiği bilinmektedir. İçerde birliği sağlamanın yolunun eğitimden geçtiğinin farkında olan II. Abdülhamid zamanında bilhassa Anadolu coğrafyasında büyük ölçüde maarif teşkilatlanmasına gidilmiştir. Bu çalışmalardan tabii olarak dönemin küçük bir yerleşim birimi olan Simav da nasibini almıştır. Bu makalede, II. Abdülhamid Döneminde, tipik bir Anadolu kazasının eğitim serüveninden hareketle maarif politikalarının taşradaki yansımaları analiz edilecektir.

1. Bir Kazanın Eğitim Serüveni

Simav, Beylikler döneminde Germiyanoğullarının hâkimiyetinde yer aldıktan sonra Osmanlı topraklarına çeyiz yoluyla intikal etmiştir. Batı Anadolu'nun önemli Türkmen iskân bölgelerinden olan Simav, 1867 nizamnamesi ile Hüdavendigar Vilayetinin Kütahya Sancağına bağlı Kaza merkezi haline getirilmiş olup ayrıca Dağardı adlı bir de nahiyesi bulunmaktaydı (Pala-Erdoğdu, 2007: 246; Sezen, 2006: 448).

Modernleşme döneminde Simav'ın eğitim-öğretim durumu hakkında Osmanlı Arşivi kaynakları ile salnameler doyurucu bilgiler içermektedir. II. Abdülhamid zamanında oluşturulan eğitim yıllıkları olarak maarif salnamelerinin birincisi 1898 yılında, sonuncusu ise 1903'te neşredilmiştir. Son dönem Osmanlı toplum ve eğitim hayatı hakkında ayrıntılı bilgiler veren bu kaynaklarda, maarif nâzırları, maarif memurları, öğretmenler, Müslüman ve gayrimüslimlere ait okullar, yabancı eğitim kurumları, okulların idari yapısı, eğitim müfredatı, dersler, öğrenciler, gazete ve matbaalar hakkında bilgiler yer almaktadır (Bozkurt, 2010: 61, 84). Bu kaynaklardaki verilerin yanı sıra, araştırma ve inceleme eserlerdeki değerlendirmeler tarandığında, Simav'ın eğitim durumuyla ilgili birtakım tespitlere ulaşmak ve değerlendirmeler yapmak mümkün olmaktadır.

2. Simav Medreseleri

İslam eğitim kurumu olan medrese, orta ve yüksek seviyede eğitim-öğretim yapılan bir müessesedir. Osmanlı eğitim sistemi içinde medrese, dinî bilimlerle pozitif bilimleri aynı çatı altında toplayan bir eğitim kurumu olarak, askerî hizmetler dışında devletin ihtiyaç duyduğu her çeşit elemanı yetiştiren bir müessese şeklinde hizmet görmüştür (Baltacı, 1996: 469). Osmanlı medrese sistemi, günümüzdeki sistematiğe göre ilköğretimin ikin-

ci kademesinden lisansüstü eğitime kadar farklı kademeleri kapsayan, birbirinin devamı niteliğindeki eğitim birimlerinden oluşmuştur (Öztürk, 2007: 566). 19. yüzyılda modern eğitim kurumlarının açılmasına paralel olarak medrese eğitimi gerilemiştir. Yeni okullarda yetişenlerin medreseyi eleştirmeleri ve medreselilerin devlet hizmetlerinden dışlanması, II. Abdülhamid döneminde de görülmesine rağmen, bu dönemde medreselerin ıslahına dönük ciddi bir adıma rastlanmaz.

Hüdavendigar Vilayeti salnamelerine göre 1884-1885 yıllarında Simav'da 7 medrese mevcut olup, bunlarda 500 talebe öğrenim görmekteydi (S.V.H., 1301: 218). Cami-i kebir, Harmancık, Dolu Kara, İshakçı Alioğlu, Nallar, Halifeler ve Kaya adlarını taşıyan medreselerin 4'ü kaza merkezindeydi (S.V.H., 1302: 463; S.V.H., 1307: 208). Daha geç tarihli Maarif salnamelerinde ise Simav'da 16 medresenin bulunduğu kayıtlıdır. Bu durum, 1884'den sonra Simav ve köylerinde medrese sayısının arttığını göstermektedir. Medreselerin giderek gözden düştüğü ve modern mekteplerin hız kazandığı bir dönemde Simav'da medrese sayısının iki katına çıkması oldukça düşündürücüdür.

Maarif Salnamelerinde kayıtlı Simav'daki 16 medrese hakkında aşağıda kısa bilgiler yer almıştır:

1. Cami-î Kebir Medresesi: Süleyman Çavuş tarafından kurulmuştur. 1899 yılında müderrisi Müftü Hacı Arif Efendi olup medresenin 85 talebesi vardır. 1900 ve 1901 yılında talebe sayısı 80'e düşmüştür. 1903 yılında ise 83 talebesi bulunmaktadır.

2. Çanak Medresesi: Emin Efendi tarafından kurulmuştur. Müderrisliğini de Emin Efendi'nin yaptığı medresenin 1899 yılındaki talebe sayısı 40'tır. 1900 ve 1901 yıllarında talebe sayısı 35'e düşmüş, 1903 yılında ise 45'e yükselmiştir.

3. Çökiler Medresesi: Salih Efendi tarafından kurulmuştur. Müderrisliğini de Salih Efendi'nin yaptığı medreseye, 1899 yılında 36, 1900-1901'de 28, 1903'te ise 41 talebe, eğitim hayatlarına devam etmiştir.

4. Halifeler Medresesi: Medresenin banisi Hacı Ali Efendi'dir. Müderrisliğini İdris Efendi'nin yaptığı medresenin, 1899'da 38, 1900-1901'de 30, 1903'te 38 talebesi vardır.

5. Harmancık Medresesi: Ahmet Efendi tarafından Harmancık mahallesinde kurulan medresenin müderrisi Emin Efendi'dir. Medresenin 1899 yılında 158, 1900-1901 yıllarında ise 160 talebesi vardır. 1903'te ise medresedeki öğrenci sayısı 159'dur.

6. Karamancılı Medresesi: Mehmet Efendi tarafından kurulmuştur. 1899-1901 yılları arasında medresenin müderrisi Mehmet Efendi, 1903 yılında ise Mehmet Şükrü Efendi'dir. Medresenin; 1899 yılında 45, 1900 ve 1901 yıllarında 50, 1903 yılında 45 talebesi vardır.

7. Kargılı Medresesi: Medresenin banisi Hacı Ali Efendi, müderrisi Süleyman Efendi'dir. Medresenin; 1899 yılında 46, 1900-1901 yıllarında 40, 1903 yılında ise 43 talebesi vardır.

8. Kaya Medresesi: Bu medresenin banisi Ahmet Çavuş, müderrisi Osman Efendi'dir.

Medresede; 1899 yılında 48, 1900-1901 yıllarında 55, 1903 yılında 53 talebe eğitim görmektedir.

9. Kelemyenice Medresesi: Kelemyenice köyündeki medresenin banisi ve müderrisi Salih Efendi'dir. Medresede; 1899'da 33, 1900-1901'de 30, 1903'te 47 talebe vardır.

10. Kestel Medresesi: Abdullah Efendi'nin banisi ve müderrisi olduğu bu medrese Kestel köyündedir. Medresenin; 1899 yılında 55, 1900 ve 1901 yıllarında 45, 1903 yılında ise 58 talebesi vardır.

11. Kınık Medresesi: Kınık köyünde Salih Efendi tarafından kurulan medresenin müderrisi de Salih Efendidir. Medresenin 1899'den 1901 yılına kadar 25 talebesi bulunmaktadır. 1903 yılında ise öğrenci sayısı 27'ye yükselmiştir.

12. Musalla Medresesi: Çarşı mahallesindeki medresenin banisi Ahmet Efendi, müderrisi İsmail Efendi'dir. Medresede; 1899 yılında 75, 1900-1901 yıllarında 80, 1903 yılında ise 75 talebe eğitim görmüştür.

13. Nallar Medresesi[2]**:** Medrese, Hacı Hüseyin Efendi tarafından kurulmuştur. Müderrisliğini Hacı Ahmet Efendi'nin yaptığı medrese, Simav'ın en çok talebesi olan medresesidir. 1899 yılında 310, 1900 ve 1901 yıllarında 300, 1903 yılında ise 317 talebesi bulunmaktadır.

14. Demirci Medresesi: Demirci köyünde bulunan bu medrese Mehmet Efendi tarafından kurulmuştur. Müderrisliğini de Mehmet Efendi'nin yaptığı medresede 1899 yılında 37, 1900 ve 1901 yıllarında 25, 1903 yılında 43 talebe bulunmaktadır.

15. Tûli Medresesi: Ahmet Efendi tarafından kurulmuştur. Ahmet Efendi'nin aynı zamanda müderrisliğini de yaptığı medresenin 1899 yılında 72, 1900 ve 1901 yıllarında 70, 1903 yılında 83 talebesi vardır.

16. Yeni Mahalle Medresesi: Yeni Mahalledeki medresenin banisi ve müderrisi de Mustafa Efendi'dir. Medresenin 1899 yılında 47, 1900 ve 1901 yıllarında 50, 1903 yılında ise 49 talebesi bulunmaktadır (S.N.M.U., 1317: 1172,1175; S.N.M.U., 1318: 1310,1311; S.N.M.U., 1319: 584,585; S.N.M.U., 1321: 491,492).

2 Salnamelerde "Nallar" olarak adlandırılan bu medresenin "Yağıllar" medresesi olması muhtemeldir; çünkü Yağıllar köyünde medrese olduğu köy sakinleriyle yapılan görüşmede dile getirilmiştir.

Tablo 1: *Maarif Salnamelerine göre Simav'daki medreseler ve öğrenci sayıları*

Medreseler	***H.1317***	***H.1318***	***H.1319***	***H.1321***
	(1899)	***(1900)***	***(1901)***	***(1903)***
Cami-î Kebir	*85*	*80*	*80*	*83*
Çanak	*40*	*35*	*35*	*45*
Çöki*ler*	*36*	*28*	*28*	*41*
Halifeler	*38*	*30*	*30*	*38*
Harmancık	*158*	*160*	*160*	*159*
Karamancılı	*45*	*50*	*50*	*45*
Kargılı	*46*	*40*	*40*	*43*
Kaya	*48*	*55*	*55*	*53*
Kelemyenice	*33*	*30*	*30*	*47*
Kestel	*55*	*45*	*45*	*58*
Kınık	*25*	*25*	*25*	*27*
Musalla	*75*	*80*	*80*	*75*
Nallar	*310*	*300*	*300*	*317*
Demirci	*37*	*25*	*25*	*43*
Tûlî	*72*	*70*	*70*	*83*
Yeni Mahalle	*47*	*50*	*50*	*49*

3. Simav Mektepleri

Yazı yazılan ve Kur'an-ı Kerim **öğretilen yer** manasına gelen mektep, Osmanlı eğitim tarihinde "sabi" adı verilen beş-altı yaşındaki kız ve erkek çocukların okutulması amacıyla açılan ilköğretim kurumudur. Bunlara sıbyan mektebi de denilmektedir (Ergin, 1977: 82). Genel olarak eğitim literatüründe mahalle veya sıbyan mektebi olarak adlandırılan bu okulların yaygınlaşmasında, ailelerin çocuklarına dinî bilgilerin öğretilmesi isteği etkili olmuştur (Gelişli, 2002: 45). Sıbyan mektepleri 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile düzenlenmiştir. Bütün mahalle ve köylerde kurulmaları öngörülen bu okullar dini açıdan karma olmayacaktır. Devam zorunluluğu erkekler için 6-10 yaş, kızlar için ise 7-11 yaş olarak belirlenmiştir. 1869'dan sonra geleneksel mekteplerin yanında ibtidai mektep denilen ve usul-i cedid[3] yöntemiyle eğitim veren okullar da açılmıştır. Nitekim ülkede modern yöntemle usul-i cedide üzere eğitim yapan okullara ibtidai, geleneksel ve eski yöntemle yani usul-i atika üzere eğitim yapan okullara da sıbyan denmiştir (Alkan, 2010: 26; Akyüz, 2011: 209).

3 Usul-i Cedid: ders araç ve gereçleri konusunda yenileşme, özellikle öğretmenlerin geleneksel öğretim yöntemlerini bırakıp yeni ve etkili öğretim yöntemleri uygulaması demektir. Bkz. Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, Ankara 2011, s. 207.

II. Abdülhamid döneminde ibtidailer (modern ilkokul) ve idadiler (lise) zirve dönemlerini yaşamıştır. Bu dönemde devletin hemen hemen bütün yerleşim birimlerine ibtidailer açılmıştır. Bu mekteplerde, modern dönemin yeni öğretim metodu olan usul-i cedid üzere eğitim gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Gündüz, 2013: 87).

Vilayet Salnamelerine göre 1875-1878 döneminde Simav ve köylerinde toplam 68 mektep faaliyet göstermekteydi. Dağardı nahiyesi mektepleri bu rakama dahil değildir (S.V.H., 1292: 150; S.V.H., 1293: 141; S.V.H., 1294: 138; S.V.H., 1295: 138). 1885'te mektep sayısı 85'e yükselmiş durumdadır. Birkaç yıl zarfında okul sayının artması, bu dönemde ilkokul eğitimi konusunda yapılan çalışmaların taşradaki yansımasını göstermesi bakımından dikkate değerdir (S.V.H., 1302: 462). Kaza merkezinde 7 ibtidai mektep bulunması, 1880'ler sonrası bu mekteplerin taşrada da yaygınlaştığını göstermektedir.

imav'a 1892 yılında 15 yeni mektep yapılmıştır (S.V.H., 1310: 363). 1893 salnamesine göre ise Simav kaza merkezi ve merkeze bağlı köylerde 73 mektep kayıtlıdır. Bu okullarda 1.554 erkek, 959 kız olmak üzere 2.513 talebe okumaktadır (S.V.H., 1311: 310).

İbtidai mekteplerdeki usul-i cedid yönteminin Kütahya sancağında uygulandığına dair kanıtlar bulunmakla birlikte bu yeniliğin Simav kazasına hemen yansımadığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1895'te Simav'da eski usule göre eğitim-öğretim yapan 121 ibtidai mektep vardır. Bu dönemde Kütahya sancağındaki (Kütahya (merkez liva), Uşak, Simav, Gediz, Eskişehir) 760 okuldan sadece 13'ü yeni usule göre eğitim yapmakta, 747'si ise usul-i atika yani klasik/eski sistemde eğitim yürütmektedir. Simav'da ise yeni usule göre eğitim-öğretim veren okul yoktur (S.V.H., 1313: 133). 1896 yılında ise Simav kazası merkezinde, halkın yardımlarıyla, iki dersliği, bir öğretmen odası ve alt katında iki dükkânı olan bir ibtidai mektep inşa edilmiştir (S.V.H.,1314: 296). Bu bina aynı zamanda Simav'daki usul-i cedid okullarının öncüsü olacaktır.

Simav'da yeni usule göre eğitim veren okullarda büyük bir artış 1896'da gerçekleşmiştir. Bu yılda usul-i cedid üzerine eğitim veren okul sayısı 1'den 30'a yükselmiştir. 56 mektep ise eski usule göre eğitim vermektedir. 1895'te usul-i cedid üzere eğitim yapan bir okulun mevcut olmadığı dikkate alındığında, bir yıl zarfında mekteplerde usul-i cedid konusunda hızlı bir değişimin yaşandığı görülmektedir. 1896 yılında Kütahya sancağının geneline bakıldığında; Kütahya merkezde 349, Gediz'de 85, Uşak'ta 144, Eskişehir'de 145 olmak üzere sancak genelinde 809 mektebin olduğu görülmektedir.1896 yılında Kütahya sancağı genelinde en fazla usul-i cedid okuluna sahip yer Simav'dır. Nitekim sancak genelindeki 49 usul-i cedid okulunun 30'u Simav'dadır. Bu durum, yeni eğitim-öğretim anlayışının Simav'da atılım yaptığını göstermektedir (S.V.H., 1314: 417). Aynı yıl, Hüdavendigar vilayetinin tamamında ise; usul-i cedide üzere eğitim yapan 244, usul-i atika'ya göre eğitim yapan 3.140 olmak üzere toplam 3.384 ibtidai mektep mevcuttu (S.V.H.,1314, s.419).

1897'de halkın desteğiyle, Simav merkeze iki okul, bir de çeşme inşa edilmiştir. Bu tarihte Simav'da 30'u yeni, 56'sı eski usule göre eğitim veren 86 mektep bulunmaktaydı. Yani bir yıl önceki okul sayısında herhangi bir değişiklik söz konusu olmamıştır. Aynı durum Kütahya sancağındaki ibtidai mekteplerde de görülmektedir (S.V.H.,1315: 296, 306). 1898 yılına gelindiğinde ise Simav merkezinde 6 medrese, 7 ibtidai yer almaktaydı. İbtidai mekteplerde 300'ü erkek, 360'ı kız olmak üzere toplam 660 talebe **öğrenim görmekteydi** (S.V.H., 1316: 352).

Salnamelerin dışında Maarif Nezareti belgelerinde de Simav'daki ibtidai mekteplerle ilgili bazı bilgiler yer almıştır. Nitekim Maarif Nezareti'nden Hüdavendigar vilayeti maarif müdürlüğüne gönderilen 1901 tarihli bir belgede (B.O.A. MF. MKT., 1319: 715/26) maarifin bazı yerlerde gelişmiş olduğu görülmekle beraber Simav'ın merkezinde ve köylerindeki ibtidai mekteplerdeki muallim sayısının yetersiz olduğu ve öğretimin eski usullerle devam ettirildiği belirtilmiştir. Hatta Simav'ın 200 haneli bazı köylerinde bile mektep bulunmadığı bu yerlere mektep tesis edilmesi, mevcut mekteplerin de ikmal edilmesi, Müslüman çocuklarına dini ilim ve esasların da hassaten öğretilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca bu konuyla ilgili irade buyurulduğu ve gereğinin yapılması gerektiği hususu bildirilmiştir. Salnamelerdeki mektep sayısı hakkında bilgi almakla birlikte bu belgedeki duruma bakıldığında usul-i cedide üzere eğitim yapılmasına ve köylerde dahi mekteplerin olduğu bildirilmesine rağmen bazı aksaklıkların ve sıkıntıların yaşandığı anlamını çıkartabiliriz. Belgede geçen usul-i cedid üzere eğitime özen gösterilmesi ve dini esaslara da vurgu yapılması, ibtidai mekteplerde din eğitiminin de verildiği göstermektedir. Bu aynı zamanda dönemin eğitim anlayışı hakkında da ipucu vermektedir. Ayrıca bu konuda iradeden bahsedilmesi, Sultan II. Abdülhamid'in ibtidai mektepler konusundaki hassasiyetini de göz önüne sermesi bakımından önem arz etmektedir.

1906 yılında ise Simav merkezinde 1 rüştiye, 1 iptidai, 7-8 sıbyan mektebi, 1 kütüphane ve 6 medrese bulunmaktadır. Simav kazası genelinde 1906 yılı itibariyle bütün okulların sayısı 119 olup, bu okullarda 5.409 öğrenci eğitim-öğretim hayatını sürdürmüştür. 1907 yılına bakıldığında ise Simav genelinde 131 mektepte 5.741 talebe eğitim görmektedir. Bu dönemde Kütahya'da 343 okulda 12.839 öğrenci, Eskişehir'de 152 okulda 8.135 öğrenci, Uşak'ta 135 okulda 6.850 öğrenci ve Gediz'de 50 okulda 1.595 öğrenci mevcuttur. Kütahya sancağında toplam 811 mektep olup, buralarda 35.160 öğrenci bulunmaktadır. Ayrıca bu dönemin ibtidai mekteplerinde şu dersler okutulmuştur: Alfabe, Kuran-ı Kerim, Tecvit, İlmihal, Türkçe, Hesap, Coğrafya, Ziraat ve Ahlak Bilgisi Okuma ve Osmanlı Tarihi (S.V.H., 1325: 333).

4. Simav Rüşdiyesi

Osmanlı eğitim sisteminde, modernleşme döneminin başlıca okullarından birini de rüşdiyeler oluşturmaktadır. Rüşdiyeler, sıbyan mektepleri sonrası meslek okullarına gidecek talebelerin yetiştirilmesi amacıyla Tanzimat döneminde batı tarzında oluşturulan, zamanla ilköğretim kademesiyle birleşen orta öğretim kurumu olarak adlandırılmaktadır. Rüşdiyelerin statülerinin günümüzde tam karşılığı olmamakla birlikte, bu okullar, kuruluşunda yüksekokullara hazırlık şeklinde, 1869'dan sonra ise ibtidai mekteplerin üstünde ve idadilerin altında, ortaokul seviyesinde eğitim veren bir kurum olarak değerlendirilebilir (Ergin, 1977: 383; Öztürk, 2008: 300; İhsanoğlu, 1999: 307).

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, rüşdiyelerin esaslarını da değiştirmiştir. Buna göre nüfusu 500 haneyi geçen her yerleşim yerinde bir erkek rüşdiyesi, şimdilik vilayet merkezlerinde daha sonra ise büyük şehirlerde birer kız rüşdiyesinin açılması kararlaştırılmıştır. Nüfus yapısı karma olan yerlerde ise hane sayısı 500'ü geçmek şartıyla hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler için rüşdiye açılabilecekti. Bu okulların masrafları ve muallimlerin maaşları yerel maarif idareleri sandığından karşılanacaktır. Erkek rüşdiyelerinin dersleri ise

şunlardı: ulûm-i dîniyye, lisan-ı Osmanî kavâidi, imla ve inşa, kavâid-i Arabiyye ve Farisiyye, tersim-i hutut, mebadi-i hendese, defter tutma usulü, tarih-i umumi, tarih-i Osmanî, jimnastik, mahallî dil (okulun bulunduğu yerdeki halkın çoğunluğunun konuştuğu dil), Fransızca (ticaret merkezlerinde bulunan okullarda dördüncü yılda başarılı öğrencilerden isteklilere). Dinle ilgili derslerin her toplumun kendi dilinde verilmesi kararlaştırılmıştı. Gayrimüslimlerin din dersleri de o dinin önde gelenlerinin belirlediği program dâhilinde yapılacaktı (Öztürk, 2008: 301,302; Koçer, 1992: 93).

Simav Rüşdiye Mektebiyle ilgili en eski kayıtlar 1287 (1870) salnamesinde bulunmaktadır. Ancak rüşdiye'nin ne zaman faaliyete geçtiği ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Bu konuda arşiv belgeleri daha sağlıklı veriler sunmaktadır. Salnamelerde bu **dönemde rüşdiyelerde okutulan dersler** hakkında da bilgiler vardır. Nitekim 1325 (1907) salnamesinde (S.V.H., 1325: 331) idadilerin **rüşdiye sınıflarındaki dersler**in (Fransızca hariç) diğer rüşdiyelerde de okutulduğu ifade edilmiştir. Buradan hareketle Simav rüşdiye mektebinde şu derslerin okutulduğunu söyleyebiliriz: Türkçe, Ahlak, Arabî, Farsî, Hesap, Hendese, Coğrafya, Tarih, Hüsn-ü Hat, Resim, Malûmât-*ı Ziraiye ve Malûmât-ı Sıhhıye* (S.V.H., 1325: 330).

Tablo 2: *Simav Rüşdiye Mektebinin 1870 (1287) - 1907 (1325) yılları arasındaki öğretmenleri ve öğrenci sayıları* (S.V.H., 1287: 139; S.V.H., 1288: 108; S.V.H., 1289: 103; S.V.H., 1290: 115; S.V.H., 1292: 123; S.V.H., 1293: 121; S.V.H., 1294: 118; S.V.H., 1295: 113; S.V.H., 1302: 532; S.V.H., 1303: 307; S.V.H., 1304: 197; S.V.H., 1305: 102; S.V.H., 1306: 238; S.V.H., 1310: 191, 473; S.V.H., 1311: 188, 307; S.V.H., 1312: 253, 360; S.V.H., 1313: 130, 315; S.V.H., 1314: 247, 415; S.V.H., 1315: 238, 304; S.V.H., 1316: 160, 434; S.V.H., 1317: 207, 330; S.V.H., 1318: 209, 328; S.V.H., 1319: 212, 340; S.V.H., 1320: 215, 354; S.V.H., 1321: 223, 224, 356; S.V.H., 1322: 205, 332; S.V.H., 1323: 212, 344; S.V.H., 1324: 431, 590; S.V.H., 1325: 331, 503; S.N.M.U., 1316: 1033; S.N.M.U., 1317: 1147; S.N.M.U., 1318: 1284; S.N.M.U., 1319: 559; S.N.M.U., 1321: 476).

Yıl	Öğretmenler	Öğrenci
1870	Osman Sami Efendi	26
1871	Osman Efendi	36
1872	Osman Efendi	36
1873	Mustafa Efendi	36
1875	Mustafa Efendi	26
1876	Mustafa Efendi	26
1877	Mustafa Efendi	26
1878	Mustafa Efendi	26
1885	Yusuf Agâh Efendi	-
1886	Yusuf Âgâh Efendi	51
1887	Yusuf Âgâh Efendi	

	Muallim-i Evvel Yusuf Âgâh Efendi	
1888	Muallim-i Sani[1]Ali Efendi	-
	Hat Muallimi İsmail Efendi Muallim-i Evvel[2] Hacı Yusuf Agâh Efendi	
1889	Muallim-i Sani Ali Efendi	-
	Hat Muallimi İsmail Efendi	
1892	Muallim-i Evvel Hacı Yusuf Efendi	60
	Muallim-i Sânî Ali Efendi	
1893	Muallim-i Evvel Hacı Yusuf Efendi	80
	Muallim-i Sânî Ali Efendi Muallim-i Evvel Hacı Yusuf Efendi	
1894	Muallim-i Sâni Ali Efendi	80
	Sülüs ve Rika Muallimi İsmail Efendi Muallim-i Evvel Yusuf Efendi	
1895	Muallim-i Sâni Hacı Hasan Efendi	80
	Sülüs ve Rik'a Muallimi İsmail Efendi Muallim-i Evvel Hacı Yusuf Âgâh Efendi	
1896	Muallim-i Sâni Hacı Hasan Efendi	48
	Sülüs ve Rik'a Muallimi -boş- Muallim-i Evvel Hacı Yusuf Âgâh Efendi	
1897	Muallim-i Sâni Hacı Hasan Efendi	76
	Sülüs ve Rik'a Hat Muallimi Vekili Hacı Hasan Efendi Muallim-i Evvel Hacı Yusuf Efendi	
1898	Muallim-i Sâni Hacı Hasan Efendi	80
	Hat Muallimi Vekili Hacı Hasan Efendi	

	Muallim-i Evveli Hacı Yusuf Efendi	
1899	Muallim-i Sâni ve Sülüs Muallimi Hacı Hasan Efendi	80
	Rik'a Muallimi İbrahim Efendi Muallim-i Evvel Hacı Yusuf Agâh Efendi	
1900	Muallim-i Sâni ve Sülüs Muallimi Hacı Hüseyin Efendi	67
	Rik'a Muallimi İbrahim Efendi Muallim-i Evvel Hacı Yusuf Âgâh Efendi	
1901	Muallim-i Sâni ve Hat, Sülüs Muallimi Hacı Hasan Efendi	61
	Rik'a Muallimi İbrahim Efendi Muallim-i Evvel Hacı Yusuf Âgâh Efendi	
1902	Muallim-i Sâni ve Hat Muallimi Hacı Hüseyin Efendi	61
	Rik'a Muallimi İbrahim Efendi Muallim-i Evvel Vekili Mehmet Emin Efendi	
1903	Muallim-i Sâni ve Hat muallimi Hacı Hasan Efendi	68
	Rik'a Muallimi İbrahim Efendi Muallim-i Evvel Vekili Mehmet Emin Efendi	
1904	Muallim-i Sâni ve Sülüs Muallimi Hacı Hasan Efendi	72
	Rik'a Muallimi İbrahim Efendi Muallim-i Evveli Hacı Yusuf Âgâh Efendi	
1905	Muallim-i Sânî ve Sülüs Muallimi Hacı Hasan Efendi	60
	Rik'a Muallimi İbrahim Efendi Muallim-i Evvel Hacı Yusuf Âgâh Efendi	
1906	Muallim-i Sânî ve Sülüs Muallimi Hacı Hasan Efendi	42
	Rik'a Muallimi İbrahim Efendi	

	Muallim-i Evvel -boş-	
1907	Muallim-i Sânî ve Sülüs Muallimi Hacı Hasan Efendi	49
	Rik'a Muallimi İbrahim Efendi	

1872 tarihli bir belgeden Simav rüşdiyesinin yanması sonrası eğitim konusunda bazı aksaklıkların yaşandığını öğrenmekteyiz. Yangın üzerine öncelikle talebe sıbyan mektebine nakledilmiştir yani mektep olarak sayılan başka bir yere taşınılmış, rüşdiye mektebi eğitimine burada devam etmiştir. Ancak burada eğitim öğretim devam etmesine rağmen ilgili alanın dar olması nedeniyle yeni bir mektep inşa edilmesinin lüzumu belirtilmiş ve bu konuda ahalinin de yardımdan çekinmeyeceği belirtilerek yeni bir mektep inşası hususunda gereğinin yapılması talep edilmiştir. Maarif Nezareti, durumu takip ederek, rüşdiye mektebinin inşası için ahaliden herhangi bir teşebbüsün olup olmadığını, sıbyan mektebine de talebenin devam edip etmediğini, bu binanın rüşdiye talebesine eğitim imkânı sağlama durumu ve yeni rüşdiye yapılıncaya kadar başka bir yer tedarikinin mümkün olup olmadığının öğrenilip durumun bildirilmesini istemiştir (B.O.A. MF. MKT., 1289: 8/34; B.O.A., MF. MKT., 1292: 29/26).

Yukarıdaki bilgilerden anlaşıldığı üzere mektebin yeri ve yapımı konusunda bariz bir sıkıntı yaşanmıştır. Burada dikkati çeken bir diğer husus ise mektep yapımı konusunda ahaliden beklenti içerisine girilmesidir. Bu durum biraz da devletin mali durumu ile ilgilidir. Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin vilayet maarif meclislerine ilişkin hükümleri, yerel eşrafı taşra eğitiminin yaygınlaştırılması sürecine dahil etme çabasını göstermektedir. Osmanlı Devletinin maliyesindeki sıkıntılar karşısında, yerel mali kaynakların etkili kullanımı ancak yerel grupların desteğiyle mümkün olmuştur. Nizamnamede, rüşdiye mekteplerinin inşaat masraflarının, öğretmen maaşları ve yönetim giderlerinin 1880'de "maarif sandığı" adını alan "vilayet maarif idaresi sandığı" tarafından karşılanması öngörülmüştür. Maarif sandığına bu doğrultuda bütçeden belirli kaynak aktarılacak, bu miktar yeterli olmadığı durumlarda yerel cemaatlere ve bağışlara başvurulacaktı (Somel, 2010: 128, 203; Kodaman, 1991: 81). Simav rüşdiyesi örneğinde de bu durum görülmüştür. Merkez, ekonomik sıkıntılar nedeniyle rüşdiyelerin yapımını ahaliye tevdi etmek durumunda kalmıştır. Taşrada eğitim finansmanı, yerel kaynaklardan karşılanmaya çalışılmıştır. Ancak zaman zaman yerel nüfus, öğretmen maaşlarını karşılamayacak duruma gelmiş ve devletten yardım istemiştir. Örneğin yine Kütahya Sancağına bağlı Tavşanlı halkı ibtidai mektebin inşaat masraflarını kendileri karşılamış ancak muallim maaşlarını ödeyemedikleri için devletten yardım istemiştir (Somel, 2010: 198).

Dönemin eğitimle ilgili gelişmeleri ve uygulamaları Simav'a da yansımıştır. Simav rüşdiye mektebinde yapılan imtihanlar neticesinde başarılı öğrencilere ödül ve mükâfat dağıtım törenleri gerçekleştirilmiştir. Bu gelişme ayrıca matbuat-ı dahiliye idaresine de bildirilmiştir. Rüşdiye mektebi dışında İrfan ve Mehmet Efendi, Hacı Hüseyin Efendi erkek ibtidai mektebi ve Hacı Hafız Efendi kız ibtidai mektebi talebelerinin genel imtihanları, ödül ve mükâfat dağıtım törenleri kasaba memurları, eşrafı, uleması önünde şaşalı ve tantanalı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Burada ayrıca talebelerden başarılı olanlar bir üst sınıfa ve

rüşdiyeye terfi ettirilmiştir. Bu bağlamda İrfan ibtidai mektebinden 11 kişi mezun olarak rüşdiyeye nakledilmiş, 82 kişi bir üst sınıfa terfi etmiştir. Ayrıca Mehmet Efendi ibtidai mektebi öğrencilerinden 35, Hacı Hüseyin Efendi ibtidai mektebinden 65, Ali Efendi ibtidai mektebinden 30, Hacı Hafız Efendi inas mektebinden 30 öğrenci terfi-i sınıf etmiştir (B.O.A. MF. MKT., 1315: 376/62; B.O.A. MF. MKT., 1321: 738/14).

Rüşdiye mektebinde disiplin konusunda da hassasiyet gösterildiği görülmüştür. Rüşdiye'de öğrencilerin devam durumları da takip edilmiştir. Nitekim H.1294 (1877) mart'ından teşrin-i evvel'e kadar devam jurnali ve imtihan cetvelleri istenmiştir (B.O.A. MF. MKT., 1296: 59/153). Mekteplerdeki öğretmenlerin de durumuna zamanla müdahale edildiği anlaşmaktadır. Şöyle ki yazı muallimi Hüseyin efendinin hattı beğenilmemiş ve rüşdiye mektebi için hem sülüs hem rika öğretecek hüsn-i hatta sahip birinin gönderilmesi gerektiği belirtilmiştir (B.O.A. MF. MKT., 1293: 36/17). Bu da eğitimci kadrosu noktasında hassasiyet gösterildiğini ortaya koymaktadır.

Simav rüşdiyesi için ders materyalleri ve araç gereçler noktasında da bazı bilgiler yer almıştır. Şöyle ki Simav rüşdiye mektebi öğrencileri için takvim-i vekayinin nüshalarından istenmiştir. Bunun üzerine Maarif Nezareti tarafından 23 rebiyülahir 1289 (1872) tarihinde takvim-i vekayi[4] gazetesinin eski tarihli 10 adedi rüşdiyeye gönderilmiştir. Burada öğrencilere basın yayın materyali gösterilmeye çalışıldığı söylenebilir. Bu da ilgili tarihte gazetenin Simav'da bulunmadığını göstermesi açısından dikkati çekmektedir (B.O.A. MF. MKT., 1289: 1/140). Bundan başka rüşdiyedeki tarih ve coğrafya dersleri için Avrupa ve Asya haritalarının büyük örneklerinden çeşidinden birer aded parça maarif nezareti tarafından gönderilmiştir (B.O.A. MF. MKT., 1310: 153/176).

5.1. Rüşdiye Mektebinin Lağvı Hadisesi

Simav rüşdiyesinin yanması üzerine talebe başka bir yere nakil olunmuştu. Ancak yanan binanın kısa sürede yaptırılmaması rüşdiyenin lağvına neden olmuştur. Ayrıca Hüseyin efendinin yazısının kötü olması ile muallimlerden Mustafa efendinin devamsızlığı ve ilgisizliği nedeniyle rüşdiyede 6 nefer talebe kalması ve bu kadar talebe için masraf yapılması maarif nezaretince uygun bulunmamıştır. Yanan kısmın yaptırılmaması, mektep olarak kullanılan yerin uygun olmayışı ve ahalinin ilim ve maarife olan rağbetsizliği de duruma eklenince mektebin lağvına karar vermiştir. Mektebin yanan kısmının yeniden yaptırılması ve ahalide mektebe karşı bir ilgi, şevk ve rağbet görülürse yine muallim gönderilecek denilmiştir. Böylece geçici olarak Simav rüşdiye mektebi lağvedilmiş, Muallim-i evvel Mustafa Efendi de Bayındır mektebine tayin edilmiştir (B.O.A. MF. MKT., 1293: 41/70). Ancak daha sonra Salnameler ve Maarif Salnameleri incelendiğinde Simav Rüşdiyesinin tekrar aktif olarak eğitim hayatına devam ettiği görülmektedir. Nitekim 1898-1904 yılları arasında 80 ila 68 arasında değişen öğrenci sayısına sahip olmuştur. Simav rüşdiyesi bu yıllar arasında öğrenci sayısı itibariyle Eskişehir ve Uşak'ın ardından gelmektedir. Kütahya Sancağının diğer

4 Birinci sayısı 25 Cemâziyelevvel 1247'de (1 Kasım 1831) Türkçe olarak yayımlanan, çok düzenli olmasa bile daha sonraki dönemlerde başta Fransızca diğer dillerde de nüshaları neşredilen, Avrupa'daki örneklerine uygun biçimde iç ve dış kamuoyunu daha düzenli ve hızlı şekilde bilgilendirmek amacıyla çıkarılmış olan Osmanlı Devleti'nin ilk resmi gazetesidir. Bkz. Nesimi Yazıcı, "Takvim-i Vekayi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 39, 2010, s. 490-492.

kazaları olan Tavşanlı ve Gediz'den ise öğrenci sayısı daha fazladır (Bozkurt, 2010: 66). Simav rüşdiyesine bir dönem (1901-1902 eğitim-öğretim yılı) öğretim kadrosu açısından baktığımızda da; Gediz rüşdiyesinde 2 muallim 1 hademe, Tavşanlı rüşdiyesinde 1 muallim 1 hademe, Uşak rüşdiyesinde 3 muallim 1 hademe varken Simav rüşdiyesinde Eskişehir rüşdiyesinde olduğu gibi 4 muallim 1 hademe bulunmaktadır (Bozkurt, 2010: 65, 66). Bu da Simav rüşdiyesinin öğretim kadrosu açısından diğer 3 kazadan iyi durumda olduğunu göstermektedir.

Simav'da 1875-1876 yıllarında gerçekleşen bu hadisenin akabinde gerçekleşen başka bir vaka da taşra-merkez eğitim ilişkilerini göstermesi bakımından anlamlı olacaktır. II. Abdülhamid'in Sadrazamlığını da yapan Mehmet Sait Paşa'nın 1878'de Hüdavendigar Valisi iken yaptığı gözlemlere göre, merkezi idare bu vilayetin bütün kazalarında rüşdiye okulları açmak için her türlü çabayı göstermesine ve büyük meblağlar harcamasına rağmen, yerel halk bu çabalara destek olmamış ve çocuklarını okula göndermemiş ve hatta bazı rüşdiyelerde öğrenci azlığından ötürü dersler bile yapılmamıştı. Bundan dolayı Sait Paşanın, rüşdiyelerin masraflarının ve yönetiminin tamamen yerel cemaatlere bırakılması, devletin yalnızca cemaatin karşılayamadığı masrafları karşılaması konusunda Bab-ı Ali nezdinde kulis faaliyetlerine giriştiği görülmektedir (Somel, 2010: 203).

Kasabada 1901 yılında da bazı gelişmeler yaşanmıştır. Bu bağlamda erkek ibtidai mektebinden başka bir de kızlar için bir ibtidai mektep kurulması kararlaştırılmıştır. Bundan başka ayrıca bir de kütüphane inşa edilerek bu kütüphane için merkezden kitap ve risale istenmiştir (B.O.A. MF. MKT., 1319: 599/45). Kütüphanenin kurulduğu tarih kesin olarak belirtilmese de 1906 tarihli salnamede mevcut olduğu görülmektedir. Kızlar için de ibtidai mektep oluşturulması kararı maarif-i umumiye nizamnamesinin gereğinin uzun müddet sonra taşrada ve özelde Simav kazasında uygulandığını göstermiştir.

6. Simav Rumlarının Eğitim Girişimleri

Simav Rumları ile ilgili derli toplu bilgiler, Recep Albayrak'ın "*Ethem Bey'in Sürgün Yılları ve Simav Olayları*" adlı eserinde yer almaktadır. Rumlarla Türklerin Simav kasabasında huzur ve sükûn içinde yaşadığını belirten Albayrak, Rum ahalinin ekserisinin ticaretle uğraştığını, Rumların 1 kiliseleri olduğunu eserinde belirtmiştir. 1908 yılı itibariyle Simav merkezde 187 Rum yaşamaktadır (S.H.V., 1324: 606). 1913 yılı itibariyle Simav'daki 252 iş yeri sayısının 28'nin Rumlara ait olup, bu esnafların isimleri ve meslekleri de zikredilen eserde yer almaktadır. Albayrak, bundan başka Nikolaki adında Rum Rüşdiye öğrencisinden eserinde bahsetmiştir (Albayrak, 2004: 73,74). Simav Rumları Milli Mücadele sırasında önce Ankara Keskin'e akabinde mübadele sırasında İstanbul üzerinden Yunanistan'a göç etmişlerdir.

Simav'da gayrimüslim cemaatin eğitim konusunda oldukça hassas olduğu dikkati çekmektedir. Gayrimüslim cemaatin kahir ekseriyeti ise Rumlardan oluşmaktadır. Simav Gayrimüslimlerinin 1900'lü yılların başında eğitim konusunda bazı girişimlerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu girişimler ticaret için Simav'da bulunan Rumlardan gelmiştir. Bu arada Rum cemaatinin de bu konuda geçici olarak kasabada ikamet etmekte olan soydaşlarına yardım ettiği anlaşılmaktadır. Kasabaya gelen ve geçici olarak kiraladıkları hanelerde ikamet eden Osmanlı vatandaşı Rum milletinden 5-10 kişi, çocuklarının eğitimi için han odası

kiralayıp, papaz tarafından Rum alfabesinin öğretilmesi için ruhsat talebinde bulunmuştur (B.O.A. MF. MKT., 1317: 1158/25). Bu gelişme üzerine Kütahya mutasarrıfı tarafından Hüdavendigar vilayetine gönderilen yazıda Simav'da geçici olarak bulunan Rum milletinden bazı çocuklarla ilgili Simav'dan gelen isteğin müstakil bir mektep talebi olmadığı sadece bir han odasında çocukların Rum alfabesi ve yazısı öğretiminden ibaret olduğu ve maarif komisyonu tarafından bu programın daima teftiş edileceği için mahzur görülmediği üzere ruhsat talebinde bulunulmuştur (B.O.A. MF. MKT., 1317 462/58).

Bu durumla ilgili Hüdavendigar vilayet merkezine maarif nezaretinden gelen bir yazıda bu durumun mekatib-i gayri müslime ve ecnebi müfettişliğine havale olduğunu ve han odasının mektep şekline dönüştürülmesi ve ruhsat verilmesinin emsali olmadığı ancak Rum çocuklara eğitimlerinin de verilmesinin gereği belirtilmiş ve durumun tahkik edilmesi bildirilmiştir. Maarif nezareti durumla ilgili bilgi aldıktan sonra kasabada Rum ibtidai mektebi bulunmadığı için bir han odasında eğitim gören 5-6 çocuğun bu şekilde eğitim görmeleri uygun görülmemiş, kasabada bu çocuklar için bir mektep oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır. Bir mektep ihtiyacının dile getirildiği yazıda masraflarının talebelerin velilerinden karşılanması halinde bir hane kiralanması ve buranın rahibin mesuliyetine verilerek acele olarak uygun bir mektep oluşturulması gerektiği belirtilmiştir (B.O.A. MF. MKT., 1317: 475/8). Bu bağlamda Kütahya mutasarrıflığı tarafından Rum cemaatin bu talebi uygun görülerek Hüdavendigar vilayetine bildirilmiş ve vilayet de bu talebi uygun görmüştür. Belgelerden de anlaşılacağı üzere gayrimüslimlerin eğitimi konusunda hassas davranıldığı gibi, bir sistem üzere mektep tesis edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Buradan hareketle dönemin eğitim politikası ve gayrimüslim vatandaşlar ile devlet ilişkileri hakkında da bazı yorumlarda bulunulabilir.

Bundan başka Kasabada[5] bulunan gayrimüslim cemaatin (esasen Rumlardan müteşekkil) çocukları rüşdiyelere de devam etmek istemiştir. Bu konuda Simav'dan Hüdavendigar maarif müdürlüğüne oradan da Maarif Nezaretine durum bildirilmiştir. Maarif Nezareti devletin diğer bölgelerinde olduğu gibi dini ilimler (din dersleri) muaf tutulmaları kaydıyla gayrimüslim çocukların Simav rüşdiyesine kabul edilmelerinin ve rüşdiyelere devam edebileceklerinin uygun olduğunu belirtmiştir (B.O.A., MF MF. MKT, 1321: 709/51). Bu durum Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin gereği olan rüşdiyelere gayrimüslimlerin devam edebilecekleri hükmünün taşrada uygulandığını göstermektedir.

7. Simav Maarif Komisyonu

Eğitimde modernleşme çalışmaları, sistemli bir maarif sistemini de beraberinde getirmiştir. Nitekim vilayetler, sancaklar ve hassaten kazalarda "Maarif Meclisleri ve Maarif Komisyonları" oluşturularak eğitim faaliyetleri merkez dışında da organize bir şekilde düzenlemeye çalışılmıştır. Sancak ve kaza merkezlerindeki kurul tarzındaki eğitim teşkilatları olan Maarif Komisyonları; müftü (genellikle komisyon başkanı), naib, mal müdürü, tahrirat kâtibi gibi yerel memur ve bürokratlardan müteşekkil olmuştur (Somel, 2010: 137). Maarif komisyonları, hem eğitim çalışmalarını taşra sathında düzenlenmesi hem de eğitim ekonomisinin yönetimi noktasında faaliyette bulunmuştur. Bu durum, eğitim harcamalarının yerele ikame edilmesini de göstermektedir. Maarif komisyonunu, günümüzdeki Milli

5 Simav Kaza merkezi.

Eğitim Müdürlüğüne benzetebiliriz. Kaza merkezi olan Simav'da da Maarif Komisyonu oluşturulmuştur. Salnamelerde Simav Maarif Komisyonu müftü başkanlığında önde gelen memur, muallim, ulema ve eşraftan oluşmuştur.

Tablo 3: *1885-1906 yılları arasında görev yapan kaza maarif komisyonunun reis ve azaları* (S.V.H., 1302: 531; S.V.H., 1303: 307; S.V.H., 1304: 197; S.V.H., 1310: 189; S.V.H., 1312: 253; S.V.H., 1313: 314; S.V.H., 1314: 247; S.V.H., 1315: 237, S.V.H., 1316: 160; S.V.H., 1317: 206; S.V.H., 1318: 208, S.V.H., 1319: 211; S.V.H., 1320: 214; S.V.H., 1321: 221; S.V.H., 1322: 205; S.V.H., 1323: 212; S.V.H., 1324: 431).

Yıl	Reis	Azalar	Kâtip
1885		Hacı Ömer Ağa	
	(Müftü)	Halil Efendi	
	Mehmet Vehbi Efendi	**İbrahim Efendi**	
		Emin Efendi	
		Emin Efendi	
1886	(Müftü)	Hacı Ömer Efendi	
	Mehmet Vehbi Efendi	Halil Efendi	
		İbrahim Efendi	
		Emin Efendi	
1887	(Müftü)	Hacı Ömer Efendi	
	Mehmet Vehbi Efendi	Halil Efendi	
		İbrahim Efendi	
		Emin Efendi	
1892	(Müftü)	Mekteb-i Rüşdiye Muallim-i Evveli Hacı Yusuf Efendi	
	Hacı Mehmet Arif Efendi	Ulemadan **İsmail Efendi**	
		Emin Efendi	
1894	(Müftü)	Hacı Yusuf Efendi	
	Hacı Mehmet Arif Efendi	İsmail Efendi	Emin Efendi
		Ali Efendi	

	(Müftü)	Hacı Yusuf Efendi	
1895	Hacı Mehmet Arif Efendi	Emin Efendi	Emin Efendi
		İsmail Efendi	
	(Müftü)	Hacı Yusuf Efendi	
1896	Hacı Mehmet Arif Efendi	Emin Efendi	Emin Efendi
		İsmail Efendi	
	(Müftü)	Hacı Yusuf Efendi	
1897	Hacı Mehmet Arif Efendi	Emin Efendi	Emin Efendi
		İsmail Efendi	
	(Müftü)	Hacı Yusuf Efendi	
1898	Hacı Mehmet Arif Efendi	Emin Efendi	Emin Efendi
		İsmail Efendi	
	(Müftü)	Hacı Yusuf Efendi	
1899	Hacı Mehmet Arif Efendi	Emin Efendi	Emin Efendi
		Hacı İsmail Efendi	
	(Müftü)	Hacı Yusuf Efendi	
1900	Hacı Mehmet Arif Efendi	Emin Efendi	Emin Efendi
		Hacı İsmail Efendi	
	(Müftü)	Hacı Yusuf Agâh Efendi	
1901	Hacı Mehmet Arif Efendi	Emin Efendi	Emin Efendi
		Hacı İsmail Efendi	
	(Müftü)	Hacı Yusuf Agâh Efendi	
	Hacı Mehmet Arif Efendi	Hacı İsmail Efendi	Emin Efendi
1902		Emin Efendi	

	(Müftü)	Mehmet Emin Efendi
1903	Hacı Mehmet Arif Efendi	Hacı İsmail Efendi
		Emin Efendi
	(Müftü)	Emin Efendi
1904	Hacı Mehmet Arif Efendi	Hacı İsmail Efendi
		Emin Efendi
	(Müftü)	Hacı İsmail Efendi
1905	Hacı Mehmet Arif Efendi	Emin Efendi
		Rüştiye Muallim-i Evveli Yusuf Efendi
	(Müftü)	Hacı İsmail Efendi
1906	Hacı Mehmet Arif Efendi	Emin Efendi
		Rüştiye Muallim-i Evveli Hacı Yusuf Âgâh Efendi

8. Sonuç

19. yüzyıldan 20. Yüzyıla yani Osmanlı'dan Cumhuriyet'e eğitim anlamında yaşanan gelişmeler İstanbul merkez ağırlıklı olmakla beraber taşrada da kendini göstermiştir. Türk eğitim tarihinin modernleşme sürecinin ilköğretim ayağında, taşrada medreselerin yanı sıra mektepler de etkisini hissettirmiştir. Özellikle II. Abdülhamid döneminde iptidai mekteplerin taşra sathında yaygınlaştığı görülmüştür. Bu durum, eğitim ve modernleşmenin yanı sıra merkezileşmenin etkisini de ortaya koymaktadır.

Simav'da modernleşme dönemindeki eğitimin durumuna eldeki kaynaklar ışığında bakıldığında, medreselerin yoğun olduğu dikkati çekmektedir. Hatta medreseler özellikle bazı köylerde kurulmuş ve eğitim hayatına devam etmiştir. Simav'da modern okullar bağlamında ise ibtidai mektepler ve rüşdiye karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin taşradaki etkisini göstermesi bakımından da Simav'daki okullar göz önüne alınmalıdır.

Salnamelerde okul ve talebe sayısı gibi sayısal veriler takip edilmiş ve istatistiki açıdan bunlar ele alınmaya çalışılmıştır. Salnameler dışında arşiv belgelerine baktığımızda durum daha net ortaya çıkmakta ve bazı bilgilere ulaşılmaktadır. Örneğin salnamelerde Simav'da gayrimüslim talebe hakkında bilgi yokken bu durum arşiv belgesinden tespit edilmektedir. Daha başka önemli bir hadise de rüşdiyenin kapanmasıdır. Simav rüşdiyesinin yanması sonrası yaşanan süreç, taşradaki eğitimin durumunu göz önüne sermektedir. Bunda yani ahalinin ilgisi meselesinde modern mekteplere karşı bir tutum mu yoksa ekonomik sıkıntıların mı olduğu noktasında kesin bir bilgi olmasa da her iki durum da etkili olmuştur şeklinde de yorumlayabiliriz. Bundan başka Simav Rumlarının eğitim konusu da ilginç bir ayrıntıyı oluşturmaktadır. Burada hem Rum cemaatin eğitim konusundaki hassasiyeti hem de merkezin gayrimüslimlere eğitim konusunda göstermiş olduğu özeni görebilmekteyiz.

Genel olarak bakıldığında Simav kazasında medreseler ve mektepler modernleşme sürecinde eğitimin ayaklarını oluşturmuştur. Simav, taşradaki tipik eğitim durumunu da bize göstermektedir. Eğitim tarihi konusunda taşrada yapılacak olan çalışmaların artması, diğer kaza ve kasabalardaki durumların da ortaya konulması, karşılaştırmalı olarak yapılacak olan bir tarih yazımı, hem yerel tarihe, hem modernleşme dönemi eğitim tarihine hem de II. Abdülhamid dönemi eğitim sisteminin ve eğitim politikalarının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

A. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (B.O.A.), Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi (MF.MKT.) 715/26; 29/26; 8/34; 376/62; 59/153; 36/17; 1/140; 153/176; 41/70; 599/45; 1158/25; 462/58; 475/8; 709/51.

B. Sâlnâmeler

1. Vilayet Sâlnâmeleri

Sâlnâme-i Vilayet-i Hüdavendigar
H.1287;1288; 1289; 1290; 1292;1293;1294;1295;1301;1302;1303;1304;1305;1306; 1307;1308;1310;1311;1312;1313;1314;1315;1316;1317;1318;1319;1320;1321;1322; 1323;1324;1325.

2. Maarif Sâlnâmeleri

Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, Sene 1316, Def'a 1, İstanbul Matbaa-i Âmire.
Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, Sene 1317, Def'a 2, İstanbul Matbaa-i Âmire.
Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, Sene 1318, Def'a 3, İstanbul Matbaa-i Âmire.
Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, Sene 1319, Def'a 4, İstanbul Matbaa-i Âmire.
Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, Sene 1321, Def'a 6, İstanbul Asır Matbaası

Tetkik Eserler

Akyüz, Y. (2011). Türk Eğitim Tarihi. Ankara: Pegem Yayınları.

Albayrak, R. (2004). *Ethem Bey'in Sürgün Yılları ve Simav Olayları*. Ankara: Berikan Yayınları.

Alkan, M. (2010). "Modernleşme ve Eğitim", *II. Abdülhamid Modernleşme Sürecinde İstanbul*, Ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: 2010 Avrupa kültür Başkenti Yayınları.

Baltacı, C. (1996). "Osmanlı Eğitim Sistemi", *Yeni Türkiye Eğitim Özel Sayısı*, sayı 7. Ankara.

Bozkurt, N. (2010). "Maarif Salnamelerine Göre Kütahya Sancağında Eğitim-Öğretim (H.1316-1321/M.1898-1904)" *History Studies*, vol 2/3.

Ergin, O. N. (1977). *Türk Maarif Tarihi*, c. I,II. İstanbul.

Gelişli, Y. (2002). "Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)", *Türkler*, c.15. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Gündüz, M. (2008). "II. Abdülhamid Dönemi Eğitimi ve İdeolojisi Üzerine Araştırmalar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 6. İstanbul.

Gündüz, M. (2013). *Osmanlı Eğitim Mirası, Klasik ve Modern Dönem Üzerine Makaleler*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

İhsanoğlu, E. (1999). "Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, c.I, Ed. E. İhsanoğlu. İstanbul.

Kodaman, B. (1991). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Koçer, H. A. (1992). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*. İstanbul: MEB Yayınları.
Öztürk, C. (2007). "Osmanlılar Eğitim ve Öğretim Kurumları", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* c.33.
Öztürk, C. (2008). "Rüşdiye", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 35.
Pala, C.- Erdoğdu, E. (2007). *Doğası, Tarihi ve Folkloruyla Simav*. İzmir.
Sezen, T. (2006). *Osmanlı Yer Adları*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
Somel, S. A. (2010). *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
Yazıcı, N. (2010). "Takvim-i Vekayi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 39.

(Footnotes)

1 Muallim-i sânî: İkinci öğretmen, Başöğretmen yardımcısı

2 Muallim-i evvel: Başöğretmen

KAMU TERCİHİ PERSPEKTİFİNDEN "HOUSE OF CARDS"IN İÇERİK ANALİZİ

Devrim ÖZKAN[1]
Buğra KALKAN[2]

Öz
Modern politikanın yapısal inşa süreci, iletişim sistemlerinin gelişimiyle birlikte gerçekleşir. Modernlik, toplumu meydana getiren tüm faktör ve öznelerin karşılıklı iletişim ve etkileşimini sağlayan mekanizmaların tesisi ile oluşturulur. Bunun için, kişi ve kurumlar arasında iletişimi temin edecek yeni medya araçları kullanılır. Bu nedenle medyada modern politikanın çok sayıda temsili ile karşılaşılır. Kişiler modern politikanın medyadaki çeşitli temsillerini değerlendirip kendi aralarında tartışarak sistemin işleyişine dair kanaat edinirler. Özellikle televizyon kanallarındaki politik drama dizileri politikaya dair kamusal tartışmaların canlanmasını sağlar. Son yıllarda, bu politik dramlardan en dikkat çekeni "House of Cards"dır. "House of Cards" televizyon dizisinde modern politik sistemi temsil eden çok sayıda veri ile karşılaşılmaktadır. Çalışmamızda "House of Cards" televizyon dizisi "kamu tercihi teorisi" çerçevesinde içerik analizi kullanılarak incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: House of Cards, Politik Drama, Televizyon Programı, Modern Politika, Kamu Tercihi Teorisi.

CONTENT ANALYSIS OF "HOUSE OF CARDS" FROM THE PERSPECTIVE OF PUBLIC CHOICE

Abstract
Structural construction process of the modern politics emerges with the development of the communication systems. Modernism is formed by the establishment of the mechanisms that enable the communication and interaction of all the factors and subjects that generate the society. Therefore, new media tools are used to provide the communication between individuals and institutions. So we encounter with many representations of the modern politics on the media. Individuals form their opinions about the operations of the system by analysing and discussing some of the representations of the modern politics between each other. Especially the political TV shows revive the public debates over politics. The most salient political TV show of the recent years is "House of Cards". One can find many data that represents the modern political system in the TV show, "House of Cards". The TV show, "House of Cards" is studied by using content analysis with in the frame of "public choice theory".

Keywords: House of Cards, Political Drama, Television Program, Modern Politics, Public Choice Theory.

1 Yrd.Doç.Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, SBBF, Medya ve İletişim Bölümü, devrim.ozkan@ikc.edu.tr.
2 Yrd.Doç.Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, bugra.kalkan@ikc.edu.tr.

Makale Gönderim Tarihi: 09.07.2014 Makale Kabul Tarihi: 03.03.2016

Giriş

Modern politikanın dünyevileşmesiyle, politikanın ve bürokrasinin işleyişine yönelik "romantik" yaklaşımların yerini daha realist perspektifler almaya başlamıştır. Politika, politikacıların ve bürokratların yaptığı bir "iş" olarak kavranmaya başlandığında sosyal bilimciler de politik aktörlerin gerçekte nasıl motive olduklarını ve neler yaptıklarını politik değerlendirmelerinin merkezine koymaya başlamışlardır. Bu açıdan "değer" merkezli analizler, yerlerini rasyonalist ve/ya da davranışçı araştırmalara bırakmaya başlamıştır. Machiavelli ile başlatılıp, sözleşmeci teorisyenlerle devam ettirilebilecek bu politik gelenek, politikaya ilişkin normatif önermelerin kişisel çıkardan bağımsız bir şekilde tanımlanmasını sona erdirmiş ve politikanın çatışma çözümleyici çerçeve değerlerine daha fazla vurgu yapmaya başlamıştır. Politik normatif değer tartışması büyük ölçüde bu sınırlı alanda vuku bulmuştur (Pennington, 2012).

Bu geleneğin çağdaş versiyonu şüphesiz "kamu tercihi teorisidir". Sosyal olguların bireylerin rasyonel tercihlerde bulundukları aksiyomuna dayanarak açıklanabileceğini iddia eden "rasyonel tercih" teorisinin bir alt dalı olan "kamusal tercih" politik davranışı, romantize edilmiş tüm politik normatif önermelerden kurtararak analiz etmeyi teklif etmektedir. Ekonomik metodolojik araçlar kullanılarak devlet faaliyetlerini inceleyen kamu tercihi, bir yandan bürokrat ve politikacı tiplemelerini kişisel çıkar peşindeki rasyonel aktörler olarak yeniden tanımlarken, diğer yandan da politik ilişkileri ekonomik düşüncenin konusu haline getirmektedir (Tullock, 2002; Buttler, 2012).

Kamu tercihi teorisyenleri, bürokratları/politikacıları kamusal iyinin peşindeki kamusal "hizmetliler" olarak değil de, kamusal örgütleri kendi çıkar ve hedeflerini gerçekleştirmek için kullanan fayda maksimize ediciler olarak görür. Bu durumda politik kurumların ve ilişkilerin normatif amaçlar bağlamında değil, çıkarları çatışan bireylerin ve grupların etkileşim alanı olarak görmek gerekmektedir. Dolayısıyla ahlaki önermelerden çok bireysel amaçların politikayı ve dolaylı olarak ekonomiyi nasıl şekillendirdiğini incelemek gerekmektedir (Mueller 1997, 2003). Bu nedenle, politika tıpkı piyasa gibi rekabetin yoğun bir biçimde yaşandığı bir sahaya dönüşür. Bu olgu modern politikanın başlıca niteliklerinden biridir. Bu bağlamda politik olanın da ticari olan gibi bir tür mübadele sürecini içerdiği iddiası modern temsili demokrasinin sorularına yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Kamu tercihi, politik aktörlerin tercihlerinin sadece siyasal kurumlara içsel olan değerlerle şekillendirilmediğini, fakat bu süreçlere dışsal olan bireysel tercih skalası tarafından önemli ölçüde etkilendiğini iddia eder (Marciano, 2008, s. 51). Bu bakış açısı şüphesiz demokratik politik kurumlara olan yaklaşımın bireysel çıkar ve çatışmalar etrafında yeniden değerlendirilmesini talep eder.

Politika rasyonel bireylerin çıkar maksimizasyonu için çalıştıkları bir diğer faaliyet alanı olarak görülünce, politik sistemi şekillendiren en önemli unsurlardan biri de "ekonomik rant" kavramı etrafında açıklanmaya çalışılmaktadır (Krueger, 1974). Ekonomik rant teknik olarak, üretimin belirli bir unsurunu üretim faaliyeti içinde tutmak için fazladan ödemek zorunda kalınan miktardır. Bu anlamda piyasaların eksik rekabete maruz kaldığı her yerde ekonomik rantın varlığından söz etmek mümkündür. Modern devletlerin ulusal ekonomilerin faaliyetlerine çeşitli vasıtalarla ciddi ölçüde müdahale ettiği düşünülürse, kamusal örgütlerin ekonomik rant yaratma potansiyelleri de açığa çıkartılmış olur. İhaleler,

doğrudan alımlar, kredi yardımları, finansal ya da sektörel regülasyonlar gibi kamu otoritelerinin ekonomik kararları, siyasetçilerin ve bürokratların, toplumda "kazananlar" ve "kaybedenler" üzerinde önemli etkilerinin olmasına sebebiyet vermektedir.

Bu büyük etki alanı çıkar gruplarının politika yapım süreçlerine müdahale ederek, kendi faydalarına olan siyasi kararların alınması için çaba harcamalarına neden olmaktadır. ABD'de ise çıkar grubu faaliyetleri yasal bir şekilde düzenlenerek tanındığından, hangi çıkar grubunun hangi siyasi karar için ne kadar uğraştığı ya da ne kadar para harcadığını takip etmek de mümkündür (Butler, 2012, s. 60). Ama çıkar grubu faaliyetlerini yasal olarak reddeden ülkelerin de, bu faaliyetlerden kurtulamadıkları iddia edilebilir.

Çıkar grubu faaliyetleri dışında, siyasetçilerin kendi bölgelerinden yeniden seçilebilmek için gereksiz kamusal yatırımları teşvik ettikleri belirtilmelidir. Amerikalıların "pork barrel" dedikleri bu uygulamada, siyasetçilerin kendi bölgelerine kamusal yatırım çekebilmek için birbirleri ile oy pazarlığına girdikleri görülmektedir. Yani farklı yasa tasarılarının geçebilmesi için temsilciler ya da senatörler birbirleri için stratejik oy kullanmaktadırlar. Böylece kendi faydalarını yükseltirken, genel çıkarlardan uzaklaşılmış olmaktadır. Bu faaliyetin adına da "logrolling", yani "birbirine arka çıkma" denmektedir (Butler, 2012, ss. 66-72).

Bu kavramlar etrafında temsili demokrasiler incelendiğinde, siyasi aktörlerin yüksek idealler uğruna değil de kendi kişisel ya da grupsal çıkarları için çalıştıkları görülmektedir. Çıkar çatışmasının çok olması ise tarafları stratejik davranmaya itmektedir. Stratejik davranış, bir kişinin kendi tercihini doğrudan belli etmeden, karşı tarafın davranışına göre eylemde bulunmasını açıklamak için kullanılmaktadır (Dixit & Nalebuff, 1993). Bu anlamda modern siyaset pek çok açıdan tarafların ilkesel bir duruş göstererek sonuçlardan bağımsız bir şekilde siyaset yapmasını neredeyse imkânsız kılarak, ilkelerden ziyade hedeflere yönelik stratejik davranışları desteklemektedir.

Bahsi geçen akademik eğilimin bir yansımasını televizyon dizilerinde bulmak mümkündür. Özellikle ABD ve İngiltere'de yayınlanan pek çok politik drama, modern politikanın romantizmden arındırılmış hallerini resmetmekte bir hayli mahirdir. Zaten, medya çeşitli problem ve temaları gündeme getirip, tartışılmasını sağlayarak ortak kanaatlerin oluşum sürecinde etkin rol oynar. Medya, politik dramalar aracılığıyla politik problemlerin, uygulamaların ve gerçekliklerin kamusal tartışmaya açılmasını sağlar. Kişilerin politik dramalara yönelik artan ilgileri, merkezileşmiş politik yapının etkisine açık olan özel alanlarını nasıl tesis edeceklerine dair kaygılı olmalarından kaynaklanır. Sosyal bilimler açısından da, birer kültürel gösterge olan politik dramalar analiz edilerek, medya araçları ile sunulan tema ve mesajların ortaya çıkarılabileceği gibi, bu analizler sayesinde topluma dair veriler elde etmek de mümkündür. Zira izleyicilerin ilgilerinin, hangi sebeplerden dolayı belirli eserlere odaklandığı sorusu vasıtasıyla ulaşılacak veriler, medya ve kültür ürünlerinin toplumsal analizleri için kullanışlıdır.

Beau Willimon, Michael Dobbs'un romanını başarılı bir biçimde Amerikan politik sistemine uyarlamasıyla meydana gelen "House of Cards", kısa zamanda "Netflix" yayın kuruluşu sayesinde, hem internet, hem de televizyon vasıtasıyla geniş bir izleyici kitlesine ulaşmıştır. Karakter oyunculuğuyla dizide ön plana çıkan Kevin Spacy, modern politikacının iç dünyasını seyirciye yansıtmakta oldukça başarılı bulunmuştur. Dijital televizyonculuk ile bir-

likte tüm evlere ulaşan video verilerinin miktarında devasa bir artış yaşanmıştır (Hanjalic, 2004, s. 2). "House of Cards" televizyon dizisi internet ile televizyonun birbirlerine entegre olmaya başladıkları bir süreçte, yayımcılığın etki sahasının giderek genişlemekte olduğunu göstermektedir. Sadece ABD'nde değil, fakat tüm dünyada politika ve ahlaka dair çok sayıda tartışmanın meydana gelmesine yol açarak, kamuda çeşitli politik problemlere dair farkındalık oluşmasına katkı sağlayan "House of Cards", modern politikanın yapısal problemlerini gündeme taşımıştır.

Dizinin orijinalliğine rağmen, dizi üzerine akademik anlamda kapsamlı bir söylem analizinin henüz yapılmadığı görülmektedir. Keller'ın (2015) *House of Cards*'ı Shakespearecı drama geleneği ile karşılaştıran çalışması dışında, dizi, akademik ilginin dışında kalmıştır. Buna karşın dizinin akademik çalışmalara konu olabilecek iki önemli yönü bulunmaktadır. Birincisi, modern iletişim araçlarının politik kültür oluşturma süreçlerinin merkezinde yer alması hatırlandığında, söz konusu dizinin politik kurumlara olan güvensizliğin boyutlarını ortaya koyması önemlidir. İkinci olarak, bu eleştirinin yine modern politik geleneğin rasyonalist yöntemlerinden en gözdesi arasında olan kamu tercihi teorisi kapsamında yapılması, modern politik teorinin kendini eleştirme yeteneğini de ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada, "House of Cards", televizyon dizisinde öne çıkan diyaloglar "içerik analizi yöntemi" ile analiz edilerek, dizideki kahramanların politik düşünceleri, insan kavrayışları, yaşam gayeleri ve ahlaki duruşlarının neler olduğu tespit edilmektedir. "House of Cards", televizyon dizisindeki diyaloglar, kamu tercihi teorisinin modern politikayı kavrayışından hareket edilerek, içerik analizi kullanılarak analiz edilecektir. Böylece politik sosyalleşme mekanizmaları arasında önemli bir yeri olan dizilerin fonksiyonları *House of Cards* bağlamında incelenecektir.

1. Araştırmanın Özellikleri

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Modern politika, demokratikleşme süreçlerinin aktif bir biçimde gerçekleşmesine neden olduğundan toplumun kitlesel nitelikli bir biçimde oluşmasına neden olan etkilere sahiptir. Aynı zamanda politik ve ekonomik merkezileşmeye neden olan uygulamaları içeren modernleşme süreçleri kültürel merkezileşmeye de yol açmaktadır. Modernliğin toplumu meydana getiren her türlü kişi ve faktörün etkileşimini zorunlu hale getirmesi, iletişim sistemlerinin teknolojik gelişimini sağlayan toplumsal ihtiyaçların oluşmasına neden olmaktadır. Modernlik koşullarında, toplumdaki tüm kişiler gelişen iletişim ve etkileşim dizgelerinden dolayı, diğerlerinin eylemlerinin etkilerine açık hale geldiklerinden, harici tüm gelişmelere dair enformasyon talebinde bulunur. Bu nedenle medyada sunulan eserler gerek toplum gerekse medyaya dair çok sayıda veri içerir. Zira toplumsal etkileşim medya aracılığı ile gerçekleştirilir. Bu koşullarda medyadaki eserlerin analizi ile çeşitli kültürel ve politik problemlerin analiz edilmesi mümkündür.

"House of Cards" televizyon dizisi İngiltere kökenlidir. Ancak modern politikaya dair yapısal nitelikleri ortaya koyduğundan ABD'nin politik sistemine başarılı bir biçimde uyarlanmıştır. Modern politika politik aktörlerin kendi aralarında gerçekleşen etkileşim süreçlerinin yanı sıra, seçmen, sınır ve guruplar ile etkileşimlerini de içeren dinamik bir süreçtir. Modern politikanın "kişilerarası"nda (interpersonal) dinamik iletişim ve etkileşim süreçleri

ile biçimlenmesi başlıca karakteristik özelliğidir. Politika refahın paylaşımının gerçekleştiği sahalardan biri olduğundan, güç odakları arasındaki rekabetin şiddetlendiği bir sahadır. "House of Cards" televizyon dizisinde politik aktörler arasındaki güç paylaşımının nasıl gerçekleştiğine ve çıkar gruplarının politikaya etkilerine dair çok sayıda veri mevcuttur. Bu nedenle modern politik sistemin medyadaki yansımaları aracılığı ile incelenebilmesi için önemli miktarda veri içermektedir. "House of Cards" televizyon dizisi incelenerek modern dünya sisteminin politik kültür ve sisteminde kişilerarası eşgüdümün, rekabetin ve etkileşimin hangi temel kavramlar çerçevesinde kavranabileceği ortaya çıkarılabilir. Bu sayede, modern politikanın medyadaki yansımaları ile analiz edilebileceği ispat edilmiş olur. Bu araştırmayla, modern politik kültür ve sistemin medyadaki göstergeler vasıtasıyla kavranabileceğinin "House of Cards" televizyon dizisindeki diyalogların içerik analizi ile ispat etmek amaçlanmaktadır. Ayrıca modern politik kültür ve sistemi tanımlayan başlıca kavramlar ortaya çıkarılarak, modernliğe ve politik sosyalleşmeye dair nitelikli bir kavrayış elde etmek son derece önemlidir.

1.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Televizyon dizileri topluma ve medyaya dair önemli veriler sunmaktadır. Çalışmamızda "House of Cards" dizisindeki verilerden hareketle modern politik kültür ve sistemin yapısal nitelikleri analiz edilmektedir. Bu anlamda çalışmamızın sınırlılığı ABD'de yayınlanan bir televizyon dizisinden hareketle, tüm yeryüzünde çeşitli politik ve kültürel uygulamaları olan modern politik kültür ve sistemin analiz edilmeye çalışılmasıdır. Yasal, kültürel ve ekonomik arka planı son derece geniş bir sahaya yayılan modern politikaya dair kapsamlı bir kavrayış elde etmek için, "House of Cards" dizisindeki diyaloglar ile sınırlandırılmış bir araştırma evreninin kullanılması dikkat edilmesi gereken bir sınırlılıktır. Bununla birlikte modernlik, ekonomideki finansal ve sınai (manufactural) belirleyiciliği ile belirli bir merkezin egemenliğinin tesis edilmesine neden olan politik neticelere yol açmaktadır. Bu sayede meydana gelen ekonomik ve politik merkezileşme, modernliğin kültürel olarak da yerkürenin tüm sahalarına yayılmasına neden olmuştur. Küreselleşme olarak nitelenen olgu, farklılıkların bir merkezin etrafında birbirlerine benzeşerek bir potada erimelerine neden olmaktadır. Ayrıca demokrasinin de hakim politik paradigma olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle modern politik sistemin neticelerine dair araştırmalar neticesinde ulaşılan sonuçların genelleştirilmeleri bilimsel meşruluğa sahiptir.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Modernlik koşullarında, kamusal alandaki "bilgi" (knowledge) ve "enformasyon"un (information) dolaşımı ve hızı artmıştır. Bu da sosyal bilimler için önemli bir veri kaynağının meydana gelmesine neden olmuştur. Toplumu dair çok sayıda verinin oluşması, bunların nasıl bir biçimde analiz edileceğine dair çeşitli metotların gelişmesine öncülük eder. Belirli faktörlerin toplumu nasıl etkilediklerinin yanı sıra, toplumun nitelikleri hakkında da oluşan çok sayıda verinin derlenerek analiz edilmesi modern iletişim ortamlarında çeşitli güçlükler barındırır. Zira elde edilecek verilerin temsil niteliği araştırmaların neticelerinin doğruluğunu etkiler. Kamuoyu araştırmaları, mülakatlar ve anketler, sosyoloji başta olmak üzere, tüm sosyal bilimlerin başlıca veri toplama yöntemleridir. Ancak iletişim bilimleri, tüm bunların

yanı sıra, medyadaki eserlerin içerikleri ve söylemlerinden hareketle hem eserler, hem de onu takip eden izleyicilere dair analizlerde bulunur. Medyada sunulan eserlerin meydana gelmesini sağlayan sosyal ve tarihsel "enfrastrüktür"ün (infrastructure) analizi iletişim bilimleri için önemlidir. Bu sayede medyadaki eserlerden hareketle toplumsal kültür, politik sistem, toplumsal problemler ve ortak bilinç analiz edilebilir.

Özellikle gazetedeki metinlerin analizinde sıklıkla kullanılan içerik analizi, hangi kelime ve kalıpların nasıl ve ne sıklıkta kullanıldıklarının analiz edilmesiyle, medya ve izleyicilerine dair önemli verilerin elde edilmesini sağlamaktadır. Günümüzde medya tek yönlü etkiye sahip olan bir araç değildir. Fakat aynı zamanda medyadaki eserler izleyicilerin ilgi, beğeni ve eleştirileriyle sürekli yeniden biçimlendirilmektedir. Özellikle televizyon dizilerinin yapımı belirli bir döneme yayıldığından izleyicilerden gelen eleştiriler eserin biçimleniş sürecini etkilemektedir. Bu nedenle medya ile toplumun karşılıklı etkileşimde olduğu sürecin analizi, hem medya, hem de topluma dair veriler elde edilmesini sağlamaktadır. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki televizyon ekranlarındaki hareketli görüntüler bireylerin "duygusal karşılıklar"ının (affective responses) biçimlenişinde etkilidir (Hanjalic, 2004: 152). Bireylerin duygusal karşılıklarını dahi etkileyen televizyon, tüm algılama tarzlarının biçimlenişini etkilediğinden, toplumsal etkileşim süreçlerinin her aşamasında önemli bir faktördür.

İçerik analizinde araştırma ünitesi olarak kelime, cümle, paragraf, makale, televizyon programları veya diğer içerik elementleri seçilebilmektedir (Riffe, Lacy, & Fico, 2008, s. 69). Medya, analiz edilmesi gereken çok sayıda verinin dolaşımda olmasına neden olmaktadır. Gazete, fecebook, web siteleri ve dizi film diyaloglarının analiz edilmesiyle toplumsal iletişim ve etkileşimin yapısına dair veriler elde etmenin yanı sıra, toplumun kültürel ve politik yapısının niteliklerine dair kavrayış geliştirmeyi temin etmektedir. Modern dünya sistemi dünyadaki tüm faktör ve aktörleri birbirleri ile etkileşime zorladığından, verilerin dolaşımında meydana gelen artış, toplumsal problemlere dair kavrayışların geliştirilmesini sağlayan verilerin nasıl derlendiğinde anlamlı olacaklarının önemli bir problem haline gelmesine neden olmuştur. Hangi berilerin nasıl bir biçimde seçilerek sınıflandırılması gerektiğine dair etkili arşivleme teknikleri geliştirilmiştir (Winter, 1992, s. 122).

Medya metinlerinin analizi, araştırma evreninin sınırlarının belirlenmesinde kolaylık sağlamaktadır. Sistematik bir biçimde toplanarak sınıflandırılmış verilerin analizine dayanan içerik analizi niceliksel veya niteliksel bir biçimde gerçekleştirilebilmektedir. Niceliksel ve niteliksel içerik analizi kimi zaman birbirinin karşıtı yöntemlermiş gibi değerlendirilmektedir. Ancak niceliksel ve niteliksel içerik analizi birbiriyle ilişkili ve birlikte de kullanılabilecek yöntemlerdir (Krippendorff, 2004: 87). Kimi zaman niceliksel analiz ampirik analiz olarak adlandırılmaktadır. Ancak, hem niceliksel hem de niteliksel analiz ampirik analiz olarak adlandırılabileceğinden niceliksel analizin ampirik analiz olarak adlandırılması doğru değildir (Neuendorf, 2002, s. 14). Niceliksel analiz, verilerin analiz sürecinin istatiksel prosedürler vasıtasıyla gerçekleştirilmesidir (Riffe, Lacy, & Fico, 2008, s. 177). Metinlerin kültürel ve politik anlamlarının sosyal ve tarihsel analizine dayanan niteliksel analiz, metinlerin nasıl yapılandığına odaklanır. Örneğin, silahlı çatışmalara dair bir haberde, çatışan taraflardan birinin "gerilla" ya da "terörist" kelimesi ile nitelendirilmesi, haberin içeriğine dair önemli bir veridir. Ayrıca metinde belirli kavramların ne sıklıkta tekrarlandıklarının

tespitine dayanan niceliksel içerik analizi ile de medyada sunulan eserler analiz edilebilmektedir. Araştırma için hangi metodun seçileceği araştırma nesnesinin ve problemin niteliğine göre değişir.

İnsanlar, medya vasıtasıyla sunulan verileri pasif bir biçimde edinmezler. Diğer öznelerin medya aracılığı ile sunulan mesaj ve söylemlere dair düşüncelerini değerlendirirler. Diğer özneler ile tartışmak kişinin medyada sunulan kanaatleri değerlendirme sürecini etkiler. Bu neden ile medya ile izleyiciler arasında karşılıklı etkileşim dinamik bir biçimde gerçekleşir. Bunula birlikte içerik analizi ile elde edilen verilerin sadece izleyici ve medya arasındaki etkileşim ile sınırlı kalınarak değerlendirilmesi yeterli değildir. Zira tüm kültür ürünleri gibi medya aracılığı ile sunulan belgesel, sinema ve televizyon dizileri toplumun kültürel, tarihsel ve politik deneyim dünyasında biçimlenir. Medya mesajlarının etkilerinin maksimum ya da minimum seviyelerde gerçekleşmesi, diğer enformasyon kaynaklarının içeriklerine ve bireylerin bu kaynaklardan ne düzeyde faydalandıklarına bağlıdır (Fan, 1988, s. 133). Bu nedenle eserin oluştuğu kültürel, tarihsel ve politik "enfrastrüktür"ün analizi ile içerik analizi eşgüdümlü bir biçimde gerçekleştirilmelidir. Bunun için medyadaki metinlerin tekabül ettikleri kavramların tespiti gereklidir. Cümlelerdeki anlamın tekabül ettiği "işlevsellik", "adalet", "doğruluk", "güven", "kaygı", "cesaret" ve "faydacılık" gibi kavramların tespiti ile birlikte toplumsal kültürel ve politik yapının değerlendirilmesi verilere dair nitelikli bir kavrayışın teminini sağalar.

Bu çerçevede incelediğimiz "House of Cards" televizyon dizisi modern politik kültür ve sistemin analizi için önemli veriler sunmaktadır. Modern politikanın temel yapı taşlarını oluşturan tarihsel ve düşünsel sürecin dikkate alınmasıyla gerçekleştirilen içerik analizi ile "House of Cards"daki diyaloglar aracılığıyla sunulan dünya görüşünün kavranması olanaklıdır. Her ne kadar, "House of Cards" ABD'ndeki politik sistem ile sınırlı olsa da, modernliğin kendisini modern dünya sistemi biçiminde yapılandırılıyor olması tümevarım yönteminin kullanılmasına bilimsel meşruluk sağlamaktadır.

2. Elde Edilen Bulgular

2.1. "House of Cards"ın Anlatım Süreci

"House of Cards" televizyon dizisinin birinci sezonu 1 Şubat 2013'te, ikinci sezonu ise 14 Şubat 2014 yıllarında piyasaya sürülmüştür. Netflix Şubat 2015'te üçüncü sezonunun yayımlanacağını duyurmuştur. "House of Cards" televizyon dizisinin toplam yirmi altı bölümü her biri on üçer bölüm olan birinci ve ikinci sezonlardan oluşmaktadır. Hikâyenin baş kahramanı Francis Underwood'un (Kevin Spacey) ikinci sezonun son bölümünde ABD Başkanı olmasıyla neticelenen dizi, bu süreçte yaşanan iktidar mücadelelerinin yanı sıra iktidar mücadeleleriyle ilişkili özel hayat ve politik kararları da içeren kompleks politik ilişkileri tasvir etmektedir.

"House of Cards" televizyon dizisinin anlatımı politik çatışmanın ilerleyen süreçte şiddetleneceğine dair önemli göstergeler ile başlar. Dizinin birinci bölümü, Underwood'un seçim sürecinde önemli rol oynadığı yeni Başkan Garrett Walker'ın (Michael Gill) düzenlediği davete katılımıyla başlar. Underwood davete katılan politik aktörlerin rekabet halinde olduğunu seyirciye anlatır. Kendisine "Secretary of State" (Dışişleri Bakanı) olarak atanacağı sözü verildiğinden seçim sonuçlarından son derece mutludur. Ancak, "Chief of Staff"

olarak atanan Linda Vasquez (Sakina Jaffrey), Underwood'a senatoda ihtiyaç duyduklarını ve "Secretary of State" olarak senatör Michael Kern'in (Kevin Kilner) atanmasına karar verildiğini bildirir. Underwood ummadığı bir ikilem ile karşı karşıyadır. Underwood, ya yeni seçilmiş Başkan ile çatışacak, ya da durumu kabullenmek zorunda kalacaktır. Kararın değiştirilmesine olanak olmadığını anladığında, hemen taktik değiştirir. Underwood, yaşadığı psikolojik gerilime rağmen, Vasquez'e Senatoda göreve devam edeceğini bildirerek, arzu ettiği konumu elde edebilmek için gücünün etki alanını genişletmeye koyulur (Willimon & Fincher, 2013a).

Birinci sezonun ikinci bölümünden sonra dizinin anlatımının biçimleneceği "altyapı" oluşmaya başlar. Herkesin "Secretary of State" olarak atanacağını beklemesine rağmen atanamayan Underwood'un gücü sarsılmıştır. Bu nedenle Underwood'un tüm politik ilişkilerini yeniden biçimlendirmesi gerekir. Bu arada gazeteci Zoe Barnes'a (Kate Mara) haber sızdırarak politik gelişmelere yön vermeye başlar. Öncelikle yeni Donald Blythe'ın (Reed Birney) hazırlamakta olduğu "eğitim bütçesi"ni basına sızdırarak Blythe'ın görevden el çektirilmesini sağlar (Willimon & Fincher, 2013a). Vasquez "eğitim bütçesi"ni hazırlama görevini Underwood'a teklif eder (Willimon & Fincher, 2013b). Bu sayede "eğitim reformu"nu başarılı bir biçimde hazırlama olanağı elde eden Underwood, yeniden Başkan'ın gözüne girmeyi başarır (Willimon, Barnow & McDougall, 2013). Ayrıca kendisinin yerine "Secretary of State" olarak atanan Kern'i, otuz beş yıl editörlüğünü yaptığı bir dergide İsrailli yerleşimciler için bir yazar tarafından kullanılan "yasadışı" ifadesini Barnes'ın yardımıyla gündeme taşıyarak rakibini zor durumda bırakır (Willimon & Fincher, 2013b). Planının birinci aşamasını tamamlayan Underwood, diğer yandan asıl amacını gerçekleştirebilmek için hazırlıklar yapmaktadır. "Secretary of State" olarak atanamamasının asıl nedeninin, birlikte çalıştığı diğer politikacıları hafife alması olduğunu düşünen Underwood, amacına ulaşmak için çok daha dikkatli ve planlı hareket eder. Underwood'un planı birkaç aşamadan oluşmaktadır. Öncelikle Temsilci (Representative) Peter Russo'yu (Corey Stoll) Pennsylvania Valiliği'ne (Governor) aday olması için ikna eder (Forman & Schumacher, 2013). Russo genç ve tecrübesiz olmanın yanı sıra, alkol problemi olan, eşinden ayrılmış iki çocuk sahibi bir Temsilcidir. Bu nedenlerden dolayı, Russo'nun valilik için uygun bir aday olmadığı düşünülmektedir. Vice President Jim Matthews (Dan Ziskie) Underwood'a kendi eyaleti olan Pennsylvania Valiliği'ne aday gösterilirken niçin kendisine danışılmadığını sorar. Matthews Beyaz Saray'da yeteri kadar etkin olamamaktan ve Başkan'ın tavırlarından rahatsızdır (Willimon, Barnow & McDougall, 2013). Underwood'un amacı Russo'yu seçimlerden önce başarısızlığa uğratarak Matthews'ın Pennsylvania Valiliği'ne aday olmasını sağlamaktır. Bu amacın gerçekleştirilmesi son derece zordur. Zira bir kişinin "Vice President"lık makamını terk ederek bir eyaletin valiliğine aday olması mümkün görünmemektedir. Anacak amacına ulaşmak için Russo'yu öldürecek kadar kararlı olan Underwood, tüm koşulları amacına uygun şekilde hazırlayarak Matthews'ı ikna edecektir. Bunun için Underwood'un en yakın adamı Doug Stamper (Michael Kelly) seçim kampanyasını davam ettiren Russo'ya tuzak kurar. Russo'nun, bir radyo kanalıyla canlı röportaj yapmadan bir gece önce Rachel Posner (Rachel Brosnahan) adlı bayanla buluşması sağlayarak, alkollü bir biçimde röportaj vermesine yol açarlar. Bu sayede alkolik olduğu ifşa olan Russo'nın itibarı zedelenmesi vali olarak seçilmesini olanaksız hale getirir (Treem

& Franklin, 2013). Artık Underwood, Matthews'ı Pennsylvania Valiliği'ne aday olmaya ikna ederek, "Vice President"lık makamını kendisi için boşaltma olanağını elde etmiştir. Ancak Underwood'un gayelerini gerçekleştirmesini Russo'nun yol açtığı çeşitli sıkıntıların engelleme ihtimali mevcuttur. Bu nedenle Underwood, Russo'yu intihar süsü vererek öldürmeyi planlar. Russo'yu alkollü olduğu için evine bırakan Underwood, garajda Russo içinde olduğu halde arabayı çalışır vaziyette bırakarak yanmasını sağlar. Bu sayede hem Russo'nun intihar ederek öldüğünün düşünülmesini temin eden Underwood, Matthews'ın Pennsylvania Valiliği'ne aday olmasına, tüm tarafları ikna eder (Huff, Barnow, Willimon, & Franklin, 2013).

Underwood, "Vice President"lık makamını elde edebilmesi için önce Matthews'ın Pennsylvania Valiliği seçimini kazanması, daha sonra da başkanın ikna edilmesi gerekmektedir. Bunun için Vasquez ile eşgüdümlü bir biçimde çalışırlar. Ancak Başkan'ın da yakın çalışma arkadaşlarının kimler olacağını seçerken kullandığı kendi yöntemleri mevcuttur. Önemli kararlar verirken eski dostu Raymond Tusk'a (Gerald McRaney) danışan Başkan, Underwwood'a Tusk'u "Vice President"lık makamına getirmeyi düşündüğünü bildirir. Tusk bu makam için istekli olmadığından Underwood, Tusk'u ikna etmek için gönderilir. Aslında Başkan, Underwood'u Tusk'a göndererek, Tusk'un Underwood "Vice President" atanması hakkında karar vermesini sağlamayı amaçlamaktadır (Gionfriddo, Willimon & Coulter, 2013). Ancak nükleer enerji sektöründe faaliyet gösteren bir iş adamı olan Tusk'un da kendi çıkar hesapları bulunmaktadır. Nükleer santrallerinde kullanmak için yüzde 95'i Çin'in kontrolünde olan "Samarium-149" elementine ihtiyaç duyan Tusk, kurdaki dalgalanmalardan ve gümrük tarifelerinden endişelidir. Gümrük tarifeleri konusunda senato yetkili olduğundan, Underwood'un desteğine ihtiyaç duyan Tusk, Underwood'an "Vice President" olarak atanmasına karşılık, kendisi için Senato'daki nüfuzunu kullanmasını ister, Uzun pazarlıklardan sonra Tusk ve Underwood eşit iki taraf olarak kalmak koşuluyla anlaşırlar (Willimon & Coulter, 2013). Bu sayede "Vice President" olarak atanmayı başaran Underwood, planının ikinci aşaması olan, Bakanlık makamına bir adım daha yaklaşmış olur.

"House of Cards" dizisinin birinci sezonun ilk bölümünde "Vice President" olarak atanma sürecinin tamamlanmasını bekleyen Underwood, arkasında bırakmaya çalıştığı Russo cinayetiyle yeniden uğraşmak zorunda kalır. Barnes, Lucas Goodwin (Sebastian Arcelus) ve Janine Skorsky (Constance Zimmer) Russo'nun ölümü ile ilgili yoğun bir araştırma sürecine girerler. Onlar, Russo'nun intihar etmediğini düşünmektedir. Posner'e ulaşmayı başaran Barnes, Goodwin ve Skorsky, Russo'nun direksiyon koltuğunda oturmuyor olmasının olayın bir cinayet olma olasılığını arttırdığına inanırlar. Ellerinde bulguları bir araya getirdikçe Underwood'an şüphelenmeye başlarlar. Süreci Stamper vasıtasıyla takip eden Underwood, duruma müdahale etmeye karar verir. Daha önce kısa bir süre birliktelik yaşadığı Barnes'a profesyonel bir biçimde ilişkilerini yeniden düzenlemeyi teklif eden Underwood, tüm ikna çabalarına rağmen Barnes'ın zihnindeki şüpheleri ortadan kaldırmayı başaramaz. Barnes, Goodwin ve Skorsky'ın araştırmalarına devam etmeleri durumunda birinci derecede cinayet şüphelisi haline gelebileceğini öngören Underwood, son bir defa Barnes'ı ikna etmek için onunla metroda buluşur. Underwwod, tüm ikna çabalarına rağmen Barnes'ın şüphelerini ortadan kaldıramayacağını anlar. Bu nedenle Underwwod, Barnes'ı metro durağına

yaklaşmakta olan trenin altına atarak öldürür (Willimon & Franklin, 2014a). İkinci cinayetini işleyen bir "Vice President" olarak politik çalışmalarına devam eden Underwood'un bundan sonraki hedefi Başkan olmaktır.

Underwood, tek bir oy almadan "Vice President" olabildiğine göre, demokrasinin gereğinden fazla abartıldığına inanmaktadır. Başkan olmak için mücadele etmesi gereken kişilerin eski müttefikleri olacağından da emindir. Tusk ticari faaliyetleri ile politik bağlantıları arasında mükemmel bir eşgüdüm kurarak etkinlik sahasını genişletmektedir. Tusk'ın Bakan ile dostluğu Underwood'un amaçlarına ulaşmasına engel uluşturabilecek potansiyele sahiptir. Zira Başkan olmak isteyen Underwood, Başkan'ı zayıflatmak zorundadır. Başkan ile çıkar ortaklıkları kurmuş önemli politik ve ticari aktörler ile mücadele etmek Underwood için kaçınılmazdır.

Çin ile ABD arasındaki ticari ve diplomatik ilişkilerin son derece iyi olması Tusk'un ticari faaliyetleri için önemlidir. Underwood, dışişleri bakanı Catherine Durant (Jayne Atkinson) ile eşgüdümlü çalışarak, önce Çin ile ABD arasında diplomatik kriz çıkmasını, daha sonra da Başkan'ın katı bir tutum takınmaya ikna ederek krizin devam etmesini sağlarlar. Bu sayede dostlukları eskiye dayanan Tusk ile Başkan'ın ilişkileri giderek gerginleşmeye başlar. Underwood, Tusk ile eşgüdümlü çalışıyormuş gibi davranmaktadır. Ancak Underwwod, Tusk'u yanlış yönlendirerek Başkan ile çatışmaya girmesine neden olacak hamlelerde bulunmaya sevk eder. Bu sayede, güçlü bir ticari ve politik aktör Tusk'u, onunla ile doğrudan karşı karşıya gelmeden saf dışı bırakmayı amaçlamaktadır (Willimon & Franklin, 2014b). İktidar basamaklarında ilerledikçe mesafe almanın giderek zorlaştığının bilincinde olan Underwood, Senato'daki etkinliğini davam ettirmenin yanı sıra Beyaz Saray'da giderek belirleyici bir konum elde eder.

Tusk ve ortağı Xander Feng (Terry Chen), ABD ile Çin arasındaki ticari birlikteliğin arzu ettikleri gibi biçimlendirmek istemektedirler. Nükleer enerji lobisi ABD'nin Çin ile ilişkilerinde belirleyici olmak için elinden geleni yapmaktadır. Underwood kademeli bir biçimde Başkan ile Tusk'ın çatışmaya girmelerini sağlayarak, bir yandan Başkan'ı yalnızlaştırmaya, diğer yandan da Tusk'ı oyun dışı bırakmaya çalışır. Underwood, daha önce birbirlerinin çıkarlarını gözetmek üzere Tusk ile anlaşmış olsa da daha güçlü olduğu zaman antlaşma maddelerini tekrara düzenlemek gerektiğine dair pragmatist bir yaklaşım geliştirdiğinden, anlaşmayı ihlal eder. Underwood yapmış olduğu eski antlaşmalar ilerlemesine mani olmaya başladığından, eğer yeteri kadar güçlü olduğuna inanıyorsa, antlaşmaları ihlal etmeye meyillidir. Underwood, yaptığı antlaşmalardan arzu ettiği kazancı elde edemediğinde ya da muhatabıyla çıkarları çeliştiğinde, hemen antlaşmayı feshetmeyi prensip haline getirmiştir (Lin & Coles, 2014; Mankiewicz & Coles, 2014). Bu nedenle, çıkarlarının çeliştiği Tusk ile yaptığı antlaşmayı zamanı geldiğinde fesheden Underwood, Başkan ile Tusk'u eşgüdümlü hareket edemez hale getirmeyi de başarmıştır.

Feng ve Tusk politikacıları finanse etmek için Daniel Lanagin'ın (Gil Birmingham) kumarhanelerini kullanmaktadır. Daha önce uzun süre Demokratları finanse eden ikili, Başkan ile aralarının açılmasıyla birlikte Cumhuriyetçilere maddi destek sağlamaya başlarlar. Underwood, bu durumun Tusk'un Remy Danton'un (Mahershala Ali) lobicilik faaliyetleriyle kendisini yıpratma girişimlerine karşılık vermek için önemli bir koz olabileceğini düşünür. Underwood, konu ile ilgili araştırmalarda bulunan Ayla Sayyad'i (Mozhan Marnò) dolaylı

olarak bilgilendirerek, Başkan'ın Çinli iş adamlarından finansal destek aldığına dair bir skandalın patlak vermesini sağlar. Underwood skandalın Başkan'ın istifasıyla noktalanmasını umut etmektedir. Ancak gelişmelerin kendi başarısızlığı ile noktalanma ihtimalinin mevcut olduğunun da bilincindedir (Eason, Willimon, & Wright, 2014). Kamuoyunda Beyaz Saray'ın herhangi bir biçimde yabancı menşeli finansal kaynakları kullanımıyla bağlantılı olup olmadığına ve bu paraların dış politikaya dair kararları herhangi bir biçimde etkileyip etkilemediği tartışılmaya başlar. Sadece Çinlilerin para aklamak için Amerikan kumarhanelerini kullanıyor olmaları dahi yasadışı bir durumken, bu paraların ayrıca politik etkinliklerde kullanılması tam anlamıyla bir skandaldır. Bunda başlıca sorumluluğun Başkan'a ait olduğu ise kaçınılmaz bir realitedir (Mankiewicz, Willimon, & Coles, 2014). Konuyu incelemek üzere "özel savcı" (special prosecutor) olarak atanan Heather Dunbar'a (Elizabeth Marvel) tüm görüşme kayıtlarını vereceğini belirten Underwood, Başkan'ı da tüm görüşme kayıtlarını savcıya vermesi için dolaylı olarak yönlendirir. Underwood tüm görüşme kayıtlarını savcıya teslim ederek güvenilirlik kazanmak suretiyle skandalın kendisine zarar vermesine mani olmayı başarır. Ancak Başkanın tüm görüşme kayıtlarını inceleme olanağı elde eden savcılık Başkan'ın evlilik terapisi aldığını öğrenir. Bu sayede Başkan içinden çıkmanın zor olduğu bir diğer girdaba sürüklenir. Artık Başkan, Underwood'un ona tuzak kurarak, 2016 seçimleri için kendisine zemin hazırladığından kuşkulanmaya başlar. Başkan'ı herkesten ayırarak yalnızlaştıran Underwood, psikolojik tedavi almanın yanı sıra antidepresan ilaçları kullanan bir Başkan'ın kamuoyunda tüm otoritesinin sarsılacağının bilincindedir. Bir yandan Sayyad'a Başkan'ın masum olduğuna inandığının yanı sıra tanımış olduğu en ahlaklı ve vatansever kişi olduğuna dair beyanat veren Underwood, diğer yandan üç dönemdir kongre üyeliği yapmakta olan Jackie Sharp'ı (Molly Parker) Başkan'ı devirecek son hamleyi beraber yapmak için ikna etmeye çalışmaktadır (Willimon & Folley, 2014a).

Demokrat partinin kurtarılması ile Başkan'ın kurtarılması arasında bir tercih yapılması gerektiğinin farkında ola Sharp, Underwood ile Başkan'a karşı çalışmaya karar verir. Kongre ve Beyaz Saray'ın ikisinin birden Cumhuriyetçiler tarafından kontrol edilmesini istemeyen tüm Demokrat Senatörler Sharp'ı desteklemeye başlar. Başkan her taraftan saldırı altındadır. Son çare olarak Tusk ile anlaşıp itirafta bulunmasını sağlayarak kendini aklamaya çalışır. Başkan, Vasquez aracılığıyla Tusk'a itirafta bulunmasının karşılığı olarak "af" (pardon) önerir. Başkan'ın böyle bir hamlede bulunabileceğini öngören Underwood, Tusk ile görüşerek antlaşmaya çalışmasına rağmen, başarılı olamaz. Bunun üzerine Başkan'ın suçlandığı tüm iddiaları kendisinin işlediğini kabul ettiği bir mektup yazarak, aralarındaki güveni yeniden tesis etmeye çalışır. Artık Başkan'ın elinde tüm iddia edilen suçlardan Underwood'u sorumlu tutmasını sağlayacak bir kanıt bulunmaktadır. Gönderdiği mektup ile kendi geleceğini Başkan'ın ellerine teslim eden Underwood, Başkan'ın kararsız kalmasına neden olur. Başkan, Underwood'un samimiyetinden emin olmak için ondan, senatoda iddianameler ile ilgili oylamada kendisi için oy toplamasını ister. Underwood ile çalışmak ile Senato'daki seçimi kazanabileceğini öngören Başkan, Tusk'a daha önce önerdiği "af" teklifini geri çeker. Bunun üzerine Tusk kendisinden hiç beklenmedik bir biçimde Yargı Komitesi'nde Politik Eylem Komitesi'ne yabancı para ile yardımda bulunduğunu, bu durumdan Başkan'ın da haberdar olduğunu itiraf eder. Tusk'ın itirafı Başkan'ı istifaya götürecek

süreci başlatır. İstifa eden Başkanın yerine Underwood yemin ederek Başkanlık makamını devralır (Willimon & Folley, 2014b).

2.2. Söylenen Şeye İlişkin Kategoriler

2.2.1. İletişimin Konusu Ve Temalar: Çekişme, Rekabet Ve Çatışma

"Anlatı"ya (narrative) dayalı tüm eserlerde "abartı" (exaggeration) ögesi ile karşılaşılır. Bir eserde, her ne kadar "gerçeklik" olduğu gibi yansıtılmaya çalışılsa da, insani algılamanın seçiciliği belirli olgularının diğerlerine nazaran daha fazla ön plana çıkmasına neden olur. "House of Cards" televizyon dizisinde de, izleyici "gerçekliğin" seçilmiş temsilleri ile karşı karşıya kalır. Ancak bir eser kamuya sunulduğunda "gerçekliğin" bir parçası haline gelmeye başlar. Herhangi bir esere dair tartışma ve kanaatler ortak bilincin ve insani algılama tarzlarının yanı sıra çeşitli kurumsal ve öznel "yapılaşma" (structuration) tarzlarını etkiler. "House of Cards" televizyon dizisinde insanlar arasındaki politik çekişme, rekabet ve çatışmaları izleyicilerin ilgi ve dikkatlerini çekmek amacıyla sıklıkla kullanılmaktadır. Tüm karakterlerin kendi gayelerine ulaşmak için yoğun bir çaba içinde olmaları, birbirleriyle rekabet etmelerini ve çatışmalarını kaçınılmaz hale getirmektedir. Şüphesiz ki, çekişme, rekabet ve çatışma sadece politikanın değil, fakat yaşamın da bir parçasıdır. Gelgelelim "eşgüdüm" (coordination), harmoni ve "müşterek eylem" (cooperative action) de politikanın ve gündelik hayatın vazgeçilmez niteliklerindendir. Bu anlamda", House of Cards" televizyon dizisinde modern politikacılar arasındaki ilişkilerin başlıca niteliği olarak çekişme, rekabet ve çatışmalara odaklanılmış olunması dikkat çekici bir olgudur. Bu durum "House of Cards" televizyon dizisindeki anlatımın politikacıların kendi öznel hedeflerine odaklanmış kişiler olmaları ön kabulüne dayalı olarak örülmesinden kaynaklanmaktadır.
Dizinin ilk bölümünden itibaren politikada başarılı olmanın, her ne olursa olsun ulaşılmak istenen hedefi ya da makamı elde etmeye bağlı olduğu işlenmektedir. Bir kişinin hedeflere ulaşmasının gerekli olan eylemlerin yerine getirilmesiyle mümkün olduğu anlatımın genel niteliğini belirlemektedir. Dizinin ilk bölümünün birinci sekansında Underwood'un komşusunun köpeğine bir araba çarpar. Köpek ağır yaralıdır ve ölecektir. Underwood köpeğin öldürülmesi gerektiğini fark eder. Bunu yapmanın hoş olmamasına rağmen birileri tarafından yapılması gerektiğinin bilincindedir.

> ***Underwood-*** İki tür acı vardır. Seni güçlendiren türde ya da sana faydası dokunmaya*n türde, yani sadece çile çektiren acı. Faydasız şeylere karşı hiç müsamahakâr değilim. Bunun gibi anlar birinin eylemde bulunmasını gerekli kılar. Nahoş ama zorunlu olan şeyi kim yapacak? Artık daha fazla acı yok (Willimon & Fincher, 2013a).*

Underwood'un izleyiciye hitaben söyledikleri yaşamı nasıl algıladığının özetidir. Acıyı gerekli ve gereksiz olan olarak ikiye ayıran Underwood, gereksiz olarak nitelediği tüm şeylerin yaşamdan çıkarılması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca belirli durumlarda yaşamın daha iyi hale getirilmesi için yapılması gereken hoş olmayan etkinlikleri yapabilecek kişilerin acının azalmasını sağlayacağını söylemektedir. Böylece Makyavelizmin başlıca iddiasını tekrarlamaktadır: Prens gerektiğinde, hukuksuz da olsa, her türlü eylemi gerçekleştirebilmelidir. Bu sayede politikacı veya Prens, suç işlemeyi göze alarak rakiplerini alt

edebilir. Aksi halde, yapması gerekenleri gerçekleştiremeyen politikacının, gereksiz acılar çekmesi kaçınılmazdır.

"House of Cards" televizyon dizisinin tüm bölümlerinde hedefine ulaşmasına diğerlerinin engel olması muhtemel politikacıların, çekişme, rekabet ve çatışmalarını gösteren çok sayıda diyalog mevcuttur. Bu diyaloglarda politikacılar birbirlerini aldatmak, yanlış yönlendirmek ve manipüle etmek için büyük bir çaba göstermektedir. Bu süreçte taraflar arasında kurulan çıkar ortaklıkları geçici niteliktedir. Taraflar birbirlerini gerektiğinde "şantaj" dahil olmak üzere her türlü metodu kullanmaktadır. Ayrıca politikada sadece politik aktörler değil, fakat politik karar alma mekanizmalarında etkin olmak suretiyle imkânlarını arttırmayı amaçlayan kişi ve kurumlarda aktif olarak yer almaktadır. Dizinin ikinci bölümünün ikinci sekansında Underwood ile Danton arasında geçen diyalog çatışma ve rekabetin boyutlarına dair önemli veriler sunmaktadır. Danton "SanCorp Industries" adına lobicilik yapmaktadır. "SanCorp Industries" doğalgaza yatırım yapmak istemektedir. "SanCorp Industries" Underwood'un çevresindekilere seçim çalışmalarında maddi yardım sağlamaktadır. Buna karşılık olarak Underwood, senatoda, doğalgaz piyasasında "SanCorp Industries"nin yolunu açacak politik kararların alınmasını sağlamaktadır.

Underwood- *Onlara bu işi üstlendiğimi söyle.*

Danton- *Bundan daha fazlasına ihtiyacım var.*

Underwood- *Nihayete erdirmeden işlerin peşini bırakmadığımın gayet iyi farkındasındır, Remy?*

Danton- *Bunlar sadece bo*ş sözler, Frank. *Dışişleri Bakanı, Arjantin, kıyı bankacılığı hesapları ...*

Underwood- *Problemi çözdüğüm zaman benimle konuşursun. Ben problemi çözmek için* çalışırken, konuşarak benim vaktimi boşa harcama.

Danton- *Milyarlarca dolar söz konusuyken, beni geri aramamazlık edemezsin ve ben de seni görmeden duramam.*

Underwood- *Uygundur. Tedbirli davrandığın/ihtimam gösterdiğin* için teşekkür ederim.

Danton- *Sekiz haneli rakamlar senin olacak ve D, C'yi üç katına çıkartacak. Senin isminin verileceği o kütüphaneni inşa etmek için altı milyon gidecek.*

Underwood- *Biliyorum.*

Danton- *Senin bir sonraki mücadele döngün* için onlara paralarını heba ettirme.

Underwood- *Demek istediğini anladım.* Şerhini düştün. *Kendini açıkça ifade ettin.*

Danton- Öyle mi yaptım? Ben de öyle umuyorum *(Willimon & Fincher, 2013b).*

"SanCorp Industries"nin gelecek seçimlerde Underwood'u rakibi destekleyebileceğini söyleyerek şantajda bulunan Danton, "House of Cards" televizyon dizisindeki pek çok karakterin çatıştıkları ve rekabet ettiklerinde sıklıkla kullandıkları metotları kullanmaktadır. Underwood'a seçim çalışmalarında kullanmak üzere çeşitli olanaklar temin ederken, aynı zamanda arzuları yerine getirilmediğinde Underwood'un rakiplerini destekleyeceğini belirtten Danton'un tek gayesi hedefine ulaşmaktır. Buradaki politik ilişkide amaç toplumsal faydaya ulaşmaktan ziyade, kişisel çıkarların temin edilmesidir. İşadamları politikayı kendi amaçları için araçsallaştırırken, politik aktörler de ekonomi üzerindeki politik güçlerini kendi amaçlarını gerçekleştirmek için araçsallaştırmaktadır. Çıkar gruplarının politik karar alıcıları etkilemek için giriştikleri pek çok eylem dizinin geneli boyunca vurgulanan önemli bir hususdur. Politikacılar çıkar grupları için çeşitli ekonomik rantlar yaratırken, çıkar grupları da politikacıların amaçları için kaynak oluşturmaktadır.

2.2.2. İletişimin Yönü: Realist Davranma Ve Düşüme

Herkesin ekonomik olanaklarını ve prestijini arttırmaya çalıştığı bir politik sahada duygusallık sadece bir araca indirgenebilir. Duyguların hedeflere ulaşılabilmek için kullanılan bir araç haline gelmesi, diğerlerinden geride kalmanın kaygıyı arttırmasından kaynaklanır. Hata yapma ihtimalini olabildiğince düşürerek, kaygıyı minimuma indirmenin en etkili yollarından biri de realist davranmak ve düşünmektir. Aksi halde hata yapma ihtimali artacağından politikacının hedefine ulaşma olasılığı azalır. Modern kültür için öznenin her şeyin merkezinde olması, herkesin kendi amaç ve çıkarları için çaba sarf etmeye hakkı olduğunun kendiliğinden kabul edilmesine neden olur. Diğerlerinin öznel çıkarlarının peşinde koşan kişiler olarak kabul edilmesi, kişinin kendi eylemlerini hedefine ulaşmasını sağlayacak bir biçimde arzu ettiği gibi seçmesine neden olur. Her şeyin olduğu gibi kabul edilerek tutum, davranış ve alışkanlıkların amaca odaklı bir biçimde yapılandırılması, modern politik öznenin meşruluğunu sorgulama ihtiyacı duymadığı bir etkinliktir. Eldeki her olanağın çıkarların temin edilebilmesi için kullanılabildiği bir politik kültürün oluşumu, tüm öznelerin enerjilerini son noktasına kadar kullandıkları dinamik bir sürecin vuku bulmasını sağlar. Birinci sezonun yedinci bölümünde Underwood, Pennsylvania Valiliği seçimlerine hazırladığı Russo'yu "Vice President" olabilmek için kullanmayı amaçlamaktadır. Başkan, Vasquez ve Underwood, Russo'nun Pennsylvania Valiliği'ne aday olmasının mantıklı bir karar olup olmadığına dair tartışırlar. "Halkın zayıf kişilere sempatiyle bakması"nın doğru olup olmadığı bir problem olarak ele alınmamaktadır. Politik aktörler için önemli olan "halkın zayıf kişilere sempatiyle bakması"nın seçimi kazanmak için nasıl kullanılabileceğidir. Bu diyalog aynı zamanda seçmen tercihlerinin nasıl kolaylıkla politikacılar tarafından manipüle edilebildiğinin bir göstergesidir. Kamusal çıkarları ve seçmenlerinin haklarını savunması gereken en üstteki politikacılar, rahatlıkla kendi hedefleri için "yüce idealleri" araçsallaştırabilmektedirler. Seçmenlerin ise bu konuda yapabilecekleri fazla bir şey yoktur. Temsili demokrasinin patolojilerine vurgu yapan bu tür sahnelere dizide sıklıkla başvurulur.

***Başkan**- Linda'nın Başkan Yardımcısı ile konuşmasını sağladım. Başkan Yardımcısı burnunu bu işe sokmayacak.*

***Underwood**- Minnettarım. İyi bir adamdır ama şu an kampanyada hassas bir andayız. Şüphe çekmeye başladı ve o ...*

***Başkan-** Tam bir baş belası. Bunu hepimiz biliyoruz. Sözcükleri yumuşatmana gerek yok, Frank.*

***Vasquez-** Başkan Yardımcısının haklı olduğu bir konunun olduğunu belirtmeliyim, efendim. Russo hakkındaki şüpheleri tam anlamıyla gideremedim. Daha önceden hiç denenmemiş biriyle yola devam etmeyi gerçekten istiyor muyuz?*

***Başkan-** Frank?*

***Underwood-** Onu yetiştiriyoruz, efendim.*

***Başkan-** Ne zaman açıklıyorsun?*

***Underwood**- Gelecek ay.*

***Vasquez-** Yeterince zaman yok.*

***Başkan**- Onda ne görmek istiyorsunuz?*

***Vasquez-** Ben de aynı şeyi merak ediyordum. Görülecek pek de bir şey yok.*

***Underwood-** Geçmişte madde bağımlılığı olan bir alkoliğin iyileştiğini görüyorum.*

***Vasquez-** Nasıl yani?*

***Başkan-** Neler diyorsun, Frank?*

Underwood- Şu an temiz. Bir yıldır içki kullanmıyor. Bu bir kurtulma hikayesi, Sayın Başkan. Parlak genç bir adam, hayatını yeniden düzene sokuyor. Şimdi de Pennsylvania'yı düzene sokmak istiyor.

***Vasquez-** Uyşturucu bağımlılığı ne olacak, Frank?*

Underwood- İnsanlar mazlumlara bayılır, Linda ve ayrıca düştükten sonra tekrar ayağa kalkanları, halk sever. *Bu ikisinin kombinasyonu çok güçlü bir hikayedir. Tüm anketlerimiz bunun işe yarayacağını gösteriyor.*

***Vasquez-** Uyuşturucu bağımlılığı geçmişi olan birini desteklememizi mi istiyorsun?*

***Underwood-** Hikayesini sızdıralım ve hikayenin seçmenlerle bağ kurduğunu izleyelim.*

***President-** Benim önemsediğim tek şey kazanmak, Frank.*

Underwood- *Ve ben de inanıyorum ki, Russo bizim en iyi şansımız.*
Vasquez- *Sayın Başkan …*
Underwood- *Bazen olaylara alışılmadık bir şekilde yaklaştığımı biliyorum ama en son böyle yaptığımda eğitim yasasını geçirmiştik.*
Başkan- *Pekala. Yoluna taş koymuyoruz. Ama eğer bu iş geri teperse, Frank …*
Underwood- *Peter'a yol boyunca her adımında rehberlik edeceğim. Sizi hayal kırıklığına uğratmayacağız, Sayın Başkan (Willimon, Barnow & McDougall, 2013).*

2.2.3. İşlenen değerler, amaçlar ve arzular: pragmatizm, güç ve prestij

Modern politik kültür bazı açılardan "oksimoron" (oxymoron) bir nitelik arz eder. Modern politika, bir yandan, demokratikleşme süreçleriyle eşgüdümlü ilerlediğinden dolayı halkın ilgi ve çıkarlarını gözetecek popülist yaklaşımların gelişmesine neden olurken, diğer yandan aynı popülist politikalar demokratik politika zırhı altında politikacıların kendi kişisel çıkarlarını tatmin etmelerine izin verir. Bu nedenle, politikacılar kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için idealist ve toplumcu söylemleri dile getirir. Ancak, araçsal rasyonaliteye bağlı faydacılığın egemen olduğu modern politikada, politikacılar, esasında, kendi ilgi ve çıkarlarını gerçekleştirmek için halkın desteğini elde etmek amacıyla popülist söylemleri bir vasıta olarak kullanırlar. Tüm bunlar "yararcılığı" (pragmatism) başlıca dünya görüşü edinen politikacıların güç ve prestij odaklı politikalar geliştirmelerine imkan verebilmektedir. İnsan güç ve prestij elde etmeyi bireysel kaygılarından dolayı arzularken, diğerleri üzerinde egemen olarak güç ve prestij elde etmek istemesi toplumsallığından kaynaklanır. Bu insani ikilemin modern politikadaki yansıması, faydacı kaygıları gizleyen popülist söylemin egemenliği şeklinde gerçekleşebilmektedir. Politikacı kendi kendisiyle baş başayken gerçek gayesinin ne olduğu konusunda son derece samimidir. Zira insan pek çok şeyi diğerlerinden gizleyebilse de, kendisinden hiçbir şeyi gizleyemez. Underwood dua etmek için kilise gittiğinde şunları söyler:

Underwood- *Ne yerde ne de gökte, medet umacağımız hiçbir şey yok. Sadece kendime, kendim için dua ederim (Willimon & Coulter, 2013).*

Modern politikacının rasyonel muhakemesinin pek çok ahlaki sınırlılıkları yok ettiği daha önceki açıklamalardan anlaşılmaktadır. Ancak bu tür ahlaki yozlaşmayı engelleyecek politik kurumsal mekanizmaların yokluğu da ABD gibi anayasal geleneği ile övünen bir devlet için son derece çarpıcıdır. Pragmatizmi politik karar alma süreçlerinde başlıca ilke edinen Underwood "Başkan Yardımcısı" (Vice President) olduktan sonra ayrıldığı "majority whip for the United States House of Representatives",[3] pozisyonuna aday olarak California'dan "Temsilciler Meclisi üyesi" olan Sharp'ı aday gösterir. Sharp ise Underwood'un niçin kendisini aday göstermek istediğini öğrenmek ister.

3 Bu pozisyon sadece ABD politikasına özgü bir makamdır. Asıl görevi Temsilciler Meclisi'ndeki seçimlerde oy çoğunluğunu sağlamak için kulis faaliyetlerinde bulunmaktır.

Sharp- *Beni bir sebepten ötürü seçtin. Bu sebebin ne olduğunu bilmek isterim.*

Underwood- *Peki öyleyse. Kaç tane füze taarruzu başlattın?*

Sharp- *Geceleri uykumu kaçırmama yetecek kadar.*

Underwood- *Ama yine de yaptın.*

Sharp- *Evet, yaptım.*

Underwood- *Kaç tane kadın ve çocuk öldü?*

Sharp- Çok fazla.

Underwood- *Ve sen, bütün o masum insanların öleceğinin tamamen farkında olarak o füzeleri ateşledin.*

Sharp- *Düşmanı yok etmek için emir almıştım.*

Underwood- *Uzman ve etkin bir şekilde yerine getirdiğin bir emir.*

Sharp- *Hiç birini öldürdünüz mü?*

Underwood- *Hayır.*

Sharp- *Ben, binaların, bütün bir köyün sanki onlar hiçbir zaman orada değillermiş gibi yok olmalarını izledim. Eğer sorun değilse, bu konuda konuşmamayı tercih ederim.*

Underwood- *Sen yapılması gereken şeyi yaptın ve bu yüzden seni seçiyorum, Jackie. Hizmet tecrübesi, temiz bir geçmiş, iyi görünüm. Sende her şey var (Willimon & Franklin, 2014a).*

Bu konuşmadan sonra Underwood ve Sharp birlikte çalışmaya karar verirler. Dizideki benzeri çok sayıdaki diyalogda, açıkça görüleceği gibi, tüm karakterler kendi amaçlarını gerçekleştirmek için, her türlü metodu kullanarak, yoğun bir çaba sarf etmektedir. Bunun için kimi zaman diğerlerinin amaç ve planlarının bir parçası olmak gerekmektedir. Sharp, normal şartlar altında on yıllık bir dönemde gerçekleştirebileceği bir hedefe, Underwood'un planının bir parçası olarak daha kısa sürede ulaşmayı amaçlar. Güç ve prestij elde etmek için kimler ile ne şekilde koordine olunarak fayda elde edilebileceği önem arz etmektedir. Underwood için iyi olan, Sharp için kullanışlıysa, ortaklık kurmakta bir sakınca yoktur. Ortaklıklar, ilkelerden ziyade, ortak çıkarlar göz önüne alınarak tesis edilmektedir. Bunun modern politikanın, kaçınılmaz bir biçimde, bir parçası olduğu kendiliğinden kabul edilmektedir. Araçsal rasyonaliteyi aşacak bir kamusal aklın inşası bu yüzden halen politika felsefesinin en önemli konusu olarak kalmaktadır (Gaus, 2012).

2.2.4. Amaçlara Ulaşmada Başvurulan Yollar: Hile, Aldatma Ve Diplomatik Yalan

Politikada hedefe ulaşmanın başlıca amaç haline geldiği koşullarda, insani eylemin bir yandan yaratıcı enerjisi ortaya çıkarken, diğer yandan bir arada yaşamayı olanaklı kılan değerler tahribata uğrar. "House of Cards" televizyon dizisinde modern politik sistemin insani eylemliliğin geleneksel ahlak ilkeleriyle örülmüş sınırlarını ortadan kaldırmasıyla ortaya çıkan yeni politik kültürün yol açtığı neticeler gözler önüne serilmektedir. Politik öznelerin kendi amaçlarını her şeyden daha önemli görmeleri, insani eylemin tahrip ediciliğini arttırmaktadır. İkinci sezonun ilk bölümünde Barnes'ın Russo'nun ölümüne dair araştırmalarından kaygılanan Underwood, artık kendi amaçlarına ulaşmasına engel olabilme ihtimali olan Barnes'ı öldürmekte tereddüt etmez. İşlediği cinayete dair, izleyiciye hitaben yapmış olduğu konuşma, modern politikanın yapısal niteliklerine dair dikkate değer veriler içermektedir.

> ***Underwood-*** *Sizi unuttuğumu mu sandınız? Belki sizi unutmamı ummuştunuz. Yas tutmak için nefesini boşa harcama Ms. Barnes. Bütün kedi yavruları, kedi olmak için büyür. Küçük, sessiz kedi yavruları, süt dolu fincan tabağını yalarken ilk bakışta çok zararsız görünürler. Ama pençeleri yeterince büyüdüğünde bazen onları besleyen elleri kanatırlar. Besin zincirinin en tepesine tırmanan bizler için, merhamet diye bir şey yoktur. Sadece tek bir kural vardır: Avla ya da avlan (Willimon & Franklin, 2014a).*

Politikanın hiyerarşisinde yükseldikçe rekabet ve çatışmanın giderek daha fazla şiddetlendiği koşullarda her türlü metodun galip gelmek için kullanılması meşru görülmeye başlar. Politika galip gelenler ile yenilgiye uğrayanlardan oluşan bir arena olarak kavranmaya başladıkça, insani etkinlikler kişisel kaygılardan kurtulmak için diğerlerinin diskalifiye edilmeye çalışılmasına odaklanır. Hile ve aldatma da dahil olmak üzere, hukuki açıdan suç teşkil etmediği sürece, tüm eylemlerin gerçekleştirilmesinin meşru görülebilir hale gelmesi modern politikanın egemen olduğu koşullarda mümkündür. Bu koşullar altında, hile ve aldatmanın Oval Ofise kadar sirayet etmesi kaçınılmazdır. İkinci sezonun ikinci bölümünde, Başkan, Tusk, Underwood ve Durant Çin ile ilişkilerin nasıl tesis edilmesi gerektiğini değerlendirir. Underwood, aslında Durant'ın yaklaşımını destekliyor olsa da, Tusk ile yaptığı antlaşmadan dolayı, Tusk'un fikirlerine katıldığını beyan eder. Başkan, Durant'an Çin ile ilişkilerin herhangi bir çatışmaya neden olmadan sürdürülmesini ister. Durant da Başkan'a, Çinliler ile ilişkilerde çatışma çıkmamasını sağlamaya söz verir. Ancak Underwood, Durant'ı "kasıt olmadan" (unintentional) da olsa, Çinlileri sorun ile yüzleşmeye zorlayarak iki ülke arasında çatışma çıkarmaya razı eder.

Durant'ı Çin ile ABD arasındaki siber savaş meselesini gündeme dolaylı olarak getirerek çatışma çıkarmaya ikna eden Underwood, bu sayede, ilerleyen süreçte Başkan ile Tusk'ın arasında tesis edilmiş güvene dayalı ilişkiyi ortadan kaldırma olanağı elde edecektir. Tusk'ın Başkan'ın kararları üzerindeki etkisi azaldıkça, Underwood'un hareket alanı genişleyecektir. Başkan'ı ve Tusk'ı yanıltmak için hile, aldatma ve yalan söyleme eylemlerini kullanmaktan çekinmeyen Underwood ve Durant'ın diyaloğu, gerektiğinde "toplum düzeni"ni sarsmak da dahil olmak üzere, her ne olursa olsun galip gelmeyi başlıca hedef haline getiren modern politik kültürün yapısal niteliklerine önemli bir veridir.

Underwood- *Eğer ben işin dışında bırakılırsam, bu pek de önemli bir sorun olmaz ama sen dışişleri bakanısın. Tusk'ın politikayı belirlememesi gerektiğini kastediyorum. Sadece Başkan sana neyin peşinden gideceğin hakkında talimat vermelidir.*

Durant- İlişkileri nedir?

Underwood- *Yıllardır onun sözünü dinlemekte.*

Durant- *Bir danışman ...*

Underwood*- Daha çok bir akıl hocası, hem de tavsiyeleri kolayca göz ardı edilemeyecek bir akıl hocası. Siber savaş meselesini sürekli olarak geriye itmeye devam edecektir.*

Durant- *Eğer ben onunla ilgilenmeye başlarsam yapamaz.*

Underwood- *Sen onunla ilgilenmeye başlarsan daha da başarılı olur. Bir sonraki Ortak Komisyon görüşmeleri yaklaştığında Tusk işini şansa bırakmayacaktır.*

Durant- *Toplantıda onunla aynı fikirdeydin.*

Underwood- *Eğer birlik olursak, daha sağlam bir konum elde etmiş oluruz. Bütün bildiğimiz, şu an Tusk'ın Başkan'ı fikrini değiştirmek için ikna ettiğidir.*

Durant- *Nasıl?*

Underwood- Çinlileri meseleyle şimdi yüzleşmeye zorlayarak; bu türden konuşmalarla.

Durant- *Başkana yumuşak müdahaleler yapacağıma söz verdim. Kasti olarak sözümü çiğneyemem.*

Underwood- *Peki ya kastetmeden sözünü çiğnersen, olur mu? Cathy, eğer masanın düzeninden memnun değilsen, sen de masayı döndürürsün (Willimon & Franklin, 2014b).*

2.2.5. Kişilerin Karakterlerini Betimlemekte Kullanılan Çizgiler: Oportünizm

Modern düşüncenin egemen kıldığı başlıca dünya görüşlerinden biri de toplumu ve politik sistemi bir tür mekanik aygıt olarak gören işlevselciliktir. Modernlik ile birlikte kişi ve kurumlar arasında artan iletişim ve etkileşim her şeyin diğerleri ile eşgüdümlü bir biçimde davrandığı mekanik bir toplumsal yapıyı mümkün hale getirmiştir. Bu sayede bir şeyin işe yarar olması her şeyden daha önemli hale gelmiştir. Kişisel ve toplumsal ihtiyaçların çeşitliliğindeki artış her şeyin en verimli bir biçimde kullanılmasını gerektirmiştir. Toplumsal yapıyı oluşturan pek çok faktör birbirlerini etkileyerek eşgüdümlü bir biçimde şekillenirler. Kültür, ekonomi, politika ve din gibi toplumsal yapının temel yapı taşları birbirlerinden çeşitli şekillerde etkilenirler. Modern ekonominin verimliliği esas alan niteliği politika ve ahlakın biçimlenişinde etkilidir.

Kişiler arasında ilişkilerin nasıl bir biçimde tesis edildiği ile de bağlantılı olan politika

ve ahlakta verimliliğin başlıca kaygı haline gelmesi kişilerin oportünist davranış, tutum ve normlar geliştirmelerine neden olur. Underwood da kişisel fayda sağlamak kaygısıyla politikalarını belirlerken, bunların ABD toplumu ve Demokrat Parti için de faydalı olduğuna diğer kişileri ikna etmeye çalışır. Durant'ı Başkan'ı devirmek için ikna etmeye çabalayan Underwood ortak faydalar oluşturarak, kişileri kendi gayesi için seferber etmeye çalışan modern politikacının klasik söylemlerini tekrarlar.

Durant- Çin ile ilişkilerimi düzeltmeye çalışıyorum. Feng'e iltica etme hakkı vermek, yüzlerine tokat gibi çarpar.

Underwood- *Garrett'in başı dertte. Kararlı görünmeye ihtiyacı var. Biz ancak hizmet ettiğimiz Başkan kadar güçlü olabiliriz.*

Durant- *Başkan'ın tanıklık etmesinin White House da işin içine karıştırmayacağından nasıl bu kadar emin olabiliyorsun?*

Underwood- İşin*e neyin gelip neyin gelmeyeceğini biliyor.*

Durant- *Bu senin Başkanı kurtarmanla ilgili bir şey değil.*

Underwood- *Tabi ki öyle.*

Durant- *Bu yoldan daha önce geçtim, Frank. Michael Kern, Adam Galloway. Üretken bir diplomasi ile uğraşabilmek için dışişleri bakanı olmak istedim, yoksa bütün zamanımı hasar kontrolüne ayırmak için değil.*

Underwood- *Bu yüzden Garrett'in yeniden kendi ayakları üzerinde durmasını sağlamalıyız.*

Durant- *Onun kıçının üstüne oturmasını istiyorsun, Frank.*

Underwood- *Başkan'ın sana söylediği bu muydu? Cathy, Başkan paranoyak. İnsanları bana karşı döndürmeye çalışıyor.*

Durant- *Sen onları kendine karşı döndürüyorsun. Benden Başkanın kuyusunu kazmamı istiyorsun.*

Underwood- *Diyelim ki Başkanın beni suçladığı şey doğru. Eğer amacına ulaşırsa, bu o kadar da kötü bir şey olur muydu? Bundan faydalanmak istemez miydin? Ülke bundan faydalanmaz mıydı?*

Durant- *Bununla hiçbir ilişkim olsun istemiyorum.*

Underwood- *Sadece son bir kez daha Cathy. Zincirlerimizden kurtulalım (Willimon & Folley, 2014a).*

Ortaya çıkmalarında etkin olduğu skandallar vasıtasıyla Başkan'ın istifa etmesini sağlayarak Başkan olmayı amaçlayan Underwood, bunun tüm ülke ve Durant için de faydalı olacağı iddia etmektedir. Kendi hedefleri ile diğerlerinin ilgi ve çıkarları arasında çeşitli ortaklıklar tesis ederek amaçlarını gerçekleştirmeyi amaçlayan Underwood etrafındakileri manipüle etmekten kaçınmamaktadır. Öncelikli olarak kendisine faydalı olan her şeyi elde etmeyi amaçlayan Underwood, bunun için faydalı koşulları yaratmanın gerekli olduğunun bilincindedir. Tüm bu süreçlerde yaşananların seçmenlerin tercihleri ile hiçbir alakasının olmaması dizinin seyirciye verdiği "acı" bir mesajdır.

2.2.6. Çatışma Kaynakları Ve Konuları

"House of Cards" televizyon dizisinde güç ve prestij başlıca çatışma kaynağı ve konusudur. Dizideki karakterler sahip olunan güç sürekli arttırılmadığında muhafaza edilemeyeceğine dair ortak bir dünya görüşünü paylaşmaktadır. Sürekli ilerlemenin kaçınılmaz olmanın yanı sıra kaçınılmaz olduğuna dair kavrayış modern politika vasıtasıyla yayılmıştır. Bu durumda dizideki karakterlerin güç ve prestij elde etmek için çatışmaları kaçınılmaz hale gelmektedir. Dizide aynı makamları elde etmeyi arzulayan kişiler, birbirleriyle her türlü yöntemi kullanarak çatışmaktadırlar. Bu çatışmalarda dizi kahramanları bir yandan ekonomik olanaklarını arttırmaya çalışırken, diğer yandan diğer kişiler üzerindeki iktidarlarını arttırmaya çalışmaktadırlar. Dizideki kahramanlar, sadece para elde etmeyi değil, fakat aynı zamanda iktidar hiyerarşisinde mümkün olduğu kadar üst seviyede yer alarak kendi egemenliklerini tesis etmeyi amaçlamaktadırlar.

3. Söyleme Tarzıyla İlgili Kategoriler

3.1. İletişimin Tipi Ve İfade Biçimi

Modernlik öznenin kendi potansiyelini geliştirmelerini sağlayacak pek çok kültürel ve toplumsal dönüşümü olanaklı hale getirmiştir. Modern eğitim insanın özgelişimini (self-development) sağlayacak çok sayıda olanak sunmanın yanı sıra, yeni koşullara göre yaratıcı çözümler geliştirecek tarzda özneyi donatır. Bu anlamda modern eğitim sayesinde, kişiler sadece bilgi edinmekle kalmazlar, fakat ayrıca bilgiyi uygulamaya geçirmekte de yetenekli hale gelirler. Modernliğin kişiyi çok farklı özne ve faktörler ile iletişime geçmeye sevk etmesi, toplumsal etkileşim miktarını arttırır. Modern politikacı çok farklı ilgi ve çıkarlara sahip kişi, grup ve sınıflar ile etkileşim halinde olduğundan, iletişim yeteneğinin ve ikna ediciliğinin fazla olması gerekmektedir. "House of Cards" televizyon dizisindeki karakterlerin hepsi, amaçlarını en net biçimde ifade etmelerini sağlayacak bir ifade biçimi kullanmaktadır. Dizide karakterler arasında yüz yüze iletişimin yanı sıra, telefon aracılığıyla da iletişim kurulmaktadır. Diyaloglar kısa olmanın yanında kolay bir biçimde anlaşılacak tarzda oluşturulmuştur. Underwood'un izleyicilere yönelik konuşmaları ise "felsefi metin" niteliğindedir.

3.2. Retoriğin Yöntemi: Kullanılan İkna Tekniği

Dizideki kahramanlar kendi amaçlarına ulaşabilmek için diğerleriyle yoğun bir iletişim gerçekleştirmektedir. Diyaloglarda bir yandan karşılıklı çıkar ortaklıkları tesis edilmeye çalışılırken, diğer yandan karşı taraf yanlış yönlendirilerek aldatılmaya çalışılmaktadır.

Modernlik toplum, yaşamın tüm sahalarında gerçekleşen rasyonelleşme ile birlikle tesis edilmiştir. Modernlik koşullarında, rasyonel ilkeler çerçevesinde inşa edilen toplumda kişi kendi konumunu rasyonel bir biçimde belirlenmiş yasa ve normlara göre oluşturur. Bu sayede kişi değerleri ile iletişiminde rasyonel bir biçimde davranmaya başlar. Modernlik, toplumsal düzeni sağlanması için, kişinin hukuk vasıtasıyla kontrol altına alınmasını gerektirir. Hukuk kurallarına uymak zorunda olduğunun bilincinde olan modern birey diğerlerini ikna emek için zorlamada bulunamayacağını bilir. Bu nedenle iletişimin yapısı diplomatik bir nitelik arz etmeye başlar. Ancak bu diplomatik dil çoğunlukla stratejik davranışları gizleyen bir kamuflaja dönüşür.

"House of Cards" televizyon dizisinde de kişiler, karşı tarafı, ortak çıkarlar tesis ederek ikna etmeye çalışmaktadır. Bunun için kullandıkları başlıca yol "karşılıklı arka çıkma" (logrolling) yöntemidir. Amerikan politik sisteminin işleyişinde politikacıların "karşılıklı arka çıkma" yönteminin kullanmalarına sıklıkla rastlanır. Underwood, Kongre'den geçirmek istediği yasa tasarıları için gerekli olan sayıya ulaşmak için diğer senatörlerin hangi kanunları çıkarmak istediklerini öğrenir ve kendisini desteklemeleri halinde, diğer senatörlerin yasa tekliflerini destekler. Bu anlamda Kongre tam bir "pazar" yeridir. Rasyonel bireyler kendi çıkarlarını maksimize etmek için birbirleri ile anlaşarak, işbirliği yaparlar. Ancak burada kullanılan kaynaklar, özel değil kamusaldır. Ayrıca kimsenin öncelikli hedefi seçmenlerinin genel "iyi"liği de değildir.

4. Sonuç

Modernlik koşullarında toplumsallık yerelden koparılarak, tam olarak kavranamayacak daha geniş mekânları içerecek bir biçimde kurgusal olarak yeniden inşa edilir. Bireyin aynı mekânı paylaşmadığı diğerleri ile sürekli etkileşimde bulunmaya başlaması modernlik ile gerçekleşmeye başlayan yeni bir olgudur. Bu koşullarda politik ve ahlaki problemlerin medyada çeşitli yansımaları ile karşılaşılması kaçınılmazdır. Zira farklı mekânlarda bulunduğu halde eşgüdümlü bir biçimde davranmak zorunda olan modern özneler birbirleri ile ancak medya aracılığı ile iletişimde bulunarak, benzer meselelere dair düşünerek çeşitli kanaatler oluşturabilirler. Bu anlamda "House of Cards" televizyon dizisi modern politikaya dair başlıca problemlerin tespiti ve anlaşılabilmesi açısından son derece önemli bir veri kaynağıdır. Kamu tercihi teorisi eylemde bulunan bireylerin davranışlarını motive eden etkenlerin hem ekonomik alanda hem de politik alanda aynı olduğunu belirterek, teorik olarak kamusal çıkarlar için çalıştığını varsaydığımız pek çok politik karar alma mekanizmaların ne tür patolojiler yarattığını inceleme fırsatı tanımaktadır. Merkezileşmiş devlet yapısında, bireyler politik karar alma süreçlerine doğrudan müdahalede bulunamazken, politik aktörler belirli çıkar gruplarının ilgilerini koruma ve temsil etme iddiasıyla faaliyette bulunurlar. Buna karşın, politikacılar belirli bölgesel ve sınıfsal nitelikli olabilen çıkar guruplarını temsil etme iddiasıyla söylemlerini dizayn ederken, aslında kendi güçlerini, etkilerini, statülerini ve refahlarını arttırmaya da çalışmaktadırlar. "House of Cards" televizyon dizisinde Underwood karakteri vasıtasıyla modern politikacıların diğer özneler ile ilgi ve çıkar ortaklıkları kurarak kendi politik etkilerini arttırmaya yönelik yoğun bir çaba içinde olduklarının çeşitli örnekleri sunulmaktadır.

Modern politik sistem, yeryüzündeki tüm öznelerin çeşitli şekillerde etkileşimine neden

olduğundan küreselleşmeye yol açmıştır. Dünyadaki tüm özne ve faktörler arasındaki iletişim ve etkileşimin artmasıyla, merkezi iktidar ve kültür belirleyici hale gelerek tekbiçimliliğin (uniform) egemen olmasına neden olmaktadır. Merkezi kültür ve politikanın belirleyiciliğindeki artış farklılıkların azalmasına neden olmaktadır. Politik işleyiş ve kültürdeki tekbiçimlilik tikelden hareketle tümel çıkarımlarda bulunmaya bilimsel meşruluk kazandırmaktadır. Modern politikanın, temsili demokrasiyi tek meşru model haline getirmesi, merkezi uygulamalar ile merkez dışındaki uygulamalar arasındaki farkın azalmasına neden olmaktadır. Her ne kadar modern politikadaki parlamenter ve başkanlı sistemi uygulamaları arasında çeşitli farklılıklar mevcut olsa da, benzerliklerin miktarı daha fazla olduğundan özsel nitelikli bir farlılık mevcut değildir. "House of Cards" televizyon dizisinin dünya çapında izlenilir olmasının yanı sıra, modern politikanın temel nitelikleri ve politik ahlaka dair güncel tartışmalardaki başlıca temaların biçimlenmesinde etkili olması gerek politika bilimi, gerekse iletişim bilimleri çalışmaları açısından önemini arttırmaktadır.

Rekabet bireysel amaçlarını takip etmede özgür olan bireyler arasında doğal olarak ortaya çıkan bir eğilimdir. Ancak politik kurumların söz konusu rekabete ahlaki sınırlar koymada yaşadığı sıkıntılar, rekabetin kolektif "iyi"ler açısından yıkıcı etkiler yaratmasına sebebiyet vermektedir. Özellikle temsili demokrasilerde seçmenlerin karar alma mekanizmalarına son derece uzak olmaları ve kendi politik etkilerinin genel sonuçları değiştirme bakımından etkinsiz oluşu, modern politik kurumların hesap-verebilirlik özelliğini ciddi ölçüde azaltmaktadır. Bu gerçek, "House of Cards" dizisinde yaşanan bütün olayların arka planını inşa eder.

Politik kurumların yarattığı belirsizlik özneler arasındaki gerilimleri arttırır. "House of Cards" televizyon dizisindeki karakterler arasındaki diyalogların çatışmacı niteliği, modernlik koşullarında kaçınılmaz hale gelen değişimin neden olduğu kaygılardan kaynaklanır. Modernlik toplumsal eşgüdüm mekanizmalarını son derece kompleks hale getirerek soyut sistemlerin işleyişini sağlarken, kişinin komünitesinden tamamen kopmasına neden olan bir kültürü de meydana getirdiğinden, öznenin kendisini her şeyin merkezinde kurgulamasına yol açmaktadır. Politik aktörler arasındaki çatışmanın artmasına neden olan modernlik koşulları, "House of Cards" televizyon dizisinde en mükemmel bir biçimde yansıtılmaktadır. Dizide, iktidara ulaşarak, diğer kişilerin yaşamları üzerinde belirleyici olmak suretiyle sahip olunan egemenliği, gücü ve refahı arttırmaya yönelik çaba, modern politikacıların bütün tutum ve davranışlarını biçimlendirmektedir. Bireysel tercihlerden kolektif "iyi"lere ulaşmanın bir yolu olarak tasavvur edilen modern temsili demokrasiler, kronik bir şekilde normatif politik ideallerinden sapmaktadır.

Kaynakça

Buttler, E. (2012). *Public Choice, a Primer.* London: Institute for Economic Affairs.

Dixit, A. K.&Nalebuff B.J. (1993). *Thinking Strategically, The Competitive Edge in Business, Politics and Everyday Life*, New York: Norton Paperback.

Eason, L., Willimon, B. (Screenwriter) & Wright, R. (Director). (2014, February 14). Episode 10 [Television series episode]. In K. Spacey, E. Roth, J. Donen, D. Brunetti, A. Davies, M. Dobbs, J. Melfi, B. Willimon, D. Manson (Producers). *House of Cards*. Los Gatos, California, United States: Netflix.

Fan, D. (1988). *Predictions of Public Opinion from the Mass Media: Computer Content Analysis and Mathematical Modelling (Contributions to the Study of Mass Media and Communications).* New York, Westport, Cennecticut, London: Greenwood Press.

Forman, S. (Screenwriter), & Schumacher, J. (Director). (2013, February 1). Episode 6 [Television series episode]. In K. Spacey, E. Roth, J. Donen, D. Brunetti, A. Davies, M. Dobbs, J. Melfi, B. Willimon, D. Manson (Producers). *House of Cards*. Los Gatos, California, United States: Netflix.

Gaus, G. (2012). *The Order of Public Reason: A Theory of Freedom and Morality in a Diverse and Bounded World*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gionfriddo, G., Willimon, B. (Screenwriter), Coulter, A. (Director). (2013, February 1). Episode 12 [Television series episode]. In K. Spacey, E. Roth, J. Donen, D. Brunetti, A. Davies, M. Dobbs, J. Melfi, B. Willimon, D. Manson (Producers). *House of Cards*. Los Gatos, California, United States: Netflix.

Hanjalic, A. (2004). *Content-Based Analysis of Digital Video.* New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow: Kluwer Academıc Publishers.

Huff, K., Barnow, K., Willimon, B. (Screenwriter), & Franklin, C. (Director). (2013, February 1). Episode 11 [Television series episode]. In K. Spacey, E. Roth, J. Donen, D. Brunetti, A. Davies, M. Dobbs, J. Melfi, B. Willimon, D. Manson (Producers). *House of Cards*. Los Gatos, California, United States: Netflix.

Keller, J. R. (2015). *The Vice in Vice President: House of Cards and the Morality Tradition*. Journal of Popular Film and Television, *43*:3, 111-120.

Krippendorff, K. (2004). *Content Analysis an Introduction to Its Methodology.* Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.

Krueger, A. O. (1974 June). The Political Economy of Rent-Seeking Society. *The American Economic Review*, *64* (3).

Lin, K. (Screenwriter), Coles, J. (Director). (2014, February 14). Episode 5 [Television series episode]. In K. Spacey, E. Roth, J. Donen, D. Brunetti, A. Davies, M. Dobbs, J. Melfi, B. Willimon, D. Manson (Producers). *House of Cards*. Los Gatos, California, United States: Netflix.

Machiavelli, N. (2005). *The Prince.* (P. Bondanella, Trans.) Oxford, New York: Oxford University Press.

Mankiewicz, J. (Screenwriter), Coles, J. (Director). (2014, February 14). Episode 6 [Television series episode]. In K. Spacey, E. Roth, J. Donen, D. Brunetti, A. Davies, M. Dobbs, J. Melfi, B. Willimon, D. Manson (Producers). *House of Cards*. Los Gatos, California, United States: Netflix.

Mankiewicz, J., Willimon, B. (Screenwriter) & Coles, J. (Director). (2014, February 14). Episode 11 [Television series episode]. In K. Spacey, E. Roth, J. Donen, D. Brunetti, A. Davies, M. Dobbs, J. Melfi, B. Willimon, D. Manson (Producers). *House of Cards*. Los Gatos, California, United States: Netflix.

Marciano, A. (2008). Buchanan's Constitutional Political Economy: Exchange vs. Choice in Economics and in Politics. *Science and Business Media LLC*, ss. 42-56.

Mueller, D. (2003). *Public Choice III.* Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo: Cambridge University Press.

Mueller, D. C. (1997). Constitutional Public Choice. In D. C. Mueller (Ed.), *Perspectives on Public Choice, a Hand Book* (ss. 124-148). New York: Cambridge University Press.

Neuendorf, K. (2002). *The Content Analysis Guidebook.* Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.

Pennington, M. (2012). *Robust Political Economy, Classical Liberalism and the Future of Public Choice.* London: Edward Elgar.

Riffe, D., Lacy, S., & Fico, F. (2008). *Analyzing Media Messages: Using Quantitative Content Analysis in Research.* Mahwah, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Treem, S. (Screenwriter), & Franklin, C. (Director). (2013, February 1). Episode 10 [Television series episode]. In K. Spacey, E. Roth, J. Donen, D. Brunetti, A. Davies, M. Dobbs, J. Melfi, B. Willimon, D. Manson (Producers). *House of Cards*. Los Gatos, California, United States: Netflix.

Tullock, G. (2002). *Government Failure, a Primer in Public Choice.* US: Cato İnstitute.

Willimon, B. (Screenwriter) & Folley, J. (Director). (2014, February 14b). Episode 13 [Television series episode]. In K. Spacey, E. Roth, J. Donen, D. Brunetti, A. Davies, M. Dobbs, J. Melfi, B. Willimon, D. Manson (Producers). *House of Cards*. Los Gatos, California, United States: Netflix.

Willimon, B. (Screenwriter) & Folley, J. (Director). (2014, February 14a). Episode 12 [Television series episode]. In K. Spacey, E. Roth, J. Donen, D. Brunetti, A. Davies, M. Dobbs, J. Melfi, B. Willimon, D. Manson (Producers). *House of Cards*. Los Gatos, California, United States: Netflix.

Willimon, B. (Screenwriter), & Fincher, D. (Director). (2013a, February 1). Episode 1 [Television series episode]. In K. Spacey, E. Roth, J. Donen, D. Brunetti, A. Davies, M. Dobbs, J. Melfi, B. Willimon, D. Manson (Producers). *House of Cards*. Los Gatos, California, United States: Netflix.

Willimon, B. (Screenwriter), & Fincher, D. (Director). (2013b, February 1). Episode 2 [Television series episode]. In K. Spacey, E. Roth, J. Donen, D. Brunetti, A. Davies, M. Dobbs, J. Melfi, B. Willimon, D. Manson (Producers). *House of Cards*. Los Gatos, California, United States: Netflix.

Willimon, B. (Screenwriter), Coulter, A. (Director). (2013, February 1). Episode 13 [Television series episode]. In K. Spacey, E. Roth, J. Donen, D. Brunetti, A. Davies, M. Dobbs, J. Melfi, B. Willimon, D. Manson (Producers). *House of Cards*. Los Gatos, California, United States: Netflix.

Willimon, B. (Screenwriter), Franklin, C. (Director). (2014a, February 14). Episode 1

[Television series episode]. In K. Spacey, E. Roth, J. Donen, D. Brunetti, A. Davies, M. Dobbs, J. Melfi, B. Willimon, D. Manson (Producers). *House of Cards*. Los Gatos, California, United States: Netflix.

Willimon, B. (Screenwriter), Franklin, C. (Director). (2014b, February 14). Episode 2 [Television series episode]. In K. Spacey, E. Roth, J. Donen, D. Brunetti, A. Davies, M. Dobbs, J. Melfi, B. Willimon, D. Manson (Producers). *House of Cards*. Los Gatos, California, United States: Netflix.

Willimon, B., Barnow, K. (Screenwriter), & Mcdougall, C. (Director). (2013, February 1). Episode 7 [Television series episode]. In K. Spacey, E. Roth, J. Donen, D. Brunetti, A. Davies, M. Dobbs, J. Melfi, B. Willimon, D. Manson (Producers). *House of Cards*. Los Gatos, California, United States: Netflix.

Winter, D. (1992). Content analysis of archival materials, personal documents, and everyday verbal productions. In C. Smith , *Motivation and personality: Handbook of thematic content analysis* (ss. 110-125). Cambridge : Cambridge University Press.

KÜRESEL KAMUSAL MALLAR PERSPEKTİFİNDEN BARIŞ VE KALKINMA İLİŞKİSİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ANALİZ

Fazlı Yıldız [1]

Öz
Ülkelerde barış koşullarını oluşturmak güvenlik ile ilgili sorunlara karşı belirli bir zaman aralığında girişilen siyasi bir uğraş iken, kalkınma stratejileri ise istikrar koşulları altında yürütülen uzun vadeli bir stratejidir. Barış ve kalkınma ikilisi hem bir ülkede, hem de bir bölge veya küresel ölçekte birbirini destekleyen süreçleri kapsamaktadır. Bu çalışmada, barış ve kalkınma ilişkisi ampirik olarak test edilmiştir. Çalışmada, ekonomik kalkınma ve barış ilişkisi, 93 ülkenin 2007-2013 yılları arasındaki yıllık verileri esas alınarak, panel veri analiziyle en küçük kareler yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda sosyo-politik istikrar, yani barış koşullarının varlığı ile ekonomik kalkınma arasında doğrusal ve istatistiksel olarak da anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kalkınma, Barış, Küresel Kamusal Mallar

AN EMPIRICAL ANALYSIS ON THE RELATIONSHIP BETWEEN PEACE AND DEVELOPMENT FROM THE PERSPECTIVE OF GLOBAL PUBLIC GOODS

Abstract
While forming the conditions of peace in countries is a political occupation which is undertaken in a specified time period against the problems concerning security, development strategies are long term strategies which are conducted under stabilization conditions. Peace and development involve the processes which prop up themselves both in a country and in the scale of regional or global. In this study, the relationship between peace and development are tried to test as empirical. The relationship between economic development and peace are examined with panel data analysis by using the least square method on the basis of the data between the years of 2007-2013 related to 93 countries in the study. As a result of the analysis which is applied it is found that there are statistical and linear relationships between socio-politic stabilization – namely the availability of peace conditions- and economic development.

Keywords: Economic Development, Peace, Global Public Goods
JEL Classification: O10, H410

1 Yrd.Doç.Dr., Dumlupınar Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, fazli.yildiz@dpu.edu.tr

Makale Gönderim Tarihi: 01.10.2015 Makale Kabul Tarihi: 02.03.2016

Giriş

Küresel kamusal mallar özellikleri itibariyle yayılma veya taşma (spill over) etkisi ortaya çıkaran mallardır. Küreselleşme süreci ile birlikte bu malların önemi gittikçe artmaktadır. Barış, finansal istikrar, çevre, sağlık, kalkınma vb. küresel kamusal mallara örnek olarak gösterilen temel kamusal mallardır (Gümüş, 2013, s.30, Kirmanoğlu vd. 2006, s.29). Bu malların sunumu, finansmanı, ortaya çıkardığı olumlu/olumsuz dışsal etkileri günümüzde kamu maliyesinin üzerinde durduğu temel konulardan biridir. Ayrıca, bu tür kamusal malların küresel ölçekte birbirini olumlu veya olumsuz etkilemesi de söz konusudur. Ülkelerin kendi başlarına veya küresel/bölgesel ölçekte bir araya gelerek bu tür malları sunmaları diğer ülkeleri doğrudan etkilemektedir. Örneğin, bir ülkede veya bölgede politik ve sosyal istikrarın sağlanarak barış koşullarının oluşturulması ekonomik kalkınma süreçlerini de olumlu etkileyebilecek ve küresel ölçekte pozitif dışsallıklar yaratacaktır.

Günümüz dünyasında genel bir gözlemlere dayalı olarak gelişmiş ülkelerin aynı zamanda sosyal ve politik istikrar koşullarına en fazla sahip ülkeler olduklarını, gelişmekte olan ülkelerin ise sosyo-politik istikrarsızlıklar sonucunda kalkınma süreçlerinin yavaşladığını veya istenilen düzeyde oluşamadığı söylenebilir. Bu açıdan sosyo-politik istikrar, yani barış koşulları reel bir durum olarak ekonomik büyüme ve kalkınma için en temel unsur olarak kabul edilebilir.

Bu perspektiften hareketle yapılan bu çalışmada öncelikle küresel kamusal mal özelliğine sahip barış ve ekonomik kalkınma ilişkisinin teorik çerçevesi, barış ve kalkınma göstergesi olarak esas alınan endeksler ile araştırma kapsamındaki ülkelerin sahip olduğu endeks göstergeleri hakkında bilgi verilmiştir, devamında literatür incelemesi yapılmıştır. Literatür incelemesi sonrası 93 ülke ile ilgili 2007-2013 yılları arası verilerinden hareketle ekonomik kalkınma göstergeleri ile ekonomik ve politik istikrar göstergesi olan barış arasında ekonometrik analiz yapılarak, elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

1.Teorik Çerçeve

Küresel kamusal mal kavramı ilk kez 1999 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayımlanan Küresel Kamusal Mallar (Global Public Goods) isimli eserde incelenmiştir. Bu eserde tam (saf) kamusal mal esas alınarak küresel kamusal mallar tanımlanmıştır. Küresel kamusal mallarla ilgili küresel kamusal malların sağladıkları faydanın evrensel ölçekte olması, malların tüketiminde rakip olmama ve dışlanamamazlık kriterlerine sahip olması gerektiği belirtilmiştir (Kaul vd., 1999, s. 3). Küresel kamusal malların saf ve saf olmayan kamusal mal sınıflandırmasının dışında bir başka sınıflandırma türü de nihai ve ara küresel kamusal mal ayrımıdır. Nihai küresel kamusal mallar somut (çevre veya insanlığın ortak mirası) ve soyut (barış ve finansal istikrar vb.) olabilirler. Ara küresel kamusal mallar ise nihai küresel kamusal malların oluşmasına katkı sağlayan uluslararası rejimler gibi mallardır. Uluslararası rejimler, ulaşım ve iletişimden sağlığa, çevre, makroekonomik politikalar, adalet sistemleri ve insan haklarını kapsamaktadır (Kaul vd., 1999, s.13-14).

Farklı küresel kamusal mallar arasında süreklilik gösteren uzun süreli bir ilişki vardır. Belirli bir kamusal yararı sağlamak için oluşturulacak küresel kamusal mallar diğer alanlarda daha yayılmacı etki ortaya çıkaracaktır. Bu etkiye örnek olarak barış ve kalkınma ile sağlık

ve büyüme arasındaki etkileşim verilebilir (Kaul vd., 1999, s.457). Barış ve savaş ortamının ekonomik etkilerini araştırmaya yönelik çalışmalar Keynes (1919), Meade ve Pigou (1940) ve Robins (1942) gibi iktisatçılar tarafından yapılmıştır. Bu iktisatçılar, I. Dünya Savaşı sonrasında ve II. Dünya savaşı döneminde, savaş, barış ve ekonomik gelişme arasındaki ilişkilere yönelik değerlendirmede bulunmuşlar ve ekonomik rasyonaliteye dayalı politika önerilerini sunmuşlardır (Ağır ve Kar, 2010, s.4).

Kalkınma, sadece üretim ve kişi başına düşen gelir seviyesindeki artışı değil, aynı zamanda bir toplumda ekonomik, sosyal, siyasi yapıdaki değişimi ve yenileşmeyi içermektedir. Kişi başına düşen gelir seviyesindeki artışın yanında, ekonomide üretkenlik ve verimlilikteki artış, milli gelir içindeki sektörlerin yapısal değişimi ve sosyo-ekonomik göstergelerdeki iyileşmeler kalkınmanın temel göstergeleridir (Han, 2012, s. 3). Amartya Sen, kalkınma kavramını "İnsanların gerçek özgürlük süreçlerinin genişlemesi, GSYİH ve kişi başına düşen gelir seviyesindeki artış ile insan özgürlüklerindeki genişleme sürecine odaklanma" olarak tanımlamıştır. Ayrıca, GSYİH veya kişi başına düşen gelirdeki artışın toplumdaki bireylerin özgürlük alanlarının genişlemesi için önemli olduğunu, fakat kalkınma sürecinin sosyal ve ekonomik düzenlemeler…, siyasi ve medeni haklar … gibi özgürlüklerin diğer belirleyicilerine de bağlı olduğunu ifade etmiştir (Dumas, 2006, s.1). Dumas ise, kalkınma kavramını iki yönden ele almıştır: Bunlar ekonomik kalkınma ve politik kalkınma. Ekonomik kalkınma, bireylerin barınma, yiyecek, giyecek, ulaşım, tıbbi bakım hizmetlerinden miktar ve nitelik olarak yararlanmalarındaki artış ile yaşam standartlarını yükselten bir süreçtir. Politik kalkınma ise, ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü ve onları yönetecek olanların seçiminde siyasi sürece tam katılım sağlayacak süreç olarak tanımlanmıştır (Dumas, 2006, s.2).

Barış, dar anlamda savaşın olmaması olarak tanımlanmasına rağmen gerçek bir barış daha fazlasını kapsamalıdır. Olağan hayatın akışı içinde bir kişinin işine ister üniformalı askerler, ister düzensiz isyancı güçler, ya da sıradan suçlulardan sürekli bir tehdit ile karşılaşmadan gitmesinin mümkün olmadığı bir ortamda barışın varlığından söz edilemez (Dumas, 2006, s.2). Barış dönemi; şiddet, çatışmalar, savaş, darbeler, devrim, etnik temizlik, adli olmayan cinayetler, seçim şiddeti, cinayet, adam kaçırma, terörist saldırılar, ayrımcılık ve kadına yönelik şiddet olmaksızın oluşan sosyo-politik çevre olarak tanımlanır (Santhirasegaram, 2008, s.809). Barışı inşa etmek güvenlik sorunlarına karşı sınırlı bir zaman içinde girişilen siyasi bir çaba iken, kalkınma ise genellikle istikrarlı koşullar altında yürütülen uzun süreli bir stratejidir. Barış ve kalkınma ikilisi ortak bir hedefi gerçekleştirmek için o hedefe doğru yürütülen ve birbirini destekleyen süreçleri kapsar (Smoljan, 2003, s.234-235).

Ekonomik kalkınma ve barış arasındaki ilişki iki açıdan incelenebilir: Kapitalist barış teorisi (ekonomik refah savaşları azaltır) veya onun tersi yaklaşım (savaşlar ekonomik refahı azaltır). Kökleri Alman filozof Immanuel Kant'a dayanan Kapitalist Barış Teorisi "Ticaret ruhu her ulus tarafından er yada geç beklemeye alınır ve savaş ile de uyumsuzdur" şeklinde ifade edilmiştir. John Maynard Keynes de ekonomi ve barış etkileşimi ile ilgili "I. Dünya Savaşından Sonra Barışın Ekonomik Sonuçları" isimli eserinde; adil, etkili ve entegre bir ekonomik sistem kurmak için imzalanan Versailles Antlaşması'nın ekonomik şartlarına yönelik eleştirilerini sunmuştur. Kapitalist Barış Teorisi, ekonomik kalkınmanın milletler arasında karşılıklı ticareti ve bağımlılığı arttıracağını ve bunun sonucunda savaşları önlemek

için kar güdüsünün güçlü bir teşvik edici unsur olduğunu iddia etmektedir (Ho ve Dinov, 2013, s.31).

Barış ve kalkınma arasındaki ilişki pratikte şöyle bir çelişkiyi de barındırmaktadır. Ülkelerde makroekonomik dengesizlikleri düzeltmeye yönelik izlenen politikalar sık sık uzlaşma çabalarını bozabilir ve bu durum barışı oluşturma/barışı yeniden inşa etme öncelikleri ile çelişebilmektedir. Barışın inşa edilmesi süreci barış çabalarının acil ihtiyaçlarının karşılanması için artan kamu harcamalarını içerirken, ekonomik istikrar sağlama hedefi ise kamu harcamalarındaki kesintileri, maliye, kredi ve para politikası uygulamalarında sıkılaştırma uygulamaları ile kırılgan barış sürecindeki toplumsal maliyetleri arttırır (Smoljan, 2003, ss.244-245).

Dünyada 1970'li yılların sonlarından bu yana gelişmekte olan ülkelerin çoğunda ekonomik gelişmenin sağlanması için düşük enflasyon ve diğer makroekonomik amaçlarla birlikte hızlı ekonomik büyümeyi başarmak hedeflenmiştir. Gelişmekte olan ülkeler ekonomi politikalarını kapalı ekonomiden açık ekonomiye ve içe dönük politikalardan dışa dönük politikalara dönüştürmüşlerdir. Bu eğilim 1990'larda soğuk savaşın bitmesi sonrasında da devam etmiştir. Birçok gelişmekte olan ülke yüksek büyüme ve istihdam sorunlarını 20 yıllık reform sonrasında da başaramamışlardır. Reel konjonktür teorisyenleri kısa veya uzun vadede üretim ve istihdamın arz yönlü faktörler tarafından belirlendiğini, ekonomik büyüme teorisyenleri de hızlı büyüme için teknolojik ilerleme ile fiziki ve beşeri birikimin önemini vurguladılar. Ancak, bütün bu öneriler özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümenin temellerini ortaya çıkarmada başarısız olmuştur (Santhirasegaram, 2008, s.807).

Gelişmekte olan ülkeler son yirmi veya otuz yıl içinde teorik politika önlemleri ile ekonomilerini yöneterek büyüme ve istihdamı başarmış olabilirler. Fakat ekonomik istikrarı sağlayamamışlardır. Gelişmekte olan ülkelerde kısa vadeli dalgalanmaların ve uzun vadeli ekonomik istikrarın belirleyicisi olan ekonomik büyümenin sebepleri olarak kamu yatırımları, net ihracat, fiziki ve beşeri birikim, işgücü, teknoloji, verimlilik, serbest piyasalar ve kurumlar gibi saf teorik ekonomik sebeplerinin ötesinde sosyo-politik sebeplerin araştırılmasına odaklanılması gerekir. Gelişmekte olan ülkelerin zenginliği kendi ülkelerinde barışın sürdürülmesi ile arttırılabilir. Barış ekonomik büyüme ve kalkınma için temel unsurdur (Santhirasegaram, 2008, s.807). Santhirasegaram, incelemesi sonrasında ekonomik büyümenin belirleyicisi olarak barışın da gelecekte büyüme teorileri içine dahil edilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Santhirasegaram, 2008, s.807).

Barış ekonomik gelişme üzerinde doğrudan ve dolaylı etkiye sahiptir. Çatışmalar, şiddet ve savaş, erişilebilir fiziksel ve beşeri kaynakları ile ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlayan sosyo-politik kurumları yok eder. Bir ekonomide şiddet ve savaşın artması yerel ve uluslararası yatırımcıların güvenini azaltır. Barış ortamının olmaması nitelikli işgücünün yurt dışına göç etmesine neden olur ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkiler. Ülkeler ekonomik ve sosyal altyapıya kullanmaları gereken kaynağı savaşa harcamak zorunda kalırlar. Yeni klasik ekonomik büyüme teorisinde ekonomik büyümenin belirleyicisi olarak fiziki ve beşeri sermaye birikimi daha hakim belirleyicidir. Gelişmekte olan ülkelerde savaş ve çatışma yüzünden oluşan sosyo-politik istikrarsızlık fiziki ve beşeri sermaye birikimini şu şekilde olumsuz etkilemektedir (Santhirasegaram, 2008, s.810):

-Sosyo-politik istikrarsızlık özel kesim yatırımlarının azalmasına neden olur,

-Kamu yatırımları savaş dönemlerinde etkinsizleşir,
-Sosyo-politik istikrarsızlıklar uzun süreli projelerin ihmal edilmesine neden olur,
-Artan kamu savunma harcamaları sosyo-ekonomik altyapı harcamalarının (telekomünikasyon, eğitim, sağlık vb.) azalmasına sebep olur,
- Sosyo-politik istikrarsızlıklardan dolayı doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında azalma meydana gelir,
- Sosyo-politik istikrarsızlıklar vasıflı işgücünün yurt dışına göç etmesine neden olur,
-İnsan kaynakları savaş ortamından fiziksel ve zihinsel olarak etkilenir. Tüm bu faktörler gelişmekte olan ülkelerde sermaye birikimini ve bu doğrultuda ekonomik büyümeyi olumsuz etkiler.

2. Barış ve Kalkınmışlık Endeksleri

2.1. Barış Göstergesi: Küresel Barış Endeksi (Global Peace Index GPI)

Uluslararası Ekonomi ve Barış Enstitüsü tarafından en son 162 ülkeyi kapsayacak şekilde yayımlanan Küresel Barış Endeksi, ülkelere 0 ile 5 arasında verilen skorlar ile hesaplanarak yayımlanmıştır. 5 puanı en kötü puanlama değeri olarak tanımlanmakta ve ülkeler açısından ekonomik ve politik istikrarsızlığın çok yüksek olduğunu göstermektedir. Endekste skor karşılıkları; ülkelerdeki barış koşullarının varlığı çok yüksek **(0-1,5 arası)**, *yüksek* **(1,5-2 arası)**, *orta* **(2-2,5 arası)**, *düşük* **(2,5-3 arası)** ve çok düşük **(3 üzeri)** olarak belirtilerek ülkeler bu değerlere göre sınıflandırılmıştır. Küresel barış endeksinin hesaplanmasındaki alt kategoriler şu başlıklardan oluşmaktadır: Silah ihracatı ve ithalatı, dış çatışmalardaki savaş konumu, askeri harcamalar, ağır silahların varlığı, ölümlü iç çatışmaların varlığı, siyasi terör olayları, ülkelerdeki siyasal istikrarsızlıkla ilgili kalitatif değerlendirmeler, şiddet içeren suçlardaki yaygınlık oranı, bireylerin silaha erişim kolaylığı, mahkum sayıları, işlenen cinayetler ve terörizmin son beş yılda ülkeyi uğrattığı zarar (Global-Peace-Index-Report, 2015, s.7).

Uluslararası Ekonomi ve Barış Enstitüsü'nün yayımladığı Küresel Barış Endeksi 2015 raporunda barış göstergesi olarak en iyi skora sahip olan ülkeler; İzlanda (1,148), Danimarka (1,150), Avusturya (1,198), Yeni Zelanda (1,221), İsviçre (1,275)'dir. En kötü skora sahip olan ülkeler ise; Suriye (3,645), Irak (3,444), Afganistan (3,427), Güney Sudan (3,383) ve Orta Afrika Cumhuriyeti (3,332)'dir (Global-Peace-Index-Report, 2015, ss.7-9).

2.2.Kalkınma Göstergesi: İnsani Gelişme Endeksi (Human Development Index HDI)

Ülkelerin kalkınmışlık seviyelerinin ölçümünde gelir düzeyi, yaşam beklentisi, okur-yazarlık, çocuk ölümleri ve şehirleşme düzeyleri gibi ölçütler kullanılmaktadır. Dünya Bankası ve OECD gibi uluslararası kurumlar ülke sıralamasını milli gelir, kişi başına düşen milli gelir ve satın alma gücüne göre kişi başına düşen milli gelir düzeylerine göre yapmaktadırlar. Günümüzde bu tekil göstergelerin yanında, bütün göstergelerin biraraya getirilerek değerlendirildiği endeksler de vardır. Bu endekslerden en sık kullanılanı Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayımlanan İnsani Gelişmişlik Endeksi'dir (Yanar, 2014, s.9)

İnsani gelişmişlik endeksi, UNDP tarafından her yıl düzenli olarak yayımlanan, eğitim, sağlık ve milli gelir verilerinden hareketle hesaplanan ve ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre sıralamalarını

belirleyen bir ölçümdür. İnsani gelişmişlik endeksi hesaplamalarında kullanılan sağlıkla ilgili temel gösterge doğumda beklenen ortalama yaşam oranı, eğitimle ilgili ortalama okullaşma yılı ile beklenen okullaşma yılı ve gelir ile ilgili olarak satın alma gücü paritesine göre hesaplanmış kişi başına düşen gayrı safi milli gelir verileri kullanılmaktadır. En son 2014 yılında yayımlanan (2013 İnsani Gelişim Endeksi) endeksin veri kaynakları; doğumda beklenen yaşam süresi verisi UNDESA (2013), ortalama okullaşma yılı ve beklenen okullaşma yılı verileri UNESCO (2013), kişi başına düşen GSMG verisi de World Bank, IMF, UNSD ve UNDESA verileridir (Akçiçek, 2015, ss.5-7).

İnsani gelişmişlik endeksini oluşturan alt endeksler ve bunların ortalaması olarak hesaplanan insani gelişmişlik endeksi 0 ile 1 arasında değer almakta ve sonuçlar ülkelerin gelişmişlik düzeyleri açısından dört temel kategoride sınıflandırılmaktadır. Buna göre; **0-0,549** arası *düşük insani gelişmişlik*, **0,550-0,699** arası *orta insani gelişmişlik*, **0,700-0,799** arası *yüksek insani gelişmişlik* ve **0,800 üzeri** değerler de çok *yüksek insani gelişmişlik* düzeyi olarak tanımlanmaktadır . En son 2014 yılında yayımlanan (2013 İnsani Gelişim Endeksi) endeks sonuçlarına göre; insani gelişmişlik düzeyi en yüksek ülkeler Norveç (0,944), Avustralya (0,933), İsviçre (0,917), Hollanda (0,915) ve ABD (0,914), en düşük ülkeler ise Nijer (0,337), Kongo Demokratik Cum. (0,338), Orta Afrika Cum. (0,341) ve Çad (0,372)'dir (Human Development Report 2014, ss.160-163).

Tablo 1: *Araştırmada Kapsamındaki Ülkelerde Barış ve Kalkınma Endeksi* Göstergeleri (2013)

Ülkeler*	GPI	HDI	Ülkeler*	GPI	HDI	Ülkeler*	GPI	HDI
Afganistan	3,4400	0,4680	Finlandiya	1,2970	0,8790	Norveç	1,3590	0,9440
Arnavutluk	1,9610	0,7160	Fransa	1,8630	0,8840	Pakistan	3,1060	0,5370
Cezayir	2,2840	0,7170	Gürcistan	2,5110	0,7440	Panama	1,8930	0,7650
Arjantin	1,9070	0,8080	Almanya	1,4310	0,9110	Paraguay	2,0600	0,6760
Ermenistan	2,1230	0,7300	Gana	1,8990	0,5730	Peru	2,2580	0,7370
Avustralya	1,4380	0,9330	Yunanistan	1,9570	0,8530	Filipinler	2,3740	0,6600
Avusturya	1,2500	0,8810	Macaristan	1,5200	0,8180	Polonya	1,5300	0,8340
Azerbaycan	2,3500	0,7470	İzlanda	1,1620	0,8950	Portekiz	1,4670	0,8220
Bahreyn	2,1090	0,8150	Hindistan	2,5700	0,5860	Romanya	1,5840	0,7850
Bangladeş	2,1590	0,5580	Endonezya	1,8790	0,6840	Rusya Fed.	3,0600	0,7780
Belarus	2,1170	0,7860	İrlanda	1,3700	0,8990	S. Arabistan	2,1190	0,8360
Belçika	1,3390	0,8810	İsrail	2,7300	0,8880	Senegal	2,0610	0,4850
Bolivya	2,0620	0,6670	İtalya	1,6630	0,8720	Sırbistan	1,9120	0,7450
Bosna Hersek	1,9670	0,7310	Jamaika	2,2740	0,7150	Singapur	1,4380	0,9010
Brezilya	2,0510	0,7440	Japonya	1,2930	0,8900	Slovak Cum.	1,6220	0,8300
Bulgaristan	1,6630	0,7770	Ürdün	1,8580	0,7450	Slovenya	1,3740	0,8740
Kamerun	2,1910	0,5040	Kazakistan	2,0310	0,7570	Güney Africa	2,2920	0,6580
Kanada	1,3060	0,9020	Kenya	2,4660	0,5350	İspanya	1,5630	0,8690
Şili	1,5890	0,8220	Kore Cum.	1,8220	0,8910	Sri Lanka	2,2300	0,7500
Çin	2,1420	0,7190	Kuveyt	1,7050	0,8140	Sudan	3,2420	0,4730
Kolombiya	2,6340	0,7110	Kırgızistan	2,3910	0,6280	İsveç	1,3190	0,8980
Kosta Rika	1,7550	0,7630	Letonya	1,7720	0,8100	İsviçre	1,2720	0,9170
Hırvatistan	1,5710	0,8120	Lübnan	2,5750	0,7650	Tunus	2,0050	0,7210
Kıbrıs	1,8400	0,8450	Litvanya	1,7840	0,8340	Türkiye	2,4370	0,7590

Çek Cumh.	1,4040	0,8610	Malezya	1,5740	0,7730	Uganda	2,1800	0,4840
Danimarka	1,2070	0,9000	Mali	2,3460	0,4070	Ukrayna	2,2380	0,7340
Ekvador	2,0590	0,7110	Meksika	2,4340	0,7560	İngiltere	1,7870	0,8920
Mısır	2,2580	0,6820	Moldova	1,9840	0,6630	ABD	2,1260	0,9140
El Salvador	2,2400	0,6620	Hollonda	1,5080	0,9150	Uruguay	1,5280	0,7900
Estonya	1,7100	0,8400	Y. Zelanda	1,2370	0,9100	Venezuela	2,3700	0,7640
Etiyopya	2,6300	0,4350	Nijerya	2,6930	0,5040	Vietnam	1,7720	0,6380

*Ülkelerin isim sıralaması İngilizce yazılışları dikkate alınarak yapılmıştır.

Kaynak: UNDP (2015), International Human Development Indicators, IEP (2015), Institute for Economics and Peace (online).

3.Barış ve Kalkınma İlişkisi: Literatür İncelemesi

Barış ve ekonomik kalkınma ilişkisine yönelik çalışmalar farklı yönlerden ele alınmıştır. Barış ve kalkınma ilişkisini inceleyen literatürde ulaşılmış ampirik çalışmaların özetlerine aşağıda kısaca yer verilmiştir.

Asteriou ve Price (2001), Birleşik Krallık (UK) ekonomisinde 1961-1997 dönemini kapsayan çalışmalarında zaman serileri analizi ile politik istikrarsızlık ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemişlerdir. GARCH-M modeli kullanarak yaptıkları araştırma sonucunda politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerinde negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ludovic (2003), orta düzeyde demokrasinin barış ve sosyo-politik istikrarı dolayısıyla ekonomik büyümeyi sağlamak için daha iyi olduğunu göstermektedir. Tavares (2004), Filistin ile İsrail arasında süreklilik gösteren çatışma ortamını incelediği çalışmasında, 1994-2002 döneminde İsrail'in GSMH %4'lük, Filistin'in GSMH'sında ise %50'lik bir azalmanın ortaya çıktığı değerlendirmesinde bulunmuştur. Bir başka çalışmada ise Eckstein ve Tsiddon (2004), İntifada döneminde İsrail'in savunma harcamalarının GSMH'ya oranının %9'dan %12'ye yükseldiğini, kişi başına düşen milli gelirde ise yıllık %3'lük bir düşüş meydana geldiği sonucuna ulaşmışlardır.

Fielding (2003), 1987-1998 yıllarında çeyrek dönemlik zaman serileri ile İsrail ekonomisi için yaptığı çalışmada, politik istikrarsızlık ve ekonomik performans (büyüme) ilişkisini modelleyerek analiz etmiştir. Araştırma sonuçlarında, sosyo-politik istikrarsızlığın fiziki sermaye birikimi dolayısıyla da ekonomik performans (büyüme) üzerinde negatif etkide bulunduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Butkiewicz ve Yanıkkaya (2005), çalışmalarında yaklaşık otuz yıllık bir dönemi kapsayan 100 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için sosyo-politik istikrarsızlığın büyüme üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Çalışmada, mevcut literatürle uyumlu olabilecek sosyo-politik istikrarsızlık ve büyüme arasında zayıf ilişkiler bulunmuştur. Politik şiddetin büyüme üzerindeki etkisi ters yönlüdür. Ayrıca, sosyo-politik istikrarsızlığın etkisi demokrasi düzeyi yüksek olan ve gelişmiş ülkelerde daha fazladır. Sosyo-politik istikrarsızlığın düşük gelirli ve daha az demokratik ülkelere göre, orta ve yüksek gelirli ve iyi demokrasiye sahip ülkelerde daha büyük olumsuz etkileri vardır.

Santhirasegaram (2008) çalışmasında, gelişmekte olan ülkelerde barışın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. 2000-2004 dönemini kapsayan 70 gelişmekte olan ülke için yapılan ekonometrik çalışmada, barışı ölçmek için geliştirilen barış inşası kapasitesi puanları ile ekonomik büyüme arasında doğrudan veya dolaylı pozitif etkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Barış ortamı mevcut küreselleşme sürecinde belirsizliği ve riski azalttığından dolayı büyümeye olumlu katkıda bulunur. Barış ülkelerinde, çatışma ortamı ülkelerine göre daha yüksek bir büyüme vardır. Ho ve Dinov (2013) çoklu doğrusal regresyon modelleri ve ayırma analizi ile ekonomik refah ve barış ilişkisini analiz etmişlerdir. Analiz sonucu ekonomik refah ve barış arasında güçlü ve pozitif bir ilişkinin varlığını ortaya çıkarmıştır. Araştırmaya göre; barışçıl ülkelerde ticari faaliyetlere katılım oranı ve ekonomik refah düzeyi daha yüksektir. Ayrıca, ticareti ve rekabeti de içeren endojen faktörler barışın rekabetçi olmayan ekonomilerdeki etkisinin, rekabetçi ekonomilerdeki etkisine oranla daha az olduğunu göstermiştir.

Sandalcılar (2013), 1992-2010 dönemi için Bağımsız Devletler Topluluğunda yer alan 12

geçiş ekonomisi ülkesinde panel veri analizi yöntemini kullanarak demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada demokrasi kavramı siyasi ve ekonomik demokrasi kavramı olarak ele alınmıştır. Araştırma sonucuna göre geçiş ekonomilerinde ekonomik demokrasinin büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğu, siyasi demokrasi ile büyüme arasında ise anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Altay vd. (2013) Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistanı için 1996-2010 yıllarını kapsayan çalışmalarında; panel veri analizi ile terörün ekonomik etkilerini (dış ticaret, ekonomik büyüme, turizm, doğrudan yabancı yatırımlar, kişi başına düşen gelir ve işsizlik) araştırmışlardır. Araştırmanın ampirik bulgularında, terörün dış ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar, turist sayısı, gayrisafi yurt içi hasıla ve kişi başına düşen gelir seviyesinde azaltıcı, işsizlik üzerinde ise arttırıcı etkisi tesbit edilmiştir.

4.Ekonometrik Yöntem ve Bulgular

4.1.Model ve Veri

Araştırma kapsamına modellerde kullandığımız değişkenlere ilişkin 2007-2013 yılları arası verilerine tam olarak ulaşabildiğimiz 93 ülke dahil edilmiştir. Ülkelerin isimleri ve bazı verilere ilişkin güncel değerler yukarıda Tablo 1'de gösterilmiştir. Araştırma kapsamında mevcut literatür ve ulaşılan veriler dikkate alınarak üç temel model geliştirilmiştir. Bağımlı değişken olarak temel kalkınma göstergesi model 1'de gayrısafi yurt içi hasıla, model 2'de sabit sermaye stoku oluşumu, model 3'de ise insani gelişmişlik endeksi; temel bağımsız değişken olarak da dünya barış göstergesi, modellerde açıklayıcı değişkenler olarak da nihai tüketim harcamaları, ülkelerin dışa açıklık düzeyleri farklı modellere dahil edilerek analizler yapılmıştır. Tahminlenecek modellerin gösterimi aşağıdaki gibidir:

$$\ln GDP_{it} = \beta_0 + \beta_1 GPI_{it} + \beta_2 \ln FCE_{it} + \beta_3 \ln OPEN_{it} + e_{it} \quad (1)$$

$$\ln FCF_{it} = \beta_{0+} \beta_1 GPI_{it} + \beta_2 \ln OPEN_{it} + e_{it} \quad (2)$$

$$\ln HDI_{it} = \beta_0 + \beta_1 GPI_{it} + \beta_2 \ln OPEN_{it} + e_{it} \quad (3)$$

Modellerdeki Değişkenlerin Tanımları: **lnGDP** ülkelerin gayrısafi yurtiçi hasıla logaritmik değeri, **lnFCF** ülkelerde sabit sermaye stoku oluşumu logaritmik değeri, **lnFCE** ülkelerde nihai tüketim harcamaları toplamı logaritmik değeri, **lnOPEN** ülkelerin dışa açıklık değeri olarak yıllık ihracat ve ithalat değerlerinin toplamının logaritmik değeri, **GPI** dünya barış endeksi ve **HDI** insani gelişmişlik endeksi.

Veri Kaynakları: GDP, FCF, FCE ve OPEN değişkenlerine ilişkin 2007-2013 yılları arası verileri Dünya Bankası Dünya Kalkınmışlık Göstergeleri (WDI) verilerinden, GPI verisi Uluslararası Barış ve Ekonomi Enstitüsü Dünya Barış Endeksi verilerinden ve HDI verisi de Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Uluslararası İnsani Gelişmişlik Göstergeleri verilerinden derlenerek elde edilmiştir.

4.2.Ampirik Bulgular

2007-2013 yılları arası 93 ülke verileri kapsayarak oluşturulan üç modele ilişkin panel veri analizlerinde kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: *Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler*

	GDP	GPI	FCE	OPEN	FCF	HDI
Ortalama	6.82E+11	1.954802	5.12E+11	3.81E+11	1.62E+11	0.748283
Medyan	1.61E+11	1.927000	1.08E+11	1.26E+11	3.27E+10	0.761000
Maksimum	1.68E+13	3.440000	1.40E+13	5.03E+12	4.34E+12	0.944000
Minimum	3.80E+09	1.113000	3.98E+09	4.41E+09	9.51E+08	0.377000
Standart Sapma	1.86E+12	0.461251	1.48E+12	6.99E+11	4.55E+11	0.132475
Olasılık	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
Gözlem Sayısı	651	651	651	651	651	651

Tablo 3: *Değişkenlere Ait Korelasyon Tablosu*

	GDP	**FCF**	**FCE**	**GPI**	**HDI**	**OPEN**	**Tolerans Katsayıları**	**VIF**
GDP	1						0.83	1.30
FCF	0.1431	1					0.84	1.32
FCE	0.3632	0.0452	1				0.71	1.14
GPI	-0.2889	-0.1160	0.1682	1			0.92	1.16
HDI	0.2403	0.2168	0.2130	-0.3749	1		0.90	1.12
OPEN	0.5013	0.0367	0.3074	0.1057	0.1361	1	0.72	1.23

Tablo 3'de değişkenler arasındaki korelasyon değerleri, tolerans katsayıları ve varyans büyüme faktörü (VIF) değerleri gösterilmiştir. Tablodaki sonuçlara göre değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorunu yoktur.

Panel veri analizinde modellerde varyans sorunu tesbiti için kullanılan tanısal testlerden birisi değişen varyans testidir. Çalışmamızda değişen varyans sorununun tesbiti için LM (Lagrange Multiplier) testi yapılmıştır. LM testinde H_o= Sabit varyans vardır ve H_1= Değişen varyans vardır hipotezleri sınanmaktadır (Hotunluoğlu ve Özçağ, 2012, s.358-359). Yatay kesit verilerde değişen varyans sorunu tesbit edildiğinde tahmincilerin tutarlı, ancak sapmalı olduğu değerlendirilir. Bundan dolayı değişen varyans sorunu tesbit edilen modellerde sabit etkili panel regresyon modelinin artık değerlerinin kareleri modele bağımlı değişken olarak dahil edilerek model tekrar tahmin edilir (Güzeldere ve Sarıoğlu, 2012, s. 14)

Panel veri ekonometrisinde kullanılan tanısal testlerden bir diğeri de otokorelasyon testidir. Bu test ile hata terimlerinin gecikmeli değerleri ile ilişkisi analiz edilir. Bu test ile H_o= Otokorelasyon yoktur ve H_1= Otokorelasyon vardır hipotezleri sınanmaktadır (Hotunluoğlu ve Özçağ, 2012, s. 359).

Tablo 4: *Diagnostik (Tanısal) Test Sonuçları*

	Model 1	**Model 2**	**Model 3**
Değişen Varyans Testi (Breusch-Pagan LM Testi)	38.69 ***	27.34 ***	42.61 ***
	(0.00)	(0.00)	(0.00)
Otokorelasyon Testi	49.65 ***	37.69***	41.08***
(Wooldridge Testi)	(0.00)	(0.00)	(0.00)
Hausman Testi	28.9 ***	46.07 ***	18.24 ***
	(0.00)	(0.00)	(0.00)
Not: *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.10 anlamlılık düzeylerini gösterir.			

Tablo 4'deki tanısal test sonuçları değerlendirildiğinde; Hausman test sonuçlarına göre modellerin tümünde %1 anlamlılık seviyesinde H_0 rassal etkiler geçerlidir hipotezi reddedildiğinden tercih edilecek olan model sabit etkiler modelidir. Değişen varyans ve otokorelasyon varlığı için yapılan analizlerde H_o *= otokorelasyon yoktur* ve H_o *= sabit varyans vardır* hipotezleri reddedilmiştir. Üç modelde de değişen varyans sorununun ve otokorelasyon sorununun bulunduğunu tesbit edilmiştir. Tahminlerdeki bu sorunları gidermek için White tarafından önerilen yatay kesit kovaryans katsayısı yöntemi kullanılarak standart hatalar giderilmeye çalışılmıştır (Korkmaz vd., 2010, s. 102).

Tablo 5: *Model 1 Analiz Sonuçları*

$\ln GDP_{it}$ =	β_0 +	$\beta_1 GPI_{it}$ +	$\beta_2 \ln FCE_{it}$ +	$\beta_3 \ln OPEN_{it}$ + e_{it}
$\ln GDP_{it}$ =	1.153123 -	**0.446766[a]** + **GPI**	0.830568[a] + FCE	0.221424[a] OPEN
t-statistic =	(12.00040)	**(-3.685837)**	(92.94691)	(23.35700)
R^2 = 0.994212		N = 651	F= 37045.62	Prob(F-st.)= 0.000000
[a, b, c] sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlılık düzeyini göstermektedir				

Model 1'de en küçük kareler yöntemi uygulanarak elde edilen panel veri regresyon analizi sonuçlarına göre; kalkınmanın temel göstergesi olarak kabul edilen gayrısafi yurt içi hasıla ile ekonominin dışa açıklık düzeyi ve özel tüketim harcamaları arasındaki ilişki pozitiftir ve istatistiksel olarak %1 önem seviyesinde anlamlıdır. Gayrısafi yurt içi hasıla ve barış göstergesi arasındaki ilişki ise negatif ve %1 önem seviyesinde anlamlıdır. Dünya barış endeksi göstergesi 0 ile 5 arasındaki bir göstergedir ve 5'e yaklaştıkça ülkeler açısından ekonomik ve politik istikrarsızlığın çok yüksek olduğunu göstermektedir. Bu açıdan gayrısafi yurtiçi hasıla ile barış endeksi arasında negatif bir ilişkinin varlığı ekonomik ve politik istikrarsızlık arttıkça kalkınmanın olumsuz etkileneceği biçiminde yorumlanması gerekir. Bu sonuç ekonomik ve politik istikrar ile kalkınma arasında doğrusal, güçlü ve anlamlı bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Modelin tümünde değişkenler arasındaki anlamlılığı

gösteren F istatistiği değerine baktığımızda da anlamlı bir ilişkinin varlığı gözükmektedir.

Tablo 6: *Model 2 Analiz Sonuçları*

$\ln FCF_{it}$	=	β_0	+	$\beta_1 GPI_{it}$	+	$\beta_2 \ln OPEN_{it}$	+	e_{it}
$\ln FCF_{it}$	=	3.258320	-	**0.383726[a] GPI**	+	1.049119[a] OPEN		
t-Statistic	=	(8.382497)		**(-7.830031)**		(77.15593)		
R^2 = 0.906734				N = 651		F= 3149.939	Prob(F-st.)= 0.000000	
[a, b, c] sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlılık düzeyini göstermektedir								

Model 2'de panel regresyon sonuçları analiz edildiğinde; literatürde gayrısafi yurt içi hasıla dışında başka bir kalkınma göstergesi olarak kabul edilen sabit sermaye oluşumu ile dışa açıklık ve ekonomik/politik istikrar arasındaki sonuçlar literatürdeki beklentilere uygun sonuçlardır. Dışa açıklık ile sabit sermaye oluşumu arasındaki ilişki pozitif ve anlamlıdır. Ekonomik ve politik istikrar göstergesi olan barış endeksi ile sabit sermaye oluşumu arasındaki ilişki negatif ve anlamlıdır. Ancak endeksin değer aralıklarındaki tanıma uygun bir yorum yapıldığında ekonomik ve politik istikrar ile sabit sermaye oluşumu arasında da doğrusal ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 7: *Model 3 Analiz Sonuçları*

$\ln HDI_{it}$	=	β_0	+	$\beta_1 GPI_{it}$	+	$\beta_2 \ln OPEN_{it}$	+	e_{it}
$\ln HDI_{it}$	=	0.180140	-	**0.147057[a] GPI**	+	0.033636[a] OPEN		
t-Statistic	=	(2.942252)		**(-19.05095)**		(15.70519)		
R^2 = 0.582709				N = 651		F= 452.4372	Prob(F-st.)= 0.000000	
[a, b, c] sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlılık düzeyini göstermektedir								

Model 3 sonuçları; ülkelerde milli gelir, eğitim ve sağlık göstergelerine göre hesaplanan insani gelişmişlik endeksi ile ekonomik ve politik istikrarsızlık arasında negatif ve anlamlı, dışa açıklık derecesi ile insani gelişmişlik endeksi arasında ise pozitif ve anlamlı bir ilişkiyi göstermektedir. Bu sonuç, sosyo-politik istikrar ve insani gelişmişlik arasında mevcut literatürle uyumludur. Ülkelerde barış ortamının güçlü bir şekilde varlığı birçok riski ortadan kaldırdığından dolayı ekonomik ve sosyal gelişmelere katkı sağlamaktadır.

Çalışmadaki üç model sonucunda ulaşılan sonuçlar, literatürde ulaşılan Asteriou ve Price (2001), Ludovic (2003), Tavares (2004), Eckstein ve Tsiddon (2004), Fielding (2003), Butkiewicz ve Yanıkkaya (2005), Santhirasegaram (2008), Ho ve Dinov (2013), Sandalcılar (2013) ve Altay vd. (2013) çalışmalarındaki sonuçlar ile benzerlik göstermektedir.

5.Sonuç

Bu çalışmada seçilmiş 93 ülkede barışın ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırma kapsamında oluşturulan üç modeldeki tahmin sonuçlarında, kalkınma göstergesi olarak belirlediğimiz gayrısafi yurtiçi hasıla, sabit sermaye oluşumu ve insani gelişmişlik endeksi ile ekonomik ve politik istikrarsızlık arasında negatif ve anlamlı bir

ilişki bulunmuştur. Ekonomik ve politik istikrarın tanımlayıcısı olarak kullandığımız dünya barış endeksinde düşüşlerin meydana gelmesi ekonomik ve politik istikrarı ifade ettiğinden bu ilişkinin barış ortamlarındaki gelişmenin ülkelerin kalkınma süreçlerine olumlu katkıda bulunmasına yardımcı olduğu biçiminde yorumlanması gerekir. Bu açıdan ülkelerin ekonomik kalkınma süreçlerinde barış koşullarındaki iyileşmelerin önemli bir faktör olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Barışın beşeri ve nakdi sermaye birikimi üzerinde ve dolayısıyla ekonomik büyüme üzerinde doğrudan/dolaylı etkisi vardır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde barış ekonomik büyümeyi belirleyen kalkınmanın en temel belirleyicisidir. Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınma, ekonomik istikrardan ziyade sosyo-politik istikrarı içeren kapsamlı sonuçları olan bir alandır. Politika yapıcıları ve uygulayıcıların ekonomik büyümeyi başarmak için ekonomi politikaları konuları ile daha fazla ilgilenmeleri ekonomik büyüme ve kalkınma için yeterli değildir. Ülkelerin öncelikle savaş ve çatışma ortamlarını azaltıcı politikalar uygulayarak, devamında ekonomik büyümeyi hedefleyen ekonomi politikalarının uygulamaya geçirildiği ortamları geliştirmelerine ihtiyaç vardır.

Kaynaklar

Ağır, H. & Kar, M. (2010). Terörizmin Makroekonomik Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme, *Finans Politik&Ekonomik Yorumlar,* 47 (539), ss. 13-32.

Akçiçek, A., (2015). 2014 İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye'nin İnsani Gelişme Performansı, *Stratejik Düşünce Enstitüsü Rapo*r, Mart 2015, http://www.sde.org.tr/, (Erişim Tarihi: 16.06.2015).

Altay, H., Ekinci, A. & Peçe, M.A. (2013). Ortadoğu'da Terörün Ekonomik Etkileri: Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan Üzerine Bir İnceleme*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 37, ss. 267-288.

Asteriou, D. & Price, S. (2001). Political Instability and Economic Growth: UK Time Series Evidence, *Scottish Journal of Political Economy,* 48 (4), pp. 383-399.

Butkiewicz, J.L. & Yanıkkaya, H. (2005). The Impact of Sociopolitical Instability on Economic Growth: Analysis and Implications, *Journal of Policy Modeling,* 27(5), pp.629-645.

Dumas, L.J., (2006). Development and Peace: A Virtuous Circle? Exploring the Power and Limits of the Relationship, *Tenth Annual Conference on Economics and Security: June 22-24 2006,* City College, Thessaloniki, Greece, https://www.utdallas.edu/~ljdumas/Devel%20&%20Peace.doc, (Erişim Tarihi: 02.06.2015).

Eckstein, Z. & Tsiddon, D. (2004). Macroeconomic Consequences of Terror: Theory and the Case of Israel, *Journal of Monetary Economics,* 51, pp. 971-1002.

Fielding, D., (2003). Modeling Political Instability and Economic Performance: Israeli Investment during the Intifada, *Economica,* 70 (277), pp. 159 – 186.

Gümüş, E. (2013). Uluslararası Kamu Malları Kavramı, İçinde: *Uluslararası Kamu Maliyesi* (Editörler: Tekin, F. ve Arslan, O.), Anadolu Üniversitesi Yayın No: 2919, ss. 26-44.

Güzeldere, H. & Sarıoğlu, S.E., (2012). Varlık Fiyatlamada Fama-French Üç Faktörlü Model'in Geçerliliği: İMKB Üzerine Bir Araştırma, *Business and Economics Research Journal,* 3(2), ss. 1-19.

Han, E. (2012), Kalkınma ve Azgelişmişlik, İçinde: İktisadi Kalkınma ve Büyüme (Editör: Kutlu, E.), Anadolu Üniversitesi Yayın No: 1575, ss. 1-24.

Ho, K.M. & Dinov, I. (2013). An Empirical Study on Economic Prosperity and Peace, *Ucla Undergraduate Science Journal,* 26, pp. 30-41.

Hotunluoğlu, H. & Özçağ, M., (2012). İnternet Kullanımı ve Vergi Gelirlerine Etkisi: OECD Üyesi Ülkeler İçin Ampirik Bir Analiz, *Maliye Dergisi*, Sayı: 163, ss. 354-366.

IEP (2015). Global-Peace-Index-Report 2015, http://economicsandpeace.org/, (Erişim Tarihi: 16.08.2015).

IEP (2015). Institute for Economics and Peace (online), http://economicsandpeace.org/, (Erişim Tarihi: 14.08.2015).

Kaul, I., Grunberg, I. & Stern, M.A. (1999). Defining Global Public Goods, içinde: *Global Public Goods,* UNDP (The United Nations Development Programme), New York Oxford University Press, http://web.undp.org/globalpublicgoods/TheBook/globalpublicgoods.pdf, (Erişim Tarihi: 03.07.2015).

Kirmanoğlu, H., Yılmaz, B.E. & Susam, N. (2006). Maliye Teorisi'nin Çıkmazı: Küresel Kamusal Mallar(Kalkınma Yardımları İçinde Küresel Kamusal Malların Finansmanı), *Maliye Dergisi,* 150, ss. 25-52.

Korkmaz, T., Yıldız, B. &Gökbulut, R.İ. (2010). FVFM'nin İMKBU 100 Endeksindeki Geçerliliğinin Panel Veri Analizi İle Test Edilmesi, İstanbul University Journal of the School of Business Administration, 39(1), ss. 95-105.

Ludovic, C.J., (2003). Democracy and Growth : A Relationship Revised, *Eastern Economic Journal,* 29, pp.1-19.

Sandalcılar, A.R. (2013). Democracy and Growth: Evidence from Transition Economies, *American International Journal of Contemporary Research,* 3(1), pp. 63-75.

Santhirasegaram, S. (2008). Peace and Economic Growth in Developing Countries: Pooled Data Cross –Country Empirical Study, *International Conference on Applied Economics – ICOAE 2008,* pp.807-814, http://www.researchgate.net, (Erişim Tarihi: 20.06.2015).

Smoljan, J. (2003). The relationship Between Peace Building and Development, *Conflict, Security & Development,* 3(2), pp. 233-250, http://dx.doi.org/10.1080/1467880032000126930, (Erişim Tarihi: 22.06.2015).

Tavares, J., (2004). The Open Society Assesses Its Enemies: Shocks, Disasters and Terrorist Attacks, *Journal of Monetary Economics,* 51, pp. 1039-1070.

UNDP (2014). *Human Development Report 2014 (online),* http://hdr.undp.org, (Erişim Tarihi: 06.08.2015).

UNDP (2015). *International Human Development Indicators (online),* http://hdr.undp.org, (Erişim Tarihi: 19.08.2015).

WB (2015). *World Development Indicators (WDI online),* http://www.data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators, (Erişim Tarihi: 28.08.2015).

Yanar, R. (2014). Kalkınma Ekonomisinin Kapsamı, Kalkınma Sürecinin Ölçülmesi ve Kalkınma Sürecini Belirleyen Etmenler, İçinde: *Farklı Boyutlarıyla Türkiye'de Kalkınma* (Editör: Bekmez, S.), Elif Yayınevi, ss. 2-18.

BİR DERLEME: BENLİK KAVRAMINA İLİŞKİN BAZI YAKLAŞIMLAR VE TANIMLAMALAR

Hanzade Aslan-Yılmaz[1]

Öz

Bu çalışmada psikoloji bilimi çerçevesinde benlik kavramına ilişkin yapılmış olan bazı tanımlamalardan ve benlik kavramı hakkındaki temel yaklaşımlardan söz edilmiştir. Literatür, kronolojik olarak değil, benzer yaklaşımlardan bir arada söz edilerek aktarılmıştır. Bu bağlamda, özne benlik, nesne benlik, olası benlikler, ego kavramı, savunma mekanizmaları, benliğin bilinçdışı ile tanımlanması, benliğin sosyalleşme ile ilişkisi, benliğin gelişim süreçleri ve benliğin bellekle ilişkili olarak tanımlanması hakkındaki temel bazı görüşlerden söz edilmiştir. James'in maddesel, ruhsal, sosyal benlikler ve saf ego sınıflandırması açıklanmış, James'in olası benlikler hakkındaki görüşlerine değinilmiştir. Bu sınıflandırma ve olası benlikler hakkında diğer kuramcıların söz ettikleri aktarılmıştır. Freud ve Jung'un görüşleri, Cooley, Mead, Sarbin, Şerif ve Şerif, Rogers, Kinch, Tajfel ve Turner; Shavelson, Hubner ve Stanton'un görüşleri, Erikson ve Allport'un benlik gelişimi ile ilgili görüşleri, ayrıca benlik ve bellek ilişkisine ilişkin bazı araştırmacıların tanımları aktarılmıştır. Benliğin nasıl oluştuğu ve nasıl geliştiğine ilişkin yaklaşımların anlaşılması, benlik kavramını temel alan literatürün daha iyi anlaşılması açısından sosyal bilimlerle ilgili çalışan araştırmacılara fayda sağlayacaktır.

Anahtar kelimeler: Benlik kavramı, benlik tanımlaması, ego

A REVIEW: SOME APPROACHES AND DEFINITIONS ABOUT THE SELF CONCEPT

Abstract

In this article, it is mentioned about some basic approaches and definitions about the concept of self in within the scope of psychology. Literature is conveyed not chronically but by mentioning the similar approaches together. In this sense, some basic approaches are mentioned like subject and object selves, possible selves, ego concept, defense mechanisms, definition of self by means of unconsciousness, the relationship between the self and socializing, the development stages of the self, and the definition of self in terms of memory. James' classification of material self, social self, spiritual self and pure ego and what James mentioned about possible selves are explained. What others stated about this classification and possible selves are mentioned. Freud and Jung's approaches, views of Cooley, Mead, Sarbin, Şerif and Şerif, Rogers, Kinch, Tajfel and Turner; Shavelson, Hubner and Stanton, views of Erikson and Allport about the development stages of self, and some definitions about self in terms of memory are mentioned. Understanding the approaches about how the self is formed and the development of self will be useful for researchers who study about social sciences in terms of understanding the literature based on the concept of self.

Keywords: Self concept, definition of self, ego.

1 Dr., hanzadeaslan@gmail.com

Makale Gönderim Tarihi: 25.10.2015 Makale Kabul Tarihi: 15.03.2016

Giriş

Pek çok disiplinde söz edilen "benlik" kavramı hakkında literatürde farklı yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Kimi kuramcılar benliği değişmez olarak görürken, kimileri sürekli değiştiğini savunmuşlardır. Takip eden bölümlerde benliğin (sadece psikoloji bilimi kapsamında) nasıl tanımlanmış olduğundan, benlik hakkındaki bazı temel yaklaşımların ne olduğundan söz edilecektir. Okuyucunun, benlik tanımlamalarının ve benliğe ilişkin yaklaşımların benzer özellikler içerebildiğini, alt başlıkların yaklaşımların en çok göze çarpan özelliklerine göre yapıldığını, bu alt başlıkların akademik kaynaklı herhangi bir sınıflandırmayı içermediğini; benlik kavramının, benliğe ilişkin tanımlamaların ve benlikle alakalı kavramların bu çalışma ile özetlenemeyecek kadar kapsamlı olduğunu akılda tutmasında fayda olacaktır.

1.Özne Benlik, Nesne Benlik, Olası Benlikler

Benlikle ilgili literatüre bakıldığında William James'in 1890 tarihinde yazdığı (ve 1950' de tekrar basılmış olan) "The Principles of Psychology" kitabının başlangıç olduğunu görmekteyiz. Bu eserde James (1950), "maddesel benlik", "sosyal benlik", "ruhsal benlik" ve "saf ego" olmak üzere dört benlik türü olduğunu belirtmiştir. James (1950), benlik türlerini, "bilen ben" ve "bilinen ben" olarak da sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmaya göre maddesel, sosyal ve ruhsal benlik türleri bilen bene, saf ego bilinen bene karşılık gelmektedir. Yazar, ilk benlik türünü İngilizce'deki "me" kelimesiyle, ikincisini ise "I" kelimesiyle ifade etmiştir. Brown'un (1998) konu hakkındaki örneği oldukça açıklayıcıdır. Brown'a (1998, s. 2) göre kişi kendisini gördüğünü söylerse ("I see me"), görme eylemini gerçekleştiren yani "özne benlik" olan (I) bilinen bendir. Görülen yani "nesne benlik" olan (me) ise bilen bendir (Brown, 1998, s. 2).

Brown'a (1998, ss. 2-3) göre özne benliğin işlevi, kişinin kendisini diğer nesne ve insanlardan ayırt etmesini sağlamak, tecrübelerini biriktirmek, kişiye bir devamlılık ve birlik hissi vermek; nesne benliğin işlevi ise bugünkü ve gelecekteki kimliğini oluşturmak için, kendisi hakkındaki bilgileri daha dikkatle algılamak ve akılda tutmaktır.

Lewis de (1990, akt. Eysenck, 2004) benliğin İngilizcedeki "I" kelimesine karşılık gelen bir "varoluşsal" ve "me" kelimesine karşılık gelen bir "kategorik" kısmı olduğundan söz etmiş; kategorik benliği, benliğin diğerleri tarafından fark edilmeyi sağlayan kısmı, başka bir deyişle nesneymiş gibi algılanan kısmı olarak tanımlamıştır.

James'in (1950, s. 183) materyal benlikle kastettiği fiziksel varlığımız, bedenimiz ve aynı zamanda "benim" olarak tanımlayabileceğimiz yakınlarımız, sahip olduğumuz eşyalar, unvanlar gibi unsurlardır. Aile kurmak, mülk sahibi olmak gibi davranışların materyal benliğimizi koruma amaçlı olduğu görülmektedir (James, 1950, s. 183). "Benim" olarak nitelendirdiğimiz şeylerin öneminden Nuttin (1985) de "isim harfleri etkisi" (name letter effect) ile bahsetmiştir. Nuttin'in bu çalışması kişilerin kendi isimlerini oluşturan harflere daha çok sempati duyma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Görülmektedir ki, bu sahiplik duygusu semboller için bile geçerlidir.

James'in (1950, s. 184) söz ettiği sosyal benlik ise, diğerleri tarafından nasıl algılandığımızla ilgili benlik türüdür. Bazı grupların içinde olmak, statü kazanmak, ünlü, onurlu, gururlu olmak istemek gibi davranışlar sosyal benliğimizle ilişkilidir (akt. Brown, 1998). James'e

(1950, s. 184) göre bir insan için, diğeri tarafından görmezden gelinmek baş edilmesi zor bir durumdur. James (1950), diğerlerince nasıl algılandığımız bizim açımızdan önemli olduğu için farklı sosyal ortamlarda farklı sosyal kimliklerimiz olduğundan ve içinde bulunduğumuz yerlere ya da koşullara göre farklı rollere büründüğümüzden söz etmiştir. Buna göre, aile içinde, çocuklarımızın yanında, iş yerimizde ya da bir müşterinin yanında farklı davranmamızın sebebi sosyal benliğimizdir (James, 1950, s. 184). James'e (1950, s. 184) göre sosyal benlik sayımız, bizi tanıyan insan sayısıdır.

James'in (1950, s. 185) ruhsal benlikle kastettiği ise tutumlar, istekler, kişisel özellikler gibi kişinin bilişsel ve psikolojik durumudur. James (1950, s. 185), "kendimizi ahlaki hassasiyetimizi ya da irademizi savunurken düşündüğümüzde, bir nesneye sahip olduğumuzu düşünürken yaşadığımızdan daha fazla tatmin duygusu yaşadığımızı" söylemiştir.

James'in (1950, ss. 185-192) saf ego ile kastettiği ise kişiye süreklilik duygusu veren, benliğin deneysel olarak incelenemeyen ve "kendi kendini düşünen" kısmıdır.

James (1950, s. 193) kişinin gelecekteki benliklerine ilişkin bir kavram olan olası benliklerden de bahsetmiştir. James (1950, s. 193) kişinin bu olası benlikleri gerçekleştirirken başarısızlıktan kaçınacağını ifade etmiştir. James (1950, s. 193), denemeden başarısızlık yaşanamayacağını, başarısızlık olmadan hayal kırıklığı olmayacağını, benlik duygumuzun, olmayı denediğimiz benliklerde başarılı olmamıza bağlı olduğunu; benlik saygısının, başarı/iddia oranı ile ölçülebileceğini belirtmiştir. Marcus ve Nurius da (1986) olası benliklerden bahsetmişler; bu benliklerin olmak istediklerimiz ve istemediklerimize göre şekillendiğini, geçmiş tecrübeler ve gelecek hedefleriyle birlikte içinde bulunulan zamandaki benliği anlamamızı sağladıklarını belirtmişlerdir.

Olası benlikler kavramına benzer şekilde, literatürde "gerçek benlik", "ideal benlik" gibi kavramlardan da bahsedildiği görülmektedir. Higgins'e (1987, ss. 320-321) göre benlik "gerçek", "ideal" ve "olması gereken" olarak üç boyutludur. Gerçek benlik, kişinin sahip olduğunu düşündüğü benliği, ideal benlik kendisi için istediklerini, olması gereken benlik ise olması gerektiğine inandığı özellikleri ifade etmektedir (Higgins, 1987). Higgins (1987, ss. 322-327), gerçek benlik ile ideal benlik arasındaki farkın hayal kırıklığı, tatminsizlik, üzüntü gibi hüzünle ilişkili duygulara; gerçek benlikle olması gereken benlik arasındaki farkın ise korku, huzursuzluk gerginlik gibi duygulara yol açacağını belirtmiştir. Higgins (1987, ss. 325-326) aynı zamanda benlik için iki bakış açısı olduğundan bahsetmiştir: Kendi bakış açısı ve anlamlı diğerlerinin bakış açısı (aile, yakın arkadaş gibi). Higgins (1987, s. 326) benliğin bu bakış açılarının, literatürde bazen karışıklığa yol açtığını, örneğin benlik saygısı gibi benlikle ilgili bir kavram araştırılırken genellikle kişinin asıl benliği ile ideal benliği arasındaki fark değerlendirilmekteyken, bazen kişinin asıl benliği ile diğer kişilerin onun ideal benliğinin nasıl olması gerektiği hakkındaki düşüncelerine ilişkin inancı arasındaki farkın ele alındığını ifade etmiştir. Üç tür benlik durumu ile iki bakış açısı birleştirildiğinde altı benlik durumu ortaya çıkmaktadır: gerçek/kendisi, gerçek/diğerleri, ideal/kendisi, ideal/diğerleri, olması gereken/kendisi ve olması gereken/diğerleri (Higgins, 1987, ss. 325-326). Higgins'e (1987) göre ilk iki durum "benlik kavramı" denildiğinde kastedilen durumdur; kalan 4 durum ise "benliğe rehberlik eden" durumlardır.

Bazı araştırmacılar, benlik türleri arasındaki farkların bazı duygulara sebep olduğundan bahsetmişlerdir. Örneğin, Horney (1950, ss. 35-36) ideal benliği, hedeflenen ve hayal

gücüyle ilişkili bir benlik türü olarak ifade ederken, nevrotik kişilerin ideallerindeki bu benliği gerçekleştirme zorunluluğu hissettikleri için kendileri hakkında hatalı yargılara vardıklarından söz etmiştir. Ogilvie (1987, ss. 383-384) olmak istemediğimiz benlik ile şu anda var olduğumuz kişi arasındaki fark ne kadar büyükse o kadar iyi hissettiğimizi ifade etmiştir. Ogilvie (1987, ss. 383-384) yaşam doyumunun gerçek benlikle ideal benlik arasındaki farktan daha fazla gerçek benlikle istenmeyen benlik arasındaki farktan kaynaklandığını göstermiştir.

Mead (1934) için de özne ben (I), nesne ben (me) ayırımı vardır. Mead'e (1934) göre özne ben, sosyalleşen nesne benin farkında olan bendir. Mead bu eserinde, nesne benin başkalarının tavırlarıyla şekillendiğini ve özne benin bunlara verilen tepki olduğunu belirtmiştir. Mead (1934, s. 136) kişi bedeninin parçalarını görebilse de, o bedene bir bütünlük hissi verenin benlik olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, bedenin alışkanlığa dayanan davranışlarla varlığını sürdürebileceğinden ancak bu davranışların içinde benlikten söz edilemeyeceğinden bahsetmiştir. Eserde bu durum şu şekilde örneklenmiştir: Geçmişe ait bir anıya ilişkin zihinde bir görüntü belirdiğinde ancak bu anının ne zaman gerçekleştiği hatırlanamadığında, kişi rahatsızlık hisseder çünkü bu anıyı kendi benliğinin bir parçası yapmak ister; ancak tehlikeden var gücüyle kaçan biri için ise benliğin rolünden söz edilemez (Mead, 1934, s. 137). Mead'e (1934, s. 138) göre, benliğin ya da öz bilincin temel sorusu, bir kişinin nasıl olup da kendisini, deneysel anlamda, kendisinin bir nesnesi olarak görebiliyor olduğudur. Mead (1934, s. 138) bu sorunun çözümünün kişinin içinde bulunduğu sosyal ortamda olduğunu ifade etmiştir. Bir kişi diğerlerini değerlendirirken onları nasıl birer nesne olarak ele alıyorsa, o kişilerden aldığı tepkiler ve yaşadığı tecrübelerin rehberliğinde kendini de bir nesne olarak değerlendirmektedir (Mead, 1934, s. 138).

2. Ego ve Savunma Mekanizmaları, Bilinç Dışı

Freud benlik için "ego" kelimesini kullanmıştır. Zihinsel süreçleri açıklarken bilinçdışının önemine vurgu yapmıştır. Zihinsel süreçleri, bilinçdışının üzerindeki bir adaya, bir buz kitlesinin tepesine benzetmiştir (akt. Rennison, 2001, s. 30). Rennison' un (2001, s. 38) aktardığı üzere, 1920'li yıllardan sonra Freud zihni açıklamak için üç unsurlu bir model önermiştir: "id", "ego" ve "süperego". Aynı kaynağa göre (Rennison, 2001, s.38) bu model aşağıdaki şekilde açıklanmıştır: Zihnin, istek ve ihtiyaçların hemen karşılanmasını isteyen ilkel kısmı iddir. Zamanla, sosyalleştikçe, idin ihtiyaçlarını görmezden gelmeye, çevreyle uyumlu hale getirmeye çalışırız ancak id hiçbir zaman tamamen yok olmamakta; taleplerini rüyalar, nevrotik belirtiler, dil sürçmeleri gibi durumlarla belirtmektedir (Rennison, 2001, s.39) . Ego ise zihnin akılcı kısmıdır ve kişinin dış çevreyle adaptasyonunu sağlamakta, idin isteklerinin karşılanıp karşılanmayacağına ya da hangi koşullarda bunların gerçekleşebileceğine karar vermektedir (Rennison, 2001, s.39). Ayrıca bu kaynakta (Rennison, 2001, s. 39), Freud'un id ve ego arasındaki ilişkiyi bir at ve sürücüsü örneği ile ifade ettiği aktarılmıştır. Buna göre, bir at, sürücüsünü zaman zaman üzerinden atabilse bile, çoğu zaman sürücünün kontrolündedir. Süper ego ise, egonun id üzerindeki kontrolüne benzer şekilde ego üzerinde kontrol sağlamaya çalışmaktadır. Freud'a göre, hayatın ilk döneminde insan yavrusu narsistik bir eğilimdedir (akt. Rennison, 2001, s. 39). Büyüdükçe, ego gelişmekte ve kişi dünyanın merkezindeymiş hissinden uzaklaşarak, diğer insanların varlığına göre

davranmaya başlamaktadır (akt. Rennison, 2001). Süper ego ise egonun gelişimiyle birlikte gelişir ve amacı egoyu kontrol etmektir (akt. Rennison, 2001, ss. 39-40). Süper egonun amacı egoyu sosyal olarak en kabul edilebilir şekilde kararlar vermeye yöneltmektir; bir başka deyişle, süper ego toplumun ne düşündüğü, ailemizin bize ne öğrettiği, iş ortamında nasıl davranılması gerektiği gibi düşüncelerdir (akt. Rennison, 2001, s. 40). Süper ego, egonun mükemmel hatta imkânsız koşulları gerçekleştirmesi amacındadır (akt. Rennison, 2001, ss. 39-40). Ego, idin istekleriyle süper egonun doğruları arasında bir bağlantıdır (akt. Rennison, 2001).

Geçtan (2000, s. 72), Freud ve ego-psikanalistlerinin bazı savunma mekanizmalarından söz ettiklerini belirtmiştir. Geçtan'ın (akt. 2000, ss. 72-104) eserinden konuyu aktarmak gerekirse bu savunma mekanizmaları hayatın zorluklarıyla başa çıkmak ve psikolojik anlamda kendini korumak amaçlıdır. Aynı esere göre, ego-psikanalistleri egonun "baskı", "yadsıma-düşleme", "neden bulma", "yansıtma", "ödünleme", "yüceltme", "özdeşleşme", "içleştirme", "yön değiştirme", "duygudaşlık-boyun eğme", "duygusal soyutlanma", "yapma-bozma", "karşıt tepki oluşturma", "dönüşme", "somatizasyon" savunma mekanizmaları ile korunduğundan bahsetmişlerdir.

Jung Freud'dan etkilenmiş ancak fikirlerine yeni yaklaşımlar getirmiştir (akt. Morris, 2002, s. 460). Morris'e (akt. 2002, s. 460) göre Jung, bilinç dışını ego kavramına katkıda bulunan bir unsur olarak tanımlamış; "kişisel" ve "ortak" bilinçdışı olarak sınıflandırmıştır. Aynı kaynağa göre, kişisel bilinç dışı, bastırılmış ancak tetikleyici bir olay olması durumunda açığa çıkabilecek yaşantılarken, ortak bilinç dışı ise, insan zihninin tarih öncesinden bu yana aktarılan davranışlar, anılar, deneyimlerden de oluşmaktadır (akt. Morris, 2002, s. 460). Ayrıca Jung, bunları arketipler olarak adlandırmıştır (akt. Morris, 2002, s. 460). Örneğin "persona" (maske) arketipi, kişiliğimizin diğer insanlara açtığımız kısmıdır (akt. Morris, 2002, s. 460). Jung, kişilik gelişiminin çocukluktan başlayarak orta yaşlara kadar sürdüğünü ve insanın hep kendini geliştirmek istediğini savunmuştur (akt. Morris, 2002, s. 461). Bununla beraber, Jung için benlik kavramı yetişkinliğe ilişkin bir kavramdır (akt. Urban, 2005, s. 575). Jung benliği "psişenin bütünü" olarak tanımlamış (akt. Brooke, 2009, s. 601) ve benlik kavramı ile ego kavramını ayrı tutmuştur (akt. Brooke, 2009). Jung'a (akt. Brooke, 2009, ss. 604-605) göre benliğin kaynağı çoğunlukla bilinç dışıdır ve kendini fark etmek için ego gerektiğinden, benliğin var olması için de ego gereklidir.

3. Benlik ve Sosyalleşme

Cooley (1902) "ayna benlik" kavramıyla diğer bir insanın bizim hakkımızda düşündüklerinin kendimizi nasıl hissedeceğimizi belirlediğini ifade etmiştir. Cooley'e (1902) göre benlik çocukluk döneminde oluşmakta ve toplumsallaşma ile gelişmektedir. Aynı kaynakta Cooley'nin (1902) benlik kavramına ilişkin olarak aşağıdaki bilgilere de rastlanmaktadır: Çocuklukta onaylanan davranışlar devam ettirilmektedir. Çocuğun benliğini diğerlerinin, özellikle de ebeveynlerin onun hakkında ne düşündüğü belirlemektedir. Kendimiz hakkında bir fikrimiz vardır. Ailemizin, arkadaşlarımızın yakınlarımızın bizi nasıl gördükleri hakkında bir fikir oluştururuz ve onlardan aldığımız tepkilerle bu fikirlerin doğru olup olmadıklarını test ederiz. O kişilerin neden bizi bu şekilde algıladıklarını anlamaya çalışır ve bu doğrultuda benliğimizi geliştiririz.

Mead (1934), sosyal etkileşim kuramıyla, insanların gerçekliği sosyal etkileşim ile yarattıklarını, bunu yaparken de dili kullandıklarını savunmuş; dilin, benliğin gelişiminde önemli bir rol oynadığını belirtmiştir. Mead'e (1934, s. 14) göre hayvanlar da jestler vasıtasıyla anlaşmaktadırlar ancak bir jestin anlamlı olabilmesi için jesti alan kişide, jesti yapan kişinin beklentisine uygun bir yanıt yaratabilmelidir. Bu anlamlılıksa sembollerle yani dille yaratılmakta, bir kelime ya da bir cümle sarf edildiğinde dil aracılığıyla sözü söyleyen de, duyan da aynı şeyi anlamaktadır (Mead, 1934, s. 54). Mead (1934) için dil vasıtasıyla iletişim, hayvanların birbirlerini anlamalarından farklı olarak, sadece karşımızdakine değil, kendimize de yönelik bir araçtır; kişinin kendini bir nesne olarak algılamasına yardım eder. Mead (1934) benliği açıklamak için sosyal etkileşimin öneminden bahsederken, benliğimizi roller yoluyla oluşturduğumuzu savunur. Mead'e (1934) göre insan sosyal durumları çözmeye çalışmakta, kendini başka bir insanın yerine koymayı öğrenmekte ve o durumlara uygun tepkiler vermeyi tercih etmektedir. Bu anlamda aile, arkadaşlar ve yaş ilerledikçe toplumun diğer bireyleri benlik gelişimi için çok önemli olmaktadır (Mead, 1934). Benliğini geliştirme aşamasındaki bir çocuk öncelikle taklit etmeyi öğrenmekte; ardından gelen evrede oyun oynarken çeşitli rollere bürünmekte ve o rollerin sahiplerini anlamaya başlamaktadır (Mead, 1934). Grup içinde oynadığı oyunlarsa çocuğun benlik gelişimi için çok önemlidir (Mead, 1934, s. 159). Mead (1934, s. 154), benliğin gelişiminde rol oynayan ve üyelerinin birbirleriyle bağlantılı oldukları sosyal grupları tanımlamak için "genelleştirilmiş diğerleri" terimini kullanmıştır. Mead de (1934, s. 142) James gibi sosyal rollerimiz ölçüsünde farklı benliğimiz olduğunu savunmuştur.

Sarbin (1952) benliği sosyal davranışı belirleyen bilişsel yapılardan bir tanesi olarak görmüştür. Sarbin (1952, s. 11) "epistemojenik" olarak tanımladığı kuramında benliğin gelişimini açıklamayı amaçlamıştır. Buna göre insan kendi bedenini, inançlarını, statüsünü v.b., diğer insanları değerlendirdiği gibi değerlendirebilir, bir başka deyişle kendini bir nesne olarak algılayabilir (Sarbin, 1952). Sarbin'e (1952) göre davranışlar birbirleriyle bağlantılı bilişsel yapılarla oluşurlar ve benlik, bu yapılardan biridir. Sarbin'e (1952) göre benlik, deneysel olarak ele alınmalıdır ve davranış ölçümünde, o anda kişinin içinde bulunduğu bilişsel durum dikkate alınmalıdır. Benlik de diğer bilişsel yapılar gibi gelişime ve değişime açıktır (Sarbin, 1952).

Şerif ve Şerif, benlik için hem ego, hem benlik kelimelerini kullanmışlardır. Şerif ve Şerif (1956) benliğin, gelişimsel bir formasyon olduğunu, kişinin kendisiyle ve etrafıyla ilişkilerini düzenleyen bir yapı olduğunu ifade etmişlerdir. Şerif ve Şerif'e (1956, s. 81) göre benlik doğuştan var olan bir özellik değildir, kişi kendisi ile etrafı arasında fark olduğunu kavradıkça ve çevresiyle ilişkiler kurdukça gelişmektedir.

Rogers (1959, akt. McLeod, 2014) benliği bir kişinin sahip olduğu algılar ve inançların tutarlı bir birlikteliği olarak tanımlamıştır. Rogers, (1959, akt. McLeod, 2014) tüm insanların kendini gerçekleştirme isteğinin olduğundan, kendimizi en iyi tanıyanın yine kendimiz olduğundan; kişinin kendini gerçekleştirebilmesi için ise benlik imajı ile ideal benlik kavramının birbirine uygun olması gerektiğinden bahsetmiştir. Rogers (1961, akt. McLeod, 2014) bunu gerçekleştiren kişileri "tam olarak işlevsel" olarak tanımlamıştır ve bu kişilerin beş özelliği olduğundan bahsetmiştir: 1. Deneyime açıklık, negatif deneyimleri reddetmek yerine üzerinde çalışmak, 2. Deneyimleri önyargıdan uzak algılamak. Geçmiş ve ge-

lecek yerine şimdiki zamana odaklanmak 3.Kişinin kendisi için doğru kararlar vereceğine güvenmesi 4. Risk alabilmek ve yaratıcılık 5. Mutluluğa, yaşam doyumuna sahip olmak. Rogers'a (1959, akt. McLeod, 2014) göre benliğin 3 unsuru vardır: benlik değeri (benlik saygısı), benlik imajı ve ideal benlik.

Kinch (1963, s. 481) benliği, kişinin sosyal etkileşimleri sonucu oluşan ve davranışlarına yön veren, kendisi hakkındaki değerlendirmeleri olarak tanımlamıştır. Kinch (1963), bir kişinin bizim hakkımızda ne düşündüğü hakkındaki algımızın kendimiz hakkındaki fikri belirlediğini söylemiştir. Kinch'in (1963) önerdiği model özetle, diğerlerinin bize olan asıl tepkisinin, bizim onların tepkisini algılama filtremizden geçtikten sonra, benliğimizi etkilediği ve benliğimizin ise davranışımızı oluşturduğu yönünde bir zincirleme süreçtir.

Tajfel ve Turner'ın 1970'li yılların ortalarında geliştirdikleri "Sosyal Kimlik Kuramı" benlik kavramını sosyal bağlamda ele almaktadır (akt. Demirtaş, 2003, s. 123, s.131). Kurama göre, kişiler bir gruba üye olduklarında, benliklerini bu doğrultuda şekillendirmektedirler (akt. Demirtaş, 2003, s. 129). Kişi, kendi grubunu diğer gruplarla kıyaslamakta ve bunu yaparken kendi grubunu kayırmaktadır (akt. Demirtaş, 2003, ss. 129-130).

Shavelson, Hubner ve Stanton, (1976, s. 411) benliği kişinin kendisi hakkındaki algısı olarak tanımlamışlardır. Benliğin, kişinin çevresiyle etkileşimine ilişkin tecrübelerinden ve diğerlerinin varlığından etkilendiğinden bahsetmişlerdir. Shavelson ve arkadaşlarına göre (1976, ss. 411-412) benliği tanımlamak için yedi unsur önemlidir: Benlik, organize olmuş, çok yönlü, hiyerarşik, değişmez, gelişimsel, değerlendirici, farklara dayanan bir yapıdadır. Buna göre kişiler tecrübelerini kendi kültürleri çerçevesinde organize etmektedirler (Shavelson, Hubner ve Stanton, 1976, ss. 411-412). Benlik kavramı bir birey ya da grup tarafından paylaşılan bir sınıflandırmayı yansıtabilmektedir (Shavelson, Hubner ve Stanton, s. 412). Shavelson, Hubner ve Stanton (1976, s. 413) benliğin hiyerarşik olarak sınıflandırılabileceğini belirtmiş ve örnek olarak benliğin akademik ve akademik olmayan olarak iki sınıfa ayrılabileceğini, akademik olmayan benliğin sosyal, duygusal ve fiziksel benlik kavramları olarak sınıflandırılabileceğini belirtmişlerdir. Shavelson, Hubner ve Stanton'a (1976, ss. 412-414) göre benlik algısı değişime dirençlidir ve genel olarak kendi benlik algısı kişi için değişmezdir. Benlik, insan yavrusunun gelişimiyle birlikte gelişmektedir, ayrıca başkalarının varlığı ve içinde bulunulan duruma göre oluşturulmaktadır (Shavelson, Hubner ve Stanton, 1976, s. 414). Kuramsal olarak ilişkili görüldüğü diğer kavramlardan farklıdır (Shavelson, Hubner ve Stanton, 1976, s. 415).

4. Benlik ve Gelişim Evreleri

Erikson'un (1950) benlik gelişimi hakkındaki psikoanalitik modeli sekiz aşamayı kapsamaktadır. Erikson'un (1950, ss. 67-77) bu eserinde, söz konusu aşamalar aşağıda özetlendiği şekilde ifade edilmiştir: İlk dönem "güvene karşı temel güvensizlik" dönemidir. Bebeğin temel ihtiyaçları beslenme, uyku ve boşaltımdır. Bu ihtiyaçlar giderildikçe ve bebek düzenli olarak konfor sağlayan ve kendisine tanıdık gelen bir ortamda bulundukça benliğini uygun şekilde geliştirmektedir. Bu dönemde annenin bebeğe verdiği hassas bakım bebeğin temel güven duygusunu oluşturmasında önemlidir. İkinci aşama "özerkliğe karşı utanç ve kuşku" dönemidir. Bu dönemde anal bölgedeki kaslar gelişmeye başlamakta ve tuvalet eğitimi önem kazanmaktadır. Çocuk bu dönemde tutma ve bırakma davranışlarını öğrenmektedir.

Tutma davranışı, bu dönemin olumsuz geçmesi halinde sınırlayıcı, yasaklayıcı bir tavıra, olumlu geçmesi halinde koruyup kollama davranışına dönüşebilmektedir. Benzer şekilde bırakma davranışı, saldırganlığa ya da rahatlamaya dönüşebilmektedir. Erikson utanç ve kuşku duygularının birbirine benzediğini ifade etmiş; kardeş duygular olarak tanımlamıştır. Üçüncü aşama "girişkenliğe karşı suçluluk" dönemidir. Bu dönemde çocuğun cinsellikle ilgili farkındalığı gelişmektedir. Erikson, bu dönemi çocukların gördükleri bir rüya ile örneklemiştir. Çocuk, oyun oynarken bir canavar ya da kaplan olsa da, rüyasında hayatını kurtarmak için kaçıyor olabilir. Erikson bu dönemde görülen böyle bir rüyanın, yeni keşfedilen cinsel enerjiden alınan heyecana karşı suçluluk duygusundan kaynaklandığını ifade etmiştir. Sonraki aşama "çalışkanlığa karşı aşağılık duygusu" dönemidir. Bu dönemde çocuk üretici olmalıdır; aksi takdirde yetersizlik duygusu oluşacaktır. Erikson çocuğun aile yaşantısının onu okula hazırlamamış olması durumunda, gelişiminin aksayacağını belirtmiştir. Gençlik dönemindeyse, "kimliğe karşı rol karışıklığı" dönemi yaşanmaktadır. Bu dönemde genç kimliğini bulma çabasındadır. Ardından "yakınlığa karşı yalıtılmışlık" dönemi gelmektedir. Bu dönemde kişiler yakın ilişkiler istemektedirler. Aksi durum yalnızlık hissi yaratmaktadır. Takip eden dönem yetişkinlikteki "üretkenliğe karşı durgunluk" dönemidir. Bu dönemde kişi, gelecek nesilleri meydana getirmek ve yönlendirmek ister. Son basamakta "ego bütünlüğüne karşı umutsuzluk" dönemi yaşanmaktadır. Bu dönemde kişi, geçmiş yedi dönemin sonucuyla karşılaşmaktadır. Ego bütünlüğünün hissedilmemesi ölüm korkusu olarak hissedilmektedir.

Allport (1955) kendi zamanında, psikologların benlik çalışmalarına ara verdiklerini belirtmiş ve bunu eleştirmiştir. Allport benliğin gelişimini "propriyum" kavramı ile açıklamıştır. Allport (1955, ss. 41-55) bu eserinde proprium kavramının nelerden oluştuğunu açıklamış olup, bu maddeler aynı kaynaktan aşağıdaki şekilde özetlenerek aktarılmıştır. Birinci madde "beden anlamında benlik" tir. Allport bu evreyi (İngilizce) "coenesthesis" olarak adlandırmıştır. Bedenin oluştuğu, kas, kemik, damarlar, eklemler gibi parçaların bir "duyusal akış" oluşturduğunu, bu akışın sıklıkla farkında olmadığımızı ancak egzersiz, acı, zevk gibi bazı durumlarda hatırlanmakta olduğunu belirtmiştir. Allport, yeni doğan bebeklerin beden algılarının gelişmemiş olduğunu ifade etmiş ve beden algısıyla ilgili olarak tükürük örneğini vermiştir. Bir kaba tükürdükten sonra, onu içmek istemeyiz; oysa ki sürekli ağzımızda var olan bir sıvıdır. Allport bu durumu, salgının bedenden uzaklaşmasıyla benliğimizden de uzaklaşması olarak açıklamıştır. İkinci basamak "benlik kimliği" dir. Bu aşamada kişi, nasıl geçmişte yaptıklarını ya da söylediklerini hatırlıyorsa, aynı şekilde bir süreklilik hissi kazanır. Allport bu evrede sosyal etkileşimin öneminden bahsetmiş; dört-beş yaşlarına kadar benlik kimliğinin istikrarlı olmasının beklenemeyeceğini, ancak bu yaştan sonra sabit bir benlik kimliği oluştuğunu belirtmiştir. Üçüncü basamak "ego geliştirme" evresidir. Allport bu evrenin hayatta kalma dürtüsüyle, özünü arama ve kendini ifade etmeyle ilgili olduğunu belirtmiştir. dördüncü basamak "benliğin genişlemesi" evresidir. Bu genişleme kişi için önemli, "benim" olarak tanımlayacağı kişiler, nesneler, fikirler v.s. ile olmaktadır. Beşinci unsur rasyonellikle ilgilidir. Kişi yaşamda karşılaştığı sorunlara rasyonel yaklaşımla çözüm bulmaktadır. Altıncı evre "benlik imgesi" olarak adlandırılmıştır. Allport iki tür benlik imgesi olduğundan bahsetmiş, birinin kişinin gelecekte olmak istediği benliğiyle, diğerinin kişinin ideal benliğiyle, tutkularıyla ilişkili olduğunu ifade etmiştir. Allport ayrıca "otoma-

tik kültürel öğrenme" yoluyla benlik imgesi gerektirmeyen bir var oluş şekli olduğundan da söz etmiştir. Yedinci aşama motivasyonla ilgilidir. Allport'a (1943, s. 459) göre bir işi farkında olarak yapmak o işe benliği katmaktır. Allport (1955), uzun dönem amaçların bir insanı hayvandan ayırdığını belirtmiş; pek çok zihin durumunun ilgiler, eğilimler, beklentiler, planlar gibi gelecek zaman odaklı olduğunu ifade etmiştir. Allport (1943, s. 468) psikolojik bir bulgudan bahsetmiş; insanların genellikle geleceklerine odaklanmış olduklarının bilindiğini ancak psikologların ise genellikle kişilerin geçmişleriyle ilgilendiklerini belirtmiştir.

5. Benlik ve Bellek

Benliğin bellekle ilişkili tanımlanabileceğini düşünen kuramcılar olmuştur. McConnell, Shoda, ve Skulborstad (2012) benliği bellek olarak tanımlamışlar, kişinin bir hastalık nedeniyle anılarını hatırlaması mümkün olmadığında kim olduğu hakkındaki fikrinin de net olmadığını belirtmişlerdir. McConnell, Shoda, ve Skulborstad'a (2012, s. 383) göre benliğin bu bellek yönü, detaylı bir şekilde organize olmuş halde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin bir kadın hem anne hem sporcu olabilir ve bu yüzdendir ki, çocuklarıyla birlikteyken anne gibi, egzersiz yaparken sporcu gibi davranır (McConnell, Shoda, ve Skulborstad, 2012, s. 384) . McConnell, Shoda, ve Skulborstad (2012) benliği, kişinin hedefine uygun olacak şekilde bir takım unsurların bir araya gelerek oluşturduğu, belleğe ilişkin bir yapı olarak tanımlamışlardır. Markus ve Wurf'a göre (1987) benlik, anıları depolar, tecrübeleri organize eder, aynı zamanda duygular ve güdülenme de hesaba katılarak tanımlanabilir; değişebilen dinamik bir yapısı vardır. Conway ve Pleydell-Pearce (2000, s. 261) otobiyografik bilginin ve benliğe ilişkin hedeflerin depolandığı ve "benlik-bellek sistemi" olarak adlandırdıkları bir yapıdan söz etmişlerdir. Rubin (1986, s. 7) otobiyografik belleğin benlikle ilişkili olduğunu, kendimiz hakkındaki görüşlerimizin otobiyografik belleğimiz sayesinde oluşturulabildiğini ifade etmiştir. Rubin (1986, s.7) otobiyografik belleğin kişiye kimlik sahibi olma ve süreklilik hissi veren unsur olduğunu gösteren çalışmalar olduğunu aktarmıştır.

6. Sonuç

Benlik kavramı hakkında psikoloji bilimi anlamında pek çok yaklaşım olduğu görülmektedir. Benliğe ilişkin çalışmaların sıklıkla James'in (1950) yapmış olduğu sınıflandırma ve önerdiği benlik türleri üzerinden yapıldığını görmekteyiz. James'in (1950) söz ettiği "bilen ben" ve "bilinen ben", zaman içinde diğer kuramcılarca "özne ben" ve "nesne ben" olarak da adlandırılmıştır. İdeal benlik ve olası benlik kavramları benlik konusunda çalışan kuramcıların ilgi alanı olmuştur. Benliği araştıran kuramcıların bir kısmı ise benliğin hayat boyunca nasıl geliştiği hakkında bugün de önemini koruyan yaklaşımlar getirmişlerdir. Tüm bu yaklaşımların anlaşılması özellikle bir insanın benliğinin nasıl oluştuğu ve geliştiği ile çocukların ve gençlerin eğitilmesi konularında faydalı bakış açıları sunacaktır. Bunun yanında psikoloji literatüründe benliği temel alan pek çok kavram ve bu kavramlara ilişkin literatür çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmaların yürütülmesi ve yorumlanması sırasında, benlik kavramına ilişkin temel yaklaşım ve tanımlamaların bilinmesi bir gereklilik olmaktadır.

Kaynakça

Allport, G. W. (1943). The ego in contemporary psychology. Psychological Review, 50(5), 451-478.

Allport, G.W. (1955). Becoming: Basic Considerations for a Psychology of Personality. Yale University Press.

Brooke, R. (2009). The self, the psyche and the world: a phenomenological interpretation. Journal of Analytical Psychology, 54(5), 601-618.

Brown, J.D (1998). The Self. Psychology Press.

Conway, M.A., & Pleydell-Pearce, C.W. (2000). The construction of autobiographical memories in the self-memory system. Psychological Review, 107(2), 261-288.

Cooley, C.H. (1902) Human Nature and The Social Order. Charles Scribner's Sons, New York.

Demirtaş, H.A. (2003). Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavram ve Varsayımlar. İletişim Araştırmaları, 1(1), 123-144.

Erikson, E.H. (1950). Childhood and Society (pp. 219-233), Norton, New York.

Eysenck, M.W. (2004). Psychology, An International Perspective. Psychology Press, Taylor & Francis Group, Hove and New York.

Geçtan, E. (2000). Psikanaliz ve Sonrası. Remzi Kitabevi, İstanbul.

Higgins, E. T. (1987). Self-discrepancy: A theory relating self and affect. Psychological Review, Vol 94(3), pp. 319-340.

Horney, K. (1950). Neurosis and Human Growth. New York: W. W. Norton.

James, W. (1950). The Principles of psychology. Vol 1. Reprint Edition, Dover Publications. (Kitabın orijinali 1890 yılında MacMillan and Co, London tarafından basılmıştır.)

Kinch, J.W. (1963). A formalized theory of the self concept. American Journal of Sociology, 68, 481-486.

Lewis, M. (1990). Self-development and social development in early life. In (ed.) L.A.Pervin, Handbook of Personality (pp. 277-300), Guilford, New York.

Markus, H., & Nurius, P. (1986). Possible selves. American Psychologist, 41(9), 954-969.

Markus, H., & Wurf, E. (1987). THE DYNAMIC SELF-CONCEPT: A Social Psychological Perspective. Annual Review Of Psychology, 38(1), 299.

McLeod, S. A. (2014). Carl Rogers. Retrieved at 01.10.2015 from www.simplypsychology.org/carl-rogers.html

Mead, G.H. (1934). Mind, Self, and Society. The University of Chicago Press, Chicago.

McConnell, A.R., Shoda, T.M., & Skulborstad, H.M. (2012). The Self as a Collection of Multiple Self-Aspects: Structure, Development, Operation, and Implications. Social Cognition, Vol. 30 (4), 380–395.

Morris, C.G. (2002). Psikolojiyi Anlamak (Psikolojiye Giriş). (Çeviri Editörleri H.B. Ayvaşık, M.Sayıl) Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara.

Nuttin Jr, J. M. (1985). Narcissism beyond Gestalt and awareness: the name letter effect. European Journal of Social Psychology, 15(3), 353-361.

Ogilvie, D. M. (1987). The undesired self: A neglected variable in personality research. Journal Of Personality And Social Psychology, 52(2), 379-385.

Rennison, N. (2001). The Pocket Essential Freud & Psychoanalysis. Pocket Essentials,

Great Britain.
Rogers, C. (1959). A theory of therapy, personality and interpersonal relationships as developed in the client-centered framework. In (ed.) S. Koch, Psychology: A study of a science. Vol. 3: Formulations of the person and the social context. New York: McGraw Hill.
Rogers, C. R. (1961). On Becoming a person: A psychotherapists view of psychotherapy. Houghton Mifflin.
Rubin, D.C. (Ed.). (1986). Autobiographical Memory. Cambridge University Press, Cambridge.
Sarbin, T. R. (1952). A preface to a psychological analysis of the self. Psychological Review, 59(1), 11-22.
Shavelson, R.J., Hubner, J.J., & Stanton, G.C. (1976). Self-Concept: Validation of Construct Interpretations. Review of Educational Research, 46(3), 407-441.
Şerif, M., & Şerif, C. W. (1956). An outline of Social psychology. Harpers & Brothers, New York.
Urban, E. (2005). Fordham, Jung and the self: a re-examination of Fordham's contribution to Jung's conceptualization of the self. Journal Of Analytical Psychology, 50(5), 571-594.

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMEN VE ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖZYETERLİK İNANÇLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Cenk Yoldaş [1]
Gamze Yetim [2]
Nur Ezgi Küçükoğlu [3]

Öz
Bu çalışmanın amacı, okul öncesi öğretmenleri ve öğretmen adayları öz-yeterlik inançları ve öz-yeterlik inançlarının karşılaştırılması olarak belirlenmiştir. Araştırma nicel bir araştırma olup tarama modelinin kullanıldığı betimsel bir çalışmadır. Öğretmen ve öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarını karşılaştırmak amacıyla Kütahya ili Merkez ilçesinde görev yapan öğretmenler ve Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi okul öncesi öğretmenliği bölümünde eğitim gören öğretmen adayları arasından basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile 98 öğretmen adayı ve 98 öğretmen seçilerek araştırma yapılmıştır. Araştırmada Tepe ve Demir (2012) tarafından geliştirilen "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Öz-yeterlik İnançları" ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin geliştirilmesinde 862 okul öncesi öğretmeninden yararlanılmıştır. Ölçek 5'li likert tipinde olup 6 alt boyuttan ve 37 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddeleri hiç (1), az (2), çok (3), orta (4), tamamen (5) olarak derecelendirilmiştir. Ölçek uygulaması sonucunda öğretmen ve öğretmen adayları öz-yeterlik inançları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur.

Anahtar Sözcükler: Öz-yeterlik İnancı, Okul Öncesi, Öğretmen adayı, Öğretmen.

PRE-SCHOOL TEACHERS AND TEACHERS' SELF-EFFICACY BELIEFS COMPARISON

Abstract
The purpose of this study is determined as self-sufficiency beliefs of pre-school teachers and pre-school teacher candidates;and it is determined as the comparison of these self-sufficiency beliefs. This research is a quantitative study and it is a descriptive research which is the scanning model is used. The study is done by choosing 98 teachers who work in Kütahya city center, and 98 teacher candidates who are being educated in Kütahya Dumlupınar Universty Faculty Of Education by using the simple randomly sampling method to compare the teachers and teacher candidates self- sufficiency belief. In this research the scale "the self-sufficiency beliefs of pre-school teachers" which is developed by Tepe And Demir (2012) is used. To improve the scale 862 pre-school teachers are studied. The cale is a five point likert scale and it consists of 6 sub dimensions and 37 items. The scale items are graded as non (1), few(2), a lot (3),mid(4), completely(5). As a result of this scale application a meaningful difference between self-sufficiency perception of teachers and teacher candidates is found out.

Keyword: self-sufficiency beliefs,pre-school, teacher, teacher candidate.

1 Yrd. Doç. Dr., Celala Bayar Üniversitesi, cenkyoldas@hotmail.com.
2 gmzytm@gmail.com
3 nur.ezgi.kucukoğlu@gmail.com

Makale Gönderim Tarihi: 22.12.2015 Makale Kabul Tarihi: 25.02.2016

Giriş

Öğretmen bir toplumun lokomotifi ve dünyayı değiştirebilen bir güce sahip varlık olarak kendini gösterir. Bu özelliği ile öğretmen var olan bilgilerini aktarmakla birlikte deneyimlerini de insanların gelişimi için kullanır. Bunu yaparken temel aldığı nokta eğitimdir. Özdemir'e (2006) göre eğitim; kendi yaşantısı yoluyla, istendik yönde ve kasıtlı şekilde, bireylere hedeflenen bilişsel yeterliklerin, duyuşsal özelliklerin ve devinimsel becerilerin kazandırılması süreci şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımla birlikte öğretmenin bireylerdeki değişimin odak noktasını oluşturmaktadır.

Başka bir tanımla eğitim, bireylerin zorunlu olarak geçtikleri eğitim aşamalarında, çoğu zaman bireylerin davranışlarını biçimlendirmenin yanı sıra onları yaşadıkları sorunları karşısında etkili problem çözme becerileri ve üst düzey zihinsel beceriler ile donatmayı amaçlamaktadır. (Yoldaş, 2009) Eğitim aile ile birlikte doğumdan itibaren başlar, yaşam boyu devam eder ve eğitimin temelleri erken çocukluk döneminde atılmaya başlanır. Bu yüzden okul öncesi eğitimi başlangıç için önemli bir yere sahiptir. Okul öncesi eğitimi, 0-72 ay grubundaki çocukların gelişim düzeylerine ve bireysel özelliklerine uygun, zengin uyarıcı çevre imkanları sağlayan, onların bedensel, duygusal ve sosyal yönden gelişimlerini destekleyen, kendilerini toplumun kültürel değerleri doğrultusunda en iyi biçimde yönlendiren ve ilköğretime hazırlayan temel eğitim bütünlüğü içerisinde yer alan bir eğitim sürecidir (Şahin, 2005, s. 1).

Bu süreç günümüzde toplumun gelişmesi, kadının iş hayatına atılması ve bilginin değer kazanmasına bağlı olarak daha çok önem kazanmıştır. 0-6 yaş arasını kapsayan okul öncesi yılları kişiliğin oluşumu, şekillenmesi, temel bilgi, beceri ve alışkanlıkların kazanılması ve geliştirilmesinde ileri yıllara olan etkisi nedeni ile yaşamın en kritik dönemlerinden biridir (Arı, 2003). Okul öncesi çağı, çocuğun algısının en açık olduğu dönem olup, gelişim alanlarının tamamlandığı, kişiliğinin şekillendiği, eğitimin ilk basamağıdır. Kişiliğin temellerinin atıldığı bu dönemde, çocuğun ev, okul ve sosyal yaşantıda bilinçli bir rehberliğe ihtiyacı vardır. Erken yıllarda uygun eğitim fırsatları sağlanarak, çocukların öz bakım, zihin, sosyal, duygusal ve motor yeteneklerinin gelişimi desteklenebilir (Şahin, 2005). Çocuk okul öncesi dönemde paylaşmayı, iletişim kurmayı, günlük becerileri, sağlıklı davranış göstermeyi öğrenir. Çocuk ne kadar sağlıklı ve uyaranlı bir çevrede eğitim görürse o kadar iyi yetişmiş olur.

Çocuğu iyi yetiştirmede çevrenin öneminin yanı sıra rehberliğin önemi büyüktür. Bu rehberlik okulda öğretmenlerle sağlanır. Okul öncesi öğretmeni gruplardaki çocukların en yakını, okulun öğretim ve eğitiminin sorumlusudur.

Çocuk için öğretmen öğreten, eğiten, seven, dostluk gösteren, kısacası günün büyük bir bölümünde kendisinin ve arkadaşlarının ihtiyaçlarını yerine getirmek için çalışan bir insandır (Aral, Kandır, & Can, 2000). Bir okul öncesi öğretmenin görevi; çocuğun dil gelişimini, sosyal-duygusal gelişimini, motor gelişimini, bilişsel gelişimini, öz-bakım becerilerini desteklemek ve geliştirmektir. Okul öncesi öğretmeninin ana görevi ise; öğrenciye deneyimini doğrudan yaşatarak kazandırmak, grup çalışmasını yerleştirmek ve asıl anlatılmak istenen kavramları algılamasını sağlamaktır. Öğretmenlerin arzulanan davranışlara ulaşabilmeleri için; aktaracakları konuyu dramatize edip, eğlenceli bir şekilde basite indirgeyerek aktarmaları önemlidir (Sünbül, 2003).

İyi bir öğretmen olma, eğitim öğretimde başarıdan zevk alma, stres dolu okul ortamına karşı dayanıklı olma, hem okul içinde hem okul dışında başkalarıyla iletişim kurabilme, eğitim sorunlarını çözebilme, güç eğitim koşullarını yerine getirebilmesinde öğrencilere ve anne-babalarına önerilerde bulunma, sorumlu ve tutarlı olma anlamındadır (Sünbül, 2003). İyi bir öğretmende bulunması gereken beceri ve özellikler aynı zamanda iyi bir öğretimin unsurlarını da tanımlamaktadır. Arı'ya (2009) göre iyi bir öğretmenin 8 temel özelliği vardır. Bunlar:

1. Konu bilgisi,
2. Karar verme,
3. Eleştirel düşünce ve problem çözme becerisi,
4. Kendini tanıma ve kendini düzeltme,
5. Yansıtma,
6. Öğrencileri tanıma ve öğrencilerin öğrenme ihtiyaçlarını bilme,
7. Eğitimle ilgili yeni bulguları uygulama,
8. Öğretme ve iletişim becerisi.

Bu özellikleri bulunduran öğretmen öz-yeterlik inancına sahip bir öğretmendir. Öz-yeterlik kişinin neyi yapmaya yeterli olduğunu düşünmesidir; ne yapacağını bilmekten çok farklıdır. Bireylerin öz-yeterliklerini becerilerini ve kapasitelerini değerlendirip bunları davranışa dönüştürmesidir. Öz-yeterlik kişiye benlik kazandırmada önemli bir yere sahiptir (Bandura, akt: Schunk, & çev. ed.: Şahin, 2009) .Öz-yeterlik inancı kişinin kendi kendini eleştirebilmesi, eksikliklerini düzeltebilmesi, eksikliklerini düzeltirken kendini motive edebilmesi ile oluşur. Öz-yeterliği inceleyecek olursak; Bandura'ya (1986) göre, öz kavramı, bireyin kendisi hakkındaki görüşleridir. Bu görüşler, bireyin hem kendi yaşadığı doğrudan deneyimler sonucu, hem de başkalarının yaşadıkları deneyimlerin gözlemlenmesi aracılığıyla oluşur. Öz-yeterlik, amaçlanan performansa ulaşmak için belirli bir eylemi planlama ve gerçekleştirme konusunda bireysel yeteneklerimizle ilgili, performansın gerçekleştirileceği durumu/koşulu da dikkate alan yargılarımızdan; öz kavramı ise, diğer bireysel tepkilerimizi de içeren daha genel değerlendirmelerimizden oluşmaktadır (Hazır Bıkmaz, 2004, s. 296). Mesleki anlamda özyeterliliği olduğuna inanan bir bireyin, örgütsel hedef ve amaçları gerçekleştirmede etkin ve verimli işler gerçekleştirme potansiyelinin olduğu düşünülmektedir (Kahya, 2015).

Öz-yeterlik inancı insan davranışlarını etkiler. İnsan davranışları, gerçekte doğru olandan çok, insanların neyin doğru olduğu yolundaki inancına dayanır. Öğretme/öğretmen yeterliği ise, öğretmenlerin, öğrencilerin performanslarını ve başarılarını etkileme yeteneklerine olan inançları şeklinde tanımlanır ve öğretmenin etkililiği ile yakından ilişkilidir. (Kurbanoğlu, 2004) Öğretmen öz-yeterlik inancı, öğretmenlerin öğrenci performansını etkilemede sahip olduğu kapasiteye ilişkin inancı olarak tanımlanır (Tschannen-Moran, Woolfolk-Hoy ve Hoy, 1998: Akt: Kurt, 2012). Öğretmen öz-yeterlik inancı, mesleki memnuniyeti ve öğrencilerin akademik başarılarını etkilemektedir (Caprara vd, 2006). Düşük öz-yeterliğe sahip öğretmenlerin, mesleki tükenmişliklerinin de yüksek olduğu ortaya konulmuştur (Klassen ve Chiu, 2010). Mesleki tükenmişlik ve öz-yeterlik inancı, negatif yönde ilişkili iken kişisel başarı ile öz-yeterlik inancı pozitif yönde ilişkilidir. Öğretmenlerde yüksek öz-yeterlik inancı, uygulamalara daha hazır olmalarına ve sonrasında yeni eğitimsel uygulamalar yap-

malarına neden olur (Evers, Brouwers ve Tomic, 2002). Kavramsal olarak mesleki özyeterlilik, özyeterliliği, etki ettiği alana göre özel bir değerlendirme olarak ele almakta ve daha ayrıntılı bir bakış açısı ortaya koymaktadır (Rigotti vd., 2008).

Bu bağlamda, öğretmen öz-yeterlik inançları üzerinde yapılan araştırmalar farklı değişkenler açısından incelendiğinde öz-yeterliğin belirlemesi ve bunun öğretmenlerin iyi bir eğitim faaliyeti yürütmeleri için önemli olduğu vurgulanmıştır. Güçlü özyeterlilik inancına sahip olan bireyler, güçlü hedefler ortaya koyabilir ve daha fazla sorumluluk alabilirler. Çünkü özyeterlilik inancı güçlü olan birey, zihninde performansını olumlu yönde etkileyecek başarı senaryoları canlandırır. Aksine düşük özyeterlilik inancına sahip olan birey ise, daha çok başarısızlık senaryosu oluşturacağından, herhangi bir olay karşısında ne kadar çaba gösterirse göstersin başarılı bir sonuca ulaşamayacağı duygusuna kapılabilir ve daha yolun başındayken bile yenilgiyi kabullenebilir (Çubukçu ve Girmen, 2007). Öğretmenler eğitim sürecinde birçok durumda kendi özelliklerini kullanmakla birlikte sonradan edindikleri becerileri öğrencilerine aktarmaktadırlar. Bunu yaparken öğrencilerin de bu aktarımı fark etmeleri ve daha iyi öğrenmelerine zemin hazırlamaları gerekmektedir. Okul öncesi dönem geleceğin yapı taşıdır. Bu dönemde çocuk tüm gelişim alanlarına açık olup, desteklenmeye ihtiyaç duymaktadır. Bu desteği sağlayacak olan kişiler alan bilgisine hâkim, iletişim, eleştirel düşünme ve problem çözme becerisi yüksek, kendini tanıyan ve eksikliklerini düzeltebilen öğretmenlerdir. Bu nedenle geleceğin öğretmen adayları ve öğretmenlerin öz-yeterlilik inançlarına sahip olması gerekmektedir. Öğretmenlerin eğitim yaşamları, yüksek öz-yeterlik duygusuna sahip olma ve başarıya yükleme yapma açısından oldukça önem taşımaktadır. Bu nedenle öğretmen adaylarının eğitim yaşamları boyunca bu özelliklere ne kadar sahip oldukları ve sürecin söz konusu özelliklerin değişimine katkı getirip getirmediği incelenebilir (Baltaoğlu, vd. , 2015). Yapılacak olan bu çalışmada araştırmanın planlanması ve bulguların ortaya konması öncelikle alana katkı göstereceği ve bunun uygulama boyutuyla öğretmen adaylarının eğitimine katkı sağlaması beklenmektedir.

1.Araştırmanın Amacı

Araştırmanın genel amacı, okul öncesi öğretmenlerinin ve okul öncesi öğretmenliği programında öğrenim gören öğretmen adaylarının, öğretmen öz-yeterlilik inanç düzeylerini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır;

Okul öncesi öğretmenleri ve öğretmen adaylarının öz-yeterlik inanç düzeylerinde, öğretimi planlama ve değerlendirme, iletişim becerileri, sınıf düzenlemesi ve yönetimi, aile katılımının sağlanması alt boyutlarında, anlamlı bir fark var mıdır?

2.Varsayım

Çalışmaya dâhil olan öğretmen adayı ve öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin farkındalığa ve bir inanca sahip oldukları varsayılmıştır.

3.Yöntem

3.1.Araştırmanın Modeli

Araştırma nicel bir araştırma olup tarama modelinin kullanıldığı betimsel bir çalışmadır. Nicel araştırma; evren ya da örneklemden elde edilen bilgilerin bir şekilde sayısal değer-

lerle ifade edilmesi ve ölçülmesidir (Metin, 2015). Nicel araştırmalarda tarama modeli; geçmişte yada halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmada ele alınan birey ya da nesne kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılmaktadır. Araştırmada ele alınan değişkenlerde herhangi bir değişikliğe ve etkilemeye gidilmez (Karasar, 2011).

3.2.Çalışma Grubu

Bu çalışmada Kütahya ili merkezinde görev yapan okul öncesi öğretmenleri ve Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Okul Öncesi Öğretmenliği Ana Bilim Dalında öğrenim gören okul öncesi öğretmen adayları tespit edilmiştir. Tespit edilen öğretmen adayları ve öğretmenler arasından basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile 98 öğretmen adayı ve 98 öğretmen seçilerek araştırma yapılmıştır.

3.3.Veri Toplama Aracı

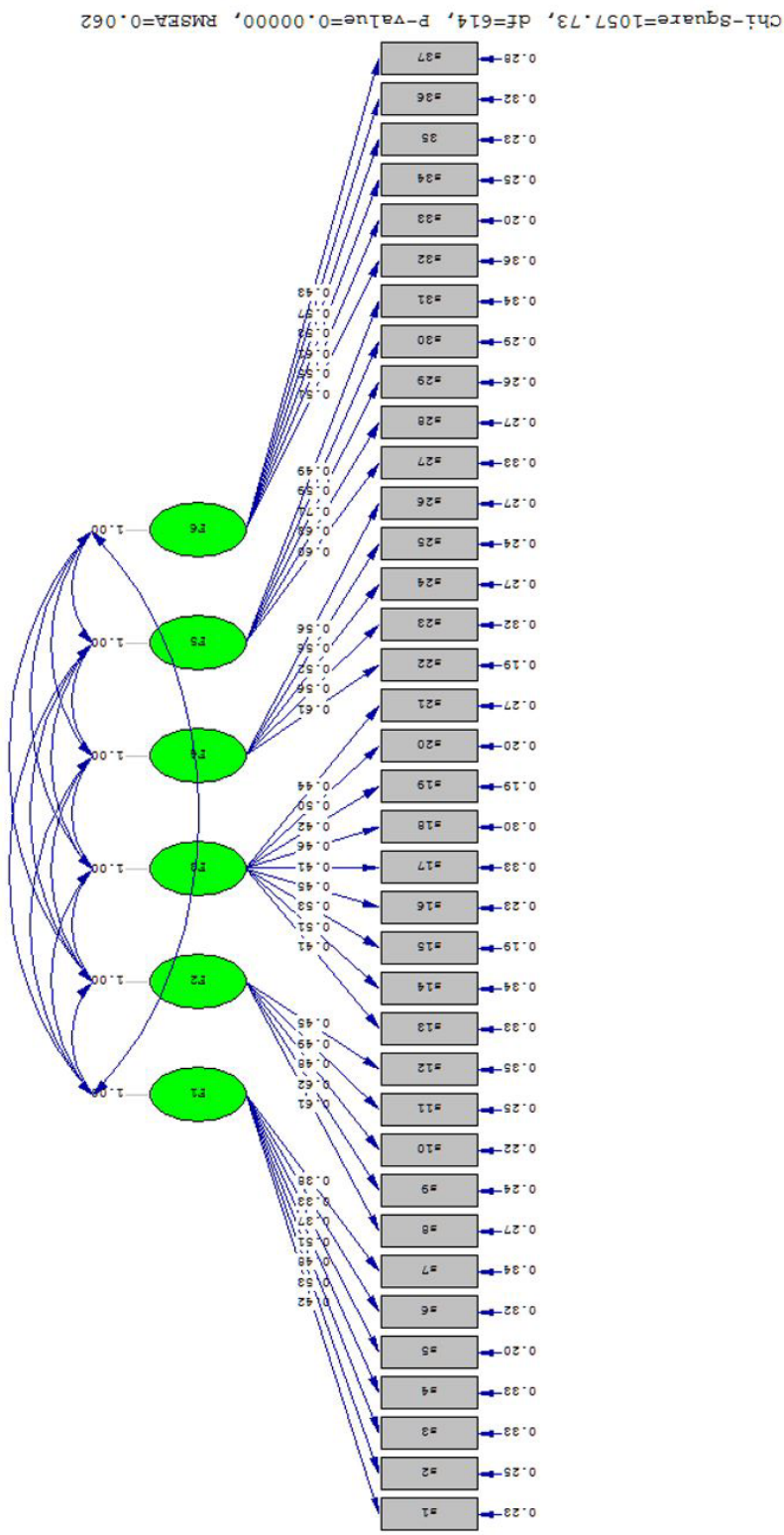
Çalışmada, Tepe ve Demir (2012) tarafından geliştirilen "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Öz-yeterlik İnançları" ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin geliştirilmesinde 862 okul öncesi öğretmeninden yararlanılmıştır. Ölçek 5'li likert tipinde olup 6 alt boyuttan ve 37 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddeleri hiç (1), az (2), çok (3), orta (4), tamamen (5) olarak derecelendirilmiştir. Ölçekte bulunan alt boyutlar ise; öğretme öğrenme süreci, iletişim becerileri, aile katılımı, planlama, öğrenme ortamlarının düzenlenmesi ve sınıf yönetimi olarak belirlenmiştir.

Uyum iyiliği indeksleri sıklıkla model tarafından ortaya konan varyans ve kovaryans mik-

Tablo 1: *Doğrulayıcı faktör analizi uyum indeksleri*

İndeks	Aralık	Referans değer	Değer
X^2/sd	0 - ∞	<3	1,722
GFI	0 – 1	>,90	0,76
AGFI	0 – 1	>,90	0,73
CFI	0 – 1	>,90	0,87
RMSEA	0 – 0,1	<,06	0,062
NFI	0 – 1	>,90	0,75
NNFI	0 – 1	>,90	0,86

tarının açıklanmasıdır. Uyum iyiliği indekslerinin değeri 1'e yaklaştıkça modelin veriye uyumu sağlanmış olur. Uyum iyiliği indeksleri için 0,90-0,95 kabul edilebilir ve 0,95 üzerinde olması ise yüksek bir uyumu gösterir (Dickey, 1996; Stapleton, 1997; Byrne, 1998). Bununla birlikte örneklem büyüklüğü ve ölçeği oluşturan maddelerin sayısı ve boyutlaradüşen madde sayısı da bu model veri uyumuna etki eder. Tablo 1'deki değerlere bakıldığında doğrulayıcı faktör analizi sonuçları için GFI, AGFI, CFI, NFI ve NNFI değerleri 0,73 ile 0,87 aralığındadır. Bu değerler model veri uyumunda orta düzeyde bir uyumun olduğunu göstermektedir. Diğer yandan modelin hata (uyumsuzluk) indekslerinin 0,08-0,05 değerleri arasında modelin kabul edilebilir; 0,05 değerinden küçük olduklarında da modelin iyi olduğu söylenebilir. Özellikle Ortalama Karekök Hata Tahmini (RMSEA) indeks değerinin 0,00 a yakın olması iyi uyumu göstermektedir. RMSEA'nın 0,06 den düşük çıkması gözlenen ve üretilen matrisler arasında minimum hata olduğunu ve iyi bir uyumun olduğunu gösterir (Du Toit and Du Toit, 2001; Güzeller, 2005; Tabachnick ve Fidel, 2001).

Tablo 2: Doğrulayıcı faktör analizi

3.4.Verilerin Analizi

Alt boyutlar bakımından tüm alt boyutların ortalamalarının ortancalarına eşit, çarpıklık katsayılarının standart hataya bölümü -1,96 ile +1,96 aralığında olmaları Q-Q grafiğinde beklenen değer ile gözlenen değerlerin normallik çizgisinin üzerinde olması nedeniyle tüm değerler parametrik istatistiklerle analiz edilmiştir. Bu nedenle ortalamaların karşılaştırılmasında t-testi ve ANOVA yapılmıştır.

4. Bulgular ve Yorum

Bu bölümde ölçekte bulunan; İletişim becerisi, Öğrenme ortamlarının düzenlenmesi, Öğrenme öğretme süreci, Sınıf yönetimi, Aile katılımı, Planlama alt boyutlarına göre öğretmen ve öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarının karşılaştırılması yapılmıştır. Karşılaştırmaya yönelik bulgular aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 3: Öğretmen ve öğretmen adaylarının öz-yeterlik inanç ölçeği puan ortalamalarının karşılaştırılması

	SINIF	N	Ortalama	Std. sapma	df	T	p
İletişim Becerisi	Öğretmen	94	31,24	3,02	185	5,027	,000
	Öğretmen adayı	93	28,97	3,17			
Öğrenme Ortamlarının Düzenlenmesi	Öğretmen	94	21,38	2,67	185	3,695	,000
	Öğretmen adayı	93	19,88	2,88			
Öğrenme Öğretme Süreci	Öğretmen	94	40,63	3,60	185	6,111	,000
	Öğretmen adayı	93	37,08	4,32			
Sınıf Yönetimi	Öğretmen	94	21,82	2,73	185	4,587	,000
	Öğretmen adayı	93	19,87	3,07			
Aile Katılımı	Öğretmen	94	21,02	2,87	185	3,071	,002
	Öğretmen adayı	93	19,62	3,34			
Planlama	Öğretmen	94	26,21	3,19	185	3,301	,001
	Öğretmen adayı	93	24,61	3,44			
Toplam	Öğretmen	94	162,31	14,58	185	5,375	,000
	Öğretmen adayı	93	150,03	16,60			

Tablo 3'e göre "iletişim becerisi" alt boyutunda öğretmen ve öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançları arasında anlamlı bir fark vardır (t185=5.027; p<.05). Buna göre iletişim becerisi alt boyutunda öğretmenlerin öz-yeterlik inançları ortalaması ($\bar{X}$=31.24) öğretmen adaylarının öz-yeterlik inanç ortalamasından ($\bar{X}$=28.97) daha yüksektir. Öğretmenlerin öğretmen adaylarına göre iletişim becerilerini daha etkili kullandıkları görülmektedir. İletişim becerileri içindeki; göz teması kurabilme, beden dilini kullanabilme, ses tonunu ayarlayabilme, olumlu davranışları ödüllendirebilme gibi becerileri kullanmada öğretmenlerin, öğretmen adaylarına göre daha yeterli oldukları belirlenmiştir.

Tablo 3'e göre "öğrenme ortamlarının düzenlenmesi" alt boyutunda öğretmen ve öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançları arasında anlamlı bir fark vardır (t185=3.695; p<.05). Buna göre öğrenme ortamlarının düzenlenmesi alt boyutunda öğretmenlerin öz-yeterlik inançları ortalaması ($\bar{X}$=21.38) öğretmen adaylarının öz-yeterlik inanç ortalamasından ($\bar{X}$=19.88) daha yüksektir. Öğrenme ortamlarının düzenlenmesi alt boyutu içindeki becerileri kullanmada öğretmenlerin, öğretmen adaylarına göre daha yeterli oldukları belirlenmiştir.

Tablo 3'e göre "öğrenme öğretme süreci" alt boyutunda öğretmen ve öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançları arasında anlamlı bir fark vardır (t185=6.111; p<.05). Buna göre öğrenme öğretme süreci alt boyutunda öğretmenlerin öz-yeterlik inançları ortalaması ($\bar{X}$=40.63) öğretmen adaylarının öz-yeterlik inanç ortalamasından ($\bar{X}$=37.08) daha yüksektir. Öğrenme öğretme sürecinde; öğrencilere başarıyı yaşayacakları fırsatlar yaratabilme, sınıf içinde iş birlikçi ortam oluşturabilme, öğrencilerin öğrendiklerini günlük hayatlarına aktarabilme gibi becerileri öğretmenlerin, öğretmen adaylarından daha etkinli kullandıkları görülmektedir.

Tablo 3'e göre "sınıf yönetimi" alt boyutunda öğretmen ve öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançları arasında anlamlı bir fark vardır (t185=4.587; p<.05). Buna göre sınıf yönetimi alt boyutunda öğretmenlerin öz-yeterlik inançları ortalaması ($\bar{X}$=21.82) öğretmen adaylarının öz-yeterlik inanç ortalamasından ($\bar{X}$=19.87) daha yüksektir. Öğretmenler öğretmen adaylarına göre sınıf yönetimi becerisini kullanmada daha başarılıdır. Bu alt boyut içinde olumsuz davranışlar için çözüm üretebilme, öğrencileri etkinliklere motive edebilme, öğrencilerin sınıf kurallarına uymalarını sağlama gibi beceriler vardır.

Tablo 3'e göre "aile katılımı" alt boyutunda öğretmen ve öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançları arasında anlamlı bir fark vardır (t185=3.071; p<.05). Buna göre aile katılımı alt boyutunda öğretmenlerin öz-yeterlik inançları ortalaması ($\bar{X}$=21.02) öğretmen adaylarının öz-yeterlik inanç ortalamasından ($\bar{X}$=19.62) daha yüksektir. Bu alt boyut içindeki ailelerin uzmanlık alanları ve çeşitli becerilerinden sınıf içinde yararlanabilme, aileleri sınıf içinde alınan kararlara dahil edebilme, aileleri sınıf içi etkinliklere katılmaya teşvik edebilme gibi becerileri kullanmada öğretmenlerin, öğretmen adaylarına göre daha yeterli oldukları belirlenmiştir.

Tablo 3'e göre "planlama" alt boyutunda öğretmen ve öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançları arasında anlamlı bir fark vardır (t185=3.301; p<.05). Buna göre planlama alt boyutunda öğretmenlerin öz-yeterlik inançları ortalaması ($\bar{X}$=26.21) öğretmen adaylarının öz-yeterlik inanç ortalamasından ($\bar{X}$=24.61) daha yüksektir.

Her alt boyut için bulgular incelendiğinde öğretmenlerin öz-yeterlik inançları ile öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Toplam puan

incelenirken fakülte bazında değerlendirilmiş, öğretmen ve öğretmen adayları için eğitim fakülteleri ve açık öğretim fakültelerinden mezun olmanın öz-yeterlik inançlarından bağımsız olduğu görülmüştür. Öğretmen ve öğretmen adayları için açık öğretim fakültesinden ya da eğitim fakültesinden mezun olmak öz-yeterlik inançlarını etkilememektedir.

5. Sonuçlar ve Öneriler

Öz yeterlik inancı mesleki uygulama açısından önemli bir kavram olması nedeniyle araştırmacıların üzerinde fazlaca çalıştığı bir kavramdır. Bu araştırmalarda öğretmen ve öğretmen adaylarının öz yeterlik inançlarının karşılaştırılması olarak fazla olmamakla birlikte, öğretmen öz yeterlik inançları ve öğretmen adayları öz yeterlik inançları olarak ayrı ayrı ele alınan birçok çalışma bulunmaktadır. Ekinci Vural ve Hamurcu (2008), Ağgül Yalçın (2011), Yaman vd, (2004),Oğuz (2012), Bümen ve Özaydın'nın (2013), Gençtürk ve Memiş (2010), Çakıroğlu ve Bone (2005), Sak Şahin'in (2015) yapmış oldukları araştırmalarla öğretmen adaylarının öz yeterlikleri verdikleri bilgilerle bu araştırmanın sunucunu desteklemiştir. Özellikle Şenol(Ulu) (2012), Şahin, Gökkurt, Soylu (2014), Tabancalı ve Çelik'in (2013)yaptığı çalışma sonuçları bu çalışma ile tutarlılık göstermiştir.

Diğer çalışmalar ile desteklenen bu çalışmada öğretmen ve öğretmen adayları öz-yeterlik inanç düzeylerinin; öğretimi planlama ve değerlendirme, iletişim becerileri, sınıf düzenlemesi ve yönetimi, aile katılımının sağlanması alt boyutlarına göre karşılaştırılması yapılmıştır. Yapılan çalışma sonucu öğretmen ve öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançları arasından anlamlı bir fark bulunmuştur.

1. Okul öncesi öğretmenleri ve öğretmen adaylarının öz-yeterlik inanç düzeylerinde "İletişim Becerileri" alt boyutuna göre anlamlı bir fark bulunmuştur. İletişim becerileri içindeki; göz teması kurabilme, beden dilini kullanabilme, ses tonunu ayarlayabilme, olumlu davranışları ödüllendirebilme gibi becerileri kullanmada öğretmenlerin, öğretmen adaylarına göre daha yeterli oldukları belirlenmiştir.
2. Okul öncesi öğretmenleri ve öğretmen adaylarının öz-yeterlik inanç düzeylerinde "öğrenme ortamlarının düzenlenmesi" alt boyutuna göre anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu alt boyut içindeki; sınıf içinde öğrencilerin ihtiyaçlarına göre düzenlemeler yapabilme, öğrenme ortamını tehlikelerden uzak, estetik olarak ve yaratıcılığı destekleyecek şekilde düzenleyebilme gibi becerileri kullanmada öğretmenlerin, öğretmen adaylarından daha yeterli oldukları belirlenmiştir.
3. Okul öncesi öğretmenleri ve öğretmen adaylarının öz-yeterlik inanç düzeylerinde "öğrenme öğretme süreci" alt boyutuna göre anlamlı bir fark bulunmuştur. Öğrenme öğretme süreci içindeki; öğrencilere başarıyı yaşayacakları fırsatlar yaratabilme, sınıf içinde iş birlikçi ortam oluşturabilme, öğrencilerin öğrendiklerini günlük hayatlarına aktarabilme gibi becerileri kullanmada öğretmenlerin, öğretmen adaylarına göre daha yeterli oldukları belirlenmiştir.
4. Okul öncesi öğretmenleri ve öğretmen adaylarının öz-yeterlik inanç düzeylerinde "sınıf yönetimi" alt boyutuna göre anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu alt boyut içindeki; olumsuz davranışlar için çözüm üretebilme, öğrencileri etkinliklere motive edebilme, öğrencilerin sınıf kurallarına uymalarını sağlama gibi becerileri kullanmada öğretmenlerin, öğretmen adaylarına göre daha yeterli oldukları belirlenmiştir.

5. Okul öncesi öğretmenleri ve öğretmen adaylarının öz-yeterlik inanç düzeylerinde "aile katılımı" alt boyutuna göre anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu alt boyut içindeki; ailelerin uzmanlık alanları ve çeşitli becerilerinden sınıf içinde yararlanabilme, aileleri sınıf içinde alınan kararlara dahil edebilme, aileleri sınıf içi etkinliklere katılmaya teşvik edebilme gibi becerileri kullanmada öğretmenlerin, öğretmen adaylarına göre daha yeterli oldukları belirlenmiştir.

6. Okul öncesi öğretmenleri ve öğretmen adaylarının öz-yeterlik inanç düzeylerinde "planlama" alt boyutuna göre anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu alt boyut içindeki becerileri kullanmada öğretmenlerin, öğretmen adaylarına göre daha yeterli oldukları belirlenmiştir.

Çalışmanın bulgularına göre, öz-yeterlik inancının her boyutunda öğretmenlerin, öğretmen adaylarından daha yeterli oldukları belirlenmiştir.

Çalışmanın değerlendirme kısmında öz-yeterlik inancının cinsiyet değişkenine göre karşılaştırılması yapılamamıştır. Cinsiyet değişkenine göre karşılaştırma yapmak için, erkek-kadın öğretmen ve öğretmen adayları sayılarının birbirine eşit ve ya birbirine yakın olması gerekmektedir. Bu çalışmada ulaşılabilen öğretmen ve öğretmen adaylarının kadın ağırlıklı ve okul öncesi eğitimi tercih edenlerin genel olarak kadın olmasından kaynaklı olarak bu eşitliğe ya da yakınlığa ulaşılamamıştır.

Çalışmada sınıf değişkenine göre karşılaştırma yapılamamıştır. Sınıf değişkenine göre karşılaştırma yapmak için farklı sınıf düzeylerine devam eden kişilerin sayısının birbirine yakın ve ya birbirine eşit olması gerekmektedir. Fakat ulaşılabilen çalışma grubu dâhilinde 3.sınıf öğrencileri, diğer sınıf düzeylerine devam eden öğrenci sayısından daha az olduğu için karşılaştırma yapılamamıştır.

Çalışma sonuçlarına bakılarak aşağıdaki öneriler sunulabilir:

1. Bir öğretmenin başarılı olabilmesi için alanıyla ilgili tüm bilgilere sahip olmasının yanı sıra bu bilgileri uygulayabileceğine dair kendine inanması, yani yüksek öz yeterlik inancını geliştirmesi gereklidir. Bu nedenle öğretmenlerin öz yeterlik inançlarının belirlenmesine yönelik çalışmalar arttırılmalı ve öğretmen adaylarının öz yeterlik inançları boylamsal olarak araştırılmalıdır.

2. Okul öncesi öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının öz yeterlik inançları nitel araştırma yöntemleri kullanılarak ayrıntılı şekilde incelenip daha güvenilir sonuçlara ulaşılabilir.

3. Farklı bağımlı – bağımsız değişkenler kullanılarak okul öncesi öğretmen ve öğretmen adaylarının öz yeterlik inançlarını belirlemeye yönelik araştırma yapılabilir. Bu şekilde araştırmanın değerlendirilmesinde ve bulguların yorumlanmasında çeşitlilik ortaya çıkabilir.

4. Öğretmenlik eğitiminde belirlenen bir ölçekle öğretmen adaylarının öz yeterlik inançları ölçülüp, öz yeterlik inancı düşük olan öğretmen adaylarının öz yeterlik inançlarını geliştirebilmeleri için çeşitli kurslar düzenlenebilir. Ya da seçmeli ders olarak öz yeterlikle ilgili dersler konulabilir. Öğretmenler içinde aynı işlem uygulanıp öz yeterlik inancı düşük olan öğretmenler hizmet içi kurslara yönlendirilebilir.

5. Öğretmen ve öğretmen adaylarının öz yeterlik inançlarının düşük ya da yüksek olmasının öğrenme – öğretme sürecine nasıl yansıdığı ile ilgili çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

Ağgül Yalçın, F. (2011). Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Bazı Değişkenlere Göre Öz-yeterlik İnançlarının İncelenmesi, International Online Journal of Educational Sciences,3(3),1046-1063.

Aral, N., Kandır, D., & Can, U. (2000). Okul Öncesi Eğitim 1. İstanbul: YA-PA Yayınları.

Arı, M. (2003). Türkiye'de erken çocukluk eğitimi ve kalitenin önemi. E. M. Sevinç içinde, Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar (s. 31-35). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

ARI, P. D. (2009). Eğitim Psikolojisi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Baltaoğlu, M.G., Sucuoğlu, H. , Yurdabakan, İ (2015). Öğretmen Adaylarının Öz-yeterlik Algıları ve Başarı/Başarısızlık Yüklemeleri: Boylamsal Bir Araştırma, İlköğretim Online, 14(3), 803-814, 2015.

Bandura, akt: Schunk, D. H., & çev. ed.: Şahin, M. (2009). Öz yeterlilik. D. H. Schunk içinde, Öğrenme Teorileri (s. 105). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Bümen, N. T. ve Özaydın, T. E. (2013). Adaylıktan Göreve Öğretmen Özyeterliği ve Öğretmenlik

Byrne, B. M. (1998). Structural equation modeling with lisrel, prelis and simlis: Basic concepts, aplications and programming. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Mesleğine Yönelik Tutumlardaki Değişimler. Eğitim ve Bilim, 38,(169),109-125.

Caprara, G. V., Barbaranelli, C., Steca, Pve. Malone, P. S. (2006). Teachers' self efficacy beliefs as determinants of job satisfaction and students' academic achievement: A study at the school level. Journal of School Psychology, 44(6), 473-490.

Çakıroğlu, J., Çakıroğlu, E. & Bone, W. J. (2005). Pre-service teacher self-efficacy beliefs regardingscience teaching: A comparison of pre-service teachers in Turkey and the USA. ScienceEducator, 14(1), 31-40.

Çubukçu, Z. ve Girmen, P. (2007). Öğretmen Adaylarının Sosyal Öz-Yeterlik Algılarının Belirlenmesi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(1), 57-74.

Dickey, D (1996), Testing The Fit of Our Models of Psychological Dynamics Using Confirmatory Methods: An Introductory Primer. (Advances in Social Science Methodology, 4 içinde. Editör: Bruce Thompson). London: JAI press Ltd.

Du Toit, M. ve Du Toit, S. (2001). Interactive Lisrel: User's guide. Lincolnwood: Scientific Software International Inc.

Ekinci Vural, D. ve Hamurcu, H. (2008). Okul öncesi öğretmen adaylarının fen öğretimi dersine yönelik öz-yeterlik inançları ve görüşleri. İlköğretim Online, 7(2), 456-467.

Ertürk, S. (1972). Eğitimde Program Geliştirme. Ankara: Yelkentepe Yayınları.

Evers, W. J., Brouwers, A. Tomic, W. (2002). Burnout and self-efficacy: A study on teachers' beliefs when implementing an innovative educational system in the Netherlands. British Journal of Educational Psychology, 72(2), 227-243.

Fidan, N. (1985). Okulda Öğrenme Ve Öğretme. Ankara: Alkım Yayınları.

Gençtürk, A., Memiş, A. (2010). İlköğretim okulu öğretmenlerinin öz-yeterlik algıları ve iş doyumlarının demografik faktörler açısından incelenmesi. Elementary Education Online, 9,(3),1037-1054.

Güzeller, C. O. (2005). Orta öğretim kurumları öğrenci seçme ve yerleştirme sınavının

geçerliği. Yayımlanmamış doktora tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
Gömleksiz, M. N. (2013). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Öz-yeterlik İnançlarına İlişkin Görüşleri. International Periodical For The Languages, 201-221.
Hazır Bıkmaz, D. F. (2004). Eğitimde Bireysel Farklılıklar. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
Kahya, C. (2015). Mesleki Özyeterlilik ve Örgütsel Sessizlik İlişkisini Belirlemeye Yönelik Ampirik Bir Çalışma. Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi, 5(1), 293-314
Karasar, N. (2011). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
Klassen, R. M., ve Chiu, M. M. (2010). Effects on teachers' self-efficacy and job satisfaction: Teacher gender, years of experience, and job stress. Journal of Educational Psychology, 102(3), 741.
Kurbanoğlu, S. (2004). Öz-yeterlik İnancı ve Bilgi Profesyonelleri İçin Önemi. Bilgi Dünyası, 137-152.
Kurt, T. (2012). Öğretmen Öz-yeterlik Ve Kolektif Yeterlik Algıları. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 10(2), 195–227.
Rigotti, T., Schyns, B. ve Mohr, G. (2008). A Short Version of The Occupational Self-Efficacy Scale: Structural and Construct Validity across Five Countries. Journal of Career Assessment, 16(2), 238-255.
Sünbül, Y. D. (2003). Öğretmenlik Mesleğine Giriş. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
Stapleton, C. D. (1997). Basic concepts and procedures of confirmatory factor analysis. Educational Research Association, Reports-Evaluative (142), Speeches / Meeting Papers (150)
Şahin, E. (2005). Okul Öncesi Eğitimi Öğretmen Adayları ve Öğretmenler İçin Uygulama Kılavuzu. Ankara: Anı yayıncılık.
Şahin Ö. Gökkurt B., Soylu Y. (2014). Öğretmenlerin Ve Öğretmen Adaylarının Matematik Öğretimi Öz yeterlik İnançlarının Karşılaştırılması. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 22 (2014) 120-133
Şahin Sak İ. T. (2015) Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Sınıf Yönetimi ile İlgili Öz-Yeterlik İnançları. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi; 2015; (29): 101-120
Şenol (ULU)F. B. (2012). Okul Öncesi Öğretmen Adayları İle Okul Öncesi Öğretmenlerinin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Öz yeterlik İnançlarının Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi,Afyon.
Tabachnick, B.G., ve Fidell, L.S. (2001), Using Multivariate Statistics. (4th ed), Allyn & Bacon, Boston.
Tabancalı E. ve Çelik K. (2013) Öğretmen adaylarının akademik öz-yeterlikleri ile öğretmen öz-yeterlilikleri arasındaki ilişki. International Journal of Human Sciences, Vol 10, No 1 (2013)
Yaman, S., Koray, Ö.C. ve Altunçekiç, A. (2004). Fen bilgisi öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançdüzeylerinin incelenmesi üzerine bir araştırma. Türk Eğitim bilimleri Dergisi, 2(3),355-364
Yoldaş, C. (2009). Çevre Bilimi Dersinin Sınıf Öğretmeni Adaylarının Eleştirel Düşünme Becerileri, Erişileri ve Tutumlarına Etkisi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, izmir.

HİZMET SEKTÖRÜNDE DEĞER AKIŞ HARİTALAMA UYGULAMASI: BİR ÜNİVERSİTE ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ ÖRNEĞİ

Nuri Özgür Doğan[1]
Yusuf Ersoy[2]

Öz
Yalın üretim, israfın elimine edilmesiyle ekonomik ve kaliteli ürün ya da hizmet üretilmesine dayalı bir sürekli iyileştirme felsefesidir. Yalın üretimde değer akış haritalama (DAH), ürün veya hizmet üreten işletmeler tarafından yalın üretime geçiş aşamasında yararlanılabilecek etkili bir yöntemdir. Bu çalışmanın amacı, laboratuvar analizleri hizmeti sağlayan bir üniversite araştırma ve uygulama merkezinde DAH yöntemini uygulayarak değer katan ve değer katmayan faaliyetleri tespit etmek ve değer katmayan faaliyetlerin elimine edilmesi için bir plan geliştirmektir. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye'de faaliyet gösteren bir üniversite araştırma ve uygulama merkezi ele alınmış ve bu merkezde yapılan analizlerden bir tanesine odaklanılarak bir DAH uygulaması gerçekleştirilmiştir. İlk olarak belirlenen hizmet ailesine ilişkin mevcut durum haritası çizilmiş ve mevcut durumda hizmet akışında yer alan değer katan ve değer katmayan faaliyetler tespit edilmiştir. Sonraki aşamada mevcut durumdaki kayıpları elimine edebilecek bir gelecek durum haritası çizilmiş ve gelecek durum için önerilen yalın hizmet akışı gösterilmiştir. Son olarak, çalışmanın bazı kısıtlarına değinilmiş ve gelecekte bu konu ile ilgili yapılacak araştırmalar için bazı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Değer Akış Haritalama, Yalın Üretim, İsraf, Analiz Laboratuarı.

VALUE STREAM MAPPING APPLICATION IN SERVICE SECTOR: A CASE STUDY OF A UNIVERSITY RESEARCH AND APPLICATION CENTER

Abstract
Lean production is a philosophy of continuous improvement that is based on producing economical and qualified products or services through waste elimination. Value stream mapping (VSM), one of the methods used in lean production, is an effective method that can be utilized by manufacturing or service firms when transforming into a lean organization. The purpose of this study is to determine value-added and non value-added activities and developing a plan for elimination of non value-added activities by implementing VSM method at a university research and application center providing analysis service. In accordance with this purpose, a university research and application center operating in Turkey was taken and a VSM application was carried out focusing on one of the analyses made in this center. Firstly, current state map of the specified service family has been drawn and value added and non value added activities in the current state service flow have been identified. In the next step, a future state map that can enable to eliminate wastes in the current state, was drawn and lean service flow for the future state was shown. Finally, limitations of the study have been mentioned and some suggestions for future work have been made.

Keywords: Value Stream Mapping, Lean Production, Waste, Analysis Laboratory.
JEL Classification: L80, M00

1 Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, nodogan@nevsehir.edu.tr
2 Uzman., Uşak Üniversitesi, yusuf.ersoy@usak.edu.tr

Makale Gönderim Tarihi: 11.01.2016 Makale Kabul Tarihi: 25.02.2016

Giriş

Küresel piyasa ve artan rekabet koşulları talep değişikliklerine cevap verebilmeleri için firmaları değişik imalat sistemleri ve yöntemleri arayışına itmektedir. Genel olarak üretimde zamanı azaltmak ve maliyetleri düşürmek üretim sistemini geliştirmek için atılması gereken en önemli adımlardır (Helleno vd., 2015; Jasti ve Kodali, 2015). Bu doğrultuda, ara stokların azaltılması, verimlilik artışı ve teslimat sürelerindeki azalma gibi faktörler günümüz işletmelerinin rekabetçi piyasada tutunabilmeleri için kullandığı en etkili unsurlardır.

Yalın üretim, insan gücü, üretim alanı, finansman, stok ve mühendislik çalışması gibi faktörlerin daha az kullanılarak, hata payı düşük, ekonomik ve kaliteli yeni bir ürün geliştirilmesine dayanmaktadır. Yalın üretim, ilk olarak Japon Toyota firmasının üretim sisteminde ortaya çıkmıştır. (Belokar, Kumar ve Kharp, 2012, ss. 152). Womack ve arkadaşlarının yapmış olduğu ‘’Dünyayı değiştiren makine’’ isimli çalışma literatürde geniş bir kabul görmüştür (Womack, Jones ve Roos, 1990).

Garcia ve Bonavia (2014)’e göre yalın üretim paradigması; farklı teknikler içinde çağımızın bir gerçekliği haline gelmiştir. Yalın üretim konusuyla ilgili sayısız makale ve kitap yayınlanmıştır. Birçok işletme artan rekabet koşulları çerçevesinde müşterilerine daha kaliteli ve uygun ürünler sunmayı hedeflemektedir. Böylelikle, sektörde güçlü bir rekabet için yalın üretim’in işletmelerde uygulanması avantaj sağlayıcı bir hal almıştır.

Bhasin ve Burcher (2005) yalın üretimi; müşterilerin daha kısa sürede yenilikçi ve fiyatı düşük ürünleri talep etmesine bağlı olarak uzun vadeli bir perspektif içinde müşterilerin ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılacak bir üretim felsefesi olarak kabul etmişlerdir.

Yalın üretim sistemi ilk olarak otomotiv sektöründe kullanılmaya başlansa da zaman içerisinde yapılan araştırmalar ve diğer sektörlerdeki gereksinimler de değerlendirilerek yalnızca üretim sektöründe değil, hizmet sektöründe de uygulanmaya başlanmıştır.

DAH (Değer Akış Haritalama) bir işletmenin üretim süreçlerini optimize etmek için kullanılan bir yöntemdir (Wolniak ve Zasadzien, 2014). Bir değer akış haritası, işletmedeki kayıpların belirlenmesi için süreçlerin analiz edilmesini sağlamaktadır. DAH’ın amacı; üretim sürecinde hangi faaliyetlerin değer oluşturduğunu göstermektir.

Bu çalışmanın amacı; bir bilimsel araştırma merkezinde DAH metodu kullanarak değer katan/katmayan faaliyetleri tespit etmek ve değer katmayan faaliyetlerin veya sürelerin elimine edilmesi amacıyla bir planlama geliştirmektir. Çalışmada bir üniversitenin analiz laboratuarı incelenmiş ve bu laboratuarda sunulan hizmetlerden bir tanesi ile ilgili bir DAH uygulaması yapılmıştır. Bu kapsamda ele alınan hizmete ilişkin mevcut durum ve gelecek durum haritaları çizilmiştir. Mevcut durum haritası ile süreçteki değer katmayan faaliyetler / süreler tespit edilmiş, gelecek durum haritası ile de israfın en aza indirildiği hizmet akışı önerilmiştir.

Çalışmanın diğer kısımları şu şekilde organize edilmiştir. İkinci bölümde konuya ilişkin literatür özetine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan DAH yöntemine değinilmiştir. Dördüncü bölümde gerçekleştirilen uygulama çalışmasına ve bu uygulama çalışması neticesinde ortaya çıkan bulgulara yer verilmiştir. Beşinci bölümde ise genel bir değerlendirme yapılarak çalışma sonlandırılmıştır.

2. Literatür Taraması

Çalışmanın bu kısmında birçok işletmenin yalın üretime geçiş aşamasında yararlandığı DAH yönteminin uygulandığı çalışmalarla ilgili literatür özetine yer verilmiştir. Yalın üretimin çıkış noktasının otomotiv sektörü olduğundan bahsedilmişti. Yalın üretim daha sonra imalat sektörünün otomotiv dışındaki alanlarında da uygulanır olmuştur. Yalın üretim; spesifik olarak DAH otomotiv sektöründe; 150 çeşit ürün üreten bir otomotiv fabrikasında kayıp sürelerin ortadan kaldırılmasında ve operasyonel prosedürlerin ve verimliliğin artırılmasında (Belokar, vd., 2012), egzoz gazı arıtma katalizörü üreten bir firmada talep değişkenliğinin, karmaşıklık ve maliyet faktörlerinin iyileştirilmesinde (Schmidtke, Heiser ve Hinrichsen, 2014), otomotiv yedek parçaları üreten bir firmada montaj hattındaki sorunların belirlemesinde ve iyileştirilmesinde (Andrade, Pereira ve Del Conte, 2015) ve otomotiv güç parçaları üretimi yapan bir işletmede geleneksel ve çevresel bakış açısıyla süreçlerin iyileştirilmesinde (Vinodh, Ruben ve Asokan, 2015) kullanılmıştır.

İmalat sektöründeki diğer uygulama alanlarına mobilya sektörü (Wang, Pineda ve Kline, 2011), televizyon ekran üretim sektörü (Lu ve Yang, 2011), inşaat sektörü (Matt, 2013), kahve üretimi sektörü (Parthanadee ve Buddhakulsomsiri, 2014), plastik sektörü (Rohac ve Januska, 2014), gaz tribünü sektörü (Tyagi, Choudhary ve Cai, 2014), cam sektörü (Atieh, Kaylani ve Almuhtady, 2015), metal sektörü (Helleno vd. 2015) ve beyaz eşya sektörü (Kaynak, Akyürek ve Karataş, 2015) çalışmalarını örnek olarak vermek mümkündür. DAH metodunun uygulama sahası yalnızca imalat sektörü ile sınırlı kalmamış hizmet sektörünün çeşitli alanlarında da uygulanmıştır.

Lummus vd. (2006) küçük bir sağlık kliniğinde bir DAH sistemi oluşturarak hasta bekleme sürelerini azaltmayı ve hasta sayısını artırmayı amaçlamıştır. Çalışmada bu yeni sistem sayesinde yeni personel, makine ve teçhizat eklemeden randevulu hastaların bekleme sürelerinin azaltılabileceği, randevusuz, acil hastaların tedavi edilmesi olanağının artabileceği ve çalışanların stres seviyelerinin düşürülebileceği sonucuna varılmıştır.

Barber ve Tietje (2008) çalışmalarında DAH yöntemi üzerinde odaklanmışlar ve müşteri ve satış personeli tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerin satışın yapıldığı organizasyon içinde nasıl gerçekleştiğini mevcut değer akış haritası ile göstermişlerdir. Gelecek duruma ilişkin bazı güncel satış stratejileri ve süreçler önermişler ve DAH yönteminin satış sürecinde israfların elimine edilmesi için kullanışlı bir yöntem olduğu sonucuna varmışlardır.

Prabhu vd. (2008) Hindistan'da lojistik sektöründe faaliyet gösteren bir firmada değer katmayan faaliyetleri belirlemek ve lojistik işlem akışını iyileştirmek amacıyla DAH yöntemini uygulamışlardır. Çalışmalarında lojistik işlem sürelerinde % 20'lik bir iyileşme olacağı sonucuna varmışlardır.

Fisher vd. (2011) DAH yönteminin hizmet sektöründe de uygulanabilirliği göstermek amacıyla dünya çapında bilinen bir üniversitenin lisans öğrencilerine verilen akademik danışmanlık sürecinde DAH yöntemini uygulamışlardır. Mevcut durum haritasında analiz edilen danışmanlık faaliyetlerine ilişkin gelecek durum için önerilerde bulunmuşlar ve bu faaliyetlerde iyileştirmeler elde edilebileceği sonucuna ulaşmışlardır.

Bonaccorsi vd. (2011) Bir üniversite öğrenci kayıt bürosunda performansı artırmak, israfları tespit etmek ve bu israfların elimine edilmesi için DAH yöntemi uygulamışlardır. Çalışmada, sürecin ayrıntılı bir haritası çıkarılmış, faaliyetlerde değişiklikler yapılmış ve

hizmet akış süreleri yeniden düzenlenmiştir. Yapılan değişikliklere bağlı olarak önemli iyileşmeler olduğu ve DAH yönteminin hizmet sektöründe başarılı bir şekilde uygulanabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Efe ve Engin (2012) Sağlık Bakanlığı'na bağlı bir Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi Acil Servisi'nde gözlemler yapmışlardır. Gözlemlerden elde edilen veriler neticesinde DAH yöntemiyle Acil Servisin mevcut durum haritası çıkarılmıştır. Ayrıca, mevcut durum haritası yalın üretim felsefesi doğrultusunda analiz edilerek gelecek durum haritası da çıkarılmıştır. Çalışmada, mevcut ve gelecek durum haritaları karşılaştırılarak hizmet sistemlerine uygulanabilirliği değerlendirilmiştir.

Gill (2012) çalışmasında hastane acil servislerinde DAH yönteminin uygulanması ile elde edilecek faydaları ve bu faydalarla birlikte DAH yönteminin etkinliğini değerlendirmiştir. DAH araçlarının uygulanmasında karşılaşılan zorluklara değinilmiş ve günümüz koşullarında sağlık sektöründe karşılaşılan sorunların DAH yöntemiyle çözümüne ilişkin önerilerde bulunulmuştur.

Doğan ve Unutulmaz (2016) Türkiye'de bulunan bir devlet hastanesinin fizik tedavi ve rehabilitasyon bölümünde simülasyon tabanlı bir DAH yöntemi uygulamışlardır. Bölümün mevcut durum ve gelecek durum haritaları çıkarılmıştır. Sonuçlar pek çok adımda zaman kayıpları olduğunu göstermiştir ve geleceğe yönelik iki model önerilmiştir. Önerilen iki model ile birlikte hastaların kalış süresi azaltılmış ve değer katmayan süreler elimine edilmiştir.

Ikatrinasari ve Haryanto (2014) Endonezya Ulaştırma Bakanlığı hava taşımacılığı birimi için yalın hizmet felsefesini DAH yöntemiyle uygulamışlardır. Mevcut durum haritası ile değer katan ve katmayan faaliyetler, israflar tespit edilmiş ve daha verimli bir akış elde etmek için faaliyetler geliştirilerek gelecek durum haritası çizilmiştir. Mevcut durumda 94,5 gün olan toplam hizmet süresi gelecek durumda 29,5 güne düşürülmüş, yani yaklaşık olarak % 69 azalma (iyileşme) olacağı sonucuna varmışlardır.

Haron ve Ramlan (2015) Malezya'da sağlık sektöründe hastaların uzun bekleme sürelerinden yakınmalarından dolayı bekleme sürelerini azaltmak ve hasta işlem akışının iyileştirilmesi amacıyla bir DAH çalışması yapmışlardır. Çalışma klinikte nitel veri toplamaya dayalı DAH uygulamasıdır. Çalışmada DAH kullanılarak bekleme sürelerinin azaltılacağı kayıp zamanların giderileceği ve hasta işlem akışının geliştirileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Henrique vd. (2015) Yeni bir DAH modeli ile çalışma yapmışlardır. Özellikle sağlık ortamları için tasarlanmış bu yeni DAH modeli doğrudan tedavi süresini etkileyen bütün faaliyetleri kapsamaktadır. Yeni DAH modeli Brezilyadaki hastanelerde uygulanmış ve literatürde kullanılan DAH modelleriyle hasta tedavisinde tespit edilemeyen bazı operasyonel dar boğazların ve kayıpların tespit edilmesinde başarılı olmuştur.

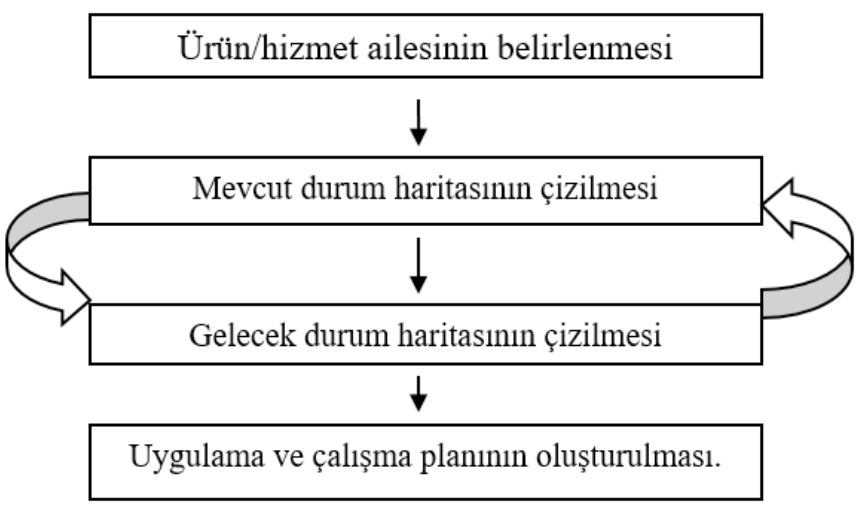
Şahin ve Filiz (2015) çalışmalarında İETT (İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri) ofis süreçlerine DAH yöntemi uygulamıştır. Mevcut durum değer akış haritası ile kayıplar belirlenmiş ve gelecek durum değer akış haritası ile ideal durum haritası çıkarılmıştır. Gelecek durum değer akış haritasında kayıplar ortadan kaldırılmış, akış düzgünleştirilerek süreç iyileştirilmiştir.

Literatürde DAH metodunun farklı metotlar ile birlikte kullanıldığı çalışmalara da rastlamak mümkündür. Bunlara örnek teşkil eden çalışmalar; çok kriterli karar verme yöntemleri

ve DAH (Lu vd., 2011), kalite fonksiyon yayılımı esaslı DAH (Mohanraj vd. 2011), yalın altı sigma ve DAH (Özveri ve Çakır, 2012), bulanık DAH (Seyedhosseini vd., 2013), simülasyon esaslı DAH (Doğan ve Unutulmaz, 2016), analitik hiyerarşi süreci ve DAH (Özveri ve Güçlü, 2015) sürdürülebilir DAH (Vinodh vd. 2015), bulanık mantık ve kalite fonksiyon yayılımı (Mohanraj vd. 2015) çalışmaları verilebilir.
Literatür özetinden de anlaşılacağı üzere DAH yalın üretimi benimsemiş ya da yalın üretimi yeni uygulamak isteyen imalat ya da hizmet sektöründen çeşitli organizasyonlarda yaygın bir kullanım alanına sahiptir. Bu çalışmada DAH, literatürde yer alan diğer çalışmalardan farklı olarak bir üniversitenin bilimsel analiz laboratuarında uygulanmıştır. Çalışma uygulandığı organizasyon ve sektörün farklı olmasıyla literatüre katkı sağlayacak niteliktedir.

3. Yöntem

Yalın üretimde kayıpları elimine etmek ve süreçleri iyileştirmek için kullanılan birçok yöntem bulunmaktadır. Değer akış haritalama bu amaçla kullanılan en etkili yalın yöntemlerden bir tanesidir. DAH yönteminin hedefi; nihai ürüne değer katmayan süreler ve faaliyetleri ile faaliyetleri belirlemek ve bunları elimine etmektir (Belokar vd., 2012, ss. 153). DAH yöntemi uygulanırken izlenen adımlar Şekil 1'deki gibidir.

Şekil 1: *DAH Yöntemi Uygulama Adımları*
Kaynak: Rother & Shook, 1999, ss. 9

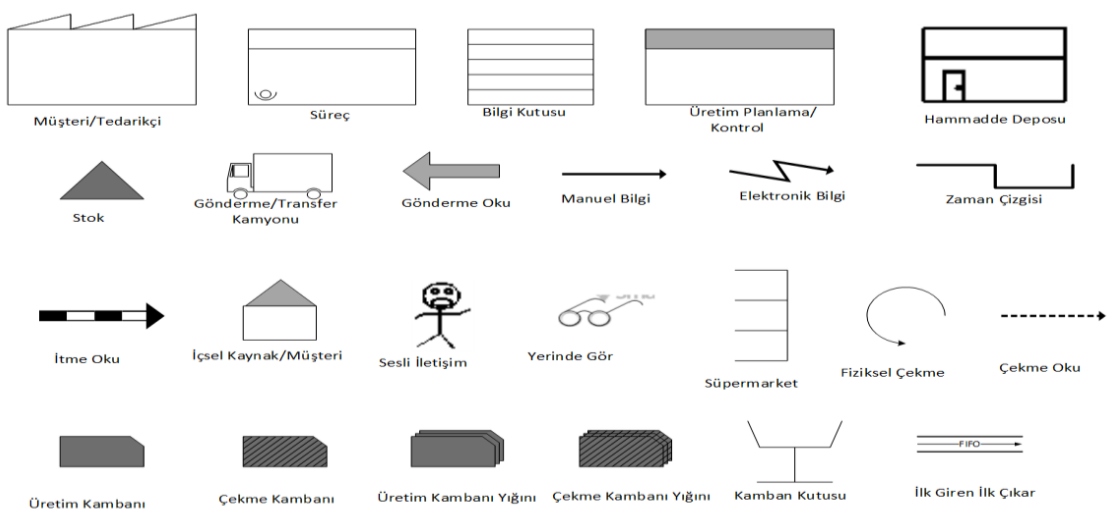
Birinci aşamada değer akış haritası çizilecek olan hizmet veya ürün ailesinin seçimi gerçekleştirilir. Ürün ailesi, benzer süreç aşamalarını izleyen, üretimi sırasında benzer ekipmanların kullanıldığı ürün grubu olarak tanımlanmaktadır (Özveri ve Güçlü, 2015).
İkinci aşamada, mevcut durumun haritası çizilmektedir. Mevcut durum haritası çizilirken yapılması gerekenler, Rother ve Shook (1999) tarafından aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- ✓ Mevcut duruma dair bilgiler daima gerçek malzeme ve bilgi akış yolları üzerinden

yürümek suretiyle elde edilmelidir.

- ✓ Kapıdan kapıya değer akışının tamamında hızlı şekilde hareket edilerek işe başlanmalıdır.
- ✓ Sondan, diğer bir ifadeyle müşteriyle doğrudan ilişkili süreçlerden başlanmak suretiyle akışın başlangıç noktasına doğru gidilmelidir.
- ✓ Harita çizimi yapanlar, kendilerinin elde etmedikleri standart süre veya bilgilere güvenmemelidir.
- ✓ Değer akışının tamamı, harita çalışmasını yapanlar tarafından gerçekleştirilmelidir.
- ✓ Çizimler elle veya kurşun kalem kullanılarak gerçekleştirilmelidir.

DAH yönteminde mevcut ya da gelecek durum haritaları çizilirken yalın üretim teknolojilerinde de yer alan bir takım şekil ya da sembollerden yararlanılmaktadır. Şekil 2'de bu sembol örneklerine yer verilmiştir.

Şekil 2: *Değer Akış Haritasında Kullanılan Semboller*

Kaynak: Özveri & Güçlü, 2015, ss. 3

Üçüncü aşamada, çizilen gelecek durum haritası, DAH için bir amaçtır. Gelecek durum haritası aslında mevcut durum haritasının bir kopyası niteliğindedir. Mevcut durum haritasında iyileştirilmesi gereken unsurlar tespit edilerek gelecek durum sembolleri ile işaretlenmektedir. Gerçekleştirilecek olan iyileştirmeler tespit edildikten sonra gelecek durum haritası oluşturulmaktadır. Aslında elde edilen gelecek durum haritası sürekli iyileştirilmesi gereken bir mevcut durum haritası şeklindedir (Wolniak ve Zasadzien, 2014). Dördüncü aşamada, gelecek durum haritasına istinaden çalışma ve uygulama planının oluşturulması yer almaktadır. Uygulama planında olması gerekenler genel hatlarıyla aşağıdaki gibidir (Jimmerson, 2010; Doğan ve Takcı, 2015):

- ✓ Nelerin yapılmasının gerekli olduğu,
- ✓ Gerçekçi bir biçimde tamamlanabilmesi için ne kadar zamana ihtiyaç olduğu,

- ✓ Her bir iyileştirme için kimlerin sorumluluk alması gerektiği,
- ✓ Her bir faaliyetten beklenen sonucun ne olduğu.

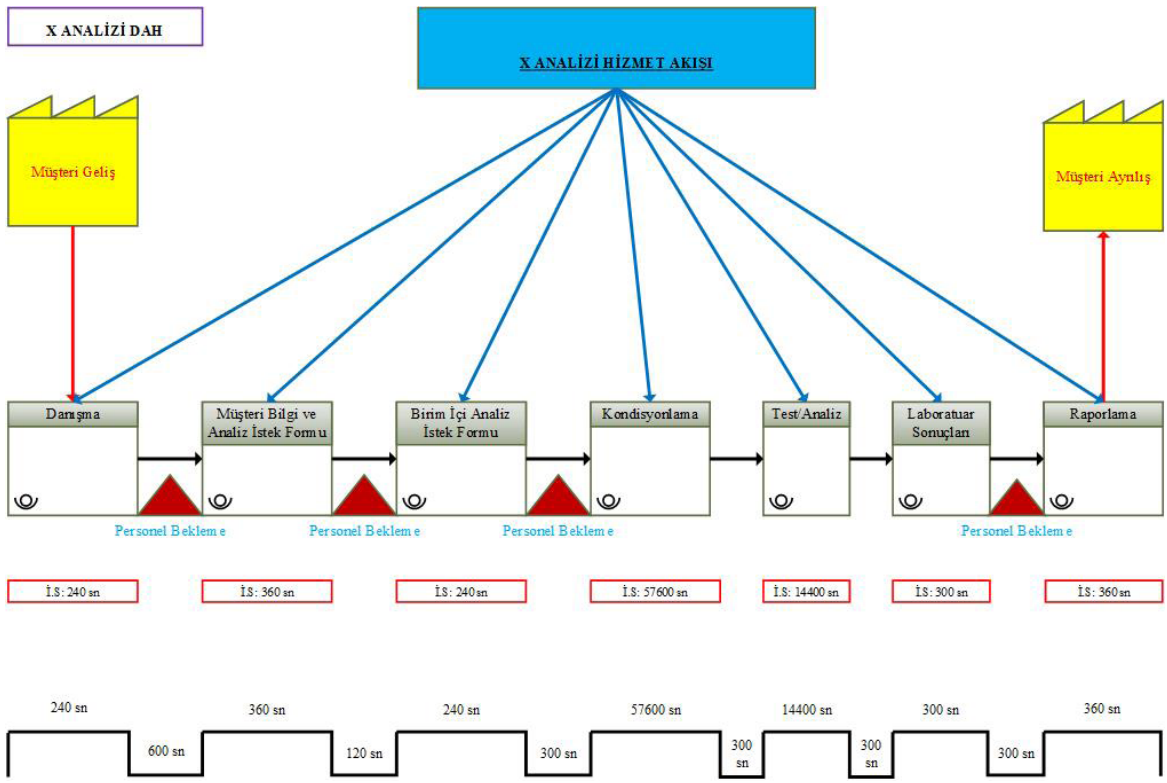
4. Uygulama

Çalışmanın uygulaması, Türkiye'de bulunan ve kimyasal ve fiziksel tekstil (dokuma, örme, iplik, dokusuz yüzey, vb.) analiz hizmeti sağlayan bir üniversite araştırma ve uygulama merkezinde yapılmıştır. Çalışmaya konu olan araştırma ve uygulama merkezi yetkililerinin isteği üzerine merkezin ismi belirtilmemiş ve "X araştırma ve uygulama merkezi" olarak isimlendirilmiştir. X araştırma ve uygulama merkezinde çok değişik test ve analiz hizmetleri gerçekleştirilmektedir. Araştırma ve uygulama merkezinde gerçekleştirilen tekstil lif analizlerinden bir tanesi DAH uygulaması çerçevesinde hizmet ailesi olarak belirlenmiştir. Bu analizin de ismi açık bir şekilde verilmemiş, çalışmanın bundan sonraki kısımlarında bu hizmetten "X analizi" olarak söz edilmiştir. Araştırma ve uygulama merkezinde gerçekleştirilen analizlerden en fazla süreç adımına sahip olan ve en sık gerçekleştirilen analiz X analizi olduğundan dolayı bu analiz, hizmet ailesi olarak seçilmiştir.

Araştırma, analiz için X araştırma ve uygulama merkezine gelen müşterilerin danışma bölümüne kayıt işleminden kendilerine analiz raporu verilene kadar geçen tüm hizmet sürecini kapsamaktadır. X analizi nihai hizmet haline gelene kadar sırasıyla şu aşamalardan geçmektedir: Danışma, müşteri bilgi ve analiz istek formu, birim içi analiz istek formu, kondisyonlama, test/analiz, laboratuar sonuçları ve rapor aşaması. Bu aşamalardan kısaca bahsetmek faydalı olacaktır.

X araştırma ve uygulama merkezinin girişinde danışma bölümü yer almaktadır. Danışma bölümünde bekleyen ve bilgi verilen müşteri başka bir bölüme geçer ve sorumlu personel ile birlikte talep edilen analizlerin, iletişim ve firma bilgilerinin yer aldığı "müşteri bilgi ve analiz istek formu''nu doldurur. Sorumlu personel müşteri bilgi ve analiz istek formundaki bilgiler ışığında analiz hizmetinin gerçekleştirilmesi için ilgili uzman personele birim içi analiz istek formu ile bilgi verir. Uzman personel analizi yapılacak olan malzemeyi 16 saat laboratuar koşullarında kondisyonlama işlemine tabi tutmaktadır. Kondisyonlama işlemi neticesinde standart test metoduna uygun olarak analiz işlemi gerçekleştirilmektedir. Analiz işlemi neticesinde laboratuar sonuçları uzman tarafından birim içi analiz istek formunu oluşturan personele teslim edilmektedir. Bu sorumlu personel laboratuar sonuçlarını kayıt altına alarak müşteriye verilmek üzere analiz raporunu hazırlamaktadır.

DAH uygulaması kapsamında yer alan ilk adımda hizmet ailesi olarak X analizinin seçildiğine değinilmişti. İkinci adımda ise X analizi için mevcut durum haritası oluşturulmuştur. Mevcut durum haritası çizilmesi sırasında hizmetin, ilk adımdan son adıma kadar hizmet akışında izlemiş olduğu yol haritalandırılmıştır. Haritalama işlemi sırasında farklı zamanlarda ve değişik sayıda gözlem yapılarak hizmet akışının başlangıç aşamasından bitiş aşamasına kadar eksiksiz bir biçimde mevcut duruma ilişkin değer akış haritasına aktarımı sağlanmıştır. X araştırma ve uygulama merkezi personeline teyit ettirilen mevcut durum haritası son halini almıştır. X analizine ilişkin mevcut durum haritası Şekil 3'de gösterilmiştir (İ.S: İşlem Süresi). Mevcut durum haritası incelendiğinde, değer katmayan sürelerin toplamının 1920 sn ve toplam işlem süresinin 73500 sn olduğu görülmektedir.

Şekil 3: *X Analizi Mevcut Durum Değer Akış Haritası*

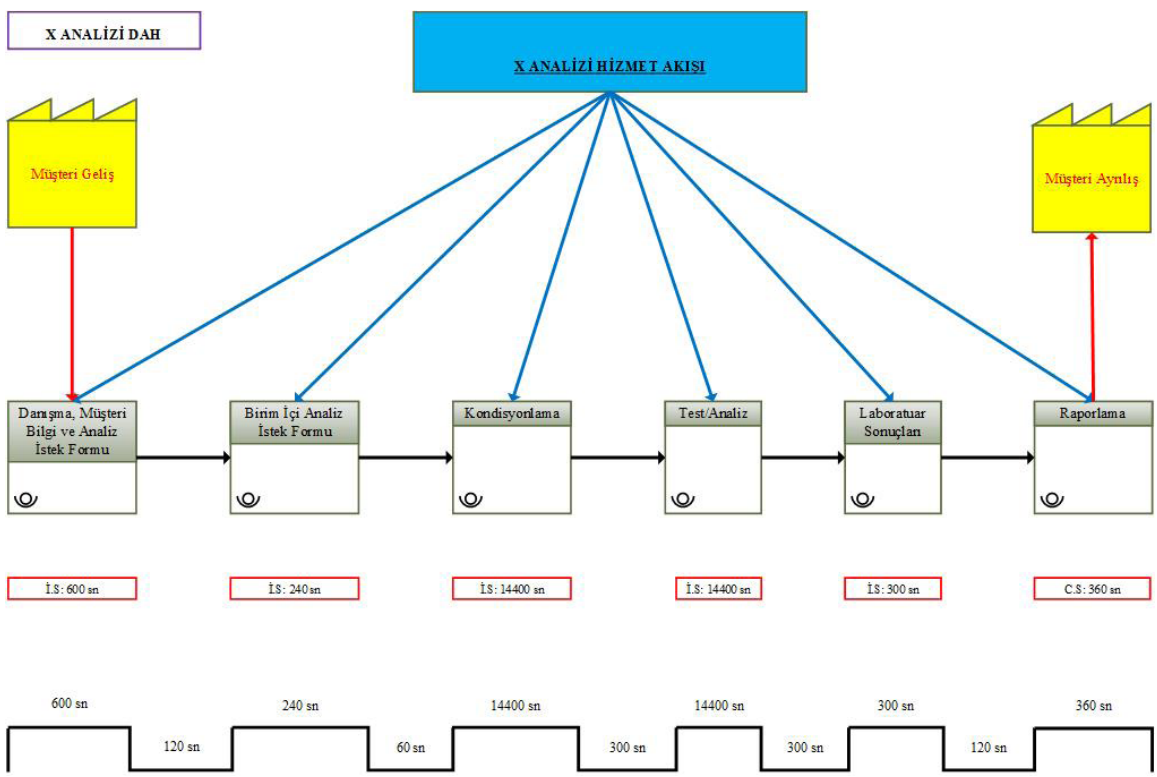
Mevcut durum haritasının çizilmesiyle birlikte hizmet ortamındaki birtakım problemler de ortaya çıkmıştır. Belirlenen bu temel problemler maddeler halinde sıralanmıştır:

- ✓ Süreçler arasında personele bağlı kayıp süreler bulunmaktadır.
- ✓ Gereğinden fazla süreç adımı bulunmaktadır.
- ✓ Personelin yerinde olmamasından ve uzman personel ile iletişim eksikliğine bağlı zaman kayıpları yaşanmaktadır.
- ✓ Birim içi yazışmaların elektronik ortamda yapılmamasına bağlı zaman kayıpları yaşanmaktadır.
- ✓ Zaman kayıpları müşterinin bekleme süresinin daha da uzamasına neden olmaktadır.
- ✓ Zaman kayıpları süreçlerin gecikmesine ve toplam hizmet süresinin artışına neden olmaktadır.

Mevcut durumda karşılaşılan problemlerin çözümü için bazı öneriler geliştirilmiştir. Danışma ve müşteri bilgi ve analiz istek formu oluşturulması süreçlerinin birleştirilerek aynı personel tarafından yapılması, süreçlerin bir personele bağlılığının ortadan kaldırılarak bütün personellere bölümler arası rotasyon uygulanması, personel yerinde olmadığında veya uzman personel ile yaşanan iletişim sıkıntılarını ortadan kaldırmak ve kayıp süreleri azaltmak için birim içi analiz istek formu ve laboratuar sonuçlarının elektronik ortama aktarılması, kondisyonlama süreci için laboratuar koşullarını sağlayan klima yerine hassas kondisyon kabini kullanılarak kondisyonlama süresinin 4 saate düşürülmesi ve müşteri bilgi ve ana-

liz istek formunun müşterilerce internet ortamında doldurulmasının sağlanması geliştirilen öneriler arasındadır.

DAH uygulamasının bir sonraki adımında ise gelecek durum haritasının oluşturulması yer almaktadır. Mevcut durum haritasında belirlenen sorunları ortadan kaldırmak amacıyla çizilen gelecek durum haritası Şekil 4'de gösterilmiştir (İ.S: İşlem Süresi). Gelecek durum haritasıyla önerilen durumda değer katmayan süreler toplamı 900 sn ve toplam işlem süresi ise 30300 sn olmaktadır.

Şekil 4: *X Analizi Gelecek Durum Değer Akış Haritası*

Tablo 1: *X Analizi Mevcut ve Gelecek Durum Değer Akış Haritası Karşılaştırması*

MEVCUT DURUM DEĞER AKIŞ HARİTASI				**GELECEK DURUM DEĞER AKIŞ HARİTASI**			
Süreç	İşlem Süresi (Sn)	Değer Katmayan Süre (Sn)	Toplam Süre (Sn)	Süreç	İşlem Süresi (Sn)	Değer Katma-yan Süre (Sn)	Toplam Süre (Sn)
Danışma	240	600	840	Danışma, Müşteri Bilgi ve Analiz İstek Formu	600	120	720
Müşteri Bilgi ve Analiz İstek Formu	360	120	480				

Birim İçi Analiz İstek Formu	240	300	540	Birim İçi Analiz İstek Formu	240	60	300
Kondisyonlanma	57600	300	57900	Kondisyonlanma	14400	300	14700
Test/Analiz	14400	300	14700	Test/Analiz	14400	300	14700
Laboratuar Sonuçları	300	300	600	Laboratuar Sonuçları	300	120	420
Raporlama	360	0	360	Raporlama	360	0	360
TOPLAM	**73500**	**1920**	**75420**	**TOPLAM**	**30300**	**900**	**31200**

X analizi hizmetinde gelecek durum haritasıyla önerilen yalın hizmet akışına geçilmesi durumunda X araştırma ve uygulama merkezinde önemli iyileştirmeler elde edilebileceği öngörülmüştür. Bu iyileştirmeler aşağıda sıralanmıştır:

- ✓ Toplam değer katmayan süreler mevcut durumda 1920 sn, gelecek durumda 900 sn şeklindedir. Başka bir ifadeyle gelecek durum için önerilen yalın hizmet akışına geçildiğinde değer katmayan süreler toplamında yaklaşık % 53 oranında azalma (iyileşme) olacaktır.
- ✓ Toplam işlem süresi mevcut durumda 73500 sn, gelecek durumda ise 30300 sn şeklindedir. Yani, gelecek durum için önerilen yalın hizmet akışına geçildiğinde toplam işlem süresinde yaklaşık % 59 oranında azalma (iyileşme) olacaktır.
- ✓ Mevcut durumda kondisyonlama süreci 16 saat (57600 sn) sürmekte iken, gelecek durumda bu süre 4 saat (14400 sn) sürmektedir. Böylelikle enerji ve sürede azalma (iyileşme) olacaktır. Bu duruma bağlı olarak, X analizi için belirlenen analiz termin süresindeki azalma sayesinde potansiyel müşterilerin başka analiz merkezlerine gidişi önlenebilecektir.
- ✓ Elektronik ortamda yapılacak yazışmalar ve oluşturulacak formlar kayıtların daha hızlı ve daha güvenilir olmasına ve X araştırma ve uygulama merkezi laboratuarlarının akreditasyonu için gerekli dokümantasyon şartlarının yerine getirilmesine de imkan sağlayacaktır.
- ✓ Hizmet akış süreci için sistemde geçirilen toplam süre mevcut durumda 75420 sn, gelecek durumda 31200 sn seklindedir. Diğer bir ifadeyle gelecek durum için önerilen yalın hizmet akışına geçildiğinde yaklaşık % 59 oranında azalma (iyileşme) olacaktır. Yani, mevcut durumda değer katmayan faaliyetler ve sürelerde iyileştirme yoluna gidilerek toplam hizmet akış süresinde azalma (iyileşme) olduğu görülecektir.

5. Sonuç

Değer akış haritalama, israfı veya israf kaynaklarını görünür hale getirmek için faydalanılan çok etkili bir yalın yöntemdir. DAH, işletmelerin sürekli iyileştirilmeleri için neler yapılabileceği konusunda bir yol haritası sunduğundan gerek imalat gerekse hizmet sektörü için çok önemli bir yöntem niteliğindedir.

Bu çalışmada ilk olarak X araştırma ve uygulama merkezinde gerçekleştirilen süreçler belirlenmiştir. Çalışmada yöntem olarak DAH kullanılmış ve böylece değer katan-katmayan faaliyetlerin belirlenmesine çalışılmıştır. DAH uygulaması kapsamında ilk olarak mevcut durum haritası çizilmiş ve mevcut durumda hizmetin tam olarak ne şekilde gerçekleştiği ortaya konmuştur. Mevcut durumda bir takım sorunlar olduğu tespit edilmiştir. Mevcut durumda belirlenen bu sorunların çözümü için bir takım öneriler geliştirilmiştir. Geliştirilen çözüm önerilerine gelecek durum haritasında yer verilmiştir. Gelecek durum haritasında önerilen hizmet süreci ortamına geçildiğinde X araştırma ve uygulama merkezinde önemli iyileştirmelerin olacağı öngörülmüştür. Hizmet akış süresinde % 53, işlem süresinde ise % 59 azalma bu öngörülen iyileştirmelerden bazılarıdır. İşlem süresi her ne kadar değer katan süreler olarak ele alınsa da yapılan bu çalışma sonucunda gerekli düzenlemeler yapılarak mevcut durumdaki söz konusu sürelerin de gelecek durumda önemli oranda iyileştirilebileceği gösterilmiştir.

Sonuç olarak, DAH yönteminin yapılan değişikliklerle birlikte hizmet sektörünün iyileştirilmesi için yararlı bir yöntem olabileceği düşünülmektedir. Bu çalışmada, DAH uygulaması toplam hizmet akış süresini azaltmış ve kayıpları elimine etmiştir. Diğer birçok bilimsel çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da bazı kısıtlar mevcuttur. DAH'ın dinamik bir yapıya sahip olmaması ve gelecek durum için uygulama sonuçlarının net bir biçimde ortaya konulamaması bir kısıt olarak değerlendirilebilir. Bu çalışma, gerek yalın hizmeti benimsemek isteyen işletmelere gerekse literatüre katkı sağlayabilecek niteliktedir. Gelecekte değişik sektörlerden, farklı ürün ya da hizmet ailelerinin DAH veya DAH ve başka yöntemlerin birlikte kullanılarak uygulandığı çalışmaların gerçekleştirilmesi düşünülebilir.

Kaynakça

Andrade, P.F., Pereira, V.G., & Del Conte, E.G. (2015). Value Stream Mapping and Lean Simulation: A Case Study in Automotive Company. *International Journal Advanced Manufacturing Technologies*, *81*(4), 1-9.

Atieh, M.A., Kaylani, H., Almuhtady, A., & Tamimi, O. (2015). A Value Stream Mapping and Simulation Hybrid Approach: Application to Glass Industry. *International Journal Advanced Manufacturing Technologies, 81*(3), 1-14.

Barber, C.S., & Tietje, B.C. (2008). A Research Agenda for Value Stream Mapping the Sales Process. *Journal of Personal Selling & Sales Management, 28*(2), 155-165

Belokar, R.M., Kumar, V., & Kharp, S.S. (2012). An Aplication of Value Stream Mapping in Automotive Industry: A Case Study. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering, 1*(2), 152-156

Bhasin, S., & Burcher, P. (2005). Lean Viewed as a Philosophy. *Journal of Manafacturing Technology Management, 17*(1), 56-72.

Bonaccorsi, A., Carmignani, G., & Zammori, F. (2011). Service Value Stream Management (SVSM):Developing Lean Thinking in The Service Industry. *Journal of Service Science and Management, 4*, 428-439.

Doğan, N.Ö., & Unutulmaz, O. (2016). Lean Production in Healthcare: A Simulation-Based Value Stream Mapping in the Physical Therapy and Rehabilitation Department of a Public Hospital. *Total Quality Management& Business Excellence*, 27(1), 64-80.

Doğan, N.Ö., & Takcı, E. (2015). Yalın Üretime Geçiş: Bir İmalat İşletmesinde Değer Akış Haritalama Uygulaması. *15.Üretim Araştırmaları Sempozyumu, Ege Üniversitesi*, 14-16 Ekim 2015, 497-504.

Efe, Ö.F., & Engin, O. (2012). Yalın Hizmet- Değer Akış Haritalama ve Bir Acil Serviste Uygulama. *Verimlilik Dergisi, 4,* 79-107.

Fisher, W.W., Barman, S., & Killingsworth, P.L. (2011). Value Stream Mapping for Improvement Academic Advising. *International Journal of Information and Operations Management Education, 4*(1), 45-59.

Garcia, J.M.A., & Bonavia, T. (2015). Relationship Between Employee Involvement and LeanManufacturing and Its Effect on Performance in a Rigid Continuous Process Industry. *International Journal of Production Research, 53*(11), 3260-3275.

Gill, P.S. (2012). Application of Value Stream Mapping to Eliminate Waste in an Emergency Room. Global Journal of Medical Research, 12(6), 50-56.

Haron, S.H.A., & Ramlan, R. (2015). Patient Process Flow Improvement: Value Stream Mapping. *Journal of Management Research, 7*(2), 495-505.

Helleno, A.I., Pimentel, C.A, Ferro, R., Santos, P.F., Oliveira, M.C., & Simon, A.T. (2015). *International Journal Advanced Manufacturing Technologies, 80*(5), 1059-1066.

Henrique, D.B., Rentes, A.F., Filho, M.G., Esposto, K.F. (2016). A New Value Stream Mapping Approach for Healthcare Environments. *Production Planning & Control The Management of Operations,27*(1), 24-48.

Ikatrinasari, Z.F., & Haryanto, E.I. (2014). Implementation of Lean Service with Value Stream Mapping at Directorate Airworthiness and Aircraft Operation, Ministry of Transportation Republic of Indonesia. *Journal of Service Science and Management, 7*, 291-301.

Jasti, N.V.K., & Kodali, R. (2014). Lean Production: Literature Review and Trends. *International Journal of Production Research, 53(*3), 867-885

Jimmerson, C. (2010). Value Stream Mapping for Health Care Made Easy. *New York: Productivity Press, Taylor and Francis Group.*

Kaynak, R., Akyürek, T., & Karataş, B. (2015). Yalınlık Yolunda Değer Akış Haritalama Yöntemi ve Bir Üretim İşletmesinde Uygulama. *15.Üretim Araştırmaları Sempozyumu Ege Üniversitesi*,14-16 Ekim 2015, 521-529.

Lu, J.C., Yang, T., & Wang, C. (2011). A Lean Pull System Design Analysed By Value Stream Mapping and Multiple Criteria Desicion Making Method Under Demand Uncertainty. *International Journal of Computer Integrated Manufacturing, 24*(3), 211-228.

Lu, J.C., & Yang, T. (2011). The Use of A Multiple Attribute Decision-Making Method and Value Stream Mapping in Solving The Pacemaker Location Problem. *International Journal of Production Research, 49*(10), 2973-2817.

Lummus, R.R., Vokurka, R.J., & Rodeghiero, B. (2006). Improving Quality Through Value Stream Mapping: A Case Study of a Physician's Clinic. *Total Quality Management, 17*(8), 1063-1075.

Matt, D. (2013). Adaptation of The Value Stream Mapping Approach to The Design Lean Engineer-to- Order Production Systems A Case Study. *Journal of Manufacturing Technology Management, 25*(3), 334-350.

Mohanraj, R., Sakthivel, M., & Vinodh, S. (2011). QFD Integrated Value Stream Mapping: An Enabler of Lean Manufacturing. *International Journal Productivity and Quality Management, 7*(4), 501-519.

Mohanraj, R., Sakthivel, M., Vinodh, S., & Vimal, K.E.K. (2015). A Framework for VSM Integrated with Fuzzy QFD. *Total Quality Management, 27*(5), 616-632

Özveri, O., & Çakır, E. (2012). Yalın Altı Sigma ve Bir Uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi, 14*(2), 17-35.

Özveri, O., & Güçlü, P. (2015). Değer Akış Haritalamada Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) Uygulaması. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 7*(1), 1-12.

Parthanadee, P., & Buddhakulsomsiri, J. (2014). Production Efficiency Improvement In Batch Production System Using Value Stream Mapping And Simulation: A Case Study of Roastedand Ground Coffee Industry. *Production Planning & Control The Management of Opereations, 25*(5), 425-446.

Prabhu, B.V., Ramesh, D., Surekha, A., Holla, A.J., & Patel, K.M. (2008). Value Stream Mapping of Truck Operations: A Case Study. *South Asian Journal of Management, 15*(2), 107-115

Rohac, T., & Januska, M. (2014). Value Stream Mapping Demonstration on Real Case Study. *25th DAAAM International Symposium on Intelligent Manufacturing and Automation*, DAAAM 2014, 521-529.

Rother, M. & Shook, J. (1999). "Learning to See: Value Stream Mapping to Add Value and Eliminate Muda", Brookline, MA: *Lean Enterprise Institute (www.lean.org)*.

Schmidtke, D., Heiser, U., & Hinrichsen, O. (2014). A Simulation-Enhanced Value Stream Mapping Approach for Optimisation of Complex Production Environments. *International Journal of Production Research, 52*(20), 6146-6160.

Seyedhosseini, S.M., Taleghani, A.E., Makui, A., & Ghoreyshi, S.M. (2013). Fuzzy Value Stream Mapping in Multiple Production Streams: A Case Study in a Parts Manufacturing Company. *International Journal of Management Science and Engineering Management , 8*(1), 56-66.

Şahin, Ö., & Filiz, G. (2015). Ofis Süreçleri için Değer Akış Haritalama Üzerine Bir Uygulama, İETT. *35.Yöneylem Araştırması ve Endüstri Mühendisliği Kongresi,* (YAEM) Ulusal, 9- 11 Eylül 2015, ODTÜ, Ankara.

Tyagi, S., Choudhary, A., Cai, X., & Yang, K. (2014). Value Stream Mapping to Reduce The Lead Time of A Product Development Process. *International Journal of Production Economics, 160*, 202-212.

Vinodh, S., Ruben, R.B., & Asokan, P. (2015). Life Cycle Assesment Integrated Value Stream Mapping Framework to Ensure Sustainable Manufacturing: Case Study. *Clean Technology and Environmental Policy, 17*(6),1-17.

Wang, C., Pineda, H.Q, Kline, D.E., & Buehlmann, U. (2011). Using Value Stream Mapping to Analyze an Upholstery Furniture Engineering Process. *Forest Product Journal, 61*(5), 1- 14

Wolniak, R., & Zasadzien, B.S. (2014). The Use of Value Stream Mapping to Introduction of Organizational Innovation in Industry. *Journal Of Metalurgija, 53*(4), 709-712

Womack, J.P.,Jones, D.T., & Roos, D. (1990). The Machine That Changed The World. *New York:Rawson Associates*.

SAHİP-YÖNETİCİLER ÖZ-KİŞİLİK KİMLİKLERİNİ NASIL DEĞERLENDİRİYORLAR?: KÜÇÜK ÖRGÜT SAHİP-YÖNETİCİLERİNİN ÖZ-KİŞİLİK KİMLİKLERİ ÜZERİNE BAZI ÇIKARIMLAR

Hakan KARA[1]

Öz

Bu çalışmada, küçük örgüt sahip-yöneticilerinin öz-kişilik kimliklerini nasıl değerlendirdiklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Veriler 100 adet küçük örgüt sahip-yöneticilerinden elde edilmiştir. Öz-kişilik kimliklerinin belirlenmesi için Sıfat Tarama Listesi ve Beş Faktörlü Kişilik Modeli kullanılmıştır. 15 maddelik Sıfat Tarama Listesi'ne verilen yanıtların ortalamaları alınmıştır. Ortalamaların toplamları kullanılarak, Beş Faktörlü Kişilik Modeli'nin ön gördüğü kişilikler ile çapraz bağıntılar kurulmuştur. Küçük örgüt sahip-yöneticilerin öz-kişilik kimlikleri içerisinde en yüksek puanı Sorumluluk (12,59) kişilik özelliği almıştır. Bu kişilik özelliğini sırasıyla Uyumluluk (11,11), Duygusal Denge (10,78) Dışa Dönüklülük (10,48) ve Otonomi (8,06) kişilik özellikleri almıştır. Ortaya konulan kişilik özelliklerini yönelik olarak da çıkarımlarda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Öz-Kişilik Kimliği, Sahip-Yöneticiler, Beş Faktörlü Kişilik Modeli, Sıfat Tarama Listesi, Kişilik Özellikleri, Küçük Örgüt.
JEL Sınıflandırması: M00, M1, M10

HOW THE OWNER-MANAGER'S EVALUATE THEIR OWN IDENTIFICATION OF CORE-PERSONALITY ?: THE OWNER-MANAGER'S OF A SMALL ORGANIZATIONS IDENTIFICATION OF CORE-PERSONALITY ON SOME CONCLUSION

Sosyal Bilimler Dergisi Sayı:48

Abstract

In this study, the owner-manager of small organization aimed to determine how they evaluate their identification of core-personality. Data were obtained from 100 small owner-manager organization. To determine identification of core-personality, Adjective Check List and Five Factor Personality Model is used. 15 point average of Adjective Check List to the scan list and the total of the average is taken. Using the sum of the mean, Five Factor Model of Personality personality that was founded on the front of the cross-correlations. The highest score in double identification of core-personality of small owner-manager, Responsibility (12,59) has the personality trait. This personality trait, respectively Agreeableness (11,11), Neuroticism (10,78), Extraversion (10,48) and Autonomy (8,06) personality properties has by followed. As for the traits that have been made in the some conclusions.

Keywords: Identification of Core-Personality, Owner-Managers, Big Five Factor Personality Model, Adjective Check List, Personality Traits, Small Organizational.
JEL Classification: M00, M1, M10

1 Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, hakan.kara@dpu.edu.tr

Makale Gönderim Tarihi: 15.01.2016 Makale Kabul Tarihi: 17.02.2016

Giriş

Kişilik, insan davranışlarının öz-kimliğidir. Kişilik, benzer olaylar karşısında aynı davranışın bilinçli olarak gösterilmesi ve sürdürülmesiyle, öz-kişilik kimliğine dönüşür. Bu durum, bu çalışmada, "öz-kişilik kimliği" olarak adlandırılmıştır. Kanımızca, "öz-kişilik kimliği"; *bireyin, bilinçli olarak tanımladığı ve içselleştirdiği kişilik özelliklerini, benzer olaylar ve bireyler karşısında yinelemesidir*. Çalışma bu kavram etrafında yoğunlaşmış ve küçük örgüt sahip-yöneticilerinin öz-kişilik kimliklerini nasıl gördüklerine yönelik çıkarımlar elde edilmiştir. Öz-kişilik kimliği toplum kültür ve değerleri, eğitim süreçleri, yaşanılan olaylar, aidiyet hissedilen örgütler, biyolojik yapılar vb. etkenler ile uzun bir zaman içerisinde yapılanmaktadır. Etkenlerin birleştirici gücü, bireyin kendini nasıl birisi olarak görmek istemesine gönderme yapmaktadır. Bu güç, bireyin öz-kişilik kimliği ile kendisini değerlendirmesinde etkisi bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, birey öz-kişilik kimliğiyle kendisini değerlendirmektedir. Profesyonel olarak yöneticilik mesleğini uygulayanlar örgüt içi ve dışında nasıl davranmaları gerektiğinin farkındadırlar. Kendilerine yüklenen biçimsel rollerini öne çıkartarak, gerçek öz-kişilik kimliklerini ötelerler. Öteleme kendi, öz-kişilik kimliklerini inkar etme değildir. Biçimsel rollerin, gerekliliğini yerine getirmedir. Ancak küçük örgütlerde, biçimselliğin belirlenmesi, uygulanması ya da geriye bırakılması, tamamen örgüt sahibinin elindedir. Örgüt sahipleri ise, yöneticilik gereklerini yerine getirirken, kendi öz-kişilik kimliğini öteleme gibi bir zorunluluk içerisinde değildirler. Davranışlarının sonuçlarını değerlendirecek bir üst orun bulunmadığı için öz-kişilik kimliklerinin gerektirdiği davranışları örgüt içi ve dışı ilişkilerde rahatça kullanabilme serbestliğine sahiptirler. Serbestlik de, öz-kişilik kimliklerine yönelik daha net çıkarımları elde etmede önemli işlevselliği bulunduğu düşünülmektedir.

1.Literatür

1.1.Beş Faktörlü Kişilik Modeli

Beş Faktörlü Kişilik Modeli, genellikle Beş Büyük olarak da adlandırılmaktadır (Judge, Higgins, Thoresen ve Barrick, 1999). Modelde adı geçen faktörler Costa ve Mc Crae tarafından adlandırılmıştır (Costa ve Mc Crae, 1992). Modelde kullanılan, beş faktör şöylece açıklanmaktadır: Dışa Dönüklülük -*enerji, olumlu duygular ve diğerlerinin işbirliğini ve özendirmesini aramaya eğilim*-, uyumluluk -şüpheli ve zıt olmaktan çok merhametli ve yardıma hazır olmaya eğilim-, sorumluluk -öz-disiplin göstermeye yönelim, sorumluk sahibi olarak davranma ve başarı için kararlı olma, kendiliğinden olan yerine planlı davranma, duygusal denge -*ya da nevrotiklik; öfke, kaygı, bunalım ya da alınganlık vb. duyguları kolayca yaşama eğilimi; bazen duygusal dengesizlik olarak ad adlandırılmaktadır*- ve otonomi -*deneyime açıklık, kültürlere yatkınlık, davranışlarda bağımsızlık, özgürlük; öz-yönetim, öz-yönetim hakkı, sonuçları düzeltmek için düşünce becerisi, sanatı övme, his, macera, sıra dışı düşünceler, hayal kurma ve çeşitli deneyimler*- (Block, 2001; Raad, 1998; https://tr.wikipedia.org/wiki/, 10.12.2015).

Beş Faktörlü Kişilik Modeli, kişiliklerin temsil edilmesinde, açıklanmasında kapsamlı ve ilgi çekici olarak kabul edilmiştir (Block, 1995). Model, bireysel farklılıkları araştıranlar tarafından kabul görmüştür (Goldberg, 1993). Diğer bir deyişle, Beş Faktörlü Kişilik Modeli, kişilik araştırmalarında kapsamlı olarak incelenmiştir (Mc Crae ve Costa,1985). Bu

bakış, modelin özelliklerini ölçen daha dar alt ölçeklerin yapılmasına yönelik araştırmaların yapılmasında da etkili olmuştur (Asthon, 1998; Ones, Viswesvaran ve Schmidt, 1993). Bu doğrultuda, bir araştırma, Holland'ın kişilik tiplerini -*gerçekçi, araştırmacı, artistik, sosyal, girişimci ve geleneksel tip*-, Beş Faktörlü Kişilik Modeli'ni kullanarak kariyer ve kariyer öz-yeterlilik arasındaki ilişkiyi incelemiştir (Kara, 2009; Nautal, 2004). Öte yandan, araştırmaların çoğu üniversite öğrencileri ya da yetişkinler üzerine olmuştur (Parker ve Stumpf, 1998).

Model başka ölçeklerin de gelişimine de yardım etmiştir. Söz gelimi Arjantin'de yapılan bir araştırma model özelliklerini değerlendirmek için bir sıfat kontrol listesi geliştirilmiştir. Araştırmada sıfat kontrol listesi 5 boyut ve 67 sıfattan oluşmuş, faktör analizi sonuçları da model ile uyumluluk göstermiştir (Ledesma, Sanchez ve M. Diaz-Lazaro, 2011). Başka bir araştırma ise, yabancılar arasındaki kişilerarası cinsiyet algı farklılıklarını, Sosyal İlişkiler Modeli ile incelenmiştir. Sonuçlar, elde olunan puanlar göre Beş Faktörlü Kişilik Modeli ile temsil edilmiştir (Marcus ve Lehman, 2002). Model, bireysel farklılıkları karakterize edebilecek kadar yararlı olmuştur. İçeriğinde bulunan kişilik yönelimli soruların güvenilirliği ve geçerliliği oldukça yüksek yanıtlamaları sağlamaktadır (Digman, 1990).

Beş Faktörlü Kişilik Modeli, taraftar bulurken; karşısında bulunan ya da işleyişini eleştiren çalışmalar da bulunmaktadır. Bir araştırma, kişilik araştırmacılarının model üzerinde bazı çekinceleri olduğunu belirtmektedir. Modelin kişilik araştırmacıları için yeterli bir sınıflama olmadığı vurgulanmaktadır. Modelin, kişilik için bir kriter oluşturmadığı sadece öneri sunduğuna belirtilmiştir. Öte yandan modelin, son derece heterojen ve eksik olduğu da ayrıca belirtilmiştir (Hough, 1992). Başka bir araştırma da, aynı doğrultuda benzer bir görüş bildirmiş ve modelin kişilik özelliklerini yeterli düzeyde temsil etmediğini vurgulamıştır (Mc Crae, 1991).

1.2. Sıfat Tarama Listesi

Sıfat Tarama Listesi tekniğinin sistematik kullanımı için ilk araştırmalardan birisi, Hartshorne ve May (1930) tarafından yapılmıştır. Tasarım, zıt 80 çiftlerden oluşan 160 kelime içermektedir. Listenin dürüstlük, hizmet, sebat ve engelleme olarak dört tip davranış boyu bulunmaktadır. Allport ve Odbert'ın (1936) çalışmaları da, Sıfat Tarama Listeleri'nin gelişimi için, ikinci önemli adımdır. Allport ve Odbert, geliştirdikleri anket ile kişisel davranışlara gönderme yapmıştır. Oluşturdukları ankette birçoğu eş veya yakın anlamlı olan 17.953 kavram listelenmiştir. Ancak uzun olan bu listenin değerlendirilmesi ciddi zorluklar içermiştir (Gough,1960).

Sıfat Tarama Listesi, çok çeşitli hedef gruplarla ilişkili kişisel özellikleri ölçen bir araç olarak kullanılmaktadır (Duval, Williams, Patterson ve Fogle, 1995). Sıfat Kontrol Listesi, Beş Faktörlü Kişilik Modeli için yapılan önceki çalışmaların yeniden yorumlanması ve ortak kavramsal bir çerçeve oluşturmada temel oluşturmuştur (Piedmont, Mc Crae ve Costa, 1991). Listede kullanılan sıfatlar, göreceli bir yargı yöntemi olarak kabul görmüştür (Williams ve Best, 1977). Liste, psikolojik gereksinimleri belirlemede yaygın olarak kullanılan bir araçtır (Craig, Loheidi, Rudolph, Leifer ve Rubin, 1998). Liste, araç olarak bir çok alanda uygulanmıştır. Söz gelimi, kişilik üzerine yapılan çalışmalarda, Sıfat Tarama Listesi ile elde olunan puanlar, Beş Faktörlü Kişilik Modeli açısından değerlendirilmiştir

(Duval, 1995). Liste yaş, çalışma çeşitliliği, yargıçlar, öğretim üyeleri, kişilik değerlendirme çalışanları vb. gibi çok çeşitli ve geniş örneklemler üzerinde uygulanmıştır (Gough, 1979). Ayrıca liste, öğrencilerin sınavlar için yüksek ve düşük kaygılarını ölçmek için de kullanılmıştır (Zuckerman, 1960). 50 erkek, 50 bayan öğrenci üzerinde yapılan başka bir araştırmada, Sıfat Tarama Listesi kullanılarak, cinsiyetlerin birbiri üzerindeki ön yargıları araştırılmıştır (Williams ve Bennett, 1975).

Sıfat Tarama Listesi, başka amaçlı yapılan araştırmalarda da kullanılmıştır. İngiltere, İrlanda ve ABD'de kalıplaşmış kadın ve erkek cinsiyet özelliklerinin nasıl algılandığına yönelik araştırma örnekler arasındadır (Williams, Giles, Edwards, Best ve Daws, 1977). Başka bir araştırma da, Yaratıcılık Ölçeği ile Sıfat Tarama Listesi arasında çapraz ilişkiyi incelenmiştir. 59 lisans öğrencisi 3 yıl süresince izlenmiş yaş, zeka, uyum, akademik başarılar kontrol grubu ile karşılaştırılmıştır (Domino, 1970). Ayrı doğrultu da, Yaratıcılık Ölçeği ile Sıfat Tarama Listesi arasındaki ilişkiyi inceleyen başka araştırmalar da bulunmaktadır (Smith ve Schaefer, 1969). Başka bir araştırma ise, otomobil sektöründe çalışan örgüt sahiplerini tanımlamak için 108 kelime içeren bir liste uygulanmıştır (Wells, Andriuli, Goi ve Seader, 1957).

Başka çalışmalar da (Duval vd., 1995; John, 1990), Sıfat Tarama Listesi'ni 15 adet sıfat çifti -*Sezsiz-Konuşkan, Hoşgörülü-Eleştirel, Düzensiz-Organize, Gergin-Sakin, Hayalperest-Düzenli, Mesafeli-Sempatik, İş Birliği Yapmayan-İş Birliği Yapan, Güvenilmez-Güvenli, Alışılmamış-Alışılmış, Sosyal-Yalnız, Kuşkucu-Güvenen, Güdümsüz-Hedef Odaklı, Coşkulu-Bunalımlı* ve *Değişimci-Statükocu*-olarak sıralamıştır. Sıfat çiftleri, sayı ölçek doğrusu üzerinde -*1,2,3,4,5*- yer almaktadır. Her sıfat kendisine en yakın, tam sayı işaretlenerek yanıtlanmaktadır (Robbins, 2009; Robbins, Decenzo ve Coulter, 2013).

2. Yöntem

2.1. Örneklem

Veriler 100 adet küçük örgüt sahip-yöneticilerinden elde edilmiştir. Sınırları sürekli değişen sonsuz bir ana kütle hakkında bilgi edinmenin tek yolu örneklemedir. Küçük örgüt sahip-yöneticileri, belirli bir tarihte -belirli bir zaman süresinde- kendilerine ulaşılabilen birimler oldukları için rassal bir örneklem olarak kabul edilmişlerdir. Örnekleme dahil olanlar da, küçük örgüt sahip-yöneticisi olması özelliği ile homojen sayılmıştır. Sahip-yöneticilerin özelliklerini içeren frekans dağılımlarına yönelik bulgular şöylece oluşmuştur. *Cinsiyet* kadın N:15 (%15), erkek N:85 (%85); eğitim lise N:55 (%55), ön-lisans/lisans N:37 (%37), yüksek lisans N:8 (%8); *yaş* 20-25 N:3 (%3), 26-30 N:12 (%12), 31-35 N:18 (%18), 36-40 N:35 (35), 41-+ N:32 (%32) ve *sahip-yöneticilik süresi* 1ay-1 yıl N:8 (%8), 2-5 yıl N:19 (%19), 6-10 yıl N:18 (%18), 11-15 yıl N:19 (%19), 16 yıl-+ N:36 (%36).

2.2. Kısıtlar

Araştırmanın ana kütlesi, Kütahya'da faaliyet gösteren -üretim, hizmet, ticaret- küçük örgüt sahip-yöneticiler topluluğudur. Bu tanım ile ana kütle için mekan kısıtı yapılırken, zaman kısıtı yapılmamıştır. Kütahya'da faaliyet gösteren küçük örgüt sahip-yöneticileri şimdi ve gelecekteki ana kütleyi oluşturmaktadır. Dolayısıyla, ana kütleyi oluşturan küçük örgüt sahip-yöneticilerinin bir kısmı zaman içinde var olacağından; sonsuz bir ana kütlenin varlığı

söz konusudur. Varlığı sürekli olarak değişen sonsuz bir ana kütleden, sadece araştırma süresi içerisinde bilgi almak, kısıtların başında gelmektedir. Öte yandan, ölçeğe verilen yanıtların samimiyet derecesi ve ölçeğin geçerliliği de diğer kısıtları oluşturmaktadır. Zaman ve maliyet kısıtları da göz önüne alınarak araştırmanın tek bir sahada gerçekleştirilmesi; bu duruma göre çıkarımda bulunmak da ayrı bir kısıt olarak değerlendirilmektedir.

2.3. Ölçüm

Bu çalışmada, nicel yöntem olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anket, iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm, araştırma için tasarımı yapılan, sahip-yöneticilerin özelliklerini -*cinsiyet, eğitim, yaş ve sahip-yöneticilik süreleri*- içermektedir. İkinci bölüm ise, John (1990) ve Duval vd., (1995) çalışmalarında yer alan, 15 maddelik Sıfat Tarama Listesi yer almıştır. Veriler, Kütahya'da faaliyet gösteren 100 adet sahip-yöneticilerin bulunduğu küçük örgütlerden elde edilmiştir. Sıfat Tarama Listesi'nde yer alan "*Hoşgörülü-Eleştirel*", "*Hayalperest-Düzenli*", "*Sosyal-Yalnız*", "*Coşkulu-Bunalımlı*", "*Alışılmamış-Alışılmış*", ve "*Değişimci-Statükocu*" sıfat çiftleri için ters puanlama yapılmıştır. Ölçek son hali ile alfa katsayısı 0.515 olarak hesaplanmıştır.

SPSS üretimi ile, Sıfat Tarama Listeleri aracılığıyla sıfat çiftlerine verilen yanıtların ortalamaları alınmıştır. Ortalamalar kullanılarak, Beş Faktörlü Kişilik Modeli'nin ön gördüğü kişilikler ile çapraz bağıntılar kurulmuştur. Çapraz bağıntının kurulabilmesi için de, Sıfat Tarama Listesi'nden elde olunacak sıfat çiftlerinin ortalamaların toplamlarının sınıflandırılmasında, yüksek (12-15 puan), orta (7-11 puan) ve düşük (3-6 puan) aralıkları temel alınmıştır. Ancak, yüksek ya da düşük puanları tanımlamaya yönelik, kesin bir sınırın bulanmadığını belirtmekte yarar görülmektedir (Duval, vd., 1995; Robbins, vd., 2013).

2.4. Bulgular ve Analiz

Sıfat Tarama Listeleri aracılığıyla, sıfatlara verilen yanıtların ortalamaları izleyen Tablo 1 de olduğu gibi gerçekleşmiştir.

Tablo 1: *Sıfat Tarama Listesi'ne* Çiftlerine *Verilen Yanıtların Ortalamaları*

Sıfat Çiftleri	$\bar{x}$	Sıfat Çiftleri	$\bar{x}$
Sessiz-Konuşkan	3,84	Güvensiz-Güvenli	4,18
Hoşgörülü-Eleştirel	3,13	Alışılmamış-Alışılmış	2,29
Düzensiz-Organize	3,97	Sosyal-Yalnız	3,32
Gergin-Sakin	3,41	Kuşkucu-Güvenen	3,55
Hayalperest-Düzenli	2,27	Güdümsüz-Hedef Odaklı	4,07
Mesafeli-Sempatik	3,32	Coşkulu-Bunalımlı	3,19
İş Birliği Yapmayan-İş Birliği Yapan	4,43	Değişimci-Statükocu	3,50
Güvenilmez-Güvenilir	4,55		

Kişilik puanlarının oluşturulmasına temel oluşturmak için, Tablo 1 ile elde olunan sıfat ortalamalarının toplamları alınarak Tablo 2 oluşturulmuştur. Elde ettikleri puanların yüksek, orta ve düşük seviyeleri belirlenmiştir. Bu sınıflandırma içerisinde gruplandırılacak sıfat çiftleri ise şöyledir: 1. Grup: -*Sessiz-Konuşkan, Mesafeli-Sempatik, Sosyal-Yalnız*-; 2. Grup: *Hoşgörülü-Eleştirel, İş Birliği Yapmayan-İş Birliği Yapan, Kuşkucu-Güvenen*; 3. Grup: *Düzensiz-Organize, Güvenilmez-Güvenilir, Güdümsüz-Hedef Odaklı;* 4. Grup: *Gergin-Sakin, Güvensiz-Güvenli, Coşkulu-Bunalımlı;* 5. Grup: *Hayalperest-Düzenli, Alışılmamış-Alışılmış, Değişimci-Statükocu* (Duval vd., 1995; Robbins vd., 2013).

Tablo 2: *Gruplandırılmış Sıfat Çiftlerinin Puan Düzeyleri*

Puan Düzeyleri			
Gruplandırılmış Sıfat Çiftleri	**Yüksek**	**Orta**	**Düşük**
1.Grup		10,48	
Sessiz-Konuşkan $\bar{x}$:3,84 Mesafeli-Sempatik $\bar{x}$:3,32			
Sosyal-Yalnız $\bar{x}$:3,32			
$\Sigma\bar{x}$ *:+/n:3,84+3,32+3,32:10.48*			
2.Grup	11,11		
Hoşgörülü-Eleştirel $\bar{x}$:3,13			
İş Birliği Yapmayan-İş Birliği Yapan $\bar{x}$:4,43			
Kuşkucu-Güvenen $\bar{x}$:3,55			
$\Sigma\bar{x}$ *:+/n:3,13+4,43+3,55:11,11*			

3.Grup		12,59		
Düzensiz-Organize :3,97	$\bar{x}$			
Güvenilmez-Güvenilir :4,55	$\bar{x}$			
Güdümsüz-Hedef Odaklı :4,07	$\bar{x}$			
$\Sigma\,\bar{x}$ *:+/n:3,97+4,55+4,07:12,59*				
4.Grup			10,78	
Gergin-Sakin :3,41	$\bar{x}$			
Güvensiz-Güvenli :4,18	$\bar{x}$			
Coşkulu-Bunalımlı :3,19	$\bar{x}$			
$\Sigma\,\bar{x}$ *:+/n:3,41,+4,18+3,19:10,78*				
5.Grup			8,06	
Hayalperest-Düzenli :2,27	$\bar{x}$			
Alışılmamış-Alışılmış :2,29 Değişimci-Statükocu $\bar{x}$:3,50	$\bar{x}$			
$\Sigma\,\bar{x}$ *:+/n:2,27+2,29+3,50:8,06*				

yüksek 12-15, orta 7-11, düşük 3-6

Tablo 2 yi oluşturan veriler Beş Faktörlü Kişilik Modeli'nin ön gördüğü kişilikler ile çapraz bağıntılarının oluşturulmasına dayanak olarak hazırlanmıştır. 1.Grubu oluşturan *Sessiz-Konuşkan, Mesafeli-Sempatik* ve *Sosyal-Yalnız* sıfat çiftleri *Dışa Dönüklülük*; 2. Grubu oluşturan *Hoşgörülü-Eleştirel, İş Birliği Yapmayan-İş Birliği Yapan* ve *Kuşkucu-Güvenen* sıfat çiftleri *Uyumluluk*; 3. Grubu oluşturan *Düzensiz-Organize, Güvenilmez-Güvenilir* ve *Güdümsüz-Hedef Odaklı* sıfat çiftleri *Sorumluluk*; 4. Grubu oluşturan *Gergin-Sakin, Güvensiz-Güvenli* ve *Coşkulu-Bunalımlı* sıfat çiftleri *Duygusal Denge* ve 5. Grubu oluşturan

Hayalperest-Düzenli, Alışılmamış-Alışılmış ve *Değişimci-Statükocu* sıfat çiftleri de *Otonomi* olarak kavramsallaştırılan Beş Faktörlü Kişilik Modeli'nin içeriğini oluşturan kavramsallaştırılmış kişiliklere gönderme yapmaktadır (Duval vd., 1995; Robbins, 2009).

Tablo 3: *Gruplandırılmış Sıfat Çiftleri ve Beş Faktörlü Kişilik Modeli* Çapraz Bağıntısı

Gruplandırılmış Sıfat Çiftleri Puan Düzeyleri			
Beş Faktörlü Kişilik Modeli	**Yüksek**	**Orta**	**Düşük**
Dışa Dönüklülük		10,48	
Uyumluluk	11,11		
Sorumluluk	12,59		
Duygusal Denge		10,78	
Otonomi		8,06	

yüksek 12-15, orta 7-11, düşük 3-6

Gruplandırılmış sıfat çiftleri ile Beş Faktörlü Kişilik Modeli arasında karşılıklı olarak çapraz bağıntısı sonucunda; "*Uyumluluk*" (11,11), "*Sorumluluk*" (12,59) olarak kavramsallaştırılan kişiliklerin yüksek puan aldıkları görülmüştür. "*Dışa Dönüklülük*" (10,48), "*Duygusal denge*" (10,78) ve "*Otonomi*" (8,06) kişilikleri ise orta düzeyde puan almışlardır. Buna karşın anılan kişilikler, düşük puan düzeyinde ise kendilerine yer bulamamıştır.

3.Sonuç ve Tartışma

Küçük örgüt sahip-yöneticilerinin davranışları sadece örgütlerini kurmak ile sınırlı değildir. Onlar, örgütlerini amaçlarına yönlendirecek tüm davranışlarının sorumluluklarını da yüklenmek zorundadırlar. Davranışlarının yönünü tamamen kendileri belirlemektedirler. Bu durum, onları bir anlamda amatör örgüt yönetiminden çıkartıp, profesyonel örgüt yönetimine zorlamaktadır. Bu eğilime karşın; süreç tamamlanıncaya kadar, örgüt işlevlerine yönelik tüm eylemleri kendileri yerine getirmek zorundadır. Bu zorunluluğu öğrenmeleri, tamamen öz-kişilikleri ile ilgilidir. Sahip-yöneticiler, kişiliklerinin özelliklerine göre davranacaklardır. Çünkü *Dışa D*önüklülük, Uyumluluk, Sorumluluk, Duygusal Denge ve *Otonomi* kişilik özellikleri sahip-yöneticilerin davranışlarının belirlenmesinde önemli içsel dinamiklerdir.

Kişilikler, etrafa mesaj verme özelliği de taşımaktadır. Sahip-yöneticiler de ilişki içinde bulundukları çevrelere, kişiliklerinin özelliklerine göre mesaj verir ve davranırlar. Ancak, benzer ortamlarda davranışların bilinçli yapılması için sahip-yöneticilerin kendi kişiliklerinin de farkında olmaları ve tanımlamaları gerekmektedir. Öz-kişilik kimliğini ve özelliklerini betimlemeye yönelik olarak yapılan çıkarımlar şu şekilde açıklanabilir:

Küçük örgüt sahip-yöneticilerin "öz-kişilik k*imlikleri*" içerisinde en yüksek puanı alan "*Sorumluluk*" (12,59) kişilik özelliğidir. Bu kişiliğinin yüksek olarak çıkması son derece anlamlı bulunmuştur. Bu durum oluşmasında en büyük etkenin hem sahip, hem yöneticilik yapmanın olduğu düşünülmektedir. "Sorumluluk" kişilik özelliğinin yüksek puan içerisin-

de sınıflanmasının, sahip-yöneticilerin örgütüne yönelik bilgileri edinmeleri ve geliştirmelerinde çaba harcadıkları, başarı odaklı oldukları anlamına geldiği de söylenebilir. Ayrıca, bu durumun, örgütün başarısı dışında, başka hedeflere yönelmedikleri anlamına gelebileceği de düşünülmektedir. İkinci en yüksek puanı alan "*Uyumluluk*" (11,11) kişilik özelliğidir. Bu durum, sahip-yöneticilerin çevresiyle uyumlu, güvenilir, işbirliği yapmaya yatkın olduklarını çıkarımına yönlendirmektedir. Üçüncü en yüksek puanı alan "*Duygusal Denge*" (10,78) orta düzeyde yer almıştır. Bu durum sahip-yöneticilerin olumsuz duygulara sahip olduğunu göstermektedir. Ancak, bu orta düzey, göreceli olarak yüksek düzey eğilimine doğrudur. Her ne kadar orta düzey puan nevrotiklik; öfke, kaygı, bunalım ya da alıngan kişilik özelliğini yatkın olunduğunu belirtmiş olsa da; eğilimin yüksek düzeye doğru olması, sahip-yöneticilerin olumsuz duyguları denetleyebildikleri anlamını da yüklemektedir. Dördüncü en yüksek puanı alan, ancak orta düzeyde yer alan "*Dışa Dönüklülük*" (10,48) kişilik özelliği sahip olduğu puan ile; sahip-yöneticilerin bir anlamda "İçe Dönüklülük" kişilik özelliklerine yatkın sahip olduğunu belirtmektedir. Ancak, bu puanında bir önceki kişilik özelliğinde olduğu gibi, yüksek puana eğilimlidir. Bu, gerektirdiği durumlarda, "*Dışa Dönüklülük*" kişilik özelliğine yatkın olduklarını da gösterdiği söylenebilir. Beşinci en yüksek puanı alan ve orta düzeyde bulunan "*Otonomi*" (8,06), sahip-yöneticilerin, geleneksel eğilim içerisinde bulundukları ve alışılagelmiş sistem üzerinde davranma eğilimlerini göstermektedir. Bir diğer deyişle, risk alma eğilimlerinin son derece düşük olduğu çıkarımına yönlendirmektedir.

Sahip-yöneticilerin, Beş Faktör Kişilik Modeli ile ortaya konulan kişilik ve özelliklerinin aşağıda izleyen kısımda daha ayrıntılı çıkarımlara yer verilmiştir.

Tablo 4: *Sahip-Yöneticilerin Öz-Kişilik Kimliklerini Tanımlamalarına Yönelik Bazı* Çıkarımlar

Beş Faktörlü Kişilik Modeli	**Sahip-Yöneticilerin Kişilik Özellikleri**
Dışa Dönüklülük	Nispi oranda İçe Dönüklülük kişilik özelliklerini sahip olmalarına karşın; gerektirdiği durumlarda, Dışa Dönüklülük kişilik özelliklerini de gösterme eğilimine sahiptirler -ya da zorunlu kalmaktadırlar-. Bu durum, onları sosyal, konuşkan ve düşüncelerini savunucu yapmaktadır. Gerektiğinde kullanabilecekleri potansiyel bir enerjiye sahiptirler. Olumlu duyguları arama eğilimleri oldukça güçlüdür. Çevresinde bulunanları işbirliğine yönlendirme ve özendirme içerisinde bulunurlar.
Uyumluluk	Şüpheci, karşıt düşüncelere sahip olmaktan çok; merhametli ve yardıma hazır olmaya eğilimleri oldukça güçlüdür. Bu durum, çevreleri tarafından onların iyi huylu, işbirlikçi ve güvenilir bir kişi olarak algılanmasını sağlamaktadır.

Duygusal Denge:	Sahip-yöneticilerin, örgütü ile ilgili her türlü kararları kendilerinin alması kendilerini yalnız hissetmelerine neden olmaktadır. Bu durum, onların Duygusal Denge'lerini sarsıcı bir sonuç yaratmaktadır. Bu sonuç, onları öfke, kaygı, bunalım ya da alıngan kişilik özelliğine yönlendirmektedir. Ancak, sahip-yöneticiler gerektirdiği durumlarda olumsuz duygularını denetleyebilmekte ya da zorunda kalabilmektedirler.
Sorumluluk	Sorumluluk duyguları oldukça güçlüdür. Örgüte yönelik bilgileri edinmeleri ve geliştirmelerinde yüksek çaba harcarlar. Başarı odaklıdırlar. Örgüt dışı hedeflerden çok, örgütlerine ve amaçlarına yoğunlaşmışlardır.
Otonomi	Ait olduğu toplumunun kültürlerinden bağımsız hareket etmezler. Geleneksellik eğilime oldukça yatkındırlar. Alışılagelmiş sisteme uyum sağlama ve davranma eğilimlerini gösterirler. Bu durum onların, risk alma eğilimlerini düşürmektedir.

Kaynakça

Ashton, M. C. (1998). Personality and Job Performance: The Importance of Narrow Traits, *Journal of Organizational Behavior*, 19:289-303.

Block, J. (1995). A Contrarian View of The Five-Factor Approach to Personality Description, *Psychol Bulletein,* 117(2):187-215.

Block, J. (2001). Millennial Contrarianism: The Five-Factor Approach to Personality Description 5 Years Later, *Journal of Research in Personality*, 35:98-107.

Costa, P. T. JR. ve Mc Crae, R. R. (1992). The Five-Factor Model of Personality and Its Relevance to Personality Disorders, *Journal of Personality Disorders*, 6:343-359.

Craig, R. J., Loheidi, R. A., Rudolph, B., Leifer, M. ve Rubin, N. (1998). Relationship Between Psychological Needs and The Five-Factor Model of Personality Classification, *Journal of Research in Personality*, 32:519-527.

Digman, J. M. (1990). Personality Structure: Emergence of The Five-Factor Model, *Annual Review of Psychology*, 41:417-440.

Domino, G. (1970). Identification of Potentially Creative Persons From The Adjective Check List, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 35(1):48-51.

Duval, D. L., Williams, J. E., Patterson, D. J. ve Fogle, E. E. (1995). A 'Big Five' Scoring System For The Item Pool of The Adjective Check List, *Journal of Personality Assessment*, 65(1):59-76.

Goldberg, L. R. (1993). The Structure of Phenotypic Personality Traits, *American Psychologist*, 48(1):26-34.

Gough, H. G. (1979). A Creative Personality Scale for The Adjective Check List, *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(8): 1398-1405.

Gough, H. G. (1960). The Adjective Check List As a Personality Assessment Research Technique, *Psychological Reports*, 6(1):107-122.

Hough, L. (1992). The 'Big Five' Personality Variables-Construct Confusion: Description Versus Prediction, *Human Performance*, 5(1-2):139-155.

https://tr.wikipedia.org/wiki/, Erişim Tarihi, 10.12.2015.

Kara, H. (2009). *Yönetim Bilimin Düşünce İzleri*, Kütahya:Üç Mart Basım.

Ledesma, R. D., Sanchez R. ve M. Diaz-Lazaro, C. (2011). Adjective Checklist To Assess The Big Five Personality Factors in The Argentine Population, *Journal of Personality Assessment*, 93(1):46-55.
Marcus, D. K. ve Lehman, S. J. (2002). Are There Sex Differences In Interpersonal Perception At Zero Acquaintance? A Social Relations Analysis, *Journal of Research in Personality,* 36(3):190-207.
Mc Crae, R. R. ve Costa, P. T. JR. (1985). Comparison of EPI and Psychoticism Scales With Measures of The Five-Factor Model of Personality, *Personality and Individual Differences*, 6(5):587-597.
Mc Crae, R. R. (1991). The Five-Factor Model and Its Assessment in Clinical Settings, *Journal of Personality Assessment,*57(3):399-14.
Nautal, M. M. (2004). Self-efficacy As a Mediator of The Relationships Between Personality Factors and Career Interests, *Journal of Career Assessment*, 12(4):381-394.
Ones, D. S., Viswesvaran, C. ve Schmidt, F. L. (1993). Meta-analysis of Integrity Test Validities, *Journal of Applied Psychology*, 78:679-703.
Parker, W. D. ve Stumpf, H. (1998). A Validation of The Five-Factor Model of Personality in Academically Talented Youth Across Observers and Instruments, *Personality and Individual Differences*, 25(6):1005-1025.
John, Oliver P. (1990). The "Big Five" Factor Taxonomy: Dimensions of Personality in The Nutural Language and in Questionnaires, 66-100, Pervin, L. A., (ed.), *Handbook of Personality Theory and Research*, New York: Guilford Press.
Piedmont, R. L., Mc Crae, R. R. ve Costa, P. T. JR. (1991). Adjective Check List Scales and The Five-Factor Model, *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(4):630-637.
Raad, B. D. (1998). Five Big, Big Five Issues Rationale, Content, Structure, Status, and Crosscultural Assessment, *European Psychologist*, 3:113-124.
Robbins, S. P. (2009). *Self-Assessment Library 3.4 Insights Into Your Skills Interests And Abilities*, New Jersey: Pearson Prentice Hall.
Robbins, S. P., Decenzo, D. A. ve Coulter, M. (2013). *Yönetimin Esasları*, (Çev.; Adem Öğüt), Ankara: Nobel Yayıncılık.
Smith, J. M. ve Schaefer, C. E. (1969). Development of A Creativity Scale for The Adjective Check List, *Psychological Reports*, 25:87-92.
Judge, T. A., Higgins, C.A., Thoresen, C. J. ve Barrick, M. R. (1999). The Big Five Personality Traits, General Mental Ability, and Career Success Across The Life Span, *Personnel Psychology*, 52(3):621-652.
Wells, W. D., Andriuli, F. J., Goi, F. J. ve Seader, S. (1957). An Adjective Check List for The Study of Product Personality, *Journal of Applied Psychology*, 41(5):317-319.
Williams, J. E. ve Bennett, S. M. (1975). The Definition of Sex Stereotypes Via The Adjective Check List, *Sex Roles*, 1(4):327-337.
Williams, J. E. ve Best, D. L. (1977). Sex Stereotypes and Trait Favorability on The Adjective Check List, *Educational and Psychological Measurement*, 37(1):101-110.
Williams, J. E., Giles, H., Edwards, J. R., Best, D. L. ve Daws, J. T. (1977). Sex-trait Stereotypes in England, Ireland and The United States, *The British Psychological Society*, 16(4):303-309.
Zuckerman, M. (1960). The Development of An Affect Adjective Check List for The Measurement of Anxiety, *Journal of Consulting Psychology*, 24(5):457-462.

BİLGİ TOPLUMUNDA LİDERLİK: SÜRDÜRÜLEBİLİR LİDERLİK

Fulya Mısırdalı Yangil[1]

Öz

Bilgi çağı yapısı itibariyle karmaşıklığın ve kompleks problemlerin var olduğu bir dönemdir. Tüm bu karmaşık ve kompleks problemlerin bütüncül bir yaklaşımla ele alınıp çözülmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, bütüncül yaklaşımı sergileyebilecek liderlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu lider, sürdürülebilir lider olarak adlandırılmaktadır. Çalışmada yeni bir kavram olan sürdürülebilir liderlik konusuyla ilgili yerli ve yabancı literatürde yer alan kaynaklar incelenerek, kavramın sınırlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Amaca yönelik olarak literatür taraması yöntemi kullanılmıştır.

Bilgi toplumunun yaşadığı sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel problemleri gören, anlayan ve bunlara ilişkin kaygılarıyla beraber çevresinde yer alan bireylere vizyon çizen ve onları organize eden liderlik olarak tanımlanan sürdürülebilir liderlik kavramı örgütsel açıdan ele alınarak hangi kişisel özelliklere sahip olduğu çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Çalışmanın sonucunda, sürdürülebilir liderliğin sadece günümüz toplumu için değil gelecekte evrilecek yeni toplumun varlığı ve devamlılığı içinde önemli olduğu ve bundan dolayı eğitim sürecinde de bireylere kazandırılması gereken bir liderlik stili olarak ilgili literatürde yer aldığı belirlenmiştir. Bugünü oluşturan dinamikler dünün eseri ise, geleceği oluşturacak olan dinamikler de bugünden şekillenmektedir. Nitekim, sürdürülebilir lider bu dinamikleri şekillendirme de kritik öneme sahip yönlendirici bir kişidir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi toplumu, Kurumsal Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Liderlik

LEADERSHIP IN THE INFORMATION SOCIETY: SUSTAINABLE LEADERSHIP

Abstract

As of its essence, the information age is a period when complication and complex problems exist. It is necessary to address and solve all these complicated and complex problems with a holistic approach. Within this framework, leaders who can show a holistic approach are needed. Such leader is called a sustainable leader. In this study, it was aimed to determine the limits of the concept of sustainable leadership, which is a new concept, by examining local and foreign sources about this issue. The literature review method was used for this purpose.

The scope of this study is to address the concept of sustainable leadership, which is defined as leadership that sees and understands the social, cultural, economic and environmental problems faced by the information society and creates a vision for the individuals around it and organizes them together with related concerns, in organizational terms and the personal traits of which it includes. As a result of this study, it was determined that sustainable leadership is important not only for today's society but also for a new society to be evolved in the future, and thus, it is included in the literature as a leadership style that is required to be provided to young people in the education process. If the dynamics that make up today are the work of the past, the dynamics that will create the future are shaped today. Indeed, a sustainable leader is the guiding person who has critical importance in shaping these dynamics.

Keywords: Information Society, Sustainable, Sustainable Leadership

JEL Classification: M1

1 Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Altıntaş MYO, İşletme Yönetimi Bölümü, fulyamisirdali@hotmail.com

Makale Gönderim Tarihi: 03.12.2015 Makale Kabul Tarihi: 08.03.2016

Giriş

Örgütsel davranış literatüründe lider ve liderlik kavramları önemli bir çalışma alanı olarak yer almaktadırlar. Liderlik, insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olsa da yönetim biliminde ele alınması ve irdelenmesi sanayi devrimi sonrasına rastlar. Klasik örgüt kuramında bireyin ikinci plana atılması ve ekonomik insan modelinin baskın olması bu dönem içinde örgütlerde liderlik kavramını yasal-ussal lider modelinde sınırlandırırken, o dönemden sonra yaşanan değişimler bu modelin tek başına yeterli olamayacağını göstermiştir. Nitekim sanayi toplumu ve bilgi toplumu arasındaki fark kendi toplumsal özellikleri doğrultusunda lider ve liderlik özelliklerinin oluşmasını da sağlamıştır. Bilgi toplumunda toplumsal yaşamda sinerji ve sosyal yarar ilkelerinin belirleyici olduğu görülürken (Erkan, 1998, s. 99), bu ilkeleri kendi bireysel özellikleri içinde barındıran ve bu ilkeler doğrultusunda hareket ederek kitleleri veya grupları arkasından sürükleyen bireylere ihtiyaç duyulmaktadır.

Şüphesizdir ki, tarihin ilk çağlarından itibaren dünya bir takım sosyal, ekonomik, kültürel, çevresel vb. gruplar halinde sınıflandırılmıştır. Bu sınıflar içerisinde yer alan birey, üyesi olduğu grubun dinamikleri çerçevesinde bir karakteristik yapı oluşturur. Bu yapı, grubun bireylerinin dünyaya dair algılarının oluşumunu ve evrene bakış açılarını belirler ve bu bakış açısı grubun etkileşimiyle beraber ortak beklentileri oluşturur. Grubun beklentilerinin gerçekleşebilmesi için grubun kaygılarını, beklentilerini anlayabilen ve içselleştirebilen birey ya da bireylerin ön plana çıkması gerekmektedir. Kısacası, her dönemde toplumsal özelliklerle beraber bireysel özelliklerde şekillenmekte ve kendi dönemsel liderlerini yaratmaktadır.

Bu çalışmayla, bilgi toplumunun yaşadığı sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel problemleri gören, anlayan ve bunlara ilişkin kaygılarıyla beraber çevresinde yer alan bireylere vizyon çizen ve onları organize eden sürdürülebilir liderler ele alınarak özelliklerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Sürdürülebilir lider, mevcut kaynakların gelecek nesle aktarımını birincil amaç olarak gören bir vizyoner olarak tanımlanabilmektedir. Çalışmada amaca yönelik olarak liderliğe ilişkin literatür incelenerek, bilgi toplumunun özellikleri ile bu dönem içinde yer alan liderlerin sahip olması gereken nitelikler belirlenmiştir. Çalışma kapsamında, sürdürülebilirlik kavramının sınırları çizilerek bu sınırlar içerisinde yer alan sürdürülebilir liderin kavramsal tanımlaması yapılmıştır. Bu kavramsal tanımlama doğrultusunda sürdürülebilir liderin karakteristik özellikleri bir bütün olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. Bilgi Toplumunda Liderlik

Avcılık toplayıcılıkla başlayan insanlık tarihi günümüzde bilgi toplumuna evrilmektedir. Toplumsal yapıyı irdeleyen kaynaklar, toplumsal yapıdaki değişimin temelde üç dönüm noktasına sahip olduğunu ifade etmektedirler. Tüm bu aşamalar, insanlığın üretim modelleriyle ilişkilendirilmektedir. Tarihsel perspektifte insanların üretimde kullandıkları temel kaynaklar toplumun adlandırılmasında etkili olmaktadırlar. Bunun temel sebebi, üretim kaynaklarının ve modellerinin insanların genel yaşam biçimlerini etkilemesidir. Başka bir ifadeyle, sistem yaklaşımı açısından incelendiğinde insanın doğaya hakim olma fikrinin temelinde; yeni teknoloji bulması, geliştirmesi ve kalkınması yer almaktadır. Bu durum ise toplumsal bütünü oluşturan dört alt sistemi etkilemektedir. Bu alt sistemler; ekonomik alan,

sosyal alan, politik alan ve kültürel alan olmaktadır (Erkan, 1998, s. 92). Üretim, tarım toplumunda doğal-organik güce (insan ve hayvan gücüne dayalı), sanayi toplumunda mekanik güce ve bilgi toplumunda da bilişim teknolojisine dayanmaktadır (Erkan, 1998, ss. 95-96). Bu durum insanların örgüt ve toplum içinde yaşam koşullarını ve değerlerini bütün olarak değiştirmektedir.

Teknolojinin çeşitlenmesi ve teknolojinin temel kaynağı olan bilginin her alanda kullanılması sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişi sağlamıştır (Aydemir, 1999, akt. Öğüt, 1999, s. 9). Sanayi toplumunda bireyler ihtiyaçlarını genellikle maddi ürünlerle karşılarken, bilgi toplumunda bireyler bilgiyi üretme ve kullanmaya önem vermekte ve yoğunlaşmaktadırlar (Erkan,1998, s. 96). Dolayısıyla, bilgi toplumunda yeni temel teknolojilerin gelişimiyle bilgi sektörünün, bilgi üretiminin, bilgi sermayesinin ve nitelikli insan faktörünün önem kazandığı görülürken bunun yanında eğitimin sürekliliği de ön plana çıkmaktadır. Bilgi toplumu; iletişim teknolojileri, bilgi otoyolları, elektronik ticaret gibi yeni gelişmeler ile toplumu ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal açıdan sanayi toplumunun ötesine taşıyan bir gelişme aşaması olarak tanımlanabilir (Şimşeker ve Ünsar, 2008, s. 1031). Daha kısa bir ifadeyle, bilgi toplumu, bilginin toplumsal yaşama hakim olmasıdır. Bu durum ise bilgi toplumunda bilginin bireyler, örgütler ve toplum için kaynak ve gücü temsil etmesine neden olmaktadır.

Sanayi toplumunun özelliği olan makine ve insan uyumlaştırılması yerini bilgi etrafında örgütlenmeye bırakmış, bilgiye sahip olan insan unsurunu örgütlerde en önemli kaynak haline getirmiştir (Barutçu ve Akatay, 2000, s. 191). Bilgilenmiş bireyin vazgeçilmez bir nitelik kazanması örgüt yapılarının bilgi tabanlı, yönetim sistemlerinin ise insan merkezli olarak yeniden tasarlanmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda bilgi toplumunda bilgi, beceri ve entelektüel bilince sahip, vasıflı ve uzmanlaşmış çalışanların sayısı artarken bu özelliklere sahip bireyleri amaçlara yönlendirecek çok boyutlu düşünebilen liderlere de ihtiyaç artmaktadır (Akdemir, 2002). Başka bir ifadeyle bilginin en önemli üretim faktörü haline geldiği, hiyerarşik yapının yassılaştığı, katılımın tabana yayıldığı, bütünleşmenin arttığı kısaca, örgütsel, yönetsel ve liderlik uygulamalarında sürekli ve süratli değişmelerin yaşandığı bilgi toplumlarında eski tarz liderliklerin varlığı ve geçerliliği tartışılır hale gelmektedir (Şimşeker ve Ünsar, 2008, s. 1032). Kısaca, sosyal bir varlık olan insanın doğası gereği içinde bulunduğu yapıda her zaman bir lidere ihtiyaç duyması yeni toplumsal yapıda da devam ederken, liderin sahip olduğu davranışsal, bilişsel ve duyuşsal özellikler yeni dönemin kendi özelliklerine göre tekrardan oluşmaktadır.

Lider, grubun açığa çıkarılmamış ancak ulaşmak istedikleri sonuçları belirledikten sonra onları etkileyerek davranışa yöneltmektedir (Sabuncuoğlu ve Tüz, 1998, s. 174). Koçel (2010, s.575) ise lideri, izleyenler, şartlar arasındaki ilişkilerin oluşturduğu karmaşık bir fonksiyon olarak tanımlamaktadır. Liderlik ise, "bir grup insanı belirli amaçlar etrafında toplayabilme ve bu amaçları gerçekleştirmek için onları harekete geçirme yetenek ve bilgilerinin toplamıdır" (Eren, 1993, s. 286). Liderlik, bir pozisyonu değil, bir süreci ifade etmekte ve liderle izleyiciler arasındaki etkileşimi içermektedir (Hughes vd., 2002, s. 1). Liderlik her şeyden önce aydın bir aklı betimlemektedir. Bu durum liderliğin sadece doğuştan gelen kişisel özellikleri içermediğini göstermekte ve liderliğin kazanımlar, tecrübeler ve yaşamda sonradan elde edilen güdü ile sağlandığının da bir göstergesi olmaktadır (Ak-

demir, 2008, s. 57). Bu bağlamda lideri şu şekilde tanımlamamız mümkündür. Lider, içinde bulunduğu grubun tanımlanmamış olan ortak amaçlarını ortaya koyarak grup üyelerinin potansiyel güçlerini bu amaç doğrultusunda açığa çıkaran ve onları bu amaç için birleştiren kişidir.

Tablo 1: *Liderlik Tanımları*

Yıllar	Bilim Adamları	Liderlik Tanımları
1902	Cooley	Sosyal hareketlerin merkezinde olabilmektir.
1911	Blackmar	Tüm grubun gücünü kendi çabalarında ortaya koyabilmektir.
1921	Munson	En az çatışma, en güçlü işbirliği ile insanları başarıya ulaştırma yeteneğidir.
1930	Bundel	İnsanları ikna ederek; onlara istediklerini yaptırabilme sanatıdır.
1942	Copeland	İnsanları zihinsel, fiziksel, duygusal olarak etkileyebilme sanatıdır.
1950	Stogdill	Amaçların oluşturulması ve gerçekleştirilmesi için insanları etkilemektir.
1960	Terry	Grup amaçlarını gerçekleştirmek için insanları etkileme eylemidir.
1968	Dubin	Yetki kullanarak, kararlar alabilmektir.
1978	Katz&Kahn	Örgüt üyelerini örgütün rutin yönelimlerine mekanik bir uyum sağlamasının ötesinde, performans göstermeye güdüleyecek etki fazlalığı yaratmaktır.
1986	Krausz	Diğerlerinin faaliyetlerini etkilemekte kullanılan güç şeklidir.
1990	Norris	Sezgisel ve analitik düşünmeyi tümüyle kullanarak yaratıcı olmaktır.
1993	Kowalski&Reitzig	Karmaşık ve sorunlu bir işe girişebilmektir.
1996	Sullivan&Harper	Amaç, kültür, strateji, temel kimlikler ve kritik süreçler gibi örgütü var eden ussal ve iyi düşünülmüş eylemleri yönetmek, geleceği yaratmak ve ekip kurmaktır.
1997	Gallagher&Diğerleri	Tüm potansiyelleri ve istekleriyle amaca ulaşma çabası sarf etmek için insanları etkilemedir

Kaynak: Erçetin (2000:5-11)

Yukarıdaki tanımlardan anlaşılacağı üzere liderlik tanımlarında ortak noktaların bulunmasına rağmen farklı zamanlarda farklı anlamlar içermektedirler. Tanımlamalardaki farklılıkların temelde iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, liderliğin hangi boyutta ele alındığının bu tanımlamaların içeriklerini etkilemesidir. Bazı araştırmacılar, araştırmalarında liderin kişisel, fiziksel özellikleri ve davranışlarına odaklanmış; bazıları lider ve izleyiciler arasındaki ilişkilere; bazı araştırmacılar ise liderlerin eylemlerini hangi durumların etkilediğini ortaya koymuşlardır (Hughes vd., 2002, s. 6). Yukl bu durumu, araştırmacıların liderliği, genellikle bireysel perspektiflerine ve onlara en ilgi çekici gelen yönlerine göre tanımladıklarını ifade ederek açıklamaktadır (Gündüz, vd., 2011, s. 525).

İkincisi ise, liderliğe ilişkin algı ve beklentilerin toplumun bütününü oluşturan alt sistemlerle birlikte eş zamanlı olarak değişmesidir (Erçetin, 2000, s. 11). Toplumların sürekli değişme ve gelişme içinde olması, insanların ve çevre koşullarını da değiştirmekte ve daha önce geçerli olan liderlik tarzı ve davranışlarının da geçerliliğini kaybetmesine neden olmaktadır. Başka bir ifadeyle, insanlığın tarihsel sürecinde her dönemde, her yere, duruma, zamana ve şartlara göre değişik türde liderin ortaya çıktığı görülmektedir (Buluç, 1998, s. 2). Nitekim günümüzde de toplumsal yapı geçirdiği evrim sonucu itibariyle bilgi toplumunun kendi özelliklerine uygun yeni liderlik özellikleri yaratmaktadır.

Bilgi toplumunda liderlikte esas olan, örgütü değişen koşullara göre hazırlamak ve reka-

bet gücünü arttırmaktır. Dolayısıyla, bu dönemde geleceğe, değişime, yeniliğe ve reforma dönük bir liderlik anlayışı hakim olmaktadır (Barutçu ve Akatay, 2000, s. 192). Bilgi toplumunda lider, hiyerarşinin kendisine sağladığı yetkiye fazla önem vermeyerek, yetkisinin kaynağını bilgide aramaktadır (Gül ve Şahin, 2011, s.240). Başka bir ifadeyle günümüz lideri, takipçilerinden mutlak itaat beklememekte, onlara uygulama hevesi aşılamakta ve onların yetenek ve öngörülerine güvenip yetki ve sorumluluğunu paylaşmaktadır (Kırmaz, 2010, s.213). Bu doğrultuda bilgi toplumunda liderler, insanların zorluklarını kavrayabilmeleri için kapasitelerini sürekli olarak geliştirdikleri, vizyonlarını belirginleştirdikleri ve paylaşılan mantelite modellerini geliştirmek için çaba harcadıkları bir örgüt oluşturmaktan sorumlu olmaktadırlar ((İraz ve Şimşek, 2004, s.109).

Arat (1998), bilgi toplumu liderlerinin belli başlı özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamaktadır (Barutçu ve Akatay, 2000, s. 193);

- İçinde bulunduğu şartları kabul eder ve izleyicileriyle birlikte bu şartları değiştirmeye ve geliştirmeye çalışır.
- Paylaşılan vizyona ulaşmaya çalışır.
- Uzun dönemle ilgilenir. Bugünden yarını yaratmaya çalışır.
- Konumunun gücünü toplumdan ve izleyicilerinden aldığını kabul eder ve gücünü hesaplı bir şekilde kullanır.
- Güvenir ve denetlemez. Özdenetim sistemini kurar.
- Ortak doğruya ulaşmak için diyalog arayışındadır.
- Lider, olduğu kişilerle kendisini eşit görür ve biçimsel olarak da eşit davranır.
- Sorgulanarak oluşturulmuş kurallara ve sonuç üreten sistemlere odaklıdır.
- Yaratıcı fikirler elde etmek içim farklı kişilerin akıllarından yararlanır.
- Örgüt ve örgüt dışı işbirliğinden yanadır.
- Fırsatları değerlendirir.
- Birlikte öğrenir.
- Kendisine ihtiyaç hissedilmeyecek bir sistemi oluşturur.

2. Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Liderlik

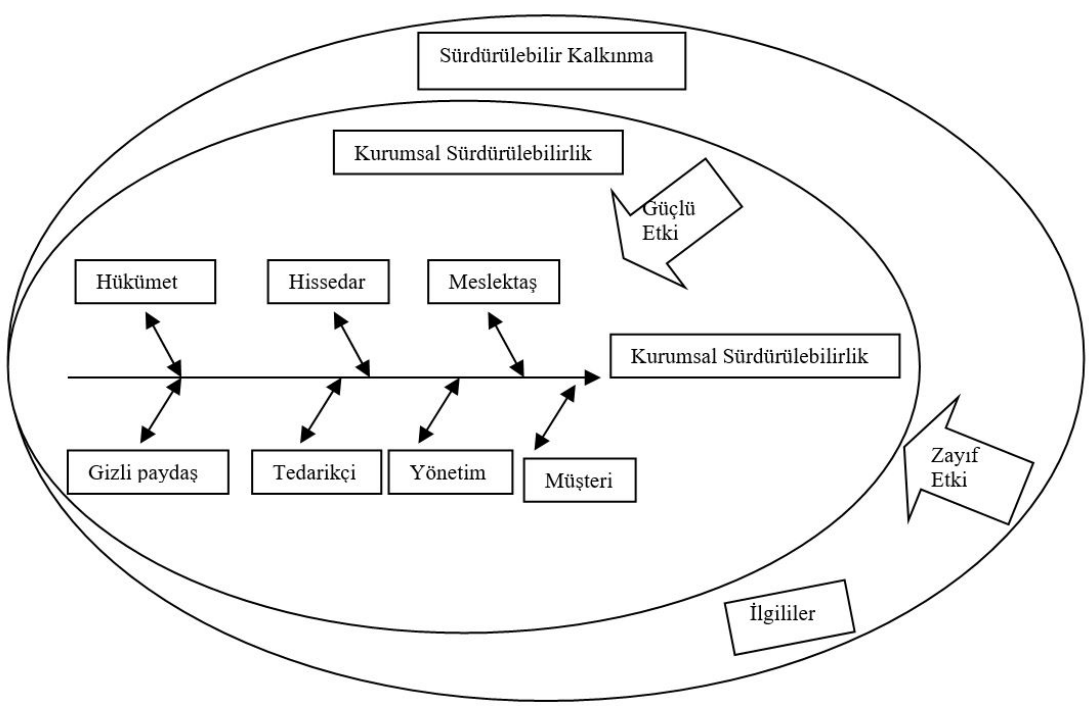
Çevresel problemlere ilişkin algılar 1960'lı yıllarda değişmeye başlamış ve 1972 yılında Birleşmiş Milletler Çevre Programı'yla küresel çapta düzenlemelere başlanmıştır. Mevcut sistemin veya durumun korunmaya çalışılarak devam etmesini ifade eden sürdürülebilirlik kavramının temelleri bu dönemlerle atılmıştır. 1987 yılında ise, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından hazırlanan Brundtland Raporu'yla gelecek nesillerin yaşam hakkını ihlal etmeden kaynakları kullanarak ekonomik gelişmeyi sağlamayı içeren sürdürülebilir kalkınma ilk kez tanımlanmış ve sürdürülebilirlik günümüz anlamını kazanmıştır.

Günümüzde sürdürülebilirlik çevre, insan, sosyal, politik ve ekonomik ikilemleri 21. yüzyılın küresel toplum ve politik-ekonomisiyle uyumlu bir analize entegre etmeye çalışan geniş bir kavramdır (Scully-Russ, 2012, p. 399). Ekonomik refahın yanında çevresel ve sosyal kaygıları da içeren sürdürülebilirlik, insan ve doğa arasındaki uzun dönemli tüm çıkarları sabit bir dengede tutmayı ifade etmektedir (Garvare and Johansson, 2010, p. 737). Sürdürülebilir kalkınma ise, uzun dönemli bir bakış açısıyla makro düzeyde eylem veya

faaliyetlerin geleceğe odaklanılarak yerine getirilmesini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra, sürdürülebilir kalkınma etik, yeniden yapılanma, sosyal sorumluluk ve rekabetle ilişkili bir kavramdır (Pelinescu and Radulescu, 2011, p. 84). Eylem veya faaliyet kararlarında etik kurallar ihlal edilmeden, sosyal ve çevresel çıkarlar göz önüne alınarak hareket edilmesini içerirken diğer taraftan rekabet için stratejik bir nitelik taşımaktadır. Bu yaklaşım sadece sürdürülebilir kalkınma açısından ele alınmamakta, sürdürülebilir kalkınma mikro düzeyde kurumsal sürdürülebilirliğe de yansımaktadır. Diğer bir ifadeyle, kurumsal sürdürülebilirlik; sürdürülebilir kalkınmanın işletmeler düzeyine indirgenmesidir. Kurumsal sürdürülebilirlik zaman aralığı kapsamı ve ilgili olduğu grup açısından sürdürülebilir kalkınmadan farklılık göstermektedir. Sürdürülebilir kalkınmada zaman aralığı yüzyıl olarak değerlendirmekte ve gelecek nesillerle doğal çevre ilgi alanı olmaktadır. İşletmeler ise, eylemlerini yakın geleceğe odaklamakta ve birincil ve ikincil paydaşlarla ilgilenme eğilimdedirler (Garvare and Johansson, 2010, p. 740).

Şekil 1'e göre kurumsal sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kalkınmanın bir parçasıdır. Dolayısıyla, günümüz işletmelerinin yerine getirmeleri gereken tek yükümlülük hissedarlarına karşı olan ekonomik yükümlülükleri değildir. Buna ek olarak, işletmeler çalışanlarının, müşterilerinin veya toplumun beklenti ve isteklerini onların değer yargılarını ve geleceği dikkate alarak yerine getirmek durumundadır.

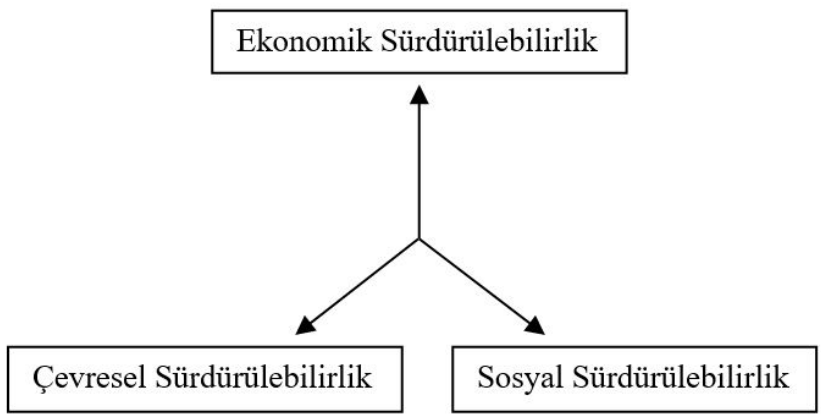
Şekil 1: *Sürdürülebilir Kalkınma ve Kurumsal Sürdürülebilirlik*

Kaynak: Garvare and Johansson (2010: 741).

Kurumsal sürdürülebilirlik, işletmelerin ekonomik, sosyal ve çevresel sorumluluklarını bir bütünlük içerisinde gerçekleştirmesi ve bu sorumluluk alanları arasında denge kurabilmesi ve bu boyutlarda sürdürülebilir olmasını ifade etmektedir. Kurumsal sürdürülebilirlik; ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlardaki başarının bir ürünü niteliğinde olup (Sarıkaya, vd., 2010, s. 43), uzun dönemli başarısı da birbiriyle ilişkili üç boyuta bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Dyllick and Hockerts, 2002, p. 132).

Şekil 2: *Sürdürülebilirliğin Üç Boyutu*

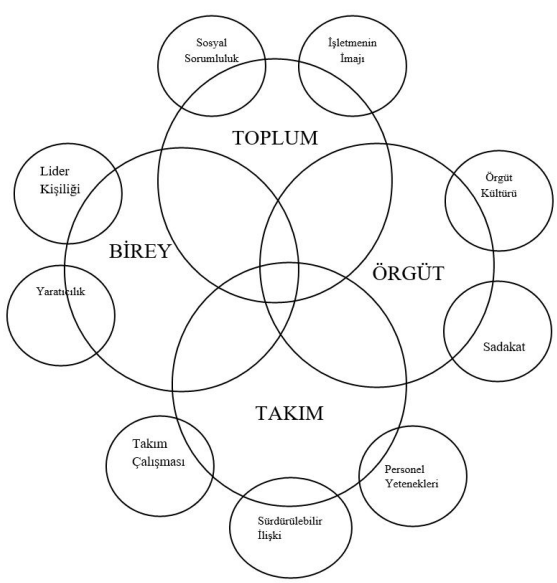
Kaynak: Dyllick and Hockerts (2002: 132).

İşletmeler bazında kurumsal sürdürülebilirliğin başarılı olarak ele alınıp uygulanması, bu süreci yönetecek nitelik ve özelliklere sahip olan liderlerle mümkün olmaktadır. Bu durum karşımıza sürdürülebilir lider kavramını çıkarmaktadır. Sürdürülebilir lider, bir örgütte sürdürülebilirlik için belirli bir vizyona ve onunla ilgili değerlere sahip olan liderlik özelliklerini içermektedir. Bireyin özellikleriyle başlayan sürdürülebilir liderlik, bu özelliklerin örgütlerle toplumu da içine alan daha geniş seviyelere uzandığı bir anlayışı ifade etmektedir (Middlebrooks, vd, 2009, p. 32). Diğer bir ifadeyle sürdürülebilir lider, ekonomik, sosyal ve çevre arasındaki ilişki uyumunu yöneten kişilerdir (Pelinescu and Rădulescu, 2011, p. 85). Tüm bu söylenenler ışığında sürdürülebilir lider, mevcut kaynakların gelecek nesle aktarımını birincil amaç olarak gören bir vizyoner olarak tanımlanabilir.

Sürdürülebilir lider, diğer bireylerle işbirliği içinde eylemleri geliştirir ve uygular, onları destekleyerek beklenmedik çevresel değişimlere adaptasyonlarını sağlar. Dolayısıyla sürdürülebilir lider, sürdürülebilirlik sorunlarına yönelik eylemleri keşfetmesi, öğrenmesi, tasarlaması ve çözmesi için insanları bir araya getirmekte ve onlara fırsatlar yaratmaktadır (Ferdig, 2007, p. 31). Sürdürülebilir lider, insan ve finansal kaynakların gereksiz şekilde tüketilmemesi ve toplumsal çevrenin üzerindeki negatif hasarın önlemesine yönelik sorumluluğu paylaşan kişidir (Hargreaves and Fink, 2003, p3). Sürdürülebilir liderler, sürdürülebilirlik düşüncesini kendi çıkarlarının ötesine ulaştırmakta, eylemlerinde kişisel etik temel olmaktadır. Sürdürülebilir liderler, bireylerin görerek, anlayarak ve etkileşimde bulunarak geleceği birlikte yaratacaklarını kabul etmektedirler (Ferdig, 2007, p. 32).

Örgüt yöneticilerinin her gün karşı karşıya kaldığı yeni sorunları çözebilmesi için örgütü nasıl yöneteceği, iletişimin nasıl olacağı ve örgütün gelecek faaliyetlerinin nasıl tasarlanacağı gibi konularda yeni fikirlere ihtiyacı olmaktadır. Dolayısıyla örgütlerin karşılaştığı iç ve dış baskılar liderleri ürün/hizmet kalitesini korumak ve örgütün istikrarının sağlanmasında çalışanların morallerinin teşvik edilmesi için yeni metodlar geliştirmeye yönlendirmektedir. Bu amaçlara ulaşmak için sürdürülebilir lider gibi yeni bir liderlik stilline ihtiyaç duyulmaktadır (**Šimanskienė** and **Župerkienė** 2014, p. 90). Dolayısıyla örgütlerde, toplumlarda ve hükümetlerde sürdürülebilir değerlere ve vizyonuna doğru bir kayma devam ederken sürdürülebilir liderlik giderek daha önemli olmaya başlayacaktır (Middlebrooks, vd, 2009, p. 33). Bunun temelde dört nedeni bulunmaktadır. Bunlar; a) Karmaşık sorunların inovatif düşünce ve ağ bağlantıları gerektirmesi sonucu liderlikte oluşan boşluğun gerçek ve acil olmasıdır. b) Gelecek neslin demografik değişimlerden dolayı küresel sürdürülebilir liderlik hakkında yetiştirilmesi gerekir ve bu ancak sürekli bir çabayla mümkün olur. c) Sürdürülebilirlik iş pazarının büyümesi, arz ve talep açısından da önemli değişimlerin oluşması söz konusudur. d) Sürdürülebilirliği başarıyla sağlamak için bütün bir neslin motivasyonun sağlanması ve daha fazla eğitilmesi gerekmektedir. Eğer güçlü bir çaba olmazsa sürdürülebilirlik konusuna ilgisizlik artacaktır (Timmer, Buckler and Creech, 2008, p. 5). Bu anlamda 21. yüzyıl liderleri, çevrenin ve dünyanın korunması sorunlarına daha çok eğilmek durumundadırlar. Böylelikle daha adil bir toplum kurulmasına ve insanların yaşamlarında daha anlamlı yönler bulmalarına yardımcı olacaklardır (Beckhard, 2000, p. 178). Özellikle toplumsal sorunların, toplumun hemen her kesimini etkilediğini anlamaları liderler için önem taşımaktadır. Ayrıca, bu sorunların çözümlerinde geleneksel yeteneklerin, devletin ve sosyal sektörün ötesinde bir şeylere ihtiyaç duyulduğunun farkında olmaları gerekmektedir (Covey, 2000, p. 211).

Şekil 3: *Sürdürülebilir Liderlik Faktörleri*

Kaynak: Šimanskienė and Župerkienė (2014: 9

21. yüzyıl liderleri, bireylerin yetiştirilmesi yeteneğine inanan ve güçlü değerlerle donatılmış kimseler olmakta ve onlar örgütleriyle kendilerinin birlikte yaşayabileceği bir toplum kurma yolunda çaba göstermektedir (Beckhard, 2000, p. 179). Bu bağlamda geleceğin liderlerinin belli bir takım bilgi ve beceriye sahip olması gerekmektedir. Geleceğin liderleri değişen olaylar örgüsü içinde artan karmaşıklık eğilimlerini ve paydaşların karşılıklı bağımlılıklarının farkına varabilmelidirler. Bunun içinde bağlamsallık, bilinçlilik ve sürekli-lik olmak üzere üç düşünce yapısına; birlik oluşturma, bağlantı kurma yeteneği ve yaratıcılık olmak üzere üç beceriye sahip olmalılardır (Tideman, vd, 2013, p. 24).

Yan sayfadaki şekle göre, sürdürülebilir liderlik birey, takım, örgüt ve toplum olmak üzere dört faktörü etkilemektedir. Sürdürülebilir lider olmak için bireysel düzeyden başlanması gerekmektedir. Bu anlamda öz farkındalık lider için önemlidir. Daha sonra takım düzeyinde, örgüt düzeyinde ve toplum düzeyinde sürdürülebilirlik anlayışının geliştiği görülmektedir (**Šimanskienė** and **Župerkienė** 2014, pp. 90-91).

Sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için liderlerin olağanüstü yeteneklere sahip olması gerekir. Bunlar; karmaşık problemler üzerine düşünme, bunları okuyabilme ve tahmin edebilme gücü, grupların örgütsel değişime adaptasyonunu sağlama ve duygu yönetimidir (Metcalf and Benn, 2013, p. 381). Cambrige Üniversitesi sürdürülebilir liderlik özelliklerini şu şekilde sıralamıştır (Cambrige Institude for Sustainability Leadership, 2016): Sistematik, disiplinlerarası anlayış, duygusal zeka ve sevecen bir tutum, kültürü şekillendiren değer odaklılık, önemli bir fark yaratan güçlü bir vizyon, güven doğuran bir stil, inovatif ve radikal olmak için gönüllülük ve uzun dönemli perspektiftir.

Tablo 2'de örgütün ve sürdürülebilir liderin karakteristik özellikleri verilmiştir. Bu bağlamda 21. yüzyıl işletmelerinin sürdürülebilirlik çalışmalarının temelinde yukarıda verilen özelliklere sahip yeni bir liderlik anlayışına ihtiyaçları vardır. Tabloda da görüldüğü gibi bu özelliklere sahip liderler kendi gelişimleriyle birlikte bireysel ve örgütsel gelişim ve ilerlemeleri sağlayabileceklerdir.

Tablo 2: *Sürdürülebilir Liderlik Karakteristik Özellikleri*

Karakteristik	**Sürdürülebilir Liderlik**
İşletme vizyonu	Vizyon açık olarak belirtilir ve sürdürülebilirlik odaklıdır.
Amaçlar	Uzun dönem odaklıdır.
Sorumluluk	Bireye, gruplara, örgüte ve topluma karşı sorumlulukları bulunmaktadır.
Örgütsel Kültür	Güçlü, sürdürülebilir kalkınmaya yönlendirilmiş bir örgüt kültürü vardır.
Dayanışma	Ortak çabaya dayalı karşılıklı yardım söz konusudur.
Güven	Yüksek düzeyde güven ve iyi niyet
Faaliyet sonuçları	Grup üyelerinin ortak çabalarının sinerjisi
Değişim	Eski parçalar yenilenerek kullanılır, dışarı atılabilir veya birleştirilir.
İşbirliği	Düzenli işbirliği
Takım merkezli yönelim	Takım çalışması
Kalite	Sürdürülebilir odaklı örgütsel kültür aracılığıyla başarının sağlanması.
Sürdürülebilirlik kavramı	Sürdürülebilirlik prensiplerine dayanır.
Sadakat	Çalışanlar örgüte sadıktırlar. Onların gereksinimleri karşılanmakta ve emniyetleri güvence altındadır.

Çalışanların gelişimi	Tüm çalışanlar eğitilmektedir.
Profesyonel gelişim	Düzenli olarak gerçekleşir.
İnovasyon/ Yaratıcılık	Sistematik, düzenli ve yaratıcılık için gerekli fonlar dağıtılır.
İş ilişkileri	İşbirliği aranmaktadır.

Kaynak: Šimanskienė and Župerkienė (2014: 88-89).

Sürdürülebilir lider, örgütsel çeşitlilikle eğitim çevresi oluşturmakta ve toplum içindeki iyi ve başarılı farklı fikirlerin paylaşılarak öğrenilmesini ve geliştirilmesini teşvik eden bir aktivist olarak ön plana çıkmaktadır (Hargreaves and Fink, 2003, p. 3). Sürdürülebilir liderler, örgüt içindeki çeşitliliğin ve çatışmanın buluş düşüncelerinin yaratılmasında önemli bir potansiyele sahip olduklarını bilirler. Bundan dolayı, çatışmadan kaçınmak veya sakınmak yerine insanların farklılıklarını keşfederek sorunların çözümlerinde bu farklılıklardan yararlanmaktadırlar (Ferdig, 2007, p. 32). Bu doğrultuda sürdürülebilir lider farklılıkların yönetilmesi içinde stratejik bir anlam kazanmaktadır.

3. Sürdürülebilir Liderliğe İlişkin Literatür İncelemesi

Portugal ve Yukl (1994), yaptıkları çalışmada modern örgütlerin karşı karşıya kaldığı sosyal değişimler ve çevresel problemlerle örülü karmaşık bir dünyayı ele almışlardır ve bu karmaşayla baş edecek lider olarak etkili lideri tanımlamışlardır. Etkili liderin kavramsal çerçevesini çizmişlerdir.

Hagreaves ve Fink (2003), sürdürülebilirlik liderliğin tanımını ve yedi prensibini ele almışlardır.

Svensson ve Wood (2006), çalışmalarında örgütsel performansın etkililiğinde liderin sürdürülebilirlik unsurlarını ortaya koymuşlardır.

Ferdig (2007), yaptığı çalışmada ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik arasındaki holistik yapıyı ele almıştır. Bunlar arasındaki dengeyi sağlamak çözüm bulmak için sürdürülebilir liderin rolünü incelemiştir.

Svensson ve Wood (2007), çalışmalarında sürdürülebilir liderlik etiğini tanımlamaya amaçlamışlar ve sürdürülebilir liderlik sürecini ortaya koymuşlardır.

Karakaş (2007), liderlik paradigmasındaki kaymayı incelemiştir. 21. Yüzyıl liderinin kar odaklı yapılanmadan çoklu yapıya döndüğünü ve kar odaklılığın ekonomik getiriye, çoklu yapının ise sosyal, çevresel ve ekonomik sürdürülebilirliğe dayandığını ifade etmiştir.

Middlebrooks vd. (2009), liderlikte sürdürülebilir etiğin kavramsal gelişimi ortaya koymak için karma bir yöntem kullanmışlardır. Araştırma sonuçları hem sürdürülebilirlik için artan farkındalığı, önemi ve bağlılığı hem de öğrenciler için sürdürülebilir liderliğin nasıl kavramsallaştığını ortaya koymaktadır.

Quinn ve Dalton (2009), çalışmalarında liderlerin yerine getirmeleri gereken görevleri nasıl sergilediklerini ortaya koymayı amaçlamışlardır. Çalışmalarının sonucunda liderlerin diğer etkili liderler gibi sürdürülebilirlik deneyimlerini benimsedikleri ve liderlerin ek yeteneklere de sahip olduklarını görüşme yöntemiyle topladıkları veriler sonucunda ortaya koymuşlardır.

Crew (2010), sürdürülebilirlik konusunda literatüre üç bakımdan katkı sağlamıştır. Bunlar, sürdürülebilirlik stratejileri geliştirilirken liderin karşılaşabileceği zorluklar, sürdürülebilir-

liğin entegre bir çalışma olması ve diyaloglarla örgütsel öğrenmenin sağlanması ve teorik bir temel oluşturulmasıdır.

McCann ve Holt (2010), sürdürülebilirliğin yorumlarını analiz etmişler ve sürdürülebilir liderliğin kabul edilebilir bir tanımını geliştirmişlerdir. Bu tanım "Sürdürülebilir Liderlik Anket"inde kullanılmıştır.

McCann ve Holt (2010), ABD'de dört üretim işletmesinde hizmetkar liderlik ve sürdürülebilir liderlik birleştiren bir çalışma yapmışlardır. İki liderlik stili arasındaki korelasyonu incelemişlerdir.

Pelinescu ve Rădulescu (2011), çalışmalarında liderlerin yeni yaklaşımlara hazır olup olmadıklarını, bu yaklaşımlar için yeni beceri ve yeteneklerini geliştirip geliştirmediklerini sorgulamışlardır. Buna göre eko-lider diye adlandırdıkları yeni bir lider stiline ihtiyaç olduğunu vurgulamışlardır.

Lambert (2011), sürdürülebilir liderlik modellerini gözden geçirerek, ileri eğitim koleji için uygun bir model geliştirmiştir. Lambert çalışmasında sonucunda, sürdürülebilir liderliğin geliştirilmesinin bireylere daha üst düzeylerde roller için ihtiyaç duyulan becerilerin geliştirilmesinde etkili olacağını vurgulamıştır.

Lambert (2012), İngiltere'de ileri eğitim kolejlerinde sürdürülebilir liderliğe ilişkin deneysel bir araştırma yapmıştır. Araştırmada onların önceden belirlenmiş olan sürdürülebilir liderlik çerçevesi bileşenlerine uyum gösterip göstermedikleri incelenmiştir.

Galpin ve Whittington (2012), sürdürülebilir liderlik modeli geliştirmişlerdir. Bu model işletmenin makro düzeyde misyonu, değerleri, amaçları, stratejisi ve insan kaynakları değer zincirinden, mikro düzeyde ise, kapsamlı liderlik, iş zenginleştirme, hedef belirleme işgücü katılımından oluşmaktadır. Bu durum ise işletmenin mikro ve makro düzeyde sürdürülebilirlik performansını etkilemektedir.

Tideman, Arts ve Zandee (2013), yaptıkları çalışmada sürdürülebilir değerin yaratılmasında örgütleri güçlendirmek için liderliğin düşünce yapısının nasıl olması gerektiği incelenmişler ve yeni liderlik modeli olarak 6C modelini önermişlerdir. Bunlar; bağlam, bilinç, süreklilik, bağlantılılık, yaratıcılık ve birlik olmaktır.

Metcalf ve Benn (2013), örgütlerdeki sürdürülebilirlik çalışmalarının başarılı bir şekilde uygulanması ile ilgili var olan liderlik stilleri üzerine bir çalışma yapmışlardır. Çalışma sonuçlarına göre, sürdürülebilirlik olağanüstü yeteneğe sahip liderlik gerektirmektedir. Bu liderler karmaşıklıkları öngören, kompleks problemlerin çözümüne odaklanan, örgütsel değişime grupların adaptasyonunu sağlayan ve duygusal zekası olan bireyler olarak tespit edilmiştir.

Ulrich ve Smallwood (2013), çalışmalarında sürdürülebilir lideri örgütün kaynaklarını işleri yoluna koymak için önemseyen kişi olarak tanımlamışlardır ve bu tanım doğrultusunda etkili liderin neler yapacağını ve arzulanan gelişimin nasıl yapılacağını ortaya koymuşlardır.

Akins vd. (2013), etkili liderlik için gerekli görülen vasıflara odaklanmışlardır. Çalışmada profesyonel liderlerin sosyal, ekonomik ve çevresel problemlere ilişkin görüşleri belirlenmiştir ve buna göre bu görüşler onların örgütlerini yönetme yeteneklerini etkilemektedir. Liderlerde sürdürülebilir kalkınma için on nitelik tespit edilmiştir. Bunlar; öğrenme, güçlendirme, uyarlama, geliştirme, bir arada tutma, yansıtma, sürdürme, tevazu, dürüstlük ve

pratikliktir.
McCann ve Sweet (2013), finans sektöründe sürdürülebilir liderlik ve etik liderlik üzerine bir çalışma yapmışlardır. Çalışma sonuçlarına göre bu sektördeki liderlerin, sürdürülebilir liderlik ve etik liderlik düzeyleri yüksek çıkmıştır. Ayrıca çalışanlar, liderlerinin hem etik hem de sürdürülebilirlik davranışlarında onları cesaretlendirdiklerini hissettiklerini ifade etmişlerdir.
Assad (2013), çalışmasında işletme okullarında verilen müfredatın öğrencilerin bilgi, beceri, ilgi ve tutumlarının sürdürülebilir liderlik özellikleri kapsamında düzenlenmesini önermiştir.
Šimanskienė ve Župerkienė (2014), çalışmalarında sürdürülebilir liderlik ve sürdürülebilir olmayan liderlik arasındaki farkları ortaya koymuşlardır.
Wang, Wart ve Lebredo (2014), yerel yöneticilerin sürdürülebilir liderlik çalışmalarını incelemişlerdir. Buna göre yerel sürdürülebilirlik çalışmaları orta düzeyde olup, şehirden şehre sürdürülebilir liderlik çabalarının değiştiğini belirtmişlerdir.
Cosby (2014), çalışmasında sürdürülebilir liderlik yeteneklerini insan kaynakları gelişimi açısından ele alıp değerlendirmiştir.
Hernandez, Noval ve Benzoni (2015), liderlerin aldıkları kararların karşılaşmayacakları jenerasyonu bile etkilediğini belirterek, çalışmasında ahlaki duyguların karar vermede etkisi üzerinde durmuşlar ve sürdürülebilirlik için önemini vurgulamışlardır.
Burns, Vaught ve Bauman (2015), değişen liderlik paradigmasında ve sürdürülebilirlik sorunlarının çözümü için işbirliğine dayalı çalışma yeteneğine sahip liderlerin teşvik edilmesinde sürdürülebilirlik eğitiminin önemli olduğunu vurgulamışladır. Çalışmalarında liderlik, liderlik gelişimi ve sürdürülebilirlik eğitimi ile ilgili literatürü en iyi uygulamaları önermek için incelemişlerdir. Liderliğin gelişmesinin teşvik edilmesinde gözlem ve öz-farkındalık, yansıma, ekolojik keşif, farklı bakış açısı, deneyimsel öğrenme ve toplumsallık gibi pedagojik uygulamalar önermişlerdir.

4. Sonuç

İnsanlığın her döneminde üretim kaynakları insanların yaşam biçimini değiştirmiş ve karşılıklı etkileşime dayalı bir dönüşüm sürecini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda insanların yaşam biçimleri, onların ihtiyaçlarını ve beklentilerini değiştirirken bir yandan da yeni üretim kaynak veya modellerinin geliştirilmesine yol açmıştır. İçinde bulunduğumuz dönemde, insan ihtiyaç ve beklentileri bilgi tabanlı üretim kaynakları ve modelleriyle giderilmektedir.
Bu dönem insanoğlunun yerküreyi büyük ölçüde hâkimiyeti altına aldığı bir dönemdir. Ancak insanoğlu bu hakimiyete doğayı katlederek ulaşmıştır. Örneğin; son on yılın en önemli problemlerinden birisi karbon gazı salınımıdır. Özellikle sanayi toplumuna geçtikten sonra yerküresel hammaddelerin vahşi bir şekilde kullanılması gerek bu hammadde kaynaklarını sona erdirmiş gerekse de yerküredeki diğer yaşam formlarını yok ederek gelişimini sürdürmüştür. Ve nihayetinde insan gerçeklerle karşı karşıya kalmıştır. Yerküre kaynakları sınırlıdır ve tükenme eğilimi hızla artmaktadır. Meydana gelen bu deformasyon gelecek kaygısını ortaya çıkarmıştır. Ancak bu kaygı, zaman içinde çevresel boyutu aşarak sosyal ve ekonomik kaygılarında ortaya çıkışıyla sonuçlanmıştır. Örneğin, Dünya Gıda Programı verilerine

göre, dünya üzerinde her gün 800 milyon civarında insan açlık çekmektedir. Ortalama her 5 dakikada bir, bir çocuk açlıktan ölmektedir. Açlık artık nesilden nesle geçen bir çaresizlik durumu olarak algılanmaktadır. Oysa ki, dünya üzerinde her gün herkese yetecek kadar yiyecek üretilmektedir (http://www.mfa.gov.tr/dunya-gida-programi-_world-food-programme-_-wfp_.tr.mfa). Bu durum ekonomik refahın ve sosyal adaletin dünya üzerinde eşit şekilde paylaşılmadığının önemli bir göstergesidir. Yukarıda bahsi geçenler insanoğlunun hayata ve yerküreye yüklediği anlamı sorgulamasına neden olmuş ve sonrasında ise insanın değer yargıları ve düşünce yapısı yeniden şekillenmeye başlamıştır. İnsanın düşünsel anlamdaki bu yeniden şekillenişi, liderlik anlayışının da değişimini gerekli kılmaktadır. Yeni nesil liderler, yerküreyi çocuklarımızdan emanet aldığımızın bilincinde olarak, geleceğin kaynaklarını kendi işletmesinde gelecek nesillere daha iyi bir dünya bırakmak adına kullanırlar. İşte bu liderler, sürdürülebilir liderler olarak adlandırılmaktadırlar.

Sürdürülebilir lider; yaşadığı dönemin sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel problemlerini gören, anlayan ve bunlara ilişkin kaygılarıyla beraber çevresinde yer alan bireylere vizyon çizen ve onları organize eden kişilerdir. Sürdürülebilir lider, güçlü değerlerle donatılmış ve olağanüstü yetenekleri olan bireylerdir. Bu bireyler, karşılaştıkları karmaşık problemleri doğru okuyabilen, bu problemleri çözen ve gelecekte yaratacakları etkileri öngörebilen bireylerdir. Dolayısıyla, disiplinlerarası bir anlayışa ve uzun dönemli yenilikçi bir perspektife sahiptirler. Bireyin tek başına başaracaklarının farkında olmakta ve bu yüzden takım çalışmasını, farklılıkların bir arada çarpan etkisi yaratmasını ve böylelikle bireylerin yetişmesini desteklemektedirler. Ve bunu yaparken ki, temel amacı da sürdürülebilir bir dünya inşa etmektir.

Sürdürülebilir liderlik kavramı, yeni gelişen ve şekillenen bir kavram olarak ele alınsa da etkisinin yaygın olması önemini arttırmaktadır. Ancak, sürdürülebilir liderlik üzerine yapılan çalışmalar daha çok kavramsal çerçevesinin çizilmesi üzerine odaklanmıştır. Bu bağlamda, bundan sonraki çalışmaların uygulamalı araştırmalarla desteklenerek, sürdürülebilir liderliğin etkin bir şekilde ön plana çıkması sağlanmalıdır.

Kaynakça

Akdemir, A. (2002). Entelektüel Liderlik. http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=104785 (Erişim Tarihi: 23.06.2015).

Akdemir, A. (2008). *Vizyon Yönetimi*. Bursa: Ekin Yayınevi.

Akins, R., Bright, B., Brunson, T.& Wortham, W. (2013). Effective Leadership for Sustainable Development. *Journal of Organizational Learning and Leadership*, 11(1), 29-36.

Assad, M. L. (2013). Globalization and the Business Schools: Toward Business and World-Sustainable Leadership. *Journal of Teaching in International Business*, 24, 168-187.

Barutçu, E. & Akatay, A. (2000). Bilgi Toplumu ve Transformasyonel Liderlik. *Selçuk* Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 4, 189-201.

Beckhard, R. (2000). Geleceğin Liderleri Üzerine. Hesselbein, F. Goldsmith, M. & Beckhard, R. (Ed), *Geleceğin Lideri* içinde (s.175-191). İstanbul: Form Yayınları.

Buluç, B. (1998). Bilgi Çağı ve Örgütsel Liderlik. *Yeni Türkiye 21. yy*. Özel Sayısı, 20(4), 1- 13.

Burns, H., Vaught, H. D. & Bauman, C. (2015). Leadership for Sustainability: Theoretical

Foundations and Pedagogical Practices That Foster Change. *International Journal of Leadership Studies,* 9(1), 131-140.

Cambrige Institude for Sustainability Leadership. (2016). http://www.cisl.cam.ac.uk/executive-education/open-programmes/about-our-open-programmes/what-is-sustainability-leadership (Erişim Tarihi: 26.02.2016).

Cosby, D. M. (2014). Sustainability Program Leadership Human Resource Development Professionals: A Competency Model. *Journal of Organizational Culture, Communications and Conflict*, 18(2), 79-86.

Covey, S. R. (2000). Yeni Örnekte Liderin Üç Rolü. Hesselbein, F., Goldsmith, M. & Beckhard, R. (Ed). *Geleceğin Lideri* içinde (s.201-213). İstanbul: Form Yayınları.

Crew, D. E. (2010). Strategies for Implementing Sustainability: Five Leadership Challenges. *SAM Advanced Management Journal*, Spring, 15- 21.

Dyllick, T. & Hockerts, K. (2002). Beyond The Business Case For Corporate Sustainability. *Business Strategy and The Environment*, 11, 130-141.

Eren, E. (1993). *Yönetim Psikolojisi*. 4. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.

Erkan, H. (1998). *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*. (4. Baskı), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ferdig, M. A. (2007). Sustainability Leadership: Co-creating a Sustainable Future. *Journal of Change Management*, 7(1), 25-35.

Galpin, T. & Whittington, J. L. (2012). Sustainability Leadership: From Strategy to Result. *Journal of Business Strategy*, 33(4), 40-48.

Hargreaves, A. & Fink, D. (2003). The Seven Principles of Sustainable Leadership. http://jotamac.typepad.com/jotamacs_weblog/files/seven_principles.pdf (Erişim Tarihi: 26.02.2016).

Hernandez, M., Noval, L. J. & Benzoni, K. A. (2015). How Leaders can Create Intergenerational Systems to Promote Organizational Sustainability. *Organizational Dynamics*, 44, 104- 111.

Hughes, R. L., Ginnett, R. C. & Curphy, G. J. (2002). Leadership: Enhancing The Lessons of Experience. 4th Ed. Boston: McGraw-Hill Irwin.

İraz, R. & Şimşek, G. (2004). Örgütsel Değişimin Gerçekleştirilmesinde Liderliğin Rolü: Transformasyonel Liderlik İncelemesi. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(7), 99-117.

Garvare, R. & Johansson, P. (2010). Management for Sustainability- A Stakeholder Theory. *Total Quality Management*, 21(7), 737-744.

Gül, H. & Şahin, K. (2011). Bilgi Toplumunda Yeni Bir Liderlik Yaklaşımı Olarak Transformasyonel Liderlik ve Kamu Çalışanlarının Transformasyonel Liderlik Algısı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, 237-249.

Gündüz, H. B., Beşoluk, Ş. & Önder, İ. (2011). Karmaşık Sistemlerde Liderlik Bakışıyla: DNA Liderlik. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 520- 544.

Karakaş, F. (2007). The Twenty-First Century Leader: Social Artist, Spiritual Visionary, and Cultural Innovator. *Global Business and Organizational Excellence*, March/April, 44-50.

Kırmaz, B. (2010). Bilgi Çağı Lideri. *Ankara Barosu Dergisi*, 3, 207-222.

Koçel, T. (2010). İşletme Yöneticil*iği*, 12. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları.

Lambert, S. (2011). Sustainable Leadership and the Implication for the General Further Education College Sector. *Journal of Further and Higher Education*, 35(1), 131-148.

Lambert, S. (2012) . The Perception and Implementation of Sustainability Leadership Strategies in Further Education Colleges. *Journal of Leadership Education*, 11(2), 102-119.

McCann, J. T. & Holt, R. A. (2010). Defining Sustainable Leadership. *International Journal of Sustainable Strategic Management,* 2(2), 204-210.

McCann, J. T. & Holt, R. A. (2010). Servant and Sustainable Leadership: An Analysis in the Manufacturing Environment. *International Journal of Management Practice*, 4(2), 134-148.

McCann, J. & Sweet, M. (2013). Perceptions of Ethical and Sustainable Leadership. *Business Ethics*, 121(3), 373-383.

Metcalf, L. & Benn, S. (2013). Leadership for Sustainability: An Evolution of Leadership Ability. *J Bus Ethics*, 112, 369-384.

Middlebrooks, A., Miltenberger, L., Tweedy, J., Newman, G., & Follman, J. (2009). Developing A Sustainability Ethic in Leaders. *Journal of Leadership Studies*, 3(2), 31-43.

Öğüt, A. (1999). Bilgi Çağı Organizasyonlarında Hizmet Kalitesi ve Kurumsal Etkinlik Açısından Bilgi ve Teknoloji Yönetimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5, 5-35.

Pelinescu, E. & Rădulescu, M. (2011). New Tımes, New Economy … A New Born Leader: The Eco-Leader. *Hyperion International Journal of Econophysics & New Economy*, 4 (1), 81-94.

Portugal, E. & Yukl, G. (1994). Perspectives on Environmental Leadership. *The Leadership Quarterly*, 5(3-4), 271-276.

Quinn, L. & Dalton, M. (2009). Leading for Sustainability: Implementing the Tasks of Leadership. *Corparate Governance*, 9(1), 21-38.

Sabuncuoğlu, Z.& Tüz, M. (1998). Örgütsel Psikoloji. (3. Baskı). Bursa: Alfa Yayınları.

Sarıkaya, M., Erdoğan, M. & Kara, Z. (2010). İnternet Ekonomisi ve Kurumsal Sürdürülebilirlik. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2), 31-50.

Scully-Russ, E. (2012). Human Resource Development and Sustainability: Beyond Sustainable Organization. *Human Resource Development International*, 15(4), 399-415.

Šimanskienė, L. & Župerkienė, E. (2014). Sustainable Leadership: The New Challenge for Organizations. *Forum Scientiae Oeconomia*, 2(1), 81-93.

Svensson, G. & Wood, G. (2006). Sustainable Components of Leadership Effectiveness in Organizational Performance. *Journal of Management Development*, 25(6), 522-534.

Svensson, G. & Wood, G. (2007). Sustainable Leadership Ethics: A Continuous and Iterative Process. *Leadership & Organization Development Journal*, 28(3), 251-268.

Şimşeker, M. & Ünsar, S. (2008). Küreselleşme Süreci ve Liderlik. *Journal of Yasar*

University, 3(9), 1029-1045.

Tideman, S. G., A., Muriel C. & Zandee, D. P. (2013). Sustainable Leadership: Toward a Workable Definition. *Journal for Corporate Citizenship*, 17-33.

Timmer, D., Buckler, C. & Creech, H. (2008). Supporting the Next Generation of Sustainability Leadership. http://www.iisd.org/pdf/2008/support_next_gen_leaders.pdf. (Erişim Tarihi: 26.02.2016).

Ulrich, D. & Smallwood, N. (2013). Leadership Sustainability: What's Next For Leadership Improvement Efforts. *Leader to Leader*, Fall, 32-38.

Wang, X., Wart, M.V. & Lebredo, N. (2012). Sustainability Leadership in a Local Government Context. *Public Performance & Management Review*, 37(3), 339-364.

(http://www.mfa.gov.tr/dunya-gida-programi-_world-food-programme-_-wfp_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 26.02.2016).

TELAFİ HİPOTEZİNİN TÜRKİYE'DE GEÇERLİLİĞİ: BÖLGESEL PANEL VERİ ANALİZİ

Güner TUNCER[1]

Öz

Bu çalışmanın amacı telafi hipotezini, ticari dışa açıklık ile sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri arasındaki ilişki açısından Türkiye özelinde analiz etmektir. Bu doğrultuda analiz Türkiye özelinde 26 bölge için 2004-2011 yılları açısından test edilmiştir. Çalışmada serilerin durağanlıklarının panel birim kök testleri incelendikten sonra değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisinin varlığı Panel Pedroni ve Kao eşbütünleşme testleriyle tespit edilmiştir. Ayrıca söz konusu ilişkinin yönü ve büyüklüğü ise Panel DOLS yöntemiyle tahmin edilmiştir. Panel birim kök testleri serilerin seviyede durağan olmadıklarını fakat birincil farklarında durağan olduklarını göstermektedir. Panel Pedroni ve Kao eşbütünleşme testleri sonucunda serilerin uzun dönemde eşbütünleşik oldukları tespit edilmiştir. Bunun yanında Panel DOLS sonuçları hem bölgesel hem de panel genelinde ticari dışa açıklığın, sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri harcamalarını pozitif yönde etkilediğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: telafi hipotezi, ticari dışa açıklık, sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri, panel veri analizi

VALIDITY OF COMPENSATION HYPOTHESES IN TURKEY: A REGIONAL PANEL DATA ANALYSIS

Abstract

The aim of this paper is to analyze compensation hypothesis in terms of relationship between trade openness and social security and social solidarity services in Turkey. The analysis has been conducted for 26 regions (NUTS-2) over the period 2004-2011. Long term relationship between variables is determined with Panel Pedroni and Kao cointegration tests after panel unit root tests of stationaries of series are analyzed. Moreover, direction and magnitude of the long-term relationship is estimated by Panel DOLS. Panel unit root tests show that the variables were non-stationary process in levels but stationary in first difference. The Panel Pedroni and Kao cointegration test results show that there exists a long run relationship between the variables over the period. Besides, Panel DOLS results show that trade openness affects social security and social solidarity services positively both regional and panel wide.

Keywords: compensation hypothesis, trade openness, social security and social solidarity services, panel data analysis
JEL Codes: F62, H55

1 Yrd.Doç.Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, guner.tuncer@dpu.edu.tr

Makale Gönderim Tarihi: 13.01.2016 Makale Kabul Tarihi: 14.03.2016

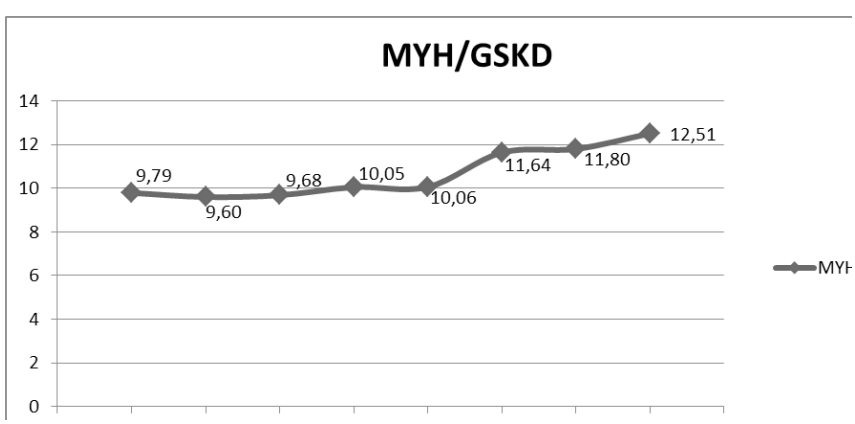
Giriş

Küreselleşme süreci, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma aşamalarını hızlandırmaları için çeşitli ticari ve mali liberizasyon uygulamaları gerçekleştirmelerini sağlamaktadır. Fakat bu süreç gelişmekte olan ülkelerde toplumun bazı kesimlerinin refah kaybıyla karşılaşmalarına neden olabilmektedir. Etkinlik-adalet çatışması kapsamında küreselleşme olgusu telafi hipotezini ortaya çıkarmaktadır. Küreselleşmenin meydana getirdiği refah kayıpları, kamu hizmetlerine olan talebi artırabilmektedir. Devlet bu refah kayıplarını gidermek için kamu harcamalarını artırmakta böylece küreselleşme, devletin telafi edici bir rol üstlenmesine neden olmaktadır. Telafi hipotezi olarak adlandırılan bu durumda, küreselleşme sürecinde toplum açısından refah kaybı riskinin artması, toplumun siyasal iktidardan bu riskleri üstlenmesini talep etmesine neden olabilmektedir. Özellikle de sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerine olan talep artabilmektedir. Literatürde genellikle telafi hipotezi, Cameron (1978) ve Rodrik (1998)'in saptamaları doğrultusunda küreselleşme sürecinin ülkelerin dışa açılmasını sağlaması ile birlikte kamu harcamaları büyüklüğünün artacağı yönündeki ampirik çalışmalarla test edilmiştir.

Bu açıklamalar ışığında bu çalışmanın amacı, Türkiye özelinde, sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri kamu harcaması ile ticari dışa açıklık ilişkisi açısından telafi hipotezinin test edilmesidir. Bu kapsamda telafi hipotezi Türkiye'de 26 bölge düzeyinde 2004-2011 dönemi için değerlendirilmiştir. Bu dönemin seçilmesinin nedeni verilerin kısıtlılığıdır. Türkiye'de 2001 yılından beri iller bazında milli gelir verileri yayınlanmamaktadır. Sadece 2004-2011 dönemine ait Düzey 2 bazında gayri safi katma değer verileri yayınlanmıştır. Ticari dışa açıklığı saptamak ve sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerinin payını oluşturmak için 2004-2011 dönemi ve düzey 2 örneklemi seçilmiştir.

1. Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetlerinin Önemine Yönelik Kanıtlar

2004-2011 döneminde Türkiye'nin merkezi yönetim harcamalarının (MYH), gayri safi katma değer (GSKD) içerisindeki yüzdelik payı 2004 yılında %9,79 iken 2011'de %12,51'e yükselmiştir. 2008 küresel krizin etkisi MYH/GSKD oranında da görülmektedir. 2008 yılında %10,06 olan pay, 2009 yılında %1,58'lik artışla %11,64'e yükselmiştir. Bu noktada küresel krizin etkilerinin azaltılabilmesi için kamu harcamaları artışı ile telafi edildiği ima edilebilir.

Şekil 1. Türkiye'de Merkezi Yönetim Harcamalarının (MYH), Gayri Safi Katma Değere Oranı (%) 2004-2011

Fonksiyonel bazda kamu harcamalarının merkezi yönetim harcamaları içerisindeki payını ele aldığımızda 2004-2011 ortalamasına göre en yüksek pay yaklaşık olarak %33 ile eğitim hizmetleridir. Kamu düzeni ve güvenliği ve ekonomik işler ve hizmetler yaklaşık %14'lük pay ile eğitim hizmetlerini takip etmektedir.

Tablo 1: Fonksiyonel Bazda Kamu Harcamalarının Merkezi Yönetim Harcamalarındaki Payı

Yıl	GKH/ MYH	SAV/ MYH	KDG/ MYH	EİH/ MYH	ÇEV/ MYH	İSK/ MYH	SAĞ/ MYH	DİN/ MYH	EĞT/ MYH	SOS/ MYH
2004	7,32	12,65	14,2	19,77	0,13	0,62	10	3,09	31,15	1,08
2005	6,45	12,44	13,69	18,01	0,12	0,55	13,01	3,43	31,3	1
2006	8,11	12,28	14,9	11,75	0,15	0,41	14,01	3,88	33,37	1,15
2007	8,92	11,38	14,97	11,3	0,15	0,51	14,39	3,92	33,14	1,32
2008	7,52	10,94	14,75	12,2	0,14	0,62	13,44	4,11	34,67	1,6
2009	7,79	10,18	14,7	11,69	0,13	0,67	14,02	4,11	34,6	2,12
2010	7,32	9,21	14,68	12,74	0,13	1,59	13,09	4,28	34,75	2,21
2011	7,51	8,2	13,96	17,81	0,14	0,63	12,39	4,15	32,8	2,42
Ortalama	7,62	10,91	14,48	14,41	0,14	0,70	13,04	3,87	33,22	1,61

Genel Kamu Hizmetleri (GKH), Savunma Hizmetleri (SAV), Kamu Düzeni ve Güvenliği (KDG), Ekonomik İşler ve Hizmetler (EİH), Çevre Koruma Hizmetleri (ÇEV), İskân ve Toplum Refahı Hizmetleri (İSK), Sağlık Hizmetleri (SAĞ), Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri (DİN), Eğitim Hizmetleri (EĞT), Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri (SOS)

Bu noktada sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerinin merkezi yönetim harcamaları içerisinde yaklaşık olarak ortalama %1,6 ile düşük bir paya sahip olduğu görülmektedir. Fakat sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerinin 2004-2011 dönemi içerisinde önemli bir özelliği vardır. 2004 yılında toplamda 1.043.768.000 TL olan sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri, 2011 yılında 6.977.358.000 TL'ye gelmiş ve yaklaşık %568'lik bir artış göstermiştir. Böylece aşağıdaki tabloda da belirtilen diğer fonksiyonel kamu harcaması türlerine kıyasla en çok artış gösteren kamu harcaması olmuştur.

Tablo 2: Fonksiyonel Bazda Kamu Harcamalarının Artışı

Kamu Harcamaları	**2004-2011 Artışı %**
Sos.Güv. & Sosyal Yar. Hiz.	568,48
Dinlen., Kültür ve Din Hiz.	299,55
Sağlık Hiz.	267,89
Eğitim Hiz.	212,80
Çevre Koruma Hiz.	205,86
Genel Kamu Hiz.	204,53
İskân ve Toplum Ref. Hiz.	202,14
Kamu Düzeni ve Güv.	192,18
Ekonomik İşler ve Hiz.	167,58
Savunma Hiz.	92,49

2. Literatür

Çeşitli ülke gruplarını ele alan ve tek ülke kapsamında gerçekleştirilmiş birçok çalışma literatürde yer almaktadır. Öncelikle son dönemlerde yapılmış ülke gruplarına yönelik literatür ifade edildikten sonra spesifik ülke çalışmaları ve Türkiye özelindeki çalışmalar sunulacaktır.

Gemmell vd. (2008) telafi ve etkinlik hipotezini 1980-1997 dönemi için OECD ülkeleri kapsamında yaptıkları çalışmada bir küreselleşme ölçütü olarak doğrudan yabancı sermaye stokunun, kamu harcamaları kompozisyonunun sosyal harcamalara doğru kaymasına neden olduğunu tespit etmişlerdir. Dreher vd. (2008) veri setlerine bağlı olarak seçilmiş 60 ülke ve OECD açısından yapmış oldukları çalışmalarında, telafi hipotezi çerçevesinde küreselleşmenin kamu harcamaları kompozisyonunda dikkate değer bir etkiye sahip olmadığını saptamışlardır.

Benarroch ve Pandey (2012) seçilmiş 119 ülke açısından 1970-2000 dönemi için ticari dışa açıklık ile kamu büyüklüğü arasındaki ilişkiyi hem toplam kamu harcamaları açısından hem de sosyal güvenlik harcamalarının da yer aldığı fonksiyonel bazda ayrıştırılmış kamu harcamaları açısından analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonuçlarına göre nedensellik ilişkisi ampirik olarak desteklenememiştir. İlgili ülkeler düşük gelirli ve yüksek gelirli olarak ayrıldığında da benzer sonuç elde edilmiştir. Sosyal güvenlik harcamaları ile ticari açıklık arasında ilişki tespit edilememiştir. Böylece Rodrik (1998)'i destekler kanıta ulaşılamamıştır. Fakat düşük gelirli ülkelerde eğitim harcamaları ile ticari açıklık arasında pozitif yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Zeren ve Ergün (2013) ticari açıklık ve kamu büyüklüğü arasındaki nedensellik ilişkisini 1970-2011 dönemi için seçilmiş 15 Avrupa ülkesi açısından analiz etmişlerdir. Ampirik bulgulara göre ilgili ülkeler açısından ticari açıklıktan kamu büyüklüğüne doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiş ve bu ülkelerde telafi hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Altay ve Aysu (2013) 15 AB üyesi ve 2 aday ülke açısından 1974-2010 dönemi için etkinlik ve telafi hipotezini test etmişlerdir. Çalışmada etkinlik hipotezinin geçerliliğine yönelik ampirik sonuçlar elde edilerek kamu harcamaları ile küreselleşmenin göstergesi olarak dış ticaret ve doğrudan yabancı sermaye akımları arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Zortuk ve Beşer (2014) 24 geçiş ekonomisi özelinde Rodrik hipotezinin geçerliliğini 1990-2011 dönemi için analiz etmişlerdir. Çalışmada demokratik yapısı güçlü olan geçiş ülkelerinin Rodrik hipotezini gerçekleştirmede kısmen daha yatkın olduğu ve karma rejime sahip Bosna Hersek, Ukrayna, Gürcistan ve Moldova'da ise hipotezin geçerli olduğu tespit edilmiştir. Bu ülkelerde kamu kesimi büyüklüğü, ticari açıklıktaki değişmelerden bağımsız olarak dış risk ile pozitif ilişkili olduğu saptanmıştır.

Jetter ve Parmeter (2015) daha fazla dışa açık olan ülkelerin daha fazla kamu kesimi payına sahip olma yönünde eğilim gösterebileceğini Penn World Table kapsamında değerlendirmişlerdir. Çalışmada dışa açıklık ile kamu kesimi büyüklüğü arasındaki pozitif ilişkinin açıklanabilir olmaktan uzak olduğu fakat bu ilişkide belirleyici bir rol oynayan ülke büyüklüklerinin göz ardı edilemeyeceği vurgulanmıştır.

Podestà (2016) küresel piyasalara artan entegrasyon süreci ile ilişkili telafi politikaları üzerine yapılan güncel tartışmaların, ticaret politikasına yapılan devlet müdahalelerine çok az dikkat çektiğini işaret etmiştir. Telafi politikalarının, dış ticaret engellerini artırabileceğini dikkat çekerek bu iki korumacı politika arasındaki dengeyi 18 OECD ülkesi açısından incelemiştir.

Spesifik ülke özelinde yapılmış olan telafi hipotezinin testine yönelik literatürde yer alan temel çalışmalar ise şu şekildedir: Balle ve Vaidya (2002) kamu harcamaları ile ticari açıklık arasındaki ilişkiyi ABD'nin güçlü bir devlet yapısına sahip olmasından hareketle eyaletler bazında değerlendirme yapmışlardır. Bu kapsamda sosyal yardım harcamaları ve sağlık hizmetleri harcamaları ile eyaletlerin ticari açıklığı arasında pozitif ilişki olduğunu saptamışlardır. Bu sonuca göre eyaletlerin, artan uluslararası ticari faaliyetlerin olumsuz etkilerine karşı cevap vermek zorunda kaldıklarını

belirtmişlerdir. Jeanneney ve Hua (2004) Çin'in eyaletleri bazında yaptıkları çalışmalarında ticari açıklık ile her bir eyaletin kamu harcamaları arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir. Bu durumun Çin eyaletlerinin dışsal risklere karşı bir sosyal sigorta rolü oluşturduklarını belirtmişlerdir. Reis Mourao (2007) telafi hipotezini Portekiz özelinde test etmiş ve uzun dönemde kamu harcamaları ile ticari açıklık arasında pozitif ilişki saptayarak hipotezin geçerli olduğunu saptamıştır. Cai ve Zong (2008) mekânsal ekonometri yaklaşımıyla doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ticari açıklık ve mali harcamalar arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Toplam kamu harcamaların mekânsal olarak ilişkili olduğunu, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kamu sektörü büyüklüğünü azalttığını ve mali harcamaları düşürdüğü tespit ederek etkinlik hipotezini Çin özelinde doğrulamışlardır. Ayrıca ticari açıklığın anlamlı bir şekilde kamu sektörü büyüklüğünü ve kamu harcamalarını artırdığını tespit ederek telafi hipotezini de doğrulamışlardır. Rivas vd. (2009) İspanya özelinde 1960-2000 dönemi için zaman serilerini kullanarak ticari açıklık ile kamu harcamaları ilişkisi üzerine yapmış oldukları çalışmada Johansen koentegrasyon testine dayanarak ve demokrasinin restorasyonuna yönelik kukla değişken oluşturarak uzun dönemde kamu harcamaları ile ticari açıklık ilişkisinin pozitif yönde olduğunu saptamışlardır. Shahbaz vd. (2010) ticari dışa açıklığın Pakistan'da kamu harcamalarını artırdığını tespit ederek Cameron ve Rodrik hipotezlerinin geçerli olduğunu vurgulamışlardır. Sáenz vd. (2013) 1960-2000 dönemi için zaman serilerini kullanarak İspanya'da demokrasi ile desteklenmiş artan ticari açıklıktan daha büyük kamu harcamalarına doğru nedensellik ilişkisini saptamışlardır. Politik rejimlerdeki değişimlerin potansiyel olarak, ticari açıklığın ve kamu büyüklüğünün gözlenen uluslararası motiflerinin önemli belirleyicileri olduklarını vurgulamışlardır. Aregbeyen ve Ibrahim (2014) ticari dışa açıklık ile kamu büyüklüğü arasındaki ilişkiyi Nijerya örneğinde incelemişler ve ampirik sonuçlara göre uzun dönemde toplam kamu harcamalarının ve cari harcamaların ticari açıklığı anlamlı bir şekilde etkilediğini fakat yatırım harcamalarının ticari açıklık üzerinde bir etkisi olmadığını tespit etmişlerdir. Bu bağlamda Nijerya hükümetinin artan ticari açıklığın sebep olduğu riskleri hafifletmek için harcamaları genişletmek zorunda olduğunu vurgulamışlardır.

Ayrıca literatürde Türkiye özelinde yapılmış çalışmalarda bulunmaktadır. Bu çalışmalarda da temel olarak şu değerlendirmeler yapılmıştır: Aydoğuş ve Topçu (2013) ticari dışa açıklık ile kamu büyüklüğü arasındaki ilişkiyi 1974-2011 dönemi için Türkiye özelinde test etmişlerdir. Çalışmanın sonucuna göre uzun dönemde bir ilişki ve telafi hipotezine geçerliliğine yönelik nedensel destek saptanmamıştır. Şener vd. (2015) telafi ve etkinlik hipotezini 1975-2013 dönemi için Türkiye açısından ele almışlar ve kamu büyüklüğü ile ticari dışa açıklık arasında bir nedensellik tespit etmemişlerdir. İlgili dönem için hipotezlerin Türkiye açısından geçerli olmadığını vurgulamışlardır. Genç ve Telatar (2015) kamu büyüklüğü ile ticari dışa açıklık arasındaki ilişkiyi Türkiye özelinde 1980-2013 dönemi için ele almışlardır. Çalışmadaki bulgulara göre ticari dışa açıklıktan kamu büyüklüğüne doğru nedensellik ilişkisi tespit edilerek analiz edilen dönem için telafi hipotezinin geçerli olduğu ortaya konmuştur.

Türkiye özelinde yapılmış olan çalışmalarda ele alınan değişkenler ülke geneli için hesaplanarak modellere dâhil edilmiştir. Fakat ticari dışa açıklık ve kamu harcamaları ülke içerisinde bölgesel olarak farklılıklar gösterebilmektedir. Her bölgenin ticari açıklığı ile yapılan kamu harcamaları farklılaşmaktadır. Bu nedenle telafi hipotezi kapsamında ticari dışa açıklığı farklılaşan bölgelerde kamu hizmetlerine olan talep de değişkenlik gösterebilir. Bu bağlamda çalışmanın veri seti ve yöntemi aşağıda belirtildiği şekilde oluşturulmuştur.

3. Veri Seti, Yöntem ve Bulgular

Bu çalışmada, Türkiye'de 26 bölge düzeyinde 2004-2011 dönemi için sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri kamu harcaması ile ticari dışa açıklık arasındaki temel ilişki telafi hipotezi yö-

nünden incelenmiştir. 2004-2011 dönemine ait ithalat ve ihracat verileri TÜİK'ten, Gayri Safi Katma Değer verileri Kalkınma Bakanlığından, sosyal güvenlik ve sosyal yarım hizmetleri harcamaları verileri ise Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğünden alınmıştır. İlgili veriler istatistiki bölge birimleri sınıflandırması açısından Düzey 2 kapsamında Türkiye'de oluşturulan 26 bölge için derlenmiştir. Analizler Eviews 9 ekonometri analiz programı ile gerçekleştirilmiştir.

Ticari dışa açıklık $TDA_{it} = \frac{Yithalat_{it} + Yihracat_{it}}{GSKD_{it}}$ denklemi ile her bir i bölgesi için t zamanı açısından hesaplanmıştır. Sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri de GSKD'e, her bir i bölgesi ve t zamanı için oranlanmıştır. Veri setinden hareketle çalışmada Panel Veri Analizi uygulanmıştır. Bu kapsamda oluşturulan model şu şekildedir:

$$\log SSH_{it} = \alpha it + \beta_1 + \log TDA_{it} + u_{it}$$

Modelde SSH sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri harcamalarının GSKD'e oranını, TDA ise yukarıda da ifade edilen ticari dışa açıklığı ifade etmektedir.

Öncelikle zaman serilerinde de olduğu gibi panel veri analizinde serilerin durağanlığı önem arz etmektedir. Çünkü durağan olmayan seriler arasında ekonometrik analiz yapıldığında geleneksel t, F testleri ve R^2 değerleri sapmalı sonuçlar verebilmektedir (Tatoğlu, 2013, s. 199). Bunun yanında seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespit edilebilmesi için de serilerin durağanlığına bakılması gerekmektedir. Birinci nesil panel birim kök testleri arasında en çok kullanılanlar Levin, Lin ve Chu (2002), Harris ve Tzavalis (1999), Breitung (2000), Hadri (2000), Im, Pesaran ve Shin (IPS, 2003), Fisher ADF (Maddala ve Wu, 1999) ve Fisher Philips ve Perron (Choi, 2001) testleridir (Tatoğlu, 2013, s. 199). Tablo 3, gerçekleştirilen birim kök test sonuçlarını özetlemektedir. Söz konusu değişkenlerin durağan olup olmadıkları, eğer durağan iseler hangi seviyede durağan olduklarını tespit etmek için uygulanan birim kök testi sonuçlarına göre; t istatistikleri ve olasılık değerleri değişkenlerin seviyelerinde I(0) durağan olmadıklarını göstermektedir. Dolayısıyla değişkenlerin seviyede birim kök içerdikleri tespit edilmiştir. Serilerin durağanlıklarına birincil farklarında bakıldığında ise serilerin birincil farklarının durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3. Panel Birim Kök Testleri Sonuçları (Düzey ve 1. Fark)

	LogSSH			
	Sabitli Terim			
	t istatistiği I(0)	**Olasılık I(0)**	**t istatistiği I(1)**	**Olasılık I(1)**
Levin,Lin&Chu	-3.93718	0.0000	-14.2751	0.0000
Im,Pesaran&Shin	1.52226	0.9360	-4.89338	0.0000
Fisher ADF Chi^2	41.7280	0.8452	123.318	0.0000
Fisher PP Chi^2	53.2229	0.4269	168.403	0.0000
	LogTDA			
	Sabitli Terim			
	t istatistiği I(0)	**Olasılık I(0)**	**t istatistiği I(1)**	**Olasılık I(1)**

Levin,Lin&Chu	-0.35765	0.3603	-14.0706	0.0000
Im,Pesaran&Shin	2.56714	0.9949	-4.10668	0.0000
Fisher ADF Chi^2	36.5778	0.9482	109.008	0.0000
Fisher PP Chi^2	45.2909	0.7331	136.992	0.0000

I(0) düzey, I(1) birinci dereceden farkı göstermektedir. Gecikme uzunluğu Schwarz bilgi kriteri dikkate alınarak hesaplamalar yapılmıştır.

Çalışmada birim kök sınaması yapıldıktan sonra Pedroni Eşbütünleşme testi yoluyla değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki araştırılmıştır. Çünkü iktisadi değişkenlere ait serilerin birim kök içerdiği durumlarda, bu serilerin doğrusal bileşimleri durağan olabilmekte ve seriler de uzun dönemde ilişkili olabilmektedir (Tatoğlu, 2013, s. 233). Söz konusu uzun dönem ilişkiyi araştırmak için Pedroni ve Kao panel eşbütünleşme testleri yapılmıştır. Tablo 4, panel eşbütünleşme test sonuçlarını göstermektedir. Sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri ile ticari dışa açıklık arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelediğimiz Pedroni eş bütünleşme testi sonuçlarına göre: "seriler arasında eş bütünleşme yoktur" şeklindeki H_0 hipotezi çoğunlukla reddedilerek seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Benzer şekilde Kao eşbütünleşme testine göre, "seriler arasında eş bütünleşme yoktur" şeklindeki H_0 hipotezi istatistiksel olarak %1 anlamlılık seviyesinde reddedilmiş ve alternatif hipotez olan "eşbütünleşme vardır" hipotezi kabul edilmiştir. Sonuç olarak serilerin uzun dönemde eşbütünleşik olduğu tespit edilmiştir. Eşbütünleşme testlerinin uygulamasına takiben söz konusu ilişkinin yönü ve büyüklüğünün belirlenebilmesi için panel eşbütünleşik regresyon modeli tahmin edilmektedir. Literatürde eşbütünleşik panel veri değişkenleri arasındaki ilişkiyi tahmin etmek için Pedroni (2000) tarafından geliştirilen tam dönüştürülmüş en küçük kareler (Full Modified Ordinary Least Squares-FMOLS) yöntemi ile Kao ve Chiang (2000) tarafından geliştirilen dinamik en küçük kareler (Dymanic Ordinary Least Squares-DOLS) yöntemi yoğun bir biçimde kullanılmaktadır (Üçler & Kızılkaya, 2014, s. 36). DOLS yöntemi her bir yatay kesitine ait eşbütünleşme katsayısının t istatistikleri, katsayıları ve anlamlılıklarını vermektedir. Panel DOLS test sonuçları Tablo 5'te gösterilmektedir. Sonuçlar genel olarak panel bazında ticari dışa açıklığın sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri harcamasını pozitif olarak etkilediğini ve istatistiksel

Tablo 4. Panel Eşbütünleşme Testleri Sonuçları

$$LogSSH_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 LogTDA_{it} + u_{it}$$

Pedroni Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları				
(Within-Dimension)				
	t-statistic	Prob.	Weighted t-statistic	Prob.
Panel v-Statistic	15.86520	0.0000	8.997471	0.0000
Panel rho-Statistic	1.504818	0.9338	2.141775	0.9839
Panel PP-Statistic	-7.626994	0.0000	-8.101979	0.0000
Panel ADF-Statistic	-7.584274	0.0000	-6.843977	0.0000
(Between-Dimension)				
	t-statistic	Prob.		

Group rho-Statistic	3.702611	0.9999
Group PP-Statistic	-8.244766	0.0000
Group ADF-Statistic	-6.678903	0.0000
	Kao Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları	
	t-statistic	Prob.
ADF	-1.411342	0.0791
Residual variance	0.084463	
HAC variance	0.128986	

olarak % 5 anlamlılık düzeyine sahip olduğunu göstermektedir. Buradan yola çıkılarak uzun dönemde ticari dışa açıklık arttığında sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerinin pozitif yönde etkilendiği ifade edilebilir. Panel DOLS sonuçları bölge bazında değerlendirildiğinde ise ticari dışa açıklık değişkenin sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerini TR10, TR52 ve TRB2 bölgesi hariç tüm bölgelerde pozitif ve anlamlı olarak etkilediği görülmektedir. Söz konusu bölgeler içerisinde ise en yüksek katsayıya sahip bölgeler TR41, TR42 ve TRC1'dir. Tam tersine en düşük katsayıya sahip bölgeler ise TRA1, TRC2, TRB1, TRB2 ve TRA2'dir.

Tablo 5. Panel DOLS Sonuçları

		$\log SSH_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 \log T\text{-}DA_{it} + u_{it}$		
		DOLS		
Bölgeler	Bölge Kodu	Katsayı	t istatistiği	Prob.
Panel Geneli	TR	0.266947	4.8119632	0.0001
İstanbul	TR10	403.9087	2.261225	0.2651
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	TR21	2.787907	34.16665	0.0186
Balıkesir, Çanakkale	TR22	2.318002	39.31794	0.0162
İzmir	TR31	3.848494	2144.536	0.0003
Aydın, Denizli, Muğla	TR32	3.848494	2144.536	0.0003
Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	TR33	2.877433	80.77322	0.0079
Bursa, Eskişehir, Bilecik	TR41	9.042147	100.5195	0.0063
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	TR42	8.866137	143.2857	0.0044
Ankara	TR51	4.469645	32.82551	0.0194
Konya, Karaman	TR52	0.207770	3.751706	0.1658
Antalya, Isparta, Burdur	TR61	2.399507	24.58385	0.0259
Adana, Mersin	TR62	4.133550	21.46621	0.0296
Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	TR63	5.288503	67.51137	0.0094
Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	TR71	1.784212	33.39445	0.0191
Kayseri, Sivas, Yozgat	TR72	3.442791	106.9441	0.0060
Zonguldak, Karabük, Bartın	TR81	4.722629	58.66643	0.0109

Kastamonu, Çankırı, Sinop	TR82	1.726089	91.93191	0.0069
Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	TR83	2.070019	77.13162	0.0083
Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	TR90	2.680607	23.20802	0.0274
Erzurum, Erzincan, Bayburt	TRA1	1.166620	62.01832	0.0103
Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	TRA2	1.697887	198.8973	0.0032
Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	TRB1	1.658040	67.79431	0.0094
Van, Muş, Bitlis, Hakkâri	TRB2	1.672605	4.427081	0.1414
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	TRC1	8.447065	12.76392	0.0498
Şanlıurfa, Diyarbakır	TRC2	1.629709	69.97362	0.0091
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	TRC3	2.645747	18.76012	0.0339

4. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmanın amacı telafi hipotezini, ticari dışa açıklık ile sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri arasındaki ilişki açısından Türkiye özelinde analiz etmektir. Çalışmada Türkiye'de 2004-2011 yılları arasında 26 Bölge bazında sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri harcaması ile ticari dışa açıklık arasındaki temel ilişkiyi incelemek için ampirik bir analiz yapılmıştır. Ampirik analiz temelinde değişkenlerin durağanlığını tespit etmek amacıyla birinci nesil birim kök testleri; değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi tespit etmek amacıyla panel eşbütünleşme testleri ve Pedroni DOLS yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmanın ampirik bulguları; değişkenlerin seviyelerine uygulanan birinci nesil birim kök testlerinin t istatistik ve olasılık değerlerine göre durağan olmadıklarını göstermiştir. Buna rağmen serilerin birinci farklarında durağan oldukları tespit edilmiştir. Sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri ile ticari dışa açıklık arasındaki uzun dönemli ilişkinin incelendiği Pedroni ve Kao panel eşbütünleşme testleri sonucuna göre serilerin eşbütünleşik olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında Panel DOLS test sonuçları panel bazında ve bölgesel bazda ticari dışa açıklık değişkenin sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri kamu harcamasını pozitif ve anlamlı olarak etkilediğini göstermektedir. DOLS sonuçları TR10 (İstanbul), TR52 (Konya, Karaman) ve TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri) bölgeleri için istatistiki olarak anlamsız çıkmıştır. Diğer bölgelerde ise istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. TR10, TR52 ve TRB2 bölgeleri dışındaki bölgelerde ticari dışa açıklığın artması sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerine olan talebin arttığını göstermektedir. Bu bölgeler için telafi hipotezi geçerliliğe sahiptir. Ekonominin dışa açıklığının artması ile oluşan dışsal risklerin devlet tarafından karşılanması talebi bu bölgelerde oluşmuştur. Özellikle TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik), TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) ve TRC1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis) bölgelerinde oluşan dışsal risklerin devlet tarafından bir nevi sigorta altına alınması yönündeki talep diğer bölgelere kıyasla daha fazla oluşmuştur.

Kaynakça

Altay, A., & Aysu, A. (2013). Etkinlik ve Telafi Edici Etki Hipotezi: Seçilmiş Ülkeler Üzerine Ampirik Bir İnceleme. *TİSK Akademi, 1*, 130-154.

Aregbeyen, O., & Ibrahim, T. M. (2014). Trade Openness-Government Size Nexus: Compensation Hypothesis Considered for Nigeria. *Journal of Reviews on Global Economics, 3*, 364-372.

Aydogus, I., & Topcu, M. (2013). An Investigation of Co-Integration and Causality between Trade Openness and Government Size in Turkey. *International Journal of Economics and Financial Issues, 3*(2), 319-323.

Balle, F., & Vaidya, A. (2002). A Regional Analysis of Openness and Government Size. *Applied Economics Letters, 9*(5), 289-292.

Benarroch, M., & Pandey, M. (2012). The Relationship Between Trade Openness and Government Size: Does Disaggregating Government Expenditure Matter? *Journal of Macroeconomics, 34*, 239-252.

Breitung, J. (2000). The Local Power of Some Unit Root Tests for Panel Data. B. H. Baltagi, T. B. Fomby, & R. C. Hill içinde, *Advances in Econometrics: Volume 15 - Nonstationary Panels, Panel Cointegration, and Dynamic Panels* (s. 161-177). Emerald Group Publishing Limited.

Cai, W. X., & Zong, J. F. (2008). FDI, Trade Openness and Fiscal Expenditure Structure in China. *Journal of Finance and Economics, 34*(8), 88-96.

Cameron, D. (1978). The Expansion of the Public Economy. *American Political Science Review, 72*(4), 1243-1261.

Choi, I. (2001). Unit Root Tests for Panel Data. *Journal of International Money and Finance, 20*(2), 249-272.

Dreher, A., Sturm, J. E., & Ursprung, H. W. (2008). The Impact of Globalization on the Composition of Government Expenditures: Evidence from Panel Data. *Public Choice, 134*, 263-292.

Gemmell, N., Kneller, R., & Sanz, I. (2008). Foreign Investment, International Trade and the Size and Structure of Public Expenditures. *European Journal of Political Economy, 24*, 151-171.

Genç, M. C., & Telatar, O. M. (2015). Telafi Hipotezi Türkiye İçin Geçerli midir? *International Conference on Eurasian Economies*, (s. 437-444). Kazan.

Hadri, K. (2000). Testing for Stationarity in Heterogeneous Panel Data. *The Econometrics Journal, 3*(2), 148-161.

Harris, R. D., & Tzavalis, E. (1999). Inference for Unit Roots in Dynamic Panels Where the Time Dimension is Fixed. *Journal of Econometrics, 91*(2), 201-226.

Im, K. S., Pesaran, M. H., & Shin, Y. (2003). Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics, 115*(1), 53-74.

Jeanneney, S. G., & Hua, P. (2004). Why Do More Open Chinese Provinces Have Bigger Governments? *Review of International Economics, 12*(3), 525-542.

Jetter, M., & Parmeter, C. F. (2015). Trade Openness and Bigger Governments: The Role of Country Size Revisited. *European Journal of Political Economy, 37*, 49-63.

Kalkınma Bakanlığı. (2016). www.kalkinma.gov.tr adresinden alınmıştır

Kao, C., & Chiang, M. H. (2000). On the Estimation and Inference of a Cointegrated Regression in Panel Data. B. H. Baltagi, T. B. Fomby, & R. C. Hill içinde, *Advances in Econometrics: Volume 15 - Nonstationary Panels, Panel Cointegration, and Dynamic Panels* (s. 179-222). Emerald Group Publishing Limited.

Levin, A., Lin, C. F., & Chu, C. S. (2002). Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties. *Journal of Econometrics, 108*(1), 1-24.

Maddala, G. S., & Wu, S. (1999). A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and A New Simple Test. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 61*(S1), 631-652.

Muhasebat Genel Müdürlüğü. (2016). www.muhasebat.gov.tr adresinden alınmıştır

Pedroni, P. (2000). Fully Modified OLS for Heterogeneous Cointegrated Panels. B. H. Baltagi, T. B. Fomby, & R. C. Hill içinde, *Advances in Econometrics: Volume 15 - Nonstationary Panels, Panel Cointegration, and Dynamic Panels* (s. 93-130). Emerald Group Publishing Limited.

Podestà, F. (2016). *Do Big Governments Promote Trade Liberalization? A Long-Term Analysis of 18 OECD Countries, 1975-2000.* Trento: Research Institute for the Evaluation of Public Policies.

Reis Mourao, P. (2007). Has Trade Openness Increased All Portuguese Public Expenditures? A Detailed Tme-Series Study. *Financial Theory & Practice, 31*(3), 225-247.

Rivas, M. D., Sort, M. S., & Rodrígez, E. S. (2009). *The Relationship Between Trade Openness and Public Expenditure. The Spanish Case, 1960-2000.* 6. Zaragoza: Universidad de Zaragoza. Facultad de Economía y Empresa.

Rodrik, D. (1998). Why Do More Open Economies Have Bigger Governments? *Journal of Political Economy, 106*(5), 997-1032.

Sáenz, E., Sabaté, M., & Gadea, M. D. (2013). Trade Openness and Public Expenditure. The Spanish case, 1960–2000. *Public Choice, 154*(3-4), 173-195.

Sener, S., Bayrakdar, S., & Hacioglu, V. (2015). The Analysis for the Validity of Compensation and Efficiency Hypotheses in Turkey between 1975 and 2013. *World Conference on Technology, Innovation and Entrepreneurship. 195*, s. 624-631. İstanbul: Procedia - Social and Behavioral Sciences.

Shahbaz, M., Rehman, H. U., & Amir, N. (2010). The Impact of Trade and Financial-Openness on Government Size: A Case Study of Pakistan. *Journal of Quality and Technology Management, 6*(1), 105-118.

Tatoğlu, F. Y. (2013). *İleri Panel Veri Analizi.* İstanbul: Beta Yayıncılık.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2016). www.tuik.gov.tr adresinden alınmıştır

Üçler, G., & Kızılkaya, O. (2014). Kadın İstihdamın Boşanma ve Doğurganlık Üzeirne Etkileri: Tükiye Üzerine Bölgesel Panel Veri Analizi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2*(2), 28-43.

Zeren, F., & Ergün, S. (2013). Ticari Açıklık ve Kamu Büyüklüğü İlişkisi: Panel Nedensellik Testi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 27*(4), 229-240.

Zortuk, M., & Beşer, B. (2014). Dışa Açıklık ve Demokratik Yapının Kamu Kesimi Büyüklüğü Üzerindeki Etkisi: Rodrik Hipotezine Geçiş Ekonomilerinden Kanıt. *Ege Akademik Bakış, 14*(3), 345-359.

RESİMLİ MÜNTEHABÂT-I EDEBİYYE ÜZERİNE BİR İNCELEME

Halil ADIYAMAN[1]

Öz

Modern Türk edebiyatında edebiyat tarihi ve antolojiler hem edebiyat bilimi açısından hem de edebiyat eğitimi açısından önemlidir. Eleştiri kavramının gelişmediği, modern anlamda edebiyat tarihi kavramını karşılamayan tezkireler geleneğinden sonra Türk edebiyatında edebiyat tarihleri ve antolojiler Tanzimat dönemi ile beraber Batılı tarzda kurgu içerisine girer. Edebiyat tarihi çalışmalarını sistematik yapıya kavuşturan Gustave Lanson'dur. Türk edebiyatı tarihini ise Fuat Köprülü sistematik bir yapıda ele alır. Değerlendirmeye esas olan Resimli Müntehabât-ı Edebîye, Galatasaray Lisesi öğrencileri için Re'fet Avni ve Süleyman Bahrî tarafından hazırlanır. Tanzimat ve Servet-i Fünun dönemi şair ve yazarlarının kısa bilgileri ve eserlerinden seçmeler yapılır. Edebi değerlendirmelerde sübjektif tavırlara da yer verilmekle birlikte edebiyat dünyasını aydınlatan objektif bilgiler de vardır. Şinasi, Ziya Paşa, Sâdullah Paşa, Namık Kemal, Recâizâde Ekrem Bey Abdulhak Hamit, Samipaşazâde Sezâi Bey, İsmâil Safâ Tevfik Fikret, Hâlid Ziyâ Bey, Cenab Şehâbeddin, Halit Nâzım, Nabizâde Nazım, Ahmet Hikmet Bey, Süleyman Nesib Bey, Rıza Tevfik Bey, Fâik Ali Bey, Hüseyin Siret Bey, Hüseyin Cahit Bey, Mehmet Rauf Bey, İbrâhim Cehdi Bey, Hüseyin Suad Bey ve Celal Sâhir Bey'e yer verilir.

Anahtar Kelimler: Antoloji, Edebiyat Tarihi, Re'fet Avni, Süleyman Bahrî, Eleştiri.

A STUDY ON MÜNTEHABÂT-I EDEBİYYE

Abstract

History of literature and antlogies in modern Turkish lieterature are important both in terms of literature education and the science of literature. When the concept of criticism was not developed and after the tradition of collection of antologies that did not meet concept of modern literary history, history of literature and antologies got its westen shape after the Tanzimat reform era in Türkish literature. It was Gustave Lanson who developed the history of literature systematically. Fuat Köprülü studied history of Turkish literature systematically. The work, Resimli Müntehabât-ı Edebiyye, under discussion was prepared by Re'fet Avni and Süleyman Bahrî for Galarasary High School students. Some selections were made from Tanzimat and Servet-i Fünun era poets and writers. Although there were some subjective approaches in literary assessment, there was also objective knowledge which enlightining literary world. Şinasi, Ziya Paşa, Sâdullah Paşa, Namık Kemal, Recâizâde Ekrem Bey, Abdulhak Hamit, Samipaşazâde Sezâi Bey, İsmâil Safâ, Tevfik Fikret, Hâlid Ziyâ Bey, Cenab Şehâbeddin, Halit Nâzım, Nabizâde Nazım, Ahmet Hikmet Bey, Süleyman Nesib Bey, Rıza Tevfik Bey, Fâik Ali Bey Hüseyin Siret Bey, Hüseyin Cahit Bey, Mehmet Rauf Bey, İbrâhim Cehdi Bey, Hüseyin Suad Bey and Celal Sâhir Bey were included in those assessments.

Keywords: Antolgy, history of literature, Re'fet Avni, Süleyman Bahrî and criticism.

1 Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, hadiyaman03@hotmail.com.

Makale Gönderim Tarihi: 17.11.2015 Makale Kabul Tarihi: 19.04.2016

Giriş

Edebiyat tarihi, toplumların edebiyat sahasında verdiği eserlerin kronolojik bir biçimde sistematik bir yapıda ele alındığı eserlerdir. Edebiyat tarihlerinde temel unsur şair/yazar ve eser düzleminde ele alınır. Dünya literatüründe Gustave Lanson edebiyat tarihi çalışmalarını sistematik bir yapıda ortaya koyar. Lanson, edebiyat tarihini "medeniyet tarihinin bir kısmı" (Lanson,1926: 5) olarak niteler.

Türk edebiyatında tezkire geleneği bu eksikliği gidermeye çalışsa da sistematik bir yapıda modern bir edebiyat tarihçiliği ve edebiyat bilimi çalışmaları edebiyatımızda Tanzimat dönemi ile başlar. Şinasi'nin Fatin tezkiresini basması bu alana ilgiyi çekmesi açısından önemlidir. Yine Şinasi'nin Osmanlı atasözlerini "Durub-ı Emsal-i Osmaniyye" adıyla toplaması da bu konuyu destekler niteliktedir. Türk edebiyatında "Edebiyat tarihi adını taşıyan ilk eser Abdülhalim Memduh tarafından 1889 yılında yayımlanır ve Batılı modern metotlarla kaleme alınan Türk edebiyatı tarihi çalışmaları, tezkirecilik geleneğinden modern edebiyat tarihçiliğine geçişin ilk aşaması bu eserden sonra görülmeye başlar" (Sağlam, 2006: 11).

Bu dönemde edebiyat tarihi çalışmaları yapanlar arasında Şehabeddin Süleyman[2]'ı, Faik Reşad[3]'ı, Ali Ekrem[4]'i, Köprülüzade Mehmed Fuad[5]'ı ve Mehmet Hayreddin[6]'i sayabiliriz. Lanson'un bilimsel yaklaşımı Türk edebiyatında da kendine yer bulur. "Bunun yansımalarının netleştiği 1913 yılı, kültür hayatımız bakımından çok olumlu sonuçlar doğuran bir zaman dilimidir. Yeni Lisan ve Milli Edebiyat hareketinin Ziya Gökalp'ın ufuk açıcı çalışmalarıyla olgunlaşacak geniş bir aydın kitlesi tarafından benimsenmesinin yanında, her alanda Türklüğü bir bütün olarak görme eğilimi de yaygınlaşmıştır. Bunun edebiyat tarihçiliği alanındaki ilk kıvılcımı, Fuat Köprülü ile Şahabettin Süleyman'ın ortak eseridir[7] (Polat, 2002: 4).

Fuad Köprülü de Lanson'un düşüncesinden hareketle Türk Edebiyatı Tarihi isimli eserini kaleme alarak Türk kültür ve medeniyeti ile edebiyat dünyasına katkıda bulunur. Bu eser kendisinden sonra gelen çalışmalara örnek olur. "Bu kitapta Türk edebiyatı tarihini iki büyük devreye ayıran yazarlar, Âşık Paşa'dan Akif Paşa'ya kadar Arap ve Acem edebiyatlarının tesirinde gelişen Türk edebiyatını birinci devre, Akif Paşa'dan itibaren Batı edebiyatından ve halen devam eden süreci de ikinci devre olarak nitelemektedirler. Bu iki büyük devreyi alt başlıklar halinde ara dönemlere ayırarak incelemişlerdir" (Sağlam,2006: 13). Yine bu dönemde edebiyat tarihi çalışmalarındaki edebiyat tarihimizde önemli isimlerden birisi de İbrahim Necmi Dilmen'dir.[8]

Edebiyat tarihi çalışmalarında temel mesele objektif bir şekilde eserleri değerlendirmektir. Fakat bu konu gerçekten zor bir meseledir. Tüm eserlere ulaşmak, bütün türleri değerlendirecek edebiyat bilgisine sahip olmak, devri bilmek, şahısların biyografilerine eksiksiz

2 Şehabeddin Süleyman, Tarih-i Edebiyât-ı Osmâniye, İstanbul: Sancakyan Matbaası, 1328.

3 Faik Reşad, Tarih-i Edebiyât-ı Osmâniye, İstanbul: Zerafet Matbaası.

4 Ali Ekrem, Tarih-i Edebiyât-ı Osmâniye, cüz. 1, İstanbul, 1328.

5 Köprülüzade Fuad, Türk Tarih-i Edebiyâtı Dersleri, İstanbul, 1329,

6 Mehmed Hayreddin, Tarih-i Edebiyat Dersleri, Konya: Vilâyet Matbaası, 1330.

7 Köprülüzade Mehmed Fuad ve Şehabeddin Süleyman, Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyâtı, İstanbul: Tefeyyüz Kitabevi, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1332.

8 İbrahim Necmi, Tarih-i Edebiyat Dersleri, 2 cilt, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1338.

ulaşabilmek gibi. Ahmet Hamdi Tanpınar bu sorunu şu şekilde ifade eder: "Edebiyat vakıalarını zaman çerçevesi içinde olduğu gibi sıralamak, birbiriyle olan münasebetlerini ve dışarıdan gelen tesirleri tayin etmek, büyük zevk ve fikir cereyanlarını ayırmak, hulâsa her türlü vesikanın hakkını vererek bir devrin edebî çehresini tespite çalışmak, edebiyat tarihinden beklenen seylerin en kısa ifadesidir" (Tanpınar, 1956:11).

Edebiyat tarihlerinde farklı yöntemlerle eserler ortaya konulur. Tür merkezli bir yaklaşım, şahıs merkezli bir yaklaşım ya da dönem merkezli yaklaşımlar bugüne kadar yazılan edebiyat tarihlerinde sıkça kullanılan yöntemler olarak yer alır. Bu incelemeye konu olan eserde nasıl bir yöntem izlendiği tespite çalışılacaktır. Resimli Müntehabât-ı Edebiyye, Hicri 1329 (1911) tarihinde Mekatip-i İdadiye muallimlerinden Refet Avni ve Mektep-i Sultâni muallimlerinden Süleyman Bahrî tarafından kaleme alınan bir antolojidir.

Tanzimat ve Servet-i Fünûn dönemi şairleri ve yazarlarının edebî kişilik ve önemli eserleri hakkında bilgi verilir. Kısa biyografik bilgilerden sonra seçme metinler yer alır. Doğum tarihleri, ölüm tarihleri, aile bilgileri, eğitim bilgileri, yabancı dil bilgileri, siyasi kişilikleri, devlet yönetimindeki yerleri, Batı edebiyatından etkilendikleri isimler, dil ve üslup özellikleri, hangi edebi döneme tabi oldukları, ahengi akım mensubu oldukları ve hangi eserle edebiyat dünyasında yer aldıkları ele alınır.

1. Şahıs Seçimi ve Şahısların Edebi Özellikleri

İlk ele alınan şahıs Tanzimat dönemi Türk edebiyatının kurucusu olan Şinasi'dir. Şinasi'nin Paris'e maliye eğitimi için gönderilmesi ve orada Fransız Lamartin ve Renan ile tanışıp edebiyata yönelmesi ve gazeteciliğine değinilir. Şinasi'ni eserlerinin az fakat etkisinin fazla olması ön plana çıkarılır. Edebiyatımızda birçok ilki gerçekleştiren Şinasi'nin tenkitçiliği ülkemizdeki ilklerden biri olarak nitelendirilir.

Ziya Paşa'nın genç yaşında Arapça, Farsça ve Fransızca eğitimi alması, mutasavvıfâne söz söylemeyi sevmesi ve hürriyete düşkünlüğü ön plana çıkar.

Sadullah Paşa, Sadullah Paşa; âlim, siyasi ve şair olarak nitelenir. Osmanlı Devleti'nin geleceği ile ilgili önemli kararları olmuştur. Rüştiye Mekteplerinin düzenlenmesinde önemli rol oynar. Sadullah Paşa iyi derecede Fransızca bilir.

Namık Kemal ile Şinasi özdeşleştirilir. Kemal'in kendine has bir üslubu, söyleyiş tarzı ve dili vardır. Namık Kemal'in zirve eserleri olarak "Celâleddin Harzemşâh" ve "Cezmi" isimli eserleri gösterilir. Namık Kemal'in fikir dünyası belirgindir. Şiirlerindeki dil ve üslup; sadelik, şiddet ve akıcılık kelimeleriyle karşılanır.

Recâizâde Ekrem'in Tâ'lim-i Edebiyât'ının önemi vurgulanır. Ekrem'in eserlerinde Arap ve Acem edebiyatının etkisinden dolayı duygusallık ve gelenekselliğin ön planda olduğu belirtilir. "Takdir-i Elhân'ın eleştiri, "Zemzeme" isimli eseri ise şiir kitabıdır. "Atâlâ" tercümesi Fransızcaya hâkim olduğunu gösterir niteliktedir.

Hamit'in, ölümü tema alan eseri "Sahra"dır. Şair, dünyayı kendi hayaliyle kıyasladığında dünyayı sönük ve renksiz bulur. Kendi duygularıyla renklendirir ve bir hüviyete kavuşturur.

Samipaşazade Sezâi Bey, Sergüzeşt romanı ile özdeşleşen yazarın realist tavrı öne çıkarılır. Sezai Bey'in ince ruhlu bir insan olduğu, üslup olarak da sade ve temiz bir Türkçe kullandığı tespit edilir.

İsmâil Safâ, kelimeleri kendi zevk ve arzusuna göre istediği şekle sokabilen şair için "şâir-i

mâderzâd"(anadan doğma şair manasında) kavramının kullanıldığı ifade edilir.
Arapça, Farsça ve Fransızcayı bilen Tevfik Fikret'in hem gelenekten hem de modernizmden beslendiği ve Fikret Bey'in Osmanlı Edebiyatı'nın çizgisini değiştirdiği anlatılır. Servet-i Fünun'da dersler veren şair, iktidarın hışmına uğrayarak meşrutiyet devrine kadar sessiz kalır. Güzel kelime seçme konusunda bir yeteneğe sahiptir. Söyleyiş şekli, ince fikirlerle süslü ve güzeldir. Eserlerinde hayalden ziyade his ve fikir hâkimdir. "Haluk'un Defteri", "Rubab-ı Şikeste" kadar etkili olmamıştır.
Hâlid Ziyâ Bey, Avrupa'da eğitim görmesi ve Edebiyat-ı Cedide'nin üyesi olması ön plana çıkarılır. Batı Edebiyatının derinliklerini, inceliklerini edebiyatımıza uygulayan yazarın "Mâi ve Siyah" ile "Aşk-ı Memnu" romanları delil olarak gösterilir. Üslubu ile Osmanlı edebiyatı'nda bir ekol tesis eden Halid Ziya Bey'in kendinden sonraki gelen gençlere önderlik ettiği belirtilir.
Cenab Şehabettin, Şeyh Gâlip'in takipçisi olarak nitelenen şair, eleştirilere hedef olur. Eğitimini aldığı Hamid ve Sezai mektebinin en iyi öğrencisi olarak Cenab gösterilir. Cenap'ın şairliği iki şekilde değerlendirmeye tabi tutulur: "Bazen ince, hassas, ağlayan bir şairdir. Yazılarında bu hasta, melul neslin son ışıkla toprağa bakan bir yaprak hissi uyandıran süslü hassasiyeti görülür. Bazen ise Cenab, bütün zekiliğiyle yükseklere, büyüklüklere konuşan fakat sınırlı daha şekli bir Hamîd ruhu taşır; kelimeleri bir kuyumcu hassasiyetiyle oluşturur. Kelimelerden mücevher kuleler, fıstık yeşili yollar, yasemin kokulu hayaller, gümüşten denizler yaratır. Kelimelerin birbiriyle çarpışmasını sever, aralarındaki özel ilişkileri bulur ve gözyaşları onda bir billur gibi dökülür."
Halit Nâzım, (Ahmet) Reşid Bey, Osmanlı Edebiyat-ı Cedide'sinin pek önemli ve değerli bir şahsiyeti olarak değerlendirilir. Saray kâtipliğinden sonra Kudüs sancak beyi ve Lahip vâliliği görevlerinde bulunan. Fransızca bilen doğu ve Batı edebiyatına da hâkim olan bir şahsiyet olduğuna değinilir. Eserleri realist olup üslubu sağlam, samimi ve açık olan şairin edebiyat incelemeleri yaptığı makaleleri tavsiye edilir.
Nabizâde Nazım, Edebiyât-ı Cedide'de yer alan lirik tarzda şiirler kaleme alan üslubu ince ve sâde, nesri, nazmından daha kuvvetli olan bir sanatkâr olarak nitelenir. "Zehra" romanı ve "Fâtih" manzumesi sanatkârın ön plana çıkan eserleri olarak edebiyat dünyasında yer alır.
Ahmet Hikmet, küçük hikâyeler ve düz yazılar yazan sanatkâr gerçekçi özelliğiyle konu alınır. Yazılarını doğal bir tutumla kaleme alan yazarın son yazılarında eski edebiyat taraftarı göründüğü tespiti yapılır. Dağınık yazılarından başka, "Haristan ve Gülistan"ın en büyük eseri olduğu ifade edilir.
Süleyman Nesib'in, ince, hazin bir şair olarak eserlerinde, endişeli bir özen gösterdiği ve ihtiyatlı bir üsluba sahip olduğu ifade edilir.
Rıza Tevfik Bey, hatiplik, doktorluk, filozofluk ile uğraşan bir şahıs olmasına karşın şairlik kudreti ön plana çıkarılır. Yazılarında şahsiyetini gösteren, düz bir üsluba sahip, lisanı o kadar iyi olmayan, güzel şiir söyleyen bir şair olarak nitelenir.
Fâik Ali Bey, erken yaşta şiir yazmaya başlayan şairin üslûbu, geniş hayali ve nazik söyleyişi ile ortaya çıkan Edebiyat-ı Cedide'nin, Servet-i Fünûn heyeti edebiyyesinin önemli bir üyesi olarak değerlendirilir.

Hüseyin Siret Bey, Edebiyât-ı Cedide'nin tanınmış simalarından olması ve tabiatın inceliklerini, derinliklerini anlayan hassas bir şair olarak ön plana çıkar. Sürgün hayatının şairin hayatında izler bıraktığı, gereksiz sözcüklerle yüklenen dilinin yetersizliği belirtilir.
Hüseyin Cahit Bey, fikirlerindeki ve üslubundaki sağlamlıkla edebiyat dünyasında yer alan bir şahıs olarak ortaya konur. Dergileri hakkında da bilgiler verilerek tavsiyelerde bulunulur: "Kavgalarım" özellikle okumaya yaraşır tarihi-eleştiri dergisidir. Buradan o dönemin edebiyat dünyası ile ilgili tarz ve cesur cevapları okuyarak bilgi edinilebilir.
Mehmet Rauf Bey, Edebiyat-ı Cedide'nin önemli bir ismi olması, insan ruhunun en derin köşelerine kadar inmesi, onu açıklaması ve incelemesi yönüyle ön plana çıkarılır. Zarif bir üslup, hislerinde ve fikirlerinde incelik ve bir asalet yazarın özellikleri olarak verilir.
İbrâhim Cehdi Bey, (Süleyman Nazif Bey) Servet-i Fünûn neşriyât-ı edebiyesinde yazılar kaleme alan nesirde kendini kanıtlayan bir şahıs olarak tanıtılır. Üslup ve edebi kişiliği şu şekilde ifade edilir:" Manzumelerinde ağır bir üslup, karanlık ve rehavet görülür. Edebi kişiliğinde nazik, ince bir tavır yerine katı, sert bir söylemi vardır."
Hüseyin Suad Bey, Hayatı eserlerine yansıtmada başarılı olan Komünist bir şair olarak nitelendirilir.
Celal Sahir, şiir okumayı çok seven üslubu sade bir şair olarak nitelenir. Nazımla ilgilenmesine karşın nesirde daha iyi olduğu ifade edilir.

2. Seçilen Eserlerin Tür ve İçerik Özellikleri

2.1. Nazım

Şinasi'nin "M**ünâcaat**"ına Ziya Paşa'nın "Terkib-i Bend"ine Sadullah Paşa'nın "On Dokuzuncu Asır" manzumesine, Namık Kemal'in "Hürriyet Kasîdesi" ve "Vâveylâ" isimli şiirlere yer verilir. Recaiz**â**de Mahmut Ekrem'in "Vecd" , "Tasvîr", "Ah Nijad", "Makber", "Yad Et", "Yakacık'da Akşamdan Sonra Bir Mezarlık Alemi", "Zemzeme", "Hugo'dan", "Bir Kuş", "Hülyâda Bir Temâşâ", şiirleri seçilir. Abdülhak H**â**mit'in "Türbe-i Fâtihi Ziyâreti" ve "Makber" isimli şiirinden bir parçaya yer verilir. İsmail Safâ Bey'in "Kamere Hitâb", "Hastalık Eseri", "Kitâbullah", "Öksüz Ahmet", "Tevbe", "İhlâfe" ve "Şefâlet-i Bârda" şiirlerine yer verilir.
Tevfik Fikret'in "Sultâniye'ye", "Ferdâ", "Sis", "Vâlideleri Vefât Etmişti", "Verin Zavallılara", "Balıkçılar", "Hemşirem İçin", "Hasan'ın Gazası", "Kamis Yusuf", "Haluk'un Vedâı", "Ümid Ölmez!", "Ramazan Sadakası", "Derd-i Nihân", "Akşam", "Ninni", "Balıkçılar", "Karlar", "Yeşil Yurt", "Sabah Ezanında", "Kılıç", "Hayat", "Sabah Olursa", "Mâzi ve Âli", "Millet Şarkısı" ve "Nef'i" isimli şiirlerine yer verilir. Cenab Şehâbeddin'in, "Temâşâ-yı Hazan", "Saadet", "Diyojen", "Elhân-ı Şitâ" ve "Münâcât" isimli şiirlerine yer verilir. Reşit Bey'in, "Tefekkür-i Ulûhiyet", "Vâlideme", "Hatıra" ve "Her Zaman Görülür" isimli şiirlerine yer verilir. Nabizâde Nazım'ın "Fâtih" ve "Anadolu Hisarı'nda Bir Mezarlık" isimli şiirlerine yer verilir. Süleyman Nesib'in, "Hakikate Doğru", "Tebessüm-i Zılâm" ve "Hande-i Âdem" isimli şiirlerine yer verilir. Rıza Tevfik Bey'in "Serâb-ı Ömrüm", "Issız Geceler", "Balaban Dağları" ve "Gelibolu'da Hamza Bey Sahili ve Ayaşma İçin" şiirlerine yer verilir. Fâik Âli Bey 'in "Tabiden Evvel", "Mehtâb", "Mesire-i İlham" ve "Haymenişîn" isimli şiirlerine yer verilir. Hüseyin Siret'in, "Gurubdan Sonra", "Yıkık Köy", "Mahmut Paşa'ya", "Ayşecik", "Nevâ-yı Hicran" ve "Bülbül" isimli şiirlerine yer

verilir. İbrâhim Cehdi Bey'in **"**Tekâsüf-i Âmâl", "Nağme-i Hayât" ve "Evgene Delacroix**"** isimli şiirlere yer verilir. Hüseyin Suad Bey'in "Hilâl-i Nev" ve "Tabut" isimli şiirlerine yer verilir. Celal Sâhir Bey'in "Babama", "Enin", "Girit", "Yas" gibi şiirlerine yer verilir.

2.2. Edebiyat Tarihi ve Tenkit

Şinasi'nin "Cerîde-i 'Askeriyye" isimli makalesinde Osmanlı'nın savaşmayı çok iyi bilen torunlarından, Türk milletinin evlatlarının asker olarak dünyaya gelmesinden ve askerlik için canlarını seve seve feda edebileceğinden bahsedilir. Devletin Asya ve Avrupa'daki geniş topraklarını korumak için bu askeri birimin kurulduğu dile getirilir.

Ziya Paşa'nın "Hukuk-u Muhâkem" makalesinde hukuk sisteminden bahsedilir. Bizdeki hukuk sisteminin şer'i hukuk olduğu ve içlerinde en sağlam olanının bu olduğunu ifade eder. Kur'an tebliğ edileli bin iki yüzden fazla olmasına rağmen herhangi bir bozulma olmadığını Fransa'nın oluşturduğu Mecellenin bunu taklitten ve tercümeden öteye gitmediğinden bahseder.

Namık Kemal; "Vatan", "İttifak" ve "İstikbal" isimli yazılarında Osmanlı devletinin ittifak ile geleceğinin güzel olacağını Avrupa'dan örneklerle açıklar. "Şâ'ir", isimli eserde şiirin ve şâirin tarifini yapar.

Samipaşazâde Sezai, "Bir Makale-i Edebiye"de, yabancı dil kullanımı ve edebiyatın sevdirilmesi gerektiğini anlatır.

Namık Kemal, Takrîz (Ta'lim-i Edebiyâta), sözün ve edebiyatın kudreti üzerinde durur.

Recaizade Mahmut Ekrem, Takdir-i Elhan'da edebiyatta mantık olmaz, fikir, his ve hayal olmalıdır görüşünü ileri sürer. Ekrem, bir şair şiirini ahlak dersi vermek için kullanmamalıdır. Şiir resim gibi olmalıdır düşüncesine sahiptir.

Halit Ziya Uşaklıgil "Hikâye" isimli makalede hikâye kavramını Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinden hareketle açıklar. Romantizm ve Realizm kavramlarını karşılaştırır.

Reşit Bey "Şiir Hakkında" isimli yazısında şair ve şiirin nasıl olması ya da olmaması hususunda görüş bildirir. Şairler, eski şairleri taklitten öteye gidememiştir. Bu da şiirin gelişmesi için iyi değildir. İnsanların yararlıdan ziyade gösterişli, güzel olanı tercih ettiğini söyler. Ernest ve diğerlerinin düşünceleri ile görüşlerini desteklemeye çalışır. Reşit Bey'e göre şiir, soyut olan güzeli anladığı gibi anlatan bir ruhun sesidir. Ününü anınca gönlüm zevkle doldu. Ey şiir, ey esaret altındaki güzellik, ben sana büyülenmişim, diyerek bu konudaki düşüncesini dile getirir. "Tecrübe-i Tenkid" de Tevfik Fikret'in "Rübab-ı Şikestesi"ni değerlendirir.

İbrâhim Cehdi Bey, "Ebuzziyâ Tevfik Beyefendi"ye, isimli metinde edebiyat görüşlerini açıklar.

Fâik Ali Bey "Hasbihâl" isimli yazıda dil üzerine görüşlerini ifade eder.

2.3. Gezi Yazısı

Sadullah Paşa'nın "Charlottenbour Sarayı" isimli metninde Frederic'in Sarayı'ndan bahsedilir. Sarayın muhteşem bir görüntüsü olduğunu dile getirir. Şu mısralarda bunu destekler:

Bu bağda var garib hâlet
Şâyeste ona denilse cennet

Sadullah Paşa burayı temaşayı cennete benzetir. Ay karanlığının içinde sağda Frederic'in

solda zevcesinin mezarı görünür. Bunu kabirden çıkıp cennete girmeye benzetir. "Paris Ekspozisyonu" isimli gezi yazısında Paris'i ve orada açılan bir sergiyi anlatır.
Namık Kemal "Bir Mektup" isimli eserinde Hüsnü Paşa konağından hareketle İstanbul'u anlatır.
Cenap Şahabettin "Sekizinci Mektub" isimli eserde yazar Kahire'den, Mısır'dan başlayan tren yolculuğunu anlatır. Yazar, trene binmeden önce gözlem yapmaya başlamıştır. Buradaki insanları anlatmıştır. Tren yolculuğuna başlamadan önce yaşananlar ve yolculuk esnasında gördüklerini anlatır. Bazen bir çöl tozuyla baş başa olduğunu, bazen gölleri, bazen de Nil nehrini ve hayat verdiği bölgeleri dile getirir. Yazar çöl tozu adeta kıyafetlerimizle dalga geçiyordu diyerek durumu özetler.
Hüseyin Cahit Bey "Hayât-ı Muhayyel" isimli eserde şimdiki âlemlerden pek uzaklara gitmiştik aramızda ebedi fırtınalarla cenkleşen denizler vardı diyerek başlar. Yazar hayalindeki köyü, insanları, hayatları tasavvur eder. Deniz kenarında yeşil küçük bir köy ve insanlar birbirinin hizmetçisi, dostu olan bir köy düşünür. İnsanların ve insani ilişkilerin çok iyi olduğu bir köydür yazarın muhayyilesindeki.
Samipaşazâde Sezai, "Adada Birkaç Gün" isimli gezi yazısında Heybeliada'yı "İkiyüzelli Kuruşa Bir Asır" isimli gezi yazısında ise Çamlıca'yı anlatır.

2.4. Felsefe

Sadullah Paşa "Ta'ziyetnâme" isimli eserde başına gelen kara haberden sonra bu metni kaleme aldığını dile getirir ve bu dünyada insanların ölüme karşı mağrur olmamaları gerektiğinden bahseder. Bunun herkesin başına geleceğini düşünerek teselli bulmaya çalıştığını ifade eder.
Recaizâde Mahmut Ekrem, "Tahattür" isimli metinde Nijad'ın bir bahar çiçeği kadar bile ömür süremeden göçüp gitmesinden söz eden yazarımız. Eskiden oğluyla birlikte gezdiği kırları hatırlar ama artık kendisi yoktur. Nijad'ın muhayyilesi ile birliktedir. Bunun zorluğundan bahseder. "Zavallı Baba" da İstanbul'da birlikte çok güzel zaman geçiren baba oğuldan bahseder. Bunların iki vücut olduklarını ancak gölgelerini birbirinden ayırmanın imkânsız olduğunu dile getirir. Baba yaşlanmış oğul vefat etmiştir. Babanın dayağı, direği yıkılır. Zavallı baba acı çeker. Nejad Ekrem ölmüştür. "Bir Â'mâ Çocuğuñ Tahassürü" isimli metinde gözleri görmeyen bir çocuktan bahseder. Bu çocuk ne dağları, taşları, akan suları ne de baharın gelişini görebilmiştir. Bu durumdan üzüntü duymamaktadır. Ancak en sonunda bari sadece annemi görebilseydim demesi ile yürekleri burkar.
Samipaşazade Sezai, "Kardeşim Bâki Bey Merhûmun Kitâbe-i Seng-i Mezârı" isimli yazıda ölüm ile hayatı karşılaştırır.
Celal Sâhir Bey, "Ufülün" isimli metinde erken yaşta ölen kızından bahseder. Onu toprağa vermenin güçlüğünden onun yerine başka ölecek olan hasta kişilerin, bedbaht hayat sürenlerin olduğundan bahseder. Bir noktada isyan etme noktasına gelir. Daha sonra hayatın normal akışına geçmesinden ve o gün duyduğu acının zamanla unutulmasından hüzün duyar. Kızına, bizden iğrenme diyerek özür diler.
Halit Ziya Uşaklıgil, "Mezar" isimli metinde mezarın sadece bir taştan oluşmadığı dile getirir. Burası ebedi istirahatgâhın beşiğidir. Burada kalp durur, gözler kapanır Başka bir cihanın girişidir. Hayatın esiri olan ruh kutsal ışığını mezarda açar. Vücutta hapis olan ruh orada serbesttir.

2.5. Roman ve Hikâye

Namık Kemal'in "Cezmî" isimli romanındaki askerliğin önemi ile ilgili bölümden seçme yapılır, bir parça verilir. Reşit Bey'in "Şefkat", Ahmet Hikmet'in "Nakiye Hala", "Bir Damla Kan" hikâyesi seçilir. Hüseyin Cahit Bey'in "Hasta Çocuk" hikâyesine yer verilir. Mehmet Rauf'un "Mehtâb", "Bârân-ı Bahâr" ve "Bahr-ı Muhitte" isimli hikâyelerinden seçme yapılır. Samipaşazade Sezai'inin "Kediler" hikâyesine yer verilir.

2.6. Tiyatro

Hamid'in "Târık", "Eşber", "Nesteren", "Tezer", "Zeynep", "Finten" ve "Duhter-i Hindûden" tiyatro eserlerinden bir parça verilir.

2.7. Mektup ve Hatırat

"Abdulhak Hâmid Beyden Recâizâde Ekrem Bey'e Yeşil Memleket" isimli mektup da Hindistan'dan ve memleketin yeşile veda etmesinden bahseder. Ayrıca "Zemzemeyi nasıl okuduğunu anlatır.

"Abdulhak Hâmid Bey'in Sezâî Bey'e Bir Cevâbı"nda Çamlıca'nın güzelliğinden ve onun şiirlerine yansımasından bahseder. Çamlıca'nın bir benzerinin ne Amerika'nın ormanlarında ne de İtalya'nın müzelerinde bulmak mümkündür ifadesi ile Çamlıca'nın önemini gözler önüne serer. Burada, hissettiği duyguları ve dostlarıyla birlikte yaşadıklarının muhayyilesini unutmanın mümkün olmadığını dile getirir. Çamlıca'yı sadece vatan olarak görmez aynı zamanda şairliğin doğduğu yer ve ana olarak görür.

Cenap Şehabettin "Eytâm-ı Şühedâ'ya" isimli eserde yirmi yıl önce küçük bir çocukken çok sevdiği babasının cepheye gidişini ve bu gidişle birlikte nelerin vuku bulduğunu anlatır. Babası ile vedalaşırken onu bırakmak istememesi, annesinin ve kendisinin babasının arkasından ağlayarak kalmasından bahseder. Şehadet şerbetini içtikten sonra ise o artık bizim gurur kaynağımızdır diyerek, küçük bir çocuğun yaşadığı elemi dile getirir.

Halit Ziya'nın "Gurub", "Seyyar-ı Feza", "Ağlarım", "Fırtına", "Muamma-yı Muallak", "Fevvare-i Ateşin", "Bir Kalb Ki Bir Mezar", "Zevce", "Şelale-i Müncemid", "Hayat mıdır?", "Ömr-i Tehi" ve "Ölümünden Sonra" isimli eserlerine yer verilir. Bu eserlerde günlük hatıralar ve düşünceler açıklanır.

Ahmet Hikmet "Dünyâ Yaratılırken" isimli makalede kadına olumsuz bir bakışla değinir. Hamit, "Garez" isimli bir yazıda iftira kavramını ele alır. Ekrem "Bir Manzara-i 'Ulviye" isimli metinde iki yaşındaki bir çocukla on yedi yaşındaki bir genç arasında geçen konuşmalar ve tavırlarına yer verilir. Cenap Şahabettin "Zâviye-i Felâsefe" isimli yazıları ile hatıralarını anlatır. Döneminde büyük ilgi uyandıran yazılardır.

Şinasi'nin Tasvir-i Efkâr'dan alınan şiirinden sonra İstanbul'un güzellikleri ile ilgili bir yazısına yer verilir.

3. Edebi Subjektiflik/Değerlendirme(me)

Şahısların hayatları anlatılırken bilimsel ve edebi yaklaşımların yanında kişisel düşüncelere ve subjektif yaklaşımlara da yer verilir. Sadullah Paşa'nın "Abdülhamid'in lütf etmiş gibi yurt dışına elçi olarak gönderilmesi ile vatandan uzaklaştırılmıştır. Bu durum Sadullah Paşa'yı derinden etkilemiştir."

Ölmüş olan Şinasi için merhum ifadesi kullanılır. *"Bizde edebiyata ilk boy tekvînı nefy eden İbrahim Şinâsi merhumdur*" (Refet Avni; Süleyman Bahrî, 1329:3).

Namık Kemal'in edebiyat yönündeki sıkıntıları siyasete olan ilgisi ile açıklanır. "*Yalnız, Kemal'in katili siyaset olmuştur*" (Refet Avni; Süleyman Bahrî, 1329:3). Namık Kemal'in İran edebiyatından etkilenmesi ikayet garibesi olarak nitelenir. *" Hayâlini Acemin sıklet ü ikayet-i garibesinden kurtaramamıştır (*Refet Avni; Süleyman Bahrî, 1329:26).

İsmâil Safâ, edebiyat tarihinin en renkli simalarından birisidir şeklinde sübjektif bir yaklaşımla anlatılır. *"Târih-i edebiyâtın en âhenkli, en râzih, en masum bir simâsı da İsmâil Safâ merhumdur*" *(*Refet Avni; Süleyman Bahrî, 1329:200).

Hâlid Ziyâ Uşaklıgil ile ilgili kıymetli, becerili ve değerli gibi sübjektif değerlendirmeler yapılır. *Avrupa Mekteb-i Edebiyye-yi Osmaniyye'sinin müstesni ve mümtâz bir sîmâsı, Edebiyât-ı Cedîde'nin kıymettar bir 'âmili de Hâlid Ziyâ Bey'dir* (Refet Avni; Süleyman Bahrî, 1329:256).

Cenab Şehâbeddin, Edebiyât-ı Cedide'nin en belirgin, en seçkin isimlerindendir ifadesi ile abartılı bir anlatım seçilir. *"Edebiyât-ı Cedide'nin en mütebâriz, en mümtaz bir simâsı da Cenab Şehâbeddin Beydir"* (Refet Avni; Süleyman Bahrî, 1329:286).

Reşid Bey gâyet iyi huylu, mütevazı, fevkalade denecek bir zekâ ve hâfızaya sahip iftihâr edilecek bir siyâsi ve yazarımızdır benzetmeleriyle objektif yaklaşımlardan uzak bir anlatım tercih edilir. "Âlem-i matbuâtı ciddi ve kıymetler makâlâtı, şaşadar ve müesser-i ilhân ve eş'ârı ile tenvir ve tezyin eden Reşid Bey Osmanlı Edebiyat-ı Cedide'sinin pek mümtaz ve muhterem bir zekâsıdır" (Refet Avni; Süleyman Bahrî, 1329:319).

Bu tarz subjektif değerlendirmeler eserde çokça yer alır. Yapılan değerlendirmelerin bilimsel kriterlere uygun olmaması edebiyat tarihçiliğinin Türk edebiyatında gelişmesini engeller niteliktedir.

4. Sonuç

Edebiyat tarihimizde antolojik nitelikte verilen eserlerde edebiyat bilimini aydınlatır. Türk edebiyatında dönemi itibariyle bir ihtiyacı karşılamak için hazırlanan bu eserde şairlerin ve yazarların eserlerinden örnek metinler seçilir. Bu metinlerin türleri ise "mektup ve hatırat", "tiyatro", "roman ve hikâye", "felsefe", "gezi yazısı", "edebiyat tarihi ve tenkidi" ve "nazım"dır. Antolojiyi hazırlayan iki kişi olduğundan ve hangi bölümü kimin hazırladığı belirli olmadığından yapılan değerlendirmeler metin üzerinden hareketledir. Antolojiyi hazırlayanlar seçtikleri metinler anlamında (bağlamında) objektif kriterler ortaya koymalarına karşın şair ve yazarlarla ilgili değerlendirmelerinde subjektif bir değerlendirme yapmışlardır. Bu da ülkemizdeki edebiyat biliminin eserin kaleme alındığı tarih itibariyle yetersiz olduğunun bir delili olarak karşımıza çıkar. Türk edebiyatı literatüründe çok tercih edilmeyen "Fikret dönemi edebiyat", "Osmanlı Edebiyat-ı Cedidesi" gibi terimsel kullanımlar edebiyat bilimi açısından tekrar değerlendirilebilecek isimlendirmelerdir.

Kaynakça

Abdülhalim Memduh. (1306). *Târîh-i Edebiyât-ı Osmaniye*. İstanbul: Mahmudbey Matbaası.

Ali Ekrem. (1328). *Tarih-i Edebiyât-ı Osmâniye*. İstanbul: cüz. 1.

Faik Reşad, (tarih yok). *Tarih-i Edebiyât-ı Osmâniye*. İstanbul: Zerafet Matbaası.

İbrahim Necmi. (1338). *Tarih-i Edebiyat Dersleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire. C.2.

Köprülü, M.F.(1329). *Türk Tarih-i Edebiyâtı Dersleri*. İstanbul: ss.80

Köprülü, M. F.; Şehabeddin Süleyman, (1332). *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyâtı*. İstanbul: Tefeyyüz Kitabevi, Şirket-i Mürettibiye Matbaası.

Köprülü, M. F. (1926). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Millî Matbaa.b. 2.

Lanson, G. (1926). *Târîh-i Edebiyatta Usul*. (çev. Yusuf Şerif). İstanbul: Matbaa-i Amire.

Mehmed Hayreddin. (1330). *Tarih-i Edebiyat Dersleri*. Konya: Vilâyet Matbaası.

Polat, N.H. (2005). "Türk Edebiyatı Tarihi Çalışmalarının Neresindeyiz?". *Beşinci Türk Kültürü Kongresi-Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği (17-21 Aralık 2002) Bildirileri Kitabı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. Edebiyat C. II. s. 4.

Refet Avni; Süleyman Bahrî. (1329). *Resimli Müntehabât-ı Edebiyye*, İstanbul, Kanaat Matbaası.

Sağlam, N. (2006). Tarihimizin En Girift Labirenti: Türk Edebiyatı Tarihi, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.4, S. 7, ss. 9-23.

Şehabeddin Süleyman. (1328). *Tarih-i Edebiyât-ı Osmâniye*. İstanbul: Sancakyan Matbaası.

Tanpınar, A. H. (1956). *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE YAPILAN İDARİ REFORM ÇALIŞMALARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ*

Fevzi KAYA[1]

Öz
Türk kamu yönetiminde bulunan aksaklıkları ortadan kaldırma adına geçmiş dönemlerden bu yana idari reform çalışmaları başvurulan popüler bir uygulama haline gelmiştir. İdare sistemini düzenlemek için ortaya konulan çabalar Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras kalmıştır. Bilhassa Tanzimat Dönemi'nden başlayıp Cumhuriyet'in kurulması ile devam ederek günümüze kadar gelmiştir. Önceleri yabancı uzmanlara hazırlatılan raporlar sonraları Türk uzmanlar tarafından yaptırılmıştır. Kaleme alınan bütün çalışmaların ortak amacı Türk idari mekanizmasını çağa uygun hale getirmek olmuştur. Bu çalışmada öncelikle idari reform ele alınacaktır. Sonrasında ise Cumhuriyet Dönemi'nde yabancı uzmanlarca kaleme alınan Neumark, Barker, Dorr, Thornburg ve Martin-Cush raporları ile yerli kuruluşlarca planlı dönemde ortaya konulan Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi, İdari Reform Danışma Kurulu Raporu ve Kamu Yönetimi Araştırma Projesi gibi kapsamlı raporların tespit ettikleri temel sorunlar ve çözüm önerileri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İdari Reform, Kamu Yönetimi, Yabancı Uzman Raporları, İdari Reform Raporları.
JEL Kodları: Z18, Z19.

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ADMINISTRATIVE REFORM WORKS OF THE REPUBLIC OF TURKEY

Abstract
Administrative reform efforts have been a popular practice for a long time to eliminate disorders in Turkish public administration. The preparations for improvement of administration have been inherited from the Ottoman Empire to the Republic. In particular, there has been an effort beginning from the Tanzimat Period, continue with the establishment of the Republic until the present day. The reports formerly prepared by foreign experts were then conducted by Turkish experts. The main aim of all the efforts has been accommodating Turkish administrative mechanism to the modern world. This study will primarily discuss administrative reforms and the reasons for applying the reforms in the management, then main problems and recommendations which are identified by Neumark, Barker, Dorr, Thornburg and Martin-Cush reports prepared by foreign experts of the Republican Era, and MEHTAP, İYD, and KAYA prepared by domestic institutions in the planned period will be examined.

Keywords: Administrative Reform, Public Administration, Foreign Expert Reports, Administrative Reform Reports.
JEL Classification: Z18, Z19.

* Bu çalışma 29-31 Mayıs 2014 tarihinde SDÜ tarafından Isparta'da yapılan II. Uluslararası Davraz Kongresi'nde sunulan "Türkiye Cumhuriyeti'nde Yapılan Önemli İdari Reform Çalışmaları Üzerinde Bir Analiz" adlı bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

1 Arş. Grv., Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, fevzikaya@sdu.edu.tr

Makale Gönderim Tarihi: 17.06.2015 Makale Kabul Tarihi: 31.03.2016

Giriş

Toplumda zaman içerisinde sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlar başta olmak üzere birçok alanda değişiklikler yaşanmakta ve meydana gelen değişimler toplumdaki kurumları da etkilemektedir. Yönetim mekanizması ayakta durabilmek için değişimleri dikkate almak zorundadır. İdarede ya da kamu yönetiminde reform yapmanın yeni bir olgu olmadığını belirtmek gerekmektedir. İdarede reform yapmanın sadece bazı ülkelere özgü bir özellik olmadığı neredeyse bütün ülkelerin değişik aralıklarla başvurdukları bir gerçeklik olduğu belirtilmektedir. Tabii genellikle olağanüstü dönemlerin akabinde başvurulduğu bilinmektedir (Ar, 1984: 175).

Türkiye'de idari reform çalışmalarına genel olarak bakıldığında aslında bu çalışmaların Cumhuriyet öncesi dönemden kalma bir alışkanlık olduğunu görürüz. Osmanlı Devleti'nde hâkim olan güçlü merkeziyetçi yönetim anlayışı Cumhuriyet döneminin de bürokratik yönetim geleneği olmuştur (Çevik, 2007: 57). Osmanlı döneminden kalma bir alışkanlık olan çabaların ortaya konulmasının tek amacı ülkeyi dolayısıyla da yönetim yapısını içine düştüğü zor durumdan kurtarmaktı. Ülkedeki idari reform sorunu ve ona çözüm arayışları adeta 'bitmeyen bir senfoniye' dönüşmüştür (Yayman, 2008: 5). Şaylan ise bu durumu şöyle izah etmekte; Türk tarihinin son 200 yıllık geçmişine baktığımızda her alanda sürekli bir hale gelen reform çalışmalarını görürüz ve tabi bu çalışmalar devlet örgütünde de kendini göstermiştir (Şaylan, 1973: 15). Reform yapma kısacası gelişme ve istenilmeyen durumdan kurtulmanın reçetesi olarak görülmüştür. Batıdaki gelişmeler takip edilip örnek alınarak idari kurumlardaki bozulmaların son bulacağına inanılmıştır (Şaylan, 1974: 123). Reform yapmadan evvel reformları başarılı bir biçimde hayata geçiren ülkelere ve toplumlara yakından bakılmıştır yani etkilenme genellikle söz konusu olmuştur (Sezen, 2009: 36). Osmanlı dönemi idari reform çabalarının Kanuni Sultan Süleyman döneminden sonra başladığını söyleyebiliriz daha sonraki dönemlerde ise hız kazandığına şahit olmaktayız, özellikle II. Mahmut ve Tanzimat dönemlerinde doruk noktaya ulaşmıştır (Kara, 2006: 149). Osmanlı dönemi reform çalışmaları özellikle 1800'lü yıllarda hız kazanmıştır ve bu dönemde Prens Sebahattin tarafından yapılan "Türkiye Nasıl Kurtulur" adlı çalışma bilinen en popüler çalışma olarak göze çarpmaktadır (Yayman, 2008: 2). Karaer'e göre Tanzimat'tan günümüze gelinceye kadar yönetim sistemi nasıl daha iyi bir hale getirilebilir ile ilgili çabaları görmek mümkündür (Karaer, 1987: 25-26). Konumuz Cumhuriyet dönemini incelemekle sınırlı olduğu için Osmanlı döneminde yapılmış çalışmalar üzerinde durulmayacaktır.

Bu çalışmamızda yabancı uzmanlar tarafından hazırlanan Neumark, Barker, Dorr, Thornburg ve Martin-Cush Raporları ile Cumhuriyet Döneminde yerli uzmanlarca hazırlanan MEHTAP, İYD ve KAYA çalışmalarının idarede reform adına saptadıkları başlıca sorunlar ve çözüm önerileri ortaya konulacaktır. Belirtilmelidir ki idarede reform adına gerek yabancılarca gerekse de yerli uzmanlarca kaleme alınan başka çalışmalar da mevcut fakat çalışmamızın kısıtlılığı nedeniyle onlara değinmedik. Yapılan tespitler idari reform konusu üzerine yaptıkları çalışmalarla ön plana çıkan Tacettin Karaer, Bülent Kara, Burhan Aykaç, Hüseyin Yayman, Turgay Ergun, Arif Payaslıoğlu, M. Kemal Öktem, Fikret A. Ar, Kenan Sürgit, Gencay Şaylan ve Cahit Tutum'un çalışmalarının incelenmesi sonucunda yapılmıştır. Raporların tespit ettiği sorunlar ve çözüm önerileri tablolarda belirtildiği şekliyle ortaya konulmuş ve son olarak idari sistemimizde bir kısır döngü halini alan reformlara yönelik

bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Aşağıda öncelikle kavramsal açıklamalar yapılacaktır. Cumhuriyet döneminde yapılan reform çalışmalarına duyulan ihtiyaca ve idari reformların başlıca iki kısımda ele alındıklarına kısaca değindikten sonra hem yabancı uzmanlarca hem de planlı dönemde yerli uzmanlarca yapılan çalışmalardan bahsedilecektir.

1. Kavramsal Açıklamalar

1.1. Reform

Reform problemlere çözüm arayışının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Caiden, 2009: 67). Reform kavramı "Yeniden biçimlendirme. Bir sistem, kurum veya yapının zor ve tehdit edici yöntemlere başvurmadan, uzlaşmacı usullerle değiştirilip daha iyi, daha arzulanır bir şekle büründürülmesi eylemi. Baskıyla değil ikna yoluyla, tümden değil parça parça, değişimin kurullarını zorlamadan evrimsel bir biçimde iyileştirmeyi amaçlayan hareket" anlamına gelmektedir (Demir ve Acar, 2005: 347). Yani reformun birtakım özellikleri olmak zorundadır. Mevcut bir sistem ya da yapı yeniden gözden geçirilip uzlaşıcı yollarla varılmak istenen hedefe gitme çabası söz konusudur.

1.2. İdari Reform

Reform kavramını netleştirdikten sonra şimdi idari reform kavramına geçebiliriz. İdari reform, yönetim mekanizmasının hem gündeminde bulunmakta hem de öncelikleri arasında yer almaktadır (Caiden, 1991: 5). İdari reform (administrative reform) "idarenin işlevlerinde, rolünde atanmış-seçilmiş ilişkisinde, karar alma süreçlerinde bir denge arayışıdır" (Yayman, 2008: 6). Yani idarenin bünyesinde, işleyişinde ve yönetim biçiminde bir takım reformlar gerçekleştirmedir (Tortop vd., 2007: 447). İdarenin belirlenen ulusal hedefleri yakalaması için etkili, hızlı, kaliteli ve verimli bir düzene kavuşturulması uğraşıdır (Sürgit, 1972: 10). Yönetim sisteminde gerçekleştirilmeye çalışılan düzenlemelerin "reformcu ve dinamik" olması gerekmektedir (Ertürk, 1971: 78). İdari reform çalışmalarının herkesçe anlaşılır olması ve içeriğinde muğlâk ifadelerden kaçınılması gerektiği belirtilmektedir (Caiden, 2009: 70). Literatürde idari reform yerine farklı bir takım kavramlar da karşımıza çıkmakta bunlar yeniden düzenleme, yönetimde reorganizasyon ve yeniden yapılanma şeklindedir (KAYA, 1991). Bahsi geçen bütün kavramların ortak amacı idareyi daha işler hale getirmektir. İdari reform çalışmalarının genel olarak bürokrasinin egemen olduğu yerlerde tercih edilen bir durum olduğu belirtilmekte, sistemin iyileştirilmesinin en kısa sürede yerine getirilmesi gereken bir iş olduğunun altı çizilmektedir (Tutum, 1971: 136).

Reform hareketleriyle verimliliğin sağlanması hedeflenmekte kısacası çağı yakalama istenilmektedir (Tufan, 2009: 32). Kaleme alınan ilk çalışmadan sonuncusuna kadar hep bu durum üzerinde durulmuştur. Tabii unutmamak gerekir ki idarede iyileştirme çalışmaları yapılırken istenmeyen yeni durumlarla (new issues) karşılaşılabilir. Bazen arzu edilenden çok daha farklı neticeler elde edilebilir (Beh, 2007: 5).

İdari Reform Danışma Kurulu Raporuna göre idarede reform yapmayı gerektiren birtakım nedenler vardır. (İdari Reform Danışma Kurulu Raporu, 1972: 9-10) Bunlar:

- Toplumdaki kamusal hizmetlerin ve bu hizmetlerden yararlananların sayısının artması ve buna bağlı olarak kamu görevlerinin sayıca çoğalması
- Kamu görevleri artışının örgütlerin bünyelerini değişime zorlaması

- Kamu hizmetlerinin çeşitliliğinin idarede reform yapmayı zorunlu kılması
- Teknolojideki gelişmelerin örgüt yapısı üzerindeki etkisi
- Alt kademelerin hükümetin verdiği düzenleme kararlarından etkilenmesi
- Aşırı kuralcılık, idareyi geliştirme isteği, ülkedeki siyasi atmosfer.

İdari mekanizmada reform çalışmaları yapılırken birtakım aşamaların var olduğu bilinmektedir ve bu aşamalardan geçilerek reformlar uygulanmaya konulur. Bu aşamaları Payaslıoğlu aşağıdaki gibi sıralamaktadır: (Payaslıoğlu, 1971: 8).

- Bir araştırmanın, bir sorunun tartışılması
- Bu tartışmalardan elde edilen önerilerin tespit edilmesi
- Yapılan önermelerden bazıları üzerinde karar kılınması
- Uygulama aşamasına geçiş
- Son olarak da izleme aşamasına geçiş yani uygulamanın izlenip değerlendirilmesi.

2. Cumhuriyet Döneminde Yapılan İdari Reform Çalışmaları

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte reform çalışmaları hız kazanmış ve çalışmalarda özellikle 1930'lardan sonra bir yoğunlaşma olmuştur. Burada şöyle bir soru akla gelebilir neden idare birtakım reform çalışmalarına ihtiyaç duymaktadır? Ar'a göre idare ve toplum arasında sürekli bir etkileşim söz konusu olmaktadır. Toplum zaman içerisinde değişime zorlandıkça ve buna paralel yeni talepler ortaya çıktıkça idarede de bazı değişimler ve iyileşmeler olmak zorundadır. Yazar bu değişimlerin ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik alanlarda olduğunun altını çizmektedir (Ar, 1983: 66). Cumhuriyet döneminde yapılan idari reform çalışmaları başlıca iki kısma ayrılır. Birinci kısımda yer alanların özelliği yabancı uzmanlar tarafından kaleme alınmış olmalarıyken ikinci kısımda yer alanların yerli bilirkişilerce hazırlandıkları görülmektedir. Yapılan çalışmaların saptadıkları temel husus Türk yönetim yapısından kaynaklanan merkeziyetçi yapı yani yerelleşme önünde yer alan engeller şeklinde olmuştur (Yayman, 2008: 63). Sözen ise Cumhuriyet döneminde idareyi geliştirme adına yapılan çalışmaları üçe ayırmaktadır. Bu sınıflandırmayı şöyle yapmakta; ilk dönem, İkinci Dünya Savaşı sonrası ile başlayıp 1960'a kadar devam eder, buradan anlıyoruz ki bu dönem 15 yıl kadar sürmüştür. Neumark ve Barker Raporlarının hazırlanmasının yanı sıra Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nün (TODAİE) kurulması ilk dönemde yapılan en önemli çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar ikinci dönemin 1960 askeri darbesi ile başladığını belirtiyor. Bu dönemdeki önemli faaliyetler planlı döneme geçme, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ile Devlet Personel Dairelerinin (DPD) kurulmaları ve MEHTAP Raporunun oluşturulması olarak karşımıza çıkmaktadır. Son dönem ise 1980 darbesi ile başlamıştır, KAYA çalışması bu dönemde yapılan kritik icraatlardan olmuştur (Sözen, 2005: 63-64).

3. Yabancı Uzmanlarca Yapılan İdari Reform Çalışmaları

Yabancı uzmanlar tarafından hazırlanan raporlar 1930'lerden başlayıp 1960'lara kadar devam etmiştir. Kara'ya göre bu raporlardan bir kısmı uygulama alanı bulurken birçoğu görmezden gelinmiştir fakat planlı döneme geçildiğinde bu raporların değerli bir birikim barındırdıkları görülmüştür (Kara, 2006: 154). Neden idari reformu iyileştirme çalışmala-

rında yabancılardan medet umulmuştur sorusunu sormak makul olabilir? Bu sorunun Cumhuriyet dönemiyle başlayan bir alışkanlık olmadığı maalesef Osmanlı döneminden (18. Yüzyıldan) kalma bir alışkanlık olduğu görülmektedir. Yayman bu sorunu "yabancı uzman sorunu" olarak tanımlamaktadır. Yayman'a göre Osmanlı ve sonrasında da Türkiye, askeri, ekonomik ve teknolojik alanlarda ciddi sorunlarla boğuşurken Avrupa'nın bazı devletlerinde bu alanlarda hep ilerleme yaşanmıştır. Dolayısıyla bizim yöneticiler idari ve teknik alanlarda ilerleme yolunun Batı modeli ile aşılacağına inanmışlardır. Bazı Avrupa ülkelerinden Türkiye'de idari sistemin iyileştirilmesine dair birtakım raporlar hazırlamaları için uzmanlar getirtilmiştir (Yayman, 2008: 84). Gelen uzman kişilerce yapılan belli başlı çalışmalar şöyledir; Dorr (Hilts) Raporu, Neumark Raporu, Barker Raporu, Hanson Raporu, Thornburg Raporu, Leimgruber Raporu, Mook Raporu, Roy Blough Raporu ve Fischer Raporudur. Dışarıdan getirilen uzmanlarca hazırlanan raporların inceleme alanı oldukça geniş olmuştur. Raporlar ülkenin neredeyse bütün alanlarını kapsayacak şekilde yazılmışlardır (Yayman, 2008: 9). Yukarıda belirtilen raporların dışında elbette diğer birtakım çalışmalar kaleme alınmıştır fakat çalışmamızın konu bütünlüğü ölçüsünde onlara değinmiyoruz. Yukarıda ismi verilen yabancı uzmanlarca hazırlanan raporlardan en kapsamlı ve en önemli beş tanesi aşağıda ele alınacaktır. Bunlar:

3.1. Neumark Raporu

Bu rapor 1949'da İstanbul Üniversitesi hocalarından Profesör F. Neumark tarafından hazırlanmış ve adını hazırlayıcısından almıştır. Bundan sonra hazırlanan raporlarda da aynı yöntem takip edilmiştir. Rapor'da ele alınan başlıca konular; idareyi iyileştirme nedenleri, iyileştirme için gerekli örgütler, personel rejimi sorunları ile ilgili birtakım öneriler ve ilkelerdir (Kara, 2006: 152). Raporun öneriler kısmında kamu yönetiminde şeffaflığın gerekliliği vurgulanmakta yani kamu yönetimlerinin yaptıkları işlemlerde halka açık olmaları tavsiye edilmektedir. Bu yolla da halkın katılımının artırılması düşünülmüştür. Bu hedefi gerçekleştirmek içinse Başbakanlık çatısı altında bir enformasyon bürosu açılması önerilmiştir (Karaer, 1987: 28). Raporun diğer bölümlerinde özellikle memur sorunlarına ilişkin memurların ücret politikasından tutun da istihdamlarına kadar geniş çözüm yolları önerilmiştir (Kara, 2006: 153). Yabancı uzmanlar tarafından hazırlanan raporlar arasından en gerçekçi üsluba sahip olanının Neumark tarafından yapılan çalışma olduğu belirtilmektedir. Bu raporun dışındaki diğer çalışmaların daha çok alaycı üsluba sahip oldukları bilinmektedir (Yayman, 2008: 131).

Tablo 1: Neumark Raporuyla Tespit Edilen Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Raporda Yer Alan Başlıca Sorunlar	**Rapordaki Başlıca** Çözüm Öneriler
Şeffaflık	Halkın kamusal sorunlar ve çözümler hakkında bilgilendirilmesi için bir enformasyon dairesi açılmalı
Personel rejimi; memur sayısının kurumlar arasında dengesiz dağılımı	Memur sayının azaltılmalı, kurumlar arası dengeli dağılım sağlanmalı ve memurların nitelikleri artırılmalıdır
Merkeziyetçilik	Aşırı merkeziyetçi yapının yumuşatılması lazım

Bürokrasi ve katı kuralcılık	Kanunlar yeniden ele alınarak kurallar daha basit hale getirilmelidir
Denetim	Teftiş kurulu raporlarına gerekli önem verilmeli, müfettişlerin niteliği artırılmalı ve denetim yapan birimler arasında koordinasyon giderilmelidir
Bazı bakanlıkların ve onların alt birimlerinin çokluğu	Bakanlıkların sayıları azaltılmalı ve bu yolla onların bazı alt birimleri birleştirilmelidir
Liyakat	Liyakate gerekli önem verilmeli, işe alma ve yükselmede merkezi sınavlar esas alınmalıdır

Neumark raporu ile ortaya konulan temel sorunlar şu şekildedir; şeffaflık, reforma duyulan gereksinim, merkeziyetçilik, bazı bakanlıkların ve onlara bağlı birimlerin sayıca fazla olması, katı kuralcılık ve bürokrasi, liyakat unsuru, denetimden kaynaklanan aksaklıklar ve personel rejimidir (Yayman, 2008: 135). Görüldüğü üzere bu çalışmada Türk yönetim sistemindeki sorunlar çok açık bir biçimde ortaya konulmuştur. İdare mekanizmasında belirtilen aksaklıkları ortadan kaldırmak için yine raporda önemli tavsiyeler yer almaktadır. Bu tavsiyelere bakıldığında görülmektedir ki saydam bir sisteme lüzum duyulmaktadır. Vatandaşlar kendilerini ilgilendiren kararlar hakkında bilgilendirilmeli bunun için de ülkede bir enformasyon dairesi kurulmalıdır. Personel rejimi eleştirilmekte ve personel rejiminin yeniden ele alınması önerilmektedir. Özellikle bazı kurumlarda memur fazlalılığının söz konusu olduğu ve bu sorunun giderilmesi tavsiye edilmektedir. Bir diğer öneri Bakanlıklara bağlı birimlerin azaltılmasıdır. Payaslıoğlu'nun "Bir genel müdürlüğü falan bakanlığın bünyesinden çıkarıp filan bakanlığa bağlamakla çoğu defa aslında fazla bir şey değişmemektedir" şeklindeki beyanı aslında konuyu özetlemektedir (Payaslıoğlu, 1971: 22). Raporda aşırı merkeziyetçi anlayışının yumuşatılması gerektiği vurgulanmaktadır. Yine bürokrasi ve ona bağlı olarak ortaya çıkan katı kuralcılık ve mevzuatçılık alışkanlıkları ciddi bir şekilde eleştirilmektedir. Kuralların sadeleştirilmesi tavsiyesi yapılmaktadır. Denetleme noktasında kurumlar arasında tam bir ahengin kurulmadığı bunun için bu işleve gereken önemin verilmesi önerilmektedir. Son olarak liyakat ilkesinden uzaklaşılmaması üzerinde durulmaktadır.

3.2. Barker Raporu

James Barker ve çalışma ekibi tarafından 1951'de tamamlanan bir metindir, raporun ana konusu Türk ekonomisi olmasına rağmen kamu yönetimi üzerine de incelemelerde bulunulmuştur (Karaer, 1987: 28). Çalışmada yer alan ana konular şu şekildedir; ülkede var olan kaynaklar, bu kaynakların kullanılması, yatırımlar, bütçe, tarım, hayvancılık ve ormancılık konuları, kamu yönetimi, sağlık ve eğitim gibi politikalardır (Kara, 2006: 155). Raporun oldukça kapsamlı olduğu, raporda hemen hemen her sektörle ilgili tavsiyelerin yer aldığı görülmektedir. Asıl dikkat çeken hususun raporun açık bir biçimde hükümeti uyarmasıdır. Yapılan önerileri hayata geçirecek ehil bir kurum görevlendirilmezse yapılan çalışmanın önceki raporların akıbetine uğrayacak olması dile getirilmiştir (Yayman, 2008: 139). Öyle anlaşılıyor ki rapor dönemin sorunları noktasında çok önemli saptamalarda bulunmuş ve yapılan tavsiyelerin konuya hâkim bir kurum eliyle hemen yerine getirilmesi istenilmektedir.

Tablo 2: Barker Raporuyla Tespit Edilen Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Raporda Yer Alan Başlıca Sorunlar	**Rapordaki Başlıca** Çözüm Önerileri
İdarenin aşırı merkeziyetçi yapısı	Devlet otoritesinin aşırı merkezci geleneğinin önüne geçilmeli, merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki yetkiler yeniden ele alınmalı ve yerel yönetimlere daha fazla yetki tanınmalıdır
Personel Sistemdeki bozukluklar	Personel rejimi sisteminin gözden geçirilmesi gerekmekte ve ücretler iyileştirilmelidir
İhtiyaçtan fazla memur alınması	İhtiyaca uygun memur alımının yapılması gerekmektedir
Örgütlenme eksikliği	Merkezi bir personel dairesi kurulmalı ve kamu yönetimi kürsülerinin kurulması sağlanmalıdır
Eğitim konusu	Hizmet içi eğitime gerekli önemin verilmelidir
Yerel yönetimlerin güçsüz olmaları	Yerel yönetimlerin merkezi yönetim karşısında yetki ve sorumlulukları artırılmalıdır
Liyakat unsuru	İşe almada liyakat ilkesine önem verilmeli, yetersiz kişilerin işe alınması engellenmelidir ve terfi yapılırken kıdemden ziyade liyakat ön plana çıkarılmalıdır

Rapora göre Türk kamu yönetiminde tespit edilen sorunlar şu şekildedir; merkeziyetçi yapıdan doğan aksaklıklar, yerel yönetimlerin güçsüz yapısı, örgütlenme eksikliği, eğitim konusu, liyakat ilkesi, personel sistemi ve bununla ilgili sınıflandırma, ücret, istihdam ve emekliliktir (Yayman, 2008: 140-141). Barker raporunda ortaya atılan başlıca tavsiyeler şöyledir; aşırı merkeziyetçi anlayıştan uzaklaşılmalı, personel sistemi rejimi gözden geçirilmeli, memur alımı ihtiyaca göre yapılmalı, merkezi bir personel dairesi kurulmalı, hizmet içi eğitim üzerinde durulmalı, yerel yönetim kademelerinin yetki ve sorumlulukları artırılmalı ve son olarak işe almada liyakat prensibi ön planda olmalıdır. Barker raporunda tespit edilen sorunlar ve çözüm önerileri bakıldığında bir önceki rapor olan Neumark raporundakilerle oldukça benzerlik gösterdikleri görülecektir.

3.3. Martin-Cush Raporu

Maliye Bakanlığına sunulmak üzere James W. Martin ve Frank A. Cush tarafından 1951'de tamamlanan bir çalışmadır. Hükümete, personel politikasını ciddi bir biçimde gözden geçirmesi tavsiye edilmiş ve Devlet Personel Dairesi'nin zaruri bir ihtiyaç olduğu üzerinde durulmuştur (DPB, 2013). Rapor genel olarak Türk idare teşkilatı ile ilgili incelemelerde bulunmuştur özelde ise Maliye Bakanlığı ile ilgili tespitler yapılmıştır. Türk yönetim sisteminin merkeziyetçi yapısı ciddi bir biçimde eleştirilmiştir.

Tablo 3: Martin-Cush Raporuyla Tespit Edilen Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Raporda Yer Alan Başlıca Sorunlar	**Rapordaki Başlıca** Çözüm Önerileri
Personel sistemi	Personel politikası gözden geçirilmeli ve gerekli değişiklikler acilen yapılmalıdır, sınıflandırma esnek hale getirilmeli ve adaletli bir maaş sistemi hâkim kılınmalıdır
İdari yapıda aşırı merkeziyetçilik	Merkeziyetçi yönetim yapısının değiştirilmesi gerekmektedir
Liyakat	Memurların niteliği yükseltilmeli, işe almada merkezi sınav sistemi kurulmalı, liyakat sistemine tam anlamıyla sadık kalınmalıdır
Personel Dairesine duyulan gereksinim	Merkezi bir personel dairesi kurulmalıdır
Personel eğitimi eksikliği	Hizmet içi eğitime önem verilmelidir

İdare teşkilatının aşırı merkeziyetçi yapısı eleştirilmiştir. Bu soruna görevde bulunan memurların liyakat sorunu da eklendiğinde yönetim faaliyetlerinde önemli aksaklıkların oluştuğu belirtilmiştir (Yayman, 2008: 150-151). Personel sisteminde birtakım eksikliklerin tespiti yapılmıştır. Saptanan sorunlara yönelik Martin ve Cush Raporu'nun ortaya koyduğu başlıca öneriler; memur kalitesinin artırılması, verimliliği yükseltmek için memur seçiminde dikkatli davranma, merkezi bir birim olarak personel dairesinin kurulması, kamuda hizmet sınıflandırılmasının yapılması, esnekliğin ön plana çıkarılması, maaş sisteminde iyileştirilmenin yapılması ve son olarak personel motivasyonunun üst seviyede tutulması şeklinde sıralanmaktadır (Öktem, 1992: 88-89). Dikkatle incelendiğinde görülecektir ki bu raporun ortaya çıkardığı problemli alanlar ile bunlara yönelik çözüm önerileri önceki rapordakilere yakınlık göstermektedir.

3.4. Dorr Raporu

Goldthwaite H. Dorr tarafından 1933'te yapılan çalışma yürütücüsünün adını almıştır. Kamu yönetiminin en zengin konularından biri olarak kabul edilen idarede reform üzerine kaleme alınan bu çalışma Cumhuriyet döneminde yapılan en kapsamlı çalışmalardan biri olarak kabul edilmektedir. Raporun gereği gibi irdelenmediği ifade edilmektedir (Yayman, 2008: 90-91). Raporun kaleme alınma zamanı ülkede devletçi politikaların etkin olduğu dönemdir. Dolayısıyla raporda devletçilik modeli ciddi olarak eleştirilmemekle beraber gerekli hamlelerin devlet eliyle yapılması vurgulanmıştır, aynı zamanda özel sektörün önünün açılması gerekliliği tavsiye edilmiştir (Yayman, 2008: 104). Ülkenin kalkınması için özel teşebbüsün önünün açılması gerektiği üzerinde durulmuş, hızlı bir kalkınmanın zorunlu olduğu ve bunun için de kaliteli yöneticilerin biran önce yetiştirilmesine işaret edilmiştir. Metinde birçok sektörle ilgili tavsiyelerde bulunulmuş özellikle sanayi, tarım, altyapı, ticaret, devlet maliyesi, ulaşım ve maden alanlarına yönelik incelemeler yapılmıştır (Yayman, 2008: 96-98).

Tablo 4: Dorr Raporuyla Tespit Edilen Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Raporda Yer Alan Başlıca Sorunlar	**Rapordaki Başlıca** Çözüm Önerileri
Kırtasiyecilik	Kırtasiyeciliğe karşı mücadele edilmelidir
Ehil yöneticilerin olmaması	İşin başına yetkili ve sorumluluk sahibi kimselerin getirilmesi gerekmektedir
Merkeziyetçi anlayış	Birtakım yetkilerin devredilmesi gerekmekte
Denetim sorunu	İdari işlemler zaman zaman denetime tabi tutulmalıdır
Personel sorunu	Memur sayısı azaltılmalı, nitelikli personel yetiştirilmelidir
Bürokratik yapı	Bürokratik anlayış sadeleştirilmelidir

Kamu yönetim mekanizmasının sadece idare aygıtı anlamında değil daha geniş olarak ele alınması, ülkenin sahip olduğu yeraltı ve yerüstü değerlere dair geniş bir dosyanın oluşturulması ve ülkede refah seviyesinin yükseltilmesine ilişkin tespitler yapılmıştır. Son olarak kendisinden sonra yapılacak olan Barker ve Thornburg gibi raporlara yol gösterici olması bakımından da Dorr dikkate değer bir çalışma şeklinde kabul edilmektedir (Yayman, 2008: 92-93).

3.5. Thornburg Raporu

Türkiye'nin II. Dünya savaşı sonrasında ABD tarafından Marshal Planı içerisine alınması neticesinde yapılan bir çalışmadır (Kara, 2006: 153). Rapor Amerikalı uzman bir ekip tarafından 1949 yılında hazırlanmıştır. 1933 yılında hazırlanan Dorr Raporundan sonraki en kapsamlı çalışmalardan biri olmuştur. Diğer raporların ortaya koyduğu görüşlere paralel saptamalar söz konusudur; devlet eliyle yapılan iktisadi çabalar eleştirilmiş ve sanayileşme faaliyetlerinde liberal politikaların desteklenmesi önerilmiştir (Yayman, 2008: 135). Kendisinden yaklaşık bir yıl sonra hazırlanan Barker raporuna ilham olmuştur. Bu raporların tespitlerinin birbirlerine benzerlikleri dikkat çekmektedir (Yayman, 2008: 154). Verimsizliğin nedeninin yönetimden kaynaklandığı, danışma konusunda kaliteli uzmanlara ihtiyaç olduğu, çalışan ücretlerinin iyileştirilmesi, nitelikli yöneticilere gereksinim duyulması ve liyakat ilkesi gibi hususlar raporda yapılan diğer önemli tavsiyelerdir (Öktem, 1992: 88).

Tablo 5: Thornburg Raporuyla Tespit Edilen Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Raporda Yer Alan Başlıca Sorunlar	**Rapordaki Başlıca** Çözüm Önerileri
Liyakat	Yetenekli yöneticilerin yetiştirilmesi için liyakat unsuruna önem verilmelidir
Yönetimde verimsizlik	Yönetimde bozukluk olduğu için ekonomide verimsizlik baş göstermekte, bunun için yönetimdeki bozukluklar düzeltilmelidir
Nitelikli yöneticilerin olmaması, uzman eksikliği	Biran evvel yetenekli ve uzman yöneticilerin yetiştirilmesi gerekmektedir

Ücretlerin düşüklüğü	Ücret sistemi yeniden ele alınmalıdır
Bürokratik yapı	Bürokrasi eleştirilmiştir

Thornburg çalışmasında; liyakat ilkesinden uzak durma, verimsizlik, uzman eksikliği, düşük ücretler ve bürokratik yapı gibi birtakım sorunlar ortaya konulmuştur. Bu bozuklukları gidermek için de şu tavsiyeler öne sürülmüştür; liyakate bağlı kalınmalı, yönetimde bozukluklar giderilmeli, gereken uzman kadrosu yetiştirilmeli, ücret sistemi düzenlenmelidir. Bununla birlikte mevcut olan bürokratik yapı eleştirilmiştir. İdarede reform adına yapılan her bir çalışma incelendiğinde görülüyor ki mevcut sorunlar çok açık bir biçimde ortaya çıkarılmış ancak ne hikmetse bir türlü uygulama alanı bul(a)madan rafa kaldırılmışlardır ve neticede bu süreç adeta bir döngü halini almıştır.

4. Planlı Dönemde Yapılan İdari Reform Çalışmaları

Türk kamu yönetimini iyileştirme adına yapılan çalışmaların 1960 öncesi ve sonrası şeklinde ikiye ayrıldıkları görülmektedir. Böyle bir ayrıma gitmenin temel sebebi planlı dönem öncesi hazırlanan raporların kamu yönetimi ile ilgili geniş kapsamlı olmamaları gösterilmektedir (DPT, 2013). 1960 öncesi dönem idari reform çabaları noktasında '*plansız dönem'* olarak görülmektedir. Yapılan hazırlıkların tüm ekonomiyi kapsamadığı ve de herhangi bir kurum eliyle yapılmadığı bu duruma neden olarak gösterilmektedir (DPT, 2013). 1960'tan sonra idareyi iyileştirme adına yapılan çalışmalar yeni bir boyut kazanmıştır. Planlı dönemin önceki dönemden en önemli farkı kamu yönetimini iyileştirme adına yapılan çalışmaların bu dönemde yerli uzmanlarca yapılması ve genel olarak da bir kurum tarafından yapılmış olmasıdır. Kalkınma planlarının hayata geçirilmesi için 1960 yılında Başbakanlığa bağlı olarak Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) resmen kurulmuş ve kurumun asıl görevleri ekonomik, sosyal ve kültürel politikalarda hükümete destek olmak olarak belirlenmiştir (DPT, 2013). DPT'nin 1960'da kurulması, idarenin yeniden düzenlenmesi çabalarının bir teşkilat eliyle yerine getirileceğinin en önemli göstergesi olmuştur (Karaer, 1987: 29). Planlı döneme geçildiğinde yapılan başlıca çalışmalar şu şekilde karşımıza çıkmaktadır; Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP), İdarenin Yeniden Düzenlenmesi İlkeler ve Öneriler (İYD) ve Kamu Yönetimi Araştırma Projesi (KAYA).
İdareyi yeniden düzenlemede görevli kurumlara bakacak olursak: Devlet Personel Dairesi, Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Yüksek Denetleme Kurulu, Devlet İstatistik Enstitüsü, Devlet Malzeme Ofisi, Üniversiteler ve Meslek Kuruluşları gibi birtakım örgütleri görmekteyiz (Ar, 1983: 68). Aşağıdaki kısımda MEHTAP, İYD ve KAYA Raporları irdelenecektir.

4.1. Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP)

MEHTAP Raporundan önce idarede reform adına yapılan çalışmaların sınırlı ölçüde etki ettikleri görülmektedir. Bu yüzden de idare sistemimiz esaslı bir biçimde gözden geçirilememiştir (Sürgit, 1968: 2). Böyle bir eksikliği giderme adına MEHTAP Raporu, TODAİE ve DPT işbirliği ile 1963 yılında tamamlanıp Başbakanlığa sunulmuş bir çalışmanın ürünüdür. Yerli uzmanlarca hazırlanan en kapsamlı ve aynı zamanda da en nitelikli metinler-

den birisi olarak görülmektedir MEHTAP çalışması. Ne yazık ki bu derece kapsamlı bir çalışmanın ilgili çevrelerce hakkıyla anlaşılamadığının altı çizilmektedir (Yayman, 2008: 236). Şaylan projenin iki temel amacını; "Birincisi merkezi hükümet görevlilerinin dağılış biçimini saptamak, ikincisi ise bu dağılışın kamu hizmetlerinin verimli bir biçimde yürütülmesine olanak verip vermediğini incelemek" olarak belirtmektedir (Şaylan, 2000: 114). Karaer'e göre raporun ortaya koyduğu öneriler yeterince hayata geçirilememiş ve bir nevi teorik çözüm önerileri olarak kalmıştır fakat bunun yanında kendisinden sonraki çabalara yol gösterici olduğu belirtilmekte ve zaman içerisinde yapılan birçok çalışmaya temel teşkil ettiğine inanılmaktadır (Karaer, 1987: 31).

Tablo 6: MEHTAP Raporuyla Tespit Edilen Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Raporda Yer Alan Başlıca Sorunlar	**Rapordaki Başlıca** Çözüm Önerileri
Personel rejimi meselesi	Personel ücretleri makul seviyeye gelmeli, personele sağlanan sosyal imkânlar iyileştirilmeli, personelin dengeli dağılımı sağlanmalı ve hizmet içi eğitim olmalıdır
Kırtasiyecilik	Aşırı formaliteden uzak durulmalı şayet kuralcılıktan kaçınılırsa idarede verimlilik elde edilmiş olunur
Merkeziyetçilik	Merkeziyetçilik anlayışı yumuşatılmalı ve yetki devri sistemi etkin kılınmalıdır
Bürokratik yapı	Bürokrasi anlayışındaki sıkıntılar ortadan kaldırılmalıdır
Denetim	Denetleme işlevi etkin hale getirilmelidir
Eşgüdüm	Koordinasyon eksikliği giderilmeli ve organlar arasında bağlantı iyi kurulmalıdır
Mali imkânların yetersizliği	Mevcut kaynaklar daha verimli kullanılmalıdır

Çalışmada Türk yönetiminin başlıca meseleleri; personel rejiminin ıslah edilmesi, idari işlemlerin düzenlemesi ve organizasyon sorunları olarak gösterilmektedir. Organizasyon meselesinden kasıt merkezi hükümet yapısı ile iktisadi devlet teşekküllerinin iyileştirilmesi ve yerel idarelerin merkezi teşkilat ile münasebetleridir (MEHTAP, 1966). Ortaya çıkan bu sorunların temel sebepleri; kırtasiyecilik, maddi olanakların kısıtlığı, teşkilat yapısı bozuklukları, merkeziyetçilik ve personel problemleri gibi birtakım eksikler olarak karşımıza çıkmaktadır (MEHTAP, 1966). Sonuç olarak MEHTAP Raporu ile varılmak istenilen noktaya ulaşılamamıştır. Araştırmanın masa başında yapılan bir çalışmadan öteye geçilemediği belirtilmiştir (Yayman, 2008: 241). MEHTAP Raporunun kendisinden önce yapılan çalışmalar gibi aynı hataya düştüğünü görmekteyiz. Sorunlar net bir biçimde tespit edilmiş, bu sorunlara yönelik öneriler yapılmış fakat ortaya atılan çözüm önerileri bir türlü uygulama zemini bul(a)mamıştır. Aslında belki de yapılması gereken bu tür çalışmaların ve projelerin neden uygulamaya geçilmeden rafa kaldırıldıklarını saptamak olmalıydı.

4.2. İdari Reform Danışma Kurulu Raporu (İYD)

Kamu yönetiminin iyileştirilmesinin hedef alındığı bu rapor 1972 yılında İdari Reform Danışma Kurulu tarafından hazırlanmış ve MEHTAP Raporunun ortaya koyduğu öneriler tekrarlanmıştır (Ergun, 1991: 11-12). Raporun incelediği başlıca konular; "İdari reformun anlamı ve niteliği, Türk idaresinin bugünkü durumu ve yeniden düzenlemeyi gerekli kılan nedenler, bugüne kadar yapılan idari reform çalışmaları ve sonuçları, merkezi idare kuruluşu, mahalli idareler, personel yönetimi, mali yönetim" dir (Yayman, 2008: 242). Raporu hazırlamakla görevli Kurul, raporu tamamlayıp hükümete sunduktan sonra 1971 yılında dağılmıştır, sunduğu tavsiyelerin DPT tarafından dikkate alındığı görülmektedir (Yayman, 2008: 246). Rapordaki sorunlar ve çözüm önerileri diğer raporlarda sunulanlardan pek bir farklılık gösterememektedir. Raporun kendisinden önce hazırlanan raporları özet olarak sunması ve idareyi düzenleme çabalarının merkezi bir kurum tarafından yapılması rapordaki orijinal çalışmalar olarak göze çarpmaktadır (Yayman, 2008: 244). Rapora göre yönetici ve uzmanların yetiştirilmesi hususu, yapılan çalışmalardan olumlu netice elde edilebilmesi için en önemli kriteri teşkil etmektedir bu yüzden personelin yetiştirilmesinin öncelikli konu olarak ele alınması zorunluluk olarak görülmektedir (İYD, 1972: 31).

Tablo 7: İYD **Raporuyla Tespit Edilen Sorunlar ve Çözüm Önerileri**

Raporda Yer Alan Başlıca Sorunlar	**Rapordaki Başlıca** Çözüm Önerileri
Personel konusunda karşılaşılan sorunlar	Personel sistemi çağa uygun olarak ele alınmalı ve hizmet içi eğitime ağırlık verilmelidir
Kamu görevlilerinin dağılımı sorunu	Rasyonel bir dağılım olmalıdır
Merkezden yönetimin sakıncaları	Merkeziyetçilik anlayışı yumuşatılmalı, bazı görev ve sorumluluklar yerel kademelere bırakılmalıdır
İdarede koordinasyon eksikliği	İdarenin bütün birimleri arasında haberleşme ve iletişim etkili bir biçimde gerçekleşmelidir
Denetleme	Etkin bir denetleme sistemi kurulmalı ve yapılan planlar sürekli karşılaştırılmalıdır
Mevzuatçılık	Gereksiz ayrıntılar hizmetleri aksatmaktadır, bu yüzden mevzuat sadeleştirilmelidir

4.3. Kamu Yönetimi Araştırma Projesi (KAYA)

Kamu Yönetimi Araştırma Projesi, 1991'de DPT'nin isteği doğrultusunda TODAİE tarafından kaleme alınıp hükümete sunulmuş bir çalışmadır. Bilindiği gibi 1980'ler sonrası dünyada oldukça köklü birtakım değişimler ve dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönemde en çok tartışılan konular küreselleşme, yerelleşme, özelleştirme ve yeni sağ gibi hususlar olmuştur (Yayman, 2008: 246). Yeni dönemde kamu yöneticileri özel sektördeki gelişmeleri takip etmek ve yenilikçi metotlar bulmak zorunda kalmışlardır (Denhardt ve Denhardt, 2007: 13). KAYA projesine işte bu tür tartışmaların ve dönüşümlerin yaşandığı bir zaman diliminde kaleme alınma ihtiyacı duyulmuştur. Kamu yönetimi mekanizması nasıl daha etkili, verimli ve hızlı bir yapıya kavuşturulabilir sorusuna bu proje ile cevap alınmaya

çalışılmıştır (KAYA, 1991). Tabii reform hareketleri yapılırken bunları harekete geçiren bazı dinamikler söz konusu ve bu çalışmanın yapıldığı dönemdeki dinamikler ise yukarıda ifade edilen yerelleşme ve küreselleşme olmuştur. Bu gelişmelerin ön plana çıkmasıyla birlikte vatandaşların beklentisi de oldukça değişmiştir (Emini, 2009: 32). Kamu yönetimi sisteminde var olan problemler ve problemlerin oluşturduğu eksiklikler saptanıp bunların üstesinden gelmenin en uygun yolu bulunmaya çalışılmıştır. Projenin saptadığı başlıca sorunlar; kamu yönetiminde yeterli eşgüdümün yani koordinasyonun sağlanamaması, merkeziyetçilik, yerel yönetimlerin yapısı, bakanlıkların örgütlenmesi, hizmet içi eğitim eksikliği ve bürokrasi şeklinde olmuştur. Bu saptamalardan sonra yapılan çözüm önerileri ise katılımın arttırılarak iletişim eksikliğinin giderilmesi, merkezi yapının tekrar gözden geçirilip gerekli sadeleşmenin yapılması, yerel düzeyde demokrasinin güçlendirilmesi için katılımın teşvik edilmesi ve yerel yönetimlere maddi özerklik sağlanması olarak gösterilmiştir (Ergun, 1991: 18-21). Yerel yönetimlerin kendilerinden bekleneni bir türlü yerine getirememelerinin temel nedeni olarak kamu hizmetlerini yerine getirme noktasında kendilerine tanınacak yetki ve sorumluluğun yeterli verilmemiş olması gösterilmektedir dolayısıyla bu durum yerel yönetim alanında yapılan reformları adeta "bitmeyen senfoniye" dönüştürmektedir (Yalçındağ, 1993: 59). Ayrıca çalışmada personel rejimi konusunda var olan

Tablo 8: KAYA Raporuyla Tespit Edilen Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Raporda Yer Alan Başlıca Sorunlar	**Rapordaki Başlıca** Çözüm Önerileri
Hizmet içi eğitim eksikliği	Hizmet içi eğitim programları artırılmalı ve bu konuya gereken önem verilmelidir, programların amacına ulaşılırlık derecesi izlenmeli ve değerlendirilmelidir
Personel rejimi; istihdam, maaşlardaki dengesizlik	Merkezi bir sınav sistemi olmalı, rasyonel bir sınıflandırma sistemi kurulmalı, performans ölçümünde rasyonel ölçütler hâkim hale getirilmelidir
Merkeziyetçilik	Merkezi yönetimin sahip olduğu görevler değişen şartlar dikkate alınarak yeniden ele alınmalıdır
Yerel yönetimlerin yapısı özellikle mali özerklik noktasında	Yerel yönetim birimlerinin yetki ve sorumlulukları artırılmalı, onlara daha fazla inisiyatif tanınmalı ve denetimler anayasaya uygun olmalıdır
Bürokrasi ve aşırı mevzuatçılık	Formaliteler azaltılmalı, bürokratik işlemler sadeleştirilmeli, mevzuatın sadeleştirilmesi ve günün şartlarına uyarlanması gerekmektedir
Halkla ilişkiler	Halkla iletişim artırılmalı, onların güven ve desteğini sağlamak için bir enformasyon birimi kurulmalıdır
Denetleme	Denetim işlevi etkin ve güçlü bir yasal zemin üstünde işlemeli, iç denetim yolu daha etkin hale getirilmeli, sonuçlar izlenmeli ve gerekli değerlendirmeler titizlikle yapılmalıdır

Eşgüdüm (Koordinasyon)	İdari kuruluşlar arasında gerekli eşgüdüm sağlanmalı, eşgüdümü engelleyen güçlükler ortadan kaldırılmalı, eşgüdüm yönetimin öteki ilkelerinden bağımsız değerlendirmemeli ve yöneticiler bu konuda eğitilmelidirler

sorunlar ele alınmış ve bunlarla mücadele adına kendisinden evvel yapılan çalışmaların saptadıkları çözümler tekrarlanmıştır (Şaylan, 2000: 118). KAYA projesinin tamamlanması ilgili çevrelerde pek tatminkâr bir atmosfer oluşturamamıştır deyim yerindeyse beklentiler boşa çıkmıştır. Durum böyle olunca proje ciddi eleştiriler almıştır, eleştirilerin başlıca sebebi ise 1980'ler sonrasında dünyada yaşanan başta küreselleşme, yeni sağ ve yerelleşme gibi birtakım değişimlerin belgenin hazırlanma esnasında yeterince göz önünde bulundurulmamış olmasıdır. Yukarıda da ifade edildiği gibi 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan gelişmeler ve değişimler o kadar hızlı ve baş döndürücü bir hal almıştır ki bunları dikkate almadan herhangi bir alanda iyileştirme yapmaya çalışmanın olumsuz sonuçlar doğurabileceği muhtemeldir. İşte KAYA projesi maalesef hadiselere kayıtsız kalmış ve sonuç olarak çalışmanın kendisinden önceki metinlerden pek farklı olmadığı görülmüştür yani bilinen sorunlar ve bunlara yönelik yapılan önermelerin bir nevi tekrarlandığı görülmüştür (Yayman, 2008: 249).

Yukarıda verilen çalışmaların dışında ülkemizin kamu yönetimi sisteminde son dönemde gerçekleştirilen çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmaların ilki 2003 yılında hazırlanan Kamu Yönetimi Temel Kanun Tasarısıdır (KYTK), tasarının temel amacı, kamu yönetiminde saydamlığı, katılımcılığı, hesap verebilirliği, kamu hizmetlerinin sunumunda kaliteyi, etkinliği ve verimliliği düzenlemek şeklinde belirlenmiştir (KYTK, 2003). KYTK ile merkezi yönetim karşısında yerel yönetim birimlerinin güçlendirildiği görülmektedir (Urhan, 2008: 89). Yerel yönetimlerle ilgili 2004 ve 2005 yıllarında kabul edilen Büyükşehir Belediyesi, Belediye Kanunları ve İl Özel İdaresi Kanunu ile yerel yönetim kademelerinin yetki, görev ve sorumlulukları lehine adımlar atılmıştır (Emini, 2009: 35). Görüldüğü üzere 2000'li yıllarda ortaya atılan tüm çalışmaların temel hedefi yönetim mekanizmasına işlerlik kazandırmak olmuştur.

5. Sonuç ve Değerlendirme

İdarede reform çabalarının Cumhuriyet dönemi öncesine dayandığını biliyoruz. Osmanlı döneminin gözde meselelerinden biri olan idari reform geleneği, genç Cumhuriyet döneminde de canlılığından pek bir şey kaybetmemiştir. İdareyi düzeltme adına ortaya konan çabaların Osmanlı'da ilk kez Kanuni döneminde ele alındığını ve özellikle imparatorluğun son dönemlerinden olan Tanzimat ile hız kazandığını görmekteyiz. Batı modeli olarak görülen anlayışa her alanda ayak uydurma adına ortaya konulan çalışmalar zamanla idari mekanizmaya da sıçramıştır. Genç Cumhuriyet'in pek çok açıdan bilhassa yönetim anlayışında Osmanlı'dan istifade ettiği bilinmektedir. Kamu yönetimi mekanizmasına işlerlik kazandırmaya yönelik Osmanlı'dan kalma alışkanlıklara başvurulduğuna şahit olunmaktadır. Sürece genel olarak bakıldığında görülmektedir ki reform yapmak için birçok yabancı uzman ülkeye getirilmiştir. Yabancıların getirildiği ülkelerin ortak özelliği elbette gelişmiş batı

toplumlarından olmalarıdır. Yabancı uzmanlara dönemin Türk hükümetlerince geniş olanaklar sağlanmış ve onlardan Türk kamu yönetiminde bulunan sorunları saptamaları ve tespit edilen sorunlara çözüm önerileri sunmaları istenilmiştir. Yabancı uzmanlar arkalarına aldıkları geniş imkânlarla ülkede pek çok araştırma yapmıştır. Ülkede neredeyse gidilmedik yer ve araştırılmadık sektör bırakmayarak çok detaylı raporlar kaleme alarak bunları hükümet yetkililerine sunmuşlardır. Çalışmada yabancı uzmanlarca hazırlanan en kapsamlı raporlardan beş tanesi üzerinde durulmuştur. Bu raporlar Neumark, Barker, Dorr, Thonburg ve Martin-Cush metinleridir. Bunların yanı sıra yabancı uzmanlarca yapılan başka çabalar da mevcut fakat araştırmanın kısıtlılığı sebebiyle sadece isimleri zikredilerek üzerlerinde durulmamıştır. Öyle anlaşılıyor ki raporların ortak amacı Türk kamu yönetimi sisteminin aksayan yönlerini bularak onlara yönelik gerekli tedbirleri almaktır. Raporların ortaya çıkardığı sorunlar ile çözüm önerileri birbirlerine oldukça yakındır.

Sorunlar;

- Merkeziyetçi sistemin katılılığı
- Bürokrasi
- Aşırı kuralcılık
- Denetim
- Eşgüdüm
- Liyakat
- Personel sistemi rejimidir.

Raporlarda ortaya konulan çözüm önerileri ise;

- Yerelleşmenin ön plana çıkartılması
- Merkeziyetçi anlayışın yumuşatılması
- Kurumlar arası koordinasyonun sağlanması
- Katılımcılığın artırılmasıyla bürokratik yapının sadeleştirilmesi
- Merkezi bir sınav sistemi yoluyla liyakat ilkesinin ön plana çıkarılması
- Denetlemeye gereken önemin verilmesi
- Personel rejiminin yeniden ele alınması ve aksaklıklarının düzenlenmesidir.

Burada şu soru akla gelebilir yabancılara neden bu kadar çok sayıda rapor hazırlatılmıştır? Sorulan soruya cevap bulmak bu çalışmanın temel hedefi olmuştur. Çokça rapor hazırlatmanın başlıca nedenlerine bakacak olursak; birincisi yapılan çalışmalara bilhassa yabancılarca hazırlananlara maalesef teknik bir çalışma olarak bakılmıştır. İdarede yapılan reformların sadece biçimsel olarak ele alınmaları Türk kamu yönetimine kalıcı çözümler sunmamıştır (Çevik, 2007: 57). Sorun yasa çıkarma yoluyla hallolunabilir olarak görülmüştür hâlbuki halkın katılımı gibi çok ciddi bir gerçek gözden kaçırılmıştır (Aykaç vd., 2003: 174). Dolayısıyla planlı döneme kadar çalışma üstüne çalışmanın yapıldığını görmekteyiz. Diğer bir neden, kaleme alınan raporlardaki tespitler uygulama temeli bul(a)madan ve neticeleri anlaşılamadan yeni metinler hazırlatılmış ve süreç bu şekilde bir döngü haline gelmiştir. Ayrıca 1960 darbesinden sonra ülkede yeni bir havanın hâkim olduğu ve bu durumun idareyi iyileştirme çabalarına da yansıdığı görülmüştür. DPT kurularak planlı döneme resmen geçilmiştir. Planlı dönem olarak adlandırılan dönemin en önemli özelliği, idari reform metinlerinin artık bir kuruluş eliyle yapılmasıdır. Planlı dönemde idareyi düzeltme adına yapılan en önemli çalışmalar ise; MEHTAP, İYD ve KAYA Raporlarıdır.

Bu üç yerli çalışma da deyim yerindeyse hedefi tutturamamış ve önceki dönemlerde yabancı uzmanlarca hazırlanan raporların saptadıkları sorunları ve çözüm önerileri sıralamış yani orijinal tespitler ortaya koymaktan uzak kalmışlardır. İlk kapsamlı çalışma olan Dorr Raporu'nun üzerinden yaklaşık 80 yıl ve MEHTAP Raporunun üzerinden ise 50 yıldan daha uzun bir süre geçmesine rağmen dikkatle bakıldığında sorunların neredeyse aynı olduğu anlaşılacaktır. Raporların daha çok "masa başı çalışmaları" hüviyetinden kurtulamadığı görülmektedir (Yayman, 2008: 241). Netice olarak Türk idari sisteminde reform konusu kısır bir döngü halini almıştır. Bu çıkmazın üstesinden gelmek için idari sistemimizde çok köklü reformların yapılması, önceki çalışmaların tekrar analiz edilmesi, yapılan incelemelerin pratiğe yansıması ve de sonuçlarının değerlendirilmesi zaruridir.

Kaynakça

Ar, A. F. (1983). Türkiye ve Amerika Birleşik Devletlerinde Yapılan Bazı İdari Reform Çalışmaları. *Amme İdaresi Dergisi,* 16 (3), 65-88.

Ar, F. (1984). Administrative Reform Efforts In Turkey. *Turkish Public Administration Annual,* TODAİE, 11(1), 149-181.

Aykaç, B., Yayman, H., & Özer, M. A. (2003). Türkiye'de İdari Reform Hareketlerinin Eleştirel Bir Tahlili, *G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 2, 153-179.

Başbakanlık DPB. 1963. Hükümete Sunulan Yabancı Uzman Raporları (1949-1959 Yılları Arasında), Ankara, 7, 1-168.

Beh, L. (2007). Administrative Reform: Issues of Ethics and Governance in Malaysia and China. *Asia Research Centre,* CBS, Copenhagen Discussion Papers, 1-36.

Caiden, G. E. (1991). *Administrative Reform Comes of Age*. Berlin: Walter de Gruyter & Co.

Caiden, G. E. (2009). *Administrative Reform*. USA: Aldine Transaction.

Çevik, H. H. (2007). *Türkiye'de Kamu Yönetimi Sorunları*. Ankara: Seçkin Kitabevi.

Demir, Ö., & Acar, M. (2005). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ankara: Adres Yayınları.

Denhardt, J. V., & Denhardt, R. B. (2007). *The Public Service: Serving, Not Steering*. USA: M.E. Sharpe, Inc.

DPT, Devlet Planlama Teşkilatı. 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı, http://ekutup.dpt.gov.tr/kamuyone/oik527.pdf (Erişim Tarihi: 12.12.2013).

DPT, 1960 Öncesi Dönemde Planlama, http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=-83D5A6FF03C7B4FCA608B4A8502F95DC4B0813776FCA14B256788CDF49C1D36D (Erişim Tarihi:1.12.2013).

DPT, 1960 Sonrası Dönemde Planlama, http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCA5B0BB9C7A740968E31CF9AA8F449BFB16AFEA1F26CD6D79 (Erişim Tarihi: 13.12.2013).

Emini, F. Tufan. (2009). Türkiye'de Yerel Yönetimler Reformunun İç ve Dış Dinamikleri, *Yönetim ve Ekonomi,* 16(2), 31-48.

Ergun, T. (1991). Yönetimin Yeniden Düzenlenmesi Gereksinmesi ve Kamu Yönetimi Araştırma Projesi, *Amme İdaresi Dergisi*, 24(4), 11-23.

Ertürk, B. (1971). Bir Psikolojik Değişim Sorunu Olarak İdari Reform, *Amme İdaresi Dergisi*, 4(3), 72-89.
İdarenin Yeniden Düzenlenmesi İlkeler ve Öneriler. (1972). İdari Reform Danışma Kurulu Raporu, *Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları,* 123, Ankara: Sevinç Matbaası.
Kamu Yönetimi Araştırması Genel Rapor. (1991). *Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 238.
Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı. (2003). Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma: 2. Ankara: T.C. Başbakanlık.
Kara, B. (2006). Türkiye'de Personel Reformu Çalışmalarının Altyapısı: 1930-60 Yılları Arasında Yabancı Uzmanların Kamu Yönetimine İlişkin Hazırladıkları Raporlar, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi,* 30(2), 149-162.
Karaer, T. (1987). Kamu Yönetimi Yeniden Düzenleme Girişimleri ve Sonuçları Üzerine Bir Deneme. *Amme İdaresi Dergisi*, 20(1), 25-46.
Karaer, T. (1991). Kalkınma Planları ve İdari Reform. *Amme İdaresi Dergisi,* 24(2), 43-65.
Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi Yönetim Kurulu Raporu. (1966). *Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları,* Ankara.
Öktem, M. K. (1992). Türk Kamu Yönetiminin Gelişimi, *Amme İdaresi Dergisi,* 25(2), 85-105.
Payaslıoğlu, A. (1971a). İdari Reformun Sınırlılıkları, *Amme İdaresi Dergisi,* 4(2), 14-23.
Payaslıoğlu, A. (1971b). İdari Reformun Yönü ve Stratejisi, *Amme İdaresi Dergisi,* 4(2), 3-13.
Sezen, S. (2009). Kamu Yönetimi Reformları: Küresel Bir Düzenleme mi? *Amme İdaresi Dergisi,* 42(1), 23-41.
Sözen, S. (2005). Administrative Reforms in Turkey: Impratives, Efforts and Constraints. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* 60-3.
Sürgit, K. (1972). Türkiye'de İdari Reform. *Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları*, 128, Ankara: Sevinç Matbaası.
Sürgit, K. (1969). İdari ve İktisadi Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Yeniden Düzenlenmesi Ne Şekilde Ele Alınmalıdır? *Amme İdaresi Dergisi*, 2(2), 77-88.
Sürgit, K. (1968). Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP) Yönetim Kurulu Raporu ve Uygulanışı, *Amme İdaresi Dergisi,*1(2).
Şaylan, G. (2000). *Kamu Personel Yönetiminden İnsan Kaynakları Yönetimine Geçiş: Kritik ve Reform Önerileri*, İstanbul: TESEV Yayınları.
Şaylan, Gencay (1973). Üçüncü Beş Yıllık Plan ve İdari Reform. *Amme İdaresi Dergisi*, 6(2), 15-28.
Şaylan, G. (1974). Administrative Reform as a Problem of Structural Change, *Turkish Public Administration Annual,* TODAİE,1(1), 119-142.
Tortop, Nuri., İsbir, Eyüp G., & Aykaç, Burhan., Yayman, Hüseyin., & Özer, M. Akif (2007). *Yönetim Bilimi*. Ankara: Nobel Yayın.
Tutum, C. (1971). İdari Reformda Başlıca Yaklaşımlar. *Amme İdaresi Dergisi,* 4(2), 32-45.
Urhan, V. F. (2008). Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılandırılması. *Sayıştay Dergisi*, 70, 85-102.
Yalçındağ, S. (1993). Bitmeyen Senfoni: Yerel Yönetimler Reformu… *Amme İdaresi Dergisi,* 26(1), 43-69.
Yayman, Hüseyin. (2008). *Türkiye'nin İdari Reform Tarihi*. Ankara: Turhan Kitabevi.

INVESTMENT PROMOTION AGENCIES IN THE NEW PUBLIC MANAGEMENT PARADIGM: THE INVESTMENT SUPPORT AND PROMOTION AGENCY OF TURKEY

Habibe İlhan[1]

Abstract
The article describes investment promotion activities as a result of neoliberal development policies and analyzes concomitant administrative reforms, namely the rise of business like agencies that are part of the New Public Management (NPM) paradigm. The author assesses the operational model of investment promotion agencies and then moves on to analyze Turkey's investment and promotion agency according to Hood's (1991) NPM variables. The author concludes with policy implications.

Keywords: New Public Management, neoliberal policies, agencies, investment promotion
JEL Classification: F21, H83, L32

YENİ KAMU YÖNETİMİ YAKLAŞIMI İLE YATIRIM DESTEK AJANSLARI: TÜRKİYE YATIRIM DESTEK VE TANITIM AJANSI

Öz
Bu çalışma neo-liberal yatırım politikalarının bir sonucu olan yatırım destek faaliyetlerini tanımlamakla birlikte Yeni Kamu Yönetimi (YKY) paradigması ile yükselen işletme tipi ajansları incelemektedir. Yazar, yatırım destek ajanslarının operasyonel modelini değerlendirerek ardından Hood'un (1991) YKY değişkenlerine göre Türkiye yatırım destek ajansını analiz etmektedir. Yazar, politik etkiler ile çalışmayı sonuçlandırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Kamu Yönetimi, neoliberal politikalar, ajanslaşma, yatırım destek ve tanıtım ajansları
JEL Kodu: F21, H83, L32

1 Yrd.Doç.Dr., Süleyman Şah Üniversitesi, hilhan@ssu.edu.tr

Makale Gönderim Tarihi: 26.08.2015 Makale Kabul Tarihi: 26.02.2016

Introduction

Investment promotion agencies (IPA's) are public agencies that often hold special status in terms of their scope and authority. Many times IPAs are an official interface between foreign investors and host governments. As an integral part of a national development plan, activities of these agencies stretch from marketing functions to investment brokering, development of investment strategies and policy advocacy. In this capacity these organizations have been created as independent or semi-independent agencies that are part of the civil service but function based on private sector principles. They are created as agencies that are closest to the central government (Seidman & Gilmour, 1986), yet independent from imposing structures. They are agents in the implementation stage of an economic development policy that emphasizes on attracting foreign direct investment as part of a neoliberal competitive state model (Phelps, Power & Wanjiru, 2008).

Neoliberalism is a prescriptive/ normative framework to formulate and implement public policy at the national and international level (Cerny, 2010, p.135). At the essence of its thought lies the assertion that markets are the core institutions of modern capitalist society and policies should be geared towards making markets work better (Cerny, Menz & Soederberg, 2006, p. 12). David Harvey defines neoliberalism as 'a theory of political economic practices that proposes that human well-being can best be advanced by liberating individual entrepreneurial freedoms and skills within an institutional framework characterized by strong private property rights, free markets, and free trade' (Harvey, 2007, p. 2). Neoliberalism emerged as a response to globalization and the shifting role of the state in this market based order. It prevailed as the alternative to Keynesian economics in the 1980s which consists of the combination of monetarism, supply side economics and public choice theories (deVries, 2010). Although globalization assumes the regression of the nation state, the competition state hypothesis put forth and developed by Cerny states that, paradoxically the role of the state is actually strengthened. The domestic rationale of the state to provide necessary public goods and social order is being superseded by policies that maintain and promote competitiveness in the global economic and political order (Cerny, 2010, p.6). While devolution and local governance policies on one hand may hollow out the central state, maintaining the competition state, which includes opening the domestic to the transnational and ensuring that citizens can keep up with pressures put forth by globalization, actually strengthens the central state. In other words the central state grows stronger as it becomes the guardian of policies that favor competition and pro-market regulations that propel the countries' economic status among other nation states (Cerny, 2010, p.6). The increasing role of the state in this context is than to build and regulate a framework that advances this free market spirit of the globalizing world

This paper argues that IPAs are a product of neoliberal thought in two ways. First, the main goal of IPAs which is promoting countries to attract foreign direct investment is basically competing for a market share of global investments. Foreign Direct Investment (FDI henceforth) is considered to be the highest form of external finance for development, therefore it receives privileged position. This competition for mobile capital lies at the very heart of neoliberalism (Phelps et al, 2008). Secondly, IPAs as private like organizational units within the greater framework of bureaucracy are a product of New Public Management

which is neoliberalism's imprint on the administrative system (deVries, 2007).
This paper is a case based analysis of investment promotion agencies as part of public administration, specifically as agencies that have been created in the NPM paradigm. IPAs have received much attention based on their contribution to economic development; however as public agencies they have rarely entered the public management or public administration discourse (Kumar & Marg, 2007; Riddle , Brinkerhoff & Nielsen, 2008). This paper analyzes the case of Turkey's investment and promotion agency (ISPAT). It specifically investigates how this agency is modeled in the projection of neoliberal inspired new public management paradigm. It will start by giving a brief review of new public management and the establishment of agencies, followed by a definition of the nature of investment promotion activities and agencies that conduct them. This section is concluded with an operational model of the function of IPAs. We will then turn to ISPAT and conduct an in depth analysis of the agency. We will examine the legal and organizational framework of the agency to demonstrate the extent of private sector practices in this government agency. The analysis is conducted by comparing ISPAT practices to Hood's (1996, p.271) seven NPM doctrines. Data for the analysis is based on fourteen months of intensive site observations. Over the span of 14 months observations were made at three retreats including one that hosted then World Association of IPA's (WAIPA) president, weekly staff meetings and general daily operations. Furthermore, conclusions were drawn based on printed materials such as 'Invest in Turkey' brochures, legal documents such as the organizations charter, organization's website and press releases and interviews.

1. Government Agencies as part of New Public Management

The organizational structure and culture of investment promotion agencies are heavily influenced by the political climate they were conceived in. As stated before, investment promotion is a neoliberal concept, implying the necessity to market ones country as an investment worthy location. Concomitantly, as the political environment was shifting towards this competition state model, administrative reforms pushed public administration into a flexible market based model known as New Public Management (NPM). This section will provide a brief review of NPM that will constitute a base to analyze ISPAT.
According to Peter Aucoin (1990) administrative reform deemed necessary due to a changing global economic order which is the result of economic and political restructuring. Also, in the aftermath of the economic crises during the eighties and nineties the general public demanded government services and regulation in national political systems (Aucoin, 1990; Homburg, Pollitt & v.Thiel, 2007). The public's acquaintance with stagflation and an increasingly negative perception of bureaucracy led governments starting in New Zealand, Australia and the UK to implement a series administrative reforms that later spread globally and affected the way we perceive the work of government ever since (Barzelay, 2001).
The Thatcher government stands out as a dominant forerunner of structural changes in managerial functions of government. Campbell and Wilson (1995) argue that administrative reforms were externally induced in the UK in 1976, when the IMF determined in a rescue operation of the *Pound* that 'cash limits' had to be imposed on governmental departments. While limiting government spending, Margaret Thatcher established systems at the center

of government that were designed to increase managerial efficiency. While it is not possible to determine a concrete date for the beginning of NPM or a conclusive set of doctrines that compromise it (Christensen & Laergreid, 2007), by the mid-eighties a public sector reform based on free market principles, devolution, managerialism, and the use contracts had become the panacea for bureaucratic malaises in the Anglo Saxon world (Boston, Martin, Pallot & Walsh, 1996). By the early nineties it became evident that NPM was a global phenomenon (Aucoin, 1990; Hood, 1991) challenging classical hierarchy based administrative systems and inducing globally a system that shifted its attention from organizations, structures and processes in the administrative apparatus to performance and output (Kettl, 1996). While it is impossible to capture the complete breadth of NPM principles, Hood (1991) provides us with a meaningful compilation of seven doctrines that capture its most significant tenets: hands on professional management, standards of measurement and performance, emphasis on output controls, dissagregation of departments to create corporatized units focused on products, completion and contracting as a means to provide better and lower cost services, a shift away from the classical, hierarchy based public administration towards private sector management practices and the principle of doing more with less through disciplined resource use (Hood, 1991).

In the United States of America these principles gained prominence during President Clinton's election campaign and the launch of the National Performance Review (NPR). The discussion whether public administration is a value imbued activity or science, based on principles has been ongoing in the US since the inception of Public Administration as a discipline. From the 'Principles of Scientific Management' (Taylor, 1911) throughout the Municipality Movement, Herbert Simon's logical positivist theory of administrative behavior (Simon, 1947), to Osborne and Gaebler's 'Reinventing Government' movement (Osborne, 1993) that later became synonymous with Vice Presidents Al Gore's effort in the National Performance Review, management based reforms have always been part of American Public Administration.

The transfer of government tasks into agencies is part of NPM based reforms. They have become a worldwide phenomenon (Pollitt, Talbot, Caulfield & Smullen, 2005; Pollitt and Talbot, 2004) that has found its way to Turkey as well. The UK's *Next Step's* program has been a prototype to introduce 'agencies' as organizational units, quickly to be applied by governments worldwide (Talbot, 2004; James, 2004). While there is no universal legal definition as to what an agency is or what its scope of authority should be, Pollitt and his colleagues have constructed the following working definition: Agencies are semiautonomous organizational units, which means that they have certain discretion over their budget and personnel, and operations. Agencies are disaggregated from a ministry, which means that they are structurally separated from the core of their ministry, however still are close enough for ministers to alter budgets or main operational goals of the agency (Pollitt et.al. 2005). Among the different kinds of agencies investment support agencies are the least discussed ones in the public management or administration context. The following section provides an overview of investment promotion agencies in this context.

2. The Nature of IPAs

Investment promotion agencies are public organizations that are created to promote a country or a region to raise its image as an investment worthy location to ultimately attract foreign direct investment. They are the main actors in a governance policy that focuses on place branding. They often vary in size and structure but they are similar as they are modeled after private sector principles. The forerunner of such agencies was Ireland's Investment and Development Agency, formed as part of the Department of Industry and Commerce. This agency has become a model for many newcomers to investment promotion. The majority of IPAs are connected to a ministry such as economy, trade, treasure or production, rarely are they semi-governmental or partly non-profit (Zanatta et al, 2008). Some of the examined IPA's report directly to the Executive of a country. Empirical research suggests that agencies that are most effective directly report to the country's president or prime minister, and are less effective if they are embedded in a ministry (Morisset, & Andrews-Johnson, 2004).

Therefore the structure of an *agency* lends itself well for the investment support and promotion task. It is argued that as the number of members on the board from the private sector increases, the agency becomes more effective (Morisset, 2003). With emergence of economic globalization and the spread of economic liberalization and the ultimate dominance of the neoliberal economic order in the late 80's, IPAs gained a global presence to the extent that in 1995 the United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) established a World Association of Investment Promotion Agencies (WAIPA). Currently, WAIPA membership counts for more than 220 national IPAs from 154 countries and over 250 subnational member organizations. In January 2014 the executive of ISPAT, Mr. Ilker Ayci has been elected as president of WAIPA. Headquarters currently located in Geneva, Switzerland will be moved to Istanbul, Turkey in early 2015 (ISPAT, 2014) indicating that Turkey's IPA has taken on a leadership role in investment promotion.

While the OECD and UNCTAD mostly generate reports geared towards politicians and practitioners on this topic, IPAs have entered the field social science from various aspects. Discussion in this field mostly centers on empirical studies investigating the effectiveness of IPAs (Morisset,2003; Harding and Javorcik, 2011), the effect of FDI on economic development or spillover effects, such as technology and innovation transfer, in host countries (Borensztein et al. 1997). Earlier studies have suggested frameworks for the activities conducted by the IPA (Loewendahl, 2001, Wells and Wint, 2000). Fewer studies have focused on the institutional structure of IPAs (Zanetti et al, 2008) and even fewer studies have approached these agencies as part of public administration (Kumar & Marg, 2007; Riddle et al, 2008). Researchers in the field agree that more studies are needed to properly assess the functions of IPAs in the execution of a national economic development plan that considers foreign investments as crucial for growth and development. There is a particular lack of studies focusing on individual agencies and the roles they play in the process. The literature almost unanimously agrees that policy advocacy is the most significant task these organizations fulfill.

3. Functions of the IPA

The reason of existence for investment promotion agencies is to attract Foreign Direct Investment (FDI) to their home countries. The World Bank defines foreign direct investment (FDI) as: 'net inflows of investment to acquire a lasting management interest (10 percent or more of voting stock) in an enterprise operating in an economy other than that of the investor' (data.worldbank.org). It is part of an economic development strategy that not only values the immediate monetary benefit from the investment, but also perceives FDI as a fast and reliable way to transfer technology and innovation given that there is an absorptive capacity (Borensztein et al., 1998). Therefore the job of the IPA is to bring FDI and the multiplier benefits of it into the country and maintain them. While they are not the authority of foreign capital, which in Turkey's case would be the prime ministry under secretariat of treasury, they engage in a series of *promotion activities* that should put their countries on investor's shortlists for investment destinations. Wells and Wint (2000) state that promotion efforts are the result of governments competing aggressively for foreign direct investment. With the establishment of an IPA and the allotment of a budget for that agency, governments compete for foreign investments analogous to companies marketing themselves in an effort to gain greater market share.

Promotion activities are defined by Wells and Watt as a structured marketing strategy including advertising, direct mailing, investment seminars and missions, participation in trade shows and exhibitions, distribution of literature, one-to-one direct marketing efforts, preparation of itineraries for visits of prospective investors, matching prospective investors with local partners, acquiring permits and approvals from various government departments, preparing project proposals, conducting feasibility studies, and providing services to the investor after projects have become operational. In some cases IPAs also mediate between different government agencies and levels to establish working relationships in order to streamline investment processes.

Literature on the topic suggests that the main functions of IPAs are to encourage foreign direct investment through four sets of activities: First they *generate interest* among potential investors through promotion activities where they present their country as an attractive investment destination (national image building and place branding/marketing). This occurs through public relation campaigns, events, disseminating information on web sites, and road shows. Relevant audiences are also targeted through internet keyword advertisement such as 'Google Adwords' and social media. Concrete leads are then created and followed through investor forums and /or phone and mail campaigns and presentations by specialists from the IPA in an effort to *generate investments*. The IPA then focuses on a certain investment range in terms of value. Qualifying projects and investors are then supported by *facilitating action.* This support may range from expediting and obtaining approvals to broker relationships with local firms, banks and government agencies as well as after investment care (Wells and Wint, 1991; Loewendahl, 2001; Riddle et al. 2008). Last but not least, advocating for policies to improve the investment climate is a significant part of their work. Morisset (2003) asserts that policy advocacy is the most effective function for attracting investment followed by image building and investor servicing. Investment generation however seems to be the least effective function because it requires advanced

expertise and is therefore not cost effective (Morisset, 2003,p.19).
Harding and Javorcik (2011) studied US FDI outflows to 124 countries and concluded that one of the main purposes of investment promotion is reducing transactions costs by decreasing information asymmetry and cutting red tape by assisting with bureaucratic procedures. Out of those two, assistance with bureaucratic procedures is the statistically more significant factor. The authors conclude that investment promotion is especially effective in countries that are culturally distant from the investing country and especially in developing economies where convoluted bureaucratic procedures exist (Harding and Javorcik, 2011).
The following model, derived from best practices in the field as well as the literatures suggestions, illustrates the functions of an IPA. This model exists in the backdrop of economic-political climates, political power structures and within an intricate network of public and private sector partnerships. This model illustrates that the competition state model has gained dominance and that investment promotion agencies have become intermediaries in this competition model. The model indicates that IPAs serve one main policy goal which is to attract and retain foreign direct investment to eventually contribute to the economic development of the country. This may be done through activities that initially serve potential investors (one stop shop, network brokering, cutting through bureaucracy) but ultimately yield a return in the form of FD

4. Administrative Reforms and the Investment Support and Promotion Agency of Turkey

ISPAT has been established in Turkey as a) part of the neoliberalization process of the political landscape that started in the 80's and b) structurally as part of administrative reforms introduced by the incumbent government. To create the necessary pretext this section starts with a brief review of reforms in Turkey. Administrative reforms that affected the Republic of Turkey which was founded in 1923, actually started in the nineteenth century, the last century of the Ottoman Empire. These modernization reforms were synonymous with westernization (Sezen, 2011). According to Sezen (2011), the most radical and comprehensive reforms took place during the period of the early republic (mid 1920s to 1930s). This extreme change was intended to create a physical break from the Ottoman past (Müftüler Bac, 2005) and to segue the Turkish people into the system of the new founded Republic. A highly centralized administrative structure was adopted from France (Keskin, 2006) creating a unitary state, parliamentary democracy and a secular social regime (Sezen, 2011). The strong state tradition that evolved during the history of Ottoman Turkey has marked Turkish political as well as the administrative culture (Mango, 1977; Heper, 1987, 1992; Ozbudun, 1996; Heper and Keyman, 1998). While a physical break from the past occurred, Turkish public administration was imbued with the remnants of the Ottoman Empire translated into an *Etatist* state tradition. This meant for public administration that civil service did not exist to serve the public but rather was considered as a loyal servitude to the state, creating a civil service that performed public services without taking the citizen into consideration (Sözen, 2012). A democracy that had not been fully consolidated with a weak middle class, weak civil society and an ingrained respect for authority and the state have fostered this statist tradition (Sozen and Shaw, 2002).

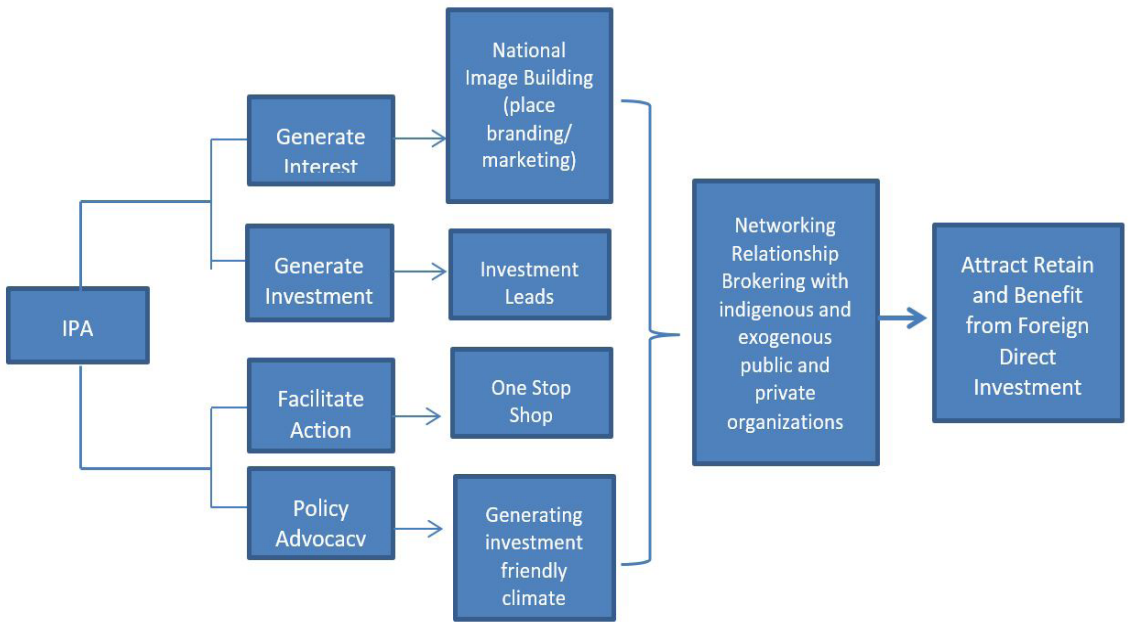

Figure 1: *Operational model of Investment Promotion Agencies*

While two more waves of reforms were implemented through the creation of new constitutions after a coup d'etat in 1960 and 1980 respectively, it was not until the Turgut Özal regime of the mid-eighties that the groundwork for contemporary neoliberal politics were laid in Turkey (Önis, 2004). The late eighties and early nineties focused on privatization and integrating the economy into the international capitalist system (Cevikbas, 2012). According to Eryilmaz (2004) the main trigger of administrative reform starting in the Özal era was the ongoing fiscal crisis. Reforms pertaining to economic development and the activation of the private sector hence gained dominance. The government of the Justice and Development Party (AKP) marked the beginning of a paradigm shift in Turkish Public Administration when it was elected to power in 2002 and moved forward when it was reelected in 2007 and more so in 2011. Change during this period can be attributed to external and domestic factors. Major reforms implemented by the AKP took the shape of policy transfer (Sezen, 2011). Similar to the spending limits posed on departments in the UK during the rescue of the *Pound* by the IMF, major administrative reforms took place as part of the EU negotiation process or were recommendations by OECD and the World Bank (OECD, 1996; Sozen and Shaw, 2002). The establishments of agencies to decentralize state power, the establishment of regional development agencies and the establishment of the investment promotion agency have been efforts in this vein. NPM manifested itself in Turkish Public Administration in the shape of legal provisions (Cevikbas, 2012). Laws were changed or amended in the areas of fiscal management and controls, public personnel management, development agencies, and the establishment of independent administrative authorities that eventually curtail the authority of ministries and eventually raise questions of legitimacy as these organizations are new actors that lay outside the control and supervision of parliament and elected representatives

(Özel, 2008).

The incorporation of the Investment Support and Promotion Agency of Turkey (ISPAT) dates back to July 2006 in accordance with Law 5523, passed by the Grand National Assembly of Turkey. Prior to this decree, investment promotion was not carried out in a systematic manner. FDI data were maintained by a department within the Undersecretariat of Treasury. Foreign investors would go through multiple layers of bureaucracy to realize their investments. While the authority on foreign capital, including developing policies for the attraction of capital, rests with the Ministry of Economy (Law No.6223,Sec.1, Item 2), the establishment of ISPAT congregated all foreign investment attraction and promotion related strategies and activities as well as research and support in one entity. Concomitantly, as part of accession requirements to the EU, Regional Development Agencies (RDAs) with a similar goal, however on the national level, were established. While initially the relationship between ISPAT and RDAs was one of informal advice and consultancy, an amendment to Law No. 5523 in 2011 formalized ISPAT'S role as coordinator of national strategies at the regional level. The establishment of this agency must be approached from two perspectives, namely the legal framework and the organizational structure. In this following section we will first discuss the structure of the agency from the perspective of its incorporation law (Law No. 5523) and how its reflection of NPM culture when operationalizes. We then discuss its informal structure which is an adaptation of Switzerland's investment promotion strategy carried to Turkey by consultants.

4.1 The Legal Framework

Law No 5523 provides a detailed framework for the establishment of the agency. We will discuss the objective of its incorporation, personnel, the board, budget and auditing, contracting and its right to request information from all other government departments. We will then look at amendment made to this law in 2011, specifically pay attention to the formation of two new departments from which one is responsible for the coordination of national investment interests with RDAs.

4.1.1 Objective of Incorporation and Functions

The law states, the main goal for this agency is to implement investment support and promotion strategies that aim to increase the inflow of FDI which is in accordance with the current National Economic Development Plan. Its formal functions can be divided into four categories, creation and implementation of investment promotion strategies in cooperation with RDAs; assemble information and disseminate as a guidance to potential investors, broker relationships and advocate for investors at relevant levels of the government. The agency website, whose content is provided by the ISPAT research team, states following purpose:

'Active on a global scale, ISPAT operates with a network of local consultants in Canada, China, France, Germany, India, Japan, Saudi Arabia, Spain, the Russian Federation, the UK, the USA, and South Korea offering an extensive range of services to investors through a one-stop-shop approach, and assists them in obtaining optimum results from Turkey. ISPAT's team of professionals can assist investors in Arabic, Chinese, English, French,

German, Italian, Japanese, Korean, Russian, or Spanish as well as Turkish, and is dedicated to helping investors successfully develop their business operations in Turkey. Working on a fully confidential basis, as well as combining the private sector approach with the backing of all governmental bodies, ISPAT's free-of-charge services include, but are not limited to…'(About ISPAT, accessed on16.03.2014)

When discussing the reason of existence and operational methodology of the agency with upper level management emphasis is made on the private sector approach, where operations are fast and potential investors are treated like potential clients, and where depending on the size of the investment project directors, Project Directors provide 'one stop shop' service. Overall the agency with its physical premises and personnel culture resembles a business consultancy agency.

4.1.2 Personnel

To carry out these functions the agency was initially granted a the core staff of 30, which was doubled in 2011 to 60 in order to keep up with the increased work load. Besides these 60 'government employees' specialists are employed as contractors. Project Directors (PD henceforth) and Department Heads have to show impeccable personal and legal records as well as qualifications that include advanced proficiency in a foreign language and preferably and second foreign language. A minimum of four years of tertiary education followed by experience in the professional field is required. When a project directors (PD) of the core staff was asked how recruitment took place, the PD stated that he responded to a 'business' ad in a mainstream newspaper. The advertisement looked for 'young, dynamic team members who spoke at least one foreign language and had work experience and were presentable' (Interview with PD). Business attire and attitude lie at the core of the agency's culture. To ensure that new employees internalize this culture 'business etiquette and protocol' seminars are held annually (observation). This team of young professionals has received much attention from the media, referred to as the 'National Team' of investment promotion (Sayar, 2014). Contrary to the common perception of idle bureaucrats or civil servants, PDs resemble a team of business consultants who conduct their operations on VIP level.

4.1.3 Service Units

Major service units are the directorate of investment promotion services, directorate of investor services, as of 2011 also the department of collaboration with development agencies and the department of public private sector collaboration. In addition to those the consultancy unit provides legal counsel and ancillary services including human resources and support services.

4.1.4 Consultancy Board

The agency is governed by a Consultancy Board that is chaired by the Prime Minister and attended by ministries, governmental and civil society organizations as assigned by the Prime Minister, as well as representatives from the private sector (Law No.5523, Sec.5, Item 1). The president of the agency who is appointed by the Prime Minister is the top executive and representative of the agency. The agency president is accountable towards the

prime minister. It is important to note that the current as well as former presidents of this agency have been transferred from the private sector where they had served their respective companies as high ranking executives. This is a break from the tradition of transferring top bureaucrats into private executive positions which has been argued to be one of the reasons of state domination over civil society in Turkey (Sozen and Shaw, 2002). Instead, direct transfer from the private sector is argued to bring effective change in implementing NPM reforms (Shaw, 1997). The board meets at least once a year to review activities, decides on long term strategies, and makes recommendations to improve the productivity of the agency as well as to designate institutions for collaboration if necessary. As stated before, the agency is directly tied to the Prime Minister, and the agency head acts as consultant to the PM. At the same time any major investment related decisions have to be cleared with the PM (observation). The fact that private sector representatives are on the board of this agency raises concern as clearly conflicts of interest may arise. Even though the agency may act like a private sector organization, it is part of the state, accountable immediately to the prime minister but eventually to the public and entrusted with the duty to pursue the public interest.

4.1.5 Budget and Financial Management

ISPAT has been incorporated as a financially and administratively autonomous entity that is directly tied to the Prime Ministry (PM), henceforth the agency answers only to the Prime Ministry. Financial transactions are audited by the Turkish Court of Auditors (Sayıştay) and submitted to the PM's office as well as the Grand National Assembly. All revenues obtained by the agency through the provision of services or aid funds and donations as well as the budget directly allocated by the PM are to be deposited in a bank that is approved by the PM. Financial management law of public entities (Law No.5018) requires administrative entities within central government to deposit funds and revenues to the treasuries cash offices in order to maintain the unity of treasury. However the agency is as stated in the previous sections close to the core of government while financially autonomous, through their exemption from Law No. 5018. Nevertheless the prime minister has ultimate say in hiring and salary scales.

While we have seen that ISPAT is legally framed as a financially and legally autonomous unit, the fact that the prime minister is the chair of its Board, the president of the agency is appointed by the PM and is accountable to the PM and the National Grand Assembly shows that de facto autonomy is often limited to coincide with the policies of the prime ministry. This may not be a bad thing however, as research has shown that close proximity to the policy making center (which in Turkey is undisputedly the prime ministry) is more important than legal autonomy (Yesilkagit and Thiel, 2008).

4.2 The Organizational Framework: Promotion Swiss Style

As stated in the previous sections, Turkey often introduces reforms in the form of policy transfer. Historically, major reforms have been transferred from suitable European models. For example Turkey's administrative system was imported from France after the declaration of the republic. Investment promotion is a relatively new policy in Turkey. Once the law

for its incorporation was issued, a team from Switzerland was contracted to establish the initial strategy and processes related to operations. As a result executives of Development Economic Western Switzerland (DEWS) adapted a 'Swiss made' system to Turkey. To make implementations lasting the head of the agency was recruited from DEWS. As a Turkish citizen and former deputy of the Swiss agency it was hoped that he could sway public opinion about the agency and investment promotion positively.

In an extensive interview the former executive of DEWS explains how the image, perception and operational process of the agency were carefully crafted and that this agency would become the interface between large scale investors and Turkey. The interviewee described ISPAT as representative of Turkey abroad, therefore its image had to be accordingly (F.Sermet, personal communication, July 2010). In this vein, the mission of the agency was reiterated as increasing FDI inflows by attracting international service companies, service centers, regional hubs, manufacturing firms preferably introducing new technologies and to contribute to develop Turkey as a brand. In this vein a desirable investment project was defined as one that a) transfers new technology; b) adds value to the existing fabric of industry and c) creates employment opportunities for residents d) is environmentally non intrusive. To do so the agency 'Investment Support and Promotion Agency of Turkey (ISPAT) was created and positioned as the 'A Team' that will bring foreign investors to Turkey. ISPAT was organized around the principles of effectiveness and efficiency, and tailored into a one stop shop concept. From recruitment to its organizational culture, it is based on private sector principles. For example, the image of the agency has been carefully crafted by professional PR specialists.An executive institutional identity, staffed with young, sleek, multilingual highly motivated men and women intends to create a high developing and business oriented image of Turkey.

The agency's work style is divided into fieldwork, promotion and investment generation strategies carried out by Project Directors (PD) and Representatives of the agency in over 21 countries, and back office services ranging from research departments to legal counsel and supporting services. The PDs work is region and sector based. This means that PDs are assigned a geographical region globally, as well as nationally. On a global scale they will follow leads and projects and cooperate with the representative of that region. Nationally, the PD follows leads and projects but also cooperates with Development Agencies in that region. In addition to that every PD has to master a sector of which they will be responsible to report on. The national network mainly fulfills their investment advocacy function (personal communication, May 2010). The international network consisting of 15 ISPAT regional representatives in 21 countries as well as embassies, consulates, commercial attaches and relevant NGO's, contribute to the promotion and investment generation function of the agency. Through proactive measures such as roadshows organized with support of their international network, image building initiatives by distributing promotional materials in high class facilities such as CIP lounges and business class compartments of airlines and global media campaigns, a modern and economically inviting image of Turkey is created and disseminated to target audiences. In his regard all promotion functions of the agency can be summarized as place branding/marketing activities. Place branding/market is currently gaining attention as governance strategy (Eshuis et al., 2013). In this regard ISPAT and

regional development agencies have become agents of this governance strategy.
The strength of this agency lies in its independent private sector work style and network concept, nationally and worldwide. Since it is a semi-autonomous agency it is only tied to the prime ministry but is highly networked with various levels of government. In this regard ISPAT can be considered as a network organization. O'Toole defines networks as 'structures of interdependence involving multiple or parts thereof, where one unit is not merely the formal subordinate of the others in some larger hierarchical arrangement' (1997, 45). The complexity of social and policy problems public managers are exposed to, or 'wicked problems' as Rittel and Webber (1973) call them can no longer be solved by the existing hierarchy based structures. As a response to these predicaments network based organization took shape. Investment promotion is a highly complex exercise, in this regard ISPAT is designed as a network agency that holds special status to counter these *wicked problems*. Its statute grants request of information from any governmental source, their relationship with the Prime Ministry give them access to any government official, including ministries, and their deputies take active roles in the *Investment Advisory Council of Turkey* as well as the '*Coordination Council for the Improvement of the Investment Environment'.*

5. Conclusions

The goal of this paper was to demonstrate in what ways investment promotion agencies are products of New Public Management. The case of ISPAT is a suitable example to show how government units are formed around NPM principles. ISPAT legal statue has been drafted in the backdrop of these administrative reforms.
Table 1 presents an analysis of ISPAT by comparing their operational practices against Hood's seven doctrines. According to this analysis, we can state that ISPAT is a product of its paradigm. It is a professionally managed entity that is formed around the object of a certain product and major output, namely FDI attraction. ISPAT is steered by a board consisting of professional private sector executives. The head of the organization has been transferred from a major insurance company. Performance is measured in intervals and benchmarked against structurally and economy wise similar countries. The agency status provides ISPAT with a level of autonomy in terms of budget and personnel. It also marks a shift away from the classical hierarchy of departments. ISPAT enjoys some level of freedom, however is ultimately accountable towards the Prime Minister and the General National Assembly. In terms of contracting, while ISPAT employs a number of civil servants it employs contracted staff and contracts some of its services directly from private providers.
ISPAT does encounters besides operations relation problems, other impediments to its work. While it is legally an autonomous organization it is de facto tied to the decisions of the Prime Minister. As the chair of the board the Prime Minister exerts power in terms of hiring, salaries, budget and policy implementation strategies. Major decisions have to be approved by the PM. This often brings party politics based criticism, where the agency is accused of implementing a ruling party agenda, and to staff the agency with their own partisan designees and putting the interest of investors before those of the citizenry. Nevertheless, this agency is a prototype in Turkish public administration.
This field based research gives us insights into the working of Investment Promotion

Agencies. It further shows that independent agencies are not so independent after all. But rather are tied directly to the core of government. While they advance the provision of a specific service and avoid dealing with multiple layers of bureaucracy through their special legal status, this set up is not sustainable when applied to more agencies if they do not sufficiently cooperate. Place branding/marketing and governance are very recently coupled phenomena. Eshuis et al. (2013) published an assessment on place marketing as governance strategy. Further research may include an assessment of the relationship of investment promotion agencies, such as IPAs and RDAs to governance and their effect on governance through place marketing.

Doctrine	Meaning	Justification	ISPAT
Hands on professional management	Visible managers at the top of the organisation, free to manage by use of discretionary power.	Accountability requires clear assignment of responsibility, not diffusion of power.	Strong executive with department managers who have discretionary power
Standards of measurement and performance	Goals and targets defined and measurable as indicators of success.	Accountability means clearly stated aims; efficiency requires a 'hard look' at objectives.	Employees performance measured individually based on case loads etc., agency's overall performance judged by FDI inflow to Turkey
Emphasis on output controls	Resource allocation and rewards are linked to performance	Need to stress results rather than procedures.	Strong emphasis on output, agency expenditures have to be positively related to inflowing FDI
Dissagregation of departments to create corporatized units focused on products	Disaggregate public sector into corporatised units of activity, organised by products, with devolved budgets. Units dealing at arm's length with each other.	Make units manageable; split provision and production, use contracts or franchises inside as well as outside the public sector	Agency financially and administratively autonomous unit; within the agency work divided into departments that are overseen by managers
Completion and contracting as a means to provide better and lower cost services,	Move to term contracts and public tendering procedures;introduction of market disciplines in public sector	Rivalry via competition as the key to lower costs and better standards.	Services contracted from private sector (security, logistics) only one third of employees (specialists) are civil servants, majority contrcated professionals

Shift away from the classical, hierarchy based public administration towards private sector management	Move away from traditional public service ethic to more flexible pay, hiring, rules, etc.	Need to apply 'proven' private sector management tools in the public sector	Hiring and retention practices borrowed from private sector
Principle of doing more with less through disciplined resource use	Cutting direct costs, raising labour discipline, limiting compliance costs to business	Need to check resource demands of the public sector, and do more with less	Financial autonomy of agency is overseen by court of auditors and PM, strong expenditure controls

Table 1 : *Comparison of Hood (1991) doctrines against ISPAT practices*

References

Aucoin, P. (1990). Administrative reform in public management: paradigms, principles, paradoxes and pendulums. *Governance* 3(2), 115-137.

Baç Muftuler, M. (2005). Turkey's political reforms and the impact of the European Union. *South European Society and Politics* 10(1), 17-31.

Barzelay, M. (2001). *The New Public Management: Improving Research and Policy Dialogue*. Berkeley and Los Angeles, CA : University of California Press.

Blili, S & Sermet, F. (2007). *Being in the World: Swiss Made and Global Management*. Geneva: Swiss Academic Associated Publishers.

Borensztein, E., De Gregorio, J. & Lee, J.W. (1998). How does foreign direct investment affect economic growth?. *Journal of International Economics* 45(1),115-135.

Boston, J., Martin, J., Pallot, J. and Walsh, P. (1996) Public Management: The New Zealand Model. Auckland: Oxford University Press.

Campbell, C. &Wilson, G.K. (1995). *The End of Whitehall: Death of a Paradigm?* Oxford: Blackwell.

Cevikbas, R. (2012). New Public Management Approach and Turkey Applications. *Journal of Economics and Management Research*. 1(2),9-32.

Christensen, T. & Lægreid, P. (2007). *Transcending New Public Management: The Transformation of Public Sector Reforms.* Hampshire: Ashgate Publishing Company.

De Vries, J. (2010). Is New Public Management Really Dead? *OECD Journal on Budgeting, 2010* (1), 1-5.

Eryilmaz, B. (2004). Kamu Yönetiminde Değişim. In U. Ömürgönülselen & M. K. Öktem (Eds) *2. Kamu Yönetimi Reformu Forumu KAYFOR 2* (pp.50-64). Ankara: Hacettepe Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü,Yayınlayanları.

Eshuis, J., Braun, E. & Klijn, E.H. (2013). Place Marketing as Governance Strategy: An Assessment of Obstacles in Place Marketing and Their Effects on Attracting Target Groups. *Public Administration Review*. 73(3), 507-516.

Harding ,T. & Javorcik, B.S. (2011). Roll Out the Red Carpet and They Will Come: Investment Promotion and FDI Inflows. *The Economic Journal*, 121(557), 1445- 1476.

Heper, M. (1992). The Strong State as a Problem for the Consolidation of Democracy

Turkey and Germany Compared. *Comparative Political Studies*, 25(2): 169-194.
Heper, M., & Keyman, E. F. (1998). Double-faced state: political patronage and the consolidation of democracy in Turkey. *Middle Eastern Studies*, 34(4), 259-277.
Homburg, V., Pollitt C., v.Thiel S. (2007). Introduction. In C. Pollitt, V. Homburg , S.Van Thiel (Eds) *Public Management in Europe, Adaptation and Alternatives* (pp.1-9) . NewYork, NY: Palgrave Macmillian,.
Hood,C. (1996). Exploring Variations in Public Management Reform of the 1980s. In H.A. Bekke, J.L. Perry and T.A. Toonen (Eds.), Civil *Service Systems in Comparative Perspective*
(268-287). Bloomington, IN: Indiana University Press.
Hood, C. (2007). A public management for all seasons? *Public Administration* 69(1), 3-19.
Investment Support and Promotion Agency. (2014). WAIPA headquarters relocating to Istanbul [Press release]. Retrieved from http://www.invest.gov.tr/en-US/infocenter/news/Pages/150514-waipa-hq-relocating-to-istanbul.aspx
James, O. (2004). Executive agencies and joined-up government in the UK. In C. Pollitt & C.Talbot (Eds.) *Unbundled Government: A Critical Analysis of the Global Trend to Agencies, Quangos and Contractualisation* (75-93). London: Routledge.
Keskin, N.E. (2006).Türkiye'de Kamu Yönetimi Disiplininin 'Köken' Sorunu. *Amme* İdaresi Dergisi 39 (2): 1 - 28
Kettl, D. (1996). Introduction. In D.F. Kettl & H.B. Milward (Eds.) *The State of Public Management* (pp. 1-12). Baltimore: Johns Hopkins University Press.
Kumar, N. & Marg, D. K.K. (2000). Foreign direct investment and technology capabilities in the developing countries: A review. *International Journal of Public Administration,* 23(5-8): 1253-1268.
Loewendahl, H. (2001). A framework for FDI promotion. *Transnational Corporations* 10(1), 1-42.
Loewendahl, H. & Ertugal-Loewendahl, E. (2000). *Turkey's Performance in Attracting Foreign Direct Investment: Implications of EU Enlargement*. Centre for European Policy Studies.
Morisset, J. (2003). *Does a country need a promotion agency to attract foreign direct investment? A small analytical model applied to 58 countries.* FIAS Policy Research. Working Paper 3028. World Bank.
Morisset, J., & Andrews-Johnson, K. (2004). The effectiveness of promotion agencies at attracting foreign direct investment (Vol. 16). World Bank Publications OECD (1996) Economic Surveys: Turkey, OECD,Paris
Osborne, D. (1993). Reinventing government. *Public Productivity & Management Review* 16(4), 349-356.
O'Toole, L. J. Jr. (1997). Treating networks seriously: Practical and research-based agendas in public administration. *Public Administration Review* 57 (1), 45-52.
Önis, Z. (2004). Turgut Özal and his economic legacy: Turkish neo-liberalism in critical perspective. Middle Eastern studies, 40(4), 113-134.
Özel, M. (2007). Küreselleşme Sürecinde Türk Kamu Yönetimi ve Yeniden Yapılanma. In M.Özel ve V.Eren (Eds.) *Devletin Dönüşümü ve Yeni Dönem Kamu Yönetimi*

(pp. 231–275). Konya: Çizgi Kitabevi.
Phelps, N.A., Power, M. & Wanjiru, R. (2008). Communities of Investment Promotion Practice in the Spread of Global Neoliberalism. In: K. England and K. Ward (Eds.) *Neoliberalization: States, Networks, Peoples* (83-106). Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
Pollitt, C., Talbot, C. (2004). Unbundled Government: A Critical Analysis of the Global Trend to Agencies Quangos and Contractualisation. New York, NY: Routledge.
Pollitt, C., Talbot, C., Caulfield, J. & Smullen, A. (2005). Agencies: How Governments do Things Through Semi-Autonomous Organizations. New York, NY: Palgrave Macmillan
Pollitt, C., Van Thiel, S. & Homburg,V.M.F. (2007). New public management in Europe. *Management Online Review*, 1-6.
Riddle, L., Brinkerhoff, J.M. & Nielsen, T.M. (2008). Partnering to beckon them home: public-sector innovation for diaspora foreign investment promotion. *Public Administration and Development* 28(1), 54-66.
Sayar, Y. (2014, April 21). Yatırım cekme milli takimi. *Dünya.* Retrieved from http://www.dunya.com/yatirim-cekme-milli-takimi-225866h.htm
Seidman, H. & Gilmour, R. (1986). *Politics, Position, and Power.* Boston, MA: Little Brown.
Sezen, S. (2011). International versus domestic explanations of administrative reforms: the case of Turkey. *International Review of Administrative Sciences* 77(2), 322-346.
Shaw, I. (1997). Evaluation in Health and Social Care Exploring Lost Dimensions. *Evaluation* 3(4), 469-480.
Simon, H.A. (1947). *Administrative Behavior.* New York, NY: Free Press.
Sözen, S. (2012). Recent Administrative Reforms in Turkey: A Preliminary Assessment. *International Journal of Business and Social Science* 3(9), 168-173.
Sozen, S. & Shaw, I. (2002). The international applicability of "new" public management: lessons from Turkey. *International Journal of Public Sector Management* 15(6), 475-486.
Talbot, C. (2004). Executive agencies: have they improved management in government? *Public*
Money and Management 24(2), 104-112.
Taylor, F.W. (1911). *The Principles of Scientific Management*. New York, NY : 202.
The World Bank.(2013). *Foreign direct investment* [Data] . Retrieved from http://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD
Wells, .L.T & Wint, A.G. (2000). Marketing a country: Promotion as a Tool for Attracting Foreign Direct Investment. Rev.Ed. FIAS Occasional Paper series: 13.
Yesilkagit, K. & Van Thiel, S. (2008). Political influence and bureaucratic autonomy. *Public Organization Review* 8(2), 137-153.
Zanatta, M., Camillo, E., Consoni, F. & Varrichio, P. (2008). Investment Promotion Agencies and the world competition for foreign direct investment: A survey of international frameworks. OECD Global Forum on International Investment.

INVESTMENT PROMOTION AGENCIES IN THE NEW PUBLIC MANAGEMENT PARADIGM: THE INVESTMENT SUPPORT AND PROMOTION AGENCY OF TURKEY

Habibe İlhan[1]

Abstract
The article describes investment promotion activities as a result of neoliberal development policies and analyzes concomitant administrative reforms, namely the rise of business like agencies that are part of the New Public Management (NPM) paradigm. The author assesses the operational model of investment promotion agencies and then moves on to analyze Turkey's investment and promotion agency according to Hood's (1991) NPM variables. The author concludes with policy implications.

Keywords: New Public Management, neoliberal policies, agencies, investment promotion
JEL Classification: F21, H83, L32

YENİ KAMU YÖNETİMİ YAKLAŞIMI İLE YATIRIM DESTEK AJANSLARI: TÜRKİYE YATIRIM DESTEK VE TANITIM AJANSI

Öz
Bu çalışma neo-liberal yatırım politikalarının bir sonucu olan yatırım destek faaliyetlerini tanımlamakla birlikte Yeni Kamu Yönetimi (YKY) paradigması ile yükselen işletme tipi ajansları incelemektedir. Yazar, yatırım destek ajanslarının operasyonel modelini değerlendirerek ardından Hood'un (1991) YKY değişkenlerine göre Türkiye yatırım destek ajansını analiz etmektedir. Yazar, politik etkiler ile çalışmayı sonuçlandırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Kamu Yönetimi, neoliberal politikalar, ajanslaşma, yatırım destek ve tanıtım ajansları
JEL Kodu: F21, H83, L32

1 Yrd.Doç.Dr., Süleyman Şah Üniversitesi, hilhan@ssu.edu.tr

Makale Gönderim Tarihi: 26.08.2015 Makale Kabul Tarihi: 26.02.2016

Introduction

Investment promotion agencies (IPA's) are public agencies that often hold special status in terms of their scope and authority. Many times IPAs are an official interface between foreign investors and host governments. As an integral part of a national development plan, activities of these agencies stretch from marketing functions to investment brokering, development of investment strategies and policy advocacy. In this capacity these organizations have been created as independent or semi-independent agencies that are part of the civil service but function based on private sector principles. They are created as agencies that are closest to the central government (Seidman & Gilmour, 1986), yet independent from imposing structures. They are agents in the implementation stage of an economic development policy that emphasizes on attracting foreign direct investment as part of a neoliberal competitive state model (Phelps, Power & Wanjiru, 2008).

Neoliberalism is a prescriptive/ normative framework to formulate and implement public policy at the national and international level (Cerny, 2010, p.135). At the essence of its thought lies the assertion that markets are the core institutions of modern capitalist society and policies should be geared towards making markets work better (Cerny, Menz & Soederberg, 2006, p. 12). David Harvey defines neoliberalism as 'a theory of political economic practices that proposes that human well-being can best be advanced by liberating individual entrepreneurial freedoms and skills within an institutional framework characterized by strong private property rights, free markets, and free trade' (Harvey, 2007, p. 2). Neoliberalism emerged as a response to globalization and the shifting role of the state in this market based order. It prevailed as the alternative to Keynesian economics in the 1980s which consists of the combination of monetarism, supply side economics and public choice theories (deVries, 2010). Although globalization assumes the regression of the nation state, the competition state hypothesis put forth and developed by Cerny states that, paradoxically the role of the state is actually strengthened. The domestic rationale of the state to provide necessary public goods and social order is being superseded by policies that maintain and promote competitiveness in the global economic and political order (Cerny, 2010, p.6). While devolution and local governance policies on one hand may hollow out the central state, maintaining the competition state, which includes opening the domestic to the transnational and ensuring that citizens can keep up with pressures put forth by globalization, actually strengthens the central state. In other words the central state grows stronger as it becomes the guardian of policies that favor competition and pro-market regulations that propel the countries' economic status among other nation states (Cerny, 2010, p.6). The increasing role of the state in this context is than to build and regulate a framework that advances this free market spirit of the globalizing world

This paper argues that IPAs are a product of neoliberal thought in two ways. First, the main goal of IPAs which is promoting countries to attract foreign direct investment is basically competing for a market share of global investments. Foreign Direct Investment (FDI henceforth) is considered to be the highest form of external finance for development, therefore it receives privileged position. This competition for mobile capital lies at the very heart of neoliberalism (Phelps et al, 2008). Secondly, IPAs as private like organizational units within the greater framework of bureaucracy are a product of New Public Management

which is neoliberalism's imprint on the administrative system (deVries, 2007).
This paper is a case based analysis of investment promotion agencies as part of public administration, specifically as agencies that have been created in the NPM paradigm. IPAs have received much attention based on their contribution to economic development; however as public agencies they have rarely entered the public management or public administration discourse (Kumar & Marg, 2007; Riddle , Brinkerhoff & Nielsen, 2008). This paper analyzes the case of Turkey's investment and promotion agency (ISPAT). It specifically investigates how this agency is modeled in the projection of neoliberal inspired new public management paradigm. It will start by giving a brief review of new public management and the establishment of agencies, followed by a definition of the nature of investment promotion activities and agencies that conduct them. This section is concluded with an operational model of the function of IPAs. We will then turn to ISPAT and conduct an in depth analysis of the agency. We will examine the legal and organizational framework of the agency to demonstrate the extent of private sector practices in this government agency. The analysis is conducted by comparing ISPAT practices to Hood's (1996, p.271) seven NPM doctrines. Data for the analysis is based on fourteen months of intensive site observations. Over the span of 14 months observations were made at three retreats including one that hosted then World Association of IPA's (WAIPA) president, weekly staff meetings and general daily operations. Furthermore, conclusions were drawn based on printed materials such as 'Invest in Turkey' brochures, legal documents such as the organizations charter, organization's website and press releases and interviews.

1. Government Agencies as part of New Public Management

The organizational structure and culture of investment promotion agencies are heavily influenced by the political climate they were conceived in. As stated before, investment promotion is a neoliberal concept, implying the necessity to market ones country as an investment worthy location. Concomitantly, as the political environment was shifting towards this competition state model, administrative reforms pushed public administration into a flexible market based model known as New Public Management (NPM). This section will provide a brief review of NPM that will constitute a base to analyze ISPAT.
According to Peter Aucoin (1990) administrative reform deemed necessary due to a changing global economic order which is the result of economic and political restructuring. Also, in the aftermath of the economic crises during the eighties and nineties the general public demanded government services and regulation in national political systems (Aucoin, 1990; Homburg, Pollitt & v.Thiel, 2007). The public's acquaintance with stagflation and an increasingly negative perception of bureaucracy led governments starting in New Zealand, Australia and the UK to implement a series administrative reforms that later spread globally and affected the way we perceive the work of government ever since (Barzelay, 2001).
The Thatcher government stands out as a dominant forerunner of structural changes in managerial functions of government. Campbell and Wilson (1995) argue that administrative reforms were externally induced in the UK in 1976, when the IMF determined in a rescue operation of the *Pound* that 'cash limits' had to be imposed on governmental departments. While limiting government spending, Margaret Thatcher established systems at the center

of government that were designed to increase managerial efficiency. While it is not possible to determine a concrete date for the beginning of NPM or a conclusive set of doctrines that compromise it (Christensen & Laergreid, 2007), by the mid-eighties a public sector reform based on free market principles, devolution, managerialism, and the use contracts had become the panacea for bureaucratic malaises in the Anglo Saxon world (Boston, Martin, Pallot & Walsh, 1996). By the early nineties it became evident that NPM was a global phenomenon (Aucoin, 1990; Hood, 1991) challenging classical hierarchy based administrative systems and inducing globally a system that shifted its attention from organizations, structures and processes in the administrative apparatus to performance and output (Kettl, 1996). While it is impossible to capture the complete breadth of NPM principles, Hood (1991) provides us with a meaningful compilation of seven doctrines that capture its most significant tenets: hands on professional management, standards of measurement and performance, emphasis on output controls, dissagregation of departments to create corporatized units focused on products, completion and contracting as a means to provide better and lower cost services, a shift away from the classical, hierarchy based public administration towards private sector management practices and the principle of doing more with less through disciplined resource use (Hood, 1991).

In the United States of America these principles gained prominence during President Clinton's election campaign and the launch of the National Performance Review (NPR). The discussion whether public administration is a value imbued activity or science, based on principles has been ongoing in the US since the inception of Public Administration as a discipline. From the 'Principles of Scientific Management' (Taylor, 1911) throughout the Municipality Movement, Herbert Simon's logical positivist theory of administrative behavior (Simon, 1947), to Osborne and Gaebler's 'Reinventing Government' movement (Osborne, 1993) that later became synonymous with Vice Presidents Al Gore's effort in the National Performance Review, management based reforms have always been part of American Public Administration.

The transfer of government tasks into agencies is part of NPM based reforms. They have become a worldwide phenomenon (Pollitt, Talbot, Caulfield & Smullen, 2005; Pollitt and Talbot, 2004) that has found its way to Turkey as well. The UK's *Next Step's* program has been a prototype to introduce 'agencies' as organizational units, quickly to be applied by governments worldwide (Talbot, 2004; James, 2004). While there is no universal legal definition as to what an agency is or what its scope of authority should be, Pollitt and his colleagues have constructed the following working definition: Agencies are semiautonomous organizational units, which means that they have certain discretion over their budget and personnel, and operations. Agencies are disaggregated from a ministry, which means that they are structurally separated from the core of their ministry, however still are close enough for ministers to alter budgets or main operational goals of the agency (Pollitt et.al. 2005). Among the different kinds of agencies investment support agencies are the least discussed ones in the public management or administration context. The following section provides an overview of investment promotion agencies in this context.

2. The Nature of IPAs

Investment promotion agencies are public organizations that are created to promote a country or a region to raise its image as an investment worthy location to ultimately attract foreign direct investment. They are the main actors in a governance policy that focuses on place branding. They often vary in size and structure but they are similar as they are modeled after private sector principles. The forerunner of such agencies was Ireland's Investment and Development Agency, formed as part of the Department of Industry and Commerce. This agency has become a model for many newcomers to investment promotion. The majority of IPAs are connected to a ministry such as economy, trade, treasure or production, rarely are they semi-governmental or partly non-profit (Zanatta et al, 2008). Some of the examined IPA's report directly to the Executive of a country. Empirical research suggests that agencies that are most effective directly report to the country's president or prime minister, and are less effective if they are embedded in a ministry (Morisset, & Andrews-Johnson, 2004).

Therefore the structure of an *agency* lends itself well for the investment support and promotion task. It is argued that as the number of members on the board from the private sector increases, the agency becomes more effective (Morisset, 2003). With emergence of economic globalization and the spread of economic liberalization and the ultimate dominance of the neoliberal economic order in the late 80's, IPAs gained a global presence to the extent that in 1995 the United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) established a World Association of Investment Promotion Agencies (WAIPA). Currently, WAIPA membership counts for more than 220 national IPAs from 154 countries and over 250 subnational member organizations. In January 2014 the executive of ISPAT, Mr. Ilker Ayci has been elected as president of WAIPA. Headquarters currently located in Geneva, Switzerland will be moved to Istanbul, Turkey in early 2015 (ISPAT, 2014) indicating that Turkey's IPA has taken on a leadership role in investment promotion.

While the OECD and UNCTAD mostly generate reports geared towards politicians and practitioners on this topic, IPAs have entered the field social science from various aspects. Discussion in this field mostly centers on empirical studies investigating the effectiveness of IPAs (Morisset,2003; Harding and Javorcik, 2011), the effect of FDI on economic development or spillover effects, such as technology and innovation transfer, in host countries (Borensztein et al. 1997). Earlier studies have suggested frameworks for the activities conducted by the IPA (Loewendahl, 2001, Wells and Wint, 2000). Fewer studies have focused on the institutional structure of IPAs (Zanetti et al, 2008) and even fewer studies have approached these agencies as part of public administration (Kumar & Marg, 2007; Riddle et al, 2008). Researchers in the field agree that more studies are needed to properly assess the functions of IPAs in the execution of a national economic development plan that considers foreign investments as crucial for growth and development. There is a particular lack of studies focusing on individual agencies and the roles they play in the process. The literature almost unanimously agrees that policy advocacy is the most significant task these organizations fulfill.

3. Functions of the IPA

The reason of existence for investment promotion agencies is to attract Foreign Direct Investment (FDI) to their home countries. The World Bank defines foreign direct investment (FDI) as: 'net inflows of investment to acquire a lasting management interest (10 percent or more of voting stock) in an enterprise operating in an economy other than that of the investor' (data.worldbank.org). It is part of an economic development strategy that not only values the immediate monetary benefit from the investment, but also perceives FDI as a fast and reliable way to transfer technology and innovation given that there is an absorptive capacity (Borensztein et al., 1998). Therefore the job of the IPA is to bring FDI and the multiplier benefits of it into the country and maintain them. While they are not the authority of foreign capital, which in Turkey's case would be the prime ministry under secretariat of treasury, they engage in a series of *promotion activities* that should put their countries on investor's shortlists for investment destinations. Wells and Wint (2000) state that promotion efforts are the result of governments competing aggressively for foreign direct investment. With the establishment of an IPA and the allotment of a budget for that agency, governments compete for foreign investments analogous to companies marketing themselves in an effort to gain greater market share.

Promotion activities are defined by Wells and Watt as a structured marketing strategy including advertising, direct mailing, investment seminars and missions, participation in trade shows and exhibitions, distribution of literature, one-to-one direct marketing efforts, preparation of itineraries for visits of prospective investors, matching prospective investors with local partners, acquiring permits and approvals from various government departments, preparing project proposals, conducting feasibility studies, and providing services to the investor after projects have become operational. In some cases IPAs also mediate between different government agencies and levels to establish working relationships in order to streamline investment processes.

Literature on the topic suggests that the main functions of IPAs are to encourage foreign direct investment through four sets of activities: First they *generate interest* among potential investors through promotion activities where they present their country as an attractive investment destination (national image building and place branding/marketing). This occurs through public relation campaigns, events, disseminating information on web sites, and road shows. Relevant audiences are also targeted through internet keyword advertisement such as 'Google Adwords' and social media. Concrete leads are then created and followed through investor forums and /or phone and mail campaigns and presentations by specialists from the IPA in an effort to *generate investments*. The IPA then focuses on a certain investment range in terms of value. Qualifying projects and investors are then supported by *facilitating action.* This support may range from expediting and obtaining approvals to broker relationships with local firms, banks and government agencies as well as after investment care (Wells and Wint, 1991; Loewendahl, 2001; Riddle et al. 2008). Last but not least, advocating for policies to improve the investment climate is a significant part of their work. Morisset (2003) asserts that policy advocacy is the most effective function for attracting investment followed by image building and investor servicing. Investment generation however seems to be the least effective function because it requires advanced

expertise and is therefore not cost effective (Morisset, 2003,p.19).
Harding and Javorcik (2011) studied US FDI outflows to 124 countries and concluded that one of the main purposes of investment promotion is reducing transactions costs by decreasing information asymmetry and cutting red tape by assisting with bureaucratic procedures. Out of those two, assistance with bureaucratic procedures is the statistically more significant factor. The authors conclude that investment promotion is especially effective in countries that are culturally distant from the investing country and especially in developing economies where convoluted bureaucratic procedures exist (Harding and Javorcik, 2011).
The following model, derived from best practices in the field as well as the literatures suggestions, illustrates the functions of an IPA. This model exists in the backdrop of economic-political climates, political power structures and within an intricate network of public and private sector partnerships. This model illustrates that the competition state model has gained dominance and that investment promotion agencies have become intermediaries in this competition model. The model indicates that IPAs serve one main policy goal which is to attract and retain foreign direct investment to eventually contribute to the economic development of the country. This may be done through activities that initially serve potential investors (one stop shop, network brokering, cutting through bureaucracy) but ultimately yield a return in the form of FD

4. Administrative Reforms and the Investment Support and Promotion Agency of Turkey

ISPAT has been established in Turkey as a) part of the neoliberalization process of the political landscape that started in the 80's and b) structurally as part of administrative reforms introduced by the incumbent government. To create the necessary pretext this section starts with a brief review of reforms in Turkey. Administrative reforms that affected the Republic of Turkey which was founded in 1923, actually started in the nineteenth century, the last century of the Ottoman Empire. These modernization reforms were synonymous with westernization (Sezen, 2011). According to Sezen (2011), the most radical and comprehensive reforms took place during the period of the early republic (mid 1920s to 1930s). This extreme change was intended to create a physical break from the Ottoman past (Müftüler Bac, 2005) and to segue the Turkish people into the system of the new founded Republic. A highly centralized administrative structure was adopted from France (Keskin, 2006) creating a unitary state, parliamentary democracy and a secular social regime (Sezen, 2011). The strong state tradition that evolved during the history of Ottoman Turkey has marked Turkish political as well as the administrative culture (Mango, 1977; Heper, 1987, 1992; Ozbudun, 1996; Heper and Keyman, 1998). While a physical break from the past occurred, Turkish public administration was imbued with the remnants of the Ottoman Empire translated into an *Etatist* state tradition. This meant for public administration that civil service did not exist to serve the public but rather was considered as a loyal servitude to the state, creating a civil service that performed public services without taking the citizen into consideration (Sözen, 2012). A democracy that had not been fully consolidated with a weak middle class, weak civil society and an ingrained respect for authority and the state have fostered this statist tradition (Sozen and Shaw, 2002).

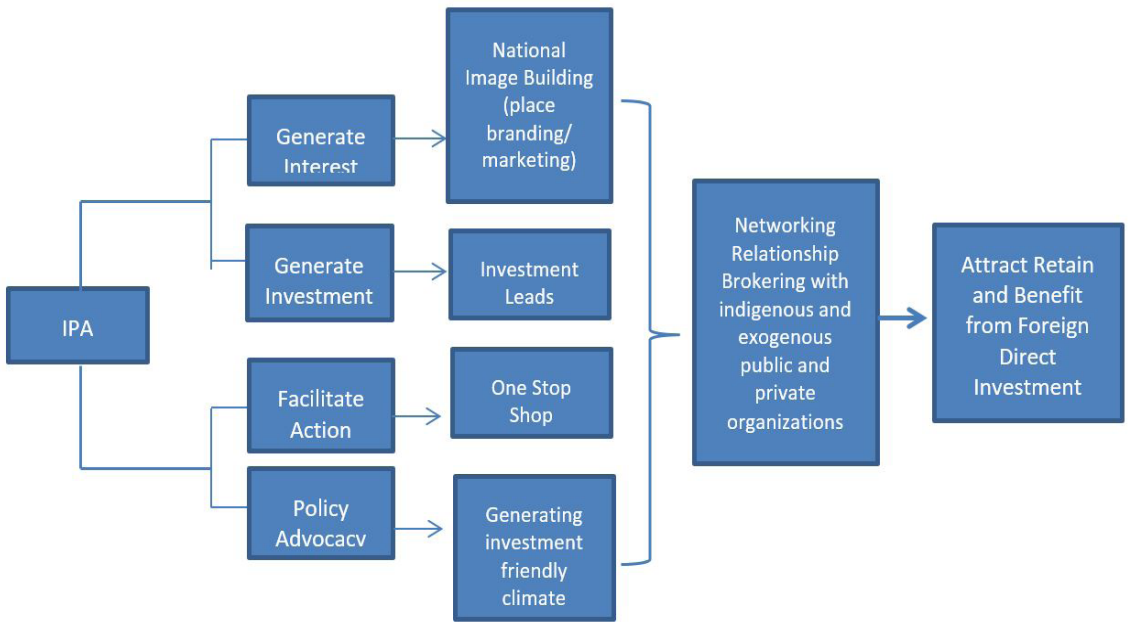

Figure 1: *Operational model of Investment Promotion Agencies*

While two more waves of reforms were implemented through the creation of new constitutions after a coup d'etat in 1960 and 1980 respectively, it was not until the Turgut Özal regime of the mid-eighties that the groundwork for contemporary neoliberal politics were laid in Turkey (Önis, 2004). The late eighties and early nineties focused on privatization and integrating the economy into the international capitalist system (Cevikbas, 2012). According to Eryilmaz (2004) the main trigger of administrative reform starting in the Özal era was the ongoing fiscal crisis. Reforms pertaining to economic development and the activation of the private sector hence gained dominance. The government of the Justice and Development Party (AKP) marked the beginning of a paradigm shift in Turkish Public Administration when it was elected to power in 2002 and moved forward when it was reelected in 2007 and more so in 2011. Change during this period can be attributed to external and domestic factors. Major reforms implemented by the AKP took the shape of policy transfer (Sezen, 2011). Similar to the spending limits posed on departments in the UK during the rescue of the *Pound* by the IMF, major administrative reforms took place as part of the EU negotiation process or were recommendations by OECD and the World Bank (OECD, 1996; Sozen and Shaw, 2002). The establishments of agencies to decentralize state power, the establishment of regional development agencies and the establishment of the investment promotion agency have been efforts in this vein. NPM manifested itself in Turkish Public Administration in the shape of legal provisions (Cevikbas, 2012). Laws were changed or amended in the areas of fiscal management and controls, public personnel management, development agencies, and the establishment of independent administrative authorities that eventually curtail the authority of ministries and eventually raise questions of legitimacy as these organizations are new actors that lay outside the control and supervision of parliament and elected representatives

(Özel, 2008).

The incorporation of the Investment Support and Promotion Agency of Turkey (ISPAT) dates back to July 2006 in accordance with Law 5523, passed by the Grand National Assembly of Turkey. Prior to this decree, investment promotion was not carried out in a systematic manner. FDI data were maintained by a department within the Undersecretariat of Treasury. Foreign investors would go through multiple layers of bureaucracy to realize their investments. While the authority on foreign capital, including developing policies for the attraction of capital, rests with the Ministry of Economy (Law No.6223,Sec.1, Item 2), the establishment of ISPAT congregated all foreign investment attraction and promotion related strategies and activities as well as research and support in one entity. Concomitantly, as part of accession requirements to the EU, Regional Development Agencies (RDAs) with a similar goal, however on the national level, were established. While initially the relationship between ISPAT and RDAs was one of informal advice and consultancy, an amendment to Law No. 5523 in 2011 formalized ISPAT'S role as coordinator of national strategies at the regional level. The establishment of this agency must be approached from two perspectives, namely the legal framework and the organizational structure. In this following section we will first discuss the structure of the agency from the perspective of its incorporation law (Law No. 5523) and how its reflection of NPM culture when operationalizes. We then discuss its informal structure which is an adaptation of Switzerland's investment promotion strategy carried to Turkey by consultants.

4.1 The Legal Framework

Law No 5523 provides a detailed framework for the establishment of the agency. We will discuss the objective of its incorporation, personnel, the board, budget and auditing, contracting and its right to request information from all other government departments. We will then look at amendment made to this law in 2011, specifically pay attention to the formation of two new departments from which one is responsible for the coordination of national investment interests with RDAs.

4.1.1 Objective of Incorporation and Functions

The law states, the main goal for this agency is to implement investment support and promotion strategies that aim to increase the inflow of FDI which is in accordance with the current National Economic Development Plan. Its formal functions can be divided into four categories, creation and implementation of investment promotion strategies in cooperation with RDAs; assemble information and disseminate as a guidance to potential investors, broker relationships and advocate for investors at relevant levels of the government. The agency website, whose content is provided by the ISPAT research team, states following purpose:

'Active on a global scale, ISPAT operates with a network of local consultants in Canada, China, France, Germany, India, Japan, Saudi Arabia, Spain, the Russian Federation, the UK, the USA, and South Korea offering an extensive range of services to investors through a one-stop-shop approach, and assists them in obtaining optimum results from Turkey. ISPAT's team of professionals can assist investors in Arabic, Chinese, English, French,

German, Italian, Japanese, Korean, Russian, or Spanish as well as Turkish, and is dedicated to helping investors successfully develop their business operations in Turkey. Working on a fully confidential basis, as well as combining the private sector approach with the backing of all governmental bodies, ISPAT's free-of-charge services include, but are not limited to…'(About ISPAT, accessed on16.03.2014)

When discussing the reason of existence and operational methodology of the agency with upper level management emphasis is made on the private sector approach, where operations are fast and potential investors are treated like potential clients, and where depending on the size of the investment project directors, Project Directors provide 'one stop shop' service. Overall the agency with its physical premises and personnel culture resembles a business consultancy agency.

4.1.2 Personnel

To carry out these functions the agency was initially granted a the core staff of 30, which was doubled in 2011 to 60 in order to keep up with the increased work load. Besides these 60 'government employees' specialists are employed as contractors. Project Directors (PD henceforth) and Department Heads have to show impeccable personal and legal records as well as qualifications that include advanced proficiency in a foreign language and preferably and second foreign language. A minimum of four years of tertiary education followed by experience in the professional field is required. When a project directors (PD) of the core staff was asked how recruitment took place, the PD stated that he responded to a 'business' ad in a mainstream newspaper. The advertisement looked for 'young, dynamic team members who spoke at least one foreign language and had work experience and were presentable' (Interview with PD). Business attire and attitude lie at the core of the agency's culture. To ensure that new employees internalize this culture 'business etiquette and protocol' seminars are held annually (observation). This team of young professionals has received much attention from the media, referred to as the 'National Team' of investment promotion (Sayar, 2014). Contrary to the common perception of idle bureaucrats or civil servants, PDs resemble a team of business consultants who conduct their operations on VIP level.

4.1.3 Service Units

Major service units are the directorate of investment promotion services, directorate of investor services, as of 2011 also the department of collaboration with development agencies and the department of public private sector collaboration. In addition to those the consultancy unit provides legal counsel and ancillary services including human resources and support services.

4.1.4 Consultancy Board

The agency is governed by a Consultancy Board that is chaired by the Prime Minister and attended by ministries, governmental and civil society organizations as assigned by the Prime Minister, as well as representatives from the private sector (Law No.5523, Sec.5, Item 1). The president of the agency who is appointed by the Prime Minister is the top executive and representative of the agency. The agency president is accountable towards the

prime minister. It is important to note that the current as well as former presidents of this agency have been transferred from the private sector where they had served their respective companies as high ranking executives. This is a break from the tradition of transferring top bureaucrats into private executive positions which has been argued to be one of the reasons of state domination over civil society in Turkey (Sozen and Shaw, 2002). Instead, direct transfer from the private sector is argued to bring effective change in implementing NPM reforms (Shaw, 1997). The board meets at least once a year to review activities, decides on long term strategies, and makes recommendations to improve the productivity of the agency as well as to designate institutions for collaboration if necessary. As stated before, the agency is directly tied to the Prime Minister, and the agency head acts as consultant to the PM. At the same time any major investment related decisions have to be cleared with the PM (observation). The fact that private sector representatives are on the board of this agency raises concern as clearly conflicts of interest may arise. Even though the agency may act like a private sector organization, it is part of the state, accountable immediately to the prime minister but eventually to the public and entrusted with the duty to pursue the public interest.

4.1.5 Budget and Financial Management

ISPAT has been incorporated as a financially and administratively autonomous entity that is directly tied to the Prime Ministry (PM), henceforth the agency answers only to the Prime Ministry. Financial transactions are audited by the Turkish Court of Auditors (Sayıştay) and submitted to the PM's office as well as the Grand National Assembly. All revenues obtained by the agency through the provision of services or aid funds and donations as well as the budget directly allocated by the PM are to be deposited in a bank that is approved by the PM. Financial management law of public entities (Law No.5018) requires administrative entities within central government to deposit funds and revenues to the treasuries cash offices in order to maintain the unity of treasury. However the agency is as stated in the previous sections close to the core of government while financially autonomous, through their exemption from Law No. 5018. Nevertheless the prime minister has ultimate say in hiring and salary scales.

While we have seen that ISPAT is legally framed as a financially and legally autonomous unit, the fact that the prime minister is the chair of its Board, the president of the agency is appointed by the PM and is accountable to the PM and the National Grand Assembly shows that de facto autonomy is often limited to coincide with the policies of the prime ministry. This may not be a bad thing however, as research has shown that close proximity to the policy making center (which in Turkey is undisputedly the prime ministry) is more important than legal autonomy (Yesilkagit and Thiel, 2008).

4.2 The Organizational Framework: Promotion Swiss Style

As stated in the previous sections, Turkey often introduces reforms in the form of policy transfer. Historically, major reforms have been transferred from suitable European models. For example Turkey's administrative system was imported from France after the declaration of the republic. Investment promotion is a relatively new policy in Turkey. Once the law

for its incorporation was issued, a team from Switzerland was contracted to establish the initial strategy and processes related to operations. As a result executives of Development Economic Western Switzerland (DEWS) adapted a 'Swiss made' system to Turkey. To make implementations lasting the head of the agency was recruited from DEWS. As a Turkish citizen and former deputy of the Swiss agency it was hoped that he could sway public opinion about the agency and investment promotion positively.

In an extensive interview the former executive of DEWS explains how the image, perception and operational process of the agency were carefully crafted and that this agency would become the interface between large scale investors and Turkey. The interviewee described ISPAT as representative of Turkey abroad, therefore its image had to be accordingly (F.Sermet, personal communication, July 2010). In this vein, the mission of the agency was reiterated as increasing FDI inflows by attracting international service companies, service centers, regional hubs, manufacturing firms preferably introducing new technologies and to contribute to develop Turkey as a brand. In this vein a desirable investment project was defined as one that a) transfers new technology; b) adds value to the existing fabric of industry and c) creates employment opportunities for residents d) is environmentally non intrusive. To do so the agency 'Investment Support and Promotion Agency of Turkey (ISPAT) was created and positioned as the 'A Team' that will bring foreign investors to Turkey. ISPAT was organized around the principles of effectiveness and efficiency, and tailored into a one stop shop concept. From recruitment to its organizational culture, it is based on private sector principles. For example, the image of the agency has been carefully crafted by professional PR specialists.An executive institutional identity, staffed with young, sleek, multilingual highly motivated men and women intends to create a high developing and business oriented image of Turkey.

The agency's work style is divided into fieldwork, promotion and investment generation strategies carried out by Project Directors (PD) and Representatives of the agency in over 21 countries, and back office services ranging from research departments to legal counsel and supporting services. The PDs work is region and sector based. This means that PDs are assigned a geographical region globally, as well as nationally. On a global scale they will follow leads and projects and cooperate with the representative of that region. Nationally, the PD follows leads and projects but also cooperates with Development Agencies in that region. In addition to that every PD has to master a sector of which they will be responsible to report on. The national network mainly fulfills their investment advocacy function (personal communication, May 2010). The international network consisting of 15 ISPAT regional representatives in 21 countries as well as embassies, consulates, commercial attaches and relevant NGO's, contribute to the promotion and investment generation function of the agency. Through proactive measures such as roadshows organized with support of their international network, image building initiatives by distributing promotional materials in high class facilities such as CIP lounges and business class compartments of airlines and global media campaigns, a modern and economically inviting image of Turkey is created and disseminated to target audiences. In his regard all promotion functions of the agency can be summarized as place branding/marketing activities. Place branding/market is currently gaining attention as governance strategy (Eshuis et al., 2013). In this regard ISPAT and

regional development agencies have become agents of this governance strategy.
The strength of this agency lies in its independent private sector work style and network concept, nationally and worldwide. Since it is a semi-autonomous agency it is only tied to the prime ministry but is highly networked with various levels of government. In this regard ISPAT can be considered as a network organization. O'Toole defines networks as 'structures of interdependence involving multiple or parts thereof, where one unit is not merely the formal subordinate of the others in some larger hierarchical arrangement' (1997, 45). The complexity of social and policy problems public managers are exposed to, or 'wicked problems' as Rittel and Webber (1973) call them can no longer be solved by the existing hierarchy based structures. As a response to these predicaments network based organization took shape. Investment promotion is a highly complex exercise, in this regard ISPAT is designed as a network agency that holds special status to counter these *wicked problems*. Its statute grants request of information from any governmental source, their relationship with the Prime Ministry give them access to any government official, including ministries, and their deputies take active roles in the *Investment Advisory Council of Turkey* as well as the '*Coordination Council for the Improvement of the Investment Environment'.*

5. Conclusions

The goal of this paper was to demonstrate in what ways investment promotion agencies are products of New Public Management. The case of ISPAT is a suitable example to show how government units are formed around NPM principles. ISPAT legal statue has been drafted in the backdrop of these administrative reforms.
Table 1 presents an analysis of ISPAT by comparing their operational practices against Hood's seven doctrines. According to this analysis, we can state that ISPAT is a product of its paradigm. It is a professionally managed entity that is formed around the object of a certain product and major output, namely FDI attraction. ISPAT is steered by a board consisting of professional private sector executives. The head of the organization has been transferred from a major insurance company. Performance is measured in intervals and benchmarked against structurally and economy wise similar countries. The agency status provides ISPAT with a level of autonomy in terms of budget and personnel. It also marks a shift away from the classical hierarchy of departments. ISPAT enjoys some level of freedom, however is ultimately accountable towards the Prime Minister and the General National Assembly. In terms of contracting, while ISPAT employs a number of civil servants it employs contracted staff and contracts some of its services directly from private providers.
ISPAT does encounters besides operations relation problems, other impediments to its work. While it is legally an autonomous organization it is de facto tied to the decisions of the Prime Minister. As the chair of the board the Prime Minister exerts power in terms of hiring, salaries, budget and policy implementation strategies. Major decisions have to be approved by the PM. This often brings party politics based criticism, where the agency is accused of implementing a ruling party agenda, and to staff the agency with their own partisan designees and putting the interest of investors before those of the citizenry. Nevertheless, this agency is a prototype in Turkish public administration.
This field based research gives us insights into the working of Investment Promotion

Agencies. It further shows that independent agencies are not so independent after all. But rather are tied directly to the core of government. While they advance the provision of a specific service and avoid dealing with multiple layers of bureaucracy through their special legal status, this set up is not sustainable when applied to more agencies if they do not sufficiently cooperate. Place branding/marketing and governance are very recently coupled phenomena. Eshuis et al. (2013) published an assessment on place marketing as governance strategy. Further research may include an assessment of the relationship of investment promotion agencies, such as IPAs and RDAs to governance and their effect on governance through place marketing.

Doctrine	Meaning	Justification	ISPAT
Hands on professional management	Visible managers at the top of the organisation, free to manage by use of discretionary power.	Accountability requires clear assignment of responsibility, not diffusion of power.	Strong executive with department managers who have discretionary power
Standards of measurement and performance	Goals and targets defined and measurable as indicators of success.	Accountability means clearly stated aims; efficiency requires a 'hard look' at objectives.	Employees performance measured individually based on case loads etc., agency's overall performance judged by FDI inflow to Turkey
Emphasis on output controls	Resource allocation and rewards are linked to performance	Need to stress results rather than procedures.	Strong emphasis on output, agency expenditures have to be positively related to inflowing FDI
Dissagregation of departments to create corporatized units focused on products	Disaggregate public sector into corporatised units of activity, organised by products, with devolved budgets. Units dealing at arm's length with each other.	Make units manageable; split provision and production, use contracts or franchises inside as well as outside the public sector	Agency financially and administratively autonomous unit; within the agency work divided into departments that are overseen by managers
Completion and contracting as a means to provide better and lower cost services,	Move to term contracts and public tendering procedures;introduction of market disciplines in public sector	Rivalry via competition as the key to lower costs and better standards.	Services contracted from private sector (security, logistics) only one third of employees (specialists) are civil servants, majority contrcated professionals

Shift away from the classical, hierarchy based public administration towards private sector management	Move away from traditional public service ethic to more flexible pay, hiring, rules, etc.	Need to apply 'proven' private sector management tools in the public sector	Hiring and retention practices borrowed from private sector
Principle of doing more with less through disciplined resource use	Cutting direct costs, raising labour discipline, limiting compliance costs to business	Need to check resource demands of the public sector, and do more with less	Financial autonomy of agency is overseen by court of auditors and PM, strong expenditure controls

Table 1 : *Comparison of Hood (1991) doctrines against ISPAT practices*

References

Aucoin, P. (1990). Administrative reform in public management: paradigms, principles, paradoxes and pendulums. *Governance* 3(2), 115-137.

Baç Muftuler, M. (2005). Turkey's political reforms and the impact of the European Union. *South European Society and Politics* 10(1), 17-31.

Barzelay, M. (2001). *The New Public Management: Improving Research and Policy Dialogue*. Berkeley and Los Angeles, CA : University of California Press.

Blili, S & Sermet, F. (2007). *Being in the World: Swiss Made and Global Management*. Geneva: Swiss Academic Associated Publishers.

Borensztein, E., De Gregorio, J. & Lee, J.W. (1998). How does foreign direct investment affect economic growth?. *Journal of International Economics* 45(1),115-135.

Boston, J., Martin, J., Pallot, J. and Walsh, P. (1996) Public Management: The New Zealand Model. Auckland: Oxford University Press.

Campbell, C. &Wilson, G.K. (1995). *The End of Whitehall: Death of a Paradigm?* Oxford: Blackwell.

Cevikbas, R. (2012). New Public Management Approach and Turkey Applications. *Journal of Economics and Management Research*. 1(2),9-32.

Christensen, T. & Lægreid, P. (2007). *Transcending New Public Management: The Transformation of Public Sector Reforms.* Hampshire: Ashgate Publishing Company.

De Vries, J. (2010). Is New Public Management Really Dead? *OECD Journal on Budgeting, 2010* (1), 1-5.

Eryilmaz, B. (2004). Kamu Yönetiminde Değişim. In U. Ömürgönülselen & M. K. Öktem (Eds) *2. Kamu Yönetimi Reformu Forumu KAYFOR 2* (pp.50-64). Ankara: Hacettepe Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü,Yayınlayanları.

Eshuis, J., Braun, E. & Klijn, E.H. (2013). Place Marketing as Governance Strategy: An Assessment of Obstacles in Place Marketing and Their Effects on Attracting Target Groups. *Public Administration Review*. 73(3), 507-516.

Harding ,T. & Javorcik, B.S. (2011). Roll Out the Red Carpet and They Will Come: Investment Promotion and FDI Inflows. *The Economic Journal*, 121(557), 1445- 1476.

Heper, M. (1992). The Strong State as a Problem for the Consolidation of Democracy

Turkey and Germany Compared. *Comparative Political Studies*, 25(2): 169-194.
Heper, M., & Keyman, E. F. (1998). Double-faced state: political patronage and the consolidation of democracy in Turkey. *Middle Eastern Studies*, 34(4), 259-277.
Homburg, V., Pollitt C., v.Thiel S. (2007). Introduction. In C. Pollitt, V. Homburg , S.Van Thiel (Eds) *Public Management in Europe, Adaptation and Alternatives* (pp.1-9) . NewYork, NY: Palgrave Macmillian,.
Hood,C. (1996). Exploring Variations in Public Management Reform of the 1980s. In H.A. Bekke, J.L. Perry and T.A. Toonen (Eds.), Civil *Service Systems in Comparative Perspective*
(268-287). Bloomington, IN: Indiana University Press.
Hood, C. (2007). A public management for all seasons? *Public Administration* 69(1), 3-19.
Investment Support and Promotion Agency. (2014). WAIPA headquarters relocating to Istanbul [Press release]. Retrieved from http://www.invest.gov.tr/en-US/infocenter/news/Pages/150514-waipa-hq-relocating-to-istanbul.aspx
James, O. (2004). Executive agencies and joined-up government in the UK. In C. Pollitt & C.Talbot (Eds.) *Unbundled Government: A Critical Analysis of the Global Trend to Agencies, Quangos and Contractualisation* (75-93). London: Routledge.
Keskin, N.E. (2006).Türkiye'de Kamu Yönetimi Disiplininin 'Köken' Sorunu. *Amme* İdaresi Dergisi 39 (2): 1 - 28
Kettl, D. (1996). Introduction. In D.F. Kettl & H.B. Milward (Eds.) *The State of Public Management* (pp. 1-12). Baltimore: Johns Hopkins University Press.
Kumar, N. & Marg, D. K.K. (2000). Foreign direct investment and technology capabilities in the developing countries: A review. *International Journal of Public Administration,* 23(5-8): 1253-1268.
Loewendahl, H. (2001). A framework for FDI promotion. *Transnational Corporations* 10(1), 1-42.
Loewendahl, H. & Ertugal-Loewendahl, E. (2000). *Turkey's Performance in Attracting Foreign Direct Investment: Implications of EU Enlargement*. Centre for European Policy Studies.
Morisset, J. (2003). *Does a country need a promotion agency to attract foreign direct investment? A small analytical model applied to 58 countries.* FIAS Policy Research. Working Paper 3028. World Bank.
Morisset, J., & Andrews-Johnson, K. (2004). The effectiveness of promotion agencies at attracting foreign direct investment (Vol. 16). World Bank Publications OECD (1996) Economic Surveys: Turkey, OECD,Paris
Osborne, D. (1993). Reinventing government. *Public Productivity & Management Review* 16(4), 349-356.
O'Toole, L. J. Jr. (1997). Treating networks seriously: Practical and research-based agendas in public administration. *Public Administration Review* 57 (1), 45-52.
Önis, Z. (2004). Turgut Özal and his economic legacy: Turkish neo-liberalism in critical perspective. Middle Eastern studies, 40(4), 113-134.
Özel, M. (2007). Küreselleşme Sürecinde Türk Kamu Yönetimi ve Yeniden Yapılanma. In M.Özel ve V.Eren (Eds.) *Devletin Dönüşümü ve Yeni Dönem Kamu Yönetimi*

(pp. 231–275). Konya: Çizgi Kitabevi.
Phelps, N.A., Power, M. & Wanjiru, R. (2008). Communities of Investment Promotion Practice in the Spread of Global Neoliberalism. In: K. England and K. Ward (Eds.) *Neoliberalization: States, Networks, Peoples* (83-106). Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
Pollitt, C., Talbot, C. (2004). Unbundled Government: A Critical Analysis of the Global Trend to Agencies Quangos and Contractualisation. New York, NY: Routledge.
Pollitt, C., Talbot, C., Caulfield, J. & Smullen, A. (2005). Agencies: How Governments do Things Through Semi-Autonomous Organizations. New York, NY: Palgrave Macmillan
Pollitt, C., Van Thiel, S. & Homburg,V.M.F. (2007). New public management in Europe. *Management Online Review*, 1-6.
Riddle, L., Brinkerhoff, J.M. & Nielsen, T.M. (2008). Partnering to beckon them home: public-sector innovation for diaspora foreign investment promotion. *Public Administration and Development* 28(1), 54-66.
Sayar, Y. (2014, April 21). Yatırım cekme milli takimi. *Dünya.* Retrieved from http://www.dunya.com/yatirim-cekme-milli-takimi-225866h.htm
Seidman, H. & Gilmour, R. (1986). *Politics, Position, and Power.* Boston, MA: Little Brown.
Sezen, S. (2011). International versus domestic explanations of administrative reforms: the case of Turkey. *International Review of Administrative Sciences* 77(2), 322-346.
Shaw, I. (1997). Evaluation in Health and Social Care Exploring Lost Dimensions. *Evaluation* 3(4), 469-480.
Simon, H.A. (1947). *Administrative Behavior.* New York, NY: Free Press.
Sözen, S. (2012). Recent Administrative Reforms in Turkey: A Preliminary Assessment. *International Journal of Business and Social Science* 3(9), 168-173.
Sozen, S. & Shaw, I. (2002). The international applicability of "new" public management: lessons from Turkey. *International Journal of Public Sector Management* 15(6), 475-486.
Talbot, C. (2004). Executive agencies: have they improved management in government? *Public*
Money and Management 24(2), 104-112.
Taylor, F.W. (1911). *The Principles of Scientific Management*. New York, NY : 202.
The World Bank.(2013). *Foreign direct investment* [Data] . Retrieved from http://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD
Wells, .L.T & Wint, A.G. (2000). Marketing a country: Promotion as a Tool for Attracting Foreign Direct Investment. Rev.Ed. FIAS Occasional Paper series: 13.
Yesilkagit, K. & Van Thiel, S. (2008). Political influence and bureaucratic autonomy. *Public Organization Review* 8(2), 137-153.
Zanatta, M., Camillo, E., Consoni, F. & Varrichio, P. (2008). Investment Promotion Agencies and the world competition for foreign direct investment: A survey of international frameworks. OECD Global Forum on International Investment.

BULUT BİLİŞİMİN SAĞLIK HİZMETLERİNDE KULLANIMI

Gamze BAYIN[1]
Gözde YEŞİLAYDIN[2]
Okan ÖZKAN[3]

Öz
Bulut bilişim, hizmetlerin müşteriye bir ağ üzerinden cihaz ya da lokasyondan bağımsız olarak sunulduğu bir bilişim teknolojileri hizmet modelidir. Bu model, sağlık kurumlarında, hayati önem taşıyan veri toplama sürecini tıbbi cihazlara bağlı bir ağ üzerinden gerçekleştirilerek, meydana gelen bulut verinin sağlık kurumunun depolama, işleme ve dağıtım gibi süreçlerinde kullanmasına olanak tanımaktadır. Bu çalışma ile sağlık sektöründe bulut bilişim uygulamaları hakkında bilgi vermek, sağlık sektörü için potansiyel fayda ve risklerinin üzerinde durmak, sağlık yöneticileri ve politikacıları için farkındalık yaratmak amaçlanmıştır. Karar vericilere, güvenlik ve hukuki ilişkiler gibi potansiyel risklere yönelik tedbirler alarak, bulut bilişimin getirdiği sürdürülebilirlik ve verimlilik gibi fırsatları değerlendirmeleri ve stratejik planlarını buna göre oluşturmaları önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bulut Bilişim, Sağlık Bilişimi, Sağlık Kurumları, Sağlık Yönetimi

USE OF CLOUD COMPUTING IN HEALTH SERVICES

Abstract
Cloud computing is an information technology services model in which services are offered through a network independent from devices and locations. This model allows for the data collection in healthcare institutions, a vital process for patients, through a network connected medical devices in order to use data on cloud to be used in business process such as storage, processing and distribution. This study aims to provide information about cloud computing applications in the health sector, to focus on the potential benefits and risks for the health sector, to raise awareness among healthcare authorities and politicians. It is advised that decision-makers should assess the sustainability and efficiency opportunities brought in by cloud computing and set their strategic plans accordingly while taking measures against potential risks available in aspects such as security and legal issues.

Keywords: Cloud Computing, Health Informatics, Health Institutions, Healthcare Management
Jel Classification: I10, L86, M15

1 Arş. Gör. Uzm., Hacettepe Üniversitesi, İİBF, Sağlık İdaresi Bölümü, gamzebayin@gmail.com
2 Öğr. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, gterekli@gmail.com
3 Arş. Gör. Uzm., Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, ozkanokan@yahoo.com

Makale Gönderim Tarihi: 14.10.2015 Makale Kabul Tarihi: 30.03.2016

Giriş

Dünya genelinde gerçekleştirilen sağlık reformları, sağlık bilgi teknolojisinin modernleştirilmesinin zamanının geldiğini ve bulut bilişimin bu dönüşümün merkezinde olmasını gerektirdiğini göstermektedir. Bulut bilişim; hastaneler, tıbbi uygulamalar, sigorta şirketleri ve araştırma tesislerinin daha düşük başlangıç maliyetleri ile gelişmiş bilişim kaynaklarına ulaşmasını sağlamaktadır. Bunun yanında bulut ortamları, sağlık bilgi teknolojisi sistemlerinin ve uygulamalarının inovasyon ve modernizasyon engellerini azaltacaktır (Cloud Standards Customer Council, 2012, p. 5).

Google tarafından yapılan bir araştırmada, bulut bilişim ile işletme giderlerinin %10, bilgi teknolojileri harcamalarının %35 azalacağı, buna karşılık gelirlerde %10, verimlilikte ise %50 artış sağlanacağı belirtilmektedir (Yüksel, 2012, s. 5). Google ve Microsoft, sağlık hizmetlerinde bulut bilişim ile tıbbi kayıt hizmetlerini genişletmeyi hedeflemişler ve bu amaçla sağlık hizmet sağlayıcılarıyla ortaklıklar kurmuşlardır. Sağlık kayıtlarının zaman içinde dünya genelindeki büyük veri merkezlerinde depolanacağı ve bu merkezden hastalar, sigorta kuruluşları, doktorlar, eczaneler ve sağlık kurumları arasında, iletişim, bilgi alışverişi ve tıbbi kayıtlara erişim sağlanacağı düşünülmektedir (Shimrat, 2009, p. 28).

Sağlık sektöründe de diğer sektörlerde olduğu gibi ekonomiklik, etkililik ve verimliliği sağlayarak yüksek kalitede hizmet sunmak için teknolojik açıdan yenilikçi yaklaşımlar benimsemek ve sürdürülebilir çözümler üretmek gereklidir. Bu kapsamda bulut bilişimin sağlık hizmetlerinin kalitesini iyileştirerek sağlık araştırmalarında faydalı olacağı öngörülmektedir. Bu bakımdan bu çalışma ile sağlık sektöründe bulut bilişim uygulamaları hakkında bilgi vermek, sağlık sektörü için potansiyel fayda ve risklerinin üzerinde durmak ve uygulama örneklerine yer vererek sağlık yöneticileri ve politikacıları için farkındalık yaratmak amaçlanmıştır.

1. Bulut Bilişim Kavramı

Bulut, bilişim teknolojileri kapsamında interneti temsil etmek amacıyla kullanılan bir kavramdır (Velte, Velte and Elsenpeter, 2010, p. 3). Bulut bilişim ise, bilgisayar hizmetlerinin müşteriye talebi doğrultusunda bir ağ üzerinden cihaz ya da lokasyondan bağımsız olarak sunulduğu bir bilişim teknolojileri hizmetidir (Marston, Li, Bandyopadhyay, Zhang and Ghalsasi, 2011, p. 177). Bilgisayar ve iletişim teknolojileri tabanlı kaynakların kullanıcı istekleri doğrultusunda gelişmiş bir ağ yapısı üzerinde paylaştırılmasına dayanan bir yaklaşım olarak da tanımlanmaktadır (Köse ve Armutlu, 2015, s. 4). ABD'de bulunan Ulusal Standartlar ve Teknoloji Enstitüsü (NIST)'ne göre bulut bilişim; hızla tedarik edilebilen, minimal yönetim çabası veya hizmet sağlayıcı etkileşimi gerektiren, ağlar, sunucular, depolama, uygulamalar ve hizmetler gibi paylaşılan ve biçimlendirilebilen programlama kaynaklarından oluşan yapıya erişimin her yerden kolaylıkla sağlandığı bir modeldir (Mell and Grance, 2011, p. 3). Bulut bilişimin amacı, hem donanım kaynaklarının hem de yazılım imkânlarının geniş kitlelerce kolay ve ucuz bir şekilde kullanılmasını sağlamaktır. Büyük miktarda verinin işlenmesi, problemlerin çözümü, bilgi ve belgelerin yönetilmesi bulut bilişim ile kolaylaşmıştır (Armutlu ve Akçay, 2015).

Sağlık sektöründe bulut bilişim ise, sağlık kurumları için önem taşıyan veri toplama sürecinin tıbbi cihazlara bağlı bir ağ üzerinden otomatik hale getirilerek, meydana gelen

bulut verinin sağlık kurumunun depolama, işleme ve dağıtım gibi süreçlerinde kullanılmasına olanak tanınması şeklinde özetlenebilir (Rolim vd., 2010, p. 97). Klinikler, hastaneler, sigorta şirketleri, eczaneler ve diğer sağlık kurumları arasında bilgilerin hızla paylaşılmasına olanak sağlamaktadır (Ahuja, Mani and Zambrano, 2012, p. 13). Bu bağlamda, bulut bilişim, haftanın 7 günü gerçek zamanlı veri toplamaya olanak tanımakta, manuel veri toplama sürecini ortadan kaldırmakta ve hata olasılığını azaltarak dağıtım sürecini kolaylaştırmaktadır (Kuo, 2011, p. 36).

Bilgi teknolojilerindeki gelişmelere bakıldığında, özellikle 1970'lerden itibaren kullanılan ve daha sonra internet ismini alacak olan büyük ağ yapısı ile veri merkezleri gündeme gelmiştir (Okutucu, 2012, s. 19). Bununla birlikte, 1980'lerin başında kişisel bilgisayarlar öne çıkmış; 2000'lerde internet devrimi yaşanmış ve bu gelişmelere paralel olarak son yıllarda bulut bilişim kavramından söz edilmeye başlanmıştır. Sağlık sektöründe bulut bilişim ise, oldukça yeni bir alan olup gün geçtikçe gelişmeye devam etmektedir. (Bollineni and Neupane, 2011, p. 10; Vilaplana, Solsona, Abella, Filgueira and Rius, 2013). Sağlık kurumlarının artan sayıda elektronik kayıt ve dijital görüntüyü idare ediyor olmaları, kurumları bulut depolama hizmetlerinden yararlanmak için teşvik etmektedir (Whitemore, 2012).

Sağlık hizmetlerinde bulut bilişimden etkili bir biçimde yararlanabilmek için sektöre ilişkin önceliklerin belirlenmesi ve bu önceliklere uygun bulut bilişim altyapısının tasarlanması önem taşımaktadır. Günümüzde, artan sağlık maliyetleri, hasta ve müşterilere sunulan hizmetin kalitesi, gizlilik, veri güvenliği ve bütünlüğü ve yangın, deprem, su basması gibi felaketlerden kurtulma; sağlık sektörünün öncelikleri arasındadır. Bulut bilişimin ölçeklendirilebilir ve esnek altyapısı, bilgi paylaşımına olanak tanıması, her türlü cihaz ile internet üzerinden hızlı ve kolay erişim imkânı sunması, verilerin kalıcılığını sağlayan veri merkezleri, kontrol edilebilirlik ve şeffaflık sağlaması ve güvenlik modellerinin varlığı gibi özellikleri; sağlık kurumlarının öncelikleri ile örtüşmektedir (Ahuja vd., 2012, pp. 12-13).

Bulutlar, kolayca kullanılabilir ve erişilebilir sanallaştırılmış kaynaklardan oluşan büyük bir havuzdur (Kuo, 2011). Bu kaynakların türlerine göre farklı hizmet ve dağıtım modelleri bulunmaktadır. Bulut bilişim, öncü niteliğinde olan üç hizmet modelini (yazılım, platform ve altyapı) ve dört dağıtım modelini (genel, özel, topluluk ve hibrit bulutu) içermektedir.

Aşağıdaki tabloda, bu hizmet ve dağıtım modellerine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

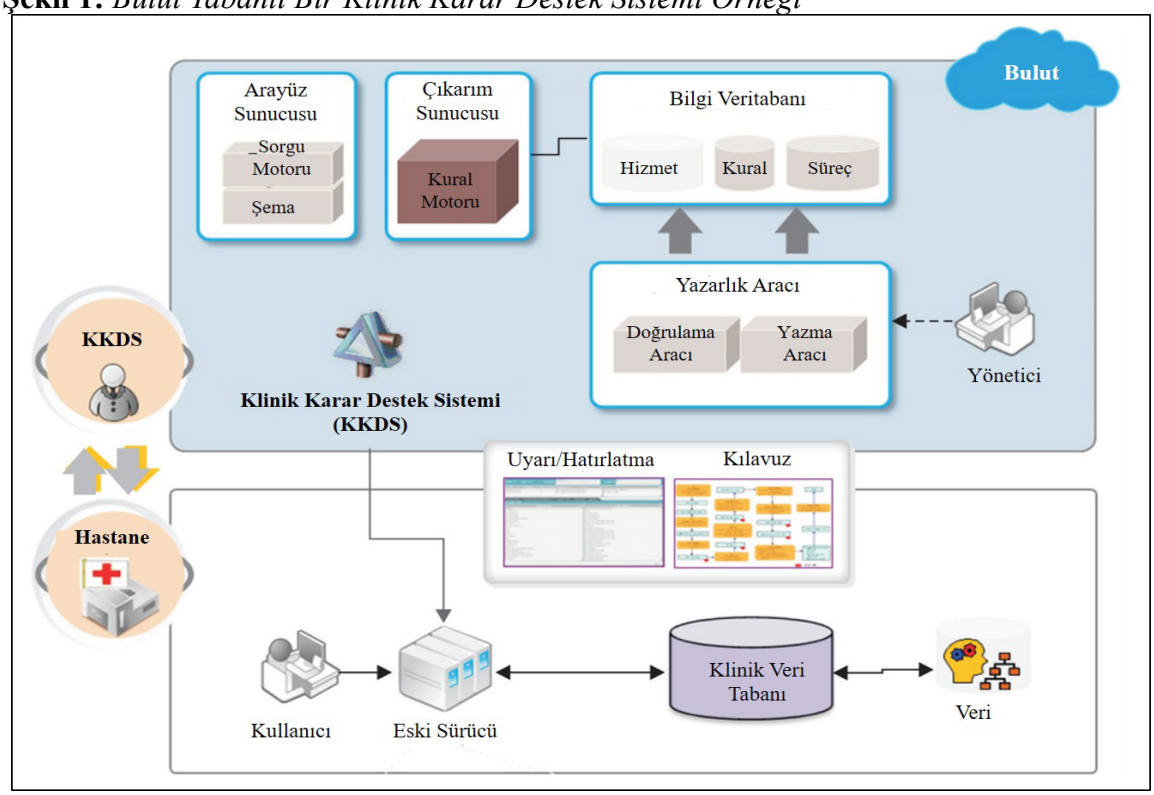
Tablo 1: *Bulut Bilişim Hizmet ve Dağıtım Modelleri*

Hizmet Modelleri	**Dağıtım Modelleri**
✓ Yazılım Hizmeti (Software as a service - SaaS): Üçüncü taraf bir sağlayıcı tarafından sunulan, talep üzerine mevcut olan ve genellikle internet üzerinden uzaktan idare edilebilen yazılım hizmetleridir. Elektronik sağlık kayıtları gibi bir bulut hizmet sağlayıcısı tarafından barındırılan ve internet ya da bir başka ağ üzerinden müşterilere sunulan uygulamalar, bu hizmete örnek olarak verilebilmektedir. ✓ Platform Hizmeti (Platform as a service -PaaS): Bulutta barındırılan ve bir tarayıcı üzerinden erişilen işletim sistemleri gibi geliştirme araçlarıdır. Platform hizmetleri ile geliştiriciler kendi bilgisayarında herhangi bir alet kurmadan web uygulamaları oluşturabilmekte, herhangi bir özel idari beceriye ihtiyaç duymadan bu uygulamaları dağıtabilmektedirler. ✓ Altyapı Hizmeti (Infrastructure as a service - IaaS): Bulut kullanıcının faaliyetlerini desteklemek için kullandığı depolama, donanım, sunucular ve ağ bileşenlerini de içeren tüm ekipmanlar dışarıdan sağlanmaktadır. Sağlayıcı, ekipmanlara sahiptir ve bakım ve muhafazasından sorumludur. Kullanıcı ise, genellikle kullanım başına ödeme yapmaktadır.	✓ Genel Bulut (Public Cloud); internet üzerinden halka açık bulunan ve çok sayıda kullanıcı tarafından kullanılabilen hizmetlerdir. Kullanıcılar hizmetlere web uygulamaları üzerinden erişim sağlamaktadırlar. Microsoft, Oracle, Amazon, Google, GoGrid, Google Apps, Salesforce.com genel buluta ilişkin örneklerdendir. ✓ Özel Bulut (Private Cloud) modelinde; bilişim hizmeti yalnızca bir kurumun ulaşabileceği şekilde düzenlenmektedir. Hizmet, kurumun kendi ağı içerisinden yürütülebileceği gibi kurum ağı dışındaki üçüncü taraf bir firma tarafından da işletilebilir. Özel buluta örnek olarak bir hastanenin bütün programlama alt yapısını IaaS'a dönüştürebilmesi verilebilir. ✓ Topluluk bulutu; bilişim altyapısının, güvenlik gereksinimlerinin ve kaynakların birden fazla kurum tarafından ortaklaşa kullanıldığı modeldir. Aynı coğrafi lokasyonda yer alan hastane sistemleri örnek olarak verilebilmektedir. ✓ Hibrit (Karma) Bulut; iki ya da daha çok bulut çeşidinin (genel, özel, topluluk) birlikte kullanılması ile oluşan modeldir.

Kaynak: Ataş, 2013, s. 2; Canada Health Infoway, 2012, pp. 14-16; Chowdhary, Yadav and Garg, 2011, p. 298; ENISA, 2012, p. 5; Kuo, 2011; Marston, vd., 2011, p. 180; Mell and Grance, 2011, pp. 2-3; Rimal, Jukan, Katsaros and Goeleven, 2011, p. 14; TBD, 2012, ss. 19-21; Yıldız, 2009, ss. 8-9; Yüksel, 2012, s. 13; Zhang and Liu, 2010, p. 269

Şekil 1, Klinik Karar Destek Sisteminin (KKDS) Bir bulut tabanlı SaaS olarak nasıl sunulabileceğini göstermektedir.

Şekil 1: *Bulut Tabanlı Bir Klinik Karar Destek Sistemi Örneği*

Kaynak: Oh vd., 2015, p. 104

Şekil 1'de yer alan sistem, hastane ortamında hasta güvenliği ve bakım kalitesini artırmak için hasta yönetim sistemi ile SaaS formundaki klinik karar destek sistemini entegre etmektedir. Destek sistemi; bilgi ve içerik veritabanı, klinik karar desteği için arayüz sunucuları, bilgi ve içerikleri almak için arayüz sunucuları ve bilgi yazma aracı modüllerini içermektedir.

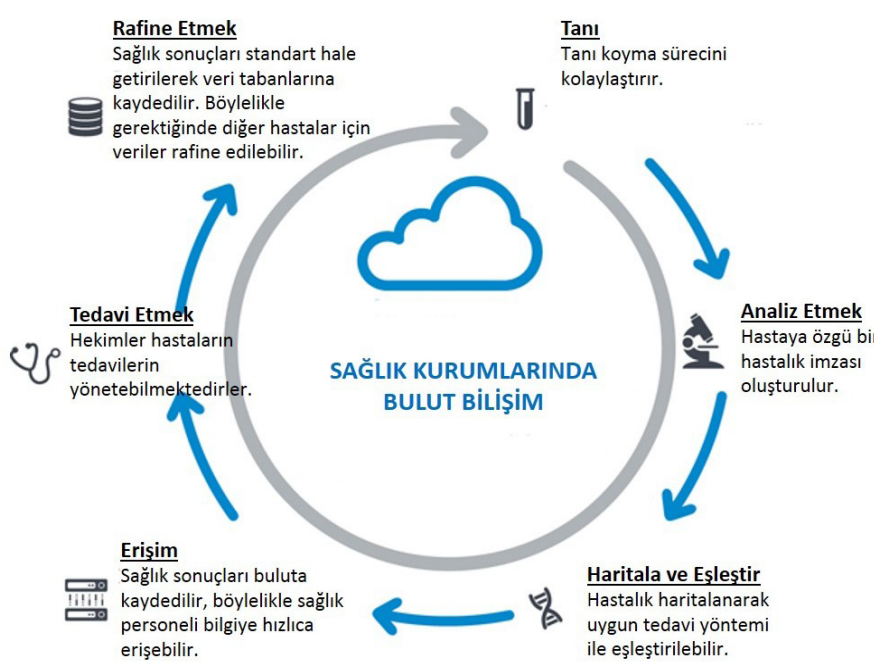
2. Sağlık Hizmetlerinde Bulut Bilişimin Kullanım Alanları

Sağlık bilgi sistemlerinin gelişim süreci, teknolojik ve tıbbi alandaki gelişmelere paralellik göstermektedir. Gelişim süreci incelendiğinde, 1960'lı yıllarda tek tip dokümantasyon yaklaşımı ile bilgisayar tabanlı hasta kayıt sistemlerinin ilk uygulamaları kullanılmaya başlanmış ve 1960'lı yılların sonunda; finans, muhasebe, istatistik ve faturalama amacıyla ilk hastane bilgi sistemi geliştirilmiştir. Yönetsel bilgisayar sistemlerinin yanı sıra, 1980'li yıllardan itibaren klinik enformasyon sistemlerini içeren entegre hasta kayıt ve dijital görüntüleme

sistemleri kullanılmaya başlanmıştır. Bilgisayar ve iletişim teknolojileri alanındaki gelişmeler, 2000'li yıllarda elektronik sağlık sistemlerinin oluşturulmasına katkıda bulunmuştur (Işık, 2013, s. 11). Türkiye'de ise sağlık bilişim alanındaki ilk çalışmalar, SSK Hastanelerinde eczane bilgi sistemleri modülü uygulamaları ve sigortalılardan kesilen bilgisayar katkı payları ile başlatılmıştır. Sağlık Bakanlığı'nın 1991 ve 1995 yıllarında yürüttüğü "Sağlık Enformasyon Sistemleri Projesi" kapsamında Hastane Bilgi Yönetim Sistemleri çalışmaları başlatılmıştır. Sağlık bilgi sistemleri alanında yapılan son çalışmalar, 2003 yılında Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan Sağlıkta Dönüşüm Programı ile başlatılmıştır. Bu program çerçevesinde yer alan bileşenlerden bir tanesi de sağlık bilgi sistemi "e-sağlık" tır (Oğuz ve Akbolat, 2010, s. 369). Günümüzde ise, e-sağlık uygulamalarının geliştirilmesi, bulut bilişimin sağlık hizmetlerinde kullanılmasına temel oluşturmuştur.

Bulut bilişim öncesi kullanılan sağlık bilgi teknolojilerinin esneklik, erişilebilirlik, süreklilik, yönetim kolaylığı ve hizmet kalitesi konulardaki yetersizliği ve maliyet etkin, verimli, zamanında, yüksek kalitede hizmet sunma gerekliliği, sürekli ve sistematik bir yenilik gerektirmiştir. Hastane sistemleri için daha iyi bir yönetim, tıbbi işlemler için yüksek hız ve sağlık hizmetleri için yüksek kaliteye dayalı bir çözüm önerisi olarak "bulut bilişim" kavramı gündeme gelmektedir (Lupse, Vida and Stoicu-Tivadar, 2012, p. 81). Bulut bilişim, sağlık hizmet sağlayıcıları, araştırma merkezleri, araştırmacılar, eczaneler, medikal firmalar gibi karmaşık platformlar arasında bilgi değişimini desteklemektedir (Dennard, 2011). Bulut bilişimin sağlık kurumlarında kullanım alanları Şekil 2'de özetlenmiştir.

Şekil 2: *Sağlık Kurumlarında Bulut Bilişimin Uygulama Alanları*

Kaynak: Dennard, 2011

Çok sayıda yönetici ve uzman, bulut bilişimin, sağlık hizmetlerini iyileştirebileceğini, sağlık araştırmalarını daha güvenilir hale getireceğini ve bilgi teknolojisinin yüzünü değiştirebileceğini tahmin etmektedir (Dudley, Pouliot, Chen, Morgan and Butte, 2010, p. 1; Kabachinski, 2011, p. 146; Rosenthal vd., 2010, pp. 342-343). Örneğin, Schweitzer (2012, p. 161), bulut bilişiminin elektronik sağlık kayıtlarının donanım, yazılım, ağ, personel ve lisans ücretleri gibi başlangıç giderlerini azaltacağına inanmaktadır. Rosenthal ve diğerleri (2010, pp. 342-343) tarafından yapılan araştırma, özellikle veri paylaşım ve uygulamalarında yeni bilgi işlem paradigmasının avantajlarından yararlanılabileceğini göstermektedir. Anderson ve diğerleri (2007, p. 479), veri işleme sorunları, karmaşıklığı ve sorunları araştırmak için pahalı veya kullanılamaz sayısal çözümlerin biyomedikal araştırmalardaki veri yönetimi ve analizinin en temel konuları olduğunu vurgulamışlardır. Bulut bilişim gibi çeşitli bilişim yenilikleri ise, bu zorlukların üstesinden gelme potansiyeli yaratmaktadır (Kuo, 2011, p. 2). Buna ek olarak, Avrupa Ağ ve Bilgi Güvenliği Ajansı (ENISA, 2012), yayınladığı bir raporda, bu yeni bilgisayar modelinden, sağlık sektörü başta olmak üzere pek çok sektör için büyük çaplı ve küresel bir yatırım olarak bahsetmektedir.

Bulut bilişimin sağlıkta kullanıldığı alanlardan biri, elektronik tıbbi kayıtlardır. Bulut bilişim sayesinde doktorlar, hastaların sağlık bilgilerine herhangi bir cihazdan anlık erişebilmektedirler (Waxer, Ninan, Alfred Ma and Dominguez, 2013, p. 60). Ayrıca bulut bilişim ile reçeteler, sigorta bilgileri, farklı bilgi sistemleri arasında yer alan test sonuçları gibi birçok bilginin paylaşılması söz konusu olabilmektedir. Örneğin radyoloji alanında birçok sağlık kurumu, depolama maliyetlerini azaltmak ve görüntü değişimini kolaylaştırmak için bilgilerini buluta taşımaktadır (Terry, 2012). Amerikan Mesleki Ağı sağlık kayıtlarını dijital ortama aktararak ve IBM'in Business Partners MedTrak Sistemlerinden bulut tabanlı yazılımını kullanıp klinik süreçleri güncelleyerek hasta bakım hizmetlerini geliştirmektedir. Şirket, günümüzde hastalara ve sigorta şirketlerine daha hızlı ve daha doğru faturalama yaparak bir faturanın oluşturulması sürecini ortalama 7 günden 24 saate kadar kısaltabilmekte ve medikal kayıt maliyetlerini %80'e kadar azaltabilmektedir (Strukhoff, O'Gara, Moon, Romanski and White, 2009).

Sağlık sektöründe bulut bilişim kullanımının faydalı olacağı düşünülen diğer bir alan ise medikal görüntü-işleme uygulamaları ile uzaktan teşhis alanlarıdır. Örneğin, akciğerinde tümör olup olmadığının anlaşılması için doktora giden ve hastaneye sevk edilen ve CT taramasından geçirilen bir hastaya doğru teşhisi doktorlar teşhis sistemlerini bulut bilişim hizmeti satın alarak koyabilirler. CT görüntülerinin kime ait olduğu gizlenerek otomatik değerlendirilebilecek bir hizmet merkezine görüntüler şifrelenmiş olarak gönderilebilir. Bu sayede doktora giden bir hastaya birkaç dakika içinde teşhis konulabilir. Bulutun x ışını görüntülerini işleme gibi başka uygulamalarda da kullanılması ile hastaneler pahalı bir veri işleme alt yapısı satın almak yerine sadece bir hastaya teşhis konulması gerektiğinde para ödemesi yapmaları sağlanacaktır (Rubner, 2011, p. 4-5).

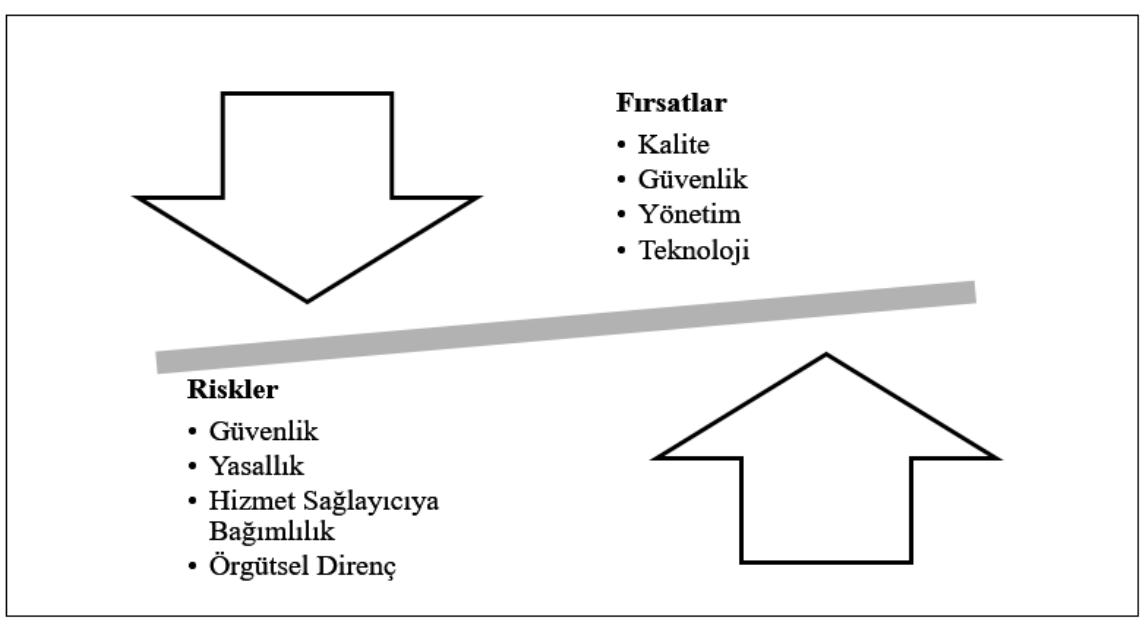
Çok sayıda makale ve kaynakta bulut bilişimin biyoenformatik araştırmalardaki başarılı uygulamaları da rapor edilmiştir (Arrais and Oliveira, 2010; Dudley and Butte, 2010; Wall vd., 2010). Örneğin Avila-Garcia, Trefethen, Brady, Gleeson ve Goodman (2008) klinik kullanım amacıyla kolorektal kanser analizi ve araştırması için bulut bilişim konseptini baz alan bir kuramsal çerçeve önermiştir. Bateman ve Wood (2009), 140 milyon tekil okumanın

sıralama araması ve karma (SSAHA) algoritma ile sıralama gerektiren tam insan genomunu bir araya getirebilmek için Amazon'un 100 nodlu EC2 servisini kullanmıştır. Kudtarkar, Deluca, Fusaro, Tonellato ve Wall (2010), 245.323 genom arası karşılaştırma için ortolog ilişkileri hesaplayabilmek için Amazon'un EC2'sini kullanmıştır. Bu hesaplama 200 saatten uzun sürmüş ve beklenenden yaklaşık %40 daha düşük bir maliyetle 8.000 Amerikan Dolarına mal olmuştur. Memon, Owen, Sanchez-Graillet, Upton ve Harrison (2010), G-kuadruplekslerinin afimetriks diziler üzerindeki etkisini değerlendirmek amacıyla bulut bilişime başvurmuştur. Harvard Tıp Fakültesinde yer alan Biyomedikal Bilişim Merkezinin Kişiselleştirilmiş Tıp Laboratuvarı rekor sürede devasa boyutlarda veriyi işleyebilmeyi başaran genetik test modelleri geliştirmek üzere bulut bilişimden faydalanmıştır (Amazon Web Services, 2011).

2.1. Bulut Bilişimin Sağlık Hizmetlerinde Yarattığı Fırsat ve Risklerin Değerlendirilmesi

Bulut bilişim ile hem toplum sağlığına yararlı olabilen hem de sağlık kurumlarına çeşitli avantajlar sağlayan yeni bir teknoloji modeli oluşturulmuştur. Sağlık hizmetleri için pek çok fırsatı beraberinde getiren bu model, uygulama zorlukları gibi pek çok riske de sahiptir. Bulut bilişim uygulanmaya başlamadan önce, bu risklerin tanımlanması, planlanması ve yönetilmesi, hem hizmet sağlayıcılar hem de kullanıcılar açısından risklerin fırsatlara dönüşmesine katkı sağlayacaktır. Sağlık hizmetlerinde bulut bilişimin yarattığı fırsatlar ve getirdiği riskler Şekil 3'te özetlenmektedir.

Şekil 3: *Sağlık Hizmetlerinde Bulut Bilişimin Fırsatları ve Riskleri*

Teknolojik ve yönetsel kolaylıklar sağlaması, maliyet etkililik, güvenlik ve hizmet kalitesinde artış; bulut bilişimin fırsatlarını oluşturmaktadır. Bu fırsatların açıklaması aşağıda yer almaktadır.

Kalite: Farklı sağlık hizmetleri ve sağlık kurumları arasında bütünleştirici bir yaklaşım sunan bulut bilişim, hastaların ihtiyaçlarına daha hızlı ve etkili cevap verebilmeye yardımcı olarak sağlık hizmetlerinin kalitesinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Hastaneler, klinikler, görüntüleme merkezleri, eczaneler ve sigorta şirketleri; hastanın tıbbi kayıtlarını, reçete bilgilerini, test sonuçlarını vb. hızla paylaşabilmektedirler. Dolayısıyla, karar vermek kolaylaşmakta, teşhis ve tedaviler daha doğru planlanabilmekte, sigorta onayı hızlı bir şekilde alınabilmekte; yani hizmet kalitesi artmaktadır.

Güvenlik: Sağlık kurumlarında bulut bilişimin benimsenmeye başlanması aşamasında karşılaşılan en güçlü direncin veri güvenilirliği ile ilgili olduğu görülmektedir (Zhang and Liu, 2010, p. 268). Bununla birlikte, diğer sistemlerle karşılaştırıldığında, bulut bilişimin daha az güvenli olduğu sonucu çıkarılamamaktadır. Bazı durumlarda, bulut bilişimin özellikle veri güvenliğini arttırdığı görülmektedir. Örneğin, deprem ve kasırga gibi doğal afetlerde tıbbi kayıtlar ve yasal belgelerin yok olmasının aksine bulut sağlayıcılar, verilerin yedeklenmesi yoluyla hem sistem hatalarından hem de felaketlerden kurtulma düzeyini artırmaktadır (Kuo, 2011). Buna ek olarak, bulut sağlayıcıların filtreleme ya da şifreleme gibi savunmacı önlemler ile dinamik olarak güvenlik kaynaklarını yeniden tahsis etme imkanı vardır (ENISA, 2012, p. 5).

Yönetim: Yönetsel bakış açısı ile bakıldığında, "düşük maliyetler" ve "esneklik" öne çıkan iki temel başlık olmaktadır. Bulut bilişim, donanım ve yazılımı değerlendirme, satın alma, bakım, onarım ya da ek olarak bilgi teknolojisi personeli istihdam etme gibi süreçlere gerek kalmaksızın, maliyet etkin bir bilgi teknolojisi çözümü sunmaktadır. Personel ve eğitim gibi ek masraflara gerek kalmadan kritik faaliyetlere odaklanmaya imkan tanımaktadır (Marston vd., 2011, p. 176). Aynı zamanda sağlık kaynaklarına her yerde her zaman ve hızlı esneklikte ulaşım sağladığı için ani talep değişiklikleri gibi durumlarda sağlık yöneticilerine hızlı karar verme imkanı sunmaktadır (Kuo, 2011).

Teknoloji: Bulut bilişim, hem küçük hem de büyük ölçekli hastanelerin bakım yüklerini azaltarak esneklik kazandıran bir altyapı oluşturulmasına olanak tanımaktadır (Schweitzer, 2012, p. 161). Ayrıca, bulut bilişimin, yeşil bilişim olarak adlandırılan enerji tasarrufu ve bilgisayar kaynaklarının daha verimli kullanılmasını sağlayan avantajları bulunmaktadır. Bir yandan enerji tasarrufu sağlarken; diğer taraftan ortamdaki tehlikeli maddelerin emisyonunu azaltmaktadır (Baliga, Ayre, Hinton and Tucker, 2011, p. 151).

Güvenlik endişeleri, yasal sürecin zorluğu, hizmet sağlayıcıya bağımlılık ve örgütsel direnç ise, bulut bilişimin risklerini oluşturmaktadır. Bu risklerin açıklaması aşağıda yer almaktadır.

Güvenlik: Sağlık verileri için, diğer verilerin aksine daha katı gizlilik ve güvenlik kaygıları bulunmaktadır (Muir, 2011). Tüm veri depolarının özellikle de sağlık verileri gibi hassas verilerin üçüncü bir tarafa taşınması kolay bir iş değildir. Erişim kontrolleri, denetim kontrolleri, kimlik doğrulama, yetkilendirme, iletim güvenliği ve depolama güvenliği gibi pek çok endişe de beraberinde gelmektedir. Tüm bu konular, bulut bilişimin sağlık sektöründe benimsenmesinin önünde engel oluşturmaktadır. Kurumlar için oldukça önemli olan finansal ve kurumsal bilgilerin yetkisi olmayan kişilerin eline geçmesi, çalınması, sahte ya da yanlış verilerle değiştirilmesi ya da yok edilmesi istenmeyen bir durumdur (Seyrek, 2011, s. 707). Bu nedenle önemli bilgilerin buluta aktarılması esnasında güvenlik konusunda bir-

takım önlemlerin alınması oldukça önemlidir.

Yasallık: Sağlık kurumları ile hizmet sağlayıcı firmalar arasındaki işlemesi gereken yasal ve hukuki süreç; yetkilendirme, denetim, lisans, gizlilik gibi birtakım konular nedeniyle problemler doğurabilmektedir. Yasal ve hukuksal sorunları kısmen de olsa bertaraf edebilmek için hizmet alan kurum ile bulut bilişim hizmeti sağlayan firma arasında yapılacak sözleşmelerde çerçevenin net olarak belirlenmesi önemlidir (Yüksel, 2012, s. 22).

Hizmet Sağlayıcıya Bağımlılık: Kullanıcılar, bilişim hizmetlerini kendi altyapılarını kurmadan dış kaynak yoluyla temin ettiklerinde hizmet aldıkları hizmet sağlayıcıya bağımlı hale gelmektedirler (Yıldız, 2009, s. 14). Bu nedenle, bulut bilişim hizmetlerinde, hizmet alınan firmanın seçimi oldukça önemlidir. Hizmet sağlayıcı seçiminde, güvenlik, gizlilik, süreklilik, firmanın büyüklüğü, referansları, tecrübesi gibi birtakım konular, dikkat edilmesi gereken hususlardır (Eyüpoğlu, 2013, s. 48).

Örgütsel Direnç: Organizasyonlarda yeni teknolojilere geçiş aşamasında, örgütsel dirençle karşılaşılabilmektedir. Bu durumun en önemli sebepleri, çalışanların işlerini kaybetme korkusu, teknolojiye uyum sorunu ve bilgi eksikliğidir. Çalışanların yeni teknolojilere karşı olumsuz tutumu, bu teknolojilerin getireceği faydaları fark etmelerini engelleyebilmektedir (Callender, Marshall, Cardon and Patel, 2015, p. 135).

İnsan hayatı, paha biçilemez ve tıbbi kaynaklar sınırlıdır (Wang, 2010). Bu nedenle, sağlık kurumu yöneticilerinin bulut bilişimin hizmet kalitesini yükselterek maliyetleri düşüren avantajlı yapısı ile sağlık hizmetlerinin dağılmış platform hizmetleri, güvenlik endişeleri gibi dezavantajlı tarafları arasındaki dengeyi korumaları önem taşımaktadır.

2.2. Sağlıkta Bulut Bilişimin Stratejik Planlaması

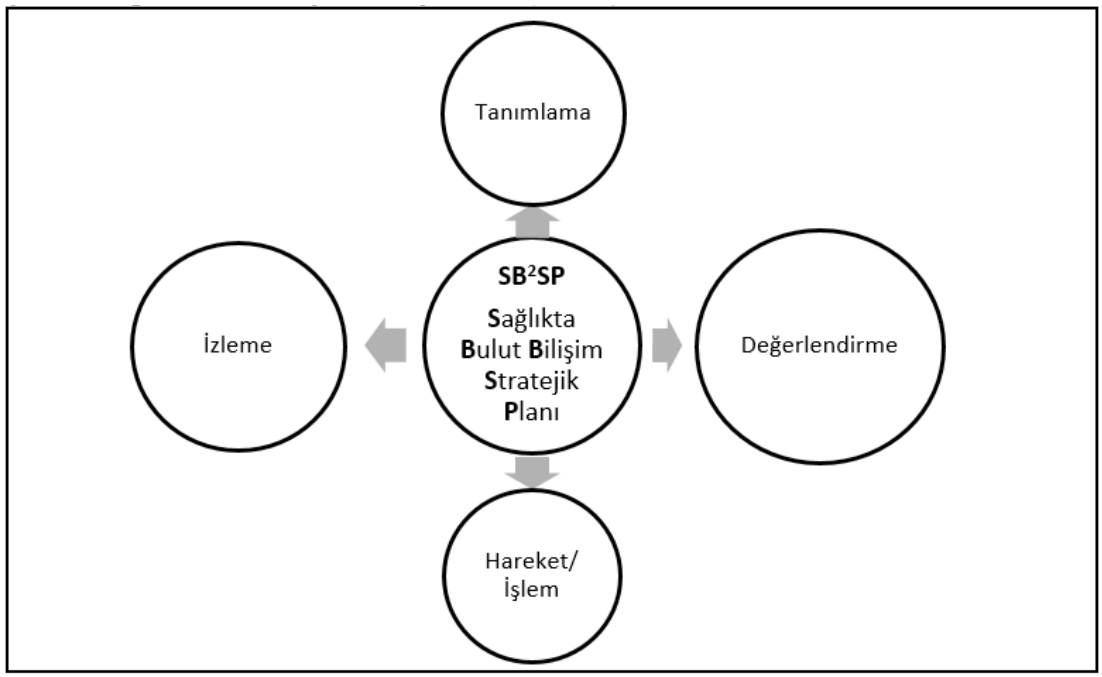
Bir sağlık örgütü, bulut bilişimi hizmetlerine entegre etmeye karar verdiği zaman; bu yeni modelin yararlarını ve risklerini incelemek için stratejik planlamaya, belirlenen hedeflere ulaşmak için kendi yeteneklerini değerlendirmeye ve uygulama aşaması için tasarım stratejileri belirlemeye ihtiyaç duymaktadır (Kuo, 2011).

Farklı araştırmacılar, farklı bulut stratejik plan modelleri önermişlerdir. Örneğin, Marks ve Lozano (2010, p. 113), dokuz adımdan oluşan bir model oluşturmuşlardır. Bu adımlar; pilot proje, strateji ve yol haritası, modelleme ve mimari, uygulamanın planlaması, uygulama, yayma, entegrasyon, işbirliği ve olgunluktur. Stanoevska-Slabeva, Wozniak ve Hoyer (2010, p. 235) ise, bulut bilişim için talep analizi, tanıtmak için stratejik karar, pilot uygulama, iç ara bağlantı, dış kaynakların dâhil edilmesi ve sürekli izleme ve değerlendirme adımlarını içeren bir model önermişlerdir. Haziran 2008'de Amerika Birleşik Devletleri Sağlık ve İnsan Hizmetleri Bakanlığı (2008) tarafından yayımlanan Federal Sağlık Bilişim Stratejik Planı, sağlık bakımının kalitesinin ve verimliliğinin artırılması, sağlık bilişim altyapısının geliştirilmesi ve ülke çapında uygulanması için önemli olan sağlık bulut projelerinin her adımında göz önüne alınması gereken amaçları içermektedir. Temelde hasta odaklı sağlık ve toplum sağlığı olmak üzere iki amacı içeren bu planda; "gizlilik ve güvenlik, işbirlikçi yönetim, adaptasyon ve birlikte çalışma" bu iki amacın alt hedeflerini oluşturmuştur.

Bu çalışmada, sağlık kurumlarında bulut bilişime geçiş aşamasındaki stratejik planlama modellerinden, "Sağlıkta Bulut Bilişim Stratejik Planı (SB2SP)" (Healthcare Cloud Computing Strategic Planning – HC2SP) ayrıntılı olarak ele alınmıştır (Kuo, 2011). Tanımlama,

değerlendirme, hareket/işlem ve izleme adımlarını içeren bu model, Şekil 4'te özetlenmiştir.

Şekil 4: *Sağlıkta Bulut Bilişim Stratejik Planı (SB2SP) Modeli*

Kaynak: Kuo, 2011

Bu modelin ilk aşamasını "tanımlama" adımı oluşturmaktadır. Bu adımda, sağlık kuruluşunun hizmet sürecinin mevcut durumunu analiz etmek ve müşterinin/hastanın sesine de kulak vererek hizmeti iyileştirmek için temel hedefi belirlemek amaçlanmaktadır. Hizmet sürecindeki problemlerin analiz edilmesi aşamasında kök neden analizi yönteminden faydalanılabilir (Lee and Kuo, 2009, pp. 235-236). Örneğin, bir sağlık kurumunda hasta kabul ve taburcu işlemleri çok uzundur. Neden? Çok gereksiz ve yinelenen işlemler vardır. Neden? Kağıt tabanlı sistem verimsizdir. Neden? Otomatik bilgi sistemleri eksikliği bulunmaktadır. Neden? Önden bilişim teknolojisi yatırımları ve bakımı gerekmektedir. Örnekte de görüldüğü üzere, amacın tanımlanması ve kapsamının, son kullanıcılara (hastalara) etkili ve verimli bir şekilde hizmeti sunmaya olanak tanıyacak bir şekilde açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Buna ek olarak, stratejik planlama ekibinin sağlık hizmet kalitesi göstergelerini tanımlamaları ve her bir göstergenin kullanımını açıklamaları gerekmektedir. Modelin bu aşaması, stratejik planlama ekibine, karşı karşıya olunan hizmet sorunu ile ilgili iyi bir tanımlama imkanı sağlamaktadır (Kuo, 2011).

Modelin ikinci adımını bulut bilişimin benimsenmesinin fırsat ve zorluklarının değerlendirilmesi aşaması oluşturmaktadır. Bu değerlendirmenin gerçekleştirilmesinde farklı birçok yöntem kullanılabilmektedir. Örneğin, ENISA (2012), Cloud Security Alliance (2009) ve NIST (2011)'in bulut bilişimin benimsenmesinin risklerinin ve yararlarının değerlendirilmesi için geliştirdiği kapsamlı kılavuzlar bulunmaktadır. Ya da potansiyel bir kullanıcı, bulut tabanlı yaklaşımın uygunluğunun değerlendirilmesi aşamasında, SWOT (güçlü, zayıf

yönler, fırsat ve tehditler) analizinden de yararlanabilmektedir. Yapılan pek çok analizde, gizlilik ve güvenlik problemlerinin, bulut bilişim ile ilgili endişelerin başında yer aldığı ortaya çıkmıştır (Marston vd., 2011, p. 177).

Üçüncü adımda, model değerlendirildikten sonra, kabul edilip edilmeyeceğine karar verilmektedir. Eğer kabul edilirse, bir uygulama planı oluşturmak gerekmektedir. Bu süreç kendi içinde beş adımı barındırmaktadır. Bulut hizmeti ve dağıtım modelini belirlemek ilk aşamayı oluşturmaktadır. Daha önceden de bahsedildiği üzere, birkaç farklı hizmet türü (SaaS, PaaS ve laaS) ve dağıtım modellerinden (özel, kamu, toplum ve karma) biri seçilebilmektedir. Her bir hizmet türünün ve dağıtım modelinin kendine göre yararları ve riskleri bulunmaktadır (Zhang and Liu, 2010, p. 269). Bu nedenle, sözleşmelerde, her farklı tür için farklı temel hususların dikkate alınması önemlidir. İkinci adım, farklı bulut sağlayıcılarının karşılaştırılma aşamasıdır. Uygun bir bulut sağlayıcının seçimi, uygulamanın en önemli aşamasını oluşturmaktadır. Farklı sağlayıcılar; farklı hizmet modelleri, fiyatlandırma şemaları, denetim prosedürleri, gizlilik ve güvenlik politikaları sunabilir. Sağlık kurumlarının bu farklı teklifleri karşılaştırmaları gerekmektedir. Ayrıca, bir sözleşme imzalanmadan önce, sağlayıcının itibar ve performansını da değerlendirmekte fayda vardır. Üçüncü aşama, seçilen bulut sağlayıcısının güvencesinin elde edilme aşamasıdır. Kurumların, hizmet kalitesini sağlayacak ve gizlilik, güvenlik, yasal uygulama ve düzenlemeleri takip edecek güvenceye ihtiyaçları vardır. Hizmet kalitesi güvencesi; talep erişimi, hız, esneklik, kullanım başına ödeme, zamanında sorun giderme desteği ve operasyonel şeffaflığı içermektedir. Gizlilik ve güvenlik teminatları ise; veri gizliliği, bütünlük, kullanılabilirlik, özgünlük ve yetkilendirmeyi kapsamaktadır. Ayrıca, sağlayıcının yedekler de dahil olmak üzere tüm verileri anlaşma ve yönetmeliklerle izin verilen coğrafi bölgelerde saklaması gerekmektedir. Dördüncü adım, gelecekteki veri değişikliğinin düşünülmesidir. Hizmet kalitesindeki düşüş ya da sözleşme anlaşmazlığı gibi nedenler ile sağlayıcıyla ilişkileri kesme ya da bir başka sağlayıcıya geçme durumu söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle, veri taşınabilirliği konusu, sözleşmenin bir parçası olarak kabul edilmelidir (Kuo, 2011). Son adım, pilot uygulamanın başlatılmasıdır. Birçok stratejik planlama yöntemi, hiç bulut deneyimi olmayan kurumların pilot uygulama ile başlamasını önermektedir. Pilot uygulamanın, bulut bilişimin kurum için avantajlarını ortaya koyacak şekilde olması gerekmektedir (Marks and Lozano, 2010, p. 92).

Son adım, bulut bilişim altyapısını yaymak ve takip planı oluşturmaktır. Bu plan, hizmet iyileştirmelerinin ne zaman ve nasıl ölçüleceğini göstermektedir. Belirlenen hedefler ve performans göstergeleri ile iyileştirmenin sonuçları belirlenmektedir (Lee and Kuo, 2009, pp. 235-236). Eğer hizmet sonuçları olumlu değilse, sağlık kurumunun olumsuzluğu etkileyen faktörleri yeniden gözden geçirmesi gerekmektedir. Örneğin, olumsuz durumun sebebi bulut sağlayıcıdan kaynaklanıyor ise, hizmet iyileştirilmesi için sağlayıcı ile görüşülebilir ya da başka bir sağlayıcı ile veri ve hizmet hareketi sağlanabilir (Kuo, 2011).

2.3. Sağlık Sektöründe Bulut Bilişim Uygulama Örnekleri

Son yıllarda bilişim teknolojileri alanında en çok konuşulan ve araştırmacılar, akademisyenler, farklı sektör yöneticileri tarafından sıklıkla tartışılan konulardan biri olan bulut bilişim ile ilgili sağlık alanında yapılmış akademik çalışmalar ve sağlığa özgü birtakım uygu-

lama örnekleri bulunmaktadır.

Sağlık sektöründe bulut bilişim ile ilgili yapılmış akademik çalışmalara bakıldığında, Rolim ve diğerleri (2010), patentli medikal cihazlara bağlı sensörler ağı yoluyla hastalara ilişkin verilerin toplanması sürecinin otomasyonunu sağlayacak, veriyi depolamak, işlemek ve dağıtmak suretiyle tıp merkezlerinin "bulutuna" aktaracak bulut tabanlı bir sistem önermişlerdir. Bu sayede gerçek zamanlı veri toplanması sağlanacak, zaman alan ve yavaş işleyen manüel veri toplanması ve sonucunda oluşabilecek yazım hataları ortadan kaldırılacak, düşük maliyet ile kaliteli sağlık hizmeti sunulacak kısacası süreç kolaylaşacaktır. Koufi, Malamateniou ve Vassilacopoulos (2010), Ulusal Sağlık Hizmetleri kapsamında kişisel sağlık kayıt sistemleri ile entegre çalışan bulut tabanlı bir "acil durum medikal sistemi" (Emergency Medical Systems) tanımlamışlardır. Bu sistem, hekimlerin neredeyse bütün işletim sistemli cihazlardan ve her yerden hasta verilerine kolaylıkla anlık erişebilmelerini sağlamakta, aynı zamanda maliyetleri de düşürmektedir. Ayrıca bu sistem, hastanın ambulans çağırma süresinden acil servisten çıkışına kadar birçok konuda etkin olarak kullanılabilmektedir. Bu sistem sayesinde ambulans içindeki sağlık ekibi ile acil servisteki sağlık personeli arasında hızlı bir şekilde iletişim kurulması sağlanabilmektedir.

Bulut bilişim ve e-sağlık arasındaki fırsatları, sınırlamaları ve engelleri tespit etmek, e-sağlık hizmetlerinde bulut bilişimin benimsenmesi için öneriler sunmak amacıyla Bollineni ve Neupane (2011) tarafından yapılan çalışmada, bilgi işlem uzmanları, iş geliştirme müdürleri, danışmanlar, teknik görevliler, program yöneticileri, CEO'lar ve bulut bilişim veya e-sağlık ile bağlantılı diğer çalışanlar ile görüşmeler yapılmıştır. Çalışma sonucunda çok sayıda kişinin bulut bilişim ile ilgili kaygı duyduğu; bu kaygının ise bulut bilişim hakkındaki bilgi eksikliğinden ve hizmet sağlayıcılara güvensizlikten kaynaklandığı tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada bireylerin veri güvenliği, veri bütünlüğü ve hizmet sağlayıcıya bağımlılık gibi bir takım sorunlarla karşı karşıya kaldıkları da gözlemlenmiştir. Bulut bilişimin biyoenformatik alanında kullanımına yönelik yapılan çalışmalar da söz konusudur. Örneğin Avila-Garcia ve diğerleri (2008), klinik kullanım amacıyla kolorektal kanser analizi ve araştırması için bulut bilişim temelli bir kuramsal çerçeve önermiştir. Harvard Tıp Fakültesi Biyomedikal Bilişim Merkezi'nde yer alan Kişiselleştirilmiş Tıp Laboratuvarı (The Laboratory for Personalized Medicine), rekor sürede devasa boyutlarda veriyi işleyebilmeyi başaran genetik test modelleri geliştirmek üzere bulut bilişimden faydalanmıştır (http://aws.amazon.com/solutions/case-studies/harvard/). Calabrase ve Cannataro (2015) tarafından yapılan çalışmada, bulut bilişimin sağlık hizmetleri, biyomedikal ve biyoinformatik uygulamalarına odaklanılarak, hasta kayıtlarının depolanması ve analizine ilişkin konu ve problemlere değinilmektedir. Li ve diğerleri (2015), çalışmalarında geliştirmiş oldukları Hcloud adlı bulut tabanlı sağlık hizmeti sistemine değinmişler ve sistemin performansını çeşitli testlerle değerlendirmişlerdir.

Akademik araştırmacıların yanı sıra, Microsoft'un HealthVault, Oracle'ın Exalogic Elastic Cloud ve Amazon Web Services (AWS) gibi birçok global yazılım şirketi, çevrimiçi kişisel sağlık bilgileri depolamasının ve tıbbi kayıt hizmetlerinin önemli bir alan olduğunu düşünmekte ve bulut bilişime yönelik büyük yatırımlar yapmaktadırlar (Kuo, 2011).

Amerikan Mesleki Ağı (American Occupational Network), sağlık kayıtlarını dijital ortama aktarmakta, IBM'in Business Partners MedTrak sistemlerinden bulut tabanlı yazılımı

kullanmakta ve bu sayede klinik süreçlerini güncelleyerek hasta bakım hizmetlerini geliştirmektedir. Bulut bilişim sayesinde hastalara ve sigorta şirketlerine daha hızlı ve daha doğru faturalama yapılabilmekte, fatura oluşturma süreci yedi günden yirmi dört saate kısaltılabilmekte ve medikal kayıt maliyetleri %80'e kadar azaltılabilmektedir (http://www.webcitation.org/60kNgwnG7). Royal Australian College of General Practitioners, bir telekomünikasyon servis sağlayıcısı ile işbirliği yaparak e-sağlık bulutu oluşturmak için çalışmaktadır. Bu e-sağlık bulutu, klinik yazılım, tanı ve yönetim için karar destek araçları, bakım hizmeti planları, sevk araçları, reçeteler, eğitim ve diğer idari ve klinik hizmetler de dahil olmak üzere çeşitli sağlık hizmetleri uygulamalarına yer verecektir (http://www.koreaittimes.com/story/9826/telstra-plans-launch-e-health-cloud-services-tip-iceberg-opportunity). Seattle Çocuk Hastanesi, hasta bakım modellerinde bulut bilişim hizmeti kullanmaktadır. Kendi özel bulutunu kullanan hastanede hem verimlilik hem de son kullanıcı memnuniyeti açısından artış sağlanmıştır (Free, 2014).

Son yıllarda Türkiye'de de sağlık alanında bulut bilişim hizmetleri ile ilgili çalışmalar ve hazırlıklar yürütülmektedir. Bu konuda çalışmalar yürüten sağlık ile ilgili kurumlardan biri Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), diğeri ise Sağlık Bakanlığı'dır. SGK, Ankara Batıkent'te "SGK Data Merkezi" kurarak bulut bilişim alt yapısı oluşturmayı ve yakın gelecekte "Bölge Bulut Bilişim Merkezi" olmayı planlamaktadır (http://www.bthaber.com/sgk-bolge-bulut-bilisim-merkezi-olacak). Ayrıca bulut bilişim yazılım uygulamaları kapsamında "Hastaneni Seç Mobil Uygulaması" ile "4A Hizmet Dökümü Mobil Uygulaması" yer almaktadır. Hastaneni Seç Mobil Uygulaması ile SGK çatısı altında bulunan sigortalılara hızlı bir şekilde SGK ile anlaşmalı olan sağlık hizmet sunucuları hakkında bilgi verilmektedir. Sağlık hizmet sunucularının ilave ücret oranı, fotoğrafı, harita üzerinde konumu, web adresi, telefonu, anlaşma konuları, sağlık hizmet sunucularının uygulayabildiği işlemler vb. hakkında bilgi alınabilmekte, doktor arama ile doktorların detaylı özgeçmişlerine ulaşılabilmekte, bir tıbbi işlemin hangi tesislerde ne kadar ilave ücret alınarak yapıldığı görüntülenebilmekte, muayene katılım payı ve ilave ücret konusunda mevzuata yönelik bilgi alınabilmekte ve geçmiş tedaviler öğrenilebilmektedir (Onar, 2013).

Sağlık Bakanlığı da bulut bilişim hizmetlerine yönelik çalışmalar yürütmektedir. Bakanlık, sağlık sektöründe yer alan kurum ve kuruluşlara ilişkin kaynakların ve sağlıkla ilgili verilerin ortak kullanılabilmeleri, veri iletişiminin güvenilir ve hızlı bir şekilde yapılabilmesi amacıyla ülke genelinde sağlık özel ağı (SBNET) oluşturmayı; bu ağ sayesinde Bakanlık merkez ve bağlı birimleri, il sağlık ve halk sağlığı müdürlükleri, hastaneler, aile sağlığı merkezleri ve diğer tüm sağlık kurum ve kuruluşlarının aynı ağ üzerinden birbirine bağlanmaları planlanmaktadır. Mevcut durumda Bakanlık merkez birimleri arasında noktadan noktaya teknoloji ile dar bir intranet uygulaması söz konusudur. Ancak yapılan çalışmalar ile çok noktadan çok noktaya (MPLS VPN, Multi Protocol Layer Switching, Virtual Private Network) teknolojisinin kullanılması, bu sayede "sağlık bulutu" yapısının oluşturulması planlanmaktadır. Türkiye Sağlık Ailesi Bulutu sayesinde SağlıkNET, ÇKYS (Çekirdek Kaynak Yönetim Sistemi), EBYS (Elektronik Belge Yönetim Sistemi), TDMS (Tek Düzen Muhasebe Sistemi), KPS (Kimlik Paylaşım Sistemi) gibi kurumsal uygulamalar; HBYS (Hastane Bilgi Yönetim Sistemi), AHBS (Aile Hekimliği Bilgi Sistemi), LIS (Laboratory Information Systems, Laboratuar Bilgi Sistemi), RIS (Radiology Information Systems,

Radyoloji Bilgi Sistemi) gibi bölgesel uygulamalara bulut üzerinden erişilebilecektir. Ortak veri depolama alanları ile tüm radyolojik görüntüler bulut üzerinden paylaşılabilecektir. Ayrıca sistemlerin entegre çalışabilmesi, EBYS' nin tüm birimlerde ortak kullanılabilmesi, işletim sistemi, veritabanı, antivirüs gibi tüm sistemlerin lisanslamasının merkezden otomatik olarak yapılabilmesi, tüm sunucuların, veri tabanlarının, disklerin çalışma kapasitelerinin takip edilmesi, kritik seviyelerde problem oluşmadan müdahale edilebilmesi, kullanıcıların bulut üzerindeki her noktadan kendi kullanıcı bilgileri ile buluta erişebilmeleri söz konusu olabilecektir (www.rsm.gov.tr/kcfinder/upload/files/4-Sistem.pptx).

Sağlık Bakanlığı bulut bilişim uygulamaları kapsamında 2015 yılında vatandaşların tüm sağlık kayıtlarını kendi istekleri doğrultusunda paylaşabilecekleri ve kayıtlarını her zaman yanlarında taşıyabilecekleri "Dijital Sağlık Karnesi" hizmetini başlatmıştır. Sağlık Bakanlığı'nın, tüm sağlık kuruluşlarının bilgi sistemlerini birbirine entegre ettiği "e-Nabız", vatandaşların kişisel sağlık kayıtlarına, hem kendilerinin hem de dilerlerse ilgili sağlık personelinin erişebilecekleri bir platform olarak hizmet verecektir. "e-Nabız" sayesinde sağlık kurum ve kuruluşlarında gerçekleştirilen tüm tetkik, kontrol ve operasyonlar tek bir veri tabanına kaydedilecektir. Vatandaşlar ve Türkiye'nin 81 ilindeki tüm kamu sağlık kuruluşları, kişisel sağlık kayıtlarına erişebilecektir. Bu sayede vatandaşlar istedikleri zaman, aldıkları tedavilerin detaylarını görebilecek ve yine kendi rızaları doğrultusunda bu detayları yakınlarıyla veya kendi istedikleri doktorlarla paylaşabileceklerdir (http://www.saglik.gov.tr/TR/belge/1-39784/mehmet-muezzinoglu-e-nabiz-sistemini tanitti.html).

Sağlık Bakanlığı'nın 2013-2017 Stratejik Planında 'Bakanlığa ve kuruluşlarına bağlı tesislerde dijital hastane kavramını oluşturmak ve yaygınlaştırmak' hedefi yer almaktadır. Bu kapsamda Sağlık Bakanlığı, "Health Information Management Systems Society (HIMSS) Avrupa" ile bir mutabakat anlaşması imzalayarak dijital/kâğıtsız hastane projesini 2012 yılında, pilot hastane olarak belirlenen Ankara Gazi Mustafa Kemal Devlet Hastanesi'nde başlatmıştır. Bu çerçevede öncelikle hastanenin dijital ve dijital olmayan süreçleri ile idari ve tıbbi bilgi sistemlerinin birbiriyle bütünleşme düzeyi tespit edilmiş, hastanede yapılan birçok işlem dijital sisteme aktarılmıştır. Doktor ve hemşirelerin; hastaların yaşam bulgularına, muayene bilgilerine, tahlil sonuçlarına ve tedavilerine ait veri ve bilgileri akıllı ve mobil cihazlardan girmeleri ve bu bilgilere hastane içinden veya uzaktan erişmeleri sağlanmıştır. Ankara Gazi Mustafa Kemal Devlet Hastanesi'nde dijitalleşmeye yönelik yapılan iyileştirme ve geliştirme çalışmalarının kullanıcılar tarafından kabul görmesi ve hastanenin çalışma düzeninin aksamadan yürüyebilmesi için izleme, değerlendirme ve destek çalışmaları yapılmıştır. 2013 yılında Ankara Gazi Mustafa Kemal Devlet Hastanesi, HIMSS tarafından Türkiye'deki ilk 6. seviye dijital hastane olarak belgelendirilmiştir (http://www.saglik.gov.tr/DH/belge/1-33920/turkiyede-surec.html).

3. Sonuç ve Öneriler

Bulut bilişim, pek çok sektörü etkileyen ve birçok değişimi de beraberinde getiren bir uygulamadır. Sağlık sektöründe bulut bilişim hizmetlerinin kullanılmasındaki temel amaç; sağlık hizmetlerinin erişilebilirliğini artırmak, hakkaniyeti sağlamak, sağlık tüketicilerini güçlendirmek, kaynakları etkili ve verimli kullanabilmek, departmanlar ve kurumlar arasında bilgi ve veri paylaşımını artırarak iletişimi güçlendirmek olarak özetlenebilmektedir.

Bulut bilişim hizmeti, daha kaliteli hizmet sunmak, maliyetleri azaltmak, sağlık bilgilerinin transferini sağlamak ve klinikler, hastaneler, sigorta şirketleri, eczaneler ve diğer sağlık kurumları arasında işbirliği oluşturmak için fırsatlar yaratmaktadır. Sağlık hizmetleri pazarında meydana gelen değişikliklere, kurumsal bazda sanallaştırmaya yönelik yapılan iyileştirme ve geliştirme faaliyetlerine, ulusal bazda oluşturulmaya çalışılan ağlara ve stratejik planlarda yer alan ifadelere bakıldığında; bulut tabanlı sistemlerin sağlık sistemlerinde bir norm haline geleceği ve sağlık kurumlarının dijitalleşeceği öngörülebilmektedir.

Son yıllarda, Türkiye'de, herkesin sağlığa erişmesi, kaynakların daha verimli kullanılması, kalitenin geliştirilmesi, sağlık tüketicilerinin güçlendirilmesi ve toplum sağlığının geliştirilmesi için sağlıkta dönüşüm kapsamında sağlık politikalarında önemli değişimler yaşanmıştır. Bu değişimler, sağlık bilgi sistemlerinde de birtakım değişiklikleri beraberinde getirmiş ve sağlık hizmetlerinde ortak veri tabanı kullanma, kurumlar arası entegrasyon, bilginin güvenilirliği ve bilgi akışının hızı önemli konular haline gelmiştir. Bu talepleri karşılayabilmek amacıyla, sağlıkta dönüşüm bileşenlerinden biri olan e-sağlık gündeme gelmiştir. Bu kapsamda, kimlik paylaşım sistemi, çekirdek kaynak yönetim sistemi, elektronik faturalama süreçleri, merkezi hastane randevu sistemi, sağlık-NET, tele radyoloji, tele tıp ve tele eğitim, sanal otopsi ve ameliyat, e-eczane, e-malzeme takibi gibi dijital uygulamalar uygulanmaya başlanmıştır.

Gelecek sağlık politikalarının, özellikle de entegre sağlık kampüsleri (şehir hastaneleri) projesinin, bilgi ve iletişim teknolojileri açısından köklü değişimler gerektireceği düşünülmektedir. Örgütsel, yönetsel ve mali boyutlarla sağlık kurumlarının ölçeksel olarak büyümesini sağlayan şehir hastaneleri; farklı sağlık örgütlerinin merkezi bir sistem içinde bütünleştirilmesine ve yönetim süreçlerinin ilişkilendirilmesine katkı sağlayacaktır. Bu durum, bilgi teknolojilerinin de teknik, yönetsel ve mali entegrasyonunu zorunlu kılmaktadır. Bulut bilişimin, denetim kolaylığı sağlamak, karar süreçlerini yönetebilmek, kaynak kullanımını ve yönetim ilişkilerini planlayabilmek gibi pek çok konu açısından entegrasyonu sağlamayı kolaylaştıracağı öngörülmektedir. Buna ek olarak sistemin işleyişi ve sürekliliği açısından ilgili personele bulut bilişim ve uygulamaları konusunda eğitim verilmesi de önerilmektedir.

Hem Türkiye'de hem de dünyada sağlık alanındaki gelişmeler düşünüldüğünde, bulut bilişimin sağlık alanına getireceği avantajlar ve yaratacağı fırsatlar açıktır. Sağlık politikaları ve reformlarındaki hedefler, planlar ve uygulamalar da bunu kanıtlar niteliktedir. Diğer taraftan, yeni fırsatlar kadar yeni riskleri, uygulama zorluklarını ve endişeleri de beraberinde getirmektedir. Güvenlik endişeleri, yasal sürecin zorluğu, hizmet sağlayıcıya bağımlılık ve örgütsel direnç gibi konular, hem yöneticiler hem de çalışanlar açısından endişe yaratmaktadır. Bulut bilişimin uygulanmasından önce, risklerin tanımlanması, planlanması ve yönetilmesinin hem hizmet sağlayıcılar hem de kullanıcılar açısından risklerin fırsatlara dönüşmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bulut bilişim uygulamalarındaki en önemli risklerden biri olarak görülen güvenlik endişesini en aza indirebilmek, mahremiyeti koruyabilmek ve hasta güvenliğini sağlayabilmek amacıyla geliştirilecek "yasal çerçeve" büyük önem taşımaktadır. Alınan hizmetlere ilişkin lisans durumları ve yasal yükümlülükler yapılan sözleşmeler ile güvence altına alınmalıdır. Hasta hakları konusunda yasal düzenlemelerin oluşturulması, güvenlik ve gizlilik

sorunlarına karşı rehberlik edebilecek kuruluşların oluşturulması, devletin bulut sağlayıcılar ile organizasyonlar arasındaki anlaşmalarda düzenleyici rol oynaması; alınabilecek diğer önlemlerdendir. Sağlık kurumlarının bulut bilişim hizmet sağlayıcılarıyla olan anlaşmalarında teknik, ekonomik ve hukuki boyutları detaylı bir şekilde inceleyerek, verilerin kime ait olduğu, anlaşmanın sona ermesi durumunda verilerin teslimi, verilerin başka bir sisteme aktarılması vb. hususları ayrıntılı bir şekilde belirlemesi gerekmektedir. Böylece sağlık kurumları hizmet bağımlılığının getirdiği riski bertaraf ederek sağlık hizmetlerinin kesintisiz bir şekilde sürdürülmesini sağlamış olacaktır. Ayrıca sistemin güvenliği ve verilerin gizliliğine yönelik bilişim teknolojileri altyapısı sürekli geliştirilmeli ve buna yönelik uygulamaların yönetim süreçlerine de yansıtılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Güvenliğin sağlanabilmesi için "yetkilendirme" kavramı da bir diğer önemli konuyu oluşturmaktadır. Bilgi teknolojileri kaynaklarına ulaşmada yalnızca yetkisi olan kişilere erişim imkanı tanınması ve kimin hangi kaynaklara eriştiğinin düzenli olarak takibinin yapılması, yetkisiz erişimlere karşı önlemler alınması; verilerin korunması için ek bütçe ayrılabilmesi; kullanıcıların kendilerine ait verilere parola korumalı sistem kontrolünde erişebilmesi ve hizmet sağlayıcı firmaların güvenlik konusunda gerekli nitelik, tecrübe ve becerilere sahip olması, alınabilecek önlemlerdendir. Ayrıca erişimin yalnızca hizmet alan kişi ya da kurum tarafından emin olunması için kimlik doğrulama ve yetkilendirme gibi erişim kontrolü teknolojileri kullanılmalıdır.

Sağlık kurumlarının en önemli özelliklerinden birisi de sunulan hizmetlerin süreklilik arz etmesidir. Bu nedenle sistemin sorunsuz çalışabilmesi için bilişim konusunda uzman personelin varlığı ve diğer sağlık personelinin de "eğitilmesi" önem taşımaktadır. Acil durumlarda ya da herhangi bir aksaklık ile karşılaşıldığında nasıl müdahale edileceği planlanmalı ve geliştirilecek rehberler, herkesin erişebileceği bir yerde bulundurulmalıdır. Bu nedenle, sistemin çeşitli departman ihtiyaçları ve kurumsal boyutlara adapte edilebilir olması ve sistem mimarisinin daha açık bir bilgi paylaşımını teşvik etmesi önerilmektedir.

"Yasal düzenlemeler ve denetimler", risklerin en aza indirilmesi için önemli bir adımı oluşturmaktadır. Verilerin doğruluğu ve tamlığı, hem hizmet sunucuları hem de hizmetin alıcıları tarafından büyük önem taşımaktadır. Verilerin depolanması, yetkili görülen kişilere ulaştırılması ve doğru bir biçimde transfer edilip edilmediğinin belirlenmesi için denetim, önemli bir fonksiyonu oluşturmaktadır. Bilişim sağlayıcılarının süreçlerini kontrol edebilmek için ulusal ya da uluslararası denetimlere önem verilmesi önerilebilir. Bulut bilişim hizmetlerinin sağlayıcıları ile sağlık kurumları arasında hazırlanacak olan sözleşmenin hukuki, ekonomik ve teknik boyutları iyice tartışılmalı ve şeffaflığa önem verilmelidir. Diğer taraftan hizmet sunum düzeyinde de doktorlar ve hastaların sisteme ve veriye uzaktan kolayca erişebilmelerini sağlayacak teknolojik, yönetsel ve yasal düzenlemelerin ve denetimlerin yapılmasının da yararlı olacağı düşünülmektedir.

Birçok sektör için büyük bir yatırım olarak görülen ve haftanın 7 günü tam zamanlı veri toplamaya olanak tanıyan bulut bilişim hizmetlerinin, gerekli tedbirler alınmasıyla birlikte, özellikle sağlık kurum ve kuruluşlarının süreçlerinde faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

Ahuja, S. P., Mani, S., & Zambrano, J. (2012). A survey of the state of cloud computing in healthcare. *Network and Communication Technologies*, 1(2), 12.

Amerika Birleşik Devletleri Sağlık ve İnsan Hizmetleri Bakanlığı (US Department of Health & Human Services) (2008). *The ONC-Coordinated Federal Health IT Strategic Plan: 2008-2012*. Washington, DC: ONC-HIT.

Amazon Web Services. (2011). *AWS Case Study: Harvard Medical School*. http://aws.amazon.com/solutions/case-studies/harvard/

Anderson, N. R., Lee, E. S., Brockenbrough, J. S., Minie, M. E., Fuller, S., Brinkley, J. et al. (2007). Issues in biomedical research data management and analysis: needs and barriers. *Journal of the American Medical Informatics Association*, 14(4), 478-488.

Armutlu, H., & Akçay, M. (2015). *Bulut bilişim uygulamalarında amazon web servisleri hizmetlerinin ve javascript dilinin birlikte kullanımı*. XVII. Akademik Bilişim Konferansı, Eskişehir.

Arrais, J. P., & Oliveira, J. L. (2010). *On the exploitation of cloud computing in bioinformatics*. Paper presented at the 10th IEEE International Conference, Spain.

Ataş, G. (2013). Performance evaluations of cloud computing platforms. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Ünivertsitesi, İstanbul.

Avila-Garcia, M. S., Trefethen, A. E., Brady, M., Gleeson, F., & Goodman, D. (2008). *Lowering the barriers to cancer imaging*. Paper presented at Fourth IEEE International Conference on eScience, USA.

Baliga, J., Ayre, R. W., Hinton, K., & Tucker, R. (2011). Green cloud computing: Balancing energy in processing, storage, and transport. *Proceedings of the IEEE*, 99(1), 149-167.

Bateman, A. & Wood, M. (2009). Cloud computing. *Bioinformatics*, 25(12),1475.

Bollineni, P. K., & Neupane, K. (2011). Implications for adopting cloud computing in e-health. Master's Thesis, School of Computing Blekinge Institute of Technology, Sweden.

Canada Health Infoway. (2012). *Cloud computing in health–white paper*. Emerging Technology Series. https://www.infoway-inforoute.ca/en/component/edocman/545-cloud-computing-in-health-white-paper-full/view-document, 20.07.2015.

Calabrese, B., & Cannataro, M. (2015). Cloud computing in healthcare and biomedicine. *Scalable Computing: Practice and Experience*, *16*(1), 1-18.

Callender, C., Marshall, B., Cardon, P. W., & Patel, N. (2015). Obstacles to the adoption of cloud computing: best practicies in technology and communication. *Issues in Information Systems*, *16*(2), 133-139.

Chowdhary, S. K., Yadav, A., & Garg, N. (2011). *Cloud computing: Future prospect for e-health*. Paper presented at the 3rd International Conference on Electronics Computer Technology (ICECT), India.

Cloud Security Alliance (2009). *Security guidance for critical areas of focus in cloud computing V2.1*. https://cloudsecurityalliance.org/csaguide.pdf, 20.07.2015.

Cloud Standards Customer Council. (2012). *Impact of cloud computing on healthcare*. http://www.cloud-council.org/cscchealthcare110512.pdf, 20.07.2015.

Dennard, J. (2011). *Can Cancer Treatment be Found in the Cloud*? http://www.porterresearch.com/Resource_Center/Blog_News/Industry_News/2011/December/Can_

Cancer_Treatment_be_Found_in_the_Cloud, 20.07.2015
Dudley, J. T., & Butte, A. J. (2010). In silico research in the era of cloud computing. *Nat Biotechnol*, 28(11), 1181–1185.
Dudley, J. T., Pouliot, Y., Chen, R., Morgan, A. A., & Butte, A. J. (2010). Translational bioinformatics in the cloud: an affordable alternative. *Genome medicine*, 2(8), 51.
ENISA (2012). *Cloud Computing Benefits, risks and recommendations for information security*. https://resilience.enisa.europa.eu/cloud-security-and-resilience/publications/cloud-computing-benefits-risks-and-recommendations-for-information-security, 27.08.2015
Eyüpoğlu, Ç. (2013). *Bulut bilişim, geçiş ve Türkiye'deki mevcut durum*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
Free, J. (2014). Unlocking Cloud Computing – An examination of Seattle Children Hospital's use of cloud computing. *Health Management Tecnology*, 35(3), 10-12.
Işık, O. (2013). Sağlık bilgi sistemlerinin gelişimi. İçinde: A. Yılmaz (Ed.), *Sağlık kurumlarında bilgi sistemleri*. (ss. 2-23). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
Işık O., & Akbolat, M. (2010). Bilgi teknolojileri ve hastane bilgi sistemleri kullanımı: Sağlık çalışanları üzerine bir araştırma. *Bilgi Dünyası*, 11(2), 365-389.
Kabachinski, J. (2011). What's the forecast for cloud computing in healthcare?. *Biomedical Instrumentation & Technology*, 45(2), 146-150.
Koufi V., Malamateniou F., & Vassilacopoulos G. (2010). *Ubiquitous access to cloud*. Paper presented at the 10th IEEE International Conference on Information Technology and Applications in Biomedicine (ITAB), Greece.
Köse, U. & Armutlu, H. (2015). *Bulut Bilişim: Temel Konular ve Amazon Web Services (AWS)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
Kudtarkar, P., Deluca, T. F., Fusaro, V. A., Tonellato, P. J., & Wall, D. P. (2010). Cost-effective cloud computing: a case study using the comparative genomics tool, roundup. *Evol Bioinform Online,* 6, 197–203.
Kuo, A. M. H. (2011). Opportunities and challenges of cloud computing to improve health care services. *Journal of medical Internet research*, 13(3), e67.
Kuttikrishnan, D. (2011). *Cloud Computing: The road ahead*. http://www.datamation.com/cloud-computing/cloud-computing-the-road-ahead-1.html
Lee, T. S., & Kuo, M. H. (2009). Toyota A3 report: a tool for process improvement in healthcare. In: J. G. McDaniel (Ed.), *Advances in information technology and communication in health* (pp. 235-240). Netherlands: IOS Press.
Li, Y., He, C., Fan, X., Huang, X., & Cai, Y. (2015). HCloud, a healthcare-oriented cloud system with ımproved efficiency in biomedical data processing. In: O. Terzo & , L. Mossucca (Eds.), *Cloud computing with e-science applications* (pp. 163-192). Washington: CRC Press.
Lupse, O. S., Vida, M. M. & Stoicu-Tivadar, L. (2012). *Cloud computing and interoperability in healthcare information systems*. Paper presented at the First International Conference on Intelligent Systems and Applications, France.
Marks, E. A. & Lozano, B. (2010). *Executive's Guide to Cloud Computing*. New Jersey:

Wiley.
Marston, S., Li, Z., Bandyopadhyay, S., Zhang, J., & Ghalsasi, A. (2011). Cloud computing: The business perspective. *Decision Support Systems*, 51(1), 176-189.
Mell, P., & Grance, T. (2011). *The NIST Definition of Cloud Computing*. US: National Institute of Standards and Technology Special Publication.
Memon, F. N., Owen, A. M., Sanchez-Graillet, O., Upton, G. J., & Harrison, A. P. (2010). Identifying the impact of G-quadruplexes on Affymetrix 3' arrays using cloud computing. *J Integr Bioinform*, 7(2), 111.
Muir, E. (2011). *Challenges of cloud computing in healthcare integration*. http://www.zdnet.com/news/challenges-of-cloud-computing-in-healthcare-integration/6266971
NIST (2011). *Guidelines on Security and Privacy in Public Cloud Computing*. Erişim Yeri: http://csrc.nist.gov/publications/nistpubs/800-144/SP800-144.pdf
Oh, S., Cha, J., Ji, M., Kang, H., Kim, S., Heo, E., et al. (2015). Architecture design of healthcare software-as-a-service platform for cloud-based clinical decision support service. *Healthcare informatics research*, 21(2), 102-110.
Okutucu, B. O. (2012). Bulut Bilişim ve Teknolojileri. Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi, İstanbul.
Onar, A. (2013). *SGK Bilişimle Büyüyor*. Erişim Yeri: http://www.bthaber.com/bthaber_platform/downloads/adem_onar.pdf
Rimal, B. P., Jukan, A., Katsaros, D., & Goeleven, Y. (2011). Architectural Requirements for Cloud Computing Systems: An Enterprise Cloud Approach. *Journal of Grid Computing*, 9(1), 3-26.
Rolim, C. O., Koch, F. L., Westphall, C. B., Werner, J., Fracalossi, A., & Salvador, G. S. (2010). *A cloud computing solution for patient's data collection in health care institutions*. Paper presented at the ETELEMED' 10. Second International Conference, Netherlands.
Rosenthal, A., Mork, P., Li, M.H., Stanford, J., Koester, D., & Reynolds, P. (2010). Cloud computing: a new business paradigm for biomedical information sharing. *Journal of Biomedical Informatics*, 43(2), 342-353.
Rubner, J. (2011). Sınırlar kalktığında: gelecek & trendler. *Yenilikçilik ve Gelecek Araştırmaları Dergisi*, Ekim, 3-5.
Schweitzer, E. J. (2012). Reconciliation of the cloud computing model with US federal electronic health record regulations. *Journal of the American Medical Informatics Association*, 19(2), 161-165.
Seyrek, İ. H. (2011). Bulut Bilişim: İşletmeler İçin Fırsatlar ve Zorluklar. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 701 -713.
Shimrat, O. (2009). *Cloud computing and healthcare*. San Diego Physician.org. http://www.himss.org/content/files/Code%2093_Shimrat_CloudComputingandHealthcare_2009.pdf., 31.07.2015.
Stanoevska-Slabeva, K., Wozniak, T., & Hoyer, V. (2010). Practical guidelines for evolving IT infrastructure towards grids and clouds. In: K. Stanoevska-Slabeva, T. Wozniak & S. Ristol (Eds), G*rid and cloud computing: a business perspective on technology and applications*. (pp. 225–243). Berlin: Springer.
Strukhoff, R., O'Gara, M., Moon, N., Romanski, P., & White, E. (2009) Cloud Expo:

Healthcare Clients Adopt Electronic Health Records with Cloud-Based Services. http://cloudcomputing.sys-con.com/node/886530.
TBD. (2012). *Kamuda Bulut Bilişim*. Türkiye Bilişim Derneği Kamu Bilgi İşlem Merkezleri Yöneticileri Birliği 14. Kamu Bilişim Platformu, Antalya. http://www.tbd.org.tr/usr_img/kamu_bib/RP1-2012.pdf, 25.06.2015.
Terry, K. (2012). *Cloud computing in healthcare: the question is not if, but when*. http://www.fiercehealthit.com/story/cloud-computing-healthcare-question-not-if-when/2012-01-09 , 31.01.2015.
Velte, A., Velte, T. J., & Elsenpeter, R. C. (2010). *Cloud Computing: A Practical Approach*. New York: McGraw Hill.
Vilaplana, J., Solsona, F., Abella, F., Filgueira, R., & Rius, J. (2013). The cloud paradigm applied to e-Health. *BMC medical informatics and decision making*, 13(1), 35.
Wall, D. P., Kudtarkar, P., Fusaro, V.A., Pivovarov, R., Patil, P., & Tonellato, P. J. (2010). Cloud computing for comparative genomics. *BMC Bioinformatics*. 11: 259.
Wang, X. (2010). Application of cloud computing in the health information system. Paper presented at the International Conference on Computer Application and System Modeling (ICCASM), China.
Waxer, N., Ninan, D., Alfred Ma, M. D., & Dominguez, N. (2013). How cloud computing and social media are changing the face of health care. *Physician Executive*, 39(2), 58.
Whitemore, J. (2012). *Five key considerations for healthcare facilities before moving to the cloud.* Retrieved from: http://www.mhimss.org/news/five-key-considerations-healthcare-facilities-moving-cloud
Yıldız, Ö. R. (2009). Bilişim dünyasının yeni modeli: bulut bilişim (cloud computing) ve denetim. *Sayıştay Dergisi*, 74-75, 5-23.
Yüksel, H. (2012). *Bulut Bilişim El Kitabı*. https://yukselis.wordpress.com/2012/01/27/bulut-bilisim-el-kitabi/, 31.01.2015.
Zhang, R., & Liu, L. (2010). *Security models and requirements for healthcare application clouds*. Paper presented at the IEEE 3rd International Conference on Cloud Computing (CLOUD), USA.
www.rsm.gov.tr/kcfinder/upload/files/4-Sistem.pptx (17.07.2015)
http://www.bthaber.com/sgk-bolge-bulut-bilisim-merkezi-olacak (02.07.2015)
http://aws.amazon.com/solutions/case-studies/harvard/ (17.07.2015)
http://www.webcitation.org/60kNgwnG7 (17.07.2015)
http://www.koreaittimes.com/story/9826/telstra-plans-launch-e-health-cloud-services-tip-iceberg-opportunity (17.07.2015)
http://www.saglik.gov.tr/TR/belge/1-39784/mehmet-muezzinoglu-e-nabiz-sistemini tanitti.html (03.07.2015)
http://www.saglik.gov.tr/DH/belge/1-33920/turkiyede-surec.html (03.07.2015)

YEREL HİSSE TERCİHİ ve BEDAVA BİNİCİ SORUNU ETKİSİ TEMELİNDE YERLİ VE YABANCI YATIRIMCI ETKİLEŞİMİNİN TESPİTİ*

İbrahim Bozkurt[1]

Öz

Bu çalışmada, bedava binici sorunu ile yerel hisse tercihi etkileri temel alınarak; yerli ve yabancı yatırımcı işlemleri arasındaki etkileşim incelenmektedir. Çalışmada yerli ve yabancı yatırımcıların 28.11.2005-14.04.2015 tarihleri aralığında günlük olarak sahip oldukları hisse sayıları veri olarak kullanılmıştır. Veriler VAR modeli çözümlemesi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre; BİST pay piyasasında hem yerel hisse tercihi hem de bedava binici sorunu etkilerinin varlığı ortaya konulmuştur. Bulgulara göre, yerli ve yabancı yatırımcılar birbirlerinden karşılıklı olarak pozitif yönde etkilenmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Yerel Hisse Tercihi, Bedava Binici Sorunu, Yerli Yatırımcı, Yabancı Yatırımcı, VAR analizi.
JEL Sınıflaması: G11

DETERMINING THE INTERACTION BETWEEN DOMESTIC AND FOREIGN INVESTOR BASED ON THE EFFECT OF HOME BIAS AND FREE RIDER PROBLEM

Abstract

This paper aims to investigate the interaction between domestic and foreign investors based upon the effects of home bias and free rider problem. In this study, daily numbers of shares owned by domestic and foreign investors between the dates 28.11.2005 and 14.04.2015 are used as data. The data are analyzed by utilizing VAR models. The results of the analysis show that there are the effects of both free rider problem and home bias in Borsa Istanbul. The decisions of domestic and foreign investors are affected by each other.

Keywords: Home Bias, Free Rider Problem, Domestic Investor, Foreign Investor, VAR Analysis.
JEL Classification: G11

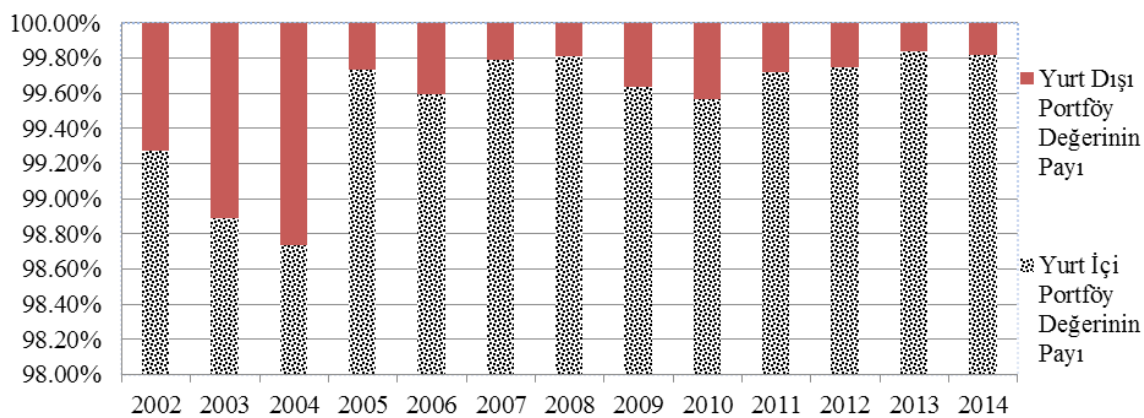
* Bu çalışma 21-24 Ekim 2015 tarihleri arasında Çorum'da düzenlenen 19. Finans Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

1 Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF, ibozkurt@karatekin.edu.tr

Makale Gönderim Tarihi: 06.11.2015 Makale Kabul Tarihi: 29.03.2016

Giriş

Modern portföy teorisine göre; menkul kıymetler arasındaki korelasyon ilişkilerini esas alarak oluşturulan portföylerde sistematik olmayan risk tamamen ortadan kaldırılabilmekte ve geriye sadece sistematik risk kalmaktadır. Sistematik risk, en iyi çeşitlendirmenin yapılığı portföylerde dahi tamamen ortadan kaldırılamamakta fakat azaltılabilmektedir. Sistematik riski azaltabilmenin bir yolu, uluslararası varlıklarla çeşitlendirilmiş bir portföy oluşturmaktır (Tesar ve Werner, 1995). Şekil 1'e göre; Türkiye hisse senedi piyasasında işlem yapan yerli yatırımcıların[2] portföylerinin neredeyse tamamı (%99,8) yerli hisse senetlerinden oluşmaktadır. Uluslararası çeşitlendirmeye yönelmek suretiyle yatırımcıların sistematik risklerini azaltabileceklerini bilmelerine rağmen portföylerini yurtiçi piyasalardaki hisse senetlerinden oluşturma eğilimi, literatürde "home bias–yerel hisse tercihi[3]" etkisi olarak incelenmiştir (Tesar ve Werner, 1995; Kang ve Stulz, 1997; Coval ve Moskowitz, 1999).

Şekil 1: *Yerli Yatırımcıların Yurtiçindeki ve Yurtdışındaki Hisse Senedi Yatırımlarının Dağılımı*[4]

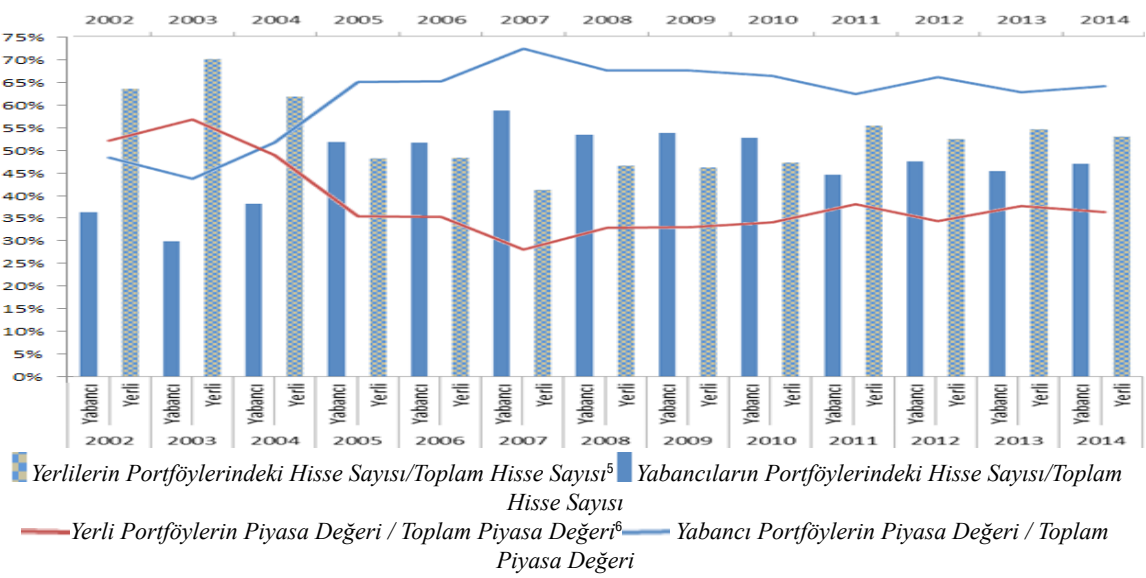
Şekil 1, yerli yatırımcıların yurtiçinde ve yurtdışında yaptıkları hisse senedi yatırımlarının büyüklüklerine ilişkin karşılaştırmalı bilgileri sunarken Şekil 2 ve EK-2 ise yerli ve yabancı yatırımcıların sadece Borsa İstanbul'da yaptığı hisse senedi yatırımlarının büyüklüklerine ilişkin bilgileri sunmaktadır. Yabancı yatırımcılar, 2014 yılı itibariyle BİST pay piyasasındaki hisselerin miktar açısından %47'sine ve değer açısından da %64'üne sahiptir (Şekil 2 ve Ek 2). Bu durum, piyasaları gelişmekte olan Türkiye gibi ülkeler açısından sorun teşkil edebilir; çünkü yabancı sermaye, hareketlilik özelliğine sahiptir. Yabancı sermayenin sahip olduğu hareketlilik, yabancı sermaye yatırımlarının en büyük dezavantajıdır. Getirilerdeki ve faiz oranlarındaki değişkenlik, vergi mevzuatının ülkeler arasında farklılaşması,

2 Yerli ya da yabancı yatırımcı ifadesi, yatırımcı uyruğunu gösteren bir kimlik bilgisidir. Borsa İstanbul'da işlem yapmak için gerekli olan hesap açma işleminde, yatırımcı tarafından bildirilen kimlik bilgileri, yatırımcının uyruğuna (Yerli, Yabancı), Kimlik tipine (Gerçek, Tüzel, Fon, Yatırım Ortaklığı, Diğer) ve Mükellef Türüne (Tam, Dar) göre değişmektedir(https://www.mkk.com.tr/file/Duyurular-Dosyalari/Duyuru-518-Ek, 08.05.2015).

3 "Home bias" ifadesi, çalışmanın bundan sonraki kısımlarında, "yerel hisse tercihi" veya buna benzer ifadeler ile temsil edilecektir.

4 Şekil 1'e ilişkin detaylar EK-1'de sunulmuştur.

döviz kurlarındaki oynaklık, ülkenin kredi notundaki değişkenlik ile ekonomik ve siyasi yapısındaki dalgalanmalar gibi faktörler, yabancı sermayenin farklı piyasalar arasında hızlı ve ani bir şekilde hareket etmesine neden olmaktadır. Yabancı yatırımcıların piyasalardan çıkarken yaptığı hisse satışları, ilgili ülke borsasında ani düşüşlere ve daha ileri düzeylerde kriz etkisine neden olabilmektedir (Bozkurt, 2015). Yabancı sermaye hareketlerinin hisse senedi piyasası üzerindeki etkisinin büyüklüğünü, yine Türkiye özelinde Şekil 3'te göstermektedir.

Şekil 2: *Yerli ve Yabancı Yatırımcıların BİST Pay Piyasasındaki Hisse Yatırımlarının Dağılımı*

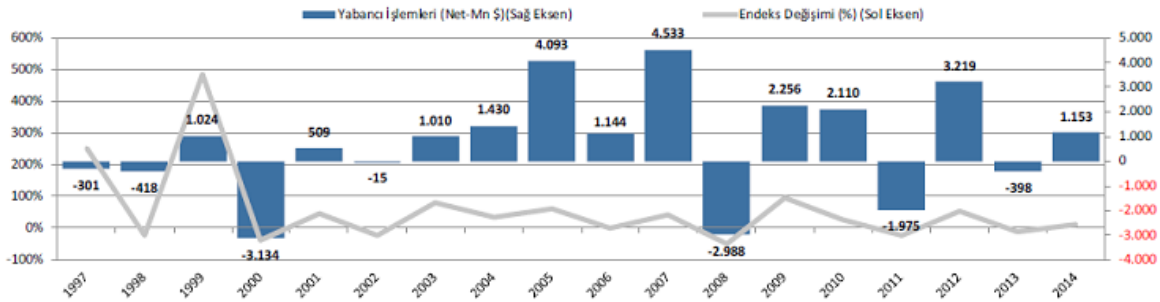
Yabancıların piyasadan çıkarken yaptığı satışların hisse fiyatlarında ani bir düşüşü tetiklemesinin nedeni, yerli yatırımcıların yabancı yatırımcıların işlemlerini takip etmek suretiyle yatırımlarına yön vermesidir. Yabancı yatırımcıların satışa (alışa) yönelmesiyle birlikte yerlilerin de satışa (alışa) yönelmesi, salt yabancılar tarafından oluşturulan etkinin büyüklüğünü ve şiddetini artırır. Yerli yatırımcıların yabancı yatırımcıları takip etmesi, piyasada "bedava binici sorunu – free rider problem" olarak adlandırılan problemin varlığına işaret edebilir.

Bu çalışmada; BİST pay piyasası özelinde, "yerel hisse tercihi" ile "bedava binici sorunu" gibi iki olgudan hangisinin piyasaya yön verdiğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç, BİST pay piyasasında işlem yapan yerli ve yabancı yatırımcıların 2006-2015 dönemine ait günlük hisse hareketlerinin analiz edilmesi suretiyle gerçekleştirilecektir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümleri; konu ile ilişkili olarak yazında yer alan çalışmalar ile birlikte bu çalışmanın hipotezlerine, çalışmanın veri ve metodolojisine ilişkin bilgilere, çalışmanın bulgularına ve sonuçlarına yer verecek şekilde dizayn edilmiştir.

5 Toplam hisse sayısı; halka açık şirketlerin, halka açık olan kısmını temsil eden hisse sayısını ifade etmektedir.

6 Toplam piyasa değeri; halka açık şirketlerin, halka açık olan kısmının piyasa değerini ifade etmektedir.

Kaynak: Sayın (2014, s. 2).

Şekil 3: *Yabancı Sermayenin ve BİST-100 Endeksinin Yıllık Hareketleri (1997-2014).*

1. Literatür Taraması Ve Çalışmanın Hipotezleri

Yerli yatırımcılarca oluşturulan portföylere farklı ülke borsalarında işlem gören hisse senetlerinin dâhil edilmesi, sistematik risklerin azaltılması ve daha yüksek getiri elde edebilme ihtimali gibi birçok faydayı beraberinde getirir. Belirtilen muhtemel faydalarına karşın literatürde yer bulan çok sayıda çalışma, yerli yatırımcıların daha çok yerel hisselere yöneldiğini ortaya koymaktadır. French ve Poterba (1991), ABD'li yerli yatırımcıların portföylerinin yaklaşık %92'sini yerel hisselerden oluşturduğunu; aynı oranın Japonya için %95, İngiltere için %92, Fransa için %90 ve Almanya için de %79 olduğunu ortaya koymuştur; bu veriler, 1989 yılı portföy yatırımlarına ilişkin verilerdir. Werner ve Tesar (1997) ise ters bir bakış açısıyla 1987-1996 döneminde yerli yatırımcıların portföylerindeki yabancı varlık ağırlığını incelemiştir. İlgili çalışmaya göre; ABD'li yerli yatırımcılar fonlarının %10'unu yabancı hisselere yatırırken; Japon yatırımcılar fonlarının %5'ini, Almanlar %15'ini ve İngilizler de %24'ünü yabancı hisselere yatırmıştır. Lewis (1999), Jones (1999), Warnock (2002) ve Thomas, Warnock ve Wongswan'ın (2004) araştırmaları da ABD borsalarındaki yerli yatırımcılarda yerel hisse tercihinin baskın olduğunu ortaya koyan diğer çalışmalara örnek olarak gösterilebilir. ABD borsaları dışındaki birçok ülke borsasında da yatırımcılar arasında yerel hisse tercihinin genel olarak egemen olduğu ortaya konulmuştur. Baele, Pungulescu ve Ter Horst (2007), 1973-2004 dönemi aralığında çalışmalarına konu ettikleri 25 ülkenin tamamında yerel hisse tercihinin yoğunluğuna dikkat çekmiştir.

Yerli yatırımcıları yerel hisse yatırımlarına yönelten sebeplerden en önemlisi; özellikle gelişmekte olan yabancı bir borsada yapılacak hisse senedi yatırımlarında, işlem ve bilgi edinme maliyetlerinin artacak olmasıdır (Lewis, 1999). Özellikle de yabancı borsalarda maruz kalınacak asimetrik bilginin varlığı nedeniyle yatırımcılar, yerel hisselere yatırım yapmayı tercih etmektedirler (Ahearne, Grivier ve Warnock, 2004). Literatürdeki çalışmaların büyük çoğunluğu; herhangi bir ülkede yatırım yapan yabancı bir yatırımcının, o ülkenin yerli yatırımcısından daha az bilgiye sahip olduğunu, bu nedenle de yatırımcıların öncelikle yerel hisselere yatırım yapmayı tercih ettiğini ortaya koymaktadır (Gehring, 1993; Portes ve Rey, 2005). Bilgi maliyetlerine ek olarak psikolojik faktörler de yatırımcıları yerel hisselere yatırım yapmaya yöneltebilir. Yatırımcılar, tanıdık hisselere yatırım yapma eğilimindedirler. Çünkü iyi tanınan hisselere yatırım yapan yatırımcı, ilgili hisseye ilişkin güvenilir bilgiye sahip olduğunu veya olacağını düşünür (Campbell ve Kraussl, 2007).

Ayrıca kendi ülke piyasasında yatırım yapan yatırımcı kendini psikolojik açıdan daha iyi ve yetkin hisseder (Kilka ve Weber, 2000). Sözü edilen ve benzeri birçok çalışma, aynı şeyleri tekrarlamaktadır. Eğer yerel hisse tercihi ile ilgili olarak ifade edilenler BİST pay piyasasında geçerli ise BİST'de işlem yapan yerli yatırımcıların bilgiye ulaşma ve bilgiyi değerlendirme açısından, yabancı yatırımcılara nazaran büyük üstünlüğü olmalıdır. Bu üstünlüğün varlığı yabancı yatırımcılar tarafından da kabul ediliyor ise yabancı yatırımcıların yerli yatırımcıları taklit etmesi gerekir; böyle bir durumda, yerli yatırımcı işlemleri, yabancı yatırımcı işlemlerinin nedeni olur. Buna göre çalışmanın ilk hipotezi aşağıdaki gibidir:

H_{1a}: Yabancı yatırımcıların hisse alım-satım işlemleri, yerli yatırımcıların hisse alım-satım işlemlerinden etkilenmektedir.

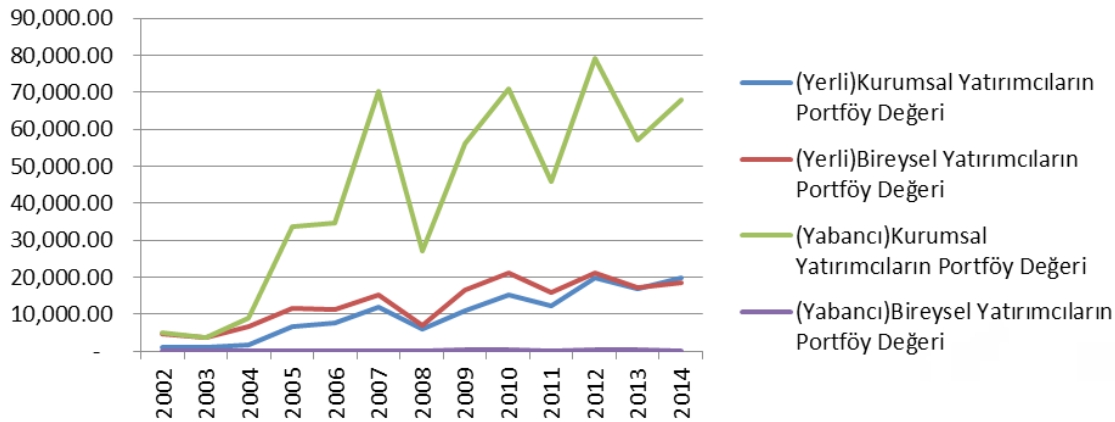
Toplum içerisindeki bireylerden bazılarının, topluma ait kaynaklardan kendi payına düşen kısmından daha fazla yararlanması ya da topluma ait kaynakların oluşturulması için gerekli olan maliyetlere kendi payına düşecek kısımdan daha az ödemede bulunması, "free rider problem – bedava binici sorunu" olarak tanımlanır (Invetopedia[7], 2015). Başka bir açıdan bedava binici sorunu; yapılacak belli bir işlemden çok sayıda yararlanıcının bulunduğu bir ortamda, o işlemin bir ya da bir kaç kişi tarafından yapılması ve diğer kişilerin aynı işlemi yapmaya gerek kalmadan ve herhangi bir maliyete katlanmadan fayda elde etmesi olarak tanımlanabilir. Bedava binici sorunu, çok sayıda farklı ifadelerle ya da örneklerle açıklanabilir[8]. Önemli olan, böyle bir sorunun var olduğu bir ortamda, ya o kişinin belli işlemleri yapmaya devam edeceğini ya da onun da işlemleri yapmaktan vazgeçeceğini ve ilgili işlemin hiçbir şekilde yapılmayacağını unutmamaktır.

Bedava binici sorunun temelinde yatan neden, bireylerin herhangi bir işlemden herhangi bir maliyete katlanmadan fayda sağlamak istemeleridir (beleşçilik). Sermaye piyasaları açısından bakıldığında ise bedava binici sorunu; bazı yatırımcıların, hisse senetlerini gerçek maliyetine katlanmadan alıp satabilmelerini ifade eder. Burada gerçek maliyet, bilgi edinme maliyetidir. Böyle bir piyasada bazı yatırımcılar, bilgi edinmek için kendi sermayesini kullanmaksızın hisse senedi alım-satım faaliyetlerinden kar elde edebilirler (Invetopedia, 2015). Piyasalarda bilgi edinme maliyetini azaltmanın bir yolu, finansal aracılardan faydalanmaktır (Diamond, 1984). Bununla beraber bilgiyi bedava elde etmenin yolu ise finansal aracıların işlemlerini taklit etmektir.

Maug'a (1998) göre piyasalardaki büyük pay sahipleri, bedava binici sorunu ile karşı karşıyadır. Yani büyük pay sahibinin yapacağı gözetim faaliyeti sonrasında edinilen bilgiden gözetim yapmayan küçük pay sahipleri bedava yararlanabilirler. Şekil 2 ve EK-2 incelendiğinde görülmektedir ki BİST'de en büyük pay, yabancı yatırımcılarındır. Dahası yabancı yatırımcıların neredeyse tamamı, kurumsal yatırımcıdır (yatırım fonları, özel sermaye fonları, emeklilik fonları ve yatırım ortaklıkları gibi).

7 Bakınız: http://www.investopedia.com/terms/f/free_rider_problem.asp, 09.05.2015.

8 Örneğin; İstanbul'da bulunan 5 katlı ve depreme dayanıklı olmayan bir binanın, X isimli bir müteahhit tarafından 20 dairelik yeni bir binaya dönüştürülmesi için 5 aileden 4'ünün müteahhitle 10'ar bin TL bedel ödeme ve karşılığında 1 daire alma konusunda anlaşmış olduğunu düşünün. Diğer ailenin ise biz anlaşmasak bile yeni binanın yapılmasını şiddetle arzu eden aileler, bizim masrafımızı karşılayacaklardır şeklinde bir düşüncesi olabilir. Yahut aynı aile; biz 2 daire istiyoruz, diğer aileler yeni binayı çok istiyorlarsa bizim talebimizi kabul etmek zorundadırlar diye de düşünebilir. Bu örnek de bedava binici sorununu açıklamaktadır.

Şekil 4: *BİST Pay Piyasasındaki Bireysel ve Kurumsal Yatırımcıların, Yerli-Yabancı Ayrımına Göre Görünümü*

Şekil 4 incelendiğinde; 2002-2014 dönemi arasındaki tüm yıllarda (2014 hariç), yerli yatırımcılardan bireysel yatırımcı kimliğine sahip olanların portföy değeri, kurumsal yerli yatırımcı kimliğine sahip olanlarınkinden daha fazla olduğu görülmektedir. Buna karşın yabancı yatırımcıların neredeyse tamamı, kurumsal yatırımcıdır. Ayrıca kurumsal-yabancı yatırımcıların portföy değeri diğer tüm yatırımcıların sahip olduğu portföy değerinden daha fazladır.

Kurumsal yatırımcılar, piyasa gözetim faaliyetlerini daha etkin bir şekilde yürütebilmektedirler (Maug, 1998). Buna göre eğer bir piyasada bedava binici sorunu varsa küçük yatırımcılar, firmalara özgü ve piyasadaki diğer oyuncuların bilmediği bilgilere kurumsal yatırımcıların (yani profesyonel yatırımcıların) sahip olduğunu düşünerek kurumsal yatırımcı işlemlerini taklit etmelidirler. Şayet böyle bir durum BİST'de söz konusu ise yabancı yatırımcı işlemleri, yerli yatırımcı işlemlerinin nedeni olur. Çünkü yabancı yatırımcıların neredeyse tamamı kurumsal yani profesyonel yatırımcıdır. Kamesaka, Nofsinger ve Kawakita'nın (2003) Japonya piyasasında yaptıkları çalışmada, yabancı yatırımcıların bilgi temelli, yerli yatırımcıların ise davranışsal temelli hareket ettiği ortaya konulmuştur. Bu kapsamda çalışmanın ikinci hipotezi aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

H_{1b}: Yerli yatırımcıların hisse alım-satım işlemleri, yabancı yatırımcıların hisse alım-satım işlemlerinden etkilenmektedir.

Piyasalarda hem yerel hisse tercihi hem de bedava binici sorunu aynı anda gözlemlenebilir. Daha açık bir deyişle yerli yatırımcılar, yabancı yatırımcıların daha kaliteli bilgiye sahip olduğunu düşünürken; aynı anda yabancı yatırımcılar da yerli yatırımcıların yerel piyasada daha etkin bilgiye sahip olduğunu düşünebilir. Böyle bir piyasada ise hem yerel hisse tercihi hem de bedava binici sorunu etkileri birlikte görülebilir. Buna göre çalışmanın üçüncü ve son hipotezi aşağıdaki gibidir:

H_{1c}: Yerli yatırımcıların hisse alım-satım işlemleri ile yabancı yatırımcıların hisse alım-satım işlemleri birbirlerinden karşılıklı olarak etkilenmektedir.

Literatürde yer bulan çalışmalar incelendiğinde, bu çalışmada belirtilen amaç doğrultusunda yapılmış birtakım yabancı çalışmaların mevcut olduğu görülmüştür. Yetersiz de olsa yurtdışı

çalışmaların varlığına karşın belirtilen amaç doğrultusunda Türkiye'de yapılmış olan herhangi bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Türkiye'de aynı amaç ve kapsam doğrultusunda yapılmış olan bir çalışmaya henüz rastlanılamamış olması, bu çalışmanın literatüre yapacağı katkıyı ortaya koymaktadır.

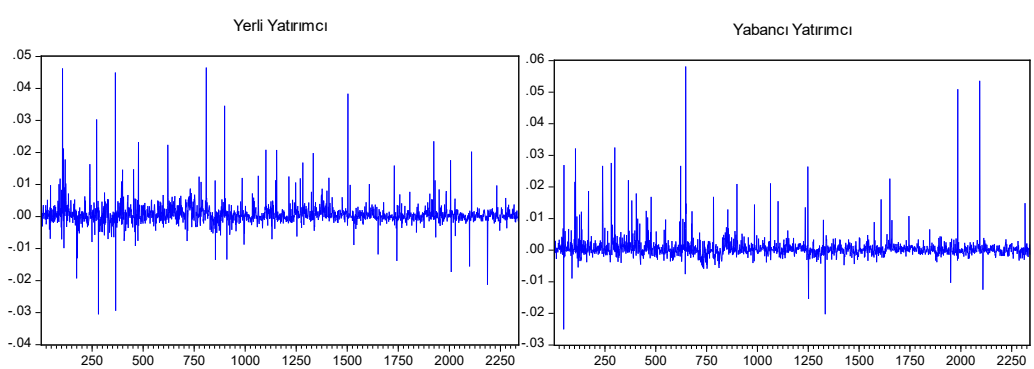
2. Veri Ve Metodoloji

"Yerel hisse tercihi" ile "bedava binici sorunu" gibi iki olgudan hangisinin BİST pay piyasasına yön verdiğini belirlemeyi amaç edinen çalışmanın hipotezleri (H_{1a}, H_{1b} ve H_{1c}), bir önceki bölümde belirlenmiştir. Sözü edilen hipotezlerin test edilmesinde kullanılacak analiz, VAR analizidir. Hipotezlerin test edilmesi için şu iki temel veriye ihtiyaç duyulmaktadır: (i) yerli yatırımcıların sahip olduğu günlük hisse sayısı ve (ii) yabancı yatırımcıların sahip olduğu günlük hisse sayısıdır[9]. Çalışmada, 28.11.2005-14.04.2015 dönem aralığında yatırımcıların günlük olarak sahip oldukları hisse sayıları veri olarak kullanılmıştır. Veriler; Merkezi Kayıt Kuruluşundan 15.04.2015 tarihli resmi dilekçe ile talep edilmiş ve 06.05.2015 tarihinde ilgili kurum tarafından yazarın kurumsal e-mail adresine gönderilmiştir.

Çalışmada, yerli ve yabancı yatırımcı portföylerinde bulunan hisse sayılarındaki günlük değişimler analizlere tabi tutulmuştur. Verilere ilişkin günlük değişimler, serilere ait uç değerlerin olumsuz etkilerinden kurtulmak amacıyla logaritmik olarak hesaplanmıştır (Denklem 1).

$$\Delta M_{it} = \ln (M_{it} / M_{i,(t-1)}) \quad (1)$$

Denklem 1'de yer alan i, yatırımcı kimliğini; t, dönemi (günü); M, i yatırımcı kimliğine sahip olanların portföylerinde bulundurduğu hisse sayısını ve Δ da serilerdeki logaritmik farkı ifade etmek için kullanılmıştır. Yerli ve yabancı portföyündeki hisse sayılarına ilişkin 2.339 günlük logaritmik farklar, Şekil 5'te gösterilmektedir.

Şekil 5: *Yerli ve Yabancı Yatırımcı Portföyündeki Hisselerin Günlük Logaritmik Değişimi*

9 Bazı okuyucular, analizlerde, yerli ve yabancı yatırımcıların portföylerinde bulunan hisselerin piyasa değerlerinin ya da yerli ve yabancı yatırımcıların portföy getirilerinin kullanılması gerektiğini düşünebilir. Ancak bu iki değişkenin de analiz edilmesi, yanlış sonuçların yorumlanmasına neden olabilir. Şöyle ki sözgelimi yerli (yabancı) yatırımcıların hiçbir işlem yapmadığı bir günde salt yabancı (yerli) yatırımcıların alım-satım işlemleri sonucu, yerli (yabancı) yatırımcı portföylerinin piyasa değeri yahut getirisi değişebilir. Bu çalışmadaki amaç, yerli (yabancı) yatırımcının hisse alım-satımına yönelmesi karşısında yabancı (yerli) yatırımcının buna günlük bazda nasıl bir tepki verdiğini veya tepki verip vermediğini analiz etmektir. Bu nedenledir ki bu tepkinin ölçümü daha objektif olarak hisse sayıları ile ölçülebilir.

Çalışmada, araştırmalarda sıklıkla kullanılan ve bağımlı değişken ile bağımsız değişken(ler) arasında tek yönlü sebep sonuç ilişkisi kuran regresyon analizinin aksine, değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkinin tespiti için kullanılan ve Sims (1980) tarafından geliştirilen Vektör Autoregressive (VAR) modeli kullanılmıştır. VAR modelini eşanlı denklem sistemlerinden ayıran en önemli özelliği, modele dâhil edilecek değişkenlerin içsel ve dışsal değişken olarak sınıflandırılmasında herhangi bir iktisat teorisinden yararlanılmamasıdır. Böylelikle iktisat teorilerinin öne sürdüğü kısıtlamaların ve varsayımların modelin tamamını bozmasına izin verilmemektedir. Yapısal VAR modelinde (Sims, 1986), modele alınacak değişkenler ile şok kaynakları belli bir iktisat teorisine göre belirlenirken; VAR modelinde (Sims, 1980) ise Granger Nedensellik Testlerinin (Granger, 1969) sonucuna göre model kurulur.

Salt VAR modeli parametrelerinin doğrudan yorumu pek anlamlı değildir. Bu nedenle değişkenler arasındaki dinamik ilişkiler, çalışmada Koop, Pesaran ve Potter (1996) ve Pesaran ve Shin (1998)'in etki-tepki fonksiyonu (Impulse Response Function, IRF) ve varyans ayrıştırması (Variance Decomposition) ile incelenmiştir.

Yerli yatırımcının sahip olduğu hisse senedi miktarındaki değişim ile yabancı yatırımcının sahip olduğu hisse senedi miktarındaki değişim arasındaki karşılıklı ilişkinin yorumlanacağı VAR analizine geçmeden önce, analizlerde kullanılacak logaritmik günlük değişim serilerinin durağanlıkları incelenmiştir. Bunun nedeni, durağan olmayan serilere yer veren analizlerde tahmin edicilerin normal olmayan bir dağılım sergilemesi (Hsiao, 2003) ve t, F, Ki-Kare sınamalarının ve benzerlerine dayanan geleneksel sınama süreçlerinin kuşkulu duruma gelmesidir (Gujarati, 2001). Çalışmada, Dickey ve Fuller (1981)'ın (ADF) birim kök testi uygulanarak serilerin durağanlığı düzeyde (sabitsiz ve trendsiz), sabitli ve sabitli-trendli olmak üzere üç model aracılığıyla incelenmiştir (Tablo 1).

Tablo 1: *ADF Birim Kök Testi Sonuçları*

	Sabitli	Sabitli-Trendli	Düzey
Yerli Yatırımcı Portföyünde Bulunan Hisse Miktarındaki Logaritmik Değişim (ΔM_{yerli})	-45.84276* (Prob: 0.000)	-45.98538* (Prob: 0.000)	-16.99787* (Prob: 0.000)
Yabancı Yatırımcı Portföyünde Bulunan Hisse Miktarındaki Logaritmik Değişim ($\Delta M_{yabancı}$)	-44.24990* (Prob: 0.000)	-44.54838* (Prob: 0.000)	-30.29343* (Prob: 0.000)

(*) %1 seviyesinde anlamlı.

Tablo 1'de yer bulan birim kök testi sonuçlarına göre; ilgili serilerdeki değişimlerin tamamı için %1 anlamlılık seviyesinde null hipotezi reddedilmiş ve her bir ülke için tüm değişkenlerin düzeyde durağan I(0) oldukları kabul edilmiştir[10].

Çalışmada kullanılan VAR modeli ile yapılacak analizlerde, değişkenlere ilişkin durağanlık durumları tespit edildikten sonra Granger Nedensellik Testi (Granger, 1969) sonuçlarına

10 ADF testinde null hipotezi, H_0: δ =0'dır; aşağıdaki regresyon denklemi uyarınca sözü edilen null hipotezi reddedilir ise birim kökün olmadığına, yani serinin durağan olduğuna karar verilir.

$$\Delta y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \delta y_{t-1} + \sum_{i=1}^{m} \alpha_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t$$

göre seriler arasındaki nedensellik ilişkisi tespit edilir ve VAR modelinin hangi nedensellik yapısı üzerine oturtulacağı belirlenir. Sonrasında da VAR modeli çözülür ve modelden elde edilen sonuçlar, VAR çözümlemesinin temel taşı olan Etki Tepki (Impulse Response) Analizi ile Varyans Ayrıştırması (Variance Decompozition) yöntemlerince yorumlanır. Bu doğrultuda, çalışmaya konu değişkenler arasındaki nedensellik bağı, Granger Nedensellik Testi ile tespit edilmiştir (Tablo 3).

X ve Y gibi iki değişkenin esas alındığı bir Granger nedensellik testi, değişkenler arasındaki ilişkinin iki yönlü ya da tek yönlü olup olmadığını, analize konu edilen değişkenlerden birinin (diyelim ki X'in) bugünkü değerinin, kendi geçmiş değerleri ile diğer değişken(ler) in (diyelim ki Y'nin) geçmiş değerleri ile ilişkili olduğunu varsayarak belirlemeye çalışır. Granger nedensellik testine ait modelin çalışmaya uyarlanmış hali aşağıdaki gibidir.

$$\Delta M_{yerli,t} = \sum_{n=1}^{i} \alpha_n \Delta M_{yerli,t-n} + \sum_{n=1}^{i} \beta_n \Delta M_{yabanc\ -} + \varepsilon \quad (2)$$

$$\Delta M_{yabanc} = \sum_{n=1}^{i} \gamma \Delta M_{yerli,t\ n\ -} + \sum_{n=1}^{i} \delta \Delta M_{yabancı,t\ n\ -2t} + \varepsilon \quad (3)$$

Denklem 2 ve 3 ile gösterilen eşitliklerde yer alan "ε""ε" hata terimini; "t", dönemi ve "i" de gecikme seviyesini ifade etmektedir. En uygun gecikme seviyesine göre yapılacak Granger nedensellik testinin (Denklem 2 ve 3) katsayıları, şöyle yorumlanmıştır (Gujarati, 2006: 621).

- $\Sigma\gamma_n \neq\gamma_n \neq 0$ ve $\Sigma\beta_n\Sigma\beta_n=0$ ise yerli yatırımcı portföyündeki hisse miktarındaki değişimden yabancı yatırımcı portföyündeki hisse miktarındaki değişime doğru tek yönlü (ΔMyerli $\rightarrow\Delta$MyabancıΔMyerli $\rightarrow\Delta$Myabancı),
- $\Sigma\gamma_n =\gamma_n =0$ ve $\Sigma\beta_n \neq\Sigma\beta_n \neq 0$ ise yabancı yatırımcı portföyündeki hisse miktarındaki değişimden yerli yatırımcı portföyündeki hisse miktarındaki değişime doğru tek yönlü (ΔMyabancı $\rightarrow\Delta$MyerliΔMyabancı $\rightarrow\Delta$Myerli) ve
- $\Sigma\gamma_n \neq\gamma_n \neq 0$ ve $\Sigma\beta_n \neq\Sigma\beta_n \neq 0$ ise değişkenler arasında çift yönlü (karşılıklı) nedensellik ilişkisi vardır (ΔMyerli $\leftrightarrow\Delta$MyabancıΔMyerli $\leftrightarrow\Delta$Myabancı).

Eğer değişkenlere ilişkin katsayılar istatistiki olarak anlamlı değilse bu, değişkenler arasında nedenselliğin olmadığının göstergesidir.

Çalışmada, değişkenler arasındaki nedensellik belirlendikten ve iki değişkene ilişkin sıralama yapıldıktan sonra, yerli yatırımcı hisse miktarı – yabancı yatırımcı hisse miktarı arasındaki dinamik ilişkilerin ve bu ilişkilerin gücünün belirlenebilmesi amacıyla VAR modeli çözümlenmiştir. ΔM_{yerli} ve $\Delta M_{yabancı}$ gibi iki değişkene sahip bu çalışmada, "i" gecikme seviyesine sahip VAR modeli, Denklem 4 ve 5 ile şöyle ifade edilebilir:

$$\Delta M_{yerli,t} = \beta_{110} + \sum_{n=1}^{i} \beta_{11i} \Delta M_{yerli,t-n} + \sum_{n=1}^{i} \beta_{12i} \Delta M_{yabanc\ -} + \varepsilon \quad (4)$$

$$\Delta M_{yabanc} = \beta_{20} + \sum_{n=1}^{i} \beta_{21i} \Delta M_{yerli,t\ n\ -} + \sum_{n=1}^{i} \beta_{22i} \Delta M_{yabancı,t\ n\ -2t} + \varepsilon \quad (5)$$

VAR modelinin çözümlenmesinde gecikme sayılarının (i'nin) belirlenmesi önemlidir. Bu çalışmada gecikme sayıları; ortalama hata karesini minimum yapan gecikme sayısını en uygun gecikme sayısı olarak belirlenmesini öneren FPE (Final PredictionError) ve AIC (AkaikeinfoCriterion) ile; tutarlı gecikme seviyesinin tespitini amaçlayan HQ (Hannan-Quinn) ve SC (Schwarz) kriterlerine göre belirlenmiştir (Lütkepohl, 1993). Denklem 6, 7, 8 ve 9 ile ifade edilen eşitliklerin solunda yer alan kriter değerlerini minimum yapacak olan gecikme seviyesi, ilgili kriterin işaret ettiği en uygun gecikme seviyesidir. Çalışmadaki VAR modelinin çözümlemesinde ise FPE, AIC, HQ ve SC kriterlerinin hepsinin birden ya da en çoğunun işaret ettiği ortak gecikme seviyesi, en uygun gecikme seviyesi "i" olarak kabul edilir.

$$FPE = \left(\frac{T + Km + 1}{T - Km - 1}\right)^{K} \det\left(\sum_{u}(m)\right) \quad (6)$$

$$AIC(m) = \ln\left(\left|\sum_{u}(m)\right|\right) + \frac{2mK^2}{T} \quad (7)$$

$$HQ(m) = \ln\left(\left|\sum_{u}(m)\right|\right) + \frac{2\ln T}{T} mK^2 \quad (8)$$

$$SC(m) = \ln\left(\left|\sum_{u}(m)\right|\right) + \frac{\ln T}{T} mK^2 \quad (9)$$

Denklemlerde yer alan;
T= Gözlem sayısı
K= Zaman serisi boyutu
m = Modelin derecesini

$\sum_u(m)\sum_u(m)$ = Beyaz gürültü hata teriminin varyans/kovaryans matrisinin tahminidir.

Analizin son aşaması, VAR modelinin çözümlenmesi sonucunda ulaşılan katsayıların yorumlanmasına ayrılmış ve bu amaç için daha önce de sözü edilen etki-tepki fonksiyonu ile varyans ayrıştırması yöntemi kullanılmıştır. Etki-Tepki fonksiyonu, VAR modeli içinde yer alan bir değişkende zaman içinde meydana gelen değişimin, diğer değişkende meydana getireceği etkinin zamanla ilişkisini açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle IRF (Impulse Responsce Function), bağımlı değişkenin, diğer değişken(ler)de meydana gelen bir standart sapmalık şoka karşı zaman içinde nasıl bir tepki gösterdiğini ölçmektedir. Varyans Ayrıştırması ise değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin derecesi hakkında bilgi vermekte ve VAR modelinde yer alan değişkenlerdeki değişimlerin ne kadarının ilgili değişkenin kendisinden ne kadarının diğer değişkenden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Varyans ayrıştırması analizi ile değişkenin, içsel olup olmadığı da belirlenebilmektedir (Lütkepohl, 1993).

3. Ampirik Sonuçlar

Yukarıda sözü edilen metodoloji içerisindeki analizlerin tamamı E-views8 programı yardımıyla yapılmış olup bu başlık altında analiz bulgularına yer verilmiştir.

Çalışmanın metodolojisi doğrultusunda, VAR modeli çözümlemesinin yapılabilmesi, öncelikle en uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesine bağlıdır. Gecikme uzunluğunun belirlenmesine ait istatistikler Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2: *FPE, AIC, SC ve HQ Bilgi Kriterlerine Göre En Uygun Gecikme Uzunluğu.*

Gecikme Seviyeleri	Gecikme Seviyesinin Belirlenmesinde Kullanılan Kriterler			
	FPE	AIC	SC	HQ
0	0.0000	-16.8147	-16.80975*	-16.8129
1	0.0000	-16.8221	-16.8072	-16.8166*
2	0.0000	-16.8229	-16.7982	-16.8139
3	0.0000	-16.8231	-16.7885	-16.8105
4	0.0000	-16.8241	-16.7796	-16.8079
5	1.68e-10*	-16.8280*	-16.7737	-16.8082
6	0.0000	-16.8287	-16.7646	-16.8054
7	0.0000	-16.8263	-16.7522	-16.7993
8	0.0000	-16.8246	-16.7407	-16.7940

***Not:** (*) Kriterlerin işaret ettiği gecikme seviyesidir.*

Tablo 2 incelendiğinde FPE ve AIC kriterlerinin 5 gecikmeyi, SC kriterinin 0 ve HQ kriterinin ise 1 gecikmeyi işaret ettiği görülmektedir. Kriterlerin çoğunluğu 5 gecikmeye işaret ettiğinden dolayı çalışmada en uygun gecikme seviyesi 5 olarak belirlenmiştir. En uygun gecikme seviyesi belirlendikten sonra, Granger nedensellik testi yapılmış ve bulgular Tablo 3 ile sunulmuştur.

Tablo 3: *Granger Nedensellik Testlerinin Sonuçları.*

Nedenselliğin Yönü	*Ki-Kare İstatistiği*	*Olasılık Değeri*	*Sonuç*
(ΔMyerli →ΔMyabancı	143.4999	0.000*	Yerli yatırımcı işlemleri, yabancı yatırımcı işlemlerinin Granger nedenidir.
ΔMyerli →ΔMyabancı)			
(ΔMyabancı →ΔMyerli	47.4258	0.000*	Yabancı yatırımcı işlemleri, yerli yatırımcı işlemlerinin Granger nedenidir.
ΔMyabancı →ΔMyerli)			

***Not:** (*) %1 anlamlılık seviyesinde istatiksel olarak anlamlıdır.*

Tablo 3 ile ortaya konulan bulgular; BİST pay piyasasında, yabancı yatırımcılar ile yerli yatırımcı işlemlerinin birbirlerinden karşılıklı olarak etkilendiğini, hem yerli yatırımcı işlemlerinden yabancı yatırımcı işlemlerine doğru hem de aksi yönde bir nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır.

BİST Pay Piyasası'nda, yerli yatırımcının sahip olduğu hisse miktarı ile yabancı yatırımcının

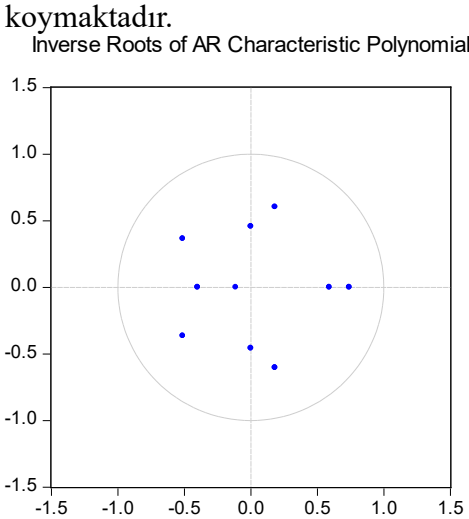
sahip olduğu hisse miktarı arasındaki ilişkinin yönü belirlendikten sonra VAR analizi sonuçları (Tablo 4), Etki-Tepki analizi sonuçları (Şekil 7) ve varyans ayrıştırması analizi sonuçları (Tablo 7) irdelenmiştir.

Tablo 4: *VAR Analizinin Sonuçları*

Örneklem Aralığı: 28.11.2005-14.04.2015			Toplam Gözlem Sayısı: 4,666	
	Bağımlı Değişken: ΔM_{yerli}		Bağımlı Değişken: $\Delta M_{yabancı}$	
Değişkenler	*Katsayı*	*t-İstatistiği*	*Katsayı*	*t-İstatistiği*
$\Delta M_{yerli}(-1)$	-0.688853	-24.36212*	0.310555	11.64389*
$\Delta M_{yerli}(-2)$	-0.552951	-18.41220*	0.265230	9.362959*
$\Delta M_{yerli}(-3)$	-0.423373	-14.29531*	0.180565	6.463608*
$\Delta M_{yerli}(-4)$	-0.296214	-11.04568*	0.087058	3.441648*
$\Delta M_{yerli}(-5)$	-0.124618	-6.028513*	0.061585	3.158481*
$\Delta M_{yabancı}(-1)$	0.267217	6.460351*	-0.249904	-6.405242*
$\Delta M_{yabancı}(-2)$	0.219300	5.729497*	-0.188887	-5.231812*
$\Delta M_{yabancı}(-3)$	0.177215	5.150907*	-0.141961	-4.374454*
$\Delta M_{yabancı}(-4)$	0.111750	3.805432*	-0.093206	-3.364921*
$\Delta M_{yabancı}(-5)$	0.093372	4.255641*	-0.063776	-3.081626*
R^2	0.433762		0.447592	
Düzeltilmiş R^2	0.431079		0.444974	
Durbin-Watson	2.028851		2.011970	

Not: *(*) %1 anlamlılık seviyesinde anlamlıdır.*

Tablo 4'te yer alan sonuçların yorumlanabilmesi, modelde otokorelasyon sorununun olmamasına bağlıdır. Modelde (Tablo 4) yer alan Durbin Watson istatistik değerleri (2.02 ve 2.01), VAR modeli köklerinin Şekil 6'da yer verilen görüntüsü ile Tablo 5'te yer verilen Otokorelasyon-LM testinin sonuçları modellerde otokorelasyon sorunu olmadığını ortaya koymaktadır.

Şekil 6: *Karakteristik Köklerin Çember Durumu*

Tablo 5: *Otokorelasyon-LM Testinin Sonuçları.*

Gecikme	*LM İstatistiğ*	*Olasılık*	*Gecikme*	*LM İstatistiğ*	*Olasılık*
1	1.379942	0.8477	6	8.885349	0.0640
2	8.104861	0.0878	7	2.011945	0.7336
3	5.132182	0.2740	8	4.462117	0.3471
4	4.777355	0.3109	9	5.599514	0.2311
5	7.021794	0.1347	10	6.766086	0.1488

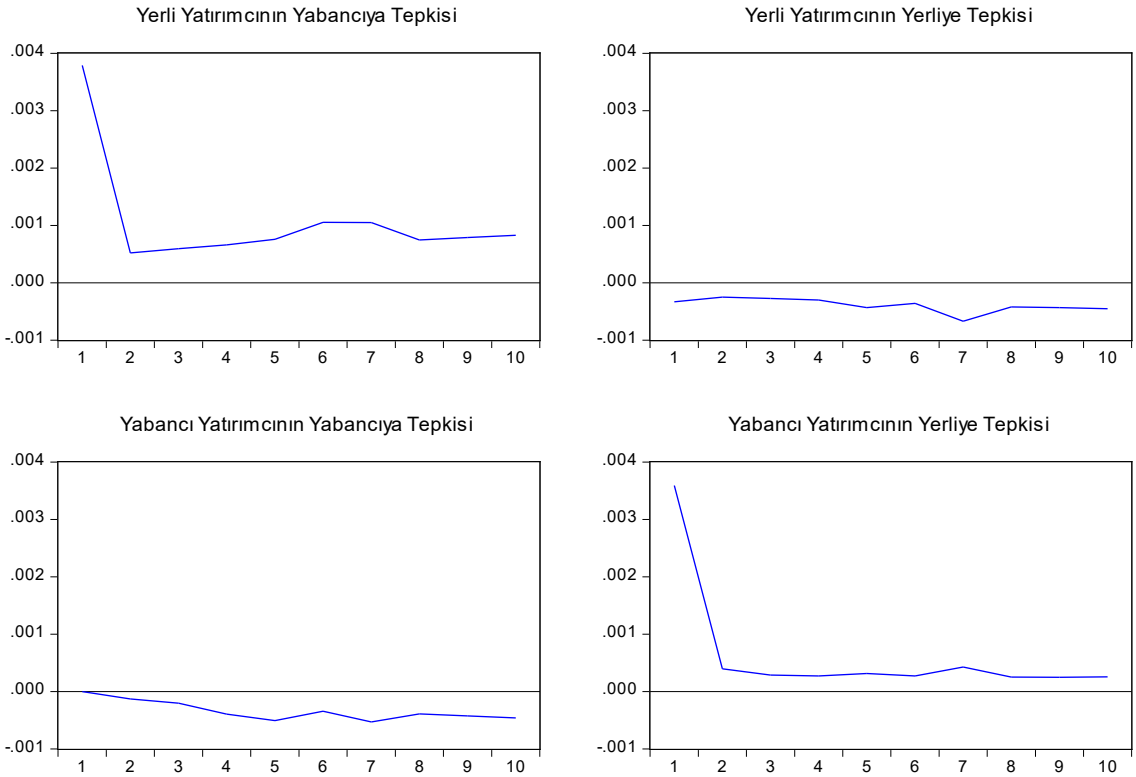
Tablo 6'da White değişen varyans testine ilişkin sonuçlara yer verilmektedir. Bu sonuçlara göre modelde (Tablo 4) değişen varyans sorunu da yoktur. Sonuçlara göre %5 anlamlılık düzeyinde artıklar sabit varyansa sahiptir (Tablo 6).

Tablo 6: *White Değişen Varyans Testinin Sonuçları.*

Chi-sq	*df*	*Olasılık*
59.60	66	0.6976

Otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarının olmadığına dair bulguların ortaya konulmasından sonra nihayet, VAR modeli yorumlanabilir. Tablo 4'e göre; ΔM_{yerli} değişkeni, kendisinin bir, iki, üç, dört ve beş dönem önceki değerinden negatif yönde ve %1anlamlılık seviyesinde istatistiki açıdan anlamlı bir şekilde etkilenmiştir. Örnek vermek gerekirse; analiz dönemi boyunca BİST Pay Piyasası'nda yerli yatırımcıların hisse miktarlarında meydana gelen %1'lik bir artış (azalış), bir dönem sonra aynı yatırımcıların hisse miktarlarında %0,6'lık bir azalışa (artışa) neden olmuştur. Bu etki giderek azalmıştır. Analiz sonuçlarına göre yerli yatırımcıların hisse miktarları, yabancı yatırımcıların hisse miktarlarındaki değişimden pozitif yönde etkilenmiştir. Analiz dönemi boyunca BİST pay piyasasın'da yabancı yatırımcıların hisse miktarlarında meydana gelen %1'lik bir artış (azalış), bir dönem sonra yerli yatırımcıların hisse miktarlarında %0,2'lik bir artışa (azalışa) neden olmuştur. Kısacası, yerli yatırımcıların hisse alım-satım işlemleri, yabancı yatırımcıların alım-satım işlemlerine aynı yönde tepki vermekte; yani yerli yatırımcılar, yabancı yatırımcıları takip etmektedir. Benzer sonuçlar yabancı yatırımcılar açısından da söz konusudur. Analiz sonuçlarına göre; yabancı yatırımcılar, beş dönem (gün) boyunca yerli yatırımcı işlemlerine istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde ve aynı yönde tepki vermektedir (Tablo 4). Analiz dönemi boyunca BİST pay piyasasında yerli yatırımcıların hisse miktarlarında meydana gelen %1'lik bir artış (azalış), bir dönem sonra yabancı yatırımcıların hisse miktarlarında %0,3'lük bir artışa (azalışa) neden olmuştur. Özetle, yabancı yatırımcılar, yani onların hisse alım-satım işlemleri, yerli yatırımcıların alım-satım işlemlerine aynı yönde tepki vermekte; yerli yatırımcı hareketine benzer şekilde yabancı yatırımcılar da yerli yatırımcıları takip etmektedirler.

Yerli ve yabancı yatırımcıların hisse alım-satım işlemlerindeki ilişkiye yönelik yorumlar yapıldıktan sonra VAR modeli sonuçlarıyla geleceğin yorumlanabilmesi, Etki-Tepki Analizi ile Varyans Ayrıştırması Analizini zorunlu kılar.

Şekil 7*: Etki-Tepki Analizi Sonuçları*

Şekil 7, ΔM_{yerli} ve $\Delta M_{yabancı}$ değişkenlerinde yaşanan bir standart sapmalık değişime, ΔM_{yerli} ve $\Delta M_{yabancı}$ değişkenlerince 10 dönem boyunca verilecek tepkileri göstermektedir. Grafiklere göre, yerli yatırımcı işlemlerinin yabancı yatırımcı işlemlerine olan tepkisi, pozitif yönlü ancak azalan eğilimlidir. Aynı durum yabancı yatırımcı işlemlerinin yerli yatırımcı işlemlerine yönelik tepkisi için de söz konusudur. İlgili tespitler, çalışmanın VAR çözümlemesi sonuçları ile tutarlı ve çalışmanın 3. hipotezini (H_{1c}) destekler niteliktedir.

Tablo 7: *Varyans Ayrıştırması Analizinin Sonuçları*

ΔM_{yerli}'nin Varyans Ayrıştırması				$\Delta M_{yabancı}$'nın Varyans Ayrıştırması			
Dönem	*Std. Hata*	ΔM_{yerli}	$\Delta M_{yabancı}$	*Dönem*	*Std. Hata*	ΔM_{yerli}	$\Delta M_{yabancı}$
1	0.003804	100.0000	0.000000	1	0.003589	0.771382	99.22862
5	0.004065	98.29152	1.708479	5	0.003709	4.639092	95.36091
10	0.004663	94.99239	5.007608	10	0.003892	11.17339	88.82661
15	0.005152	92.83771	7.162286	15	0.004064	17.06957	82.93043
20	0.005593	91.33637	8.663634	20	0.004229	22.08092	77.91908
25	0.006001	90.22948	9.770521	25	0.004386	26.37946	73.62054
30	0.006383	89.37948	10.62052	30	0.004539	30.10910	69.89090

Varyans Ayrıştırması Analizi sonuçlarına göre (Tablo 7), ΔM_{yerli} değişkeni 30 gün boyunca ağırlıklı olarak kendisinden etkilenmektedir. 30 gün boyunca ΔM_{yerli} değişkeninde

meydana gelen değişimin %10'luk kısmı $\Delta M_{yabancı}$ değişkeninde meydana gelen değişim ile açıklanabilmektedir. Buna karşın $\Delta M_{yabancı}$ değişkeninde meydana gelen değişimin %30'luk kısmı ΔM_{yerli} değişkeninde meydana gelen değişim ile açıklanabilmektedir. Bu sonuç; BİST pay piyasasında, ağırlıklı olarak, yerli yatırımcıların yabancıları etkilediğini göstermektedir. Yapılan tüm analizler; yerli ve yabancı yatırımcı işlemlerinin birbirlerinden etkilendiğini ve bu durumun, hem yerel hisse tercihinin hem de bedava binici sorununun bir sonucu olduğunu ortaya koymaktadır.

5. Sonuç

Çalışmada belirtilen amaç doğrultusunda yapılan analiz sonuçlarına göre, yerli ve yabancı yatırımcılar birbirlerinden karşılıklı olarak ve aynı yönde etkilenmektedirler. Şöyle ki VAR analizinden elde edilen bulgulara göre, yabancı yatırımcıların hisse miktarlarında meydana gelen %1'lik bir artış (azalış), bir dönem sonra yerli yatırımcıların hisse miktarlarında %0,2'lik bir artışa (azalışa) neden olmaktadır. Benzer şekilde, yerli yatırımcıların hisse miktarlarında meydana gelen %1'lik bir artış (azalış) da bir dönem sonra yabancı yatırımcıların hisse miktarlarında %0,3'lük bir artışa (azalışa) neden olmaktadır. Bulgular hem varyans ayrıştırması hem de etki tepki analizleri ile de desteklenmektedir. Bu sonuç, BİST pay piyasası özelinde hem yerel hisse tercihi etkisinin hem de bedava binici sorunu etkisinin varlığını ortaya koymaktadır.

Çalışmada varılan sonuçlar, yabancı (yerli) yatırımcıların, yerli (yabancı) yatırımcıların daha fazla ve daha doğru bilgiye sahip olduklarını düşünmesinden kaynaklanıyor olabilir. Şöyle ki yerli yatırımcılar, küresel haberlerle yahut dış gelişmelerle ilgili en doğru bilgiye öncelikle yabancıların sahip olacağını ve bu haberlere ilk olarak yabancı yatırımcıların tepki vereceğini düşünebilirler. Yerli yatırımcıların böyle bir düşünceye sahip olması da yabancı yatırımcılarca yapılan hisse senedi alım satım işlemlerinin hızlı bir şekilde yerli yatırımcılarca da takip edilmesine yol açabilir. Aynı şekilde yabancı yatırımcılar da yerel haberler ile firma özelindeki gelişmeler hakkında öncelikli bilginin yerli yatırımcılarda olacağını düşünerek yerli yatırımcıların işlemlerini takip etme eğiliminde olabilirler.

Bu tespitler, bundan sonraki çalışmalar için yeni bir inceleme alanı oluşturabilir. Sonraki çalışmalar, hisse senedi fiyatlarının küresel, yerel veya firma özelindeki haberlere verdiği tepkinin esas kaynağının yerli yatırımcılar mı yoksa yabancı yatırımcılar mı olduğunu veya bu tür haberelere öncelikle hangi tür yatırımcıların tepki verdiğini inceleyerek literatüre katkı sağlayabilirler. Ayrıca sonraki çalışmalar, yerli ve yabancı yatırımcılar arasındaki ilişkileri farklı piyasalarda irdelemek suretiyle de literatüre katkı sağlayabilirler.

Kaynakça

Ahearne, A. G., Griever, W. L., & Warnock, F. E. (2004). Information costs and homebias: an analysis of US holdings of foreign equities. *Journal of International Economics*, 62 (2), 313-336.

Baele, L., Pungulescu, C., & Ter Horst, J. (2007). Model uncertainty, financial market integration and the home bias puzzle. *Journal of International Money and Finance*, 26(4), 606-630.

Bozkurt, İ. (2015). Finansal Rasyoların Yabancı Yatırımcıların Hisse Seçimine Etkisi: Borsa İstanbul'da Ampirik Bir Uygulama. *Avrasya Ekonometri İstatistik ve Ampirik Ekonomi Dergisi*, 2015(1), 65-79.

Britten-Jones, M. (1999). The Sampling Error in Estimates of Mean-Variance Efficient Portfolio Weights. *The Journal of Finance*, 54(2), 655-671.

Campbell, R. A., & Kräussl, R. (2007). Revisiting the home bias puzzle: Downside equity risk. *Journal of International Money and Finance*, 26(7), 1239-1260.

Coval, J.D., & Moskowitz, T. J. (1999) Home Bias at Home: Local Equity Preference in Domestic Portfolios. *Journal of Finance,* 54(6), 2045–2073.

Diamond, D. W., (1984). Financial Intermediation and Delegated Monitoring. *Review of Economic Studies*, LI, 393-414.

French, K., & Poterba, J. (1991). Investor Diversification and International Equity Markets. *American Economic Review,* 81, 222-226.

Gehrig, T. (1993). An information based explanation of the domestic bias in international equity investment. *The Scandinavian Journal of Economics*, 97-109.

Granger, C. W. (1969). Investigating Causal Relations By Econometric Models And Cross-Spectral Methods. *Econometrica*, 37(3), 424-438.

Gujarati, D. N. (2001). *Temel Ekonometri*. Ümit Şenesen ve Göktürk Şenesen (Çev.). İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Hsiao, C. (2003). *Analysis of Panel Data*. New York: Cambridge University Press.

Kang, J.-K. & Stulz, R.M. (1997). Why is there a homebias? ananalysis of foreign portfolio equity ownership in Japan. *Journal of Financial Economics,* 46(1): 3-28.

Kamesaka, A., Nofsinger, J. R. & Kawakita, H. (2003). Investment patterns and performance of investor groups in Japan. *Pacific-Basin Finance Journal*, 11(1), 1-22.

Kilka, M. & Weber, M. (2000). Home bias in international stock return expectations. *The Journal of Psychology and Financial Markets*, 1(3-4), 176-192.

Koop, G., Pesaran, M.H. & Potter, S.M. (1996). Impulse response analysis in nonlinear multivariate models. *Journal of Econometrics*, 74, 119–147.

Lewis, K. K. (1999). Trying to explain home bias in equities and consumption. *Journal of economic literatür,* 571-608.

Lütkepohl, H. (1993). *Introduction to Multiple Time Series Analysis*. Berlin: Springer-Verlag.

Maug, E. (1998). Large Share holders as Monitors: Is There a Tradeoff between Liquidity and Control?. *Journal of Finance*, Vol. LIII, No. 1, 65-98.

Sayın, K.O. (2014). *Yabancı İşlemleri Eylül 2014*. Gedik Yatırım Danışmanlığı ve Araştırma Merkezi. www.gedik.com, (19.02.2015).

Pesaran, M.H. & Shin, Y. (1998). Generalized impulse response analysis in linear multivariate models. *Economics Letters*, 58, 17–29.

Portes, R., & Rey, H. (2005). The determinants of cross-border equity flows. *Journal of international Economics*, 65(2), 269-296.

Sims, C. A. (1980). Macroeconomic sand Reality. *Econometrica,* 48(1), 1-48.

Sims, C.A. (l986). Are Forecasting Models Usable for Policy Analysis?. *Federal Reserve Bank of Minneapolis, Quarterly Review,* Vol 10.

Tesar, L.L. & Werner, L. M. (1995). Home Bias and High Turnover. *Journal of International Money and Finance*, 14(4), 467-492.

Thomas, C. P.,Warnock, F. E. & Wongswan, J. (2004). *The performance of international portfolios*. FRB International Finance Discussion Paper (817).

Werner, I. M., & Tesar, L. L. (1997). *The internationalization of securities markets since the 1987 crash (No. 97-55)*. Wharton School Center for Financial Institutions, University of Pennsylvania.

Warnock, F. E. (2002). Home bias and high turnover reconsidered. *Journal of International Money and Finance,* 21(6), 795-805.

EK 1: *Yerli Yatırımcıların Yurt İçi ve Yurt Dışı Hisse Senedi Yatırımları (Milyon $)*

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Yurt Dışı Portföy Değeri	**40.00**	**53.00**	**108.00**	**89.00**	**150.00**	**77.00**	**58.00**	**219.00**	**372.00**	**279.00**	**324.00**	**247.00**	**376.00**
Kurumsal Yatırımcıların	*26.00*	*34.00*	*91.00*	*56.00*	*101.00*	*53.00*	*46.00*	*121.00*	*243.00*	*178.00*	*169.00*	*95.00*	*219.00*
Bireysel (Gerçek) Yatırımcıların	*14.00*	*19.00*	*17.00*	*33.00*	*49.00*	*24.00*	*12.00*	*98.00*	*129.00*	*101.00*	*155.00*	*152.00*	*157.00*
Yurt İçi Portföy Değeri	**5,501.80**	**4,723.06**	**8,433.46**	**18,341.00**	**18,648.81**	**27,003.29**	**13,134.35**	**27,426.62**	**36,252.49**	**28,117.00**	**41,059.85**	**34,288.32**	**38,497.40**
Kurumsal Yatırımcıların	*946.64*	*944.85*	*1,777.04*	*6,655.77*	*7,492.04*	*11,932.41*	*6,082.82*	*10,869.43*	*15,092.38*	*12,181.20*	*19,742.79*	*16,940.67*	*19,811.70*
Bireysel (Gerçek) Yatırımcıların	*4,555.16*	*3,778.21*	*6,656.42*	*11,685.23*	*11,156.76*	*15,070.88*	*7,051.53*	*16,557.19*	*21,160.11*	*15,935.80*	*21,317.06*	*17,347.65*	*18,685.70*

NOT: *Veriler şu 3 kaynaktan temin edilmiştir.*
TCMB;http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TCMB+TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Odemeler+Dengesi+ve+Ilgili+Istatistikler/Uluslararasi+Yatirim+Pozisyonu/Veri+%28Tablolar%29
MKK;https://portal.mkk.com.tr/portal/#Annual-StatisticalData ve
TSPB;http://www.tspb.org.tr/tr/LinkClick.aspx?fileticket=APERpMcWL4k%3d&tabid=133&mid=677, 20.04.2015.

EK 2: *Yerli ve Yabancı Yatırımcıların BİST Pay Piyasasındaki Hisse Senetlerinden Oluşan Portföy Büyüklükleri*

	YABANCI YATIRIMCILAR				YERLİ YATIRIMCILAR			
YIL	Portföydeki Hisse Sayısı (Milyon Adet)	Portföydeki Hisse Sayısı / Hisselerin Toplam Sayısı	Portföyün Piyasa Değeri (Milyon $)	Portföyün Piyasa Değeri / Hisselerin Toplam Piyasa Değeri	Portföydeki Hisse Sayısı (Milyon Adet)	Portföydeki Hisse Sayısı / Hisselerin Toplam Sayısı	Portföyün Piyasa Değeri (Milyon $)	Portföyün Piyasa Değeri / Hisselerin Toplam Piyasa Değeri
2002	1,170	0.364	5,095	0.481	2,047	0.636	5,502	0.519
2003	1,197	0.299	3,625	0.434	2,807	0.701	4,723	0.566
2004	2,017	0.382	8,919	0.514	3,263	0.618	8,433	0.486
2005	6,039	0.518	33,805	0.648	5,609	0.482	18,341	0.352
2006	7,684	0.518	34,709	0.650	7,162	0.482	18,649	0.350
2007	11,131	0.588	70,412	0.723	7,785	0.412	27,003	0.277
2008	12,459	0.535	27,186	0.674	10,830	0.465	13,134	0.326
2009	14,487	0.538	56,552	0.673	12,431	0.462	27,427	0.327
2010	16,755	0.528	71,156	0.662	15,003	0.472	36,252	0.338
2011	16,438	0.446	46,197	0.622	20,410	0.554	28,117	0.378
2012	19,261	0.475	79,395	0.659	21,253	0.525	41,060	0.341
2013	20,355	0.454	57,380	0.626	24,441	0.546	34,288	0.374
2014	21,966	0.470	68,344	0.640	24,758	0.530	38,497	0.360

Kaynak:MKK; https://portal.mkk.com.tr/portal/#Annual-StatisticalData, 20.04.2015

DIŞ TİCARET İŞLEMLERİNİN TMS 2 STOKLAR VE TMS 18 HASILAT STANDARTLARI KAPSAMINDA İNCELENMESİ*

Ahmet AĞSAKAL[1]
Gökhan BARAL[2]

Öz
Dış ticaret kapsamında işletmelerin farklı uygulamalarının muhasebeleştirilmesinde ülkelerin yasal mevzuatına bağlı olarak uygulamaların yeknesak muhasebeleştirilmesinin yapılamaması, önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü muhasebe uygulamalarında ülkeler arasındaki farklılıklar, finansal verilerin karşılaştırılmasını zorlaştırmakta, sermaye piyasalarının gelişmesini engellemekte ve uluslararası şirketlerin faaliyetlerini de bir ölçüde kısıtlamaktadır.
Bu çalışmada ülkemizde dış ticaret kapsamındaki işlemlerde öncelikli olarak kullanılan TMS 2 Stoklar ve TMS 18 Hasılat Standartları ele alınmış ve yapılan işlemlerin bu standartlara göre nasıl yapılması gerektiğinin belirtilmesi amaçlanmıştır. TMS kapsamında 41 standart yer almasına rağmen dış ticaret işlemleri çerçevesinde Stoklar ve Hasılat Standardının yoğun kullanılıyor olması, geri kalan Standartların çalışmanın kapsamını arttıracağı düşünüldüğünden dolayı yer verilememiş olması, çalışmanın kısıtları olarak gösterilebilir. Bununla birlikte bu çalışmanın dış ticaret işlemlerinin TMS'ye göre muhasebe kayıtlarının nasıl yapılması gerektiği ile ilgili olarak incelenmesi ve bu konuyu gündeme alması açısından literatüre katkı yapacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Dış Ticaret, Hasılat, Stok, Tms 2 Stok, Tms 18 Hasılat,
Jel Kodu: M 40, M49

THE EVOLUATION OF FOREIGN TRADE TRANSACTIONS ACCORDING TO IAS 2 INVESTORIES AND IAS 18 REVENUE STANDARDS

Abstract
Even more importance within the scope of the Foreign trade, the problem of uniform accounting of these transactions emenges. In accaoting for the different application of firms depending on the legal sturucture of countries differences in accounting practices among countries maked he comparison of financial data diffucult, prevent the development of capital markets and to some extent restrict the operations of international firms
In this study, IAS 2 Inventories and IAS 18 Revenue Standards which are used primarily with in Foreign trade transactions have been discussed and it is indicated that these tarnsactions must be handled according to these standarts.
However, although there are 41 standarts within the scope of IAS the fact that the inclusion of the rest of standarts would increase the scope of the study, that the exclusion of the standarts other than these two standarts due to extensive usage of the IAS 18 and IAS 2 can be considered as the limitations of this study.
However with negard to the fact that this transaction are recognized according to IAS and put the issue on the agenda, it is considered that the study makes a contribution to the literatüre with these respect.

Keyword: Foreign Trade, Revenue, Inventories, IAS 2 , IAS 18.

Giriş

* Bu çalışma 2015 Yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde kabul edilen *"Dış Ticaret İşlemlerinin Uluslararası Muhasebe Standartlarına Göre Muhasebeleştirilmesi"* başlıklı Yüksek Lisans Tezinden oluşturulmuştur.

1 Arş. Grv. Sakarya Üniversitesi, agsakal@sakarya.edu.tr
2 Yrd. Doç. Dr. Sakarya Üniversitesi, baral@sakarya.edu.tr

Makale Gönderim Tarihi: 22.12.2015 Makale Kabul Tarihi: 29.03.2016

Son yıllarda hızlı büyüyen ve büyümeye bağlı olarak da küreselleşen ülkemiz aynı hızla uluslararası ticarette de önemli değişimler ve gelişimler gerçekleştirmiştir. Belirtilen bu değişim ve gelişim sonucu dış ticaret ve dış ticarete yönelik işlemler de ağırlıklı olarak gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Dış ticaretle ilgili gerek teorik gerekse de uygulamaya yönelik bilgilerin önemi daha da artmıştır. Günümüzde dış ticaret yapmayan sadece yurtiçi talebe yönelik üretim veya pazarlama yapan şirketler yerlerinde saymakta veya iflasa sürüklenmektedirler. Bu yüzden işletmeler açısından dış ticaretle alakalı bilgilere sahip olmak, yasal düzenlemeleri takip etmek ve bu bilgileri kullanmalar artık kaçınılmaz olmuştur.

Ülke ekonomileri açısından dış ticaretin yapılmasının amacı, iç piyasada bulunmayan veya bulunduğu halde yüksek maliyetli olan mal ve hizmetlerin dış piyasalardan sağlanmasına; iç piyasada fazla olan mal ve hizmetlerin dış piyasaya transferi ile de refah seviyesinin yükseltilmesi sağlamaktadır. Yani dış ticaret işlemleri, tamamen menfaate dayalı olarak gerçekleştirilen faaliyetlerden oluşmaktadır(Saatçioğlu,2001,ss.16).

Ülkelerin muhasebe sistemleri her ülke için farklılık içermektedir. Bu farklılıkların ülkelerin bulunduğu coğrafya, yaşayış tarzı, ülkenin sahip olduğu kültür vb… birçok sebebi vardır. Bu farklılıkları ortadan kaldırmak ve hem uluslararası şirketleri hem de bu şirketlerle ticaret yapan uluslararası olmayan şirketleri aynı verilerden aynı sonuçları çıkarabilmeleri için tüm dünyanın kabul ettiği muhasebe standart seti oluşturmak kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Başta Amerika, İngiltere, Almanya olmak üzere Uluslararası Muhasebe Standartları komitesi (International Accounting Standarts Commitee –IASC) , Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler, Ekonomik Kalkınma Örgütü(OECD) ve Menkul kıymetler komisyonu Uluslararası Örgütü(IOSCO) Muhasebe standarttı konusunda çalışmalar yapmışlar. Bu doğrultuda, Mayıs 2000 tarihinde uluslararası menkul kıymet ihraç işlemlerine uygulanmak üzere, IASC tarafından çıkarılan muhasebe standartları setini onaylamış ve kendisine üye olan ülkelere 2005 yılı başından itibaren Uluslararası Muhasebe Standartlarının uygulanması doğrultusunda tavsiye kararı almıştır (Aksoy, 2005:188). Ülkemizde de ilk olarak 1994 yılında uluslararası muhasebe standartları ile tam uyumlu ulusal muhasebe standartları yayımlamak için Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu kurulmuştur.(Akdoğan ve Sevilengül,2007,ss.1). Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarını set olarak aynen uygulama konusunda ilke kararını almış ve IASC'le yapılan telif hakkı sözleşmesi kapsamında uluslararası muhasebe standartlarının Türkçe çevirilerini Türk Muhasebe Standartları olarak resmi gazetede yayımlamıştır.(Akdoğan, 2007,ss.102). Bu gelişmeler ışığında ülkemizde 2006 yılından itibaren banka ve sigorta şirketleri ile halka açık şirketler UMS/UFRS ile tam uyumlu Türkiye Muhasebe Standartları/Finansal Raporlama Standartlarını uygulamaktadırlar.(Çankaya ve Hatipoğlu, 2011,ss. 62)

Türkiye dâhil birçok ülke UFRS'ye geçişte ciddi zorluklar yaşamıştır. Bu zorluklar yapılan çalışmalarda özetle şöyle belirtilmiştir;

- UFRS'nin teknik açıdan karmaşık olan standartlar olması,
- İşletmelerin yeni bir muhasebe sistemi oluşturmak üzere altyapı desteği ve finansal kaynak bulamamaları,
- Vergisel bakış açısının ağır basması,
- Standartların sıkça değişen yapıda olması.

UFRS'ye geçişi zorlaştıran faktörleri ülkeler açısından da ele alacak olursak;

- Yeterince gelişmemiş sermaye piyasaları,
- Ülkelerin çoğunun vergi odaklı muhasebe uygulaması,
- UFRS'nin uygulanmasına ilişkin bir yaptırım bulunmaması ve yerel otoritelerin standartların kendi İnisiyatifleri dışında geliştirilmesine sıcak bakmaması (Varıcı,2009,ss. 288-291).

1. Dış Ticaret ve Tms 2 Stoklar Standardı

Dış ticaret işlemlerinde stoklar önemlidir. Çünkü dış ticaret yapan işletmelerin ticari faaliyetlerinin temelini stoklar oluşturmaktadır. Dış ticarete konu olan mal ister ticari mal ister hizmet olsun stoklar hesabında bu faaliyet kayıt altına alınmalıdır.

Dış ticarete bakan yönü itibariyle Stoklar standardı, dış ticarete konu olan malın nasıl muhasebeleştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

1.1. Standardın Amacı Ve Kapsamı

- Bu standardın amacı stoklarla ilgili muhasebe işlemlerini açıklamaktır. Muhasebede stokların muhasebeleştirilmesi ile ilgili temel konu, stokların bir varlık olarak muhasebeleştirilmesinde, kullanılmasında ve elden çıkarılmasında gerçekleşen gelirler ile karşılaştırılacak olan ilgili maliyetin belirlenmesidir. Bu standart, stok maliyetlerini, net gerçekleşebilir değere indirgemeyi de içererek, nasıl saptanacağını ve gidere dönüşeceğini açıklar. Standart ayrıca stok maliyetlerinin oluşumu, içeriği ile uygulanacak değerleme yöntemleri hakkında da bilgi verir (Tms-2,2015,md. 1).
- Bu Standart; İnşaat sözleşmeleri ve bu sözleşmelerle doğrudan ilişkilendirilebilen hizmet sözleşmeleri dışındaki tüm stoklar için uygulanır (Tms-2,2015,md.2).
- Stoklarını rayiç (gerçeğe uygun) değerlerinden satış giderlerini düşerek saptayan aracıların elinde bulundurdukları stokların ölçümünde de kullanılmaz. Çünkü bu stoklar gerçeğe uygun değerlerinden satış giderleri düşülerek değerlendiğinden, meydana gelen değişiklikler, değişim döneminde kar ya da zarara yansıtılır.

1.1.1. Tanımlar:

Stoklar: İşin normal akışı içinde (olağan işletme faaliyetleri kapsamında) satılmak için elde tutulan; satılmak üzere üretilmekte olan ya da üretim sürecinde ya da hizmet sunumunda kullanılacak ilk madde ve malzemeler şeklinde bulunan varlıklardır.

Net gerçekleşebilir değer: İşin normal akışı içinde, tahmini satış fiyatından, tahmini tamamlanma maliyeti ve satışı gerçekleştirmek için gerekli tahmini satış giderleri toplamının, düşürülmesiyle elde edilen tutarı ifade eder.

Gerçeğe uygun değer: Piyasa katılımcıları arasında ölçüm tarihinde gerçekleşecek olağan bir işlemde bir varlığın satışında elde edilecek veya bir borcun devrinde ödenecek fiyattır (Tms- 2 2015,md.6).

- Stokların maliyeti; tüm satın alma maliyetlerini, dönüştürme maliyetlerini ve stokların mevcut durumuna ve konumuna getirilmesi için katlanılan diğer maliyetleri içerir. (Tms- 2,2015,md. 10)
- Stokların satın alma maliyeti; satın alma fiyatı, ithalat vergileri ve diğer vergiler (firma tarafından vergi idaresinden iade alınabilecekler hariç) ve nakliye, yükleme boşalt-

ma maliyetleri ile mamul, malzeme ve hizmetlerin elde edilmesiyle doğrudan bağlantısı kurulabilen diğer maliyetleri içerir. Ticari iskontolar ve benzeri diğer indirimler, satın alma maliyetinin belirlenmesinde indirim konusu yapılır (Tms- 2 ,2015,md.11).

- Stokların maliyetine alınmayan ve oluştukları dönemin gideri olarak kabul edilen giderlere ilişkin örnekler şöyledir: Normalin üstünde gerçekleşen, ilk madde ve malzeme (fire ve kayıplar), işçilik ve diğer üretim maliyetleri, bir sonraki üretim aşaması için zorunlu olanlar dışındaki depolama giderleri, stokların bulunduğu konum ve duruma gelmesinde katkısı olmayan genel yönetim giderleri ve satış giderleri (Tms- 2, 2015,md.16).

1.1.2. Stok Maliyetlerini Hesaplama Yöntemleri:

Gerçek parti maliyet yöntemi: Normal şartlarda birbirleri ile ikame edilemeyen stok kalemleri ile özel projeler için üretilen veya satın alınan mal veya hizmetlerin maliyeti, her bir varlığa ilişkin özel maliyeti dikkate alınarak belirlenen yöntemdir (Tms- 2, 2015,md.23).

Gerçek parti maliyet yöntemi (Özel maliyet yöntemi): Maliyetin özel olarak belirlenmesi, maliyetin belirlenen stok kalemleriyle ilişkilendirilmesini ifade eder. Bu yöntemin, belirli bir proje için ayrılan stoklara ilişkin olarak, bu stokların satın alınmış veya üretilmiş olmasına bakılmaksızın, kullanılması uygundur. Ancak, bu yöntem genellikle birbirleri ile ikame edilebilen büyük miktardaki kalemlerden oluşan stoklar için uygun bir maliyet hesaplama yöntemi değildir. Bu durumlarda, dönem kar veya zararı üzerindeki etkisini görmek amacıyla stokta kalan kalemleri seçme yöntemi kullanılabilir (Tms-2, 2015,md.24).

Net Gerçekleşebilir Değer:

- Net gerçekleşebilir değerin tahmini, hesaplama anında mevcut güvenilir kanıtlara göre stokların satılması durumunda elde edilmesi beklenen satış tutarları esas alınarak yapılır. Bu tahminler, dönem sonundaki mevcut koşullarla uyumlu oldukları ölçüde, dönem sonundan sonra oluşan fiyat ve maliyet dalgalanmalarıyla doğrudan bağlantılı olan olayları da dikkate alır (Tms -2,2015,md.30).
- Her finansal tablo dönemi itibariyle, net gerçekleşebilir değer yeniden gözden geçirilir. Daha önce stokların net gerçekleşebilir değere indirgenmesine neden olan koşulların geçerliliğini kaybetmesi veya değişen ekonomik koşullar nedeniyle net gerçekleşebilir değerde artış olduğu kanıtlandığı durumlarda, ayrılan değer düşüklüğü karşılığı iptal edilir (iptal edilen tutar önceden ayrılan değer düşüklüğü tutarı ile sınırlıdır). Böylece yeni kayıtlı değer, maliyet ve revize edilen net gerçekleşebilir değerden düşük olanıdır. Bu durum, satış fiyatındaki düşme nedeniyle net gerçekleşebilir değeri üzerinden finansal tablolarda izlenen stok kalemlerinin, izleyen finansal tablo döneminde işletme bünyesinde bulunması ve satış fiyatının artması durumunda söz konusu olur (Tms- 2, 2015,md.33).
- Stoklar satıldığında, bu stokların kayıtlı değeri, bu stoklarla ilgili hasılatın finansal tablolara alındığı dönemde gider olarak muhasebeleştirilir. Stokları net gerçekleşebilir değerine indirgeyen stok değer düşüklüğü karşılık tutarları ve stoklarla ilgili kayıplar, indirgemenin ve kayıpların oluştuğu dönemde gider olarak muhasebeleştirilir. Net gerçekleşebilir değerin artışından dolayı iptal edilen stok değer düşüklüğü karşılık tutarı, iptalin gerçekleştiği dönemin tahakkuk eden satış maliyetini azaltacak şekilde muhasebeleştirilir (Tms-2,2015,md.34).
- Dönen varlık veya duran varlık alındığında senetli veya poliçe ile alınmış ise yıl-

sonlarında reeskonta tabii tutulur. Yıl sonu reeskont tutarı hesaplanırken yıl sonu Merkez Bankası alış kuru kullanılır.

➢ TMS 2 Stoklar Standardının 18. maddesine göre, stoklar vadeli aldığında eğer alış anlaşması peşin alış fiyatı ile ödenen fiyat arasında bir fark olan finansman unsuru içeriyorsa peşin alış fiyatı ile vadeli fiyat arasındaki fark finansman gideri olarak kabul edilir. Ayrıca TMS 23 Borçlanma Maliyetleri Standardı da özellikli bir varlığın (amaçlanan kullanıma veya satışa hazır duruma getirilebilmesi zorunlu olarak uzun bir süreyi gerektiren varlıklar)(Tms-23,2015,md.5) elde edilmesi, inşası veya üretimi ile doğrudan ilişkilendirilebilen borçlanma maliyetlerinin dışında kalan borçlanma maliyetlerinin, borçlanmanın niteliğine ve yöntemine bakılmaksızın, oluştukları dönemde finansman gideri olarak tahakkuk ettirilmesi gerektiğini belirtmektedir. VUK'a göre ise her şekilde varlığın maliyetine eklenmek zorundadır.

➢ VUK hükümlerine göre hazırlanan finansal tabloların esas amacı, vergi matrahının doğru hesaplanmasıdır. Bu yüzden işletme ile ilgili tüm taraflara yeterli bilgi sunma işlevi göz ardı edilmiştir. Bu durum ise finansal nitelikli işlemlerin VUK hükümlerine göre muhasebeleştirilmesi ile Türkiye Muhasebe Standartlarına göre muhasebeleştirilmesi arasında bazı farklılıklara yol açmaktadır. Örneğin; kredili alımlarla ilgili olarak vade farkı nedeniyle doğan faiz tutarı, alış tutarından ayrıştırılmalıdır. Fakat ülkemizdeki uygulamalarda, mal ve hizmet teslimlerinde düzenlenen fatura ve benzeri belgelerde vade farkı ayrı olarak gösterilmemekte, malın maliyetine ilave edilmektedir. Bu nedenle de vade farkı çoğunlukla ihmal edilerek alışın maliyetine yansıtılmaktadır (Bayazıtlı, 2010,ss. 31).

TMS 2 Stoklar: Stoklar ilk muhasebeleştirmede maliyet bedeline göre değerlenirler. Bu aşamada VUK ile bir farklılık yoktur. Fakat TMS 'de stoklarla ilgili borçlanma maliyetleri (kredi faizi, vade farkı gibi) bulunması durumunda, bu maliyetler ancak stokların özellikli varlık olması ve satılabilir duruma gelmelerinin uzun süre gerektirmesi durumunda varlığın maliyetine eklenir (Uzay, 2010,ss. 76).

Stokların değerlemesi

	TMS	**VUK**
İLK KAYIT	Maliyet Bedeli	Maliyet Bedeli(Md 274.275)
MALİYETİN BELİRLENMESİ	Normal Maliyet Yöntemi	Tam Maliyet Yöntemi(Md.275)
SONRAKİ DEĞERLEME	Maliyet Bedeli ile Net Gerçekleşebilir Değerden Düşük Olanı	Maliyet Bedeli (Md. 274 uyarınca karşılık ayrılabilir)
BORÇLANMA MALİYETLERİ	***Özellikli varlıklarda maliyete eklenir, diğerlerinde doğrudan faiz gideridir***	Vadeli satın almalarda maliyete eklenir, kredili satın almalarda maliyete eklenmesi ihtiyaridir (VUK Gen. Teb. 238)

MALİYET HESAPLAMA YÖNTEMLERİ	LIFO haricinde gerçeğe en yakın hesaplama yöntemi	LIFO haricinde gerçeğe en yakın hesaplama yöntemi
DEĞER DÜŞÜKLÜĞÜ	Net gerçekleşebilir değer ile değerlendiğinde karşılık ayrılmış olur	Md.274 uyarınca değerleme günüde satış bedeli maliyet bedeline göre %10 veya daha fazla düşüklük gösterirse veya Md.278: tabi afetler veya diğer haller nedeniyle değeri azalırsa emsal bedel ile değerlenir
YAN ÜRÜN DEĞERLEMESİ	Net gerçekleşebilir değerle değerlenir.	Md. 278 uyarınca emsal bedel ile değerlenir.

Kaynak: Uzay,2010,ss.80

2. Dış Ticaret ve Tms 18 Hasılat Standardı

Dış ticaret işlemlerinin muhasebesi, dış ticaret yapan firmaların ticarete konu olan malın maliyeti ve birim fiyatını gerçeğe uygun şekilde belirlemesinde önem arz etmektedir. Özellikle son dönemde giderek artan dış ticarette, yapılan işlemlerin finansal tablolara doğru bir şekilde geçirilmesi hem dış ticaret yapan işletme hem de ticaret yaptığı işletme için büyük önem arz etmektedir. Dış ticaret işlemlerinin güvenilir olarak gerçekleştirilebilmesi için düzenlenen mali tabloların tam, tarafsız ve şeffaf olması gerekmektedir. Bu özelliklere sahip finansal tablo hazırlamak önemli olduğu gibi finansal tablolardan iki tarafında aynı şeyleri anlaması gerekmektedir. Dolayısıyla işletmelerin dış ticaret faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan hasılatın doğru ve güvenilir bir şekilde ölçülmesi gerekmektedir. Ülke içi ticarete göre daha karmaşık işlemlere sahip olan dış ticarette, hasılat kavramının net ve karışıklıklara neden olmayacak şekilde açıklanması oldukça önemlidir (Ceran ve Ortakarpuz, 2014,ss. 3).

Hasılat, yalnızca, işletmenin kendi adına aldığı ve alacağı brüt ekonomik yarar akışlarını içerir. Üçüncü kişiler adına tahsil edilen satış vergileri, mal ve hizmet vergileri ve katma değer vergisi gibi tutarlar işletme tarafından elde edilen ekonomik yararlar değildir ve öz kaynakta artış yaratmaz. Bu nedenle bu tutarlar hasılat dışında bırakılır. Benzer şekilde, acente ilişkilerinde brüt ekonomik yarar akışları işletme öz kaynaklarında artış yaratmayan, acentesi olunan işletme adına yapılan tahsilat tutarlarını da içerir. Acentesi olunan işletme adına yapılan tahsilat tutarları hasılat değildir. Hasılat yalnızca komisyon tutarıdır (TMS-18, 2015,md. 8).

Hasılatın nasıl muhasebeleştirilmesi gerektiğini açıklayan ve sözü edilen kriterlerle alakalı rehberlik eden muhasebe standardı TMS 18 Hasılat standardıdır.

2.1. Dış Ticaret ve Hasılata İlişkin Bazı Temel Kavramlar

Dış ticaret ve hasılata ilişkin bazı temel kavramlar şunlardır;

İthalatçı: İthalatı gerçekleştiren, gümrük idarelerine kayıtlı kimlik numarasına sahip gerçek kişi ya da vergi numarasına sahip tüzel kişileri ifade eder (Gökgöz ve Şeker, 2014,ss. 19).

İhracatçı: İhracatı gerçekleştiren, ilgili ihracatçılar birliğine üye olan, kimlik numarasına sahip gerçek kişi ya da vergi numarasına sahip tüzel kişilere denir (Gürsoy, 2005,ss. 26).
Kambiyo: Banka veya özel finans kurumları aracılığıyla genellikle döviz üzerinden gerçekleştirilen işlemlerdir (Toroslu, 2014,ss.32).
Banknot: Ülke merkez bankalarının çıkardığı kâğıt paranın adıdır.
Mallar: Satış amacıyla işletme tarafından üretilen mamulleri ve bir perakendeci tarafından satın alınan emtia gibi işletme tarafından tekrar satmak üzere satın alınan ticari malları veya satış amaçlı elde tutulan arsa ve diğer gayrimenkulleri içerir (TMS-18, 2015,ss. 3).
Hasılat: Ortakların sermayeye katkıları dışında, öz kaynakta artışla sonuçlanan ve işletmenin dönem içindeki olağan faaliyetlerinden elde edilen brüt ekonomik fayda tutarıdır.
Gerçeğe uygun değer: Piyasa katılımcıları arasında ölçüm tarihinde gerçekleşecek olağan bir işlemde bir varlığın satışında elde edilecek veya bir borcun devrinde ödenecek fiyattır (TMS-18, 2015,md.7).

2.1.2. Standardın Amacı ve Kapsamı

Standardın amacı açıklanırken önce standardın oluşmasına sebep olan gelir kavramını açıklayıp, sonra standardı açıklamak daha sağlıklı olacaktır. Standart geliri şöyle açıklamıştır;
Gelir; Finansal Tabloların Hazırlanma ve Sunulma Esaslarına İlişkin Kavramsal Çerçevede, hesap dönemi boyunca, sermayedarların katkılarıyla olanlar dışındaki nakit girişleri veya varlıklardaki artışlar veya borçlardaki azalışlar olarak Öz kaynaklarda artışa neden olan ekonomik faydalardaki artışlardır.
Gelir, hasılatın ve kazancın ikisini birden içerir. Hasılat işletmenin olağan faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan gelirdir ve satışlar, ücretler, faiz, temettü ve isim hakları gibi çeşitli adlar taşır.
Yukarıda gelirin tanımından da çıkaracağımız üzere aslında standart gelir sonucunda oluşacak hasılatın nasıl muhasebeleştirilmesi gerektiğini bize açıklamaktadır. Yine standardın amacı özetle şöyle açıklanmıştır. Belirli tipteki işlemlerden ve olaylardan elde edilen hasılat ile ilgili muhasebe işlemlerini açıklamaktır. Hasılatın muhasebeleştirilmesine ilişkin ilk konu, hasılatın ne zaman muhasebeleştirileceğinin belirlenmesidir.
Hasılat; gelecekteki ekonomik faydaların işletmeye girmelerinin olası oldukları ve söz konusu faydalar güvenilir olarak ölçülebildikleri durumlarda muhasebeleştirilir.
Bu standart; Mal satışları, Hizmet sunumları ve İşletme varlıklarının başkaları tarafından kullanılmasından sağlanan faiz, isim hakkı ve temettülerden kaynaklanan hasılatın muhasebeleştirilmesinde uygulanır (TMS-18, 2015,md. 1).
Yukarıda standardın kapsamı içinde olan faaliyetler de standartta söyle açıklanmıştır;
Mallar; satış amacıyla işletme tarafından üretilen mamulleri ve bir perakendeci tarafından satın alınan emtia gibi işletme tarafından tekrar satmak üzere satın alınan ticari malları veya satış amaçlı elde tutulan arsa ve diğer gayrimenkulleri içerir (TMS-18, 2015,md. 3).
Hizmet sunumu; üzerinde anlaşmaya varılmış sözleşmeye bağlı bir işin taraflarca belirlenmiş sürede işletme tarafından yapılmasını içerir. Hizmetler bir veya birden çok dönem içinde sunulabilir (TMS 18, 2015,md. 4).
İşletme varlıklarının başkaları tarafından kullanılmasından sağlanan faiz, isim hakkı ve temettüler; İşletme varlıklarının başkaları tarafından kullanılmasından sağlanan faiz, isim

hakkı ve temettüler aşağıda belirtilen gelir türlerini ortaya çıkarır;
(a) Faiz – nakit veya nakit benzerlerinin kullandırılmasından ya da işletmeye borçlanılmış tutarlar üzerinden talep edilenler;
(b) İsim hakları – patent, ticari marka, telif hakkı, yazılım programları gibi uzun vadeli işletme varlıklarının kullandırılması karşılığında talep edilenler ve Temettüler – ortaklara sahip oldukları belli tertip sermaye ile orantılı olarak dağıtılan kârlar (TMS-18, 2015,md. 5).

2.1.3. Standartta verilen bazı terimlerin tanımları

Hasılat: Ortakların sermayeye katkıları dışında, öz kaynakta artışla sonuçlanan ve işletmenin dönem içindeki olağan faaliyetlerinden elde edilen brüt ekonomik fayda tutarıdır.
Gerçeğe uygun değer: Piyasa katılımcıları arasında ölçüm tarihinde gerçekleşecek olağan bir işlemde bir varlığın satışında elde edilecek veya bir borcun devrinde ödenecek fiyattır (TMS-18, 2015,md. 7).
Hasılat, yalnızca, işletmenin kendi adına aldığı ve alacağı brüt ekonomik yarar akışlarını içerir. Üçüncü kişiler adına tahsil edilen satış vergileri, mal ve hizmet vergileri ve katma değer vergisi gibi tutarlar işletme tarafından elde edilen ekonomik yararlar değildir ve öz kaynakta artış yaratmaz. Bu nedenle bu tutarlar hasılat dışında bırakılır. Benzer şekilde, acente ilişkilerinde brüt ekonomik yarar akışları işletme öz kaynaklarında artış yaratmayan, acentesi olunan işletme adına yapılan tahsilat tutarlarını da içerir. Acentesi olunan işletme adına yapılan tahsilat tutarları hasılat değildir. Hasılat yalnızca komisyon tutarıdır (TMS-18, 2015,md. 8).
Yukarıdaki faaliyetler sonucu ortaya çıkan hasılatın doğru ölçülmesi hasılatın finansal tablolara doğru yazılması adına çok önemlidir. Yine standart bu karışıklığı da ortadan kaldırmak için hasılatın nasıl ölçülmesi gerektiğini kendisi belirtmiştir. Standartta göre hasılatın ölçümü şöyle olmalıdır;

- Hasılat alınan veya alınacak olan bedelin gerçeğe uygun değeri ile ölçülür (TMS-18, 2015,md. 9).
- Bir işlemden doğan hasılat tutarı, genellikle işletme ile varlığın alıcısı veya kullanıcısı arasındaki anlaşma ile belirlenir. Hasılat, işletme tarafından uygulanan ticari iskontolar ve miktar indirimleri de göz önünde tutularak, alınan veya alınacak olan bedelin gerçeğe uygun değeri ile ölçülür (TMS-18, 2015,md. 10).
- Çoğu durumda bedel, nakit veya nakit benzerleri biçimindedir ve hasılat tutarı da alınan veya alınacak olan nakit ya da nakit benzerleri tutarıdır. Ancak, nakit ve nakit benzerleri girişinin ertelendiği durumlarda; satış bedelinin gerçeğe uygun değeri, alınacak olan nakdin nominal tutarından daha düşük olabilir. Örneğin, işletme alıcıya vade farksız bir satış yapabilir veya satış bedeli olarak alıcıdan piyasa faiz oranı altında olan bir alacak senedi alabilir. Anlaşma bir finansman işlemi niteliği taşıyorsa, satış bedelinin gerçeğe uygun değeri gelecekteki tüm tahsilatların emsal faiz oranı ile iskonto edilmesi yoluyla belirlenir.

Emsal faiz oranı aşağıdakilerden biri olarak tespit edilebilir. Benzer kredi derecelendirmesine sahip bir işletmenin benzer finansal araçları için geçerli olan faiz oranı veya finansal aracın nominal değerini ilgili mal veya hizmetin nakit satış fiyatına indirgeyen faiz oranı (TMS-18, 2015,md.11).

➢ Mal veya hizmetlerin benzer özelliklere ve değere sahip mal ya da hizmetlerle değiştirilmesi veya vadeli takasa (swap) konu edilmesi, hasılat yaratıcı işlem olarak değerlendirilmez. Belli yerleşim bölgesindeki talebi zamanında karşılamak üzere farklı yerlerdeki petrol ve süt ürünleri gibi stoklarını değiştiren veya vadeli takasa konu eden satıcılarda bu duruma sıkça rastlanır. Birbirinden farklı mal veya hizmetlerin değiştirilmesinde, takas hasılat yaratıcı bir işlem olarak değerlendirilir. Bu durumda hasılat, alınan mal veya hizmetlerin gerçeğe uygun değerinden transfer edilen nakit ve nakit benzerleri tutarının düşülmesi suretiyle hesaplanır. Elde edilen mal veya hizmetlerin gerçeğe uygun değerinin güvenilir biçimde belirlenemediği durumlarda hasılat, elden çıkarılan mal veya hizmetlerin gerçeğe uygun değerine varsa transfer edilen nakit ve nakit benzerleri tutarının eklenmesi suretiyle hesaplanır (TMS-18, 2015,md. 12).

Yukarıda standardın önderliğinde açıklamaya çalıştığımız faaliyetlerin finansal tablolara yansıtılması nasıl olacaktır, faaliyet hangi aşama da finansal tablolara girmelidir.? Bunu da standart karışıklığa sebep olmaması için kendisi belirlemiştir.

Mal satışı: Mal satışına ilişkin hasılat, aşağıdaki tüm koşullar yerine geldiğinde finansal tablolara yansıtılır.

✓ İşletmenin malların sahipliği ile ilgili önemli risk ve getirileri alıcıya devretmiş olması,

✓ İşletmenin satılan mallar üzerinde etkin bir kontrolü veya sahipliğin genel olarak gerektirdiği şekilde bir yönetim etkinliğini sürdürmesi,

✓ Hasılat tutarının güvenilir biçimde ölçülebilmesi,

✓ İşleme ilişkin ekonomik yararların işletmece elde edilmesinin muhtemel olması,

✓ İşleme ilişkin yüklenilen veya yüklenilecek olan maliyetlerin güvenilir biçimde ölçülebilmesi (TMS-18, 2015,md. 14).

Mal satışında malın sahipliğinin ne zaman el değiştireceği her zaman sorun oluşturmuştur. İç ticarette bile bu konuda ciddi sıkıntılar yaşandığı bilinirken bunun dış ticarette sorun oluşmadığını düşünmek çok mantıklı bir yaklaşım olmaz. Standardın sahiplikle ilgili açıklamaları bu karışıklığı giderme adına çok önemlidir. Standart bunu şöyle açıklamaktadır.

Bir işletmenin sahiplikle ilgili risk ve getirileri alıcıya ne zaman devretmiş sayılacağının değerlendirilmesi, işleme ilişkin koşulların incelenmesini gerektirir. Çoğu kez, sahiplikle ilgili risk ve yararların devri ile mülkiyet veya zilyetliğin alıcıya devri aynı anda olur. Perakende satışların çoğunda bu durum söz konusudur. Başka durumlarda, sahiplikle ilgili risk ve getirilerin devri ile mülkiyet veya zilyetliğin devri farklı zamanlarda gerçekleşir (TMS-18, 2015,md. 15).

İşletmenin, sahiplikle ilgili önemli riskleri taşımaya devam etmesi durumunda, bu işlem bir satış değildir ve hasılat olarak muhasebeleştirilmez. Bir işletme sahiplikle ilgili önemli riski çeşitli şekillerde taşıyabilir. İşletmenin sahiplikle ilgili önemli risk ve yararları taşımaya devam ettiği durumlara ilişkin standartta verilen örnekler şunlardır:

➢ İşletmenin normal garanti hükümleri kapsamı dışında yetersiz performansa ilişkin yükümlülük taşıması;

➢ Satış hasılatının işletme tarafından tahsil edilmesinin, alıcının söz konusu maldan üçüncü kişilere satmak suretiyle hasılat yaratması koşuluna bağlı olması;

➢ Satışın ilgili varlığın monte edilmesi koşuluyla yapılması ve sözleşmenin önemli

bir bölümünü oluşturan montajın henüz işletme tarafından tamamlanmamış olması;

- Alıcının satış sözleşmesi ile belirlenen bir gerekçeye dayanarak alımdan vazgeçme hakkının bulunması ve işletmenin söz konusu malların iade edilip edilmeyeceğinden emin olmaması (TMS-18, 2015,md. 16).

İşletmenin, sahiplikle ilgili önemsiz bir riski taşıması durumunda, işlem satış niteliğindedir ve hasılat olarak finansal tablolara yansıtılır. Örneğin, satıcı yalnızca alacak tutarının tahsilatını güvence altına almak amacıyla hukuki sahipliği muhafaza edebilir. Eğer işletme böyle bir durumda sahiplikle ilgili önemli risk ve yararları devretmişse, işlem satış niteliğindedir ve hasılat olarak finansal tablolara yansıtılır. İşletme tarafından sahipliğe ilişkin önemsiz risk taşınmasına ilişkin bir başka örnek de, alıcının memnun kalmaması durumunda bedelin iade edileceği bir perakende satıştır. Bu gibi durumlarda hasılat, satıcının gelecekteki mal iadelerini güvenilir biçimde tahmin edebilmesi ve bunlar için geçmiş deneyimler ve diğer ilgili veriler çerçevesinde bir karşılık ayırması koşuluyla, satışın gerçekleştiği tarih itibariyle finansal tablolara yansıtılır (TMS-18, 2015,md. 17).

Hasılat ancak işleme ilişkin ekonomik yararların işletme tarafından elde edilmesinin muhtemel olması durumunda finansal tablolara yansıtılır. Bazı durumlarda bu, tahsilat yapılana veya bir belirsizlik ortadan kaldırılana kadar mümkün olmayabilir. Örneğin yabancı bir ülkede yapılan satışta, yetkili otoritenin bedelin yurt dışına transferine izin vermesi konusunda belirsizlik olabilir. İzin verildiğinde belirsizlik ortadan kalkar ve hasılat finansal tablolara yansıtılır. Daha önce finansal tablolara yansıtılmış olan hasılat tutarının tahsil edilebilirliği konusunda bir belirsizliğin ortaya çıkması durumunda, tahsil edilemeyen veya tahsil edilebilme olasılığı muhtemel olmaktan çıkan tutar, başlangıçta muhasebeleştirilen hasılatın düzeltilmesi yerine, gider olarak finansal tablolara yansıtılır (TMS-18, 2015,md. 18).

Aynı işlem veya olayla ilgili hasılat ve giderler, hasılat ve giderlerin eşleştirilmesi kapsamında, eş zamanlı olarak muhasebeleştirilir. Malların tesliminden sonra ortaya çıkacak garanti masrafları ve diğer maliyetler dâhil olmak üzere giderlerin, hasılatın kayda alınması için gerekli diğer koşullar sağlandığında, normal koşullarda güvenilir biçimde ölçülebildiği kabul edilir. Ancak, giderler güvenilir biçimde ölçülemiyorsa hasılat finansal tablolara yansıtılmaz; böyle durumlarda mal satışıyla ilgili daha önce alınmış bedel yükümlülük olarak muhasebeleştirilir (TMS-18, 2015,md. 19).

Faiz, isim hakları ve temettüler:

İşletme varlıklarının başkaları tarafından kullanılmasından sağlanan faiz, isim hakları ve temettü getirileri aşağıdaki koşulların bulunması durumunda TMS 39 Finansal Araçlar esas alınarak muhasebeleştirilir:

- ✓ İşlemle ilgili ekonomik yararların işletme tarafından elde edilmesinin muhtemel olması,
- ✓ Hasılat tutarının güvenilir biçimde ölçülebilmesi (TMS-18, 2015,md. 29).

Hasılat aşağıdaki esaslar çerçevesinde finansal tablolara yansıtılır:

- Faiz,
- İsim hakları; ilgili sözleşmenin özü dikkate alınarak, tahakkuk esasına göre muhasebeleştirilir,

➢ Temettüler; hissedarların tahsil etme hakları ortaya çıktığında finansal tablolara yansıtılır (TMS-18, 2015,md. 30).

Faiz içeren bir menkul kıymetin ediniminden önce ödenmemiş faizin tahakkuku durumunda; sonradan tahsil edilen faiz, edinim öncesi ve edinim sonrası dönemlere ayrılır ve yalnızca edinim sonrasına ait kısım hasılat olarak finansal tablolara yansıtılır (TMS-18, 2015,md. 31).

İsim hakları, sözleşme hükümlerinin özü çerçevesinde, başka sistematik ve gerçekçi bir yöntemin daha uygun olmaması koşuluyla, ilgili sözleşme hükümlerine göre muhasebeleştirilir (TMS-18, 2015,md.32).

Hasılat sadece işleme ilişkin ekonomik yararların işletme tarafından elde edilmesi muhtemel olduğunda finansal tablolara yansıtılır. Daha önce finansal tablolara yansıtılmış olan hasılat tutarının tahsil edilebilirliği konusunda bir belirsizlik ortaya çıktığında, tahsil edilemeyen veya tahsil edilebilmesi muhtemel olmaktan çıkan tutar başlangıçta hasılat olarak muhasebeleştirilmiş tutarın düzeltilmesi yerine, gider olarak finansal tablolara yansıtılır (TMS-18, 2015, md.34).

3. Dış Ticaret İşlemlerinin Tms 2 Stoklar ve Tms 18 Hasılat Standartları Kapsamında Muhasebeleştirilmesi

3.1. TMS 2 Stoklar Standardına Göre Muhasebeleştirme

Örnek 1: Ada Ticaret işletmesi, K işletmesinden 5.5.2015 tarihinde 265 no. lu fatura ile peşin fiyatı 1.000 $ olan malı, 3 ay vadeli olarak 1.300 $ karşılığında satın almıştır. *Ticari malların satın alındığı tarihteki $ kuru 1,80 TL'dir.*

Bu bilgiler kapsamında VUK'na göre yapılması gereken kayıt şöyle olacaktır:

----------5 Mayıs 2015----------

159 VERİLEN SİPARİŞ AVANSLARI HESABI	2.340	
320 SATICILAR HESABI		2.340

1.300 x 1,80= 2.340 TL

Bu bilgiler kapsamında TMS'ye göre yapılması gereken kayıt ise şöyle olacaktır:

*İthalat hesaplarını*n takibi için 159 Verilen Sipariş Hesabının alt hesapları kullanılmaktadır. Yurt dışından satın almak üzere siparişe bağlanan stoklarla ilgili olarak avans ödemelerinin izlendiği Yurt dışı sipariş avansları 159 nolu hesabın alt hesapları olarak muhasebeleştirilir. Mal bedeli, banka masrafları, kredi kullanılmış ise faizleri, navlun, sigorta, gümrük vergisi, gümrükte ödenen ardiye yükleme boşaltma giderleri, komisyonlar "159 Verilen Sipariş Avansları" Hesabının alt hesaplarında izlenir (Ataman ve Sümer,2006,ss. 342).

----------5 Mayıs 2015----------

159 VERİLEN SİPARİŞ AVANSLARI HESABI	1.800	
325 ERTELENMİŞ VADE FARKI GİDERİ*	540	
320 SATICILAR HESABI		2.340

1.000 x 1,80= 1.800 TL

(1.300-1.000) x 1,80= 540 TL
1. 300 x 1,80= 2.340 TL

***** *''Vadeli mal alışlarında katlanılan vade farkları, Türkiye Muhasebe Standartları hükümleri uyarınca satın alınan malların maliyetinin bir parçası olarak aktifleştirilmez. Örnekte yer alan işlemin Türkiye Muhasebe Standartları hükümleri uyarınca muhasebeleştirilmesi durumunda "Ticari Mallar" hesabı, malın peşin tutarı kadar, Ertelenmiş Faiz Gideri hesabı ödenecek vade farkı kadar, "indirilecek KDV" hesabı ise toplam ödenecek tutar üzerinden hesaplanan tutar kadar borçlandırılırken satın alma işleminin kredili gerçekleştirilmesi sebebi ile "Satıcılar" hesabı "Ticari Mallar", "Ertelenmiş Faiz Gideri" ve "İndirilecek KDV" hesaplarının toplam tutarı kadar alacaklandırılmıştır. "*

Alış iadesinin söz konusu olması durumunda ise; örneğin alınan malların 100 $'lık kısmının satıcıya iade edilmesi durumunda yapılması gereken kayıtlar TMS ve VUK açısından bir farklılık arz etmeyecektir. Yapılacak kayıt ise şöyle olacaktır *(malların iade edildiği tarihteki Merkez Bankası $ Alış Kurunun 1,90 TL olduğu varsayılmıştır):*

----------12 Haziran 2015----------

320 SATICILAR HESABI 190
159 VERİLEN SİPARİŞ AVANSLARI HESABI 180
646 KAMBİYO KARLARI HESABI
10
100 * 1.90= 190 TL

Malların iade edildiği tarihteki Merkez Bankası $ Alış Kurunun 1,70 TL olması durumunda ise yapılacak kayıt aşağıdaki gibi olacaktır:

- ✓ Mal alımıyla ilgili kur farkı giderleri VUK. 229. Maddesi hükümleri gereğince 159 Verilen Sipariş Avansları Hesabında izlenmektedir.

----------12 Haziran 2015----------

320 SATICILAR HESABI 170
656 KAMBİYO ZARARLARI HESABI 10
159 VERİLEN SİPARİŞ AVANSLARI HESABI
180
100 * 1.70= 170 TL
(1.80-1.70)= 0.1
0.1 * 100= 10 TL

Örnek 2: İstanbul Ticaret işletmesi, 1 Haziran 2015 tarihinde C işletmesinden peşin fiyatı 40.000 $ olan malı satın almak (ithalat) için 2 ay vadeli, 42.000 $ nominal değerli bir senet düzenleyip vermiştir. *Faturanın düzenlendiği tarihteki Merkez Bankası $ Alış kuru 2.25 TL'dir.*

Bu bilgilere kapsamında Muhasebe Sistemi Uygulama Tebliği ve VUK'a göre yapılması gereken kayıt şöyle olacaktır:

--1 Haziran 2015---
----

153 TİCARİ MALLAR HESABI 94.500

321 BORÇ SENETLERİ HESABI 94.500

42. 000 x 2. 25= 94. 500

TMS 'ye göre ise yapılması gereken işlem ve kayıtlar aşağıdaki gibi olacaktır:

$40.000 = 42.000 / (1 + i)^2$

$(1 + i)^2 = 42.000 / 40.000$

i = (42.000 / 40.000)1/2 - 1 = 0,0247 = %2,47

- 1 H a z i - ran2015---

153 TİCARİ MALLAR HESABI 90.000

325 ERTELENMİŞ VADE FARKI GİDERLERİ 4.500

321 BORÇ SENETLERİ HESABI 94.500

40.000 * 2.25= 90.000

42.000 * 2.25= 94.500

94.500-90.000= 4.500

Her dönem sonunda o döneme ait vade farkı gideri borcun dönem başı itfa edilmiş maliyet bedeli ile etkin faiz oranının çarpılmasıyla hesaplanır. Örneğimizde Haziran ayı sonunda Haziran dönemine ilişkin finansman gideri tutarı 988 $'dir (40.000 $ × %2,47).

---30 Haziran 2015---
-----

780 FİNANSMAN GİDERLERİ HESABI 2.223

325 ERTELENMİŞ TİCARİ BORÇLAR VADE FARKI HESABI 2.223

988 x 2.25= 2.223

Merkez Bankası $ Alış kuru 2.25 TL olduğuna göre Temmuz ayına ilişkin finansman gideri şöyle hesaplanacaktır.

----------31 Temmuz 2015----------

780 FİNANSMAN GİDERLERİ HESABI 2.277
325 ERTELENMİŞ TİCARİ BORÇLAR VADE FARKI HESABI 2.277
(40.988 × %2,47 x 2.25)= 2.277 TL

İstanbul işletmesi Satıcı Aydın işletmesine olan borcunu 1 Ağustos 2015 tarihinde nakden ödemiştir. Borcun ödendiği tarihteki Merkez Bankası $ Alış kuru 2.30 TL olduğuna göre borcun ödendiği tarihte yapılacak kayıt şöyle olacaktır:

---------- 1 Ağustos 2015----------

321 BORÇ SENETLERI HS. 94.500
656 KAMBİYO ZARARLARI HS 2.100
100 KASA HS. 96.600

42.000 x 2.30= 96.600
42.000 x 2.25= 94.500
96.600-94.500= 2.100

3.2.TMS 18 Hasılat Standardı İle İlişkili Olarak Yapılması Gereken İşlemler

Hâsılat Standardına göre, hâsılat peşin değeri üzerinden kayda alınır. Şöyle ki; vadeli satışlar içinde yer alan vade farkı ve faiz tutarları, satış geliri olarak değil, "Ertelenmiş Vade Farkı Gelirleri" olarak kaydedilir. Bu hesap bir bilanço hesabı niteliğindedir. Dönem sonunda, yani değerleme yapılırken "Ertelenmiş Vade Farkı Gelirleri "nin tutarı, etkin faiz yöntemine göre değerleme günündeki değerine indirgenir ve döneme ait olan faiz gelirleri ilgili dönemin geliri olarak muhasebeleştirilir.

Örnek 1: Sakarya Gıda Tic. Ltd. Şti. 01.12.2015 tarihinde peşin fiyatı 20.000 $ olan ticari malı 3 ay vadeli olarak 21 000 $ fiyatla FOB faturası ile satmıştır (KDV ihmal edilmiştir). 01.12.2015 tarihinde Merkez Bankası $ Alış Kuru= 2.20 TL'dir.

TMS 'ye göre ise yapılması gereken işlem ve kayıtlar aşağıdaki gibi olacaktır:

Bu işlem, gerçekleştiği tarihte (veya izleyen on gün içinde); Satış tutarı peşin değeri üzerinden "601 Yurtdışı Satışlar" hesabına, vadeli değeri üzerinden de "120 Alıcılar" hesabına kaydedilir. Vadeli satıştan kaynaklanan vade farkı ise "Ertelenmiş Vade Farkı Gelirleri Hesabı'na kaydedilir.

Bu bilgiler kapsamında TMS'ye göre yapılması gereken kayıt şöyle olacaktır:

----------01Aralık 2015----------

120 ALICILAR HESABI	46.200	
601 YURTDIŞI SATIŞLAR		44.000
125 ERTELENMİŞ VADE FARKI GELİRLERİ		2.200

Bu bilgiler kapsamında VUK'a göre yapılması gereken kayıt şöyle olacaktır:

----------01 Aralık 2015----------

120 ALICILAR HESABI	46.200	
601 YURTDIŞI SATIŞLAR		46.200

Dönem sonunda, yani 31. 12. 2015 de "Ertelenmiş Vade Farkı Gelirleri" hesabında bulunan 1.000 $'ın ilgili döneme ait olan kısmının EFY'ye göre hesaplanarak 2015 dönem gelirine kaydedilmesi gerekir.

21. 000= 20. 000 x

İ= - 1

İ= (1. 05) -1

İ=0, 2188

EFO bulunduktan sonra, vade sonundaki (31.12'den itibaren 60 gün sonraki) değeri 21.000 $ olan alacağın, değerlemenin yapıldığı 31.12.2015 tarihindeki değeri şöyle hesaplanır:

Alacağın Bugünkü Değeri = Alacağın Gelecekteki Değeri (1 +İ)

Alacağın Bugünkü Değeri =

Alacağın Bugünkü Değeri = =20.330 $

Vade sonundaki değeri 21.000 olan alacağın 31.12.2015 tarihine indirgenmiş değeri 20.330 $'dir. Böylece, vadeli satıştan doğan ve "Ertelenmiş Vade Farkı Gelirleri" hesabına kaydedilen 1.000 $'nin satışın yapıldığı günden yılsonuna kadar geçen 30 günlük döneme isabet eden kısmı 330 $'dir. 330 $ cari yılın gelirlerine eklenerek bilanço ve gelir tablosunda yer alması sağlanır. 31.12.2015 tarihinde Merkez Bankası $ Alış kuru 2.20 TL'dir.

---------- 31 Aralık 2015----------

125 ERTELENMİŞ VADE FARKI GELİRLERİ	726	
642 FAİZ GELİRLERİ		726

330 x 2.20= 726

Bu işlemlerin sonucunda, söz konusu hesapların 31.12.2015 tarihli Bilançodaki görünümü Tablo 2'teki gibi, Gelir Tablosunun görüntüsü ise Tablo 3'teki gibi olacaktır.

TABLO 2
31.12.2015 Tarihli Bilanço

Sakarya Gıda Tic. Ltd. Şti 31.12.2015 Tarihli Bilançosu	
ALICILAR	46.200
ERTELENMİŞ VADE FARKI GELİRLERİ (-)	(1.474)
ALICILAR **(NET)**	44.726

TABLO 3
31. 12. 2015 Tarihli Gelir Tablosu

Sakarya Gıda Tic. Ltd. Şti 31.12.2015 Tarihli Gelir Tablosu	
SATIŞLAR	44.000
FAİZ GELİRİ	726

Örnek 2: Serdivan Gıda San. Ltd. Şti. nin portföyünde 31.12.2014 itibariyle vadesine 70 gün kalmış, 240.000 $ nominal değerli alacak senedi vardır. Senedin üzerinde faiz haddi belirtilmemiştir.

Bilindiği üzere Senetli alacaklar ilke olarak mukayyet (kayıtlarda görünen) değerleriyle değerlenmekle birlikte VUK'un 281. maddesine göre reeskonta tabi tutulmak suretiyle tasarruf değerleriyle değerlenmeleri de (borç senetlerini de aynı işleme tabi tutmak şartıyla) yasal olarak mümkündür. Senetli bir alacağın tasarruf değerini hesaplamak için nominal değerinden reeskont faiz tutarını çıkarmak gerekir. Reeskont faiz tutarının hesaplanması için ise Maliye Bakanlığı tarafından 1995 yılında yayımlanan 238 Sayılı VUK Genel Tebliği'nde öngörülen ve aşağıda gösterilen iç iskonto formülü kullanılır.

F= Reeskont faiz tutarı
A= Senedin nominal değeri
n= Reeskont faiz oranı
t= Vade

Formülde yer alan vade, senedin bilânço günü itibariyle tahsiline kadar kalan süredir. Dolayısıyla alacak senetleri için bilanço günü itibariyle söz konusu olan vade üzerinden, T.C. Merkez Bankası'nın ilan ettiği resmi iskonto haddi esas alınmak suretiyle reeskont faiz gideri hesaplanır (Uzay, 2010).

Senedin üzerinde iskonto oranı belirtilmediği için T.C. Merkez Bankası'nın resmi iskonto haddi kullanılacaktır. Resmi iskonto oranı %50 alınmıştır. Buna göre yapılacak hesaplamalar şöyle olacaktır:

F= (240.000 x 50 x70)/36.500 + (50 x 70)
F= (840.000.000)/ 36.500 + 3.500
F= 21.000 TL

Yapılacak kayıt ise şöyle olacaktır:

---------- 31 Aralık 2014----------

657 REESKONT FAİZ GİDERLERİ HESABI	21.000	
122 ALACAK SENETLERİ HESABI		21.000

Böylece 122 Alacak Senetleri Reeskontu Hesabı, bilânçoda alacak senetlerinin altında değer düzeltici bir hesap olarak yer alarak alacak senetlerinin tasarruf değeri ile gösterilmesini sağlar. Bu durum Tablo 4'te sunulan Dönem sonu Bilançosunda gösterilmiştir.

TABLO 4
31. 12. 2014 Tarihli Bilânço

Serdivan Gıda Tic. Ltd. Şti 31. 12. 2014 Tarihli Bilânçosu	
Alacak Senetleri	240. 000
Alacak Senetleri Reeskontu (-)	(21. 000)
Alacak Senetleri (net)	219. 000

Döviz cinsinden senetli alacaklar, değerleme günündeki yabancı para kurundan değerlemeye tabi tutulur. Bu değerleme sonucu ortaya çıkan kur farkı cari dönem içinde gerçekleşen satışla ilgili ise "601.10 Kur Farkı Gelirleri Hesabı" alacaklı, ***eğer gelecek döneme sarka***rsa (daha önceki dönemlerle ilgili satışlardan doğmuş ise) "646 Kambiyo Kârları Hesabı'na alınır. Eğer oluşan fark olumsuz ise, kur farkının "612.09 İhracat Kur Farkı Giderleri Hesabı'nın borcuna, önceki dönemle ilgili ise "656 Kambiyo Zararları Hesabı'na kaydedilmesi gerekir (Gürsoy,2015,ss. 38).

Örnek 3: Serdivan Gıda San. Ltd. Şti' nin portföyünde 31.12.2014 itibariyle vadesine 70 gün kalmış, 75.000 $ nominal değerli alacak senedi vardır. Senedin üzerinde faiz haddi belirtilmemiştir. Değerleme günü itibariyle LIBOR* % 6, Maliye Bakanlığı tarafından belirlenen kur ise 1 $ = 2,2 TL'dir.

** "V. U. K. 280. (değişik 4369-22. 07. 1998) maddesi hükmü yabancı para ile olan senetli ve senetsiz alacaklar ve borçlar için de geçerlidir. Bunlardan vadesi gelmemiş senede bağlı alacak ve borçlar, bu Kanun'un 281. ve 285. maddeleri uyarınca değerleme günü kıymetine irca edilebilir. Ancak senette faiz oranının yazılı olmadığı durumlarda değerlemede, geçerli olan Londra Bankalar Arası Faiz Oranı (LIBOR) esas alınır."*

Bu bilgilere göre reeskont tutarı şöyle hesaplanacaktır:

F= (75.000 x 6 x70)/36.500 + (6 x 70)

F= (31.500.000)/36.500 + 420

F= 853 $

Amerikan doları cinsinden hesaplanmış olan reeskont faiz tutarının TL' ye çevrilmesi ge-

rekmektedir. Şöyle ki;
F= 853 $ x 2,2 TL= 1.876,6 TL
TMS'ye Göre Değerlemede ise; "121 Alacak Senetleri Hesabı'na ***yönelik değerleme işlemleri,*** "120 Alıcılar Hesabı'na ***yönelik olarak yapılan açıklamalarda olduğu gibi, TMS 18 Hâsılat Standardı ve TMS 39 Finansal Araçlar Standardı dikkate alınarak yapılmaktadır. Dolayısıyla Alacak Senetleri raporlama gününde itfa edilmiş maliyet değeri üzerinden değerlenir.*** Söz konusu değerleme işlemlerine yönelik olarak yapılacak işlemler Alıcılar Hesabında anlatılanlarla aynıdır.
Yine Reeskont bilindiği üzere dönem sonu itibariyle vadesi henüz gelmemiş bulunan senetli alacakların ve senetli borçların üzerinde yazılı değerin Gerçek Değere Dönüştürülmesi işlemidir. TMS'nin bize söylediği, bizim yukarıda yaptığımız işlemler de budur.
Örnek 4: İzmit Gıda Tic. Ltd. Şti. 01.12. 2015 tarihinde peşin fiyatı 30. 000 TL olan ticari malı 3 ay vadeli olarak 33. 000 TL fiyatla satmıştır (KDV ihmal edilmiştir).
Bu işlem, gerçekleştiği tarihte (veya izleyen on gün içinde) şöyle kaydedilir: Satış tutarı peşin değeri üzerinden "601 Yurtdışı Satışlar" hesabına, vadeli değeri üzerinden de "120 Alıcılar" hesabına kaydedilir. Vadeli satıştan kaynaklanan vade farkı ise "Ertelenmiş Vade Farkı Gelirleri Hesabı'na kaydedilir. Bu bilgilere göre yapılacak kayıt şöyle olacaktır:

----------01 Aralık 2015----------

120 ALICILAR HESABI	33. 000	
601 YURTDIŞI SATIŞLAR		30. 000
ERTELENMİŞ VADE FARKI GELİRLERİ		3. 000

Dönem sonunda, yani 31. 12. 2015 de "Ertelenmiş Vade Farkı Gelirleri" hesabında bulunan 3.000 TL'nin ilgili döneme ait olan kısmının EFY'ye göre hesaplanarak 2015 dönem gelirine kaydedilmesi gerekir.
33. 000= 30. 000 x
İ= - 1
İ= (1. 10) -1
İ= 472
EFO bulunduktan sonra, vade sonundaki (31.12 tarihinden itibaren 60 gün sonraki) değeri 33.000 TL olan alacağın, değerlemenin yapıldığı 31.12.2015 tarihindeki değeri şöyle hesaplanır:
Alacağın Bugünkü Değeri = Alacağın Gelecekteki Değeri (1 +İ)
Alacağın Bugünkü Değeri =
Alacağın Bugünkü Değeri = = 30. 956
Vade sonundaki değeri 33.000 olan alacağın 31.12.2015 tarihine indirgenmiş değeri 30.956 TL'dir. Böylece, vadeli satıştan doğan ve "Ertelenmiş Vade Farkı Gelirleri" hesabına kaydedilen 3.000 TL'nin satışın yapıldığı günden yılsonuna kadar geçen 30 günlük döneme isabet eden kısmı 472 TL'dir. 472 TL, cari yılın gelirlerine eklenerek bilanço ve gelir tablosunda yer alması sağlanır. Şöyle ki;

---------- 31 Aralık 2015----------

125 ERTELENMİŞ VADE FARKI GELİRLERİ	472	
642 FAİZ GELİRLERİ		472

Bu işlemlerin sonucunda, söz konusu hesapların 31.12.2015 tarihli Bilançodaki görünümü Tablo 5'daki gibi, Gelir Tablosu ise Tablo 6'deki gibi olacaktır.

TABLO 5
31. 12. 2015 Tarihli Bilanço

İzmit Gıda Tic. Ltd. Şti 31.12.2015 Tarihli Bilançosu	
ALICILAR	33.000
ERTELENMİŞ VADE FARKI GELİRLERİ (-)	(2.044)
ALICILAR **(NET)**	30.956

TABLO 6
31. 12. 2015 Tarihli Gelir Tablosu

İzmit Gıda Tic. Ltd. Şti 31. 12. 2015 Tarihli Gelir Tablosu	
SATIŞLAR	30.000
FAİZ GELİRİ	472

4.Sonuç

Doğal kaynakların yeryüzüne dağılımın ihtiyaca göre olmaması, ülkelerin coğrafyaları arasındaki farklılıklar, iklim koşulları gibi birçok neden ülkeleri üretime yönlendirmiştir. Dünya üzerinde üretim faaliyetlerinin dengesiz dağılımı ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak üretim maliyetlerinin farklılıklar göstermesi ülkelerin üretim maliyetlerini minimize ederek birbirleri ile ticaret yapmalarına sebep olmuştur.

Bir taraftan sosyal ve ekonomik ihtiyaçları giderme arzusu bir taraftan kalkınma ve büyüme ihtiyaçları ülkeleri dış pazara yönlendirmiştir. Yine ülkelerin belirli ekonomik ve siyasi politikaları çerçevesinde ekonomik güç kazanma arzuları, onların dış ticaret politikalarını araç olarak kullanmalarına neden olmuştur.

Dış ticaretin bu kadar önem arz etmesi, ülkelerin dış ticaret yaparken daha dikkatli hareket etmelerine sebep olmuştur. İç ticarette bile ciddi sıkıntılar yaşanırken dış ticarette yaşanmaması imkânsızdır. Hem var olan bu problemleri çözmek hem de dış ticareti belirli kurallar çerçevesinde yapma isteği tüm dünya ülkelerinin kabul edeceği kurallar koymayı zorunlu hale getirmiştir.

Zira uluslararası şirketler dış ticaret yaparken ticaret yapmayı düşündüğü ülkedeki muha-

sebe sisteminin kendisine uygun olup olmadığını araştırmakta ve finansal tabloların gerçek durumu yansıtıp yansıtmadığından emin olmak istemektedirler. Her ülkenin kendi belirlediği muhasebe kuralları ve ilkelerine göre muhasebeleştirme yapması varsayımı altında bu güveni sağlamak çok zor olacaktır. Bu farklılıkları ortadan kaldırmak ve hem uluslararası şirketleri hem de bu şirketlerle ticaret yapan uluslararası olmayan şirketlerin aynı verilerden aynı sonuçları çıkarabilmelerini sağlamak için tüm dünyanın kabul ettiği muhasebe standart seti oluşturmak kaçınılmaz bir hale gelmiştir.

Muhasebe standartları, hem muhasebe hem de finansal raporlama uygulamalarına yön veren en önemli unsurlardan biridir. Standartların uygulanmasında iyi bir muhasebe sisteminin kurulması ve standartların bir bütün olarak ele alınması gerekir. Diğer bir ifadeyle, standartları uygulayacak olanların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerini ve muhasebenin temel kavramlarını iyi bilmeleri ve standartların birbiriyle ilişkilerini göz önünde bulundurmaları önemlidir. Finansal raporlama açısından doğru, güvenilir ve gerçekçi bilgiye ulaşmak için bunlar şarttır. Dış ticaret işlemelerinde en yoğun kullanılmakta olan TMS-2 Stoklar standardına kullanılan maliye politikaları ve kullanılan maliyet hesaplama yöntemleri doğru finansal raporlama adına büyük öneme sahiptir.

Çalışmada yer verilen örnek uygulama ışığında varılan sonuçlar şunlardır:

TMS 2: Stoklar Standardı; stok alımında maruz kalınan vade farkları, peşinat iskontoları, stok maliyetlerinin tespiti ve stok değerlemesi konularında VUK'na göre önemli değişiklikler içermekle birlikte, dış ticaret işlemleri açısından TMS ile VUK arasında önemli farklılıkların olmadığı görülmüştür.

TMS 2'nin dış ticaret işlemleri açısından getirdiği yenilik, ithalat durumunda oluşan kur farkı giderlerinin VUK'tan farklı olarak 6 nolu hesaplarda gösterilmesidir. Oysaki mal alımıyla ilgili kur farkı giderleri VUK hükümleri gereğince "159 Verilen Sipariş Avansları Hesabı'nda izlenmektedir.

Alımla ilgili kur farkı giderlerinin TMS'ye göre "159 Verilen Sipariş Avansları Hesabı" yerine 6 nolu hesaplarda gösterilmesi, malın finansal tablolarda kur farkından arındırılmış değeriyle yani gerçek değeriyle gösterimini sağladığı için daha gerçekçi bir gösterim olanağı sunmaktadır.

TMS ile VUK'un mal alımıyla ilgili kur farkları konusundaki söz konusu farklı yaklaşımları kurumlar vergisi açısından herhangi bir farklılık doğurmamaktadır. (İthal edilen mal ham madde ise depoya 159 nolu hesaptan 150 ilk madde malzeme hesabına aktarılır. Mal üretilip satıldığında 152 mamuller hesabı 620 satılan mamul maliyeti hesabına aktarılır. İthal edilen mal ticari mal ise depoya veya mağazımıza geldiğinde 159 nolu hesabın bakiyesi "153 ticari mallar hesabına aktarılır. Satıldığında da 153 nolu hesabın bakiyesi "621 satılan ticari mal maliyeti hesabına aktarılır). Zira VUK gereğince de 159 Verilen Sipariş Avansları Hesabında izlenen kur farkları nihayetinde 6 nolu hesaplara aktarılacağından yine vergi hesaplamasında dikkate alınacaktır.

TMS 2 Stoklar Standardı ile VUK'un yılsonu değerlemelerinde farklılıklar gözükmektedir. TMS 2 Stoklar Standardına göre maliyet ve net gerçekleşebilir değerinden düşük olanıyla değerlenir. Buradaki net gerçekleşebilir değer, söz konusu stok kaleminin tahmini satış fiyatından, tahmini tamamlama ve satışı gerçekleştirmek için gerekli satış giderlerinin düşülmesiyle elde edilen tutardır. Yapılan hesaplamada stok kaleminin net gerçekleşebilir

değeri, maliyet bedelinin altında ise ihtiyatlılık kavramına göre karşılık ayrılır. Fakat net gerçekleşebilir değer maliyet bedelinden daha yüksek ise herhangi bir işlem yapmaya gerek yoktur, stoklar maliyet bedeliyle kayıtlarda gösterilir.

TMS 18: Hasılat Standardına göre hasılatın gerçekleşme tarihi olarak dikkate alınacak tarihin tespiti için belirlemiş olduğu kriterler, VUK'na göre hasılatın gerçekleşme tarihi olarak dikkate alınacak kriterden farklı olmakla birlikte, hasılatın muhasebeleştirilmesi ve raporlanması açısından TMS ile VUK arasında bir farklılık söz konusu değildir.

Sonuç olarak TMS ve VUK arasındaki farklılık yalnızca hasılatın gerçekleşme tarihinin tespiti noktasında ortaya çıkmakta, bu durum da hasılatın raporlanma zamanında farklılığa yol açmaktadır.

TMS 18 Hasılat Standardına göre elde edilen hasılatta faiz geliri ***söz konusu ise bunun muhasebe kaydında*** "601 Yurt Dışı Satış Hesabı'na yazılmaması gerektiği, vade farkı gelirleri olarak yevmiyede ayrı olarak gösterilmesi belirtilmektedir. VUK' da ise vade farkı gelirleri 601 Yurt Dışı Satış Hesabının içine yazılabilmektedir. Her iki durumda da yılsonunda 6 nolu gelir hesaplarına aktarım yapılacağından gelirde bir farklılık oluşmayacak ancak TMS'nin istediği üçüncü kişilere bilgi aktarımında daha doğru gösterim sağlanacaktır.

Kaynakça

AKDOĞAN, N. (2007). "Türkiye Muhasebe/Finansal Raporlama Standartlarının Uygulanma Süreci: Sorunlar, Çözüm Önerileri", Ankara: Mali Çözüm Dergisi, S.80.

AKDOĞAN, N. ve SEVİLENGÜL, O.(2007). ''Türkiye Muhasebe Standartlarına Uyum İçin Tekdüzen Hesap Planında Yapılması Gereken Değişiklikler'' ,Ankara: Mali Çözüm Dergisi, S.84

AKSOY, T. (2005). "Finansal Muhasebe ve Raporlama Standartlarında Uyumlaştırma ve UMS/UFRS Bazında Küresel Muhasebe Standartları Setine Yöneliş Eğilimi", Ankara: Mali Çözüm Dergisi, S.71

ATAMAN, Ü. VE SÜMER, H. (2006). ''*Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebesi"* ***İstanbul****:* Türkmen Yayınları.

BAYAZITLI, E. (2010). ''Muhasebe Değerleme' 'Ed., Seval Selimoğlu, Ergün Kaya, Envanter ve Bilançonun içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

CERAN, Y. ve ORTAKARPUZ, M. (2014). ''İhracat Hasılatının Vergi Uygulamaları ve Türkiye Muhasebe Standartları'' Trabzon: KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:11.

ÇANKAYA, F ve HATİPOĞLU, O (2011). '' Türkiye'de Uluslararası Muhasebe Standartları'nın Uygulanabilirliğini Etkileyen Faktörlerin Meslek Mensuplarınca Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma'' International Journal of Economic and Administrative Studies, S.7

GÖKGÖZ, A. ve ŞEKER, A. (2014). ''*Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebesi"* ,Bursa: Dora Yayınları.

GÜRSOY, Y. (2012). ''*Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebesi"* Bursa: Ekin Yayınları.

GÜRSOY, Y. (2015). ''*Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebesi"* Bursa: Ekin Yayınları.

SAATÇİOĞLU, C. (2001). *"Dış Ticaretin Önündeki Engeller ve Çevresel Kriterlerle Dış Ticaretin İlişkisi"* ***İstanbul: Dış Ticaret Dergisi.***

TMS 18 (2015). ''*Hasılat"* Ankara: Kamu Gözetim Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu

TMS 2 (2015). ''*Stoklar "* Ankara*:* Kamu Gözetim Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu,

TOROSLU, M. V. (2013). ''*Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebesi"* Seçkin, Ankara

UZAY, Ş. , (2010). ''*Dönen Varlıkların Envanter İşlemleri-2 (Stoklar ve Diğer Dönen Varlıklar)",* Ed. , Seval Selimoğlu, Ergün Kaya, Envanter ve Bilançonun içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları,

VARICI, İ. (2009). *"UFRS'ye Uyum Aşamasında Etkili Olan Faktörlerin İncelenmesi: Avrupa ve Amerika Kıtası Ülkeleri Üzerinde Bir Araştırma"*. ***İstanbul:*** Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi.

YOKSULLUK GÖSTERGESİ OLARAK HOŞNUTSUZLUK ENDEKSİ, TÜRKİYE İÇİN BİR DENEME

Süleyman Emre ÖZCAN[1]

Öz

Yoksulluk ve beraberinde getirdiği sorunlar tarih boyunca her ekonominin önündeki en büyük sorunlardan olmuştur. Siyasi iktidarlar yoksulluğun azaldığını ve ekonomik refahın arttığını iddia ederken, muhalefetler ise tam aksini iddia etmektedirler. Acaba kim haklı? Bu soruya yanıt vermek için birçok teori ve ölçüm yöntemi sıralanabilir. Ama önemli olan iktisat eğitimi almamış halkın, bunu bir sürü teori ve model içinde boğulmadan oldukça basit bir şekilde hesaplayabilmesidir. Çalışmada bu fikirden yola çıkılarak, herkesin kolayca ulaşabileceği ve basitçe hesaplayabileceği bir endeks olan "hoşnutsuzluk endeksi" ayrıca "bir yoksulluk göstergesi olarak kullanılabilir mi?" sorusuna cevap aranmaktadır. Cevap için Türkiye ve AB ülkelerinin 2003 – 2013 dönemi verileri ile Panel Eşbütünleşme testleri yürütülmüş ve Okun'un hoşnutsuzluk endeksinin, basit bir şekilde yoksulluğun ölçümünde kullanılabileceği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Okun Endeksi, Barro Endeksi, Hoşnutsuzluk Endeksi, Panel Eşbütünleşme.

MISERY INDEX AS A POVERTY INDICATOR, AN ESSAY FOR TURKEY

Abstract

Poverty and the problems accompanied by it have become one of the greatest issues by which every economy confronted throughout history. The political power asserts that poverty decreases and economic welfare increases, whereas the opposition has been claiming completely opposite of it. Then, who is right? In order to answer this question, lots of theories and measurement methods can be sorted. However, the important thing is that people who do not take any economics education can calculate it quite simply without drowning in lots of theories and models. In this study based on the idea, answer for the question- can the misery index which everybody can reach easily and calculate simply be used as a poverty indicator as well?- is sought. For the answer, panel cointegration tests have been conducted with data of Turkey and EU countries for the period 2003-2013 and it is concluded that Okun's Misery Index can be used simply in measurement of poverty.

Keywords: Poverty, Okun Index, Barro Index, Misery Index, Panel Cointegration.

Jel Classification: E21, I31, I32,

1 Yrd.Doç.Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, semre.ozcan@dpu.edu.tr

Makale Gönderim Tarihi: 01.12.2015 Makale Kabul Tarihi: 15.03.2016

Giriş

Yoksulluk, insanlık tarihi kadar eski bir olgu olsa da, bu eski soruna yönelik çalışmaların geçmişi çok da eski bir tarihe gitmemektedir. İnsan hakları kavramının ortaya atılarak genel kabul görmesine kadar geçen sürede, yoksulluğun ortadan kaldırılması için hemen hemen hiçbir şey yapılmamıştır. Getirdikleri kutsal kitaplar ile tanrının kelamlarını ileten peygamberler; yüzyıllar boyunca bu minval üzerine çığlıklar atsa da, savaşlar, krizler, iklim şartları, tabana yansımayan demokrasi ve kanunlar, hatalı hükümet politikaları, eğitimsizlik, enflasyon, işsizlik vs. gibi sebepler, yoksulluğun varlığına her zaman mazeret olmuştur.

Bu çalışmada; yoksulluğun ölçülmesindeki karmaşık yöntemlerden ziyade, bireylerin kendilerinin basit bir şekilde izleyebileceği birkaç değişken ile yoksulluğun boyutlarındaki gelişimi görmelerinin mümkün olup olmadığı araştırılmaktadır. Bunun için, ilk olarak Arthur Okun tarafından geliştirilmiş ve sonrasında Robert Barro tarafından elden geçirilmiş, basitçe enflasyon ve işsizliğin toplamından oluşan, "Hoşnutsuzluk Endeksi" kullanılmıştır. Çalışmada, ilk olarak yoksulluk kavramı tanımlanarak ölçüm yöntemleri hakkında kısa bilgiler verilecektir. Hoşnutsuzluk endeksi ve hesaplanmasına ilişkin kısa açıklamalar sonrasında Türkiye ve Avrupa'daki yoksulluğun boyutlarına kısaca değinilecektir. İzleyen bölümde uygulanacak analiz yöntemleri hakkında gerekli olan teorik bilgiler sunulacaktır.

1. Yoksulluk Kavramı

Yoksulluk kavramı, karmaşık ve çok boyutlu bir kavramdır. Farklı sosyal grupları için (kadınlar, engelliler, yaşlılar, çocuklar vs.) farklı yoksulluk dinamikleri söz konusudur. Çok boyutlu bir kavram olması yüzünden tanımlanması kolay olmadığı gibi, üzerinde kesin uzlaşılmış bir tanımı da bulunmamaktadır (Drewnowski, 1977, p.183). Diğer yandan yoksulluk, mekânlara ve dönemlere bağlı olarak da değişebilen bir kavramdır.

Booth'un, 1887'de Doğu Londra'daki ufuk açıcı çalışmalarından sonra (Laderchi et all 2003, p.7) bilimsel olarak ilk yoksulluk tanımlaması, sosyolog ve fabrikatör Seebohm Rowntree'nin 1901 yılında yayınlanan ilk kitabı, "Yoksulluk, Kasaba Yaşamı Üzerine bir Çalışma" adlı eserinde yapılmaktadır. Rowntree yoksulluğu; toplam kazançların, biyolojik varlığın devamı için gerekli olan yiyecek, giyim vb. asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçları karşılamaya yetmemesi olarak tanımlamıştır (Field, 1983, p.51).

19. yy sonlarında İngiltere'de yapılan çalışmalarda yoksulluk, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde kaynaklara sahip olamaması durumu olarak ifade edilmiştir (Kumar ve Diğerleri, 1996, p.55)

Kumar ve Diğerlerinin (1996) çalışmasında yoksulluk kavramı, parasal olarak değerlendirilmekte ve kişi veya hanelerin gelir veya tüketim harcamalarına dayanarak yoksulluğu ölçmektedir. Ancak "temel ihtiyaçlar yaklaşımı" olarak adlandırılan sonraki çalışmalar, yaşamın sürdürülebilmesi için gerekli gıda harcamalarının yanı sıra, temel eğitim ve sağlık hizmetlerine erişebilme, giyim ve barınma gibi ihtiyaçları da yoksulluk kavramının içine almıştır.

Literatürdeki en kapsamlı tanımlamayı; yoksulluk düşüncesinde ihmal edilemeyecek mutlak bir öz bulunduğunu savunan ve bir yerde açlık ve açlık kaynaklı ölümler varsa, orada mutlaka yoksulluk vardır görüşüne sahip, Amartya Sen yapmıştır (Metin, 2013, ss.26-27). Sen'in çalışmasında, "yapılabilirlik", bir kişinin alternatif işlev bileşimlerini gerçekleştir-

mesi için gerekli olan temel özgürlüktür (Sen, 2004, ss.107 -109). İşlevselliklerin kapsamı, iyi beslenme, önlenebilir hastalıklar nedeniyle ölmeme, okuryazar olma gibi temel işlevlerden, özsaygı, toplum hayatında yer alma gibi sofistikte başarılara kadar uzanır (Kirmanoğlu, 2005, s.26). Yapabilirlik, açlık, sağlıksız olma, cahillik ve kötü barınma koşulları gibi, her insanın mutlak olarak kaçınmak isteyeceği durumlardan kaçınabilme yeteneğidir ve her birey için farklıdır. Yoksulluk ise "yapabilirlik" yeteneğinden yoksun olmaktır.

Yapabilirlik yaklaşımı, eşit hakların eşit yapabilirlikler anlamına gelmediğini de göstermektedir. Dezavantajlı gruplara eşit fırsatlar vermek, onların eşit haklara sahip oldukları anlamına gelmemektedir. İnsanların farklı oldukları düşüncesinden yola çıkarak, eşitlikler de farklı düşünülmelidir. Bu düşünceden hareketle özgürlükler, yapabilirlikler ve işlevsellikler noktasına getirilmiştir. Sen'e göre yapabilirlik, gelir ya da tüketime değil, insanların ne olmaya ya da ne yapmaya muktedir oldukları üzerinde olmalıdır (Topgül, 2013, s.284).

Sen'in yoksulluğu sadece gelir temelli olan tanımlamalardan çıkarıp, çok boyutlu bir kavram haline getirmesi sonrasında, yeni yoksulluk tanımlamaları yapılmıştır. İlk tanımlama, 1997 yılında Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporundaki "insani yoksulluk" tanımlamasıdır. Rapora göre insani yoksulluk, insanların kabul edilebilir yaşam koşullarında özgür, haysiyetli, kendine ve başkalarına saygılı, uzun ve sağlıklı bir hayat sürdürebilmeleri için gerekli fırsat ve seçeneklerden mahrum olmasıdır (UNDP, 1997, p.15).

2001 yılında OECD; Yoksulluktan Kurtulma adlı çalışmasında, yeterli bir yoksulluk kavramının cinsiyete bakılmaksızın, bireylerin yoksun ve kapasitesiz olduğu her bir alanı dikkate alması gerektiğini ifade etmektedir (OECD, 2001 p.38). Amartya Sen'in yapılabilirlik ilkesini temel alan bu alanlar, beş madde ile açıklanmaktadır. İnsani kabiliyetler; sağlık, eğitim ve beslenme, sosyo-kültürel kabiliyetler, statü ve itibar, ekonomik kabiliyetler, tüketme, gelir ve varlık elde etme olarak ifade edilmektedir. Politik kabiliyetler; haklar, söz hakkı ve ifade özgürlüğü ve koruyucu kabiliyetler ise iktisadi ve dışsal şoklara karşı koyabilme ve güvenlik ilkelerini kapsamaktadır (OECD, 2001, p.39).

2004 yılında Avrupa Komisyonu Sosyal İçerme Ortak Raporuna göre yoksullar; gelir ve kaynakları, yaşadığı toplumda kabul edilebilir bir yaşam standardına erişmeyi sağlayamayan bireyler olarak ifade edilmektedir. Bu bireyler yoksullukları yüzünden, işsizlik, düşük gelir, kötü barınma, yetersiz sağlık, eğitim, kültür, spor ve dinlenme engelleri gibi çok yönlü dezavantajlara sahiptirler. Yoksul olan bireyler, diğer insanlar için standart olan ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlere katılamamaktadırlar ve temel hakları kısıtlıdır (European Comission, 2004, p.8).

Yoksulluk kavramının tanımlanmasına ilişkin daha birçok farklı çalışma ve analiz sıralamak mümkündür. Ancak tüm bu çalışma ve analizler, yoksulluğu bütün boyutlarıyla ele almadıkları zaman yetersiz olacaklardır. Çünkü yoksulluk, çok boyutlu bir kavramdır. Yoksulluğun gelire bağlı yönleri olduğu gibi, insanın psikolojik ve sosyal durumuna, bulunulan coğrafyaya ve yaşanılan döneme doğrudan bağlı olduğu yönleri de mevcuttur. Ancak yine de gelir düzeyi ve tüketim harcamaları, yoksulluk kavramını tanımlamada ve ölçmede en çok kullanılan göstergelerdir. Çünkü hem ölçülmeleri kolaydır, hem de yoksulluğun ölçülemeyen boyutlarını aydınlatabilmek için ilişki kurması kolay göstergelerdir.

Yoksulluğun nerede ve ne zaman ortaya çıktığını belirlemeden, ölçmeye ve ortadan kaldırmaya çalışmadan önce, yoksulluğun ne olduğunu ortaya koymak gerekir. Yoksulluğun

tanımı, yoksulluğun düzeyi ve profili, profilin zaman içindeki değişimi, yoksulluk ile mücadele politikalarının oluşturulabilmesi ve politikalarda başarılı olunabilmesi için ayrıntılı olarak bilinmek zorundadır (Şenses, 2003, s.61).

2. Yoksulluğun Ölçülmesi

Yoksulluğun ölçülebilmesi için geliştirilmiş olan yöntemler, tıpkı tanımlanmasının geçirmiş olduğu gibi bir gelişim süreci izlemiştir. Gelir temelli yoksulluk tanımlarından, birçok kıstası içine alan çok boyutlu yoksulluk kavramlarına geçişte olduğu gibi, ölçüm yöntemleri de gelir temelli ölçümlerden çok boyutlu ölçümlere doğru evrimleşmiştir. Yoksulluğun ölçülmesini, gelir yoksulluğunun ölçülmesi ve insani yoksulluğun ölçülmesi olarak ikiye ayırmak mümkündür.

Gelir yoksulluğunu; mutlak, göreli ve öznel yoksulluk olarak alt başlıklara ayırmak mümkündür. İnsani yoksulluk kavramı ise, Sen'in yaklaşımı, Dünya Bankasının yaklaşımı, UNDP yaklaşımı ve Avrupa Birliğinin yaklaşımı olarak ayrı ayrı incelemek mümkündür. Ancak çalışmada, gelir temelli yoksulluk kavramı kullanılacağı için, insani yoksulluk kavramının ölçüm yöntemlerine değinilmeyecektir. Gelir temelli yaklaşım dışındaki yöntemler, anketlere ve kişisel görüşlere dayalı olarak yapıldıkları için objektif bilgiler sunmaktan da uzaktırlar.

Yoksulluğun mutlak ve göreli olarak ayrılmasının en önemli nedenlerinden biri, içinde barındırdığı siyasi işaretlerdir. Mutlak yoksulluk modeli sağ kanat siyasi tutumla, göreli yoksulluk ise sol kanat siyasi tutumla ilişkilendirilmektedir (Metin, 2013, s.20).

Mutlak yoksulluk, Seebohm Rowntree'nin yapmış olduğu tanım gibi, asgari geçim düşüncesine dayanan bir tanımdır. Mutlak yoksulluk; hane haklı ya da bireylerin, biyolojik yaşantılarını devam ettirebilmeleri için ihtiyaç duydukları yiyecek, barınak ve minimum sağlık hizmetleri gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli asgari gelir – harcama düzeyini ifade eder (Aksan, 2012, s.12). Mutlak yoksulluk, bireyin başına günlük alınması gereken kalori miktarını (asgari 2400 kalori) sağlayacak temel gıdaları alabilmesi için gerekli tüketim harcamasına göre hesaplanmaktadır. Geliri, hayatta kalabilmesi için gereken kaloriyi almaya yetmeyen kişiler mutlak yoksul olarak adlandırılır (Şenses, 2002, s.63). Dünya bankası, uluslararası karşılaştırmalar için mutlak yoksulluk sınırını, kişi başına günlük olarak, gelişmemiş ülkeler için,1,25 $, gelişmekte olan ülkeler için 2 $ ve gelişmiş ülkeler için ise 4 $ olarak belirlemiştir.

Göreli yoksullar, Adam Smith'e göre, temel ihtiyaçlarını mutlak olarak karşılayabilen, ancak kaynaklarının yetersizliği yüzünden toplumun refah düzeyi altında kalarak, sosyal açıdan topluma katılımları engellenmiş olan yoksullardır. Göreli yoksulluk tanımlamasında, ya nüfusun düşük gelirli bir oranı yoksul olarak alınarak, ya da ortalama gelir düzeyinde bir sınır saptanarak, bu sınır altında kalanlar yoksul olarak nitelendirilmektedir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011, s.63). Göreli yoksulluk, bireyin insanca bir yaşam sürdürebilmesi için yaşadığı çevredeki temel sosyal, kültürel ve altyapısal ihtiyaçlarını karşılayamamasını ifade eder (Sallan, 2002, s.109).

Öznel yoksulluk, bir kimsenin ihtiyaçlarını yeteri kadar karşılayıp karşılayamadığına ilişkin sahip olduğu düşünceye göre yoksul olduğu veya olmadığına ilişkin fikridir (Kaya, 2009, s.13). Öznel yoksulluğu belirleyebilmek için anketler yapılır. Anketlerde, bireylere yoksul

olmamak, iyi bir gelir sahibi olmak gibi bazı hedeflere ulaşabilmek için yeterli olarak gördükleri gelir düzeyi sorularak, öznel bir yoksulluk çizgisi belirlenir. İzlenen yönteme Leyden yaklaşımı denir (TÜSİAD, 200, s.98).

Mutlak yoksulluğun belirlenmesinde uzmanlar, bireyin hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olan minimum düzeydeki bir mal grubunu belirler. Bireyin bu mal grubunu satın alabilmesi için gerekli olan miktar ise mutlak yoksulluk sınırı olarak ifade edilir. Göreli yoksullukta, toplumun ortalama gelirinin belirli bir yüzdesi alınarak yoksulluk sınırı belirlenir. Öznel yoksullukta ise anketler yardımıyla kişilerin yoksulluk sınırını kendilerinin belirlenmesi sağlanır. Mutlak yoksulluk, farklı zaman ve gruplar itibariyle karşılaştırma yapmaya imkân sağlaması bakımından önemlidir. Göreli yoksulluk, basit ve şeffaflığı ile avantaj sağlasa da sadece belirli bir zaman dilimindeki analizler için uygun değildir. Öznel yoksulluk ise bireylerin beyanlarına dayalı olduğundan dezavantajlıdır ve aynı refah seviyesindeki kişilerin bir kısmını zengin, bir kısmını yoksul olarak gösterebilir (Metin, 2013, ss.36-37).

Gelir temelli yoksulluğu ölçmek için kullanılan yöntemleri; Kafa Sayısı Endeksi (Kafa Sayım Oranı), Yoksulluk Açığı Endeksi (Oranı), Sen Endeksi, Foster-Greer-Thorbecke Endeksi ve Leyden Endeksi olarak sıralamak mümkündür.

En yaygın olarak kullanılan yöntem, kafa sayısı endeksi (kafa sayım oranıdır). Oran, yoksulluk çizgisi altında kalan kişi sayısının toplam nüfusa oranını gösterir.

Kafa sayısı endeksi, kişilerin ne kadar yoksul olduğuna ilişkin bilgi vermemektedir. Endeks belirli bir nüfus içindeki yoksulların oranına işaret ederek önemli bilgiler vermekteyse de yoksulluğun derinliği ve dağılımı gibi çok önemli alanları ihmal etmektedir (Foster, 1998, p.336). Kafa sayısı endeksi sadece yoksulluk karşıtı politikaların sonucunu yansıtmaktadır. Sadece oranın azaltılmasına yönelik olan politikalara duyarlıdır (Metin, 2013, s.42).

Yoksulluk açığı endeksi (oranı), kafa sayısı endeksine yönelik eleştirilerden yola çıkılarak geliştirilmiştir. Yoksulluğun derinliğini ölçebilmeyi ve yoksulluk oranının, yoksulluk çizgisine olan duyarlılığını azaltabilmeyi amaçlamaktadır. Yoksulluk açığı oranı, yoksul hane halklarının gelirlerinin veya tüketimlerinin yoksulluk sınırına uzaklıklarının ortalamasının, yoksulluk sınırına oranını gösterir (Demirtürk ve Diğerleri, 2011, s.41).

Buradan N, toplam nüfusu, q, yoksulluk sınırı altında yaşayan toplam nüfusu, z, yoksulluk sınırını, y_j ise her bir j yoksul kişisinin gelirini göstermektedir.

Yoksul bir kişinin yoksulluğunun derinliği, yoksulluk sınırı (z) ile kişinin geliri (y_j) arasındaki açığın ($z - y_j$) büyüklüğü ile ölçülebilir. Başka bir deyişle; yoksulların, yoksulluk sınırının üzerine çıkabilmeleri için gerekli olan ortalama gelir düzeyini belirleyen ya da yoksulluk sınırına göre yoksulun ortalama gelirindeki azlığı gösteren bir derinlik ölçüsü kullanılmalıdır. Endeks, yoksullukla ilgili önemli bilgiler vermekle birlikte, gelirin yoksullar arasında nasıl dağıldığını konusuna duyarsızdır (Aktan ve Vural, 2002, s.28).

Sen endeksi, kafa sayısı endeksi, yoksulluk açığı oranı ve Gini katsayısının birleştirilmesiyle oluşur ve yoksulların sayısını, yoksulluğun boyutunu ve yoksullar arasındaki gelir dağılımı farklılıklarını dikkate alır. Sen, çalışmasında yoksulluk ölçümü ile ilgili iki sorunla karşılaştığını ifade etmektedir. İlki, toplam nüfus içindeki yoksulu tanımlamak, ikincisi ise yoksullar hakkındaki mevcut bilgiler ile yoksulluk endeksi oluşturmaktır (Erdoğan, 2002, s.10). H, kafa sayısı endeksini, I, yoksulluk açığı endeksini, Gp yoksullar arasındaki gelir

dağılımını gösteren Gini katsayısnı ve q ise yoksulluk sınırı altındaki kişilerin sayısını göstermek üzere, Sen'in endeksi şu şekilde hesaplanır (Metin, 2013, s.44):
Endeks, sadece yoksulların durumuna odaklanmaktadır. Herhangi bir yoksulun gelirinde bir azalma ortaya çıktığında, endeksin değeri artar. Diğer taraftan zengin bir kişiden yoksul kişilere doğru gelir transferi olursa, endeksin değerinde bir azalma ortaya çıkar (Aktan ve Vural, 2002, s.29).
Diğer gelir temelli endeks, 1981 yılında geliştirilen Foster – Greer – Thorbecke (FGT) endeksidir. Endeks, herhangi bir kişinin yoksulluk açığının ölçümünün, yalnızca yoksulluk sınırına ve o kişinin gelirine bağlı olması gerektiğini öne sürmektedir (Metin, 2003, s.45). Yoksullar arası farklı alt gruplar arasındaki yoksulluk düzeylerini ortaya koyabilen endeks hesaplanırken; yoksul kitle farklı etnik, sosyoekonomik veya bölgesel gruplara ayrılır ve bunlara ait yoksulluk oranları ayrı ayrı hesaplanır. Toplam yoksulluk oranı ise alt grupların yoksulluk düzeylerinin ağırlıklı ortalaması ile bulunur. Endeksin hesaplanmasında, yoksulluk sınırından olan uzaklığa göre ağırlık kullanıldığı için, yoksulluğun yoğunluğu da dikkate alınmış olur (Demirtürk ve Diğerleri, 2011, s.42).
Endeks hesaplanırken; n toplam hane halkı sayısını, q yoksul hane halkı sayısını, z hane halkı için yoksulluk sınırını, y hane halkı gelirini ve α ise yoksulluk parametresini göstermektedir.
İncelenecek olan son endeks Leyden Endeksidir (Leyden Yoksulluk Sınırı). Endeks, Goedhart, Halberstadt, Kapteyn ve Van Praag (1977) tarafından geliştirilmiştir. Yoksulluk sınırının belirlenmesi, kişilerin karalarına bırakılır. Yoksulluk sınırı, bireylerin kendilerini yoksul olarak hissettikleri nokta olarak belirlenir. Bireylere, ne kadar gelir elde ettiklerinde geçinme düzeylerinin; çok kötü, kötü, yetersiz, yeterli, iyi, çok iyi olacağı sorulmakta ve bireyler kendi yaşam düzeylerine göre bu soruları cevaplamaktadırlar. Sonuçlar değerlendirilmekte ve bireylerin kendileri için belirlediği yoksulluk sınırı ortaya çıkmaktadır (Erdoğan, 2002, s.9).

3. Hoşnutsuzluk Endeksi

Hoşnutsuzluk endeksi, makroekonomik performansı ve vatandaşların yaşam memnuniyetlerini ölçmekte kullanılan en yaygın ve kolay yöntemlerden birisidir. İlk olarak Arthur Okun tarafından geliştirilen hoşnutsuzluk endeksi, işsizlik ve enflasyon oranlarının toplanmasıyla elde edilir ve her iki değişkene de eşit ağırlık verir. Endeksin yükselmesi kötü makroekonomik performansı ve artan hoşnutsuzluğu gösterir (Özcan and Açıkalın, 2015, p.160). Basitliği ve mutlak hoşnutsuzluğu ölçmesiyle, ekonomide işlerin iyiye mi, yoksa kötüye mi gittiğini gösteren Okun'un endeksi, özellikle politikacılar tarafından sık kullanılmıştır (Lovell and Tien, 2000, p.2). Diğer yandan Okun'un geliştirmiş olduğu endeks, genel refahtaki kayıpları ve objektif ekonomik keyifsizlik düzeyini belirtmesi ve ekonominin ham bir fayda fonksiyonu olması bakımından, yoksulluğun ölçümünde de kullanılabilir (Lechman, 2009, p.2).
Robert Barro (1999); Okun'un endeksini, hükümetler arasındaki makroekonomik performans karşılaştırmalarının daha iyi yapılabilmesine olanak verecek şekilde geliştirmiştir. Barro'nun endeksinde, enflasyon ve işsizlik oranlarındaki değişimlere ek olarak, uzun vadeli devlet tahvillerinin faiz oranlarındaki değişimler ve reel GSYİH büyüme oranı kulla-

nılmaktadır. Reel büyüme oranları, ekonomik refahı yansıtmaktadır. Daha yüksek büyüme ve kişi başına daha yüksek üretim, toplumun refahının daha yüksek olduğuna işaret etmektedir. Açıktır ki; enflasyon – işsizlik oranının ve tahvil faizlerinin artması ile GSYİH'nın ortalama büyüme oranının altında kalması, kötü makroekonomik performansı ve hoşnutsuzluğun arttığını göstermektedir (Özcan and Açıkalın, 2015, p.160).

Hanke (2009), Barro'nun modifikasyonlarının, endeksin ekonomideki nispi değişimleri daha doğru bir şekilde ölçmesine imkân verdiğini ifade etmektedir. Di Tella ve Diğerleri (2001), vatandaşların enflasyon ve işsizlik değişkenine önem verdiklerini ve mutluluklarının bu iki değişkenle yüksek korelasyonlu olduğunu saptamışlardır. Di Tella ve Diğerlerinin çalışmalarında, Avrupa vatandaşlarının bildirmiş oldukları yaşam memnuniyetleri ile enflasyon ve işsizlik düzeyleri arasında ters bir ilişki olduğu ortaya konmuştur. Lovell ve Tien (2000), ekonomik hoşnutsuzluğun pratik ölçümü olan Okun'un hoşnutsuzluk endeksinin geçerliliğini, Michigan Tüketici Duyarlılığı Endeksi yardımıyla test etmişler ve hoşnutsuzluk endeksinin ekonomik durumun kaba ve hazır bir hesabı olduğunu ifade etmişlerdir. Aynı şekilde Lechman (2009) da hoşnutsuzluk endeksinin, yoksulluğun mükemmel bir ölçeği olmasa da ekonominin ham bir fayda – zarar fonksiyonu olarak algılanması gerektiğini ifade etmektedir.

Welsch'e (2007, p.239) göre bireyler, işsizlik, büyüme ve istikrar konuları üzerinde oldukça endişelidirler ve onlara göre istikrar, enflasyon ve uzun dönemli faiz oranları ile değerlendirilmektedir. Clark ve Oswald (1994), Oswald (1997), Winkelmann ve Winkelmann (1998), Frey ve Stutzer (2002), Wolfers (2003), Stutzer ve Lalive (2003), Ohtake (2012), işsizliğin mutluluk üzerinde oldukça önemli bir negatif etki yaptığını ifade etmektedir. Bireyler, enflasyon ve işsizlik oranları düşük olduğunda daha mutlu görünmektedirler.

Luengas and Ruprah (2009) ve Ruprah and Luengas (2011), Latin Amerika için yaptıkları çalışmalarda hem işsizliğin hem de enflasyonun refahı – mutluluğu azalttığını saptamışlardır. İşsizlikteki %1'lik bir artış, mutsuzluk üzerinde enflasyondaki %1'lik artışın yaptığından daha büyük bir olumsuz etki yapmaktadır (Ruprah and Luengas, 2011, 60).

Layton'a (1992, p123) göre toplum, işsizlik oranının cari dönemdeki seviyesinden ziyade, işsizlik oranındaki değişimlere önem vermektedir. Blanchflower (2007) AB ülkeleri için yapmış olduğu hesaplamalarda, işsizlikteki bir puanlık artışın refahı (mutsuzluğu artırdığı) enflasyondaki kadar, en azından 1,5 kat azalttığını saptamıştır.

Blanchflower'a (2007) göre işsizlik, mutluluğu enflasyondan daha çok azaltmaktadır. Eğitim seviyeleri düşük olan insanlar ve yaşlılar, işsizlikten ziyade enflasyondan endişe duyarken, genç ve eğitim seviyesi iyi olanlar için durum tam tersini göstermektedir. Sadeghi ve diğerleri (2014), 1972 – 2011 dönemi İran için yaptıkları çalışmada, hoşnutsuzluk endeksinin 49,52 olarak hesapladıkları eşik değerini aştığında, gelir eşitsizliği ile anlamlı bir ilişki içinde olduğunu saptamışlardır.

Yapılan çalışmalar göstermektedir ki enflasyon, işsizlik ve faiz oranları yükseldiğinde, büyüme oranı azaldığında, hoşnutsuzluk düzeyi yükselmektedir. İşsizlik oranlarının yüksek olduğu ekonomilerde iş bulmanın zorluğunun yanında, beklenen ortalama ücretler de düşük olmaktadır. Bununla birlikte yüksek enflasyon da, nominal gelirlerin satın alma gücünü azaltmaktadır. İşsizlik reel üretim kaybının yanı sıra, gelir dağılımını bozan, vergi gelirlerini de azaltan bir olgudur. İşsizlik; bir yandan bireylerin özgüvenlerini kaybetmelerine ve

sosyal statülerinde kayıplara yol açarken, diğer yandan da ülkedeki suç oranlarını artırıcı etkiler de yapar (Herman, 2010, p.165). Bu yüzden hem yüksek enflasyon hem de yüksek işsizlik, yüksek ekonomik ve sosyal maliyetler içermektedir. Buradan hareketle, her ekonomi için istenmeyen kötü olan enflasyon ve işsizlik oranlarının toplamı ile bir çeşit yoksulluk – hoşnutsuzluk endeksi yapmak mümkündür (Grabia, 2011, p.105).

4. Türkiye'de ve Avrupa Birliğinde Yoksulluk

TUİK, 2002 yılından beri periyodik olarak "Yoksulluk Araştırmasın Anketleri" yapmakta ve anketlerin yardımıyla açlık ve yoksulluk üzerine analizler yürütmektedir. TÜİK'e göre yoksulluk, insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumudur. Yoksulluk, dar ve geniş olmak üzere iki ayrıma tabi tutulmaktadır. Dar anlamda yoksulluk, açlıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumu iken, geniş anlamda yoksulluk toplumun genel düzeyinden geride kalmak olarak tanımlanmaktadır.

Uluslararası tanımlamaları esas alan TUİK, ayrıca mutlak ve göreli yoksulluğu da tanımlayarak analiz etmektedir. Mutlak yoksulluk, hanehalkı ya da bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması durumudur. Mutlak yoksul oranı, asgari refah düzeyini yakalayamayan birey sayısının toplam nüfusa oranıdır. Göreli yoksulluk ise bireylerin toplumun ortalama refah düzeyinin belirli bir oranının (%40, %50, %60 ve %70) altında olması durumudur (Ensari, 2010, ss.9-10).

Türkiye'de yoksulluk sınırını tespit etmek için yapılan, kapsamlı ve ilk resmi çalışma, TÜİK'in yaptığı "2002 Yoksulluk Araştırmasıdır". Yapılan çalışmaya göre göreli yoksulluk oranı (kişi başına tüketim harcaması medyan değerinin %50'si yoksulluk sınırı olarak alınmıştır) %14,74 olarak hesaplanmıştır. Buna göre ilgili dönemde 10 milyon 800 bin insan göreli yoksulluk sınırı altındadır. Yoksulların %11,33'ü, kent merkezlerinde, %19,86'sı ise kırsal kesimdedir.

2002 yılı itibariyle Türkiye'de bireylerin %1,35'i gıda harcamalarını içeren yoksulluk sınırı altında iken, 2009 yılında yoksulluk %15,12 olmuştur. Kişi başına günlük 4,3 dolar altı kıstasına göre harcama temelli yoksulluk, 2002 yılında %30,30 iken 2006 yılında %16,16'ya gerilemiş, 2007 yılındaki yeni nüfus kestirimi ile yapılan hesaplamalar sonucunda 2007 yılı için %8,41'e düşmüş ve 2013 yılı itibariyle %2,06'ya gerilemiştir. Bu oran 2013 yılında kentler için %0,60 iken, kırsal kesim için %5,13'tür.

Tablo 1: Kullanılabilir Fert Gelirine Göre (%60) Hesaplanan Yoksulluk Değerleri 2006 – 2014

Yıl	Yoksulluk Sınırı	Yoksul Sayısı (Bin Kişi)	Yoksulluk Oranı %	Yoksulluk Açığı %	Yoksulluk Açığı % (AB)
2006	2821	17.165	25,4	33,6	23,3
2007	3.649	16.053	23,4	28,4	23,3
2008	3.797	16.714	24,1	27,9	21,9
2009	4.227	17.123	24,3	29,6	22,3
2010	4.457	16.963	23,8	28,7	22,8
2011	4.883	16.569	22,9	29,2	22,9
2012	5.418	16.741	22,7	29,2	23,3
2013	6.012	16.706	22,4	26,7	23,8
2014	6.665	16.501	21,8	27,2	24,6

Kaynak: TUİK ve Eurostat'tan elde edilen veriler ile tarafımca oluşturulmuştur

Gelir temelli hesaplara göre yoksulluk ile ilgili bilgiler Tablo 1'de görülmektedir. Yoksulluk sınırı 2006 yılında 2.821 TL'iken %136,26 artarak 2014 yılı sonu itibariyle 6.665 TL'ye ulaşmıştır. Ancak yoksul sayısı, 2006 yılında 17 milyon 165 bin kişi iken, incelenen dönem sonunda azalarak 16 milyon 501 bin kişiye düşmüştür. 2006 – 2014 döneminde, gelir temelli yoksulluğun eğilimi 2008 krizi ve krizin etkilerinin sürdüğü 2009 yılları haricinde sürekli düşüş yönünde olmuştur.

Aynı dönemde Avrupa Birliği (27 ülke) yoksulluk açığı, önce 2006 – 2008 dönemini kapsayan azalma eğilimi göstermiş, 2009 yılı ile birlikte krizin etkilerini gösterir şekilde yükselme eğilimine girmiştir. 2008 yılında incelenen dönemdeki en düşük değer olan %21,9 olan yoksulluk açığı, 2014 yılı itibariyle en yüksek değer olan %24,6'ya ulaşmış durumdadır.

5. Veri ve Yöntem

Çalışmada kullanılan veriler, yıllıktır. Veriler, Avrupa Birliği istatistik kurumu Eurostat'tan ve TUİK'ten elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler; yoksulluk açığı (POV), Okun endeksi (OKU) ve Barro endeksidir (BAR). Yoksulluk açığı, gelir temelli olarak ölçülmektedir. Yoksulluk sınırı olarak ortalama fert gelirinin %60'ı alınmıştır. Okun endeksi (OKU), basitçe enflasyon ve işsizlik oranlarının toplamı ile elde edilmiştir. Barro endeksi ise (BAR), enflasyon, işsizlik, faiz ve büyüme oranlarının toplamını ifade etmektedir. Literatürde hoşnutsuzluk endeksi ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi inceleyen tek çalışma Lechman'ın (2009) çalışmasıdır. Lechman, (2009, p.2) Okun'un endeksini, genel refah kayıpları ve objektif ekonomik keyifsizlik düzeyini belirtmesi ve ekonominin ham bir fayda fonksiyonu olması bakımından, yoksulluğun ölçümünde de kullanılabileceğini ifade etmektedir.

Yapılan çalışmalar göstermektedir ki, işsizlik, enflasyon ve faiz oranları yükseldiğinde, büyüme oranları azaldığında hoşnutsuzluk düzeyi de yükselmektedir. Özellikle yüksek enflasyon ve yüksek oranlı işsizlik, önemli sosyal maliyetler içermektedir. Grabia'ya göre (2011, p.105), her ekonomi için istenmeyen kötü olan enflasyon ve işsizlik oranlarının toplamı ile

bir çeşit yoksulluk – hoşnutsuzluk endeksi yapmak mümkündür.

Bu çalışma kapsamında, Lechman (2009) ve Grabia'nın (2011) ifadelerinden hareketle Okun ve Barro endeksinin yoksulluğun ölçümü ve/veya yoksulluğun boyutlarının değişimini incelemekte kullanılıp kullanılamayacağını test edilecektir. Çalışma, 29 ülkenin verilerini kapsamaktadır. Bu ülkeler; Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Almanya, Estonya, İrlanda, Yunanistan, İspanya, Fransa, Hırvatistan, İtalya, Kıbrıs, Litvanya, Letonya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Hollanda, Avusturya, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovenya, Slovakya, Finlandiya, İsveç, Birleşik Krallık ve Türkiye'dir. 29 ülkenin 2003 – 2013 dönemine ilişkin verileri panel olarak derlenmiş, Levin – Lin – Chu ve Im – Peseran – Shin panel birim kök testleri ve Pedroni, Kao ve Johansen Fisher Panel Eşbütünleşme testleri E-Views 8.0 paket programı ile uygulanmıştır.

Panel veri analizi, son yıllarda sıklıkla kullanılan bir analiz yöntemidir. Panel veriler, zaman serisi verileri ve yatay kesit verilerinin birleştirilmesi ile elde edilir. Panel veri modelleri, yatay kesit ve zaman serisi verilerini birlikte verdiği için gözlem sayısı ve serbestlik derecesi artmaktadır. Bu da açıklayıcı değişkenler arasında yüksek doğrusal ilişkinin bulunma olasılığını azaltmaktadır (Tarı, 2010, s.475).

Panel veri analizi, parametrelerin daha etkin tahmin edilebilmesi için zengin kaynak çeşitliliği sunmaktadır. Sabit etkiler modeli ve rassal etkiler modeli gibi modellerle ekonometrik spesifikasyonları zenginleştirmektedir. Modellere daha fazla bilgi ve değişken katılabilmekte ve böylelikle daha güvenilir tahminler yapılabilmektedir (Baltagi, 2011, p.305).

Panel veriler, pür zaman serisi verileri ya da pür yatay kesit verilerinde gözlenemeyen etkileri daha iyi ölçebilmektedir. Panel veri analizi, zamana göre değişmeyen ve kesit boyunca farklı olan gözlenemeyen etkilerle birlikte zaman ve kesit boyunca değişen etkilerin, bağımlı değişken üzerindeki etkilerini de analize katabilmektedir (Tarı, 2010, s.475).

Panel veri birçok problemin çözümünde başarılı olsa da her derde deva değildir. Dizayn ve veri toplama ile ilgili problemler, ölçüm hataları ile ilgili problemler yüzünde bir takım hatalarla karşılaşılmaktadır. Ayrıca, veri miktarının artması, ölçüm hatalarının artmasına yol açabilmektedir (Gülmez ve Yardımcıoğlu, 2012, s.342).

Modelde i, kesiti, t ise zamanı, y bağımlı değişkeni, bağımsız değişkeni, βeğim katsayısını ve e hata terimini göstermek üzere panel veri regresyon modeli, şu şekilde ifade edilebilir (Tatoğlu (A), 2013, s.4):

Ekonometrik modellerin test edilebilmesi için öncelikle durağanlıklarının araştırılması gereklidir. Zaman serisinin ortalaması, varyansı ve ortak varyansı analizin yapıldığı dönem boyunca değişmiyorsa bu serinin durağan olduğu söylenir. Panel veri analizlerinde birim kök varlığını test etmek için panel birim kök testleri kullanılır. Birim kökün varlığını test etmek için panel verileri kullanıldığı zaman, yatay kesit bağımlılığının sınanması gerekmektedir. Panel verilerinin yatay kesit bağımlılığı red edilirse birinci nesil birim kök testleri, red edilmez ise ikinci nesil birim kök testlerinin kullanılması modelin tahmin gücünü artıracaktır (Çınar, 2010, s.594).

Çalışmada, literatürde sıklıkla kullanılan Levin – Lin – Chu (Levinlin) Testi ve Im – Peseran – Shin (IPS) testleri tercih edildiği için bu iki testin metodolojisi kısaca açıklanacaktır. Levin – Lin – Chu testi panel veri alanında kullanılmak için hazırlanan ilk testlerdendir ve şu ifadeye dayanmaktadır (Sunal ve Aykaç, 2005, s.3):

Denklemde sabit etki katsayıları (α ve θ) ve birimlere ait trend katsayısı δ bulunmaktadır. İki yönlü olarak adlandırılan bu modellerde, gözlenemeyen etkilerin hem birimlere hem de zaman göre farklılık göstermesine olanak sağlanmaktadır. Test için, serilerin birleştirilerek yukarıdaki modelin OLS yöntemi ile tahmini gereklidir. Tahmin sonrasında ρ katsayısı ele alınarak her bir i için aşağıdaki hipotezler sınanır (Sunal ve Aykaç, 2005, s.3):

H_o hipotezi, ρ'nin normal dağılıma sahip olduğunu ifade eder ve model tahmini ile elde edilen t değerlerinin incelenmesi, testin uygulanması için yeterli olmaktadır.

Diğer panel birim kök sınaması, Levinlin testinin geliştirilmişi olan Im – Peseran – Shin testidir. IPS testi de aynen Levinlin testinin kullandığı aşağıdaki eşitliği kullanır.

Ancak, hipotezler Levinlin'den farklıdır ve şu şekilde ifade edilebilir (Sunal ve Aykaç, 2005, ss.3-4):

H_o hipotezi, paneldeki hiçbir serinin durağan olmadığını, H_1 hipotezi ise serilerin bir kısmının durağan olduğunu varsayar. IPS testi, test istatistiği olarak standart normal dağılımlı t değeri yerine istatistiği kullanmaktadır. istatistiği ise her bir grup için hesaplanan t değerlerinin aritmetik ortalamasıdır (Sunal ve Aykaç, 2005, s.4).

Eşbütünleşme, seriler arasındaki uzun dönem ilişkisinin varlığıdır. Çalışmada, Pedroni, Kao ve Johansen Fisher tipi panel eşbütünleşme testleri uygulanmış olduğundan, burada testler hakkında kısa teorik açıklama yapılacaktır.

Panel veriler ile yapılan eşbütünleşme testi için Pedroni, ortak bütünleşmenin olmadığı sıfır hipotezi üzerine kurulmuş testleri önermektedir. Pedroni eşbütünleşme testi, eşbütünleşme vektörünün heterojen olmasına izin veren bir testtir. Ayrıca, dinamik ve sabit etkilerin panel kesitleri arasında farklı olmasına ve alternatif hipotez altında eşbütünleşik vektörün kestiler arasında farklı olmasına da izin vermektedir. Pedroni tarafından önerilen bütün testler aşağıdaki denklemden elde edilen artıklar üzerine kurulmuştur. , ve olmak üzere (Gül ve Kamacı, 2012 s.85):

Burada T, gözlem sayısını, N, toplam yatay kesit sayısını M, ise regresyondaki değişkenlerin sayısını, ise eğim katsayılarını göstermektedir. Pedroni'nin geliştirdiği testler, parametrik ve parametrik olmayan olmak üzere iki türlüdür. Parametrik testler, gecikmelerin direk olarak alınmasına imkân verirlerken, parametrik olmayan testler otokorelasyonu gidermeye yönelik testlerdir. Monte Carlo çalışmalarına göre, yatay kesit birim sayısı 100'den büyük olduğunda, tüm istatistikler ve onlardan elde edilen ortalamalar yeterli derecede güçlü sonuçlar vermektedir. Ancak, sayı küçük olduğunda parametrik olamayan t istatistiği en olumlu sonuçlara sahip istatistik olmakta, ardından sırasıyla grup içi v istatistiği ve grup için rho istatistiği gelmektedir (Gül ve Kamacı, 2012 ss.85-86).

Pedroni testinde, paneldeki kesit içi (within) ve kesitler arası etkilerin kapsanabilmesi için yedi farklı eşbütünleşme testi bulunmaktadır. İlk kategori, kesit içi havuzlanmış dört testi içerir ve bunlardan üçü parametrik olmayan testtir. İkinci kategori ise kesitler arası havuzlanmış üç testi kapsamaktadır. Birinci kategoride ilk test varyans oranı tipinde (panel v) bir istatistiktir. İkincisi Phillips – Peron (PP) rho istatistiğine, üçüncüsü ise PP t istatistiğine benzer. Dördüncü parametrik olan test ise Agumented Dickey Fuller (ADF) t istatistiğine benzemektedir. İkinci kategorideki üç testten ilki PP rho, PP t ve ADF t istatistiğine benzemektedir (Gülmez ve Yardımcıoğlu, 2012, 345).

Panel eşbütünleşmenin testi için geliştirilen diğer bir test, Kao eşbütünleşme testidir. 1998

yılında Kao tarafından geliştirilen test, "birimlerde eşbütünleşme vardır" temel hipotezini sınamak için kalıntı temelli bir test önermektedir. Kao'nun testi, LM testinin ve zaman seriler yazınındaki MA birim kök için yerel en iyi değişmez testinin genişletilmiş halidir. Eşbütünleşme vektörünün yatay kesti gözlemlere göre değişmesine izin veren heterojen paneller için, asimptotikler her bir yatay kesit için bağımsız zaman serileri sonuçlarına bağlıdır. Ancak, eğim katsayısının sabit olduğu homojen panellerde, tahmin bileşik olarak yapıldığı için teori, panel veride eşbütünleşme ilişkisinin birleşik tahmini üzerine kuruludur (Tatoğlu (B), 2013, s.238).

Maddala ve Wu (1999) tarafından geliştirilen Johansen – Fisher panel eşbütünleşme testi, klasik Johansen (1988) testine dayanmaktadır. O yüzden Johanser – Fisher panel eşbütünleşme testinin istatistikleri, her bir ülkeye teker teker uygulanan klasik Johansen (1988) eşbütünleşme testinin iz ve/veya maksimum istatistiklerinin olasılık değerlerinin toplulaştırılması ile elde edilmektedir. Buna göre, Johansen (1988) eşbütünleşme testi olasılık değerini göstermek üzere, Johansen – Fisher panel eşbütünleşme test istatistiği denklemi şu şekilde hesaplanmaktadır (Büberkökü, 2014, s.123):

Burada değeri, Johansen (1988) eşbütünleşme testindeki McKinnon – Haug – Michelis (1999) olasılık değerine bağlı olarak hesaplanan değeridir (Büberkökü, 2014, s. 123).

Panel eşbütünleşme testleri uzun dönemli bir ilişkinin varlığını kanıtlıyorsa, bağımsız değişkenlere ait uzun dönem katsayıların tahmin edilebilmesi için Pedroni (2000, 2001) tarafından geliştirilen DOLS (Dynamic Ordinary Least Square) yöntemi kullanılır. DOLS tahmincisi, bağmışız değişkenler ve hata terimleri arasındaki içsellik sorunundan kaynaklanan sapmaların giderilmesinde panel EKK tahmincisine göre daha etkindir. DOLS tahmincisi, aşağıdaki regresyon modeli ile tahmin edilmektedir (Ergün ve Polat, 2015, s.127):

Regresyon denkleminde –ki ve ki, öncül ve gecikme sayılarını göstermektedir. Paneli oluşturan yatay kesitler arasında bağımlılık olmadığını varsayan modelde, panel eş bütünleşme vektörü elde edilirken, ilk olarak yukarıdaki regresyon modeli her bir yatay kesit için tahmin edilir. İkinci aşamada ise her bir yatay kesite ait DOLS tahmininden elde edilen eşbütünleşme katsayılarının aritmetik ortalaması alınarak, panel eşbütünleşme katsayısı hesaplanır (Ergün ve Polat, 2015, s127).

6. Analiz ve Bulgular

Okun ve/veya Barro endeksinin, yoksulluğun ölçümü ve/veya yoksulluğun boyutlarının değişimini incelemekte kullanılıp kullanılamayacağını test edilmek için aşağıdaki iki model test edilecektir.

POV yoksulluğu, OKU, Okun Endeksini ve BAR ise Barro Endeksini ifade etmektedir. POV değişkeninin OKU ya da BAR ile arasındaki uzun dönemli ilişkinin panel eşbütünleşme testleri ile ortaya konulabilmesi için öncelikle serilerin durağanlığının test edilmesi gerekmektedir.

Tablo 2: Panel Birim Kök Test Sonuçları

	(POV) Yoksulluk Değişkeni için			
	t istatistiği I(0)	**Olasılık I(0)**	**t istatistiği I(1)**	**Olasılık I(1)**
Levin, Lin & Chu	-7,02978	0,0000	-15,0129	0,0000
Im, Peseran & Shin	-2,98435	0,0014	-9,25196	0,0000
Fisher ADF Chi^2	93,6971	0,0021	201,329	0,0000
Fisher PP Chi^2	82,1827	0,0201	233,039	0,0000
	(OKU) Okun Endeksi Değişkeni için			
Levin, Lin & Chu	-6,88829	0,0000	-13,1364	0,0000
Im, Peseran & Shin	-3,40396	0,0003	-8,00194	0,0000
Fisher ADF Chi^2	111,738	0,0000	176,213	0,0000
Fisher PP Chi^2	116,100	0,0000	258,878	0,0000
	(BAR) Barro Endeksi Değişkeni için			
Levin, Lin & Chu	-10,3715	0,0000	-17,3539	0,0000
Im, Peseran & Shin	-5,08988	0,0000	-9,34003	0,0000
Fisher ADF Chi^2	121,299	0,0000	205,112	0,0000
Fisher PP Chi^2	116,849	0,0000	358,264	0,0000

Optimal gecikme uzunluğu Schwarz Bilgi Kriterine (SIC) göre 1 seçilmiş ve olasılıklar asimptotik normallik varsayımı altında hesaplanmıştır.

Panel birim kök testi sonuçlarına göre tüm değişkenler hem seviyede I(0) hem de birinci farklarında I(1) durağandır. Seriler durağan olduğundan dolayı, seriler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığını ortaya koyabilmek için, Pedroni, Kao ve Johansen Fisher panel eşbütünleşme testini yürütmekte herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. Panel eşbütünleşme testleri yürütülürken, öncelikle OKU bağımsız değişkeni ile eşbütünleşme ilişkisi incelenecektir. Sonraki adımda OKU yerine BAR değişkeni ikame edilerek aynı test yinelenecektir.

Tablo 3: Eşbütünleşme Testi Sonuçları (OKU)

	Pedroni Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları			
Kesit içi				
	t istatistiği	Olasılık	Ağırlıklandırılmış t istatistiği	Olasılık
Panel v istatistiği	-0,520501	0,6986	-1,091853	0,8626
Panel rho istatistiği	-0,438471	0,3305	-1,005227	0,1574
Panel PP istatistiği	-3987637	**0,0000**	-5,497860	0,0000
Panel ADF istatistiği	-4,593277	**0,0000**	-6,872068	0,0000
Kesitlerarası				
Grup rho istatistiği	1,497675	0,9329		
Grup PP istatistiği	-6,031691	**0,0000**		

Grup ADF istatistiği	-6,411820	**0,0000**		
Kao Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları				
ADF	-4,144279	**0,0000**		
Kalıntı Varyansı	1,412913			
HAC varyans	1,159379			
Johansen Fisher Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları				
Eşbütünleşik Eşitlik Sayısı	Fisher İstatistiği (İz testinden)	Olasılık	Fister İstatistiği (Maksimum Eigen testinden)	Olasılık
Hiç Yok	241,4	**0,0000**	198,5	**0,0000**
En çok 1	146,7	**0,0000**	146,7	**0,0000**

Tablo 4: Eşbütünleşme Testi Sonuçları (BAR)

Pedroni Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları				
Kesit içi				
	t istatistiği	Olasılık	Ağırlıklandırılmış t istatistiği	Olasılık
Panel v istatistiği	0,153382	0,4390	-0,591742	0,7230
Panel rho istatistiği	0,230962	0,5913	-1,255940	0,1046
Panel PP istatistiği	-2,361012	**0,0091**	-4,456058	0,0000
Panel ADF istatistiği	-2,884722	**0,0020**	-4,336348	0,0000
Kesitlerarası				
Grup rho istatistiği	1,551323	0,9396		
Grup PP istatistiği	-4,470913	**0,0000**		
Grup ADF istatistiği	-4,041888	**0,0000**		
Kao Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları				
ADF	-4,025613	**0,0000**		
Kalıntı Varyansı	1,401084			
HAC varyans	1,084930			
Johansen Fisher Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları				
Eşbütünleşik Eşitlik Sayısı	Fisher İstatistiği (İz testinden)	Olasılık	Fister İstatistiği (Maksimum Eigen testinden)	Olasılık
Hiç Yok	246,4	**0,0000**	202,2	**0,0000**
En çok 1	147,0	**0,0000**	147,0	**0,0000**

Tablo 3'te POV ile OKU arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığına yönelik yapılan test sonuçları raporlanmaktadır. Pedroni eşbütünleşme testi sonuçlarına göre "seriler arasında eşbütünleşme yoktur" şeklindeki H_0 hipotezi reddedilmiştir. Panel PP, Panel ADF, Grup PP ve Grup ADF testleri ise %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Panel V, Panel rho ve Grup rho istatistiklerine göre anlamlı sonuca ulaşılamamıştır. Nihayetinde,

Pedroni testine göre, (kesit içi ve kesitler arası toplam yedi testin dördü) POV ile OKU arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Tablo 3'ün devamında Kao ve Johansen Fisher testi sonuçları da raporlanmaktadır. Sonuçlara göre hem Kao panel eşbütünleşme testine göre, hem de Johansen Fisher eşbütünleşme testine göre, "seriler arasında eşbütünleşme yoktur" şeklindeki H_0 hipotezi, istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Her iki teste göre POV ile OKU değişkenleri uzun dönede bütünleşik hareket etmektedir ve değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki vardır.

POV ile BAR arasındaki uzun dönemli ilişkiye ilişkin analiz sonuçları, Tablo 4'te raporlanmıştır. Pedroni eşbütünleşme testi sonuçlarına göre "seriler arasında eşbütünleşme yoktur" şeklindeki H_0 hipotezi reddedilmiştir. Panel PP, Panel ADF, Grup PP ve Grup ADF testleri ise %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Panel V, Panel rho ve Grup rho istatistiklerine göre anlamlı sonuca ulaşılamamıştır. Sonuç olarak; Pedroni testine göre (kesit içi ve kesitler arası toplam yedi testin dördü) POV ile BAR arasında eşbütünleşme ilişkisi mevcuttur. Kao ve Johansen Fisher testi de %1 anlamlılık düzeyinde aynı sonuçlara işaret etmektedir.

Yapılan tüm testler, POV OKU ve POV BAR serilerinin bütünleşik hareket etiğini ve aralarında uzun dönemli bir ilişkinin olduğuna işaret etmektedir. Eşbütünleşme saptandıktan sonra; bulunan ilişkinin nihai sapmasız katsayılarını tahmin etmek ve tahmin edicilerinin tutarlılığını test etmek amacıyla, Pedroni (2000 ve 2001) tarafından geliştirilen DOLS (Dynamic Ordinary Least Square) yöntemi uygulanmıştır. DOLS yöntemi, modele dinamik unsurları dâhil ederek, statik regresyondaki (özellikle içsellik sorunundan kaynaklı) sapmaları giderecek bir yöntemdir. Tablo 5 panel DOLS sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 5: Panel DOLS Sonuçları

Model			
Değişken	**Katsayı**	**T İstatistiği**	**Olasılık**
OKU	0,118442	4,638059	0,0000
R^2		Durbin Watson	
0,945289		1,530532	
Model			
Değişken	**Katsayı**	**T İstatistiği**	**Olasılık**
BAR	0,22052	1,531010	0,1273
R^2		Durbin Watson	
0,946308		1,268408	

*Akaike Bilgi Kriteri, Pooled Weighted modeli (Lineer Trend ve Sabit modele dâhil edilmiştir) kullanılmıştır.

Panel DOLS test sonuçları, OKU değişkeninin POV üzerinde pozitif ve %1 düzeyinde anlamlı bir etkisi olduğunu göstermektedir. OKU'daki bir birimlik artış, POV'u %11,84

etkilemektedir. Yani, Okun endeksindeki %1'lik bir artış, yoksulluk üzerinde % 0,1184'lük bir artışa yol açmaktadır. Ancak BAR değişkeninin POV üzerindeki etkisi pozitif yönde de olsa (0,1273 olasılık değeri ile) anlamsızdır.

7. Sonuç

Yoksulluk, insanlık tarihi kadar eski olmasına rağmen, ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmaların çok eski tarihe gidemediği ve tanımlanması oldukça zor bir kavramdır. Yoksulluk, gelire, bireyin psikolojik – sosyal durumuna, yaşanılan döneme ve coğrafyaya bağlıdır. Ancak ölçülmesi kolay olduğu için daha çok gelir düzeyi ve tüketim harcamaları ile ilişkilendirilir. Yoksulluğu, gelir temelli ve tüketim harcamalarına göre ölçen birçok yöntemin yanında, insani kıstasların da eklendiği ölçüm yöntemleri de geliştirilmiştir. Bu çalışmada; yoksulluğun ölçülmesindeki karmaşık yöntemlerden ziyade, bireylerin kendilerinin basit bir şekilde izleyebileceği birkaç değişken ile yoksulluğun boyutlarındaki gelişimi görmelerinin mümkün olup olmadığı araştırılmıştır. Bunu yapabilmek için hoşnutsuzluk endeksinden yararlanılmıştır.

İlk olarak Okun tarafından geliştirilmiş olan hoşnutsuzluk endeksi, makroekonomik performansı ve vatandaşların yaşam memnuniyetlerini ölçmekte kullanılan en yaygın ve kolay yöntemlerden birisidir. Hoşnutsuzluk endeksi, işsizlik ve enflasyon oranlarının toplanmasıyla elde edilir ve her iki değişkene de eşit ağırlık vermektedir. Okun'un geliştirmiş olduğu endeks, genel refahtaki kayıpları ve objektif ekonomik keyifsizlik düzeyini belirtir ve ekonominin ham bir fayda fonksiyonudur.

Okun endeksi, hükümetlerin makroekonomik performanslarını karşılaştırmaya imkân verecek şekilde Robert Barro tarafından yeniden düzenlenmiş, enflasyon ve işsizliğin yanına, faiz ve büyüme oranları ilave edilmiştir. Açıktır ki; enflasyon – işsizlik oranının ve tahvil faizlerinin artması ile GSYİH'nın ortalama büyüme oranının altında kalması, kötü makroekonomik performansı ve hoşnutsuzluğun arttığını göstermektedir.

Yapılan çalışmalar; enflasyon, işsizlik ve faiz oranları yükselirken, büyüme oranları düştüğünde, hoşnutsuzluğun da arttığını göstermektedir. Yüksek enflasyon ve yüksek işsizlik, büyük ekonomik ve sosyal maliyetler içermektedir. Her ekonomi için istenmeyen kötü olan bu değişkenler, mevcut yoksulluğun derinliğini artırdığı gibi, yeni yoksulları da ortaya çıkaran birer kara deliktir. Enflasyondaki artışlar, alım gücü düşük ve birçok temel gereksinimini karşılamakta zorluk çeken yoksulları daha da kötü bir duruma iterken, henüz yoksulluk sınırı altına geçmemiş bireyleri de buraya doğru itmektedir. Yüksek işsizlik oranlarının varlığı da daha iyi bir iş bularak yoksulluktan kurtulma ya da temel ihtiyaçlarını karşılama umudundaki bireylere aynı olumsuz etkiyi yapmaktadır. Çalışmada buradan yola çıkarak, en basit haliyle enflasyon ve işsizlik oranları toplamından oluşan hoşnutsuzluk endeksi ile yoksulluğun boyutlarının değişiminin gözlenmesinin mümkün olup olmadığı araştırılmıştır.

Literatürde hoşnutsuzluk endeksi ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi inceleyen tek çalışma Lechman'ın (2009) çalışmasıdır. Lechman (2009), Okun'un endeksini, genel refah kayıpları ve objektif ekonomik keyifsizlik düzeyini belirtmesi ve ekonominin ham bir fayda fonksiyonu olması bakımından, yoksulluğun ölçümünde de kullanılabileceğini ifade etmektedir. Aynı şeklide Grabia (2011) da istenmeyen kötü olan enflasyon ve işsizlik oranlarının topla-

mı ile bir yoksulluk – hoşnutsuzluk endeksi yapmanın mümkün olduğunu ifade etmektedir. Çalışma kapsamında, Lechman (2009) ve Grabia'nın (2011) ifadelerinden hareketle Okun ve Barro endeksinin yoksulluğun ölçümü ve/veya yoksulluğun boyutlarının değişimini incelemekte kullanılıp kullanılamayacağı test edilmiştir. Panel DOLS sonuçlarına göre, Okun endeksindeki %1'lik bir artış, yoksulluk üzerinde %0,11'lik bir değişim yaratmaktadır. Yani enflasyon ve işsizlik oranları toplamındaki %1'lik bir artış, yoksulluğu %0,11 oranında artırmaktadır. Bireyler enflasyon ve işsizlik oranlarındaki her bir artışı, yoksulluk açığının artması olarak yorumlayabilirler. Panel DOLS sonuçlarının diğer bir ilgi çekici bulgusu ise Barro endeksine ilişkindir. Barro endeksinin yoksulluk üzerindeki etkisi Okun endeksindeki gibi pozitiftir. Lakin küçük bir fark ile anlamlılık sınırının öteki tarafında kalmıştır. Sonuç olarak, yoksulluğun ölçümünde ve boyutlarının değişiminin izlenmesinde, Okun endeksini kullanmak mümkündür.

Kaynakça

AKSAN, Gamze (2012), "Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 27.

AKTAN, Coşkun Can ve İstiklal Yaşar VURAL (2002), "Yoksulluk, Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri", Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Editör Coşkun Can Aktan, Hak – İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara.

ARPACIOĞLU, Özge ve Metin YILDIRIM (2011), "Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi", Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, ss.60-76.

BALTAGI, Badi H. (2011), Econometrics, Fifth Edition, Springer, New York.

BARRO, Robert, J. (1999), "Reagan vs. Clinton: Who's The Economic Champ?", Business Week, Economic Viewpoint, February, 22.

BLANCHFLOWER, David. G. (2007). "Is Unemployment More Costly than Inflation?", NBER Working Paper, 13505.

BÜBERKÖKÜ, Önder (2014), "Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Uluslararası Satın Alma Gücü Paritesi: Panel Koentegrasyon Testlerinden Kanıtlar", BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar, Cilt 8, Sayı 1. ss.117-139

CLARK, A. E. and A. J. OSWALD, (1994). "Unhappiness and Unemployment", The Economic Journal, 104. pp:648-659

ÇINAR, Serkan (2010), "OECD Ülkelerinde Kişi Başına GSYİH Durağan mı? Panel Veri Analizi", Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt XXIX. ss.591-601

DEMİRTÜRK, R. Burcu, Nebahat BOZKUŞ, Ahu CEPHE, Buket AKTAŞ, Selda TAŞDEMİR AFŞAR ve Hülya ÇINGI (2011), "Yoksulluk Düzeyinin Modellenmesi Üzerine Bir Araştırma", Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt 14, Sayı 1, Bahar. ss.30-67

Dİ TELLA, R., R. J. MACCULLOCH and A.J. OSWALD (2001). "Preferences over Inflation and Unemployment: Evidence from Surveys of Happiness". The American Economic Review, Vol.91, (1). pp.335-341 doi:10.1257/aer.91.1.335

DREWNOWSKI, Jan (1977), "Poverty: Its Meaning and Measurement", Development and Change, 8. pp.183-208

ENSARİ, Sıddık (2010), "TÜİK'in Yoksulluk Analizleri Üzerine", Maliye Finans Yazıları, Yıl: 24, Sayı:87, Nisan.

ERDOĞAN, Güzin (2002), "Türkiye'de ve Dünyada Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler", Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Editör Coşkun Can Aktan, Hak – İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara.
ERGÜN, Suzan ve Melike ATAY POLAT (2015), "OECD Ülkelerinde CO2 Emisyonu, Elektrik Tüketimi ve Büyüme İlişkisi", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 45, Ocak Haziran. ss.115-141
EUROPEAN COMMISSION (2004), Joint Report on Social Inclusion (5 Mart 2004).
EUROSTAT (2015), http://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/data/main-tables Erişim tarihi 20.10.2015
FIELD, Frank (1983), The Minimum Wage, London Policy Studies.
FOSTER, James, E. (1998), "Absolute versus Relative Poverty", The American Economic Review, Papers and Proceedings of The Hundred and Tenth Annual Meeting of The American Economic Association, May 1998, Vol 88, No:2, pp.335-341
FREY, B. and A. STUTZER (2002). "What Can Economists Learn from Happiness Research?", Journal of Economic Literature, Vol.40 (2): pp. 402-435 doi: 10.1257/002205102320161320
GRABİA, Tomasz (2011). "The Okun Misery Index in European Union Countries from 2000 to 2009", Comparative Economics Research, 14. pp.97-115.
GÜL, Ekrem ve Ahmet KAMACI (2012), "Dış Ticaretin Büyüme Üzerindeki Etkileri: Bir Panel Veri Analizi", Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 3. ss.81-91
GÜLMEZ, Ahmet ve Fatih YARDIMCIOĞLU (2012), "OECD Ülkelerinde AR-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi (1990 – 2010)", Maliye Dergisi, Sayı 163, Temmuz – Aralık.
HANKE, S.H. (2009). "The Misery Index: A Reality Check for The US and Jamaica", Jamaica Observer, September 6.
HERMAN, Emilia (2010). "Inflation and Unemployment in The Romanian Economy", Annals of The University of Petroşani, Economics. 10 (2). pp.157-170.
KAYA, Ersin (2009), "Yoksullukla Mücadelede Avrupan'nın ve Türkiye'nin Sosyal Yardım Modeli", T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Haziran 2009, Ankara.
KİRMANOĞLU, Hülya (2005), "Amartya Sen'in Özgürlük ve Kalkınma Üzerine Düşüncelerine Bir Bakış", İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Prof.Dr. Türkan Öncel'e Aramağan, 47. Seri. ss.22-30
KUMAR, T. Krisna, Anil P. GORE and V. SITARAMAM (1996), "Some Conceptual and Statistical Issues on Measurement of Poverty", Journal of Statistical Planning and Inference, 49. pp. 53-71
LADERCHI, Caterina Ruggeri, Ruhi SAITH and Frances STEWART (2003), "Does it Matter that we don't Agree on The Definition of Poverty? A Comparsion of four Approaches", QEH Working Paper Series, QEHWPS107, May.
LAYTON, Allan. P. (1992). "An Estimated Australian Macroeconomic Misery Index", Economic Record. June, 68. 201. pp:118-124
LECHMAN, Ewa (2009), "Okun's Misery Index as an Alternative Poverty Assessment Tool. Recent Estimations for European Countries", MRPA Paper, 37493.
LOVELL, Michael C. and Pao-Lin TIEN (2000), "Economic Discomfort and Consumer Sentiment" Eastern Economic Journal, Vol. 26 (1) Winter. pp.1-8.

LUENGAS, Pavel. and Inder RUPRAH (2009). "Should Central Banks Target Happiness? : Evidence from Latin America", Inter – American Development Bank Publications,Working Papers, 25818.
METİN, Banu (2013), "Türkiye'de 2000 Sonrası Dönemde Uygulanan Ekonomik ve Sosyal Politikalar Temelinde Yoksulluk Sorunu, Ankara'da Uygulamalı Bir Araştırma", T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayınları, Yayın No: 39, Ankara.
OECD (2001), Organisation for The Economi Co-Operation and Development, The DAC Guidelines, Poverty Reduction, OECD Publication Service, France.
OHTAKE, F. (2012). "Unemployment and Happiness", Japan Labour Review, Vol 9, (2) Spring.
OSWALD, A. J. (1997). "Happiness and Economic Performance", The Economic Journal, Vol 107. (445). pp.1815-1831 doi: 10.1111/j.1468-0297.1997.tb00085.x
ÖZCAN, Süleyman Emre and Sezgin AÇIKALIN (2015), "Relationship Between Misery Index and Lottery Games: The Case of Turkey", International Journal of Humanities and Social Science, Vol. 5, No. 7(1), July, pp 159 – 164.
RUPRAH, Inder, J. and Pavel LUENGAS (2011). "Monetary Policy and Happiness: Preferences over Inflation and Unemployment in Latin America", The Journal of Socio – Economics. 40. pp.59-66
SADEGHİ, Seyed Kamal., Maryam Barzegar MARVASTİ and Reza KARBOR (2014). "New Evidence on The Link Between Income Inequality and Misery Index: A Nonlinear Time Series Analysis", International Journal of Sustainable Development & World Policy. 3(1). pp:25-30.
SALLAN, Songül Gül (2002), "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa", Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları Kitabı, Derleyen Yasemin Özdek, Türkiye Orda Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, TODAİ Yayınları, Ankara, 1. Baskı. ss.107-118.
SEN, Amartya, Kumar (2004), Özgürlükle Kalkınma, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
STUTZER, A. and R. LALİVE (2003). "The Role of Social Work Norms in Job Searching and Subjective Well-Being", *Journal of The European Economic Association*.Vol2.(4) pp.696-719 doi: 10.1162/1542476041423331
SUNAL, Seçkin ve Elçin AYKAÇ (2005), "Türk İmalat Sanayiinde İstihdam, İhracat ve Kapasite Kullanım Oranı İlişkisi: Panel Koentegrasyon", VII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu.
ŞENSES, Fikret (2003), Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul.
TARI, Recep (2010), Ekonometri, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
TATOĞLU (A), Ferda Yerdelenler (2013), Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı, Beta Basım, İstanbul.
TATOĞLU (B), Ferda Yerdelenler (2013), İleri Panel Veri Analizi, Stata Uygulamalı, Beta Basım, İstanbul.
TOPGÜL, Seda (2013), "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması", Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 14, Sayı 1. ss.277-296
TUİK (2002), "Yoksulluk Çalışması", TUİK Haber Bülteni, 13.04.2004.

TUİK (2015), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013 Erişim Tarihi 20.10.2015
TÜSİAD (2000), "Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk – Avrupa Birliği ile Karşılaştırma", Yayın No: TÜSİAD-T/2000-12/295, İstanbul.
UNDP (1997), United Nations Development Programme, "Human Development Report 1997, New York, Oxford, Oxford University Press.
WELSCH, Heinz. (2007). "Macroeconomics and Life Satisfaction: Revisiting the Misery Index", Journal of Applied Economics, Vol X, (2). pp.237-51.
WINKELMANN, L. and R. WINKELMANN (1998). "Why are The Unemployed so Unhappy? Evidence from Panel Data", Economica, 65, No. 257. pp. 1-15 doi:10.1111/1468-0335.00111
WOLFERS, J. (2003). "Is Business Cycle Volatility Costly? Evidence from Surveys of Subjective Well-being", International Finance, Vol 6.(1), pp.1-26 doi: 10.1111/1468-2362.00112

ALİ HIBRÎ EL-KÜTAHÎ'NİN HAVÂSSÜ'L-KUR'ÂN KONUSUDAKİ ŞİFÂÜ'L-EBDÂN'ININ YENİ BİR NÜSHASININ LİTERATÜRE KAZANDIRILMASI

İlhami Günay[1]

Öz

Kur'an-ı Kerim, Allah'ın kelamı olması hasebiyle bizzat kendisi tarafından çok değerli olduğu vurgulanmıştır. Onun bazı ayetlerinin ve surelerinin diğerlerinden daha da faziletli olduğuna dair sünnetten deliller bulunmaktadır. Bu yüzden Rasûlullah (sav.) ve O'nun talim ve telkinleriyle ashabı, Kur'an'ın bu yönünü, bazı isteklerinin kabul edilmesinde, sıkıntılarının giderilmesinde ve şerli varlıklardan korunmakta vasıta kılmışlardır. İlk İslami kaynaklarda Fezâilü'l-Kur'an ismini alan bu konu, sonraki asırlarda Kur'an ilimleri içerisinde Havâssü'l-Kur'an ismiyle müstakil bir başlık altında toplanmıştır. Zamanla bu alan genişlemiş ve küçük, orta ve büyük hacimlerde eserler telif edilmiştir. Birçoğu yazma halde bulunan bu eserlerden birisi de Ali Hıbrî el-Kütâhî'nin klasik kaynaklardan faydalanarak yazdığı *Şifâü'l-ebdân* isimli kitabıdır. Bu eserin yazma bir nüshası elimize geçmiş ve ona *İlhami* ismi verilerek onun, müellifine aidiyetini tesbit etmek amacıyla bu çalışma hazırlanmıştır. Anılan nüsha, yurt içindeki yazma kütüphanelerde bulunan beş ayrı nüshasının ve kaynak olarak faydalandığı, alanının en önemli eserlerinden olan *Dürrü'n-nazîm* isimli eserin muhtevalarıyla karşılaştırılmıştır. Bu mukayese neticesinde *İlhami* nüshasının, *Şifâü'l-ebdân*'ın mahtut bir nüshası olduğu yakinen anlaşılmıştır. Ayrıca eserin nüshalarının tam olanlarının tesbiti de yapılmış ve eseri tahkik etmek isteyenler için, itimat edebilecekleri nüshaların hangileri olduğu belirlenmiştir. Anılan eser, Kütahya Vahidpaşa kütüphanesine tarafımızdan hediye edilerek 3243 demirbaş numarası ile kaydedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Havâssü'l-Kur'an, Hıbrî, Ebdân, Literatür, Nüsha, Şifa

ADDING INTO LITERATURE ANOTHER COPY OF ŞİFÂÜ'L-EBDÂN ON HAVASSÜ'L-KUR'ÂN BY ALİ HIBRÎ EL-KÜTAHÎ

Abstract

The Quran, being the word of Allah, emphasizes within itself that it is indeed highly significant. In the Sunnah, there can be found evidence indicating that some suras and ayahs of the Quran are more virtuous than others. Hence, prophet Muhammad (PBUH) and his companions guided by his teaching have used this aspect of the Quran as a means to have some of their wishes granted, hardships resolved and to get protection against malicious beings. Being called Fezâilü'l-Kur'an in the early Islamic literature, this topic, in the following centuries, was categorized under Havâssü'l-Kur'an within the scholarship of the Quran. The field expanded over time and encapsulated many compiled works of varying sizes and lengths, most of which are in handwritten form. One of said works is the book named Şifâü'l-ebdân, written by Ali Hıbrî el-Kütahi in the light of classical literature. We have retrieved one handwritten copy of said work, named it "İlhami" and began a study to verify the ownership to the writer. The copy was compared and tested with the five different copies found in domestic libraries of handwritten works, and the contents of Dürrü'n-nazîm, one of the most prominent works in the field, in the light of which the author worked, and used for reference. It was understood as a result of the comparison that the copy, İlhami, is a definite copy of Şifâü'l-ebdân. In addition, among the copies of the work, the complete ones have been ascertained and determined for purposes of reliability for those who want to study the piece. The said piece was donated by us to the Kütahya Vahidpaşa Library and was registered with the asset ID of 3243.

Key Words: Copy, Ebdan, Havâssü'l-Kur'an, Healing, Hibri, Literature

1 Yrd. Doç. Dr. Dumlupınar Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, ilhami.gunay@dpu.edu.tr

Makale Gönderim Tarihi: 11.10.2015 Makale Kabul Tarihi: 19.04.2016

Giriş

İnsan; aciz, sonlu, sınırlılıkları olan ancak buna mukabil ebediyet arzusuyla dopdolu şuurlu bir varlıktır. Bu özellikleriyle zaman-mekân kaynaklı sınırlılıklarını aşmak, maruz kaldığı ruhi ve fiziki ıstıraplarını gidermek ve daima mutlu olabilmek için çareler aramaktadır. Yaşadığı fiziki âlemin imkânlarını rahatı için kullanmakta ve bu hususta sıkıştığı sınırlılıkları, neredeyse sınırsız tasavvur melekesini kullanarak aşmaya çalışmaktadır. Bu arayış ve mücadelede insana en büyük yardımcı, onun ruhi yönü ve bu yönünü destekleyen, geliştiren metafizik âleme dair malumatıdır. İnsan bu bilgileri ve merakıyla, fiziki âlemin sırlarını keşfetmeye, faydasına olanları almaya ve zararları def etmeye çalışmaktadır.

İnsanın, madde ve mana âlemlerinin gizemine olan meyli onu, bu iki âleme dair birçok bilgi veren kutsal metinleri de bu maksatla incelemeye götürmüştür. Kutsal metinlerin en güveniliri olan ilahi kitapların, bahse konu alanda evleviyetle kaynak sayılabileceğini tahmin etmek zor değildir. Kendisinden önceki bütün ilahi kitapların orjinal muhtevasını onaylayan ve bir manada açıklayan Kur'ân-ı Kerîm de anılan konunun kapsamına dâhil edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerim kendisini, en doğruya ve en güzele irşat eden hidayet kitabı olarak tanıtmakta ve muhatabına, muhtevasını tedebbür etmesini[2] emretmektedir. Onun bu özelliği başta ruhi, maddi, manevi ve dini yönlerden olmak üzere, hayatın bütün safhalarında insana rehberlik ettiğine tekabül etmektedir. Bu anlayışın gereği olarak muhataplarının, fiziki ve ruhi rahatsızlıklarının giderilmesinde, isteklerinin ve ihtiyaçlarının karşılanmasında onlara sunduğu çarelerin olup olmadığı meselesi de akıllarına gelmiş olmalıdır. Kaldı ki, Kur'an'ın zikredilen alanlarda (tevile müsait olsa bile) lafzi unsurlar taşıdığı, sathi bir okuma esnasında bile görülmektedir.

Müslümanların Kur'anî lafızlardan, Allah'ın kastetmiş olduğu manayı bulma konusundaki hassasiyetleri, Kur'an'ın mübeyyini ve mübelliği olan Rasûlullah'ın (sav) ilgili âyet ve surelerde anılan konulardaki yaklaşımını ve açıklamalarını öğrenmeye sevk etmiştir. Rasûlullah'ın (sav) âyet ve surelerin faziletlerine dair hadisleri, Ashabına tavsiyeleri ve onların (bir anlamda tecrübe ettikleri) bu nasihatleri Tabiin ve sonrasına nakletmeleri, Fezâilü'l-Kur'an'ın içerisinde Havâssü'l-Kur'an ismiyle bir alt ilim dalının doğmasına (Zerkeşî, tarihsiz, I/432; Suyûtî, 2008: II/1113; Hüveymil, 2008: 43) zemin teşkil etmiştir. Bu konuda eser yazanlardan bir tanesi de *Şifâü'l-ebdân* sahibi Ali Hıbrî el-Kütâhî'dir.

1. Ali Hıbrî el-Kütâhî el-Kızılhisârî'nin hayatı ve eserleri

Kütahya'da doğmuştur ancak doğum tarihi bilinmemektedir. Babasının adı Mustafa, dedesinin ismi Pîr Mehmed'tir. *Bülbülzâde* lakabı ve *Kütahyevî* (el-Kütâhî) nisbesiyle anılan Ali Hıbrî'nin hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır (Kehhâle, 1957: II/531). Müellif tam ismini, eserinin en büyüğü olan *Hadîkatü'l-fukahâ*'sının, yine kendi tarafından yazılan şerhinde "Ebu Muhammed Hıbrî Ali b. Mustafa b. Pir Muhammed el-Marûf bi Bülbülzâde" ifadeleriyle tanıtmıştır. İsminde yer alan ve *mürekkeple uğraşan kimse* manasına gelen *Hıbrî* lakabı, muhtemelen çok eser telif etmesine binaen mecazen verilmiştir. Zira o, çeşitli konularda hacimli eserler kaleme almıştır. Bu durum onun, derin bir medrese tahsili yaptığına ve halkın bilgilendirilmesindeki gayretine delil sayılabilir. Faziletli bir zat olan Ali Hıbrî, ilim tahsilini memleketinde tamamladıktan sonra, burada öğrendiği ilmi yaymak için seyahat etmiş ve Kızılhisar'a[3] yerleşmiştir. Müellif, burada tedris faaliyetlerini

2 Âl-i İmrân, 3/118; Nisâ, 4/51, 174; A'râf, 7/157; İsrâ, 17/9.

3 Kızılhisar, Eğriboz adasının güney ucundaki Karistos (سوتسيراق) şehridir ki, Osmanlı idaresi zamanında Kızılhisar ismiyle anılmıştır (Bursalı, 1333: I/278). Şifâü'l-ebdân'ın Hamidiye nüshasının müstensihi Ali Yazıcı tarafından, müellifin vefatından yaklaşık 35 sene sonra Eğriboz'da yazılmış olması de Kızılhisar'ın bu adada olduğunu teyit etmektedir. Müellifin ilim yaymak için bu adaya gittiği bilgisi de ayrıca burada talebe yetiştirdiğini ve talebelerinin bazılarının müellife ait eserleri burada istinsah etmiş

sürdürmüş ve 1083/1672 [?] tarihinde vefat etmiştir. Hıbrî, fıkıh, fıkıh usulü, kelam, tefsir ve tasavvufa dair eserler yazmış, ilmihal türünde eserlere ağırlık vermiş ve ayrıca bazı Arapça eserleri de Türkçeye çevirmiştir. Öte yandan eserlerinde ele aldığı konuları etraflı bir şekilde incelemiş, bazı eserlerini daha sonra şerh etmiştir (Özervarlı, 1998: XVII/428). Müellifin bilinen eserleri şunlardır:

1. *Hadîkatü'l-fukahâ fi'l-fetâvâ*, büyük bir cilt olarak telif edilmiştir.

2. Müellif birinci şıkta zikredilen eserini h. 1052 senesinde *Telhîsü'l-fetâvâ ve'ş-şurûh* ismiyle beş cilt üzerine şerh etmiştir. Bu şerhin mukaddimesinde künyesini ve Kızılhisar'da şerh ettiğini belirtmiştir. Mehmed Tâhir, bu şerhin bir nüshasının Manastır Kütüphanesi'nde bulunduğunu kaydetmiştir (Bursalı, 1333: I/279). İsmâil Paşa (İsmail Paşa, 1954: I/760) ve Kehhâle'nin (Kehhâle, 1957: II/531) *el-Evfâ fî telhîsi'l-fetâvâ* adıyla kaydettiği eserin de bu olması muhtemeldir. Ancak eserin isminin "Fetvâların tam/noksansız özeti" anlamına gelmesi, onun anılan fıkha dair beş ciltlik eserini özetlediği ayrı bir eseri olabileceğini de akla getirmektedir. Müellifin bu eserleri, onun fıkıh ilminde ihtisas sahibi olduğuna delalet etmektedir.

3. *Şifâü'l-ebdâni'l-merzâ fî sırri menâfi'l-Kur'âni'ş-Şerîf-i ve'l-esmâi'l-hüsnâ* adlı eserini, Kâdî Ebu Bekir Nesâi'nin *ed-Dürrü'n-nazîm fî fedâili'l-Kur'âni'l-Kerîm* ve *el-Berku'l-lâmi'* isimli Kur'an âyet ve surelerinin faziletine dair eserinden faydalanarak ve Türkçe olarak yazmıştır (İsmail Paşa, 1954: II/50). Esmâ-i hüsnâyı içeren âyetlerin hangi hastalıkları iyileştireceğini ve bütün surelerin havâssını içeren bu eser bir mukaddime ve iki kısımdan oluşmaktadır. Bu şerhin sonuna Rasûlullah'ın (sav.) me'sûr dualarını ilave etmiştir. Birçok mahtut nüshaları bulunan ve bizim yeni bir nüshasını tanıtmaya çalıştığımız eseri budur.

4. *Ferâiz-i Hıbriyye*, feraiz ilmine dair telif ettiği *Metnün Metîn*in şerhidir (Bursalı, 1333: I/279).

5. *Ukûdü'd-dürriyye fî şerh-i ferâizi'l-Hıbriyye,* bir önceki eserin şerhidir (Kütahya, Vahidpaşa: nr. 237; Beyazid Ktp., nr. 2640).

6. *Münyetü's-sâlihîn/âbidîn*, Molla Fenârî'nin *Şürûtü's-salavât* adıyla tanınan birkaç varaklık fıkha dair risâlesinin Türkçe şerhidir (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi: nr. 949).

7. *Zuhrü'l-âhire* İbrâhim el-Halebî'ye ait *Mülteka'l-ebhur*'un genişletilmiş Türkçe bir tercümesidir (Süleymaniye Ktp., Serez: nr. 945; Beyazıt Ktp., Beyazıt: nr. 7884).

8. *Zuhrü'l-mesîr [Manzume min ilmi'l-kelam]* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa: nr. 1077/2, vr. 67-107) akaidle alakalı Türkçe manzum bir risalesidir (Bursalı, 1333: I/278-79).

9. İmam-ı A'zam'ın *Fıkh-ı ekber*'inin, nesih hattıyla Türkçe olarak telif edilmiş kırksekiz varaklık şerhidir (Nuru Osmaniye, 4917-001).

10. *Minhacü'l-Muhammedi ve't-tarîku'l-Ahmedî,* İslâm dininin esaslarını, genel dinî bilgileri ve Ehl-i sünnet akaidini ihtiva eden Arapça bir eseridir (Beyazıt Ktp., Veliyüddin Efendi: nr. 1926).

11. *Hediyyetü'l-Hibrî fî tercemeti'l-Minhâci'l-Muhammedî,* bir önceki eserinin, kendi hattıyla 1073/1083 tarihinde yazdığı 495 varaklık Türkçe şerhidir.[4]

12. *Fevâid-i Hibriyye,* veba hastalığı ile ilgili Türkçe bir risâledir (Süleymaniye Ktp., Serez: nr. 2757).

13. *Tuhfetü't-tullâb* Arapça küçük bir risâledir (Süleymaniye Ktp., Âtıf Efendi: nr. 2515).

Ayrıca; Rasûlullah (sav)'i ziyaret adabından ve kısmen Medine-i Münevverenin faziletlerinden bahseden *Zübdetü'l-fiker fî ziyâreti Seyyidi'l-beşer*, hac menâsikine dair *Nebzetü'l-menâsik* ve *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* adlı eserler Ali Hıbrî'ye nisbet edilmiştir (Bursalı, 1333: I/279; Özervarlı, 1998: XVII/428). Müellifin bu kıymetli eserlerinden sadece Havâssü'l-Kur'an'a dair yazdığı *Şifâü'l-ebdân*'ı, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

olabileceklerini akla getirmektedir.

4 Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye nr. 581; Topkapı Revan Köşkü, nr. 652. Müellif bu eserine, Şifaü'l-ebdân'ın mukaddimesinde "Hediyyetü'l-Hibri nam kitabımız" ifadesiyle atıfta bulunmaktadır (Hamidiye, 3a.).

2. Havâssü'l-Kur'ân'ın tanımı

Eserin tanıtımına geçmeden, Havâssü'l-Kur'an hakkında biraz bilgi vermek konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu terkibin ilk kısmını oluşturan *Havâs, hâs* ve *hâssa* kelimelerinin çoğuludur. Bir nesnedeki *istisnai tabiat, yükseklik, özellik* (Fîrûzâbâdî, 2005: 618), *kuvvet, göz alıcı tesir ve niteliği* (Ferâhîdî, 2003: I/451-452) ifade etmektedir. Bu tabir insan için kullanıldığında *sıra dışı, üstün, seçkin kişi(ler)* (Isfehâni, I/168) anlamına gelmektedir. *Havas ilmi* ise, *nesnelerle harf, kelime ve duaların gizli özelliklerinden faydalanarak gaybdan haber verdiği veya varlıklar üzerinde etkili olduğu ileri sürülen ilim* (Hüveymil, 2008: 19-20) şeklinde tanımlanmaktadır. Esmâ-i hüsnâ ile bazı sûre ve âyetlerin dileklerin kabulündeki tesirlerini, fayda temini ve zararı kaldırmayı (Hüveymil, 2008: 32) konu edinen eserler *Havâssü'l-Kur'ân* adıyla anılmaktadır. Diğer bir ifadeyle *Havâssü'l-Kur'ân*, Kur'an'dan bazı âyet ve sûrelerin belli bir tertibe göre okunması veya yazılması halinde niyet ve maksada uygun tesir ve özelliklerinden bahseden bir disiplini ve bunun literatürünü (Çelebi, 1997: XVI/77-99) ifade etmektedir. Bu terkip, klasik dönemde *Fezâilü'l-Kur'an* başlığı altında zikredilmiş, zamanla *Havâssü'l-Kur'ân* ismini almış, *Esrârü'l-Kur'an* ve *Menâfiü'l-Kur'an* adlarıyla da anılmıştır (Hüveymil, 2008: 683).

Bazı ayetlerinde Kur'an'ın şifa olduğunun bildirilmesi (Yûnus 10/57; İsrâ 17/82; Fussılet 41/44) ve maddi-manevi zararlı varlıkların şerrinden Allah'a sığınılmasının istenilmesi (Nahl 16/98; Mü'minûn 23/97-98; Fussılet 41/36; Felâk 113/1-5; Nâs 114/1-6), Havâssü'l-Kur'ân'ın temelini teşkil etmiştir. Kur'ân'ın zâhirî manasının yanında batınî manasının da olduğu görüşü (İbn Akîle, 2006: I/501), Kur'ân-ı Kerîm'in sûre ve âyetlerinin havâssının bulunduğu fikrini daha da pekiştirmiştir. Kur'ân'ın ahlâki ve manevi hastalıkları tedavi edici özelliğine vurgu yapan şifa âyetleri ve sünnetteki bu konuya dair uygulamalar ile delillendirilmiştir. Zira sünnette Kur'an'ın şifa olduğu (İbn Mâce, "Tıb": 7, 28), bazı sure ve ayetlerin hastalıklara (Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân": 14; "Tıb": 41) ve nazara karşı (Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân": 10; "Tıb": 32), âfet ve şeytanın şerrinden emin olmak (Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân": 10) ve korunmak için (Tirmizî, "Fezâilü'l-Kur'ân": 2; Dârimî, "Fezâilü'l-Kur'ân": 14) okunmasının fayda sağlayacağına dair rivayetler oldukça fazladır (Cevziyye, 1981: IV/5-405). Bu rivayetler, muteber hadis kaynaklarında, "Tefsîr/Tefsîrü'l-Kur'ân", "Fezâilü'l-Kur'ân", "Sevâbü'l-Kur'ân", "Tıb" gibi başlıklar altında toplanmıştır.

Hadis kaynaklarının bahse konu başlıkları altında Rasûlullah'ın (sav.), *hastalık ve kötülüklerden korunmak veya kurtulmak amacıyla dua okuyup üflemek* anlamına gelen rukye (Çelebi, 2008: XXXV/219-222) yaptığı da bilinmektedir (Buhârî, "Tıb": 17, 32, 33, 37, 39, 54; Enbiyâ": 10; Müslim, "Selâm": 39-40, 46-51, 55-60, 65; Tirmizî, "Tıb": 18; Ebû Dâvûd, "Tıb": 17-18; İbn Mâce, "Tıb": 35-36). Hz. Peygamber'in fiilen rukye yaptığını bildiren hadislerinin yanında rukyeyi yasakladığına dair hadisleri de bulunmaktadır. Ancak anılan hadislerin zahirinin rukyeyi yasaklaması (Buhârî, "Tıb": 17; Müslim, "Îmân": 372; Tirmizî, "Tıb": 23; Ebû Dâvûd, "Tıb": 17; Müsned, I/381, IV/249, 251-253; İbn Mâce, "Tıb": 39; Nesâî, "Tahrîm": 19); rukyede kullanılan ifadenin a. Allah'ın kelamı, isimleri, sıfatlarından olması, b. manasının bilinir olması (anlamsız sembol ve harfler olmaması) c. rukyede müessir olanın Allah'ın zatı olduğuna itikat edilmesi şartlarına uymayanlar şeklinde yorumlanmıştır (Gazzâlî, 1999: 16-18). Bu hadislere ilave olarak Havâssü'l-Kur'ân konusunda Sahâbe ve Tâbiînden çok sayıda rivayetin nakledilmiş olması da (Zerkeşî, tarihsiz: I/434) Rasûlullah'ın (sav) şifa niyetiyle bazı sûre ve âyetleri okuduğunu ve Ashabına talim ve tavsiye ettiğini göstermektedir. Konunun bu denli geniş çapta işlenmesi, tefsir usulü kitaplarında *Fezâilü'l-Kur'ân* ve *Havâssü'l-Kur'ân* başlıkları altında (İbn Akîle, 2006: II/75-239) incelenmesine zemin teşkil etmiştir.

Havâssü'l-Kur'ân'ın, Kitab'a, sünnete, Sahabe ve Tabiin uygulamalarına dayandırılması, ilk asırlardan itibaren Havâssü'l-Kur'ân'a dair müstakil eserlerin yazılmasına mesnet teşkil etmiştir. Suyutî, bu müelliflerden et-Temîmi (ö. 92/710), Gazzali (ö. 505/1111) ve Yâfiî'yi (ö.768/1366)

zikrettikten sonra *Havâssü'l-Kur'ân* başlığı altında, bu konunun salih kimselerin tecrübelerine dayandığını kaydetmekte ve konuyla ilgili hadisleri ve tecrübeleri (Suyûtî, 2008: I/737-742) zikretmiştir.

3. Havâssü'l-Kur'ân Konusunda Yazılan Eserler

Havâssü'l-Kur'ân konusundaki eserlerin ilkleri; Ebû Abdillâh İbrâhîm et-Temimî'nin (ö. 92/710) *Havâsu'l-Kur'ân* (Milli Ktp., nr: A 1076/1) ve Ca'fer es-Sâdık'a (ö. 148/765) isnat edilen *Havâssü'l-Kur'âni'l-Azîm* (Dârü'l-kütübi'z-zâhiriyye, nr. 7365, 9594; Süleymaniye Ktp., Tâhir Ağa Tekkesi: nr. 1363), *Kitab-ı menâfii'l-Kur'âni'l-azîm* (Edirne Selimiye Ktp., nr. 4748) *Risâle-i havâss-i kıraâti'l-Kur'ân* (Manisa İl Halk Ktp., nr. 5048/3), *Tefe'ül-nâme-i İmâm Ca'fer Sâdık*,[5] *Fâl-nâme-i Cafer Sadık'*tır (Topkapı Sarayı Türkçe Yazmalar Ktp., nr. A. 3178). Sonrasında, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Saîd et-Temîmî'nin (370/980 [?]), *Havâssü'l-Kur'ân* (Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa: nr. 54; Esad Efendi: nr. 18; Reîsülküttâb Mustafa Efendi: nr. 1163/7; Amasya Beyazıt Ktp. nr. 438/2) ve *Menâfi'ü'l-Kur'âni'l-Azîm* (Manisa İl Halk Ktp., nr. 1450/1) isimli eseri yazılmıştır. Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed et-Temîmî'nin bu eseri, Gazzâlî'ye *Havâssü'l-Kur'ân* (Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb Mustafa Efendi: nr. 1163/6) veya *ez-Zehebü'l-ibrîz fî havâssi Kitâbillâhi'l-Azîz*[6] isimleriyle nisbet edilmiştir.

Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî İbnü'l-Cevzî el-Bağdâdî (ö. 597/1201)'nin *Havâssü'l-Kur'ân*'ı,[7] İbnü'l-Haşşâb Muhammed b. Ahmed b. Süheyl el-Hazrecî'nin (ö. 567/1171) *ed-Dürrü'n-nazîm fî fezâili'l-(havâssi'l-)Kur'âni'l-azîm*'i,[8] Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh eş-Şâzilî'nin (ö. 656/1258) *el-İhtisas mine'l-fevâidi'l-Kur'âniyye ve'l-havâs*'ı (Milli Ktp., nr. A 1363/1), Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Havâssü'l-Kur'ân*'ı, Ebû Muhammed Afîfüddîn Abdullâh b. Es'ad b. Alî b. Süleymân el-Yâfiî el-Yemenî'nin (ö. 768/1366) *ed-Dürrü'n-nazım fî havassi'l-Kur'ani'l-azim*'i, İbn Deyba Abdurrahmân b. Alî el-Yemenî'nin (ö. 944/1537) *Câmi'u'l-havâs esrâri'l-Kur'ân*'ı (Çorum Hasan Paşa Ktp., nr. 3827) ve *Teşyidu cevâmi'i havâssi esrâri'l-Kur'ân ve te'yidü'z-zahîre*'si (Çorum Hasan Paşa Ktp., nr. 555), Ali Hıbrî el-Kütâhî'nin (ö. 1083/1672 [?]) *Şifâü'l-ebdâni'l-merzâ fî sırri menâfi'l-Kur'âni'ş-Şerîf-i ve'l-esmâi'l-hüsnâ*'sı, Mehmed b. Abdülvâhid b. İbrâhîm'in, *en-nâfî havâsu'l-Kur'ân*'ı (Milli Ktp., nr. 4701), Mahmûd b. Cüneyd b. Hibetüllâh el-Havârizmî'nin, *Havâss-ı Kur'ân-ı Azîm*'i (Amasya Beyazıt Ktp., nr. 1760), Adil Hâfız'ın, *Havâs-ı sûver-i şerîfe*'si (Milli Ktp., nr. A 2812/2), Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Alî el-Âlûsî el-Bağdâdî'nin (ö. 1270/1854) *Risâle fi'l-fevâ'idi'l-Kur'âniye ve'l-havâs*'ı (Çorum Hasan

5 İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Y-121/6; Eserin Türkçesi Türkiye'de falcılık geleneği ile bu konuda iki eser : "Risale-i falname li Ca'fer-i Sadık" ve "Tefe'ülname" adıyla Ayşe Duvarcı tarafından çevrilmiştir (Ankara, Kültür Bakanlığı, 1993). Duvarcı, falın kültür ve medeniyetlerdeki tarihi ve çeşitleri hakkında bilgi verdikten sonra (s.1-51) anılan risaleleri çalışmıştır (s. 55-133).

6 Dârü'l-kütübi'z-zâhiriyye, nr. 8063. Eser, Muhammed et-Tayyib Behâüddin el-Hindî tarafından aynı isimle ve Gazzali'ye nisbet edilerek neşredilmiştir (Dârü's-semer, 1999). İçerisinde; Kur'an-ı ezberleme, malı koruma, rızkın artması, hastalıklarda, ağrılardan, korkulardan kurtulma, cinlerden, sihirden korunma vb. konularda ayetlerle yapılacak rukyelerden bahsetmektedir (A.g.e., s. 45-161).

7 Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 70; Hâlet Efendi, nr. 800/58; Müellif, Zâdü'l-meâd eserinde de havâssü'l-Kur'ân'ı zikretmiştir (Bkz. C. V, s. 13-17, 162-211, 347, 352, 356-359).

8 Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrâhim Paşa, nr. 231, Ayasofya, nr. 1870, 0.384, Hafîd Efendi, nr. 15, Hasan Hüsnü Paşa, nr. 85, Yazma Bağışlar, nr. 18; Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 576, 577, 578; Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi nr. 583; Milli Kütüphane, nr. FB 1; A 1076/2; Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, nr. 3827/6; 1101/1; Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, nr. 1866/1, 1555/1; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, 15 Hk 1235; Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 137/1, 1469/2. İlgili eserin diğer nüshaları için bkz.: https://www.yazmalar.gov.tr/tarama.php?cmd=search&genel=nazim&submit=Ara erişim: 27.02.2016.

Paşa Ktp., nr. 531/7) yazılmıştır. Bu konuda müellifleri şimdilik bilinmeyen *Havâssü'l-Kur'ân* isimli mahtutlar[9] da mevcuttur.

Seyyid Süleyman el-Hüseynî'nin, Türkçe olarak *Kenzü'l-havâs ve keyfiyyet-i celb ve teshîr* adlı kitabı[10] da Havâssü'l-Kur'ân kapsamındadır. Havâssü'l-Kur'ân, yukarıda dile getirildiği üzere ayrıca, ulûmü'l-Kur'ân'a dair eserlerde de yer almıştır. Bu alanda yakın dönemde Bülent Kısa'nın *Havassın Derinlikleri* eseri[11] ve Türkî b. Sa'd b. Füheyd el-Hüveymil'in Riyad İmam Muhammed Üniversitesi Usûlü'd-Din Fakültesi Kur'ân İlimleri Bölümünde yaptığı, *Havâssü'l-Kur'an* isimli matbu doktora çalışması (Riyad: 1428) bulunmaktadır. Ayrıca Huriye Akbıyık'ın, *Kur'ân ilimlerinden biri olarak Havâssu'l-Kur'ân* adıyla Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (İstanbul: 2007) yüksek lisans tezi ve Hikmet Koçyiğit'in "Havâssu'l-Kur'an" adlı makalesi (Journal of Islamic Research, 2012;23(2):55-72) bulunmaktadır. Konuyla kısmi alakası bulunan ulaşabildiğimiz son eser, Azize Uygun'un *Seyyid Süleyman el-Hüseynî"in Kenzü'l-Havâs Kitabındaki Dua ve Büyü Motifleri* isimli doktora çalışmasıdır (Süleyman Demirel Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta: 2013).

Kur'an-ı Kerim'in bütünü hakkında yazılan ve yukarıda zikredilen Havassü'l-Kur'ân'ın yanında onun bazı sure ve ayetlerinin,[12] nesir ve nazım[13] halinde Esmâ-i hüsnâ'nın[14] ve heca harflerinin[15] havâssı hakkında da eserler yazılmıştır. İbn Abdülhâdi'nin (ö. 909/1503) *el-İstiânetü bi'l-fâtihati alâ necâhi'l-umûr*, Ahmed b. Ali el-Bûnî'nin *Havâssü'l-besmele* (Hüveymil, 2008: 8) ve *Şemsü'l-*

9 Milli Kütüphane, 03 Gedik 17971, 444/1, 528; Erzurum İl Halk Kütüphanesi, nr. 1781/2. Ebû Muhammed Abdullāh b. Ahmed b. Ahmed b. Ahmed el-Haşşâb el-Bağdâdî (v. 567/1172) Müellifin hayatı ve eserleri hk. bkz. Durmuş, İsmail, "İbnü'l-Haşşâb", DİA 2000, C. 21, s. 73). Eser, Kur'ân-ı Kerîm'in Havâs ve Esrârı adıyla Hâmi Erin tarafından Türkçeye çevrilmiştir (İstanbul 1989).

10 (İstanbul 1332, 1992). Ahmet Hamdi Aksekili'nin "…süfliyatla dolu" olarak nitelediği (Aksekili, tarihsiz: XXIV-599/ 11) bu eser hakkında bir doktora tezi hazırlanmıştır: Azize Uygun, Seyyid Süleyman el-Hüseynî'nin Kenzü'l-Havâs Kitabındaki Dua ve Büyü Motifleri (Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 2013).

11 Havass'ın derinlikleri: açıklanmamış yönleriyle İslami büyü, vefkler, Esmaül Hüsna (İstanbul: Hermes Yayınları, 2005. 1. kitap (349 s.). Kitabın içeriği; büyü (s. 15-28) gece-gündüz saatleri, ayın menzilleri (s. 49-, harflerin esrarı (s. 75-125), bast, istintak, mezc, teksir (s. 97-125), vefk ve çeşitleri (s. 133-303) ve esma-i hüsna (s. 305-348) konularından oluşmaktadır. Anılan eser, ilmi süzgeçten geçirilmeksizin yazılan eski eserlerden derleme görünümündedir.

12 Bu konuda; İbn Hafîf Ebu Abdullah Muhammed'in, (371 h.) Havâsü'l-Âyâti'l-Kur'âniyye (İstanbul Millet Kütüphanesi, nr. 1296); Muhyîddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî İbn el-Arabî'nin (ö. 638/1240), Havâss-ı ba'zi'l-âyâti'l-kerîme ve'l-esmâ (Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, nr. 1446); Cânî Birtlûvî'nin, Havâss-ı Sûreti'l-Fâtiha (Milli Kütüphane, nr. A 2131/2) ve Havâss-ı Yasin (Milli Kütüphane, nr. A 3092/1); Abdullah b. Muhammed b. Hüseyin'in, Muhtasar (havas-Ayet ve Menafi-i Suvar), (Tavşanlı Zeytinoğlu Kütüphanesi, nr. 384); Ahmed b. el-Muntasır'ın, Ürcuze fi havassı's-suver (İstanbul Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, nr. 336/18); Ebû'l-Halîl Burhânüddîn İbrâhîm b. Ahmed el-Hattât eş-Şazilî'nin (ö. 1133/1721) İktibasu'n-nûraniye fî havâsü'l-esmâi'l-hurûf ve'l-âyâti'l-Kur'âniye (Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 6921/2) eserleri sayılabilir.

13 Ahmed Şakir Efendi, Ravz-ı verd: esmai hüsna-i ilahinin nazmen şerhi ve havâssı; Tertib-i nefis (1234/1819 İstanbul, Takvimhane-i Âmire Matbaası, 1269/1853).

14 Misal olarak; Muhyiddîn Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Alî el-Bûnî'nin (ö. 622/1225) Havâssu'l-esmâ'i'l-hüsnâ (Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, nr. 1019/1; Şeyh Celâleddîn'in, Havâs-ı menafî-i esmâ'u'l-hüsnâ (Milli Kütüphane, nr. A 3632); Zarrûk Şihâbüddîn Ahmed b Ahmed el-Fâsî'nin (ö. 899/1493) Havâsü'l-esmâ'i'l-hüsnâ (Milli Kütüphane, nr. FB 16/1); Mahmûd Efendî'nin, Muhtasar-ı havâs-ı esmâ-i hüsna (Milli Kütüphane, nr. A 3024) isimli eserleri sayılabilir. Molla Sadra, Sadreddin Muhammed b. İbrahim eş-Şirâzî'nin Esrârü'l-âyât isimli eseri (Nâşir, Muhammed Hocevî, Dârü's-safve, Beyrut 1413/1993) bu konunun başka bir yönüne hitap etmektedir.

15 Havâs-i hurûf-i hecâ (Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 2646/7).

maârifi'l-kübrâ ve Havassü'l-huruf ve'l-evfâk[16] isimli eserleri de bu konuda değerlendirilebilir. Ali el-Bûnî bu eserlerinde harflerle kozmos arasındaki münasebetten, felek ve burçların havâssından söz ettikten sonra besmele, hurûf-ı mukattaa, Kur'an'ın fazileti ve sûrelerin havâssı konularına temas etmektedir, Mağribliler'in sıralamasını esas alarak yirmi dokuz harf ve doksan dokuz esmâ-i hüsnânın havâssını ayrı ayrı açıklamaktadır. Son bölümde ise kabul edildiklerinin tecrübelerle sabit olduğunu söylediği bazı dualara yer vermektedir.[17] Bu arada Ali Hıbrî el-Kütâhî'nin, *Şifâü'l-ebdân*'ının sonlarında, Ali el-Bûnî'den alıntılarda bulunduğunu not etmek gerekmektedir.

Haşşab'ın *ed-Dürrü'n-nazîm*'inin, nüshasını incelediğimiz *Şifâü'l-ebdân*'ın mesnedi olması hasebiyle biraz daha tanıtılması gerekmektedir. *ed-Dürrü'n-nazîm*'i, Ebû Muhammed Afîfüddîn Abdullâh b. Es'ad b. Alî b. Süleymân el-Yâfiî el-Yemenî, İbnü'l-Haşşâb'ın (ö. 567/1172) *ed-Dürrü'n-nazîm fî fezâili'l-Kur'âni'l-azîm* adlı kitabından ve İmam Gazzalî'nin *Havâssü âyâtin mine'l-Kur'ân-i ve fevâtihi's-süver* (Süleymaniye Ktp. Aşir Efendi: nr. 22/1a) isimli eserinden özetleyerek yazmıştır ve ismini, *ed-Dürrü'n-nazîm fî havâssi'l-Kur'âni'l-azîm ve'l-âyât ve'z-zikri'l-Hakîm* olarak koymuştur.[18] Eserde Kur'an'ın ve Kur'an okumanın, fazileti zikredildikten sonra sırasıyla bütün sûrelerin havâs ve faziletlerine dair bilgi verilmiştir.[19] Baş, Kâtib Çelebi'den naklen, Yâfiî ve İbnü'l-Haşşâb'ın bu kitaplarını, Ebû Bekir el-Gassânî'nin *Kitâbü berki'l-lâmi' ve'l-ğaysi'l-hâmi* ile Gazzâlî'ye nisbet edilen *Havâssü'l-Kur'ân*'ı bir araya getirerek yazdıklarını (Baş, 2013: 43/175-177) söylemektedir. Aynı hususu Ali Hıbrî, bu eser(ler)e dayanarak yazdığı ve nüshasını tanıttığımız *Şifâü'l-ebdân*'ın giriş kısmında şu ifadeleriyle belirtmektedir: "*Dürrü'n-nazîm fî fezâil-i Kur'âni'l-Azîm nâm kitap ki, Kâdı Ebû Bekr el-Fânî'nin Berkü'l-lâmi' ve ğaysü'l-hâmi' ve Huccetü'l-İslam Gazzâlî'nin Havass-ı Kur'ân isimli kitabını cem etmiştir…*" (Hıbrî, Hamidiye: 1a).

4. *Şifâü'l-Ebdân*'ın nüshaları-

Eserin yurt içi ve dışındaki el yazma kütüphanelerinde yer alan künyelerinde müellifin ve eserin isminde farklılıklar bulunmaktadır. Ancak birbirine çok yakın olduğundan bu farklara ve imlâ hatalarına işaret edilme gereği duyulmamış, olduğu gibi verilmiştir. Eserin birçok nüshası[20]

16 Ahmed b. Ali b. Yusuf el-Mağribi el-Bûni h. 630, (Süleymaniye, nr. 260, Hamidiye, nr. 133, 264-419 vr). Müellifin, Şemsü'l-meârifi'l-kübrâ/ Havâssu'l-esmâ'i'l-hüsnâ isimli eser basılmıştır (Mektebetü's-sekâfiyye Beyrut t.y. ve Mustafa Varlı tarafından "Güneşler Güneşi" (İstanbul, Esma Yayınları, t.y.) ve Selahattin Alpay tarafından "Büyük Bilgiler Güneşi" (İstanbul, Sedef Yayınevi, 1979) isimleriyle dörder cilt halinde Türkçeye çevrilmiştir.

17 Yine Mağribli olan İbnü'l-Hâc el-Abderî, genel havas konularını ele aldığı Şümûsü'l-envâr ve künûzü'l-esrâri'l-kübrâ adlı eserinde Havâssü'l-Kur'ân'ı da işlemiştir (Eroğlu, 1997: XVI/522-523). Eser, Selâhattin Alpay tarafından Türkçeye çevrilerek Şemsü'l-maârif adıyla yayımlanmıştır (İstanbul 1995).

18 Eser, Arif Pamuk tarafından, Kur'ân-ı Kerîm'in Havâs ve Esrarı (Havâssü'l-Kur'ân) ismiyle Türkçeye çevrilmiştir (Pamuk Yayıncılık, İstanbul 2003, 696 s.)

19 Yâfiî'nin bu eseri, müteaddit defa basılmıştır (Kahire 1282, 1315, 1322, 1349, 1390; Beyrut 1420/2000). Aydüz'ün, künyesini tanıttığı Dürerü'n-nazm fî fezâili'l-Kur'ân isimli eser de muhtemelen bu eserin Azerbeycan'daki başka bir nüshasıdır (Aydüz, Davut, "Muhammed Fuzûlî Elyazmalar Enstitüsü ve Enstitünün Kütüphanesinde Bulunan Tefsir ve Kur'ân Bilimlerine Dair Elyazmaları", Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3/2001, s. 97.

20 Muhtevası incelenmeyen ancak fikir vermesi için verilen ilave dört nüshasının künye bilgileri şöyledir: 1. Erzurum: Erzurum İl Halk Kütüphanesinde, nr. 23905 ve Şifâü Ebdani'l-Marza fî Sırri Menafi'l-Kur'ân ve'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ ismiyle Ebû Muhammed Alî Hayri Kütahyavî (ö. 1073/1662) adına kayıtlı bulunmaktadır. Müstensihi Mustafa b. Muhammed Güzelhisarî olup 1132/1719 tarihine yazılmıştır. Talik hattıyla Türkçe/Osmanlıca olarak yazılan eser, 21 satırdan oluşan I+220 varaktan meydana gelmektedir. 2. Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesinde nr. 3393 ve Şifâ'ü'l-Ebdani'l-Merazi fî Sırrı Menafi'u'l-Kur'âni'ş-Şerîf ve'l-Esmâ'i'l-Hüsna ismiyle, Ebû Muhammed Alî Hayri Kütahyavî (ö. 1073/1662) adına kayıtlıdır.

arasından beş tanesinin (3 tanesi İstanbul'da, 1 tanesi Ankara'da ve 1 tanesi Kütahya'dadır) mikro filmleri temin edilerek incelenmiştir. Müellife aidiyetini tesbit/teyit etmek üzere elimizde bulunan *İlhami* nüshası altıncı sırada tahlil edilmiştir. Okuyucuya kıyas imkânı vermesi için bu nüshaların yeri, müellifinin ve eserinin ismi ve istinsah tarihleri, aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 1: *Şifâü'l-ebdân nüshalarında geçen müellifin, eserinin ismi ve istinsah tarihleri*

Nüsha İsmi	Müellifin Nüshalarda Yer Alan İsmi	Eserin Nüshalarda Yer Alan İsmi	İstinsahı
1 Hamidiye	Ebu Muhammed Ali el-Hayrî el-Kütâhî el-Kızılhisârî	Şifâü Ebdâni'l-merzâ fî sırri menâfii'l-Kur'ân ve'l-Esmâi'l-Hüsnâ	1114/h.
2 Beyazid	Ebu Muhammed Ali el-Hayr el-Kütâhî el-Kızılhisârî	Şifâü Ebdâni'l-Merzâ fî Şerh-i Menâfii'l-Kur'ân ve'l-Esmâi'l-Hüsnâ	1187/h.
3 Hekimoğlu	Ebu Muhammed Ali el-Hıbrî el-Kütâhî el-Kızılhisârî	Şifâü Ebdâni'l-Merzâ fî Sırri Menâfii'l-Kur'ân ve'l-Esmâi'l-Hüsnâ	1118/h.
4 Milli Ktp.	Ebû Muhammed Alî el-Hıbrî Kızılhisârî	Şifâ-ü Ebdâni'l-Marza fî Sırri Menâfi'l-Kur'ân ve'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ	1227/h.
5 Zeytinoğlu	Ebu Muhammed Ali el-Hayri Kütahyavi	Şifaü Ebdanül-Marza fi Sırrı Menafii'l -Kuran vel-Esmaül-Hüsna	1123/h.
6 İlhami	Ebu Muhammed Ali Hıbri el-Kütâhi, Kızılhisârî	Şifâü ebdâni'l-meraziyyi fi şerefi menâfii'l-Kur'an ve'l-esmâi'l-Hüsnâ	1232/h.

Şifâü Ebdân'ın yukarıda kısa künyeleri verilen nüshalarının fiziki durumları, müstensihleri ve ketebe kayıtları açısından kısaca tanıtımı şu şekildedir:

1. Hamidiye: Eser, Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye koleksiyonunda 178 arşiv numarası ve *Şifâü Ebdâni'l-merzâ fî sırri menâfii'l-Kur'ân ve'l-Esmâi'l-Hüsnâ* ismiyle, Ebu Muhammed Ali el-Hayrî el-Kütâhî el-Kızılhisârî adına kaydedilmiştir (1a.-2a). Eser, Eğriboz kalesinde yer alan Cenîvî semtinde yaşayan Ali Yazıcı tarafından 4 Muharrem 1114 senesinde istinsah edilmiştir (148b.). Eser, Türkçe/Osmanlıca ve nesih hattıyla, 27 satırlı 154 varaktan meydana gelmektedir.

0. Beyazid: Beyazıt Devlet Kütüphanesi El Yazmalar Bölümünde 1272 arşiv numarası ve *Şifâü Ebdâni'l-Merzâ fî Şerh-i Menâfii'l-Kur'ân ve'l-Esmâi'l-Hüsnâ* ismiyle, Ebu Muhammed Ali el-Hayr el-Kütâhî el-Kızılhisârî adına kaydedilmiştir (2b.-3a). Eser, Mustafa b. Muhammed el-Kızılhisârî tarafından h. 1187 yılında istinsah edilmiştir (462b.) Türkçe/Osmanlıca nefis bir nesih hattıyla 15 satırlı olarak yazılan eser, 470 varaktan meydana gelmektedir.

0. Hekimoğlu: Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu koleksiyonunda 528 arşiv numarası ve *Şifâü Ebdâni'l-Merzâ fî Sırri Menâfii'l-Kur'ân ve'l-Esmâi'l-Hüsnâ* ismiyle, Ebu Muhammed Ali el-Hıbrî el-Kütâhî el-Kızılhisârî adına kaydedilmiştir (1a.-2a). Eser, Yusuf b. Muhammed el-Eser, Mustafa b. Mehmed Karafişeri tarafından 1135/1722 tarihinde Türkçe/Osmanlıca olarak istinsah edilmiştir. Eser talik hatlı, 21 satırlı ve I+211 varaktır. 3. Almanya: Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları bölümünde Ms.or.oct.3000 arşiv numarası ve Şifâü'l-Ebdâni'l-Merzâ fî Sirri Menâfii'l-Kur'âni'ş-Şerîf ve'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ ismiyle, Hıbrî Ebû Mehmed Âlî b. Mustafâ b. Pîr Mehmed (ö. 1080/1669) adına kayıtlıdır. Eser, Mehmed Eşref b. Kemâl tarafından 1244/1828 tarihinde Türkçe/Osmanlıca olarak istinsah edilmiştir. Talik hattıyla yazılan eser, 23 satırlı 192 varaktan meydana gelmektedir. 4. Mısır: Kahire-Mısır Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmaları bölümünde nr. 9055 ve Şifâul-Ebdân ismiyle, Ebû Mehmed Alî Kütâhî (ö. 1080/1670) adına kayıtlıdır. Kütüphane katalog bilgilerine göre müstensihi ve istinsah tarihi belirtilmeyen eser, nesih hattıyla Türkçe olarak 23 satırlı 217 varaktan meydana gelmektedir.

Kızılhisârî tarafından h. 1118 yılının Safer ayında istinsah edilmiştir (61a.). Türkçe/Osmanlıca talik hattıyla 29 satırlı olarak yazılan eser, 61 varaktan meydana gelmektedir.

0. Milli Kütüphane: Eser Milli Kütüphane-Ankara, Yazmalar Koleksiyonunda 06 Mil Yz A 1843 arşiv numarası ve *Şifâ-ü Ebdâni'l-Marza fî Sırri Menâfî'l-Kur'ân ve'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ* ismiyle Ebû Muhammed Alî el-Hıbrî Kızılhisârî adına kaydedilmiştir (1a-2a.). Müstensihi bilinmeyen eserin istinsah tarihi 1227/1811'dir 106a.). Kitap; Türkçe/Osmanlıca olup ta'lîk hattıyla, 19 satırlı olarak 106 varaktan oluşmaktadır.

0. Zeytinoğlu: Eser, Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesi-Tavşanlı, Zeytinoğlu Koleksiyonunda 43 Ze 289 arşiv numarası ve *Şifa Abdanül-Maza fi Sırı Menafiül -Kuran vel-Esmaül-Hüsn* ismiyle Ebu Muhammed Ali el-Hayri Kütahyavi adına kaydedilmiştir. Müstensihi Mustafa Kızılhisar olup h. 1123 tarihinde Türkçe/Osmanlıca olarak yazılmıştır. Satır sayıları farklı olan bu eser, 2+254+2 sayfadan ibarettir.

0. İlhami: *Şifâü ebdâni'l-meraziyyi fi şerefi menâfii'l-Kur'an ve'l-esmâi'l-Hüsnâ* ismiyle, Ebu Muhammed Ali Sabri el-Kütâhi, el-Kızılhisârî'ye ait olduğu yazılmaktadır. Eser, Hafız Muhammed Emin b. Osman Perlepevî tarafından 1 Cemaziyelahir 1232 tarihinde istinsah edilmiştir. Nesih hatla, Türkçe/Osmanlıca olarak kaleme alınan ve satır sayıları farklı olan bu eser 383 sayfadır.

5. *Şifâü'l-Ebdân*'ın nüshalarının muhteva açısından karşılaştırılması

Hamidiye nüshasının zahriyesinin ortasında tuğra ve hemen altında "Vakf-ı imami'l-müslimin ve burhanü'l-muvahhidin es-Sultan b. sultan es-sultan Abdulhamid Han b. Sultan Ahmed Han…" vakıf kaydı bulunmaktadır. Eser h. 1114 senesinde Eğriboz'da Ali Yazıcı tarafından, müellifin vefatından yaklaşık 35 sene sonra istinsah edilmiştir (148b.) Bu nüshanın; gerek padişahın vakfı olması ve gerekse müellifin vefatına en yakın tarihte Eğriboz'da istinsah edilmiş olması onun, en sahih nüsha olabileceği izlenimi vermektedir. Zira müellifin ilim yaymak için bu adaya gittiği bilgisi, orada talebe yetiştirdiğini ve bu talebelerinin bazılarının müellife ait eserleri burada istinsah etmiş olabileceklerini akla getirmektedir. Bu sebeple anılan nüsha, tarafımızdan diğerleri arasında en itimada şayanı olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple onun muhtevası esas kabul edilerek aşağıda dökümü verilmiş ve sonrasındaki beş nüshanın muhtevası şema halinde ona kıyas edilmiştir.

Şifâü'l-Ebdân'ın *Hamidiye* nüshasının muhtevası şöyledir: Müellif mukaddimesinde eserine dair verdiği içerik bilgisinde, her surenin fazileti hakkında gelen hadislerin birkaçına yer verdiğini, surenin havâssını zikrettiğini ve Kur'an'da geçen esmâü'l-hüsnayı manalarıyla birlikte havâssını da keşfederek açıkladığını belirtmiştir. Kitabın hatimesinde, her önemli ihtiyacın giderilmesi için Peygamberimizden sadır olan me'sûr duaları ilave ettiğini ifade etmiştir. Dua cümlesinden sonra eserini; Mukaddime, iki bab, birkaç fasıl ve bir hatime şeklinde tertip ettiğini belirtmiştir (Hıbrî, Hamidiye: 2a).

Müellif, eserin mukaddimesinde, Kur'an'ın tedricen indiğini, rahmet ve gazab içerikli ayetlerin tamamının ilahi beyan olması hasebiyle faziletli, azametli olduğunu ifade etmiştir. Devamında Kur'ân'ın mahlûk olmadığı, ayetlerin bazılarının fazilet bakımından üstün kılındığı bilgisini ayetlerden, hadislerden, esmâ-i hüsnadan misallerle ve Muhyiddin Arabi'den alıntılarla vermiştir (Hıbrî, Hamidiye: 2a-b). Müellif, ism-i a'zamın daha faziletli olduğuna dair nakillerde bulunmuş, Allah'ın isim ve sıfatlarının tevkîfî olduğunu zikretmiştir (Hıbrî, Hamidiye: 2b-3a). Sureleri haftanın yedi gününe taksim ederek Kur'an-ı Kerim'i hatmeden kişinin, Kur'an'ın havâssına nail olacağını söylemiştir (Hıbrî, Hamidiye: 3a-b).

Müellif bu mukaddimeyi takiben *birinci bab*'a geçmiş ve başlığını *Kur'ân-ı Azim'in ve Furkan-ı Kerim'in Havâss-ı Şerifesi ve Menâfi-i Latifesi Beyanındadır* koymuştur. Bu bölümde, Kur'an'la şifa talep etmek üzerinde durmuş ve *Zikri Havâss-ı Fatihati'l-Kitab* başlığıyla Fatiha suresinin faziletine dair hadisler, Sahabe, Tabiin ve velilerden kıssalar eşliğinde hangi sureyi kaç defa okuduğu

takdirde kulak, sırt ağrılarının şifa bulacağı, on surenin on nesneyi gidereceği (Vakıa suresinin fakirliği gidermesi vb.) konularını işlemiştir (Hıbrî, Hamidiye: 3b-4b). Devamında *Kur'an-ı Azim ve Ehlinin Faziletleri* başlığıyla fasıl açmış ve bu bölümde konuyla alakalı çok miktarda hadis-i şerif nakletmiştir (Hıbrî, Hamidiye: 4b-6a). Bu faslı, *Zikr-i Havâssı Sure-i Bakara* başlığı takip etmektedir. Bu bölümde de yine surenin faziletine dair hadis-i şerifler, kıssalar ve mukatta harflerinin faziletlerini ve hangi hastalıklara şifa olacaklarını zikretmiştir. Konu, Bakara suresinin hangi ayetinin hangi dert ve sıkıntılara şifa olacağı izahıyla devam etmiştir (Hıbrî, Hamidiye: 6a-8b). Ayetü'l-kürsi'yi bir başlık halinde verdikten sonra birkaç ayeti daha izah etmiş ve *Zikr-i Havâss-ı Sure-i Âl-i İmran* başlığı vererek, sureyi aynı üslupla işlemeye devam etmiştir. Aynı başlık, diğer sureler için de konulmuş ve Nisâ suresi yedi satırla izah edildikten sonra Mâide suresine başlanmıştır. Devamındaki sureler, Kur'an'ın tertip sırasına göre farklı hacimlerle işlenmiştir. Fetih suresinin izahında kare biçiminde iki vefke[21] yer verildikten sonra (Hıbrî, Hamidiye: 28b-29a) aynı tertip sırasıyla Nas suresi sonuna kadar bütün surelerin faziletine dair açıklamalar yapmıştır (Hıbrî, Hamidiye: 8b-43b).

Müellif, sureleri aynı metod üzere işledikten sonra *Fasl fi'l-istiâze* başlığıyla yeni bir fasıl açmıştır. Bu bölümde istiaze hakkındaki ayetlere, hadislere, Rasûlullah'ın (sav) istiaze dualarına ve muavvizeteyn surelerine ve bu bağlamda şeytanın hilelerine genişçe yer verilmiştir (Hıbrî, Hamidiye: 43b-52b). Müellif aynı faslın içerisinde bu defa *Zikr-i menâfii'l-besmele ve havâssihâ* başlığı altında besmeleyi aynı üslupla işlemiştir (Hıbrî, Hamidiye: 52b-56b). Devamında *Zikr-i Bazı Esrari'l-Fatiha* başlığıyla konuyu, onunla ilişkili ayetler, hadisler ve menkıbelerle işlemiştir (56b-59b). Müellif yine bu faslın içerisinde *Zikr-i riyazâti Ümmi'l-Kur'an* başlığını atmış ve Fatiha suresiyle riyazetin nasıl yapılacağının esaslarını vermiştir (Hıbrî, Hamidiye: 59b-61a).

Ali Hıbrî, *ikinci bab*'ın başlığını, *Esma-i Hüsna-i Celile Zikr Olunur* şeklinde vermiştir (Hıbrî, Hamidiye: 61a). Müellif bu bölümde, esma-i hüsna hakkındaki hadis-i şerifleri ve hangi surede hangi ismin kaç defa geçtiğini zikretmiştir. Bu isimleri kendi içerisinde Allah'ın isim ve sıfatı olarak gruplara ayırmış, bu konulara ilişkin ulemanın görüşlerine yer vermiştir (Hıbrî, Hamidiye: 61a-64b). Bölüm içerisinde *Fasl fî Zikr-i Meânî Esmâi'l-Hüsnâ* unvanıyla fasıl açmış ve her bir ismin manasını, Beyzavî, Celaleyn gibi tefsirlere müracaat ederek izah etmiştir (Hıbrî, Hamidiye: 64b-70a). Müellif, ikinci bir fasıl daha açarak burada münâcât ehli için her isimle ne talep edilebileceğini açıklamıştır (Hıbrî, Hamidiye: 70a-72a). Müellif açtığı üçüncü fasılda, ayın yirmi sekiz menzili hesabı üzere dizilen büyük isimlerden, ayetler eşliğinde bahsetmiştir (Hıbrî, Hamidiye: 72a-77a). Devamına *Tenbih* alt başlığı altında ayın menzilleri ve burçları ilmini bilmenin faydalarını esma-i hüsna ile ilişkilendirmiş ve yedi gezegenin seyrinden, on iki burçtan, dairevi şekiller eşliğinde ve aynı kapsamda bahsetmiştir. Burçlarda, ayın yirmi sekiz menzilinde nelerin, hangi isimle dua ve münacatların yapılacağını izah etmiştir (Hıbrî, Hamidiye: 77a-80a).

Müellif, *Teznib/Ek* alt başlığında, bir insanın yıldızının ve talihinin çıkarılmak istenmesi durumunda neler yapılması gerektiğini matematiksel çıkarımlarda bulunarak izah etmiştir (Hıbrî, Hamidiye: 80a-80b). Devamında *Zikri şerefiyyât-i seba-i seyyâre/yedi gezegenin şerefi* başlığını atarak konunun haftanın günleriyle bağlantısını şemayla açıklamıştır (Hıbrî, Hamidiye: 80b-81b). Müellif, açtığı bir diğer fasılda, seyri sülük erbabının kalplerini parlak yıldız gibi aydınlatacak on faydayı on silk/meslek halinde izaha tahsis etmiş, bunu ayet, hadis, kelam-ı kibar ve kıssalarla destekleyerek hangi isimlerle kaç kere münacatta bulunulacağını açıklamıştır (Hıbrî, Hamidiye: 81b-95a). Müellif bu bölümde açtığı başka bir fasılda, Şeyh İmam Muhyiddin Ebülabbas Ahmed b. Ali b. Yusuf

21 "Bir kimsenin ümit ve emeline uygun dualar, harfler yazılı muhtelif nüsha/muska, hamail yerlerinde kullanılan bir tabirdir (Pakalın, 1983: III/586). Diğer bir ifade ile; bazı isim, şekil, sembol, harf, ayet, dua ve benzerinin belirli sayıda ve kaidelerle yazılması ve/veya okunması ile emele ulaşmayı sağladığına inanılan vasıtalardır.

el-Kureyşî el-Bûnî'nin *et-Teressülâtü ilallahi Azze ve Celle* isimli dokuz babtan oluşan eserinde zikrettiği Esmâ-i ilâhiyye ve ayetlerin havâssını ve faydalarını tercüme ederek dokuz akd/düğüm üzere tertip etmiştir. Bu fasıldaki üslubu, "birinci akit tövbe hakkındadır, isimler: er-Rahman…dır, ayetleri:…dir, duası (Arapçasını olduğu gibi almıştır):…dır." şeklindedir. Devamında *Zikredilen bu isimlerin hâsseleri ve faydalarının şerhi* alt başlığıyla bu isimleri kaç defa ve nasıl okuduğu takdirde nelere faydalı olacağını rakamlarla açıklamıştır (Hıbrî, Hamidiye: 95a-108a).

Müellif, *Faslun fî marifeti sââti'n-nehâr* ismiyle bir fasıl daha açarak burada: "Zikrolunan esmâ-i izâmın bazısının havâssında filan günde evvelki veya ikinci veya üçüncü saatte bu ameli ederse (şu olur)" kapsamında güneşin gölgesi ne kadar uzadığında günün kaçıncı saati olduğunun bilgisini vermiştir (Hıbrî, Hamidiye: 108a). Bölümün diğer *faslı*nda, Şeyh Bûnî'nin, *el-Fevâid ve'l-Avâid* isimli eserinden esmâ-i hüsna ile ilgili dokuz latifesini iktibas etmiştir (Hıbrî, Hamidiye: 108b-110a). Hıbrî, "Müsebbeât-ı aşerenin fazileti beyanındadır" isimli diğer bir fasılda Gazzali'nin İhya'sından Hızırla da bağlantılı, virdle alakalı bir kıssa nakletmektedir (Hıbrî, Hamidiye: 110a-b). Sonraki faslın unvanı *Zikrullah'ın fezaili Beyanındadır*'dır. Müellif burada ayet, hadis, konuyla ilgili Sahabe tevili ve tefsirlerden iktibasla konuyu açıklamıştır (Hıbrî, Hamidiye: 110b-112a). Sonraki faslın başlığı, *Zikrullahın cemi ibadâtın efdali olması beyanındadır*'dır. Müellif bu konuyu da önceki faslı izah üslubuyla işlemiş (Hıbrî, Hamidiye: 112a-113a) ve sonraki fasla *Zikrin Meratibi Beyanındadır* unvanını vermiştir (Hıbrî, Hamidiye: 113a-114a).

Hıbrî, *Hatimetü'l-Kitab*'ta me'sûr duaları, Rabbani zikirleri ve farklı çeşitlerini fasıllar halinde incelemiştir: 1. Fasıl *Duanın Fezâili Beyanındadır*. Müellif, konuyu ayet, hadis, ulema sözü ve kıssalarla izah etmiştir (Hıbrî, Hamidiye: 114a-119a). 2. Fasıl dokuz adap ile *Duanın âdab-ı Fiiliyyesi Beyanındadır*. On sekiz adap ile *Duanın âdab-ı Kavliyyesi Beyanındadır* (Hıbrî, Hamidiye: 119b-121b). 3. Fasıl *Dua Kabul Olacak Evkât- Fazıla*'dır. Kendi içerisinde *Duası Müstecab Olanlar* (Hıbrî, Hamidiye: 122a) ve *Alâmât-i Kabul-i Dua* (Hıbrî, Hamidiye: 122b) alt başlıkları bulunmaktadır (Hıbrî, Hamidiye: 121b-122b). 4. Fasıl *İsm-i A'zam Beyanındadır*. Bu fasıl içerisinde, Sahabeden ismi azamın ne olduğuna dair 14 rivayet ve içerisinde dua cümlelerini nakletmiştir (Hıbrî, Hamidiye: 122b-124b). 5. Fasıl, *Sabahta ve Akşamda Okunacak Dualar Beyanındadır* başlığını taşımaktadır (Hıbrî, Hamidiye: 124b-134b). 6. Fasıl, *Yemekte, içmekte, elbise giyinmekte, soyunmakta eve girerken okunacak dualar* (Hıbrî, Hamidiye: 126b). 7. Fasıl, *Her hadise/olay katında okunması mesnün ve müstehap dualar* ve *Peygamberimizden nakledilen dualar*ı Arapça lafızlarıyla birlikte vermiştir. Arada, Hz. Yusuf'un dualarını (Hıbrî, Hamidiye: 134a) ve abdest-namaz dualarını (Hıbrî, Hamidiye: 128a-134a) zikretmiştir. 8. Fasıl, *Ed'iye ve ezkârdan müteferrik Beyanındadır*. Bu fasılda, Allah'tan talep ederken hangi duaların yapılması gerektiğini açıklamıştır. Alt başlık halinde; *taun, Safer ayında, sene sonunda, tövbe namazında, haftanın bütün günlerinde, duha vaktinde, ebeveyne, kabir üzerine, me'sûr tesbihler, definden sonra ölüye telkinde okunacak dua*lara alt başlık halinde yer vermiştir. Bu kapsamda, Rasûlullah'a (sav) salavat getirmenin faziletini, salavatın müstehap olduğu yerleri, O'na salavat getirmeyenin zemmini, getirilen salavatın O'na ulaştırılacağını zikretmiş ve kitabını Hz. Peygamber'in sıfatlarını içeren beyitlerle[22] bitirmiştir (Hıbrî, Hamidiye: 134b-148b).

Kitabın devamına; başlık konulmaksızın Rasûlullah'ın (sav.) yedi dua ile Allah'a tevessülü rivayeti açıklanmıştır (7 mübarek heykel) (Hıbrî, Hamidiye: 149a-150b). Bunu takiben "Asıl nüshada olup sonradan elimize geçmiştir" notuyla "Nur Duası" başlığıyla Arapça duaya yer verilmiş, bu duanın altına Muhyiddin Arabi'den ve duaların kabulünü sağladığının tecrübe edildiği başka bir

22 Beyitlerin havassına dair risaleler de bulunmaktadır. Hac İbrahim b. Muhammed el-Yalvaci'nin Risale-i havassi'l-ebyat; Mecmuatü'l-kasaid-i hak nebiyyina isimli risalesi (İstanbul: Darü't-Tıbaati'l-Aliye, 1265) bu konunun misalini oluşturmaktadır. Ayrıca bu isim, Sun'ullah Gaybî'nin akaid hakkındaki "Hüdâ Rabbim" risalesinin ismine benzemesi bakımından da ilgi çekmektedir.

şiir konulmuştur. (Hıbrî, Hamidiye: 151a-152a). Devamında, Hz. Peygamber'e nisbet edilen "Seyf Duası" Arapça lafzıyla ilave edilmiştir (Hıbrî, Hamidiye: 152a-b).

Şifâü'l-Ebdân'ın Hamidiye nüshasının muhtevasını genişçe inceledikten sonra şimdi diğer nüshaların içeriğini bu nüshayla karşılaştırabiliriz. Tablo: 2'nin sol ilk sütunu, nüshaların muhtevasından hareketle ortaya çıkan, *içindekiler* denilebilecek konuları ifade etmektedir. Onun sağındaki sütunların her biri ise bu konuların, nüshaların hangi varağında veya sayfasında yer aldığını göstermektedir. Tabloda da gösterildiği üzere, *İlhami* nüshası sayfa, diğer nüshalar varak halinde tertip edilmiştir. Tablonun en alt satırında ise nüshaların istinsah tarihinin yer aldığı varak/sayfa numarası verilmiştir. En sağdaki sütuna ise, Hıbrî'nin, eserini yazarken kaynak olarak kullandığı *Dürrü'n-nazîm*'in muhtevası konulmuştur. Bu yolla Hıbrî'nin eserinin hacmini ne kadar genişlettiğinin mukayese edilmesi amaçlanmıştır.

Tablo 2: *Şifâü'l-ebdân'ın altı nüshasının ve kaynak eserinin muhtevalarının karşılaştırılması*

Nüshaların sırası ve istinsah tarihleri:	1/1114	2/1118	3/1227	4/1132	5/1123	6/1232	**Dürrü nazim**
Nüshaların İsim ve Muhtevaları:	**Hamidiye** (varak)	**Beyazid** (varak)	**Hekimoğlu** (varak)	**Milli Ktp.** (varak)	**Zeytinoglu** (varak)	**İlhami** (sayfa)	**Yâfii** (varak)
MUKADDİME (KK'in tedriciliği, fazileti, mahluk olmadığı…, Allah'ın isim ve sıfatlarının tevkıfiliği)	2a	3a	2a-b (İA)[1]	2a	2b	s. 2	2a
1.BAB: Kur'an-ı Kerim'in Hâvassı, Latif Manaları: (KK'le şifa talebi, sure örnekleri)	3b	6a	(---)	3b	4a	4	
1.Fasıl: Kur'an-ı Kerim ve ehlinin fazileti: (Bakara-Nas arası surelerin şifa örnekleri)	4b	10a		6b	5b	7	2a
2.Fasıl: İstiaze: (Besmelenin faydaları ve havassı, Fatiha'nın esrarı, Fatiha ile riyazat)	43b	117b		49a	93b	91	
2.BAB: Esma-i hüsna (Sayısı, kaç surede hangileri, Allah'ın zat ve ef'aline delalet edenler)	61a	166b		71b	93b	134	6a/13b -88a
1.Fasıl: Esma-i hüsna'nın manaları	64b	175b		74b	98b	143	
2. Fasıl: Hangi Esma-i hüsna ile ne talep edileceği	70a	188a		80b	107a	158	
3. Fasıl: Ayın 28 menzili-EH ilişkisi, Tenbih, Yedi gezegenin seyri, 12 burçta hangi isimlerle dua edileceği, Teznib: (insanın yıldız ve talihinin nasıl çıkarılacağı, 7 gezegenin şerefi)	72a	193b	3b	83a 89b-90a arası eksik varak Vardır.	110b	164	
4.Fasıl: Seyr-i sülük erbabı için on fayda/on selek	81b	220a	12b	90a-106a[2]	124b	189	
5.Fasıl: İ. Muhyiddin el-Bûnî'nin "et-Teressülâtü ilallahi" eserinden Esma-i hüsna kısmının havassı ve faydalarını dokuz akit halinde tercümesi ve şerhi.	95a	261b	14b	(---)	146a	229	
6.Fasıl: Esma-i hüsna'yı günün hangi saatinde hangi vaziyetteyken okunduğunda nelere faydası olacağı	108a	299a	26b		166b	265	

7. Fasıl: İ. Muhyiddin el-Bûnî'nin "Fevâid ve'l-Avâid" isimli eserinden esma-i husna ile ilgili dokuz latifesinin iktibası	109a	300a	27a	167a	266
8. Fasıl: Ezkârdan envâ-i müteferrika beyanındır (Kitabü'l-fevâid ve'l-avâidden)				168a	267
9.Fasıl: Müsebbeât-ı Aşerenin fazileti	110a	305a	28b	169b	270
10.Fasıl: Zikrullah'ın (fezâilinin) beyanı	110b	307a	29a	171a	273
11.Fasıl: Zikrullah'ın bütün ibadetlerden efdal olması	112a	311a	30b	173a	277
12.Fasıl: Zikrullahın mertebeleri	113a	314b	31b	175a	279
HATİME: Me'sur dualar, zikirler ve tasnifi	113a	316b	32a	176a	281
1.Fasıl: Duanın faziletleri	114a	316b	32a	176a	285
2.Fasıl: Duanın âdâb-ı filiyyesi	118a	333b	37b	185b	296
3.Fasıl: Duanın âdâb-ı kavliyyesi beyanındr				186b	297
4.Fasıl: Duanın kabul olunacağı faziletli vakitler, duası müstecap olanlar, duanın kabulünün alametleri	121a	341b	39b	190a	302
5.Fasıl: İsm-i a'zam'ın ne olduğu hk. 14 rivayet ve onun dua cümleleri	121b	344a	40b	191a	305
6.Fasıl: Sabah, akşam-okunacak dualar	123b	350b	42a	195a	310
7.Fasıl: Yemekte, içmekte, elbise giyinmekte, soyunmakta, eve girerken-çıkarken okunacak dualar…	126b	362a	44b	199b	317
8. Fasıl: Her olay anında okunması mesnün ve müstehap dualar. PE, Hz. Yusuf'un, namaz ve abdestin duaları	128a.	367a	45b	202a	321
Fasıl: Abdest ve namazda okunacak dualar	133a	385b	50a	210b	334
9. Fasıl: Müteferrik dua ve zikirler:	134b	391a	51b	213b	338
Sabaha dahil olunca (okunacak dua)		393a			340
Taun için (okunacak dua)	137b	404b		218b	347

Safer ayında (okunacak dua)	138b	427b		231a	360
Sene sonunda (okunacak dua)	139a	428a		231b	360
Tövbe namazında (okunacak dua)	139a	429a		231b	361
Haftanın tek tek günlerinde (okunacak dua)	139a	429a		231b	361
Duha vaktinde (okunacak dua)	139b	431b		233a	363
Ebeveyne okunacak (okunacak dua)	140a	432a		233a	363
Kabir üzerine (okunacak dua)	140a	432b		233b	363
Tesbih-i me'sûr	140a	433a		233b	363
Definden sonra, telkin verirken (okunacak dua)	141a	437a		235b	366
Peygamberimize salavat getirmenin fazileti	141b	439a	53a	236b	368
Salavat getirmenin müstahap olduğu yerler	144a	447a	55a	240a	374
O'na salavat getirmeyenin zemmi	146a	454b	57a	243b	379
Getirilen salavatın O'na ulaştırılacağı	**147a**	**458a**	**58a**	**245a**	**381**
Beyit(ler)/şiir		**462a**	**58b**	**246b**	**383**
Na't-ı Nebi	148a/13beyt		58b		
(12.Fasıl Heyâkil-i seb'a-i mübareke)			59a		
Peygamberimizin yedi dua ile Allah'a tevessülü rivayeti (7 mübarek heykel)	149a			246b	
Nur Duası (bunu takiben İbn Arabi ve başkasına ait iki kısa şiir eklenmiştir)	151a	406a		220b	
Peygamberimize atfedilen "Seyf Duası"	152a	409a		222a	
Dua-i Hizbü'l-Bahr Budur		417b		226a	352
İ.Şazeli'nin Hizbü'l-Bahr duasının şerhi		463a-468b			

Faziletli dualar (Ed'iye-i fâzıla)		421b			228a	355
İ'tisâm-i hizbi'l-bahr		467b				
Tetimmetü'l-kitab					248b	
Şol arzıhal-i Hayrî fakîr hakir dâî bîriyâ bâ atebe-i vezir-i âlîlkadr kapûdan / kapıdan Mustafa Paşa edâmellahü devletehû ve azze rifatehû (uzunmedhiye)					249a-250a	
Mesnevi der arzıhal-i Yusuf Fakir Hakir bi riya bâ atebe-i vezir-i âlî İbrahim Paşa Hz. Edâmellahü devletehû (10 beyit)			60b			
Hikayet-i Harun Reşid					250b	
Hilye-i şerif					251b-254a	
Ketebe/istinsah/ferağ kaydı:	**148b**	**462b**	**61a**	**106a**	**250a**	**383. s.**

6. *Şifâü'l-Ebdân*'ın *İlhami* nüshasının müellife aidiyetinin sıhhati açısından değerlendirilmesi

Tablo- 2'de görüldüğü üzere, muhtevaları incelenen altı nüshadan *Hekimoğlu* ve *Milli Kütüphane* nüshalarının haricindekiler tamdır. *Milli kütüphane* nüshasının dışındaki (ki onun son kısmı eksiktir) bütün nüshalar ise, "Getirilen salavatın O'na ulaştırılacağı" ve "Beyit(ler)/şiir" kısmına kadar aynıdır. Bu durum, *Şifâü'l-ebdân*'ın burada bittiğine delalet etmektedir. Nitekim *Zeytinoğlu* nüshasının dışındaki bütün nüshaların ketebe kayıtlarının *salavat* ve *beyt/şiir* kısmının hemen sonuna konulması, eserin burada nihayete erdiğinin en büyük delilini oluşturmaktadır. Bundan sonraki *dua, na't, hilye* ve *nüshayı devlet erkânına takdimler*, müellif ve/veya müstensihler tarafından zeyil olarak sonradan konulduğu zannını vermektedir. Zeyilleri birbirine en yakın olan nüshalar ise, *Hamidiye, Beyazid* ve *Zeytinoğlu* nüshalarıdır. Bunların sırasıyla h. 1114, 1118 ve 1123 tarihlerinde yakın aralıkta istinsah edilmiş olmaları, aynı nüshadan istinsah edildiklerini akla getirmektedir. *İlhami* nüshası müellifin vefatından yaklaşık yüz elli sene sonra yazılmasına rağmen, anılan konuya kadar *Hamidiye, Beyazit* ve *Zeytinoğlu* nüshalarının muhtevasıyla aynıdır.

Şifâü'l-ebdân'ın *İlhami* nüshasının ve diğer nüshaların muhtevaları, eserin yazıldığı kaynak ile de mukayese edilmiştir. Müellifin de ifade ettiği üzere bu kaynak, İbnü'l-Haşşâb Muhammed b. Ahmed b. Süheyl el-Hazrecî (ö. 567/1171)'in *ed-Dürrü'n-nazîm fî fezâili'l-(havâssi'l-)Kur'âni'l-azîm* isimli eseridir.[23] *Şifâü'l-ebdân*, *Dürrü'n-nazîm*'in "Âşirefendi nr. 22" nüshasının içeriğiyle[24] karşılaştırılmıştır. Buna göre Ali Hıbrî, *Dürrü'n-nazîm*'in tamamını, kendi eserinin 1. Bab, birinci

23 Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrâhim Paşa, nr. 231, Ayasofya, nr. 1870, 0.384, Hafîd Efendi, nr. 15, Hasan Hüsnü Paşa, nr. 85, Yazma Bağışlar, nr. 18; Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 576, 577, 578; Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 583; Milli Kütüphane, 06 Mil Yz FB 1; 06 Mil Yz A 1076/2; Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 37 Hk 3827/6; 37 Hk 1101/1; Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 05 Ba 1866/1; 05 Ba 1555/1; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, 15 Hk 1235; Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 137/1; 45 Hk 1469/2. İlgili eserin bunlardan başka birçok mahtut nüshası bulunmaktadır.

24 Bkz. Fezaili'l-Kur'an ve tilavetih (2a), Hırzü'l-Kur'an (3b), hatim duası (4a), fazailü besmele (6a), adabü'l-kırae (8a), fezailü Fatiha-Nas sureleri (13b-88a).

faslı içerisinde vermiştir. Bu bölümde Haşşâb, Kur'an'ın ve kıraatinin, besmelenin ve Fatiha-Nas arasındaki bütün surelerin faziletlerine yer vermiştir. Bütün bu gerekçeler de göstermektedir ki eserin *İlhami* nüshası, Ali Hibrî Efendi'nin *Şifâü'l-ebdân*'ının gün yüzüne çıkmış yeni bir nüshasıdır.

Sonuç

Zayıf tabiatlı yaratılan insan, fiziki âlemin zorluklarını aşabilmek ve burada yaşadığı korkulardan emin olabilmek için görünen âlemin imkânlarını kullanmasının yanında manevi âlemin koruyucu güçlerinden destek alma arayışına girişmiştir. Metafizik âlemden bilgi aktaran kutsal metinler de bu arayışın alanını oluşturmuş ve insanlık, anılan emeli için ilahi metinlere de dayanmıştır. İnsanın bu fıtrî ihtiyacına Kur'an'ın, bilhassa kalbi ve ruhi hastalıkları için şifa önerileri sunması, onun sureleri ve özellikle Allah'ın isimlerini içeren ayetleri çare olarak kullanılmıştır. Rasûlullah'ın (sav) ve Ashabının, Kur'an'ın bazı sure ve ayetlerinden, hastalıklara şifa ve şerli varlıklardan korunma amaçlı faydalanması, önce *Fezâilü'l-Kur'an* ve sonrasında onun altında *Havâssü'l-Kur'an* adlı ilim dalının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Havassü'l-Kur'an sahasında, hicri üçüncü asırdan itibaren surelerin, bazı ayetlerin ve bunlara bağlı olarak esma-i hüsna ve bazı duaların havâssı konusunda eserler telif edilmeye başlanmıştır. Bu alandaki literatüre bakıldığında havassü'l-Kur'an'ın, hicri altı ve yedinci asırlarda fezâilü'l-Kur'an'dan ayrı olarak en kapsamlı eserlerini verdiği anlaşılmaktadır. Ali Hıbrî'nin, bu dönemde Kur'an'ın tamamını inceleyerek yazılan bir eseri kaynak olarak kullanarak eserini telif etmesi, klasik dönemin bilgilerini aktarması bakımından onun çalışmasını da önemli hale getirmektedir. Kaldı ki Hıbrî, yararlandığı *Dürrü'n-nazîm*'in muhtevasını eserine taşımasının yanında, me'sur duaları ilave etmek suretiyle onu, kaynak eserin hacminin iki katından fazla genişletmiştir.

Hıbrî'nin *Şifâü'l-ebdân*'ının bilhassa Osmanlı coğrafyasında şöhrete ulaştığı, el yazma kütüphanelerindeki nüshalarının çokluğundan anlaşılmaktadır. Anılan eserin nüshalarının çokluğu ve müellifin nisbeten yakın dönemde yaşamış olması, müellif nüshasının anılan kütüphanelerdeki nüshalardan birisi olması ihtimalini güçlendirmektedir. Hıbrî'nin bu eserini hazırlarken kaynak olarak kullandığı *Dürrü'n-nâzim*'in de birçok mahtut nüshasının geniş coğrafyaya dağılmış bulunması, Türkçeye çevrilmesi ve orjinal dilinde tahkik edilmesi, Hıbrî'nin eserinin önemini göstermeye yeterli sebeplerdir. Bu yüzden eser, tahkik yapılmayı hak etmektedir. Elimizdeki nüshanın muhtevasının, yukarıda künye ve muhteva bilgilerinin kıyaslanan diğer nüshalarıyla örtüşmesi ve müellifine aidiyetinin kesin olarak teyit edilmesi, eserin aslına uygun şekilde tahkik edilmesine katkı sağlayacaktır. Eseri tahkik etmek isteyenlere, onun incelemeye dâhil edemediğimiz diğer nüshalarının müellif nüshası olup olmadığını belirlemeleri önerilir. Müellif nüshasına ulaşılamaması halinde *Hamidiye, Beyazid, Zeytinoğlu* ve *İlhami* nüshalarının tahkik için esas alınabileceği rahatlıkla söylenebilir.

Kaynakça

Kur'ân-ı Kerim
Akbıyık, H. (2007) *Kur'ân ilimlerinden biri olarak Havâssu'l-Kur'ân* İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
Aksekili, A. H. "Kur'ân-ı Kerîm Tercümeleri Hakkında", *Sebîlürreşâd*, C. 24, S: 599.
Alpay, S. (1979). *Büyük Bilgiler Güneşi,* İstanbul: Sedef Yayınevi.

Alpay, S. (1995). *Şemsü'l-maârif*, İstanbul.
Aydüz, D. (2001/3). "Muhammed Fuzûlî Elyazmalar Enstitüsü ve Enstitünün Kütüphanesinde Bulunan Tefsir ve Kur'ân Bilimlerine Dair Elyazmaları", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
Baş, D. (2013). "Yâfiî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: C. 43.
Bursalı, M. T. (h.1333) *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i âmire.
Çelebi, İ. (1997). "Havas İlmi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: C. 16.
Çelebi, İ. (2008). "Rukye", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: C. 35
Durmuş, İ. (2000). "İbnü'l-Haşşâb", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: C. 21.
Duvarcı, A. (1993). "Risale-i falname li Ca'fer-i Sadık" ve "Tefe'ülname", Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
Eroğlu, M. (1997). "Havâssü'l-Kur'ân" *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: C. 16.
el-Bağdâdî, İ. P. (t.y.). *Hediyyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*, Beyrut: Dârü ihyâi't-türâsi'l-Arabî.
el-Ferâhîdî, H. b. A. (2003). *Kitabü'l-ayn*, thk. Abdülhamid el-Hendâvî, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye.
el-Fîrûzâbâdî, M. Y. (2005). *el-Kâmûsü'l-Muhît*, Thk. Muhammed Naim ve -dğr.-, Lübnan: Müessesetü'r-risâle.
el-Hüveymil, b. F. (2008). *Havâssü'l-Kur'âni'l-Kerîm Dirasetün Nazariyye Tatbikiyye*, Kâhire: Dârü İbni'l-Cevzî.
el-Isfahânî, R. (t.y.). *el-Müfredât fî garibi'l-Kur'an*, thk. Nezzâr Mustafa el-Bâz, Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz.
el-Mekkî, İbn A. (2006). *ez-Ziyâde ve'l-ihsân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Câmiatü Şârika, Birleşik Arap Emirlikleri: Merkezü'l-bühûs ve'd-dirâsât.
es-Suyûtî, C. (2008), *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'an*, thk. Mustafa Şeyh, Şuayb Arnavut, Dimeşk: Müessesetü'r-risâle nâşirûn.
el-Yalvaci, İ b. M. (r.1265). *Risale-i havâssi'l-ebyat; Mecmuatü'l-kasaid-i hak nebiyyina*, İstanbul: Darü't-Tıbaati'l-Aliye.
Erin, H. (1989). *Kur'ân-ı Kerîm'in Havâs ve Esrârı*, İstanbul:
ez-Zerkeşi, B. (t.y.). *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, Kâhire: Dârü't-türâs.
Gazzâlî, E. H. (1999). *ez-Zehebü'l-ibrîz fî havâssi Kitabillâhi'l-Azîz*, thk, Muhammed et-Tayyib Behâüddin el-Hindî, Dârü's-semer.
https://www.yazmalar.gov.tr/tarama.php?cmd=search&genel=nazim&submit=Ara erişim, 27.2.2016.
İbn Kayyim, C. (1981). *Zâdü'l-meâd fî hedy-i hayri'l-ibâd*, thk. Şuayb-Abdülkadir el-Arnavut, Kuveyt: Müessesetü'r-risâle.
İsmail Paşa M. E. (1954). *İzahü'l-meknûn fi'z-zeyli alâ Keşfi'z-Zunûn an esâmi'l-kütüb-i ve'lfünûn*, İstanbul: Matbaatü vekâleti'l-meârif.
Koçyiğit, H. (2012). "Havâssu'l-Kur'an", *Journal of Islamic Research*, 23(2).

Kehhâle, Ö. R. (1957). *Mu'cemü'l-müellifîn*, Dimeşk: Müessesetü'r-risâle.
Kısa, B. (2005). *Havass'ın derinlikleri: açıklanmamış yönleriyle İslami büyü, vefkler, Esmaül Hüsna*, İstanbul: Hermes Yayınları.
Molla Sadra, Ş. (1993). *Esrârü'l-âyât*, Nâşir, Muhammed Hocevî, Beyrut: Dârü's-safve.
Özervarlı, M. S. (1998). "Hibrî, Ali Efendi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* İstanbul, C. 17.
Pakalın, M. Z. (1983). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul: MEB.
Pamuk, A. (2003). *Kur'ân-ı Kerîm'in Havas ve Esrarı (Havassü'l-Kur'ân),* İstanbul: Pamuk Yayıncılık.
Şakir Efendi, A. (1818). *Ravz-ı verd: esmai hüsna-i ilahinin nazmen şerhi ve havassı*, İstanbul: Takvimhane-i Âmire Matbaası.
Uygun, A. (2013). *Seyyid Süleyman el-Hüseynî'nin Kenzü'l-Havâs Kitabındaki Dua ve Büyü Motifleri, Doktora Tezi,* Isparta: *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*.
Varlı, M. (t.y.). *Güneşler Güneşi*, İstanbul, Esma Yayınları.

(Footnotes)

1 İsm-i A'zam'ın faziletinden sonrası eksiktir.

2 Bu fasıldan aşağı kısımlar, Milli Kütüphane nüshasında mevcut değildir.

"PSYKHE İLE EROS" MİTİNİN YAPISAL ÖZELLİKLERİNİN GÖSTERGE BİLİMSEL YANSIMALARI

Sezgin Demir[1]
Onur Alp Kayabaşı[2]

Öz
Olay ya da olayların anlatma eylemi üzerine kurulu şekilde sunulduğu her türlü metin anlatı olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan bir anlatı olarak değerlendirebileceğimiz "Psykhe ile Eros" miti, geçmişten günümüze başta popüler kültür olmak üzere sanat, moda, resim, yazın gibi birçok uygulama alanında etki düzeyi bakımından kuşatıcı, şekillendirici ve doğal olarak da yönlendirici bir işlev üstlenmiştir. Bu bakımdan bu mitin anlam üretim sürecinin temel anlam ağından, edimlerin somutlaştığı sözdizimsel boyuta, oradan da figüratif unsurlara doğru olan yolculuğunun tam tersi bir izlekte gerçekleştirilecek yatay ve dikey eksenli deneysel okumalarla çözümlenmesi, etki düzeyinin anlaşılması açısından son derece önemlidir. Bu tür bir okumada metnin gösterilen boyutundaki anlam çevreninden çok, anlam üretim eksenini merkeze almak amaçlandığından bu çalışmada gösterge bilimi merkezli çözümleme gerçekleştirilmiştir. Metin bir yığın olarak değil, bir bütün olarak değerlendirilmiş ve temel bileşenler merkeze alınarak, bu bileşenlerin yatay ve dikey eksende oluşturduğu yapısal ve anlamsal ilişkiler ağına odaklanılmıştır. Ele alınan metin iyi ile kötünün, sevgi ile nefretin, ölümsüz ile faninin artsüremsel mücadelesinin abideleşmiş öğretisidir. Gerçekleştirilen çözümleme deneysel nitelikte bir okumayı yansıtmaktadır.

Anahtar Sözcükler: anlatı, yazın, gösterge bilimi, mit, halk bilimi, Psykhe, Eros.

SEMIOTIC REFLECTIONS OF STRUCTURAL CHARACTERISTICS OF THE MYTH "PSYCHE AND EROS"

Abstract
Every text that presents an event or events based on narration style is defined as narrative. In this respect, the myth of "Psyche and Eros", which can be considered as a narrative, has undertaken a surrounding, shaping and naturally directing function and influence in many practical fields (primarily in popular culture) such as art, fashion, painting and literature rethroughout history. Therefore, it is of great importance that the journey of meaning production process of this myth from basic meaning network to syntactic dimension, where actions become tangible, and from there to figurative elements should be analyzed by horizontal and vertical empirical readings which will be performed in just the opposite way of this journey. As the purpose is to focus on the meaning production process, rather than the meaning horizon in the demonstrated dimension of the text, semiotic based analysis has been conducted in this study. The text has been considered as a whole, not as a pile. The basic components were at the centre and the network of structural and semantic relations formed horizontally and vertically was focused. The text that has been handled is the commemmorated teaching of the diachronic struggle between good and evil, love and hatred, immortal and mortal. The analysis that has been performed reflects an experimental reading.

Keywords: narrative, literature, semiotics, myth, folklore, Psyche, Eros.

1 Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, E-mail: sezgindemir44@gmail.com
2 Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, E-mail: oakayabasi@gmail.com

Makale Gönderim Tarihi: 15.11.2015 Makale Kabul Tarihi: 18.04.2016

Giriş

İçerinde karakterlerin yer aldığı bir olay ya da olay[lar] dizisini barındıran öyküyü aktarmasından dolayı anlatılar, karakterlerin hem sebep olduğu hem de başından geçen olaylar dizisinin sunulduğu bir bildirişim şeklidir (Jahn, 2012: 12). Anlatısal tipteki metinleri, söylemsel metinlerden ayıran temel fark, kurgunun yazardan ayrışan yazınsal gerçekliğe ait bir iç ses tarafından aktarılma zorunluluğudur. Bu zorunluluk, nesnel gerçeklik boyutunda yer alan her türlü nesne, olay ve olgunun yazınsal gerçeklik boyutunda dilsel edimler çevreninde tekrar yorumlanmayı gerektirmektedir. Anlatı aynı zamanda kendi içerisinde yapısal bütünlüğe sahip büyük bir tümce niteliğindedir (Barthes, 2005: 105). Bu açıdan anlatının bir tümceler yığını yerine, yapısal ve semantik açıdan bir bütünlük gösteren anlık tüketime yönelik bir metin olduğu unutulmamalıdır. Genel olarak da anlatılar, nesnel gerçeklik boyutundaki olayların dilsel gerçeklik boyutuna gerçekliği bükülerek, dönüştürülerek, doğal olarak da dönüştürülerek yeniden üretimidir. Bu yönü ile ister sözlü olsun ister plastik göstergelerden kurulu görsel bir metin olsun; ister çağdaş yazın örneği isterse toplumların düşünsel arka planlarının yansıması masal, destan, mit gibi metinler olsun anlamlandırma süreçleri gösterge bilimin, anlatı bilimin çalışma nesnesi konumundadır. Çünkü gösterge bilim; semantiğin aksine anlamı değil, metnin anlam üretme yani anlamlandırma sürecini çözümleyeceğini, buna zemin oluşturan yapısal özellikleri ve ilişki ağlarını dizimsel ve dizgesel açıdan deneysel okumalarla tespit edeceğini, bu yolla da metnin anlamlandırma sürecinin matrisini gözler önüne sereceğini iddia eder. "Psykhe 'Ruh' ile Eros 'Aşk" miti, hem anlatısal tipten bir metin olduğundan hem de yüzlerce yıldır yazın, tiyatro, sinema, medya, moda, müzik, popüler kültür gibi birçok uygulama alanında yaşama dair kalıcı izler bıraktığından, anlam üretim süreci gösterge bilimin yöntem ve teknikleriyle çözümlenmesi amaçlanmıştır. Gerçekleştirilen çözümlemede başta gösterge bilimi olmak üzere anlatı bilim, yazın bilim, metin dil bilim, halk bilim yöntem ve tekniklerinden yararlanılarak çok yönlü deneysel bir okuma gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bunda gösterge bilimin disiplinler arası yaklaşımı benimsemesi etkilidir. Gerçekleştirilen deneysel okuma metin merkezli yaklaşıma uygun şekilde metinle sınırlı tutulmuş; ilgili mitin teolojik, sosyolojik, politik, kültürel arka planları çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Gösterge bilimsel açıdan bir metin çözümlenmeden önce yapılması gereken ilk iş metnin kesitlere ayrılmasıdır. Çözümlenecek her metin öncül olarak bir bütün olarak değerlendirilir ve anlamlama olgusunu daha iyi ortaya koyabilmek için kesitlere ayrılır (Günay, 2002: 173). Bir metni bölümlere ayırırken ilk olarak olaylar ve bunların birbirleriyle ilişkilerden hareketle oluntulara; ikinci olarak da yazar tercihlerinden, uzama ait özelliklerden, öykü ve öyküleme zamanları arasındaki ilişkilerden, şahıs kadrosundaki ve içerikteki değişikliklerden hareketle kesitlere ayırabiliriz (Aktaş, 1998: 23). Metnin bölümlenmesinden sonra söylemselleşme edimlerinin yansıması olan figüratif unsurların tespitine yönelik yatay eksende bir okuma gerçekleştirilmedir. Figüratif unsurların -anlatıcı, bakış açısı, öykü ve öyküleme zamanı ilişkisi, uzam, kahramanlar- tespiti, amaçlanan dizgesel okuma açısından bir zorunluluktur. Bu bağlamda, tespit edilmesi gereken ilk yapısal unsur anlatıcıdır. Çünkü sözceleme öznesi anlatıcı aracılığı ile öyküleme edimini yönetirken metin ile alımlayıcı arasındaki mesafe, okuma hızı, alımlayıcının yönlendirilmesi gibi edimlerle de yazınsal iletişimin sınırlıklarını belirler. Her tür anlatı, temelde anlatma edimine dayandığından sözceleme

öznesi ile okur arasında bir iç sesi, yani anlatıcıyı zorunlu kılmaktadır. Dil bilimsel açıdan da sözce ile sözceleme arasındaki ayrım; metin ile metin-dışı, dil ile dil-dışı, yazınsal iletişime katılan yazar ve okur gerçek kişileri ile yazınsal gerçeklik içerisindeki anlatıcı ile dinleyici kurmaca kişileri arasındaki ayrımı gerektirmektedir (Kıran ve Kıran, 2003: 95). Öyküyü anlatan kişi ya da ses olarak tanımlayabileceğimiz anlatıcı, bazen bir anlatı kişisi olarak kendini gösterirken bazen de varlığını sayfalar arasında hissetmemize rağmen kendini göstermez (Günay, 2003: 122). Anlatıcının doğru şekilde tespiti, beraberinde bakış açısının da tespitini sağlayacaktır. Bu iki yapısal unsurun belirlenmesinden sonra, söylemsel yapı unsurlarından zaman kavramı ile zamansallaşma edimi çözümlenmelidir. Gösterilen konumundaki öykü zamanının, gösteren konumundaki öyküleme zamanına yansımaları (Yücel, 1983: 56) ile bu iki zaman boyutu çakıştırılırken sözceleme öznesi tarafından kullanılan tekniklerin belirlenmesi alımlama ediminin yönünün, hızının ve boyutlarının anlaşılması açısından önemlidir. Alman yazın kuramcıları tarafından özellikle belirlenip tanımlanan zaman akışındaki ikilik ve bunlar arasındaki karşıtlık destansı söyleyiş veya dramatik anlatının yazınsal düzeyini de içine alan estetik açımlamanın her düzeyinde yer alan sözlü anlatının da tipik özelliğidir (Genette, 2011: 21). Hangi türden anlatı olursa olsun öykü ve öyküleme zamanı arasındaki ilişki çözümlenirken sıra, sıklık, süre ve kip ilişkilerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Sıra ilişkisi, öyküleme ediminin geçmişe mi yoksa geleceğe mi yönelik gerçekleştiğiyle ilgilidir. Çözümlenecek ikinci unsur sıklık ilişkisi, öykü zamanı üzerindeki olay[lar]ın, öyküleme zamanı üzerinde kaç kez anlatıldığıyla ilgilidir. Süre (ritim) ilişkisi çözümlenirken öykü zamanı saat, gün, ay, yıl gibi zaman ölçü birimleriyle ve öyküleme zamanı tümce, sözce, paragraf ve sayfa gibi dil bilimsel birimlerle ölçülür. Öykü zamanı; kurgusal olay[lar]ın gerçekleşme süresini, varsa "gerçek etkisinin" hangi yıl, ay ve günde meydana geldiğini, olaylar arasında geçen süreyi kapsarken; öyküleme zamanı sözceleme öznesinin metinsel konumuyla ilgili olarak anlatıcının, anlatma ediminin zamanıdır (Öztokat, 2005: 127). Kip kavramı ise anlatıcı sesin öyküleme ekseni üzerindeki konumu, yani kurmaca olayların aktarımı edimine müdahalesi ile ilgilidir. Kurmaca olayların aktarımında alımlama edimi doğrudan gerçekleşiyorsa, yani anlatıcının aktarımı araya girmiyorsa mimesis, anlatıcının aktarma edimi üzerinden alımlama gerçekleşiyorsa diegesis söz konusudur. Zaman kavramından sonra belirlenmesi gereken diğer figüratif unsur, sözce ve sözceleme uzamları ile bunların yapısal ilişkiler ağının tespit edilmesidir. Uzam; sadece kurgusal olaylara bir zemin değildir. Aksine uzamsallaşma edimi, söylemselleşme sürecinde kişiselleşme ve zamansallaşmayla birlikte bütünleşik bir dizge oluşturur ki bu da zaman, uzam ve kişinin birlikte anılmasını gerektirir. Üstelik anlatılardaki kişi, uzam ve zamanın birbirleriyle örtüşmesi metinsel açıdan gerçekliği belirler ve bu yönüyle de ilgili metni okunur, zor okunur veya okunmaz kılar (Uçan, 2006: 53). Yazın incelemelerinde uzamın kurgusal karakterlerle olan ilişkisi, onun yapısını doğru şekilde tespit etmede son derece önemlidir. Anlatı kişileri ise kurgusal gerçeklik boyutundaki kahramanlar ile nesnel gerçeklik boyutundaki kişilerin aynı olmadığına yönelik farkındalıkla dolaylı ve dolaysız tanımlama unsurlarından yararlanarak tespit edilmeye çalışılmalıdır. Anlatım edimine dayalı metinlerde olay[lar]ın merkezinde bulunan, başından önemli ya da önemsiz vakaların, maceraların geçtiği, yazınsal gerçeklik boyutundaki kimse (Karataş, 2004: 256) olarak tanımlanan kahramanlar, anlatının matrisi üzerinde yer alan şahıs kadrosu içerisinde analiz

edilir. Bütün bu figüratif unsurların ve bu unsurların oluşturduğu yapının yatay eksende deneysel olarak okunması, dikey eksendeki bütünleşik alımlamaya zemin oluşturacak ve bir anlamda yazarın ve metnin niyetlerinden hareketle metin kendi örnek okuruna ulaşacaktır.

Metne yönelik gerçekleştirilecek ikinci yatay okuma, dikey eksende belirlenen figüratif unsurlardan yararlanarak sözdizimsel özelliklerinin tespitine yöneliktir. Bu aşamada eylemlerin gerçekleşmesi için birer zorunluluk olarak görülen altı temel eyleyen ile bu eyleyenler arasındaki ilişkilerin tespiti amaçlanır. Eyleyen, eylemlerin belirttikleri oluşlara etken ya da edilgen şekilde katılan, ad nitelikli sözcüklerle karşılanan ve her şekilde eyleme bağlı olan varlık ya da nesnelerdir (Vardar, 2002: 98). Bilindiği gibi Propp, Rus halk masalları üzerine yaptığı araştırmada kişiler kim olursa olsun, bu işlevler nasıl gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin kişilerin işlevlerinin değişmediğini ve bu işlevlerin aynı zamanda masalı oluşturan temel bölümler olduğunu savunmuştur (Propp, 2008: 24). Propp'un masallar üzerine gerçekleştirdiği ünlü araştırmasındaki değişmeyen işlevleri, dil bilimci Tesnière'in ortaya koyduğu kuramdan hareketle Greimas özne, nesne, gönderen, alıcı, yardımcı ve karşıt olmak üzere altı başlıkta ele almıştır. Greimas'in eyleyenlerinde özne dışındaki eyleyenlerin anlatı kişileriyle özdeşlik zorunluluğu yoktur. Genellikle insan, bazen de toplum, zenginlik, şeref, namus gibi soyut kavramlar şeklinde somutlaşan eyleyenler, karmaşık kişiliklerle karşımıza çıkmazlar, aksine bulundukları durum, çevresindekilerle ilişkileri açısından şekillenip somutlaşırlar (Kıran ve Kıran, 2003: 216). Özne ile nesnenin birliktelik ilkesinden hareketle ilk olarak bu iki eyleyen beraber belirlenmelidir. Sonuçta bir eylemin gerçekleşmesi, özne kadar aynı düzlem üzerindeki nesnenin de mevcudiyetine bağlıdır ve olgular ancak bu iki eyleyenin karşıtlığı üzerinden değerlendirilebilir (Yücel, 1997: 49). Özne, anlatı izlencesi üzerindeki değer nesneyi elde etmek için sınanma edimlerini gerçekleştirendir. Nesne ise öznenin peşinde koştuğu, elde etmek için her türlü edimi/görevi yerine getirdiği bir insan, para, makam, aşk vb. her şey olabilir. Özne ile nesne arasındaki bu ilişkiden de isteyim ekseni somutlaşır. Gönderen, öznenin harekete geçmesi için onun üzerinde baskı kuran, onu görevlendiren, sınanma edimlerinde başarılı olabilmesi için onu edinç aşamasında gücül ve edimsel kipliklerle donatır. Tam bu noktada sözleşme ekseni kurulur ki öznenin başarısı bu sözleşmeye sadakatine bağlıdır. Öznenin değer nesneyi elde etmek için hedeflediği edimlerin başarısını, doğal olarak da değer nesnenin elde edilmesini engellemeye çalışan ise karşıt eyleyendir. Özneye edimlerinde her türlü desteği veren, değer nesneyi elde etmesi için yardım eden ise yardımcı eyleyen olarak tanımlanır. Yardımcı, özne ve karşıt eyleyenlerin birbiri ile çatışması, mücadele eksenini oluşturmaktadır. Özne, mücadele ekseninden zaferle ayrılması durumunda değer nesneyi elde edecek, baştaki sözleşme eksenine uyumlu şekilde ya özneyi kendi kullanacak ya da başkasının kullanımına sunacaktır. Bu noktada değer nesneye sahip olması beklenen eyleyen ise alıcıdır. Öznenin değer nesneyi elde etmesi, yani sınanma aşamasında edimlerinde başarılı olması tanınma/yaptırım aşamasında gönderici tarafından tanınmasını ve ödüllendirilmesini sağlayacaktır. Gönderici, özne ve alıcı eyleyenlerinin birbirleri ile ilişkisi, etkileşmesi ise iletişim eksenini oluşturmaktadır. Eyleyenlerin ve eyleyensel örnekçenin doğru tespiti, anlatısal tipteki metinlerin matrisini oluşturan dönüşümlerin anlaşılması açısından önemlidir.

Metnin derin anlam boyutundaki devingen temel anlam ilişkilerini, üretici metin zeminini

anlamak; eleştirmenin keyfi yorumları ile üst okumalarından kurtulmak için önemlidir. Bu aşamadaki doğru okumalar, metnin yazınsal gerçeklik dışındaki diğer anlam dizgeleriyle olan anlam bağlarını anlamak açısından da önemlidir. Çünkü metnin temel anlamı, dünyadaki temel karşıtlıklar üzerine kurulu olup nesnel gerçeklik boyutundaki dünya ve yaşamla ilişki kurar ve Greimas'ın ifadesi ile bu boyutta yaşamla hesaplaşır (Akerson, 2005: 147). Bir anlam evreninin temel yapısında yer alan soyut birimler ile bu birimler arasındaki ilişkileri belirlemek, sınıflandırmak ve gözler önüne sermek için anlamlama göstergebilimi tarafından geliştirilen mantıksal örneğin çizimsel gösterimi gösterge bilimsel dörtgen olarak tanımlanır ve bu dörtgen bir metnin derin yapısının tanımlanmasında kullanılır (Rifat, 2009: 79). Metnin derin yapısını oluşturan karşıtlık, çelişkinlik ve içerme ilişkilerinin doğru şekilde belirlenmesi ise yüzeysel ve anlatısal yapıdaki yatay okumaların başarısı ile doğru orantılıdır. Çünkü derin yapıdaki belirlemeler, diğer öncül iki yatay eksenli okumaların dikey eksendeki yansımalarına bağlıdır. Buna karşılık göstergebilimsel dörtgende belirlenen ve sergilenen bağıntılar düzeni, anlamlı bir bütünün soyut-mantıksal düzeyde oluşmasını sağlayan ikilikler ile bu ikiliklerin ögeleri arasındaki mantıksal ilişkileri, dönüşümleri değerlendirip anlamamızı sağlamaktadır (Rifat, 2013: 105). Bu bağlamda göstergebilimsel dörtgen, diğer çözümleme düzeylerine bağlı şekilde mantıksal-anlamsal düzeyde bir sözce olarak metnin bütününü soyut, görsel bir düzlemde açıklanması için önerilir (Uçan, 2008: 128-129). Metni kuşatan diğer yaşamsal dizgelerle derin düzeyde gerçekleşen yüzleşme ve somutlaşmanın doğru bir şekilde açıklanması, gerçekçi bir üst okumanın yapılması hatta gerekliyse metinler/medyalar arası okumaların başarısı çözümlemenin temel anlam ilişkilerini doğru bir şekilde ortaya koymasına bağlıdır.

1. Yüzeysel Yapı

Yüzeysel yapıdaki söylemselleşme edimleri üzerinden figüratif unsurlara yönelik gerçekleştirilecek bir çözümleme, metnin sözdizimsel ve derin yapısına yönelik hedef çözümlemeler açısından öncül zorunluluktur. Bu boyutta yapılacak yatay eksendeki bir çözümlemenin tam olarak gerçekleştirilmesi için öncelikle çözümlenecek metnin kesitlere ayrılması gerekmektedir. Bu noktada ele alınan mit, uzama ait özelliklerden hareketle kesitlere ayrılmış ve kesitler arasındaki semantik, yapısal ve duygusal yüklerden hareketle kesitler adlandırılmıştır:

1. Kesit: Kıskançlık

"Psykhe, bir kralın üç kızının en güzeli idi **(1)**. Gerçekten o kadar güzeldi, o kadar gönül alıcı idi ki, onu görenler, Aphrodite'yi görmüş sanırlar ve ona tapınırlardı **(2)**. Gönüller sultanı Aphrodite, fani bir kıza gösterilen bu aşırı derecedeki sevgiyi kıskandı ve bir gün rakibinden öc almak istedi **(3)**? Oğlunu çağırarak dedi ki **(4)**:

-'Eros' oğlum, yapılacak bazı şeylerim var, bana yardımdan kaçınmayacağına eminim, utanmak bilmeyen bazı erkekler benim ilâhi güzelliğimle, fani bir kızın güzelliğini mukayese ediyorlar **(5)**. Haydi çocuğum, git; güzellikte bana eşit saydıkları o kızın kalbini yarala, onu dünyanın en çirkin bir erkeğine metres yap **(6)**" (Can: 103).

Anlatının başlangıç durumunu somutlaştıran "kıskançlık" kesitinde, sözceleme öznesi 1, 2, 3 ve 4. sözcelerde her şeyi bilen her şeyi gören dış anlatıcı/üçüncü tekil anlatıcı ile buna olanak tanıyan sıfır odaklayımı tercih etmiştir. Çünkü anlatıcı konumundaki metin içi ses,

herhangi bir kahramanla özdeşleşmemekte, farklı bir gerçeklik boyutunda yer almaktadır. Bu anlatıcı ve bakış açısı tercihi sayesinde, sözceleme edimi sırasında her şeyi aktarabilme, bilinç akışı gerçekleştirebilme gibi sınırsız olanaklar, 3. sözcede anlatı kişilerinde Aphrodite'nin duygu ve bilinç durumuna yönelik *"kıskandı"* ve *"öc almak istedi"* ifadelerinde somutlaşmaktadır. Özellikle 2. sözcedeki *"Gerçekten o kadar güzeldi, o kadar gönül alıcı idi ki"* şeklindeki yorum, anlatıcının öyküleme ve yönlendirme işlevini üstlendiğini göstermektedir. 5 ve 6. sözcelerde anlatı kişisi ile özdeşleşen ve sınırlı bakış açısı getiren benöyküsel anlatıcı ve iç odaklayım (kahraman bakış açısı) tercih edilmiştir. Bu da alımlayıcının, sadece anlatıcı kahraman konumundaki Aphrodite'nin düşüncelerine ulaşabilmesini sağlamıştır. İki farklı anlatıcının kullanılması, çoklu anlatıcı tekniğinin kullanıldığını kesinlemektedir. Bir sözcenin üreticisi ve tüketicisinin birlikteliği ilkesinden hareketle, bu sözcelerin dinleyicisinin de kurgusal gerçeklik boyutunda yer alması gerekmektedir. İlk dört sözcede dinleyici okurla özdeşleşirken, 5. sözcedeki *"Eros oğlum"* ve 6. sözcedeki *"Haydi oğlum"* ifadelerinin göndergelerinden hareketle bu sözcelerde dinleyici konumunda Eros bulunmaktadır (K→K). Yine aynı ifadelerin doğrudan dinleyici konumundaki Eros'a yönelerek iletişim kanalını açma ediminde bulunması, anlatıcının iletişim işlevini yüklendiğini kesinlemektedir. Anlatıcı ve dinleyicilerin aynı gerçeklik boyutunda bulunması, metnin türüne uygun olarak herhangi bir düzey ihlali durumunun gerçekleşmediğini göstermektedir. Sıra ilişkisi açısından anlatı değerlendirildiğinde sözceleme öznesi *"idi (ks. 2), -DI (ks. 5)*[3]*"* bağımlı biçimbirimleriyle 1, 2, 3 ve 4. sözcelerde geriye sapım tekniğini; 5. sözcedeki *"var, eminim"* ve *"-(I)yor"* bağımlı biçimbirimi ve 6. sözcedeki *"git, yarala, yap"* bağımlı biçimbirimlerinin emir kipi kullanımlarıyla eşsüremsel anlatımı tercih etmiştir. Yine 3. sözcedeki *"bir gün"* gönderim unsuru öykü zamanını türe uygun şekilde bilinmeyen bir zamana sabitlemekte ve daha anlatının başında nesnel gerçeklik boyutuna bağlı kalınmayacağı, nesnel gerçekliğin yazınsal gerçeklik boyutunda fantastik unsurlarla bükületeceği ve hatta değiştirileceği yönünde alımlama edimini manipüle etmektedir. Anlatı izleği üzerindeki bir olayın/edimin, öyküleme zamanı üzerinde bir kez yer bulması, sıklık ilişkisi açısından tekli anlatı ediminin kullanıldığını göstermektedir. Sözceleme öznesi, ilk dört sözcede metnin anlatısal izleğinin öncül başlangıç durumunu ortaya koymak için süre ilişkisi açısından özetleme tekniğini kullanmış; yani yıllarla ifade edilecek bir öykü zamanı (1 ve 2. sözceler), öyküleme zamanı üzerinde karşılığını sadece 4 sözcede bulmuştur. Olay dizisinin aktarımında ilk dört sözcede kip açısından diegesis tekniği kullanılmıştır. Çünkü bu bölümde öykü/kurgusal olay akışı bir metin içi ara sesin bakışı çerçevesinde alımlanmaktadır. Sözceleme öznesi ile kahramanın özdeşleştiği, iç anlatıcının öyküleme zamanı üzerinde Aphrodite'in ontolojisi üzerinden kendini gerçekleştirip konuşmaya başladığı 5 ve 6. numaralı sözcelerde ise süre ilişkisi açısından sahneleme tekniği kullanılmış, bu yolla da öykü anı olduğu gibi öyküleme edimine aktarılmaya çalışılmıştır. Bu yolla kipsel açıdan gerçekleştirilen mimesisin de etkisiyle öykü ve öyküleme zamanları birbirine paralel şekilde ilerlemekte ve alımlayıcının metne yaklaşması sağlanmaktadır. Bu kesitteki ifadeler, öykü/sözce uzamı hakkında kesin bir göndergeye yönelmese de "giz" adlı 2. kesitteki 7. sözce kıskançlık kesitinin öykü/sözce uzamının *"Tanrılar dağı"* olduğunu kesinlemektedir. Ayrıca 6. sözcede Eros'un *"git"* edimiyle görevlendirilmesi, uzamsal bir yolculuğun söz konu-

3 İlgili kısaltma "kullanım sıklığı" anlamında kullanılmıştır.

su olacağını ve bu yolculuğun da 5. sözcedeki *"ilâhi, fani"* göstergelerinden dolayı da ilâhi nitelikteki bir uzamdan fani nitelikte bir uzama doğru gerçekleşeceğini çıkarsamaktayız. Üstelik anlatının 7. sözcesindeki *"Tanrılar dağından yere indi"* ifadesi de bu durumu kesinlemektedir (bkz. 2. kesit). Kıskançlık adlı kesitte, öyküleme ekseni üzerinde sırasıyla Psykhe, Aphrodite ve Aphrodite'nin oğlu Eros anlatı kişileri olarak somutlaşmaktadır. 1 ve 2. sözcelerde Psykhe'ye yönelik gerçekleştirilen dolaysız tanımlama, adının yanı sıra onun fiziksel özelliğini, yani güzelliğini ön plana çıkarmaktadır. Özellikle 2. sözcedeki *"ona tapınırlardı"* ifadesi; bir ölümlünün, güzelliğiyle dışsal açıdan Tanrıça özelliğini kazanma algısına yol açtığını kesinlemektedir. Daha 2. sözcede eyleyenler arasındaki mücadele ekseninde gerçekleşip anlatı izleği üzerinde somutlaşacak rekabet çıkarsanmaktadır: *"Aphrodite'yi görmüş sanırlar ve ona tapınırlardı"*. İlk olarak adı kesinlenen anlatı kişisi Aphrodite'nin fiziksel ve ruhsal özellikleri 2 ve 3. sözcelerde dolaylı tanımlama tekniği ile somutlaşmaktadır. İlk olarak 2. sözcede fiziksel açıdan güzelliği, Tanrıça olduğu, 3. sözcede ruhsal açıdan kıskançlığı ve hırsı çıkarsanmaktadır. Bu kesitin son sözcesinde *"Oğl**u**nu"* göstergesindeki *"Oğ[u]l"* ön gönderim unsuru ile tuzak kesitinden itibaren "Eros" olduğunu anladığımız anlatı kişisinin, *"-U"* art gönderim unsurundan dolayı Aphrodite'nin oğlu, yani bir Tanrıçanın oğlu ve doğal olarak da ölümsüz olduğu dolaylı tanımlama yoluyla çıkarsanmaktadır. Aphrodite'nin, bir önceki kıskançlık kesitiyle uyumlu şekilde, 5. sözcede *"utanmak bilmeyen"* ifadesinden kıskançlığını, 6. sözcede de *"kalbini yarala, metres yap"* ifadelerinden dolayı da öfkesini alımlamaktayız. Zaten anlatının öznesi (Ö) konumundaki Eros'u da sözleşme ekseni üzerinde bu duygulardan hareketle gücül ve edimsel kipliklerle donatmaya çalışmaktadır. Bu kesitte *"oğl**um*** (5. sözce)*, çocuğ**um*** (6. sözce)*"* göstergelerindeki *"-Um"* bağımlı biçimbirimi kıskançlık kesiti ile uyumlu şekilde Eros'un Aphrodite'nin oğlu olduğuna, doğal olarak da ölümsüz olduğuna yönelik alımlama ediminin gerçekleşmesini sağlamaktadır.

2. Kesit: Giz

"Annesinin buyruğu üzerine Eros, Tanrılar dağından yere indi **(7)**. Psykhe'yi buldu **(8)**. İzzetinefsi yüksek olan ve güzelliği ile övünerek kimseye gönül vermeyen bu eşsiz güzelin kalbini oku ile yaralamak ve onu biçimsiz bir erkeğe âşık etmek arzusunda idi; fakat kızın kalbini nişan alarak okunu atmak üzere iken, onun güzelliğine hayran oldu, onu başkasına âşık etmek isterken kendisi onun candan âşıkı oldu **(9)**. Psykhe'yi sihirli bir saraya götürdü **(10)**. Bu saray uyuyan bir ormanın kalbinde kurulmuş, muhteşem, fakat ıssız bir saraydı **(11)**. Kanadlı güzel delikanlı, kendini göstermeden bu saraya giriyor ve sevgilisiyle buluşuyor, hâtırası unutulmaz hoş zamanlar yaşıyordu **(12)**. Sihirli sarayda sevgilisinin arzu ettiği her şey bulunuyordu **(13)**. Fakat Psykhe, kendisini çıldırasıya seven bu esrarlı âşıkın tatlı yüzünü aydınlıkta bir türlü göremiyordu **(14)**. Çünkü o hep gece geliyordu **(15)**. Bununla beraber bir gece Aphrodite'nin oğlundan, elleriyle, okşamalarıyla çok latif, çok güzel bulduğu yüzünü göstermesini rica etti **(16)**. Güzel Eros, ona şu cevabı verdi **(17)**:

-Psykhe, aşkımızın sırrını kalbinde sakladığın müddetçe mes'ut olacaksın; beni görmeyi aklından geçirme, benim kim olduğumu öğrenme **(18)**. Bilmeden, tanımadan, körü körüne beni sev, senden gizlenen şeyleri öğrenmeye çalışarak kendini ıstırap ateşine yakma, mutluluğunu elden kaçırma; bazı şeyler vardır ki, onları bilmek, bilmemekten fenadır **(19)**."

(Can: 103-104).

Giz kesitinde sözceleme öznesi öyküyü/kurguyu aktarmak için 7 ile 17. sözceler arasında sınırsız bilme gücüne sahip dış anlatıcı/üçüncü tekil anlatıcı ve sıfır odaklayımı kullanmıştır. Anlatı kişileri ile özdeşleşmeyen anlatıcı tercihi; 9. sözcede *"eşsiz güzel"* ifadesiyle Psykhe'nin fiziksel özelliklerinin, *güzelliğine hayran oldu"* ve *"candan aşıkı oldu"* ifadesiyle Eros'un duygu durumunun, 12 ve 16. sözcelerdeki *"hatırası unutulmaz hoş zamanlar"* ve *"elleriyle, okşamalarıyla çok latif, çok güzel bulduğu yüzünü göstermesini rica etti"* ifadesiyle anlatı kişilerinin mahrem aşk edimlerinin aktarılabilmesine olanak tanımıştır. Anlatıcı bir yandan öyküleme işlevini gerçekleştirirken, bir yandan da 9. sözcede *"eşsiz"*, 11. sözcede *"muhteşem"*, 12. sözcede *"hatırası unutulmaz hoş"*, 14. sözcede *"çıldırasıya, esrarlı, tatlı"* ve 17. sözcede *"Güzel"* ifadeleriyle okuru manipüle etmeyi amaçladığından yönlendirme işlevini gerçekleştirmiştir. 18 ve 19 sözcelerde ise anlatı kişisiyle özdeşleşen ve sınırlı bir bakış açısına hapseden benöyküsel anlatıcı ve iç odaklayım (kahraman bakış açısı) tercih edilmiştir. Bu da alımlama ediminin bu sözcelerde sadece Eros'un düşüncelerine yönelik gerçekleşmesine olanak tanımıştır. Ayrıca bu iki sözcede anlatı kişisi Psykhe ile özdeşleşen bir dinleyici söz konusudur ki bu şekilde iki farklı anlatıcının kullanılması, çoklu anlatıcı tekniğinin tercih edildiğini göstermektedir. Sıra ilişkisi açısından 7 ile 17. sözceler arasında *"idi (ks. 1), -DI (ks. 12), -mUş (ks. 1)"* bağımlı biçimbirimlerinin kullanımı öyküleme ediminin geriye sapım; 18 ile 19. sözcelerdeki kip kullanımı da ileriye sapım tekniği üzerine kurulu olduğunu göstermektedir. Ayrıca 10. sözcedeki *"uyuyan orman"*, 12. sözcedeki *"Kanadlı güzel delikanlı"*, 13. sözcedeki *"Sihirli saray"* ifadeleri fantastik unsurlar olarak kullanılmıştır. Kurgusal bir olay öyküleme zamanı üzerinde bir kez karşılığını bulduğu için sıklık ilişkisi açısından tekli anlatı söz konusudur. 12. sözcedeki *"hoş zamanlar"* ile 16. sözcedeki *"bir gece"* ifadelerinden hareketle öykü zamanının günler, hatta aylarla ifade edilebileceğini, buna karşılık öyküleme zamanında toplam 11 sözcede somutlaştığını görülmekte, bu da süre ilişkisi açısından 7 ile 17. sözceler arasında özetlemenin kullanıldığını kesinlemektedir. 18 ve 19. sözcelerde öykü ve öyküleme zamanı paralel ilerlediği için sahneleme tekniğinin kullanıldığı söylenebilir. Kipsel açıdan 7 ile 17 sözceler arasında bir anlatıcı üzerinden öyküleme, yani diegesis kullanıldığı için dolaylı anlatım; 18 ile 19 sözcelerde ise sahneleme tekniğinden kaynaklı mimesis kullanıldığı için dolaysız anlatım gerçekleştirilmiştir. Bu da okuma ritminin 7 ile 17. sözceler arasında hızlı, 18 ve 19. sözcelerde yavaş olduğunu kesinlemektedir. Giz kesitinde anlatı kişilerinin hem fiziksel hem de olgusal açıdan açık bir uzamdan (7. sözce) fiziksel açıdan kapalı; olgusal açıdan ilk etapta açık, daha sonra ise kapalı bir uzama dönüşecek olan saraya doğru yolculuğu söz konusudur (10, 11, 12 ve 13. sözceler). Her türlü imkâna sahip olan ve saray olarak nitelendirilen bu uzam, öyküleme zamanı ilerledikçe Psykhe üzerinde baskı yapacak ve 4. kesitte hata yapıp sevgilisini sınamasına, esarete ve mutsuzluğa hapsolmasına yol açacaktır. Uzamsal darlık, fiziksel açıdan küçüklükten kaynaklanmaz, anlatı kişilerinin imkânsızlıklarından ve kendini orada sıkıştırılmış hissetmesinden kaynaklanır (Korkmaz, 2007: 403). Bu uzamsal yolculuk anlatı kişilerinin mahrem aşk edimlerinin gerçekleşmesine de olanak tanıdığı için bu kesitteki uzam pasif bir zemin konumunda değil, aksine anlatı oluntularındaki edimsel dönüşümlerin gerçekleşmesine olanak tanıyan aktif bir konumdadır. Bu kesitte ölümsüz Eros ile ölümlü Psykhe'nin kahraman olarak somutlaşması, 7 ve 8. sözce-

lerde aynı uzamı paylaşmalarıyla mümkün olmuştur. 9. sözcede *"İzzetinefsi yüksek olan ve güzelliği ile övünerek"* ifadesi Psykhe'nin ruhsal tanımlanmasına, *"eşsiz güzelin"* ve *"güzelliğine hayran oldu"* ifadeleri de fiziksel tanımlanmasına yönelik betimleyici unsurlardır. 12. sözcede *"Kanadlı güzel delikanlı"*, 16. sözcede *"çok latif, çok güzel bulduğu yüzünü"* ve 17. sözcede de *"Güzel"* ifadeleri Eros'u fiziksel olarak, 14. sözcedeki *"esrarlı âşık"* ifadesi ruhsal açıdan tanımlamaktadır. Bu bağlamda bu kesitte her iki anlatı kişisi açısından da dolaysız tanımlama söz konusudur. Bu kesit anlatı kişilerinin eylemlerinin işlevleri açısından son derece önemlidir. Ölümsüz Eros ile ölümlü Psykhe'nin birbirine âşık olmaları, aynı mahremi paylaşmaları yazınsal gerçeklik boyutunda Psykhe için ölümsüzlüğe açılan kapı olarak görülmektedir. Metnin son kesiti ölümsüzlük de bu durumu kesinlemektedir.

3. Kesit: Kuşku

"Fakat Psykhe'nin saadetini kıskanan kız kardeşleri bir gün geldiler, onu buldular **(20)**. İçi hazinelerle dolu olan bu esrarlı sarayda kendisini seven delikanlının, dünyanın en çirkin, en iğrenç bir adamı olduğunu söylediler **(21)**. Neden onu herkesten uzak, ıssız bir yerde, ormanların derinliklerinde gizlenmiş bir saraya kapamıştı **(22)**? Neden geldiği zaman ona yüzünü göstermek istemiyordu **(23)**? Güzel bir delikanlı olsaydı yüzünü saklar mıydı **(24)**? Dünyanın en zengin adamı da olsa, çirkin bir kimsenin karısı olmak bahtsızlık değil miydi **(25)**? Güzel bir delikanlı ile kulübede mes'ut olunabilirdi **(26)**? Fakat yüzüne bakılmaz derecede çirkin olan bir erkek, kralların kralı dahi olsa onun karısı olmak bahtsızlıktı **(27)**. -Eğer dediklerimizin gerçek olduğuna inanmak istersen, diye ilave ettiler; bir vazo altında küçük bir lâmba sakla, koca diye tapındığın adam saraya gelip de, derin uykuya daldığı zaman yavaşça lâmbayı çıkar, eline al, onu tetkik et, o zaman yanında kimin olduğunu göreceksin… **(28)**" (Can: 104).

Sözceleme öznesi, 20 ile 27. sözceler arasında her şeyi bilen ve gören, anlatı kişileriyle özdeşleşmeyen dış anlatıcı/üçüncü tekil anlatıcı ile buna olanak tanıyan sıfır odaklayımı tercih etmiştir (A≠K). Üstelik 22, 23, 24, 25, 26 ve 27. sözceler anlatı kişilerinden Psykhe'nin kız kardeşlerine aittir ve anlatı kişileri arasındaki yalıtılmış bir diyalogdan alınmıştır. Bu aktarım ancak her şeyi görme, duyma ve bilme gücüne sahip dış anlatıcıyla mümkündür. Özellikle 22 ile 27. sözcelerde anlatıcı, dinleyicinin anlatılanları daha iyi anlamasını amaçladığı için öyküleme işlevine ek olarak açıklama işlevini de üstlenmiştir. 28. sözce ise iç anlatıcının iç odaklayım bakış açısı ile öykülemeyi gerçekleştirdiği kısımdır. Ayrıca bu sözcedeki *"diye ilave ettiler"* ifadesi, dış anlatıcının kahraman anlatıcının söylemine müdahale etmesinden dolayı serbest dolaylı anlatımın[4] gerçekleştiği yerdir. Bu anlatıcı tercihleri yine bu kesitte de çoklu anlatıcının kullanıldığının göstergesidir. 20 ile 27. sözceler arasında okur ile özdeşleşen dinleyici, 28. sözcede ise Psykhe olarak somutlaşmıştır (K→K). Bu sözcede kahramanla özdeşleşen anlatıcının söylemi (28. sözce), doğrudan Psykhe'ye yöneldiği için anlatıcı açısından iletişim işlevinin gerçekleştiği söylenebilir. Bu kesit açısından da herhangi bir düzey ihlali söz konusu olmadığı için düzey ihlali gerçekleşmemiştir. Kuşku kesitinde kullanılan *"-DI"* bağımlı biçimbirimi, sıra ilişkisi açısından geriye sapım tekniğinin kullanıldığını göstermektedir. Tıpkı 3. sözcede olduğu gibi bu kesitteki 20. sözcede geçen *"bir gün"* ifadesi öykü zamanını metnin türüyle de uyumlu şekilde bilinmeyen, belirsiz bir

4 Daha detaylı bilgi için bakınız Jahn, 2012: 30-31.

zamanda sabitlemektedir. Öyküdeki bir olay öyküleme zamanı üzerinde bir kez yer bulduğu için sıklık ilişkisi açısından tekli anlatının kullanıldığı söylenebilir. Kuşku kesitinde 20 ile 27. sözceler arasında anlatıcının açıklamalarından dolayı öykü zamanı oldukça yavaşlamış, öyküleme zamanı ise ilerlemeye devam etmiştir. Bu durum bu sözceler arasında süre ilişkisi açısından duraklama tekniğinin kullanıldığını göstermektedir. 28. sözcede öykü ve öyküleme zamanı paralel ilerlediği için sahneleme tekniğinin kullanılmıştır. Kipsel açıdan 20 ile 27. sözceler arasında bir anlatıcı üzerinden öyküleme, yani diegesis gerçekleştirildiği için dolaylı anlatım; 28. sözcede sahneleme tekniğinden kaynaklı mimesis gerçekleştirilmiştir. Bu noktada okuma ritminin kuşku kesiti boyunca yavaş ilerlediği söylenebilir. Kuşku kesitinde, 21. sözcede *"İçi hazinelerle dolu olan bu esrarlı sarayda"*, 22. sözcede *"herkesten uzak, ıssız bir yerde, ormanların derinliklerinde gizlenmiş bir saraya"* ve 28. sözcedeki *"saray"* ifadeleri öykü/sözce uzamını kesinlemektedir. Fiziksel açıdan *"ormanlar"* kapsayan, açık; *"saray"* ise kapsanan, kapalı bir uzam görevindedir. Buna karşılık olgusal açıdan özellikle 21 ve 22. sözcelerde Psykhe üzerinde baskı kuran, onu yalnızlığa hapseden kapalı ve dar bir uzam somutlaşmaktadır. Zaten Psykhe bu uzamsal baskı sonucunda, bir sonraki esaret kesitinde sınayıcı edimi gerçekleştirecek ve bu büyülü uzamın yok olmasına neden olacaktır (bkz. 41. sözce). Üstelik 26. sözcede *"kulübede mes'ut olunabilirdi"* ifadesiyle mutluluğun anahtarı olarak uzamsal bir değişiklik Psykhe'ye önerilmiş ve bu da Psykhe'nin kuşkuya kapılmasına ve 40. sözcede yalnız kalmasına neden olmuştur. Kuşku kesitinde anlatı kişilerinden Psykhe'nin kız kardeşleri, gerçekleştirilen dolaylı tanımlamalar sonucunda ruhsal özellikleriyle somutlaşmaktadır: *"Fakat Psykhe'nin saadetini kıskanan kız kardeşleri bir gün geldiler, onu buldular (20)."* Buna karşılık fiziksel özellikleri hakkında dolaylı ya da dolaysız tanımlama unsurlarıyla karşılaşılmamaktadır.

4. Kesit: Esaret

"Merak, üzüntü ve şaşkınlık içinde kalan Psykhe fazla sabredemedi, hemen o akşam, kız kardeşlerinin dediklerini yaptı **(29)**: Yanan lâmbayı, ters çevrilmiş bir vazo içinde sakladı **(30)**. Yattıktan sonra uyumadı, kocasının dalmasını bekledi **(31)**. Kocası uyuyunca, gürültü yapmadan kalktı, lâmbayı eline aldı ve kocasına baktı **(32)**. Fakat, gördüğü manzaradan şaşırdı, çirkin ve iğrenç bir erkek göreceğini sanan Psykhe, kokulu saçları olan kumral ve taze bir baş, nefes verdikçe etrafa Ambrosia kokuları yayan güzel bir ağız, tombul kolların bağlı bulunduğu fildişi gibi omuzlarla karşılaştı **(33)**. Yatan bu güzel ve taze delikanlının bir elinde yayı vardı, diğer elini kolu ile beraber kıvırmış, başının altına koymuştu **(34)**. Çehresi, tarif edilemeyecek derece güzel olan bu genci görünce Psykhe'nin aşkı daha çok alevlendi **(35)**. Güzel kocasını alnından öpmek istedi **(36)**. Fakat eğilirken elindeki lâmbayı düz tutmadı **(37)**. İçinde fitil bulunan lâmbanın kızgın yağından bir damla Eros'un çıplak omuzuna damladı **(38)**. Zavallı Eros, sıçrayarak uyandı **(39)**. Sevgilisinin hatasını anlar anlamaz, derhal kanadlarını açtı, uçtu, gitti **(40)**. Onun gitmesi ile Psykhe için yaptığı büyülü saray da bozuldu, yok oldu, zavallı kız gözyaşları dökmeye başladı, onun ıstırabı o kadar büyüktü ki, dayanamadı, kendisini kaldırdı bir nehri attı; fakat çekilen dalgalar onu kıyıya bıraktılar **(41)**. Şaşkın bir halde ve kaybettiğini tekrar bulurum ümidiyle o günden itibaren Psykhe, bütün dünyayı dolaşmaya başladı **(42)**. Sayısız yerler gezerek, ötede beride olaşarak ve rastgeldiği mabetlere giderek kocasını kendine geri vermeleri için Tanrılara yalva-

rıyordu **(43)**. Fakat onlardan hiçbiri 'Eros'un nereye gittiğini ona belli etmek istemediler **(44)**. Nihayet dolaşmaktan usanarak, bitkin bir halde Aphrodite'nin sarayının kapısını çaldı, kendi perişan ve acıklı halini görerek güzel Tanrıçanın kalbinde merhamet duygularının uyanacağını ve onu affedeceğini, belki de oğlu Eros'u, kendisine göstereceğini sanıyordu **(45)**. Fakat kumral saçlı Aphrodite, bahtsız Psykhe'yi görür görmez başını salladı ve alaylı bir gülüşle onun üzerine atıldı, elbiselerini paramparça etti, saçlarını yoldu, solgun yüzünü yumruklarla, tokatlarla yara, bere içinde bıraktı **(46)**. Ona 'can sıkıntısı' ve 'Hüzün'ü arkadaş olarak verdi **(47)**. Sonra, onu en iğrenç ve kaba işleri yapmakla ödevli bir köle yaptı **(48)**. Zavallı Psykhe, hiçbir kelime söylemeden, aşkına sadık kalarak bütün bu hareketlere ve acılara katlandı **(49)**." (Can: 104-105).

Bu kesitte sözceleme öznesi, dış anlatıcı/üçüncü tekil anlatıcı ile bakış açısı olarak sıfır odaklayımı tercih etmiştir. Psykhe ve Eros'un paylaştığı mahrem uzamda geçenleri 29 ile 40. sözceler arasında anlatma olanağını bu sayede elde etmiştir. Yine 40 ile 45. sözceler arasında Psykhe'nin uzamsal yolculuğunu takip edip anlatabilmiştir: *"*Şaşkın bir halde ve kaybettiğini tekrar bulurum ümidiyle o günden itibaren Psykhe, bütün dünyayı dolaşmaya başladı ***(42)****."* Anlatıcı bu kesitte öyküleme işlevine ek olarak, *"Zavallı (39), zavallı (41), bahtsız (46), en iğrenç ve kaba (48), Zavallı (49)"* ifadeleri ile yönlendirme işlevini de gerçekleştirmiştir. Burada *"zavallı (ks. 3)"* göstergesinin metnin gösteren kısmında tekrarı, bu göstergenin yerdeş unsur olarak metnin okuma izotopisini de yönlendirdiğini kesinlemektedir. Anlatıcının sözceleme öznesi ile özdeşlemesinden dolayı, dinleyicinin metnin gücül okuru ile özdeşleştiği söylenebilir. Bu noktada hem anlatıcının hem de anlatı kişilerinin kendi düzeylerine sadık kalmaları, bu kesit açısından herhangi bir düzey ihlali durumunun söz konusu olmadığını kesinlemektedir. Sıra ilişkisi açısından öyküleme ediminin *"DI (ks. 41)"* bağımlı biçimbirimi ile gerçekleştirilmesi geriye sapım tekniğinin kullanıldığını göstermektedir. Kurgusal her olay, öyküleme zamanı üzerinde bir kez anlatıldığından sıklık ilişkisi açısından tekli anlatının söz konusu olduğu söylenebilir. Esaret kesitinde süre ilişkisi açısından olaylar özetleme tekniğiyle aktarılmıştır. Buna karşılık 29 ile 40. sözceler arasında saatlerle ölçülebilecek bir öykü zamanını özetlenirken, 41 ile 44. sözceler arasında aylarla, hatta yıllarla ölçülebilecek bir öykü zamanı özetlenmiş ve okuma ritmi bu yolla daha da hızlandırılmıştır: *"bütün dünyayı dolaşmaya başladı (42)"*. 45 ile 49. sözceler arasında, yine günlerle ölçülebilecek bir öykü zamanı özetlenmiş, yani okuma ritmi tekrar yavaşlatılmıştır. Burada sözceleme öznesinin Psykhe'nin aşkı için gerçekleştirdiği fedakârlığa dikkat çekme kaygısının etkili olduğu söylenebilir. Öyküleme ediminin bir ara ses, iç ses aracılığı ile gerçekleştirilmesi kipsel açıdan diegesis tekniğinin kullanıldığını kesinlemektedir. Bu kesit boyunca öykü/sözce uzamı, bir dönüşüm izleği sergilemektedir. 29 ile 41. sözceler arasında, kapalı/kapsanan uzam niteliğindeki aşk edimlerinin gerçekleştiği "saray", 41. sözcede Psykhe'nin sınama ediminden dolayı yok olmuş ve Psykhe de mutsuzluğa hapsolmuştur. Bu mutsuzluk 42 ile 44. sözceler arasında; Psykhe'nin kendisi için değer nesne konumundaki Eros'u aramasına, uzamsal bir yolculuk gerçekleştirmesine yol açmıştır: *"*Şaşkın bir halde ve kaybettiğini tekrar bulurum ümidiyle o günden itibaren Psykhe, bütün dünyayı dolaşmaya başladı (42)." 43 ile 44. sözceler arası ise Psykhe'nin değer nesne konumundaki Eros uğruna cezalandırıldığı, esarete mahkûm olduğu bölümdür: *"Zavallı Psykhe, hiçbir kelime söylemeden, aşkına sadık kalarak bütün bu hareketlere ve*

acılara katlandı (49).” Bu kesitte dolaysız tanımlama unsurları Eros’un fiziksel özelliklerine yönelik 33, 34, 35, 36, 38 ve 40; Psykhe’ye yönelik 45 ve 46; Aphrodite’ye yönelik de sadece 46. sözcede kullanılmıştır. Eros’un ruhsal durumuna yönelik 40. sözcede küskünlüğü çıkarsanmakta ve bu da dolaylı bir tanımlamanın söz konusu olduğunu göstermektedir. Psykhe için ise 29, 35, 41, 42, 43, 45, 47 ve 49. sözcelerde ruhsal özelliklerine yönelik birtakım dolaylı ve dolaysız tanımlamalar yapılmıştır. Bu durum sözceleme öznesinin bu anlatı kişisinin çaresizliğini, pişmanlığını kesinleme çabasının bir sonucudur. Aphrodite için ise 46. sözcede fiziksel açıdan bir dolaysız tanımlama unsuru, bir de ruhsal özelliğine -kibrine- yönelik bir dolaylı tanımlama unsuru kullanılmıştır: *“alaylı bir gülüş (46)”*.

5. Kesit: Ölümsüzlük

“Nihayet Eros’un yanan omuzu iyi oldu **(50)**. Kendisine bu kadar candan bağlı olan sevgisinin talihini değiştirmek için ‘Olympos’a gitti **(51)**. Zeus’ün ayaklarına kapandı **(52)**. Psykhe’nin, kurtarılması için yalvardı, yakardı ve onun kendisine eş olarak verilmesini istedi **(53)**. Zeus, her şeyi kabul etti **(54)**. ‘Hermes’e; Psykhe’yi, Olympos’a getirmesini ve onun Tanrılar sarayına kabul edilmesini emretti **(55)**.

Tanrılar Zeus’un sarayında toplantı halinde nektar içerlerken Apollon tarafından idare edilen ilham perileri şarkı söylerlerken, Kharites’ler, etrafa güzel kokular yayarlarken hattâ Aphrodite bile neş’e ve heyecan içinde ahenkli seslere ayak uydurarak dans ederken Eros, ebedî olarak izdivaç bağları ile Psykhe’ye bağlanıyordu **(56)**.” (Can: 105-106).

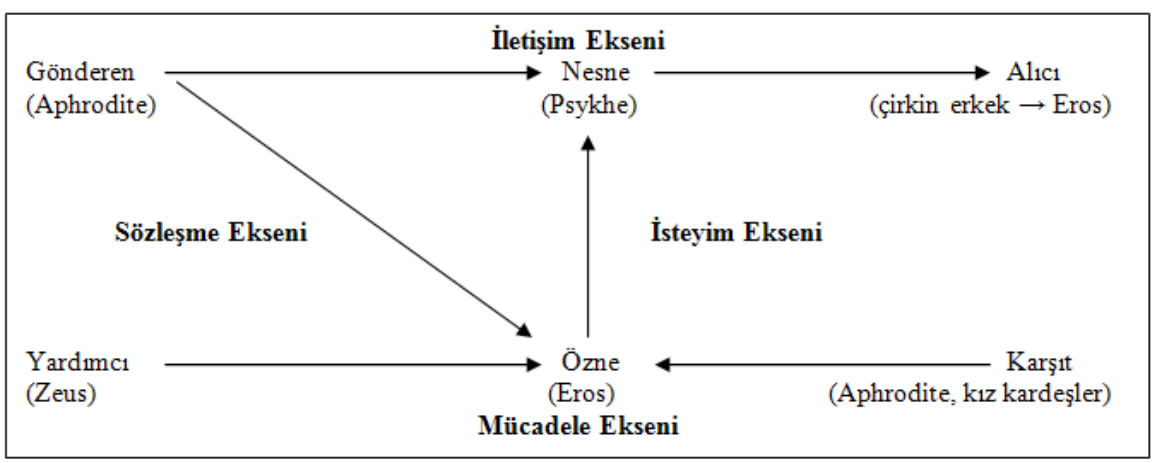
Anlatının son kesitinde anlatı kişisi Eros’un her hareketini, devinimini takip eden dış anlatıcı/üçüncü tekil anlatıcı ile sıfır odaklayım tercih edilmiştir. Bu sayede, sözceleme öznesi öykü zamanı üzerinde gerçekleşen her olayı özetleyerek, ana hatlarıyla aktarabilme olanağı bulmuştur. Buna karşılık, anlatının bu kesitinde anlatıcı olarak her şeyi bilen, her şeye hâkim olan anlatıcı tercih edilmesine rağmen, anlatıcının gereğinden az konuştuğu, tanrısal gücünü öyküleme ediminde yeterince kullanmadığı tespit edilmiştir. Bu da anlatma edimi açısından gereğinden az konuşma -yani parelipsis- kusurunun söz konusu olduğunu kesinlemektedir. Buna paralel olarak anlatıcı sadece öyküleme işlevini üstlenmiştir. Bu kesitte metnin gücül okuru ile özdeşleşen dinleyici tercihi söz konusudur. Nesnel gerçeklik boyutundaki okur ise bu dinleyiciyle sanatsal gerçeklik boyutunda özdeşleşmek zorundadır. Metnin gerçeklik düzeyleri arasında da herhangi bir düzey ihlali, yani metalepsis, bulunmamaktadır. Öykü ve öyküleme zamanları arasındaki sıra ilişkisi açısından ise *“-DI (ks. 9)”* bağımlı biçimbiriminin kullanılması ölümsüzlük kesitinde geriye sapım tekniğinin kullanıldığını kesinlemektedir. Ayrıca 50. sözcedeki *“Nihayet”* gönderim unsuru, bir önceki esaret kesitinde Psykhe’nin kölelik ve esaret süresine ait öykü zamanının, anlatıcı açısından bile olgusal açıdan oldukça uzun olduğunu kesinlemektedir. Öyküdeki bir olay öyküleme zamanı üzerinde bir kez yer bulduğu için sıklık ilişkisi açısından tekli anlatı kullanıldığı söylenebilir. Süre ilişkisi açısından ise öykü zamanının, sözceleme öznesi tarafından oldukça hızlandırılması, özetlemenin kullanıldığını göstermektedir. Buna karşılık kesitin ilk paragrafını oluşturan bölümdeki özetleme daha hızlıdır. Çünkü ikinci paragrafta saatlerle ölçülebilecek bir ana -düğün anına- odaklanılmıştır (bkz. 56. sözce). Öykü, kahramanlarla özdeşleşmeyen bir ara ses tarafından anlatıldığı için kipsel olarak diegesis, yani dolaylı anlatım, söz konusudur. Bu da alımlama edimini, büyük oranda anlatıcının bakış açısı ile

sınırlandırmaktadır. Bu kesitte, öykü/sözce uzamı olarak *"Olympos"* (51, 55) dağındaki *"Tanrılar sarayı (55) / Zeus'un sarayı (56)"* kullanılmıştır. Üstelik Psykhe'nin bu saraya kabulü, kendisi için ölümsüzlüğe geçişi de sağlamıştır: *"...Eros, ebedî olarak izdivaç bağları ile Psykhe'ye bağlanıyordu (56)."* Üstelik bu uzam değişikliği, anlatı izleği boyunca karşıt eyleyen konumundaki Aphrodite'nin eyleyensel rolüyle çelişkili şekilde aşırı bir mutluluk durumu sergilemesine neden olmuştur: *"hattâ Aphrodite bile neş'e ve heyecan içinde ahenkli seslere ayak uydurarak dans ederken (56)"* Bu ifadedeki *"hatta"* ve *"bile"* ifadeleri, her şeyi bilen ve hâkim olan anlatıcının da bu rol değişikliğine yönelik şaşkınlığını gizleyememesinin sonucudur. Bu da anlatıcı açısından parelipsis durumunun bir başka göstergesidir. Bu kesitteki anlatı kişilerine yönelik dolaylı tanımlama gerçekleştirilmiştir. Sırasıyla Zeus, Hermes, Apollon, Kharites'ler anlatı kişileri olarak somutlaşmıştır. 52, 53 ve 55. sözceler Zeus'ün hiyerarşik sırasının da alımlanmasını sağlamaktadır. Ayrıca 55. sözce Hermes'in, 56. sözce de sırasıyla Apollon ve Kharites'lerin anlatı izleği içerisindeki rollerini kesinlemektedir. Buna karşılık 56. sözcedeki Aphrodite'ye yönelik dolaylı tanımlama unsurları, anlatı izleği boyunca, özellikle kıskançlık adlı birinci kesitteki karakterin iç yapısına yönelik dolaylı tanımlama unsurlarıyla çelişmektedir.

2. Anlatısal Yapı

Söylemselleşme edimlerinde somutlaşan figüratif unsurların tespitinden sonra anlatısal tipteki metinlerin matrisini oluşturan eylemler ile bu eylemlerin gerçekleşmesini sağlayan eyleyenlerin tespit edilmesi gerekmektedir. Bu noktada ilk olarak özne (Ö) ve nesne (N), bu ikisinin birlikteliği ilkesinden hareketle belirlenmelidir. Çözümlenen metinde Ö olarak mitolojik bir tanrı olan Eros, N olarak ise bir ölümlü olan Psykhe bulunmaktadır. Anlatı izleğinin başında Ö, değer nesne konumundaki Psykhe'den yoksun olduğundan başlangıç açısından ayrışımsal durum sözcesi söz konusudur (ÖUN). Gönderen (G) konumunda yine bir tanrıça olan Aphrodite bulunmaktadır. Üstelik Ö'yü Psykhe'yi cezalandırması noktasında görevlendirmiş ve bu yolla da aralarında sözleşme ekseni gerçekleşmiştir: *"Haydi çocuğum, git; güzellikte bana eşit saydıkları o kızın* ***kalbini yarala****, onu* ***dünyanın en çirkin bir erkeğine metres yap*** *(6)"* Bu sözcedeki *"git"* buyruğu, Ö'yi uzam değişikliğine yönlendirmekte, *"dünyanın en çirkin erkeği"* ifadesi de G açısından alıcı (A) olarak planlanmaktadır. Yani sözleşme eksenine göre A konumunda ilk etapta planlanan çirkin, fani bir erkektir. G her ne kadar bir tanrıça olsa da buyruğu ile Ö'yü gücül kipliklerle yeterince donatamamıştır. Özellikle Ö'nün G'nin yani Aphrodite'nin oğlu olması, "eylemi yapmak zorunda olmak" gücül kipliği ile donatılamamasına yol açmıştır. Her ne kadar *"onu biçimsiz bir erkeğe âşık etmek arzusunda idi (9)"* ifadesi diğer gücül kiplik olan "eylemi yapmayı istemekle" donatıldığını somutlaştırsa da N'nin eşsiz güzelliği karşısında hedeflediği kalbini yaralamak ve çirkin bir erkeğe metres yapmak edimlerini gerçekleştirememiştir: *"fakat kızın kalbini nişan alarak okunu atmak üzere iken, onun güzelliğine hayran oldu, onu başkasına âşık etmek isterken kendisi onun candan âşıkı oldu (9)"* Buna karşılık "eylem için gerekli güce sahip olmak" ve "eylemi yapmayı bilmek" edimsel kipliklerine aşk tanrısı olması itibariyle zaten sahiptir. Ö'nün sözleşme ekseni üzerinde planlanan edimi dönüştürmesi kendisinin A konumuna geçmesini sağlayacak edimleri mümkün kılmıştır (bkz. 10, 11 ve 12. sözceler). Artık değer nesneye kendisi sahiptir (Ö∩N). Buna karşılık bu

durum, başlangıçtaki sözleşme eksenine aykırıdır. Bu da Ö'nün giz ve kuşku kesitlerinde kendisini gizlemesine yol açmıştır. Özellikle bu kesitlerde kullanılan öykü uzamı tercihi de G'nin kendisine verdiği görevi yerine getirememesi kaynaklıdır (bkz. 10, 11, 12. sözceler). Özellikle *"Bu saray uyuyan bir ormanın kalbinde kurulmuş, muhteşem, fakat ıssız bir saraydı (11)"* sözcesindeki uzama yönelik dolaysız tanımlama unsurları bu durumu kesinlemektedir. Ö'nün edimlerinde başarılı olmasını engellemek için mücadele ekseni üzerinde karşıt eyleyen olarak ise Aphrodite ile Psykhe'nin kız kardeşleri yer almaktadır. Özellikle 20 ile 28. sözceler arasındaki bölümde kız kardeşlerin, 46 ile 49. sözceler arasındaki bölümde ise Aphrodite'nin mücadele eksenindeki karşıt eyleyen edimleri yer almaktadır. Bu noktada, Aphrodite hem gönderen hem de karşıt eyleyen olduğu için ortak eyleyenlik durumu söz konusudur. Ö'nün edimlerinde başarılı olabilmesi, değer nesne konumundaki Psykhe'yi elde edebilmesi, kısacası tanınma aşamasında mutlu olabilmesi için yardımcı eyleyen konumunda Zeus bulunmaktadır. Özellikle 54, 55 ve 56. sözceler de Zeus'ün mücadele eksenindeki yardımcı eyleyen edimlerine yöneliktir. Son olarak iletişim ekseni üzerinde A konumunda, aynı zamanda Ö görevinde bulunan Eros'un somutlaştığı görülmektedir: *"Eros, ebedî olarak izdivaç bağları ile Psykhe'ye bağlanıyordu* **(56)***"* Bu da Eros açısından da yine bir ortak eyleyenliğin söz konusu olduğunu kesinlemektedir. Sonuçlandırıcı deneyim açısından mutluluk/başarı durumu kesinlenmektedir (Ö∩N). Metnin sözdizimsel yapısında somutlaşan eyleyensel örnekçe şu şekilde görselleştirilebilir:

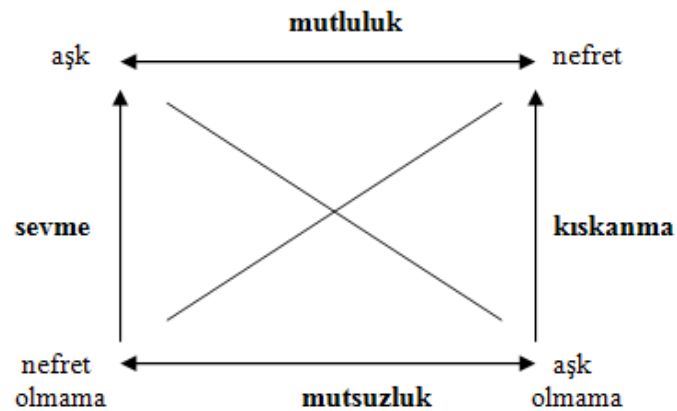

Şekil 1: *Psykhe ile Eros mitinin eyleyensel örnekçesi.*

3. Derin Yapı

Metnin yüzeysel yapısındaki figüratif unsurlardan hareketle, anlatısal ve derin yapıya doğru anlamlandırma sürecinin nasıl işlediğine yönelik gerçekleştirilen dizimsel ve dizgesel okumanın son aşamasında anlatının temel anlam yapısı çözümlenmiştir. Bu mitin derin anlam boyutundaki üretici metin, "nefret" ile "aşk" anlam birimleri arasındaki karşıtlık üzerinde gerçekleşen "mutluluk" temel anlamı üzerine kuruludur. Bu anlamsal karşıtlık bir anda ortaya çıkmamaktadır. İlk olarak "nefret" anlam birimi, çelişkinlik ilişkisiyle olumsuzlanarak "nefret olmama" anlam birimine dönüşmüştür: *"Annesinin buyruğu üzerine Eros, Tanrılar*

dağından yere indi (7)" Eros'un hedeflediği edimi, Aphrodite'nin buyruğu üzerine gerçekleştirmeye çalışması, gerekli gücül kipliklerle yeterince donatılmaması "nefret olmama" durumunu kesinlemektedir. "Nefret olmama" anlam birimi de içerme ilişkisi ile sevme ve aşk edimleri üzerinden "aşk" anlam birimine dönüşmektedir. Bu içerme ilişkisi ise *"onun güzelliğine hayran oldu (9)"* ifadesi ile söylemselleşmiştir. Yine aynı sözcedeki *"onu başkasına* âşık etmek isterken kendisi onun *candan âşıkı oldu"* ifadesiyle onu takip eden sözcelerdeki aşk edim ve devinimleri "aşk" anlam birimine geçişi kesinlemektedir (bkz. 12, 14, 16, 18, 19, 31, 32, 34, 35, 36. sözceler). Aynı ilişkiler ağı ters yönlü de gerçekleşmektedir. Bu bağlamda "aşk" anlam birimi, çelişkinlik ilişkisi ile "aşk olmama" anlam birimine, o da içerme ilişkisi ile "nefret" anlam birimine dönüşmektedir. İçerme ilişkisi üzerinden ise "kıskanma" gerçekleşmektedir. Bu durum şu şekilde görselleştirilebilir:

Şekil 2: *Psykhe ile Eros mitinin derin yapısı.*

4. Sonuç

Geçmişten günümüze yaşamın her anında bireyi kuşatan anlatısal tipteki metinler; nesnel gerçeklik boyutundaki olay[lar]ın, devinimlerin dilsel gerçeklik boyutunda bir iç ses yardımıyla tekrar oluşturulmasını sağlamaktadır. Bu yönü ile istediği kadar nesnel gerçekliğe bağlı kalmaya çalışsın, bir kurgusallık söz konusudur. Mitlerde de durum sözcelerinin edim sözceleriyle başka durum sözcelerine dönüştürülmesi ve bu dönüşümün bir iç ses yardımıyla aktarılması söz konusu olduğu için bu metinler de anlatısal tiptendir. Psykhe ile Eros mitine yönelik gerçekleştirilen deneysel okuma sonucunda metnin yapısal ve anlamsal özelliklerine yönelik şu özellikler tespit edilmiştir:

Söylemselleşme edimleri açısından metinde çoklu anlatıcı tekniğinin kullanılması, alımlama edimi sırasında okur ile metin arasındaki mesafenin hareketli olmasını sağlamıştır. Özellikle dolaylı anlatım tekniğinin kullanıldığı bölümlerde alımlama, sözceleme öznesinin manipülasyonuna son derece açık olup okur ile mesafe de artırılmıştır. Buna karşılık birçok sözcede, her şeyi bilen ve her şeyi gören anlatıcı tipinin aktarabileceklerinin büyük oranda öyküleme edimi üzerinde yeterince söylemselleşmemesi parelipsis - gereğinden az konuşma - kusurunu kesinlemektedir. Nadiren de olsa kahraman anlatıcı bakış açısı ile aktarımların gerçekleştirildiği bölümlerde ise alımlayıcı metne yaklaşmıştır.

Mitte kullanılan uzamsal yolculuklar da gösterilen boyutu açısından son derece işlevsel özelliklere sahiptir. Özellikle başlangıç aşamasındaki durum sözcesinde uzam olarak kullanılan "Tanrılar dağı" ile "yeryüzü" yukarı-aşağı karşıtlığı üzerine kuruludur. Bu karşıtlık aynı zamanda ölümsüzlük-fanilik karşıtlığının sınırını da oluşturmaktadır. Bir ölümsüz olan Eros'un aşağı inmesi, aynı zamanda esas tanrısallık görevlerini de tam olarak yerine getirememesine yol açmıştır. Üstelik bu tanrısallık görevlerini, onun yerine bir fani olan Psykhe güzelliği ile gerçekleştirmektedir. Bu noktada bir tür rol değişiminin söz konusu olduğu söylenebilir. Bu yönü ile bu uzamsal yolculuğun aynı zamanda bir tür fanileşme süreci olduğu da söylenebilir. Özellikle Eros'un bir fani gibi lambadan damlayan kızgın yağla yaralanması, bu durumu kesinlemektedir.

Yine öykü/sözce uzamı olarak, ıssız bir yerdeki büyülü bir sarayın kullanımı Eros'un hedeflediği gize dayalı mahrem paylaşımını olanaklı kıldığı için onun açısından olgusal olarak açık, geniş bir uzam niteliğindedir. Zaten bu giz ve mahrem, Psykhe'ye de anlatı izleğinin ileriki aşamalarında ölümsüzlüğe açılan kapı olmuştur. Bununla birlikte anlatının başlarında bu gizemli sarayın Psykhe için olgusal açıdan kapalı ve dar bir uzam niteliğinde olduğu da unutulmamalıdır. Psykhe, uzamın bu olgusal baskısı sonucunda aşkını sınama ihtiyacı duymuş ve bu güvensizliği nedeniyle de öykü zamanı olarak uzun bir süre ceza, hüzün ve esarete maruz kalmıştır.

Önemli bir yapısal özellik de Ö konumundaki Eros'un, sözleşme eksenine aykırı davranmasına rağmen G konumundaki Aphrodite tarafından cezalandırılmamasıdır. Oysaki anlatısal tipteki metinlerde sözleşme eksenine aykırı davranan Ö, tanınma/yaptırım aşamasında cezalandırılır. Çünkü Ö'nün başarısı, mutluluğu bir noktada G tarafından sınanıp tanınmasına bağlıdır. Bu bir noktada Eros açısından tanrısal rollerinin Psykhe'ye devri anlamına gelmektedir.

Anlatının temel anlam boyutu "aşk" ile "nefret" anlam birimleri arasındaki karşıtlık ilişkisi ile bu ilişkinin öncülleri olan çelişkinlik ve içerme ilişkileri üzerine kurulu olan mutluluk ve mutsuzluk temel anlamları üzerine kuruludur. Son derece soyut ve devingen anlam ağları üzerine kurulu olan bu mitte, aşk ve sevgi üzerinde önce bir tür "fanileşme" -Eros açısından- sonra da bir tür "ölümsüzleşme" edimi gerçekleşmektedir. Sonuç olarak Eros'un fanileşme edimlerinde, Psykhe'nin ise ölümsüzleşme edimlerinde mutlu olduğu söylenebilir.

Kaynakça

Akerson, F. E. (2005). *Göstergebilime Giriş.* İstanbul: Multilingual.
Aktaş, Ş. (1998). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş.* Ankara: Akçağ.
Barthes, R. (2005). *Göstergebilimsel Serüven* (Çev. Mehmet Rifat - Sema Rifat). İstanbul: YKY.
Can, Ş. *Klasik Yunan Mitolojisi.* İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
Genette, G. (2011). *Anlatının Söylemi* (Çev. Ferit Burak Aydar). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
Günay, V. D. (2002). *Göstergebilim Yazıları.* İstanbul: Multilingual.
Günay, V. D. (2003). *Metin Bilgisi.* İstanbul: Multilingual.
Jahn, M. (2012). *Anlatıbilim* (Çev. Bahar Dervişcemaloğlu). İstanbul: Dergâh Yayınları.
Karataş, T. (2004). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü.* Ankara: Akçağ.
Kıran, A. E. – Kıran, Z. (2003). *Yazınsal Okuma Süreçleri.* Ankara: Seçkin.
Korkmaz, R. (2007). Küçürek Öykü (Short Short Story) Türü ya da Bir Çığlığın Metinleşmesi. *Hece Öykü,* Sayı: 19, 30-36.
Öztokat, N. T. (2005). *Yazınsal Metin Çözümlemesinde Kuramsal Yaklaşımlar.* İstanbul: Multilingual.
Propp, V. (2008). *Masalın Biçimbilimi* (Çev. Mehmet Rifat – Sema Rifat). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Rifat, M. (2009). *Göstergebilimin ABC'si.* İstanbul: Say Yayınları.
Rifat, M. (2013). *Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü -kavramlar, yöntemler, kuramcılar, okullar-.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Uçan, H. (2006). *Yazınsal Eleştiri ve Göstergebilim.* Ankara: Hece.
Uçan, H. (2008). *Dilbilim, Göstergebilim ve Edebiyat Eğitimi.* Ankara: Hece.
Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü.* İstinabul: Multilingual.
Yücel, T. (1983). *Yazın ve Yaşam.* İstanbul: Yol Yayınları.
Yücel, T. (1997). *Alıntılar.* İstanbul: YKY.

DUYGUSAL TÜKENMİŞLİK, İŞ STRESİ VE İŞE BAĞLILIĞIN İŞ-AİLE ÇATIŞMASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: AMPRİK BİR ARAŞTIRMA*

Esra BULGURCU GÜREL[1]

Öz

Son yıllarda çalışma yaşamında yaşanan değişimler, bireyler açısından iş ve aile yaşamını dengelemeyi oldukça zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, bireylerin iş ve aile yaşamlarını etkileyen iş-aile çatışması kavramına olan ilgi güncelliğini korumaktadır. Bu çalışmada, Denizli ilinde faaliyet gösteren ve serbest olarak çalışan muhasebe meslek mensuplarının, işe bağlılık, duygusal tükenmişlik ve iş stresi düzeylerinin iş-aile çatışması düzeyi üzerindeki etkileri incelenmektedir. Bu amaçla, 176 muhasebe meslek mensubundan elde edilen veriler, hiyerarşik regresyon yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, duygusal tükenmişlik ve iş stresi ile iş-aile çatışması arasında pozitif, işe bağlılık ve iş-aile çatışması arasında ise negatif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İş-aile Çatışması, İşe Bağlılık, Duygusal Tükenmişlik, İş Stresi

IMPACT OF EMOTIONAL EXHAUSTION, WORK STRES AND JOB INVOLVEMENT ON WORK-FAMILY CONFLICT: AN EMPRICAL EVIDENCE

Abstract

In recent years, as a result of changing working life, balancing work and family life has became a challenge for individuals. Therefore, work-family conflict which have been observed to affect indivudials family and work life have, became a very interesting research area. This study examines the impact of job involvement, emotional exhaustion and work stress on work-family conflict on accountants in Turkey, Denizli. For this purpose the data were collected from 176 acccountants and the data were evaluated by step-wise regression analysis. As a result of research a positive relationship between work family-conflict and emotional exhaustion and work stres was determined. On the other hand, a negative relationship between work family-conflict and job involvement was detected.

Keywords: Work-Family Conflict, Job Involvement, Emotional Exhaustion, Work Stress

Jel Code: D23

* Bu çalışma 13. Ulusal İşletmecilik Kongresi'nde sunulan bildiriden genişletilerek yapılmıştır.

1 Yrd. Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, burcu_bulgurcu@yahoo.com

Makale Gönderim Tarihi: 18.11.2015 Makale Kabul Tarihi: 28.03.2016

Giriş

İş-aile çatışması zamanının büyük bir kısmını işte geçirmek zorunda kalan çalışanların sıklıkla karşı karşıya kaldığı ve bireylerin yaşam kalitesini etkileyen önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma yaşamındaki değişimler sonucu gittikçe daha çok çalışan iş-aile çatışmasıyla karşı karşıya kalmaktadır. Günümüz iş yaşamında, çalışanların ve örgütlerin karşılıklı olarak birbirlerinden beklentilerinin artması, çalışanlara birtakım imkânlar sunmanın yanı sıra bireyler üzerindeki baskıyı da arttırmaktadır. Bir taraftan, kişisel beklentilerini, diğer taraftan örgütün beklentilerini karşılayabilmek adına çalışanlar zamanlarının büyük kısmını işlerine ayırmak durumunda kalmaktadır. Diğer taraftan, kadınların iş yaşamında giderek daha aktif rol oynamaları geleneksel aile yaşamında değişikliklere yol açmaktadır. Yoğun çalışma ortamı ve işte geçirilen uzun saatler farklı rol gereklerini yerine getirmeyi birey açısından zorlaştırmaktadır. Farklı rol talepleri arasında sıkışıp kalan bireyin, iş ve aile yaşamı arasındaki denge bozulmaktadır. İş-aile çatışması bireyin üstlendiği çoklu roller sonrasında ortaya çıkmaktadır. Rol taleplerinin yarattığı baskı nedeniyle gerilen birey için iş-aile çatışması kaçınılmaz hale gelmektedir. İş-aile çatışması bireyin iş yaşamına ve özel hayatına etki eden iki boyutlu bir çatışmadır. Bireyin aile yaşamında karşılaştığı sorunlar, işteki performansını etkilerken, iş yaşamında karşılaştığı sorunlar da aile yaşantısını olumsuz olarak etkilemektedir. Bu durum, bireyin fiziksel ve ruhsal sağlığının bozulmasına, iş ve yaşam tatmininin azalmasına yol açabilmektedir. Yazında yapılan birçok araştırma, iş-aile çatışmasının bireysel ve örgütsel olumsuz sonuçlarından söz etmektedir. Bu nedenle günümüzde yoğun baskılar altında çalışan bireyler açısından iş-aile çatışmasına yol açan faktörlerin ortaya konulması ve söz konusu çatışmanın çözümüne ilişkin öneriler geliştirilmesi oldukça önemlidir.

Çalışmanın amacı, incelenen örneklem açısından iş-aile çatışmasının belirleyicilerini tespit etmektir. Çalışmada öncelikle iş-aile çatışması, işe bağlılık, duygusal tükenmişlik ve iş stresi kavramlarına ilişkin teorik bir çerçeve oluşturulmaktadır. Çalışmanın amprik bölümünde ise, duygusal tükenmişlik, iş stresi ve işe bağlılığın, iş-aile çatışması üzerindeki etkisi hiyerarşik regresyon analiziyle test edilmektedir. Araştırma meslekleri gereği uzun saatlerini işte geçiren ve bu nedenle sıkça iş-ile çatışmasıyla karşı karşıya kaldıkları düşünülen, Denizli ilinde faaliyet gösteren serbest muhasebeci ve mali müşavir üzerinde yapılmıştır.

1.Kavramsal Çerçeve

1.1. İş- Aile Çatışması

İş-aile çatışması, bir örgütün üyesi olmanın gereği olarak benimsenen rol ile bir ailenin üyesi olmanın gereği olarak benimsenen rol arasında uyumsuzluk olması sonucunda ortaya çıkmaktadır. İş ve aile yaşamının gereği olarak üstlenilen farklı roller arasındaki uyumsuzluk arttıkça, yaşanan iş-aile çatışması da artmaktadır. İş-aile çatışması, rol çatışmasının bir türü olarak ifade edilmektedir (Greenhaus & Beutell, 1985,77). Parasuraman ve Simmers (2001:556) iş-aile çatışmasının, işten ve aileden kaynaklı rollerinin eş zamanlı olarak ortaya çıkması nedeniyle yaşandığını belirtmektedir. Rol çatışması, iki ya da daha fazla rolü üstlenmenin birey üzerinde yarattığı baskı sonucu ortaya çıkan bir gerilim durumudur. Başka bir ifadeyle, bireyin bir rolü üstlenirken aynı anda bir diğer rolü de üstlenmesine bağlı olarak iki rol arasında sıkışıp kalmasıdır. Bu durum birey üzerinde baskı ve gerilim

yaratmaktadır. Bu baskının devam etmesi ise, bireyin roller arası çatışma yaşamasına neden olmaktadır (Vallone v.d., 2001:215).

İş-aile çatışması bireyin yaşam kalitesini etkileyen, bireyin yaşamıyla ilgili oldukça önemli bir kavramdır. İş-aile çatışması, çoğunlukla aynı anlama gelen tek boyutlu bir kavram gibi kullanılmaktadır. Ancak iş-aile çatışması kavramı iki farklı boyuttan oluşmaktadır. Frone ve Cooper (1992) iş ve aile yaşamları arasındaki çatışmanın iki boyutlu olduğunu belirtmektedir. Çatışmanın birinci boyutunu iş-aile çatışması, ikinci boyutunu ise, aile-iş çatışması oluşturmaktadır. İş-aile çatışmasında işten aileye yansıyan sorunlar nedeniyle oluşan bir çatışma, aile-iş çatışmasında ise, aile yaşamından işe yansıyan sorunlar nedeniyle ortaya çıkan bir çatışma söz konusudur. Frone (1997), iş-aile çatışmasının aile yaşamından kaynaklanan tatminin, aile-iş çatışmasının ise iş tatmininin belirleyicisi olduğunu ifade etmektedir (Frone,1997:326). Vallone v.d.(2001:214) yaptıkları çalışmada, iş aile çatışmasının bireyin genel refahının belirleyicisi olduğunu saptamıştır.

Yapılan çalışmalar, çalışma saatleri, işte gösterilen fiziksel ve duygusal çaba, işin özellikleri, zaman baskısı, işle ilgili görevlerin çeşitliliği ve aşırı iş yükü gibi işle ilgili taleplerin iş-aile çatışmasına yol açabileceğini göstermektedir (Voydanoff, 1988:750). Burke & Greenglass (2001), iş-aile çatışmasına yol açan stres faktörleri ve iş talepleri arasında güçlü bir ilişki bulunduğunu saptamıştır. Beham v.d. de (2011) yaptıkları çalışmada, iş talepleri ve iş-aile çatışması arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulmuştur (Aktaran Tharmalingam ve Bhatti, 2014:56). Mazerolle v.d. (2008:505), uzun çalışma saatlerinin, esnek olmayan iş programlarının, sık iş seyahatlerinin ve göreve ilişkin özelliklerin iş-aile çatışmasının belirleyicileri olduğunu ortaya koymuştur. Bruck v.d. (2002) bireyin işte harcadığı zaman arttıkça, yaşadığı iş-aile çatışması düzeyenin de arttığını ifade etmektedir. Grzywacz ve Marks (2000) yaptıkları çalışmada, haftada 20 saatten az çalışan kadınların daha az çatışma yaşadığını saptamıştır. Diğer taraftan, haftada 45 saat ve üzerinde çalışan hem kadın hem de erkeklerin daha fazla çatışma yaşadıkları belirlenmiştir. Milliken'in (2004) yaptığı araştırmada, çalışanların %65'i 5 yıl öncesine göre daha fazla çalıştıklarını, %95' i de sürekli zaman baskısı altında çalıştıklarını ifade etmiştir (Mihelic, Tekavcic, 2014:18).

Aile yapısıyla ve bireyin demografik özellikleriyle ilgili faktörler de iş-aile çatışmasının bir başka belirleyicisidir. Çocuk sayısının, yaşının, eşin çalışma saatlerinin, ev işlerine harcanan sürenin ve evlilikle ilgili sorunların da iş-aile çatışması üzerinde etkisi olduğu ifade edilmektedir. Çocuk sahibi olan çalışanların, olmayanlara göre daha çok iş-aile çatışması riskiyle karşı karşıya olduğu belirtilmektedir. Mjoli v.d. (2013:39) yaptıkları çalışmada, bakım gerektiren çocuk sayısının ve sahip olunan çocukların yaşlarının, iş-aile çatışmasıyla pozitif ilişkili olduğunu saptamıştır. Boşanmış ve tek başına çocuk yetiştiren ebeveynlerin ise, daha yüksek çatışma riski atında oldukları belirtilmektedir (Voydanoff, 1988:751; Mihelic, Tekavcic, 2014:18).

Örgüt kültürü, yönetici desteği ve sosyal destek de iş-aile çatışmasının diğer önemli belirleyicileri arasında gösterilmektedir. Cobb (1976), işyerindeki sosyal desteğin, bireye sevildiği ve kendisine değer verildiğini hissettirdiğini ifade etmektedir (Kossek v.d., 2011:291). Çalışanların, örgütlerini aile yaşamlarını destekleyici olarak algılamalarının iş-aile çatışmasını azaltıcı bir etkisi olduğu belirtilmektedir (Carlson ve Perrewe,1999:514). Konuya ilişkin yapılan çeşitli çalışmalarda, destekleyici olmayan örgüt kültürünün iş-aile

çatışmasını arttırdığı, diğer taraftan, destekleyici bir kültürün daha az çatışma ve daha çok bağlılığa yol açtığı saptanmıştır. Yönetici desteğinin daha olumlu bir iş ortamı oluşmasına katkıda bulunarak, iş-aile çatışması riskini azaltabileceği belirtilmektedir. Sosyal destek yoksunluğunun ise, yüksek seviyede iş-aile çatışması ile ilişkili olduğu vurgulanmaktadır. Michael v.d.(2011) tarafından yapılan çalışmada, yönetici tarafından, sağlanan sosyal destek ve iş-aile çatışması arasında negatif bir ilişki saptanmıştır. Destekleyici bir yöneticinin, aile yaşamıyla ilgili sorunları çalışanla tartışarak ya da gerekli durumlarda çalışana iş programıyla ilgili esneklik sağlayarak, işi çalışan açısından daha az stresli bir hale dönüştürebileceği ifade edilmektedir. Galinsky (1994) yaptığı çalışmada, destekleyici olmayan bir iş ortamının aile yaşamıyla ilgili olumsuz sonuçları olduğunu ortaya koymuştur (Michel v.d. 2011,696; Carlson ve Perrewe,1999:515). Ismail v.d. (2013:38) yaptığı çalışma sonucunda, yönetici desteği ve iş arkadaşlarının desteği ile iş-aile çatışması arasında anlamlı bir ilişki olduğunu saptamıştır.

Diğer taraftan, alan yazındaki çalışmalar, iş-aile çatışmasının, bireyin iş ve özel yaşamıyla ilgili birçok olumsuz sonucu olduğunu ortaya koymaktadır. İş-aile çatışmasının bireylerde yarattığı baskı, bireyin işi, yaşamı ve evliliğiyle ilgili tatminsizlik gibi sorunlara yol açmaktadır (Razak v.d.,2011:2). Kossek ve Ozeki (1998:145) iş-aile çatışması ile iş ve yaşam tatminini arasında negatif ilişki olduğunu belirtmektedir. İş-aile çatışması, bireylerin genel sağlık durumları ve refahlarını da olumsuz olarak etkilemektedir. Yapılan çalışmalar, iş-aile çatışmasının birçok fiziksel ve ruhsal sağlık sorunuyla da ilişkili olduğunu göstermektedir (Adams,v.d.,1996:412). Bu nedenle iş-aile çatışmasına yol açan faktörlerin tespit edilmesi, çözümüne ilişkin önerilerin ortaya konulabilmesi açısından oldukça önemlidir.

Bu çalışmada, kavramın iş-aile çatışması boyutu ele alınmıştır. Araştırmalar, işle ilgili özelliklerin aile yapısıyla ilgili özelliklere kıyasla iş-aile çatışması ile daha yakından ilişkili olduğunu göstermektedir (Mihelic ve Tekavcic,2014:17). Bu nedenle çalışmada, bireyin işiyle ilgili faktörlerin iş-aile çatışması üzerine etkileri incelenmektedir. Yazında, yapılan birçok çalışmada, iş-aile çatışmasının, duygusal tükenmişlik, iş stresi ve işe bağlılık kavramları ile ilişkili olduğu ortaya konulan bir bulgudur. Lee ve Ashford (1996) rol çatışması ve duygusal tükenme arasında pozitif bir ilişki saptamıştır. Singh v.d. (1994) ve Bacharach (1991) iş-aile çatışması ve duygusal tükenmişlik düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunduğunu ortaya koymaktadır. (Aktaran Posig ve Kickul,2004:377) Yazında, yapılan çalışmalar işe bağlılık ve iş-aile çatışması arasındaki pozitif bir ilişkiyi de desteklemektedir. (Mihelic ve Tekavcic, 2014:15). İş-aile çatışması ve duygusal tükenmişlik, işe bağlılık ve iş stresi kavramları arasındaki ilişkiler izleyen bölümlerde açıklanmaktadır.

1.2. Duygusal Tükenmişlik ve İş Aile Çatışması

İş-aile çatışmasıyla yakından ilişkili olan tükenmişlik kavramı, ilk olarak Herbert Freudenberger (1974) tarafından iş stresinin özel bir türünü tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Freudenberger bu terimi bir klinikte gönüllü olarak çalışan genç işçilerin ağır ağır ilerleyen duygusal boşalmasını, azalan motivasyonlarını ve işe bağlılıklarını açıklamak için kullanmıştır. Yazar tükenmişliği, başarısızlık, enerji, güç kaybı ve karşılanamayan isteklerin bir sonucu olarak iç kaynaklarda tükenme olarak tanımlamaktadır (Maslach vd., 2001: 399; Cakınberk, 2011:6826). Maslach v.d. (2001:402) ise tükenmişliği, "diğer insanların ko-

laylıkla gözlemleyebildikleri, fiziksel ve duygusal enerjinin azalmasıyla meydana gelen yorgunluk ve bitkinlik hali" olarak tanımlamaktadır.

Tükenmişlikle ilgili günümüzde en yaygın kabul gören tanım, Maslach Tükenmişlik Envanterini geliştiren Christina Maslach'a aittir. Maslach ve Jackson (1981) tükenmişliği "İşi gereği insanlarla yoğun ilişki içerisinde olan bireylerde görülen duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı hissi" şeklinde tanımlamaktadır. Yapılan çalışmalarda, tükenmişliğin, yüz yüze ve sürekli olarak insanlarla iletişim halinde ve duygusal taleplerin yoğun olduğu çalışma ortamlarında çalışan, idealist ve çalışma şevki yüksek bireylerde daha çok görüldüğü ortaya konulan bir bulgudur. Diğer taraftan, yazında yapılan araştırmalar tükenmişliğe, hizmet sektöründe daha çok rastlandığını da göstermektedir (Khan vd., 2010:234; Cakınberk, 2011:6825).

Tükenmişlikle karşı karşıya kalan bireylerin çoğu genellikle başka fırsat arayışları içine girme ve işlerini bırakma eğilimine girmektedir (Anand, Arora, 2009:159). Yaşanan tükenmişlik, devamsızlıkların ve işe geç kalmaların artmasına yol açarken, aynı zamanda iş performansının ve kalitenin düşmesine de neden olmaktadır (Anvari, Kalali, Gholipour,2011:115). Bu durum bireyin işinden kaynaklı stres ve gerginlik yaşamasına neden olmaktadır. Alan yazında, konuyla ilgili yapılan araştırmalar, iş-aile çatışması ve tükenmişlik arasında bir anlamlı ilişki olduğunu destekler niteliktedir (Wang, v.d., 2012:2). Netemeyer v.d. (1996); Kinnunen ve Mauo (1998); Burke (1998), yaptıkları çalışmalarda, iş-aile çatışması ve tükenmişlik arasında pozitif bir ilişki saptamıştır (Aktaran Posig and Kickul,2004:3749.

Maslach ve Jackson'a göre (1981), tükenmişlik kavramı; duygusal tükenme (emotional exhaustion), duyarsızlaşma (depersonalization) ve kişisel başarıya (personel accomplishment) ilişkin duyguları belirten üç ayrı boyuttan oluşmaktadır (Maslach ve Jackson, 1981: 99). Duyusal tükenmişlik, oldukça karmaşık bir süreç olan tükenmişliğin en önemli ve en çok analiz edilen boyutudur (Lee ve Ashforth, 1993: 303). Duygusal tükenme "Bireyin duygusal ve fiziksel kaynaklarındaki azalmayı" ifade etmektedir. Duygusal tükenme yaşayan bireyde, yorgunluk, bıkkınlık, enerji kaybı ve duygusal açıdan yıpranmışlık hissi gözlemlenmektedir. Kavram, tükenmişliğin stres boyutunu yansıtmaktadır (Maslach v.d., 2001:402-403). Duyarsızlaşma, tükenmişlik sendromunun bireyler arası ilişki boyutunu ifade etmektedir. Söz konusu boyut, işini yaparken sürekli olarak insanlarla iletişim halinde olan bireylerde yaygın olarak görülmektedir. Duyarsızlaşma yaşayan birey, müşteriler ve iş ilişkisi içinde bulunduğu diğer insanlarla arasına mesafe koymakta, onlara katı ve ilgisiz davranmaktadır (Wright, Bonett, 1997:492). Duygusal yönden yıpranmış ve tükenmiş bir birey işinin gereklerini yerine getirememekte ve kendini yetersiz hissetmektedir. Kişisel başarısında ve motivasyonunda düşme hisseden birey kendisini işinde yetersiz olarak görmektedir. Kişisel başarısızlık hissi yaşayan birey, işinde ilerleme kaydetmediğini, harcadığı çabanın boşuna olduğunu düşünmekte ve kendisini suçlu hissetmektedir (Maslach v.d., 2001:403). Sürekli olarak özveri gerektiren bir iş ortamı, duygusal tükenmişliğe ve duyarsızlaşmaya katkıda bulunarak, bireyin yeterlilik duygusunu erozyona uğratmaktadır (Anvari vd.,2011:115).

Ray ve Miller (1994) yaptıkları çalışmada, tükenmişliğin üç boyutu içinde, iş ve aile yaşamından kaynaklı stres üzerindeki en güçlü etkinin duygusal tükenmişliğe ait olduğunu

saptamıştır. Boles, v.d. (1997:17), satış personeli üzerinde yaptıkları bir çalışmada, iş-aile çatışması ve duygusal tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişki saptamıştır. Demerouti vd. de (2004), yaptıkları çalışmada iş-aile çatışmasının duygusal tükenmişliğin belirleyicisi olduğu sonucuna varmıştır (Ahmad, 2008:175). Hemşireler, sağlık memurları, öğretmenler, bankacılar gibi birçok hizmet sektörü çalışanı üzerinde yapılan çalışmalar, iş-aile çatışmasının artmasının duygusal tükenmişliği de arttırdığını göstermektedir (Oscharoff, 2011:10). Bacharach v.d.(1991) hemşireler ve mühendisler üzerinde yaptıkları araştırmada, iş-aile çatışması ve duygusal tükenmişlik arasında pozitif bir ilişki saptamıştır. (Posig ve Kickul,2004:376).

Diğer taraftan, alan yazındaki bazı çalışmalar, iş-aile çatışmasının duygusal tükenmişliğin belirleyicisi olduğunu gösterirken, bazı çalışmalar duygusal tükenmişliğin, iş aile çatışmasının belirleyicisi olduğunu ortaya koymaktadır. Innstrand ve arkadaşları (2008), farklı meslek gruplarından bireyler üzerinde yaptıkları ve iki yıl süren çalışmalarının sonucunda iş-aile çatışması ve duygusal tükenmişliğin birbirlerinin belirleyicisi olduğu sonucuna varmıştır (Oscharoff, 2011:10).

1.3. İş Stresi ve İş-Aile Çatışması

Stres, yaygın olarak, sıkıntı, endişe ve sorun anlamlarında kullanılmaktaysa da bundan daha geniş bir anlam ifade etmektedir. Stres, insanların esenliği ve huzuru için bir tehlike işareti ya da bir uyarı olarak algılanan ve dolayısıyla yetersiz bir şekilde ele alınan olaylara gösterilen, belirgin olmayan fizyolojik ve psikolojik tepki olarak tanımlanmaktadır. Çevrenin potansiyel tehditkar durumuna karşı fiziksel ve ruhsal bir tepki olarak da ifade edilebilir (Akgemci,2001:302).

Bireyler çalışma yaşamında, rol çatışması, iş-aile çatışması, aşırı iş yükü, gelecek korkusu gibi çeşitli stres faktörleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu stres faktörleri bireyin, motivayon eksikliği, iş tatminsizliği, endişe, üzüntü ve depresyon gibi birçok sorun yaşamasına yol açmaktadır (Maslach v.d., 2001:403–404). İş stresi, çalışan ve çevresi arasındaki etkileşim sonucu oluşan gerilim ve olumsuz psikolojik durum olarak ifade edilmektedir. İş stresi, işin gerekleri ile çalışanın yetenekleri, kaynakları ya da ihtiyaçları arasındaki uyumsuzluk sonucunda ortaya çıkan, zararlı fiziksel ve duygusal tepkiler olarak tanımlanmaktadır (Efeoğlu ve Özgen, 2007:239).

Rol çatışması, rol belirsizliği, rol baskısı gibi işle ilgili çeşitli faktörler, iş stresinin kaynakları olarak belirtilmektedir. Bu stres kaynaklarının her biri iş-aile çatışması üzerinde bir etkiye sahiptir. Örgütlerin çalışanlardan beklentilerinin her geçen gün giderek artması çalışanları, uzun saatlerini işte geçirmeye zorlamaktadır. Bu durum bireyin yaşadığı iş stresini arttırmakta ve aile yaşamının gereklerini yerine getirmesini zorlaştırmaktadır (Bazana ve Dodd, 2013). Yazında yapılan birçok çalışmada, uzun çalışma saatlerinin ve işle ilgili çeşitli stres kaynaklarının yüksek seviyede iş-aile çatışmasıyla ilişkili olduğunu saptanmıştır (DiRenzo vd.,2011:306). İş taleplerinin bireyin mevcut yetenek ve kaynaklarıyla karşılanamaması bireyin iş stresi yaşamasına yol açmaktadır. İş taleplerinin fazla olması ve bireyin işi üzerinde kontrol sahibi olamaması önemli bir başka stres kaynağı olarak belirtilmektedir (Esson,2004). İş stresi kavramı bireyin hem iş hem de aile yaşamıyla ilgili, güçlü etkiye sahip bir kavramdır. İş-aile çatışmasıyla ilgili en önemli kavramlardan biri olan iş

stresinin; yorgunluk, performans düşüklüğü, iş tatminsizliği, devamsızlık, iş kazaları, iş gücü devri, çatışma, işe yabancılaşma gibi bireysel ve örgütsel olumsuz sonuçları bulunduğu belirtilmektedir (Efeoğlu ve Özgen, 2007:239; Cakınberk,2011:6826). Diğer taraftan, iş stresinin, depresyon ve ankisiyete gibi ruhsal sağlık sorunlarıyla da ilgili olduğu birçok çalışmada ortaya konulan bir bulgudur. Caplan vd. (1975) yaptıkları çalışmada, işe bağlı stresin yüksek derecede ankisiyete ve depresyonla ilişkili olduğunu saptamıştır. İş stresi, bir taraftan bireyin, sağlık sorunlarını ve sosyal yaşamdaki sorunlarını arttırırken, diğer taraftan da işteki verimliliğini düşürmektedir (Srivastava, 2012:97). Peleck'e (1997) göre, bireyin işinden veya ailesinden kaynaklanan stres, gerginlik, sıkıntı, sağlık sorunları ve endişe gibi olumsuz duygular yaşaması, diğer alandaki rollerinin gereklerini yerine getirmesini zorlaştırmaktadır (Greenhaus ve Beutell, 1985). Bunun sonucunda bireyler iş-aile yaşam çatışmasıyla karşı karşıya kalmaktadır. Konuya ilişkin yapılan araştırmalar bireylerin iş stresi düzeyinin, iş-aile çatışması düzeyi ile yakından ilişkili olduğunu göstermektedir (Esson, 2004). İş stresi, bireyin iş-aile yaşam dengesinin bozulmasına ve iş-aile çatışması yaşamasına neden olmaktadır. Yapılan çeşitli çalışmalar, iş stresi ve iş-aile çatışması arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu destekler niteliktedir (Wallace,1999; Netenmeyer v.d., 2004; Efeoğlu ve Özgen, 2007:241).

1.4. İşe Bağlılık ve İş-Aile Çatışması

İşe bağlılık kavramı bireyin iş yaşamı, kişisel tatmin düzeyi ve özel yaşamıyla yakından ilişkili bir kavramdır. Kanungo (1982), işe bağlılığı bireyin bilişsel düzeyde işiyle özdeşleşmesi ve işiyle bütünleşmesi olarak tanımlamaktadır. Jewel ise (1984) işe bağlılığı bireyin kendisini işine adaması olarak tanımlamaktadır (Aktaran Karacaoğlu, 2005:56). Saleh ve Haseh (1976) işine yüksek derecede bağlılık gösteren bireylerin işlerini hayatlarının merkezine koyduğunu belirtmektedir. İşine aşırı bağlılık gösteren birey, işteki başarısını gurur duyulacak bir durum olarak algılamakta ve işteki başarısını hayatının anlamı olarak tanımlamaktadır (Chang, 2002:98). İşe bağlılık kavramı çalışanın işine daha çok motive olması, işinde başarılı olması ve kişisel tatmin sağlaması, bakımından olumu bir durum olarak görülmekte, diğer taraftan bireyin işini yaşamının merkezine koyması ve kendini işine adaması birey açısından bazı olumsuz bazı sonuçlara da yol açabilmektedir.

Bazı yazarlar tarafından işe bağlılık kavramı, bireyin işteki başarısını olumlu olarak etkileyen ve kişisel tatminini arttıran bir kavram olarak görülmektedir. Hackmann ve Lawler (1971) işe bağlılığı bireyin motivasyonunun belirleyicisi olarak ifade etmektedir (Blau ve Boal,1987:290). Diğer taraftan bazı yazarlar, işe bağlılığın olumsuz yönlerinden söz etmektedir. Bireyin, işine veya ailesine bağlılığının derecesi, işinde veya ailesinde yaşadığı sorunlar, işinden veya ailesinden kaynaklanan talepler çatışmaya neden olmaktadır. Yang v.d. (2000), bireyin rollerinden birine aşırı bağlılık göstermesinin roller arası çatışmayı arttırdığını ifade etmektedir. Carlson ve Kacmar (2000:1144), rollere olan aşırı bağlılığı iş-aile çatışmasının belirleyicilerinden biri olarak ifade etmektedir. Bir role olan aşırı bağlılık, o role harcanan zamanın artmasına yol açmakta ve böylece diğer rolün gereklerini yerine getirmek birey açısından zorlaşmaktadır. Aynı zamanda bireyin bir role gösterdiği aşırı bağlılık, bireyin ilgisinin sürekli aynı rol üzerinde yoğunlaşmasına yol açmakta ve bunun sonucunda birey diğer rolün gereklerini yerine getiremediği için bir çatışma yaşamaktadır.

Bireyin işine olan ilgisi ve duygusal bağlılığı, aile yaşamının gereklerini yerine getirmesini de zorlaştırmaktadır. Greenhaus (1989), işine bağlılık derecesi yüksek olan bireylerin sürekli işleriyle meşgul olduklarını, sürekli olarak kariyerlerinde ilerlemeyi düşündüklerini ve işlerine aile rollerinden daha fazla çaba ve enerji harcadıklarını belirtmektedir. Böylece birey daha yüksek oranda iş stresi ve iş-aile çatışmasıyla karşı karşıya kalmaktadır. Alan yazında yapılan çeşitli çalışmalar işe bağlılık ve iş-aile çatışması arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir (Razak v.d., 2011:4).

2. Metodoloji

2.1. Araştırmanın Amacı

Günümüzde değişen iş yaşamının gereği olarak ortaya çıkan talepler, birçok çalışan için iş ve aile yaşamını dengelemeyi zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, daha çok çalışanın, iş- aile çatışmasıyla karşı karşıya kalması konuyu çekici hale getirmektedir. Çalışmanın amacı, iş-aile çatışmasını etkilediği düşünülen duygusal tükenmişlik, iş stresi, işe bağlılık ve iş-aile çatışması kavramları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bu bağlamda duygusal tükenmişliğin, iş stresinin ve işe bağlılığın iş-aile çatışması üzerindeki etkisi hiyerarşik regresyon analizi ile test edilmektedir. Kavramsal çerçevede, Buraya kadar sunulan bilgiler ışığında araştırmanın hipotezleri aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur:

2.2. Araştırmanın Hipotezleri

H1: Duygusal tükenmişlik ve İş- aile çatışması arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H2: İşe bağlılık ve İş- aile çatışması arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H3: İş stresi ve İş- aile çatışması arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır

2.3. Araştırmanın Kısıtları

Her sosyal nitelikli araştırmada olduğu gibi, bu araştırmada da birtakım kısıtlar söz konusudur. Bu nedenle elde edilen sonuçların bu çerçevede değerlendirilmesi doğru olacaktır.

- Yapılacak yorumların, bölgelere ya da örneklem olarak seçilen katılımcıların genel yapısına ve çalışan tutumuna göre farklı olabileceği,
- Bazı çalışanların kendileri için olumsuz sonuçlar doğurabileceği endişesi ile sorulara gerçek dışı yanıtlar vermiş olabileceği,
- Katılımcıların algılama düzeyleri farklı olabileceği için sorulardan farklı şeyler anlaşılmış olabileceği,
- Zaman ve maliyet kısıtı dikkate alınarak araştırmanın nispeten küçük bir örneklem üzerinde yapılmış olması ve bu sebeple araştırma grubunun geneli temsil etme yeteneğinin sınırlı olacağı ve sonuçların genellenemeyeceği bu araştırmanın temel kısıtlarını oluşturmaktadır.

2.4.Araştırma Evreni ve Örneklem

Araştırma Denizli ilinde çalışan serbest muhasebeci ve mali müşavirler üzerinde yapılmıştır. Denizli ilinde faaliyet gösteren 1090 serbest muhasebeci ve mali müşavir bulunmaktadır. Verilerin elde edilmesi amacıyla anket formu uygulanmıştır. Araştırmaya başlanmadan

önce Muğla ilinde faaliyet gösteren 15 muhasebe meslek mensubuna anket formları dağıtılmış, yapılan eleştiriler dikkate alınarak ankete son şekli verilmiştir. Anket formları, tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen, Denizli ilindeki muhasebe meslek mensuplarına dağıtılmıştır. Araştırma sonucunda 192 anket formu elde edilmiştir. Yanlış ya da eksik doldurma nedeniyle anket formlarının 16 tanesi iptal edilmiştir. Sonuç olarak kalan 176 anket değerlendirmeye alınmıştır.

2.5. Araştırmada kullanılan Ölçekler

Çalışanların yaşadıkları iş-aile çatışması seviyelerinin ölçülmesinde Netenmeyer ve arkadaşları (1996) tarafından geliştirilen ve 10 maddeden oluşan İş-Aile Çatışması Ölçeği kullanılmıştır. Çalışmada, iş-aile çatışması ve aile-iş çatışması olmak üzere 2 boyuttan oluşan ölçeğin iş- aile çatışmasını ölçen alt boyutu kullanılmıştır. Toplam 5 ifadeden oluşan bu ölçekte cevaplar 5'li likert ölçeği ile alınmıştır . Ölçek Türkçeye Efeoğlu (2006) tarafından çevrilmiş ve ilaç sektöründe uygulamıştır. Bu çalışmada ölçeklerin güvenilirlik düzeylerini belirten Cronbach's alpha katsayısı 0.921 olarak bulunmuştur.

Duygusal tükenme düzeyinin belirlenebilmesi için; Maslach ve Jackson (1986) tarafından geliştirilen ve Ergin (1992) tarafından Türkçe'de geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmış olan ve tamamı 22 maddeden oluşan Maslach Tükenmişlik Ölçeği'nin, 9 ifadeden oluşan Duygusal Tükenme alt ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte yer alan ifadelere 5'li Likert formatında cevap istenmiştir. Ölçeğin bu çalışma için hesaplanan Cronbach alfa değeri 0.895'tir.

İş stresini ölçmek üzere House ve Rizzo (1972) tarafından geliştirilen İş Stresi Ölçeği (job stress scale) kullanılmıştır. Bu ölçek, çalışanın iş yerinde yaşadığı stresle ilişkili olan psikolojik ve psikosomatik semptomları ölçmektedir (Efeoğlu, 2006:70). Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması Efeoğlu (2006) tarafından yapılmıştır. Yedi sorudan oluşan ölçekte cevaplar 5'li likert ölçeği ile alınmıştır. Bu çalışmada İş stresi ölçeği için Cronbach's alpha katsayısı 0,850 olarak hesaplanmıştır.

İşe bağlılığı ölçmek için ise Kanungo'nun (1982) geliştirdiği İşe Bağlılık Ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte 5'li Likert tipi 10 soru yer almaktadır. Söz konusu ölçekte 2. ve 7. sorular ters kodlu sorulardır. Güner (2007), Orel (2013), Kartal (2015) tarafından Türkiye'de uygulanmıştır. Bu çalışmada İşe Bağlılık Ölçeği için Cronbach's alpha katsayısı 0.766 olarak hesaplanmıştır.

Çalışmada güvenilirlik analizlerinin yapılmasından sonra, bağımsız değişkenler olan, duygusal tükenmişlik, işe bağlılık ve iş stresinin, bağımlı değişken olan iş-aile çatışmasını hangi düzeyde etkilediğini ortaya koymak amacıyla hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. Verilerin analizi için SPSS (19) paket programı kullanılmıştır.

1.6. Araştırmanın Bulguları

2.6.1. Ankete Katılan Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Demografik Özellikleri

Anketi cevaplayanların %22'si kadın,%78'i erkeklerden oluşmaktadır. Anketi cevaplayanların % 19'u 25 ile 35 yaş, % 37'si 36 ile 45 yaş, % 30'u 46 ile 55 yaş, % 11'i 56 ve üzeri yaş aralığındadır. Anket formlarından %4'ünde ise bu soru boş bırakılmıştır. Ankete katılanların eğitim durumuna bakıldığında, cevaplayanların, %3'ünün ilk ve ortaokul, %

11'inin lise ve dengi okul, % 78'inin lisans, %7'sinin ise lisansüstü eğitim seviyesinde olduğu görülmektedir. Anketlerin %1'inde ise eğitim seviyesi sorusu boş bırakılmıştır. Cevaplayıcıların %85'inin lisans ve lisansüstü eğitim seviyesinde olduğu görülmektedir. Cevaplayıcıların % 16'sı 6–10 yıl arası, % 14'ü 11–15 yıl arası, % 22'si 16–20 yıl arası, %19'u 21–25 yıl arası, % 13'ü 26–30 yıl arası, % 13'ü 30 yıl ve üzeri deneyime sahip olduğunu belirtmiştir. Cevaplayıcıların % 1'i soruyu boş bırakmıştır. 16 yıl ve üzeri tecrübeye sahip olanlar örneklemin %67'sini oluşturmaktadır. Örneklem olarak alınan grubun meslekteki tecrübe süresinin yüksek olduğu görülmektedir. Cevaplayıcıların % 15'i 1–5 yıl arası, % 23'ü 6–10 yıl arası, % 7'si 11–15 yıl arası, % 14'ü 16–20 yıl arası, % 4'ü 21–25 yıl arası ve % 12'si 26 yıldan fazla süredir aynı işyerinde çalıştıklarını belirtmiştir. Cevaplayıcılardan % 25'i ise bu soruyu boş bırakmıştır.

Tablo 1: *Ankete katılan Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Demografik Özellikleri*

Demografik Özellikler		**F**	**%**
Cinsiyet	Kadın	39	0,22
	Erkek	137	0,78
Yaş	25-35	33	0,19
	36-45	65	0,37
	46-55	52	0,29
	56+	19	0,11
	Belirtilmeyen	7	0,04
Eğitim	İlkokul	1	0,01
	Ortaokul	4	0,02
	Lise ve dengi	19	0,11
	Fakülte/ Yüksekokul	137	0,78
	Lisans Üstü	13	0,07
	Belirtilmeyen	2	0,01
Bu meslekte çalışma süresi	6-10	29	0,16
	11-15	25	0,14
	16-20	39	0,22
	21-25	34	0,19
	26-30	23	0,13
	30+	22	0,13
	Belirtilmeyen	4	0,01

Şu anki işyerinde çalışma süresi	1-5	27	0,15
	6-10	41	0,23
	11-15	13	0,07
	16-20	25	0,14
	21-25	6	0,04
	26+	21	0,12
	Belirtilmeyen	43	0,25

2.7. Duygusal Tükenmişlik, İş Stresi, İşe Bağlılık ve İş-Aile Çatışması Arasındaki Hiyerarşik Regresyon Analizi

Bağımlı değişken olan iş-aile çatışması ile duygusal tükenmişlik, iş stresi ve işe bağlılık değişkenleri arasındaki ilişki hiyerarşik regresyon analizi yapılarak test edilmiştir. Model bir bütün olarak anlamlı bulunmuştur.

Hiyerarşik regresyon analizinin ilk adımında duygusal tükenmişlik değişkeni modele alınmıştır. Bu değişken tek başına iş-aile çatışması üzerindeki değişimin %36,6'sını açıklamaktadır.

İkinci adımda işe bağlılık değişkeni modele dahil edilmiştir. İkinci adımda işe bağlılık değişkeninin modele eklenmesiyle çoklu belirlilik katsayısı olan R^2'de %5'lik bir değişim olmuştur. İkinci adım sonunda duygusal tükenmişlik ve işe bağlılığın iş-aile çatışması üzerindeki değişimin %41,6'sını açıkladığı görülmektedir.

Üçüncü ve son adımda iş stresi değişkeni modele eklenmiş ve R^2'de %39'luk bir değişim olmuştur. Böylece üçüncü adım sonunda duygusal tükenmişlik, işe bağlılık ve iş stresi değişkenlerinin iş-aile çatışması üzerindeki değişimin %45,5'ini açıkladığı görülmüştür. Beta (β) değeri incelendiğinde ikinci adımda iş-aile çatışmasının açıklanmasında duygusal tükenmişlik değişkenin (β=0,66), işe bağlılık değişkeninden (β= -0,326) daha fazla etkiye sahip olduğu gözlenmiştir. Üçüncü adımda ise iş stresi değişkeninin modele eklenmesi ile iş-aile çatışması üzerindeki en kuvvetli etkinin, duygusal tükenmişlik değişkeninde (β=0,597) olduğunu bunu sırasıyla işe bağlılık (β= -0,31) ve iş stresi değişkenlerinin (β=0,23) takip ettiği gözlenmiştir.

Duygusal tükenmişlikteki bir birimlik artış, iş-aile çatışmasında % 59 oranında bir artışa neden olmaktadır. Bu durumda H1 hipotezi kabul edilmektedir. İşe bağlılıktaki bir birimlik artış, iş-aile çatışmasını %31 oranında azaltmaktadır. H2 hipotezi rededilmektedir. İş stresindeki bir birimlik artış, iş-aile çatışmasını %23 oranında arttırmaktadır. H3 hipotezi kabul edilmektedir.

Tablo 2: *Hiyerarşik regresyon analizi sonucu*

Bağımlı Değişken: İş-aile çatışması				
Bağımsız Değişkenler	R^2	Katsayı (β)	F Değeri	Anlam Düzeyi
MODEL 1				
Duygusal Tükenmişlik		0,683	84,869	0,000
Adım 1 Sonrası R^2	0,366			
MODEL 2			12,408	0,001
Duygusal Tükenmişlik		0,66		
İşe Bağlılık		-0,326		
Adım 2 Sonrası R^2	0,416			
Δ R^2 (R^2 değişimi)	0,5			
MODEL 3			10,395	0,002
Duygusal Tükenmişlik		0,597		
İşe Bağlılık		-0,31		
İş Stresi		0,23		
Adım 3 Sonrası R^2	0,455			
Δ R^2 (R^2 değişimi)	0,39			

Sonuç

Çalışanlar, iş ve işgücünün değişen yapısı nedeniyle, giderek daha çok iş-aile çatışmasıyla karşı karşıya kalmaktadır. Kadınların çalışma hayatında daha çok yer alması, kadının aile içindeki geleneksel rolünün değişmesine yol açmıştır. Çalışma yaşamında eskisine kıyasla çok daha fazla kariyer sahibi evli ve çocuklu çift bulunmaktadır. Bu nedenle, iş ve aile yaşamı arasında denge kurmak oldukça zorlaşmıştır. Bozulan denge, bireyin iş ve aile rolleri arasında sıkışıp kalmasına yol açmaktadır. İş ve aile taleplerinin artması ve bunun birey üzerinde yarattığı baskı, roller arası çatışmaya yol açmaktadır. Bireyin üstlendiği her bir rol için yeterli zamanı ayıramaması ve gerekli özveriyi gösterememesi bu çatışmayı daha da arttırmakta ve bireyin yaşamını olumsuz olarak etkilemektedir. Bu nedenle iş-aile çatışmasına yol açan faktörlerin ortaya konulması, konunun açıklığa kavuşması açısından oldukça önemlidir.

Bu çalışmada, bireylerin iş ve özel yaşamlarını yakından etkileyen, iş-aile çatışması ile duygusal tükenmişlik, işe bağlılık, iş stresi kavramları arasındaki etkileşim ele alınmaktadır. Yazında, konuya ilişkin yapılan araştırmalar, iş-aile çatışmasının, iş stresi, işe bağlılık ve duygusal tükenmişlikle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmada oluşturulan model çerçevesinde yapılan analizler sonucunda, duygusal tükenmişlik ve iş stresi ile iş-aile çatışması arasında pozitif, işe bağlılık ve iş-aile çatışması arasında ise, negatif bir ilişki bulunduğu saptanmıştır. Çalışmanın iş-aile çatışması ile duygusal tükenmişlik ve iş stresi arasındaki ilişkiye dair bulguları konuya ilişkin yazın tarafından desteklenir niteliktedir. Singh v.d. (1994) iş-aile çatışması ve duygusal tükenme arasında anlamlı bir ilişki oldu-

ğunu bulmuştur. Bacharach v.d.(1991), iş-aile çatışması ve duygusal tükenmişlik arasında pozitif bir ilişki saptamıştır. Benzer şekilde yapılan çeşitli çalışmalarda, iş stresi ve iş-aile çatışması arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur (Netenmeyer v.d., 2004; Efeoğlu ve Özgen, 2007). Bireyin yaşadığı duygusal tükenmişlik ve iş stresi birey üzerinde baskı ve gerginlik yaratarak, bireyi duygusal açıdan yıpratmış olabilir. Bu durum birey açısından rol taleplerinin yerine getirilmesini daha da zorlaştırmaktadır. Bunun sonucunda bireyin iş- aile çatışması ile karşı karşıya kalmış olduğu düşünülmektedir. Diğer taraftan, iş-aile çatışması ve işe bağlılık arasındaki ilişkiye dair sonuç beklenilenden farklı çıkmıştır. İşe bağlılığın, bireyin işiyle ilgili olarak hissettiği olumlu duygular sonucu, işten aldığı tatmini arttırdığı, bu durumun bireyin yaşamına olumlu olarak etki ettiği ve böylece daha az iş-aile çatışması yaşamasına neden olduğu sanılmaktadır. İşe bağlılık kavramının iş tatminiyle yakından ilişkili olduğu yapılan çalışmalarda ortaya konulan bir bulgudur (Karacaoğlu,2005:58). Sonucun bu şekilde çıkmış olmasının bir başka nedeninin de çalışmanın örneklemini oluşturan serbest muhasebeci mali müşavirlerin bağımsız olarak çalışmaları olduğu düşünülmektedir. Kendileri için çalışıyor olmaları nedeniyle yaşadıkları işe bağlılık serbest muhasebeci mali müşavirlerin yaşamdan aldıkları tatmini arttırmış olabilir. İşe bağlılıkla ilişkili olan işe gönülden adanmışlık kavramı; bireyin güçlü bir şekilde işine bağlanması ve işine karşı hevesli olması anlamına gelmektedir. İşe gönülden adanmış çalışanların, kendilerine olan saygıları ve özgüvenleri yüksek ve iyimser bir kişilik yapıları olduğu ifade edilmektedir. Engelbrecht's (2006) yaptığı çalışma sonucunda işe gönülden adanmış çalışanların, işlerine karşı pozitif bir tutum içinde olduğunu, tutkulu bir şekilde işlerini yaptığını ve yaptıkları işten memnun olduklarını saptamıştır (Bakker ve Demerouti, 2008:210). İşe gönülden adanmış bireyin daha az çatışmayla karşı karşıya kalabileceği düşünülmektedir. Farklı meslek grupları üzerinde, farklı araştırma modelleri kullanılarak yapılacak çalışmaların sayısının arttırılmasının konuyu açıklığa kavuşturacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Adams, G., King, L., King, D., (1996),“ Relationship of Job and Family Involvement, Family Social Support and Work-Familt Conflict With Job and Life Satisfaction”, Journal of Applied Psychology, 81 (4),411-420.

Ahmad, A.., (2008), “Direct and Indirect Effects of Wor-Family Conflict on Job Performance”, The Journal of International Management Studies, 13, (2), 176-180.

Akgemci, T., (2001), “Örgütlerde Stres ve Yönetimi”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 15, 1-2.

Anand, M.; Arora, D., (2009), “Burnout, Life Satisfaction and Quality of Life Among Executives of Multi NationalCompanies, Journal of theIndian Academy of AppliedPsychology, 35(1), 159-164.

Anvari, M.,Kalali, N., Gholipour, A., (2011), “How Does Personality Affect on Job Burnout?”, International Journal of TradeEconomicsand Finance, 2(2), 115-119.

Bakker, A.B., Demerouti, E., (2008), “Towards a Model of Work Engagement”, Career Development International 13(3), 209-223.

Bazana, S., Dodd, N., (2013), “Conscientiousness, Work Family Conflict and Stress amongst Police Officers in Alice, South Africa”, J Psychology, 4(1), 1-8.

Blau, G.J., Boal, K.B.,(1987), “Conseptualizing How Job Involvement and Organizational Commitment Affect Turnover And Absenteeism”, Academy of Management Review, 112 (2), 288-300.

Boles, J.S., M.W., Hair, J.F., (1997), “Role Stress, Work-family Conflict and Emotional Exhaustion: Inter-Relationships and Effects on Some Work-Related Consequences”, Journal of Personal Selling & Sales Management, 17 (1), 17-28.

Cakınberk, A., (2011), “Studying the Relationship Between Employees Occupational Burnout Levels and Satisfaction of Life: A Research in PrivateBanks”, AfricanJournal of Business Management, 5(16), 6825-6838.

Carlson, D. S., & Kacmar, K. M.,(2000), “Work-family Conflict in the Organization: Do Life Role Values Make a Difference?” Journal of Management, 26(5), 1031-1054.

Chang, Kyung-Moon, (2002), “The Influences of Work-Family Conflict and Sex- Role Identitynon Married Female Teacher’s Job Involvement”, Journal of Korean Home Economics Association English Edition, 3(1), 95-109.

Dawn S. Carlson and Pamela L. Perrewé, (1999), “The Role of Social Support in the Stressor-Strain Relationship: An Examination of Work-Family Conflict”, Journal of Management 25 (4) 513-540.

DiRenzo, M.S., Greenhaus, J.H., Weer, C.H., (2013), “Job Level, Demands, and Resources as Antecedents of Work–family Conflict”, Journal of Vocational Behavior,vol. 78, (2), 305-314.

Efeoğlu, İ., Özgen, H., (2007), “İş-Aile Yaşam Çatışmasının İş Stresi, İş Doyumu, ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkileri:İlaç Sektöründe Bir Araştırma”,Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(2), 237-254.

Ergin, C. (1992), “Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Uyarlanması”, VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları, 22-25 Eylül 1992, Hacettepe Üniversitesi, VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Düzenleme Kurulu ve Türk Psikologlar Derneği Yayını, Ankara.

Frone, M. R., Russell, M., & Cooper, M. L. (1992), “Antecedents and Outcomes of

Work-family Conflict: Testing a Model of the Work-family Interface", Journal of Applied Psychology, 77, 65-78.
Frone, M. R., Yardley, J.K., & Markel, K.S., (1997), "Developing and testing an integrative model of the work-family interface", Journal of Vocational Behavior, 50, 145-167.
Wright, T.A.,Bonett, G.D., (1997), "The Contribution of Burnout toWork Performance", Journal of OrganizationalBehavior, 18, 491-499.
Greenhaus, J. H., & Beutell, N. J., (1985). Sources of Conflict Between Work and Family Roles", Academy of Management Review, 10(1), 76-88.
Güner, R. A., (2007), Sağlık Hizmetlerinde Örgütsel Bağlılık, İşe Bağlılık Ve İş Tatmini Arasındaki İlişkilerin Modellenmesi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
Jackson, S. E., Zedeck , S.,Summers, E., (1985), "Family Life Disruptions: Effects of Job Induced Structural and Emotional Interference", Academy of Management Journal, 28, 574-586.
Kanungo, R., (1982), "Measurement of Job and Work Involvement", Journal of Applied Psychology, 67, 341-349.
Karacaoğlu, K., (2005), Sağlık Çalışanlarının İşe Bağlılığa İlişkin Tutumları ve Demografik Nitelikleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi: Nevşehir İlinde Bir Uygulama", Yönetim, 16(52), 54-72.
Kartal, H., (2015), Örgütsel Bağlılığı Etkileyen Etmenler Ve Örgütsel Bağlılığın, İşe Bağlılık Ve Ayrılma İsteği Gibi Kavramlarla Olan İlişkilerinin Uygulamalı Analizi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
Khan, M., Zaheer, A., Malik, M.,(2010), "Developing and Testing a Model of Burnout At Work and Turnover Intensions Among Doctors in Pakistan", International Journal of Business and Management, 5(10), 234-244.
Lee, R. T., Ashforth, B. E. (1993). A Longitudinal Study of Burnout Among Supervisors and Managers: Comparisons Between the Leiter and Maslach (1988) and Golembiewski et al. (1986) Models", Organizational Behavior and Human Decision Processes, 54(3), 369–398.
Lee, R.T., Ashforth, B. E., (1990), "On theMeaning of Maslach's Three Dimensions of Burnout", Journal of Applied Psychology, 75 (6), 743-747.
Maslach, C., Jackson, S.,(1981), " The Measurement of Experienced Burnout", Journal of Organizational Behaviour, 2(2), 99-113.
Maslach, C.,Schaufeli, W., Leiter, M., (2001), "Job Burnout", Annu. Rev. Psychol., 52: 397-422.
Michel,J.S., Kotrba, L.M., Mitchelson,J.K., Clark, M.A., Baltes, B.B., (2011), "Antecedents of Work–family Conflict: A Meta-analytic Review", Journal of Organizational Behavior", 32, 689–725.
Mihelič, K.K, Tekavčič, M. (2014), "Work-family Conflict: A Review Of Antecedents And Outcomes", International Journal of Management & Information Systems – First Quarter 18, 1, 15-26.
Mjoli, T., Dywili, M., N. Dodd, N., (2013), "Demographic Determinants of Work-Family Conflict among Female Factory Workers in South Africa", Journal of Economics, Business and Management, 1 (1), 39-41.
Netenmeyer, R.G, T. Brashear-Alejandro, J.S. Boles,(2004), "A Cross-National Model of Job-Related Outcomes of Work Role and Family Role Variables: A Retail Sales Context",

Journal of the Academy of Marketing Science, Winter, 49-60.
Ismail, A., Nor, S., Yahya, Z., Zahar, U., Ismail, Y., Samah, A., (2013), "Social Support In Job Performance As An Antecedent of Work Intrusion on Family Conflict: Empirical Evidence", Journal of Contemporary Management Issues, 18(2), 37-55.
Onay,M., Kılcı, S., (2011), "İş Stresi ve Tükenmişlik Duygusunun İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkileri: Garsonlar ve Aşçıbaşılar", Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 3(2), 363-372.
Orel, O., (2013), Organize Perakende Sektöründe Çalışanların Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri İle İşe Bağlılıkları Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Çalışma Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
Oscharoff, A., (2011), "Emotional Exhaustion, Work-Famılt Conflict and Marital Satisfaction Among Professional Psychologists", Master Theses, Loyola University Chicago.
Parasuraman, S., & Simmers, C. A., (2001), "Type of Employment, Work-family Conflict and Well-being: A Comparative Study", Journal of Organizational Behavior, 22, 551-568.
Posig, M., Kickul, J., (2004), "Work-role Expectations and Work Family Conflict: Gender Differences in Emotional Exhaustion", Women in Management Review, 19 (7), 373-386.
Razak A.Z. A., Yunus, N. K. Y., Nasurdin, A. M., (2011), "The Impact Of Work Overload And Job Involvement On Work-Famıly Conflıct Among Malaysıan Doctors", Labuan e-Journal of Muamalat and Society, 5, 1-10.
Kossek, E., Ozeki, C.E., (1998), "Work–family Conflict, Policies, and the Job–life Satisfaction Relationship: A Review and Directions for Organizational Behavior–human Resources Research", Journal of Applied Psychology, 83(2), 139-149.
Razak, A.A, Yunus, N.K., A.M., (2011), Nasurdin, "The Impact of Work Overload and Job Involvement on Work- Family Conflict Among Malasian Doctors, Labuan e- journal of Muamalat and Society, 5, 1-11.
Srivastava, M. (2012), "Stress, Workaholism and Job Demands: A study of Executives in Mumbai", NMIMS Management Review, 22, 94-116.
Mazerolle, S.M., Bruening, J.E., Casa, D.J., Burton J. (2008), "Work-Family Conflict, Part II: Job and Life Satisfaction in National Collegiate Athletic Association Division I-a Certified Athletic Trainers", Journal of Athletic Training; 43(5): 513–522
Tharmalingam, S.D., Bhatti, M.A., (2014), "Work-family Conflict: an Investigation on Job Involvement, Role Ambiguity and Job Demand: Moderated by Social Support", Journal of Human Resource Management, 2(3): 52-62
Vallone, E.J.G., Donaldson, S.I.,(2001), "Consequences of Work-family Conflict on Employee Well-being Over Time", Work & Stress, 15, (3), 214-226.
Voydanoff, P., (1988), "Work Role Characteristics, Family Structure Demands, and Work/ Family Conflict", Journal of Marriage and Family, 50 (3),749-761.
Wallace, J. E., (1999), "Work-to-Nonwork Conflict among Married Male and Female Lawyers", Journal of Organizational Behavior, 20, No. 6, 797-816.
Wang, Y., Lıu, L., Wang, J., Wang, L., (2012), "Work-Family Conflict and Burnout Among Chinese Doctors, The Mediating Role of Psychological Capital", Journal Of Occupational. Health, 54, 232-240.
Wright, T.A.,Bonett, G.D., (1997), "The Contribution of Burnout toWork Performance", Journal of Organizational Behavior, 18, 491-499.

NETÂYİCÜ'L-İ'TİKÂDİYYE FÎ USÛLİ'L-FIRAKİ'L-İSLÂMİYYE İSİMLİ RİSÂLENİN İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ*

Rifat TÜRKEL[1]

Öz

İslam Mezhepleri ile ilgili günümüze kadar hicri III. asır ve sonrası yazılan eserler ulaşmıştır. Daha sonraki dönemlerde bu eserler üzerine çalışmalar yapılmış, Osmanlı döneminde çalışmaların artmasıyla beraber yeni eserler ortaya çıkmıştır. Kütahya Vahid Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan *en-Netâyicü'l-İ'tikâdiyye fî Usûli'l-Fıraki'l-İslâmiyye* isimli risâle, İslam Mezhepleri Tarihi ile ilgili Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yazılmış eserlerden birisidir. Bu sebeple çalışmamızda müellifi bilinmeyen bu eseri farklı noktalardan inceleyerek değerlendirmeler yapmayı hedefledik. Bunun için risalenin ilk önce İslam Mezhepleri Tarihi bilimi içerisindeki yerini ele aldık. Akabinde içerisinde bulunduğu mecmua ile risâlenin genel özellikleri hakkında bilgiler verdik. Daha sonra risalenin kaynakları açısından incelemesini yaparak aidiyeti konusunda değerlendirmelerde bulunduk. Ayrıca risâlenin metodu ve içeriğinden ayrıntılı olarak bahsettik. Bu esnada risalenin kaynakları ile aidiyeti konusunda ilgili eserlerle birebir karşılaştırmasını yaptık. Buna göre *Netâyicü'l-İ'tîkâdiyye*, Eş'arî fırak geleneğine ait bir risâle olup Âmidî, Îcî ve Cürcânî tarafından yazılmış eserlerin birebir benzeri olmasa da devamı niteliğinde bir eserdir. Bu özelliğiyle İslam Mezhepleri Tarihi açısından orijinal değildir. Ayrıca müellifi bilinmeyen eserin Gümüşhânevî'ye ait kayıp *Netâyicü'l-İ'tikâdiyye* isimli eser olması kuvvetle muhtemeldir. Diğer taraftan *Netâyic*, XIX. yüzyıl Mezhepler Tarihi çalışmaları ve eğitimi konusunda da fikir vermektedir.

Anahtar kelimeler: Netâyicü'l-İ'tikâdiyye fî Usûli'l-Fıraki'l-İslâmiyye, Eş'arî Makâlât ve Fırak Geleneği, Gümüşhanevî, Sunkûrî, Fırka

Priority of the Pamplet Named "al-Natayij al-I'tiqadiyya fi Usul al-Firaq al-Islamiyya" in Terms of Islamic sects history

Abstract

Scholarly works has remained extant about Islam sects which were writen on III. Century AH and later. On following periods, some studies were made on those works, and new works were appeared as a result of increasing those studies. The pamplet of al-Natayij al-i'tiqadiyya fi usul al-firaq al-Islamiyya which preserved in Kütahya Vahid Paşa Manuscript Library is one of the Ottoman Empire's latest era works about Islamic heresiography. For this reason, we aim to make an assesstment here by reviewing this work whose author is unknown, from different points. Therefore first, we deal with place of the pamplet in the Islamic heresiography. Subsequently we provide informations about the collection that the pamplet took place in and about general specificity of pamplet. After that, we argue from anology about to whom it belongs by reviewing in terms of its sources. Besides, we mentioned in detail of the methotology and contents of the pomplet. Meanwhile we made a comparement between works about the pamplet's sources and belonging, one by one. According to this, al-Natayij al-i'tiqadiyya is a pamplet that belongs to tradition of Ash'ari Firaq Tradition and although it is not entirely repeat of those which was written by al- al-Amidi, al-Iji and al-Jurjani, it is counted as a resumption of them. In accordance with this specificity, it is not original in terms of Islamic heresiography. Besides, the work whose author is unknown is very probable to be work of al-Natayij al-i'tiqadiyya that belongs to al-Gumushkhanawi. On the other hand al-Natayij gives us an idea about XIX. century's history and education of Islamic sects.

Keywords: al-Natayij al-i'tiqadiyya fi usul al-firaq al-Islamiyya, Ash'ari Maqalat and Firaq Tradition, Gumushkhanawi, Sunkuri, sect

* Bu makale Dumlupınar Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiştir.

[1] Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, rifatturkel@gmail.com

Makale Gönderim Tarihi: 19.11.2015 Makale Kabul Tarihi: 19.04.2016

Giriş

Kaynak, bir konuda bilgi veren malzemedir. Tarih ilminin kaynakları önceliklerine göre ana/birinci el kaynaklar ve tâlî/ikinci el kaynaklar olmak ikiye ayrılır. Bazı kaynaklar olayın gerçekleştiği devirde meydana gelirler. Bu sebeple araştırmalarda son derece önemlidirler. Olayın gerçekleştiği dönemden kalan yazıt, yapıt, mahkeme kararları, kadı sicilleri, anında kaleme alınan seyahatnameler ana/birinci el kaynak olarak kabul edilir. Birinci el kaynakların bulunmadığı durumda müracaat edilen diğer kaynaklar ise birinci el kaynaklardan istifade ile meydana gelen tâlî/ikinci el kaynaklardır.[2]

Mezhepler tarihi araştırmacıları için de İslam mezheplerini, Müslüman toplumlarda siyasi ve itikadî ayrılıkların sonunda ortaya çıkan gruplaşmaların sebeplerini ve sürecini incelerken en önemli başvuru kaynağı ana/birinci el kaynaklardır. Ancak mezheplerin ortaya çıkışı ve teşekkülünü tanımak için önemli olan hicri birinci ve ikinci asır ana kaynakları zamanımıza kadar ulaşmamıştır. Diğer bir ifadeyle elimizde, hicri üçüncü asırdan itibaren yazılmış *el-Fark Beyne'l-Fırak* ve *Makâlâtu'l-İslâmiyyîn* gibi bazı Mezhepler Tarihi ana kaynakları mevcuttur.[3]

İlk siyasi ve itikadî ihtilafların ortaya çıkışının akabinde başlayan tartışmalarda, bazı fırka mensupları görüşlerinin birisi veya birkaçını savunmak için **makâle** veya **makâlat** adı verilen küçük hacimli parça parça eserler yazmıştır. E. Ruhi Fığlalı'nın ifadesiyle bu eserler Ehl-i Sünnet harici yazarlar tarafından kendi görüş ve inançlarını ifade etmek amacıyla kaleme alınmıştır.[4] İslam Mezhepleri Tarihin'de makâlat türü bu kaynaklardan başka hicri üçüncü asırdan itibaren **fırak** türü eserler de yazılmıştır. Bu tür eserlerde yazarın kendi zamanındaki grup, mezhepler ve onların tarihi süreçleriyle ilgili bilgiler mevcuttur.[5] Mezhepler tarihçiliğinin diğer bir alanını ise milel-nihal eserleri oluşturmaktadır. Müslümanların diğer millet ve dinlerle irtibatlarının artmasının bir sonucu olarak İslam mezheplerinin yanında diğer din ve mezheplerle ilgili eserler de yazılmıştır. Bunlar Şehristânî'nin el-Milel ve'n-Nihal isimli eserindeki gibi **Milel ve Nihal** eserleri olarak isimlendirilmiştir.[6]

Alanın ana ve tâli kaynakları son dönemlere kadar mezhep ve gelenek ayrımı yapılmadan incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Ulaşılan kaynakların artması ve bunlar üzerindeki çalışmaların çoğalması neticesinde İslam Mezhepleri Tarihi kaynakları tasnif edilmeye başlamıştır. Çalışmalarda kendine özgü hususiyetleri bulunan farklı, çeşitli makâlat ve fırak geleneklerinin olduğu dikkati çekmektedir.[7]

---

[2] Mübahat S., Kütükoğlu; *Tarih Araştırmalarında Usul*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1991, s. 17-28.

[3] Sönmez Kutlu, "İslam Mezhepleri Tarihinde Usûl Sorunu", *İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl) Meselesi*, I, İstanbul 2005, s. 431.

[4] Abdulkahir el-Bağdâdî, Mezhepler Arasındaki Farklar, çev. E. Ruhi Fığlalı, "Çevirenin Önsözü", Ankara 2014, s. XIII-XV; Ayrıca eser isimleri için bkz. Kutlu, *İslam Mezhepleri Tarihinde Usûl Sorunu*, ss. 404-408.

[5] Halil İbrahim Bulut, *Dünden Bugüne Siyasi-İtikâdi İslam Mezhepleri Tarihi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013, s. 54.

[6] Fığlalı, Çevirenin Önsözü, s. XVII.

[7] Türkiye'de tasnif gelenekleriyle ilgili çalışmalar yapılmıştır. Sönmez Kutlu bu gelenekleri Haricî Fırak Geleneği, Mürcî-Maturîdi Fırak Geleneği, Mutezilî-Zeydî Fırak Geleneği, Onikiimamiyye Şîası Makâlât Geleneği, İsmailî Makâlât Geleneği, Hadis Taraftarları Fırak Geleneği, Eş'arî Fırak Geleneği olmak üzere yedi grup olarak ifade eder. Kutlu, İslam Mezhepleri Tarihinde Usûl Sorunu, s. 409. M. Ali Büyükkara da "73 şubeli tasnif sisteminden bahsettikten sonra fırka yazıcılığında kronolojik tasnif sistemi, fikir/ doktrin veya şahıs/grup eksenli tasnif sistemi, Câbirî ve Sönmez Kutlu'nun da tasniflerinin olduğunu söyler. Mehmet Ali Büyükkara, "Bir Bilim Dalı Olarak İslam Mezhepleri Tarihi İle İlgili Metodolojik Problemler", *İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl) Meselesi*, I, İstanbul 2005, s. 451-455; Osman Aydınlı gruplandırmasında Haricî Makâlât ve Fırak Geleneğinden bahsetmez. Osman Aydınlı, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslam Mezhepleri Tarihi Yazıcılığı, Ankara 2008, s. 25 vd; Kadir Gömbeyaz, "İslam Literatüründe İtikâdî Fırka Tasnifleri" başlıklı doktora çalışmasında Bulut ve Büyükkara'nın ifade ettiği tasnif geleneklerini yeniden gruplandırma gayreti içerisine girmiştir. Fırka geleneklerini 73 Şubeli Fırka Tasnif Gelenekleri ve Sayıya Endeksli Olmayan (serbest) Fırka Tasnif Gelenekleri olmak üzere iki ana gruba ayırır. 73 Şubeli Fırka Tasnif Gelenekleri başlığı altında 4x18 Yemen Sünni Fırka Tasnif Geleneği, Doğu Hanefî Fırak Tasnif Geleneği, Eş'ari Fırka Tasnif Geleneği, Horasan Mu'tezilî- Şiî Fırka Tasnif Geleneği olmak üzere dört tasnif sistemi sıralar. Sayıya Endeksli Olmayan

İslam Mezhepleri Tarihi kaynakları arasında önemli bir yere sahip olan makâlât ve fırak geleneklerinden birisi de Eş'ari makâlât ve fırak geleneğidir. Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin (ö.324/935-36) itikadî İslam mezheplerini ele aldığı *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve'htilâfü'l-Musallîn* isimli eseri bu geleneğin ilk eseri kabul edilmektedir. Bununla birlikte gelenek, Ebû Mansur Abdülkâhir el-Bağdâdî'nin (ö. 429/1037-38) *el-Fark Beyne'l-Fırak* ve Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim b. Ahmed eş-Şehristânî (ö.548/1153) tarafından kelam, mezhepler ve dinler tarihi ile alakalı kaleme alınan *el-Milel ve'n-Nihal* ile gerçek karakterini kazanmıştır.[8] Yine Ebu'l-Muzaffer İmâdüddîn Şehfûr (Şâhfûr) b. Tâhir b. Muhammed el-İsfahânî el-İsferâînî'nin (ö.471/1078) *et-Tebsîr fi'd-Dîn* ve *Temyîzi'l-Fırkati'n-Nâciye ani'l-Fırakı'l-Hâlikîn*, er-Râzi'nin(ö.606/1209) *İtikâdâtü Fıraki'l-Müslimîn ve'l-Müşrikîn* isimli eseri bu geleneğin önemli eserlerindendir.

Eş'ari makâlât ve fırak geleneğinin Osmanlı dönemi önemli eserleri arasında Adudüddin el-Îcî'nin (ö.765/1355) *el-Mevâkıf fi'l-İlmi'l-Kelâm*'ı ile Seyyid Şerif Cürcâni'nin (ö.816/1413) *Şerhu'l-Mevâkıf*'ı da bulunmaktadır. Yine Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî el-Kirmânî'nin (ö.786/1384) *el-Fıraku'l-İslâmiyye Zeylu Kitâbi Şerhi'l-Mevâkıf li'l-Kirmânî*, eş-Şirvânî'nin (ö.1036/1627) *Tercümânü'l-Ümem ve Risâle fî Fıraki'l-İslâmiyye*, Akkirmânî'nin (ö.1174/1760) *Risâle Beyâni Fırakı Dâlle* isimli çalışmaları bu geleneğin eserlerinden bazılarıdır. Geleneğin eserleri Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar medreselerde okutulmuş, bu durum bu fırak geleneğinin yaygınlık kazanmasında önemli rol oynamıştır.

Kütahya Vahid Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan, kaynakları ve üslubu açısından Eş'ari fırak geleneği içerisinde yer alan *en-Netâyicü'l-İ'tikâdiyye fî Usûli'l-Fıraki'l-İslâmiyye* isimli müellifi belli olmayan bir yazma eser bulunmaktadır. Çalışmamızda, mezhepler üzerine yapılmış bu eserin şekil, üslup, içerik ve diğer yönlerden incelenmesi amaçlanmıştır. Makalede eserin tam ismi yerine kısaltılmış şekli "Netâyicü'l-İ'tikâdiyye", "Netâyic" veya "Risâle" kavramları kullanılacaktır.

1. Risâle ve İçerisinde Bulunduğu Mecmuanın Genel Özellikleri

en-Netâyicü'l-İ'tikâdiyye fî Usûli'l-Fırakı'l-İslâmiyye, Kütahya Vahid Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan, 3115 ile 3122 numaralar arasında sekiz adet eser ihtiva eden mecmua içerisinde 3122 numara ile yedinci sırada 100a-108b varakları arasında bulunmaktadır. Mecmuada sırasıyla *Kitâbu Celâleddin: Şerhu'l-Akâidi'l-Adudiyye*[9]*, Kitâbu Hayâli: Şerh-i Akâdi Nesefiyye*[10]*, Metnün min Usûli'l-Hadîs*[11]*, Zübde fi Şerhi Kasideti'l-Burde*[12]*, Risâle-i İmtihâniyye-i Ahmediyye*[13]*, Risâle Ta'biratı İstiâre*[14]*, Netâyicü'l-İ'tikâdiyye fî Usûli'l-Fırakı'l-İslâmiyye*[15] *ve*

(serbest) Fırka Tasnif Geleneklerinde ise Serbest Mu'tezilî Fırka Tasnif Geleneğini ele alır. Yine bu geleneklerin içerisinde de alt geleneklerden bahseder. Kadir Gömbeyaz, *İslam Literatüründe İtikâdî Fırka Tasnifleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2015, ss. 109 vd.

[8] Bulut, Siyasi-İtikâdi İslam Mezhepleri Tarihi, s. 70. Ancak Gömbeyaz, geleneği Eş'arî ile değil Abdülkâhir el-Bağdâdi ile başlatılması gerektiğini söyler. Zira ona göre Eş'arî'nin *Makâlât*'ının Mu'tezilî fırak geleneği içerisinde yazılmış bir eser olduğu anlaşılmaktadır; bkz. Gömbeyaz, İslam Literatüründe İtikâdî Fırka Tasnifleri, s. 173.

[9] en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye fî usûli'l-fırakı'l-İslâmiyye, Kütahya Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, no: 3121, vr. 1^b-71^b.

[10] en-Netâyic, vr.72^a-81^a

[11] en-Netâyic, vr. 81^b-83^b.

[12] en-Netâyic, vr. 85^b-94^a.

[13] en-Netâyic, vr.96^b-98^a.

[14] en-Netâyic, vr.98^a-99^b.

[15] en-Netâyic, vr.100^a-108^b.

Şerhu'l-Emsile[16] isimli eserler yer almaktadır. Ayrıca mecmuanın başında zahriye ve mihrabiye bulunmaması dikkati çeker.

Mecmua siyah meşin cilt ile ciltlenmiş olup, 245x165 mm. ebatlarındadır. İçerisindeki eserlerin satır sayıları ve metin alanları birbirinden farklı olup birinci ve son iki eserin sonunda müstensih ferağ kayıtları bulunmaktadır. Mecmuanın bazı sayfalarında ayet, hadis, dua, beyit ve notlar yer almaktadır.[17] Bunlar genelde ya yeni bir esere başlamadan önce ya da eserden sonra yazılmıştır.

en-Netâyicü'l-İ'tikâdiyye ise mecmuanın yedinci eseri olup eserin ismi sayfa başında " هذا كتاب نتايج الاعتقادية في اصول الفرق الاسلامية"/**"Hâze Kitâbu Netâyicü'l-İ'tikâdiyye fî Usûli'l-Fırakı'l-İslâmiyye"** olarak yazılmış, müellif tarafından da dibacede (metin başında) **"Netâyicü'l-İ'tikâdiyye fî Usûli'l-Fırakı'l-İslâmiyye"** şeklinde zikredilmiştir. Dokuz varaktan oluşan risâlede yazma eserlerin bazılarında görülen her bir varaktaki satır eşitliği durumu görülmemekte, satır sayıları varaklara göre farklılık arz etmektedir.

Risâlenin dış ölçüsü 245x165 mm; iç ölçüsü ise 205x140 mm'dir. Baştan 106a'ya kadar metin etrafında cetvel bulunmamakta, 106a'dan sonra Risâle sonuna kadar varaklarda metin cetveli bulunmaktadır. Genelde mecmua özelde Netâyic'in içerisinde herhangi bir tezhip bulunmamaktadır.

en-Netâyicü'l-İ'tikâdiyye'nin içerisinde bulunduğu mecmuanın yazım tarihi ve yazarına ait herhangi bir bilgi yoktur. Ancak mecmuanın üç eserinin tek bir kişi tarafından istinsah edilmesi, yazı karakterlerinin birbirine benzemesi diğer eserlerin de Netâyic'in müstensihi Hacı Süleyman Günyüzü tarafından istinsah edildiği izlenimi vermektedir. Ayrıca mecmuanın kime ait olduğunun kayıtlı olduğu temellük kaydına da rastlanmamaktadır. Ancak Netâyic'in sonunda aşağıda tercümesi verilen eserin müstensihi ve istinsah tarihini içeren ferağ/ketebe kaydı mevcuttur:

"Risâle (Allah'ın) yardımı ve yol göstermesiyle tamamlandı. 1280 senesinde tamamlandı. Beğenilen bu risâlenin yazımı Rabbinin rahmetine muhtaç kul Süleyman Sâlih b. el-Hacı Muhammed el-Günyüzü (Allah onun, anne-babasının ve hocalarının geçmiş ve gelecekteki küçük ve büyük günahlarını bağışlasın. Onları ve tüm müminleri affetsin) eliyle Kütahya'nın nahiyelerinden Virancık'ta (Örencik) bin iki yüz seksen senesinin Arap aylarından zilka'de-i şerif ayının yirmi dördünde tamamlandı."[18]

2. Risâlenin Kaynakları ve Değerlendirmesi

Müellif, başlangıçta eserini Mevâkıf ve onun şerhi Şerhu'l-Mevâkıf'tan derlediğini ifade eder.[19] Burada "onu derledim/tasnif ettim."/ "جمعتها" demesi eserin bir derleme veya toplama olduğunun bir ifadesidir. Bu ifadelere göre eserin ana kaynakları el-Îcî'nin (ö. 756/1355) el-Mevâkıf isimli eseri ve şerhi Seyyid Şerif Cürcânî tarafından telif edilen Şerhu'l-Mevâkıf'tır. Yine eserin bir yerinde "Âmidî'nin de zikrettiği gibi...." ifadesinden onun Âmidi'den de faydalandığını söylemek mümkündür.[20]

Bu durumda eserin kaynaklar karşısındaki durumunun da değerlendirilmesi gereklidir. Netâyic, fırkalarla ilgili orijinal bir eser midir? Yoksa kaynakların bir özeti, tekrarı mıdır? Bu soruların cevaplanması eserin fırka yazıcılığındaki yeri ve orijinalliğinin tespiti açısından önemlidir.

---

[16] en-Netâyic, vr.113[a]-120[b].

[17] Bkz. en-Netâyic, vr. 1[a], 81[b], 95[a],121[a]-122[b].

[18] en-Netâyic, vr. 108[b].

[19] en-Netâyic, vr. 100[a].

[20] en-Netâyic, vr. 108[a].

Daha önce telif edilmiş olması, içerik farklılaşmasının gözlemlenebilmesi ve müellif tarafından ilk sırada zikredilmesi sebebiyle Netâyic'in ilk önce el-Îcî'nin Mevâkıf'ıyla karşılaştırılması daha uygun görünmektedir. Bu nedenle ilk önce Mevâkıf daha sonra Şerhu'l-Mevâkıf'la olan ilişkisi değerlendirilecektir.

Daha önce ifade edildiği üzere Müellif Netâyicü'l-İ'tikâdiyye'yi Adudüddîn el-Îcî'nin el-Mevâkıf isimli eserinden derlediğini ifade eder. el-Îcî, meşhur eseri el-Mevâkıf'ın sonundaki zeylin (ek), Hz. Peygamber'in "ستفترق " ile başlayan hadisinde işaret ettiği fırkaları zikretmek için olduğunu söyler.[21] Ana fırkaları Mu'tezile, Şîa, Havâric, Mürcie, Neccâriyye, Cebriyye, Müşebbihe ve Nâciyye şeklinde sıralar. Fırkalar hakkında bilgi verirken bu sıralamaya dikkat eder. Netâyic'de de aynı yöntem takip edilmiştir.

Mevâkıf'ta fırka isimlerinden sonra fırka tanıtımlarına geçilmiş, çoğunda fırka kurucunun ismi verilmiş, daha sonra mezheplerin görüşleri kısaca ele alınmıştır. Netâyic'te ise farklı olarak, mezhepler hakkında verilen bilgilerin detaylandırıldığı ve daha geniş bir şekilde verildiği görülür.[22] Fırka-i Nâciye, el-Mevâkıf'ta son sırada ele alınırken, Netâyic'de risalenin hemen başında diğer fırkalardan önce ele alınmıştır. Netâyic yazarının bu yöntemi Fırka-i Nâciye'yi vurgulama gayretinden kaynaklanmış olabilir.

Diğer taraftan Cürcânî'nin Şerhu'l-Mevâkıf'ı ile karşılaştırıldığında Netâyic, Şerhu'l-Mevâkıf'tan alıntılanarak birebir yazılmış izlenimi vermektedir. Ancak müellif birçok yerde Şerhu'l-Mevâkıf'tan birebir alıntı yapsa da bazı yerlerde farklılıklar dikkati çeker. Cürcâni eserine "ستفترق" ile başlayan 73 fırka hadisi ile başlar. Daha sonra bu hadisin Hz. Peygamber'in mucizelerinden olduğunu belirttikten sonra Âmidî'den naklen Müslümanlar arasındaki ihtilaflardan bahseder.[23] Netâyic'te ise müellif, ilk önce büyük İslam fırkalarının isimlerini sayar, ardından Hz. Peygamber'in hadisinden bahseder. Daha sonra da ilk ihtilaflardan bahsetmeyerek doğrudan fırka-i nâciye konusunu ele alır. Fırka-i nâciye Şerhu'l-Mevâkıf'ta son bölümde yer alırken Netâyic'de ilk ele alınan konudur.[24] Ayrıca müellifin bazı ibareleri kısaltarak özetlediği dikkati çeker.

Yine Müellifin Netâyic'te Âmidî'den alıntılar yaptığı da görülmektedir.[25] Ancak o Cürcânî'de olduğu gibi Âmidî'nin ismini bazı yerlerde zikretmemiş bunun yerine ya "قيل" "denildi ki ifadesini kullanmış ya da alıntıyı kendi görüşü gibi ele almıştır.[26] , Bu durum gerek Îcî'nin gerek Cürcânî'nin fırka tasnifinde Âmidî yöntemini benimsemiş olmasıyla ilgili olmalıdır. Bu şekliyle kaynakları açısından değerlendirildiğinde Netâyic'in Âmidî-Îcî-Cürcânî'nin eserlerinin bir devamı, hatta bazı farklılıklar olsa da bunların bir benzeri olduğu söylenebilir.

---

[21] Adudüddîn el-Îcî, *el-Mevâkıf fî İlmi'l-Kelâm*, Beyrut ts., s. 414.

[22] Örneğin, Mevâkıf'ta İsmâiliyye fazla tafsilatlandırılmadan ele alınırken, Netâyic'de ayrıntılı bilgi verildiği dikkati çeker. Bkz. el-Îcî, *el-Mevâkıf*, ss. 421-423; en-Netâyic, vr. 104b-106a.

[23] İçeride münafıklar, dışarıda samimi Müslüman görünenler hariç Hz. Peygamber'in vefatı anında Müslümanların birlik içerisinde olduğunu Âmidi'den naklen ifade eden Cürcânî, ilk ihtilafların içtihad farklılığından kaynaklandığını söyler. Bu iddiasını ispat için Kırtas hadisesi, Üsame ordusuna katılım esnasında meydana gelen olaylar, Hz. Peygamber'in vefatı sonrası çıkan ihtilaf, O'nun defnedileceği yer, imamet, Peygamber'e varis olma durumu, zekât vermeyenlere karşı tutum, diyet, kelale gibi konuların Müslümanlar arasında ihtilafa sebep olduğunu, bunun neticesinde ümmetin yetmiş üç fırkaya ayrıldığını söyler. Seyyid Şerif Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, (thk. Mahmut Ömer ed-Dimyâtî), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, VIII, ss. 408, 409.

[24] Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, VIII, s. 431; en-Netâyic, vr. 100[a].

[25] Âmidî'den alıntılar için bkz. en-Netâyic, vr. 108[a].

[26] en-Netâyic, vr. 103[a], 106[b].

3. Risâlenin Aidiyeti

Netâyicü'l-İ'tikâdiyye'yi incelerken karşılaşılan meselelerden birisi de eserin aidiyeti konusudur. Eserin başında, ferağ kaydında ve iç sayfalarında eserin aidiyetiyle ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir. Yine içerisinde bulunduğu mecmuada da (fihrist vs.) aidiyetiyle ilgili bilgilere rastlanılmaz.

Müellifin dibâcede "Bu mecmuayı Mevâkıf ve Seyyid Şerif'in Şerhu'l-Mevâkıf'ından derledim." ifadelerinden yola çıkarak yapılan kaynak değerlendirmesinde, risâlenin hem metin değerlendirmesi hem de müellif ifadelerinden ayrı bir eser olarak yazıldığı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla eserin, kaynaklarının birebir kopyası ve istinsahı olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

Müstakil bir eserin müellifinin zikredilmeyişi, eserin aidiyeti problemini ortaya çıkarmıştır. Kadir Gömbeyaz 2013 yılında düzenlenen Gümüşhânevî Sempozyumu'nda bazı delillerle risâlenin Ahmed Ziyaüddin Gümüşhânevî'ye (1813-1893) ait olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu ifade etmiştir.[27]

Gümüşhanevî'nin talebesi el-Hâc Hasan b. Ömer es-Sunkûrî "Zübdetü'l-Akâid ve Nuhbetü'l-Fevâid" isimli eserinin baş tarafında fırka-i nâciyenin itikatlarını fırak-i dâllenin itikadından tefrik ve temyizi içeren mucez ve muhtasar bir risale tertip etmek emelinde olduğunu, Ahmed Ziyaüddin Gümüşhânevî tarafından kendisine "Netâyic-i İ'tikâdiyye" isminde Arapça, müstakil, küçük hacimli, faydası çok, fırkaları açıklama yönünden benzeri bulunmayan bir risâle verildiğini söyler. Ayrıca bu risâle kendisine itimat edilmesi için yazılmış, Şerhu'l-Mevâkıf ve Makâsıd'dan aynı ibarelerle alınmıştır. Bütün İslam fırkalarının akidelerine ve her bir fırkanın mezhep ve sözlerine dair birçok müşkül meseleyi içerir. Kişinin kendi itikadını fırak-i dâllenin itikadından tefrik ve temyiz etmesi için bu kitaptan daha faydalı başka bir eser yoktur. Sunkûrî, aynı yerde Gümüşhanevî'nin umum faydası için Netâyic-i İ'tikâdiyye isimli eserinin Türkçe'ye çevrilmesini istediğini, kendisinin de işaret edilen emri yerine getirmek, eser bırakmak, müminlere faydası olması için Allah'a dayanarak vakit geçirmeden yazma işine başladığını, eseri de Zübdetü'l-Akâid ve Nuhbetü'l-Fevâid olarak isimlendirdiğini ifade eder.[28]

İncelediğimiz Netâyic'in Gümüşhânevî tarafından Sunkûrî'ye tercüme edilmesi için verilen "Netâyic-i İtikâdiyye" ile aynı eser olduğunu söyleyebilmek için metin, biçim, yöntem, üslup incelemesinin yapılması gereklidir. Sunkûri'ye verilen "Netâyic-i İtikâdiyye" elimizde olmadığına göre bu incelemenin onun çevirisi amacıyla kaleme alınan Zübdetü'l-Akâid üzerinde yapılması daha uygun görülmektedir.

Netâyic'in hem ilk sayfasının üst tarafında hem de başlangıç kısmında tam adı "(Kitâbu) Netâyici'l-İ'tikâdiyye fî Usûli'l-Fıraki'l-İslâmiyye" olarak ifade edilir. Sunkûri de kendisine Gümüşhânevi tarafından "Netâyicü İ'tikâdiyye" isminde bir risâle verildiğini söyler. Ancak incelediğimiz risaledeki "fî Usûli'l-Fıraki'l-İslâmiyye" kısmından bahsetmez. Bu kısmın Sunkûri'nin ifadelerinde olmaması iki eserin aynı eser olmadığı anlamına gelmez. Zira Keşfü'z-zünûn benzeri kaynaklarda da bu isimle eser bulunmamaktadır.

Yine Zübdetü'l-Akâid hicri 1281 tarihinde basıldığına göre Netâyic-i İ'tikâdiyye'nin bu tarihten önce yazılmış olması ve Gümüşhanevî tarafından Sunkûri'ye verilmiş olması gereklidir.

[27] Kadir Gömbeyaz, "Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'nin Kayıp Fırak Risalesi: en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye fî usûli'l-fırakı'l-İslâmiyye*, I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhânevî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (ed. İhsan Günaydın, Ali Kuzudişli, Adem Çatak), Ankara 2014, s. 751.

[28] es-Sunkûrî, el-Hâc Hasan b. Ömer, *Zübdetül-Akâid Nuhbetü'l-Fevâid*, İbrahim Hakkı Litoğrafya Destgâhı, İstanbul 1281 (1864), ss. 2,3.

İncelediğimiz Netâyic'in ferağ kaydında bulunan istinsah tarihi ise hicri 24 Zilkâde 1280 (1 Mayıs 1864)tir. Bu da Netâyic'in Zübdetü'l-Akâid'den önce yazıldığının göstergesidir.[29]

Elimizdeki Netâyic nüshası ile Sunkûrî'ye ait Zübdetü'l-Akâid'in muhteva karşılaştırması da aidiyet konusunda kuvvetli deliller sunacaktır. Çünkü Sunkûrî'nin kendisine tercüme etmesi için verilen eserin tercümesi esnasında onun içerisindeki bilgilere karşı kayıtsız kalması düşünülmemelidir.

Netâyic nüshası, Sunkûrî'nin eserinin başında yaptığı tanımlarla uyuşmaktadır. Onun "Müstakil Arapça bir risâledir." tanımı Netâyic için de geçerlidir. Yine hacminin küçük olduğunu belirttiği risâledeki gibi Netâyic dokuz varaktan oluşmaktadır. Diğer taraftan Sunkûrî'nin "Şânına itimâd olunsun içun Şerh-i Mevâkıf ve Mekâsıd'ın bi-aynihî ibâresinden ahz olunub…" ifadesiyle müellifin Netâyic'teki "(Bu eseri) el-Mevâkıf ve Seyyid Şerîf'in yaptığı şerhinden meydana getirdim ve bu mecmuaya itimâdı arttırmak için onların latîf ibarelerini yazdım." ifadeleri de benzerlik arz etmektedir.[30]

Ayrıca Netâyic'in girişinde "Bu mecmua İslam fırkalarının inançları ve mezheplerinden oluşmaktadır."[31] ifadesiyle Zübdetü'l-Akâid'deki; "Cemi'i fırak-i İslâmiyye'nin akidelerine ve her bir fırkanın mezheplerine ve ekâvillerine dair bir alay mesâili müşkile-i câmi"[32] ifadesi birbiriyle benzerlik göstermektedir.

Sunkûrî Zübdetü'l-Akâid'i Gümüşhânevi'nin Netâyic-ü İ'tikâdiyye'sinin tercümesi olarak yazdığını ifade etmektedir. Bu sebeple nüshanın Gümüşhânevî'ye aidiyetinin iddia edilebilmesi için elimizdeki nüsha ile Zübdetü'l-akâid arasında içerik benzerliğinin olması gerekmektedir.

Örneğin Zübdetül-akâid'de Sâlihiyye fırkası;

"On birinci fasıl Mu'tezile'den Sâlihiyye'dir. Bunlar Sâlih nâm bir kimsenin etbâıdır. Bunlar, ilim ve kudret ve irâdet ve sem ve basarın meyyit ile kâim olmalarını câiz görüp pes anın üzerine nâs bu sıfatlarla muttasıflar iken emvât olmalarının cevâzı lâzım gelür. Ve cevherin arazdan hâlî olması lâzım gelür derler. Bunlar dahî bâtıldır."[33]

şeklinde anlatılırken Netâyicü'l-İtikâdiyye'de şöyle anlatılır:

"Mutezilenin onun birinci fırkası Sâlihiyye'dir. Onlar Sâlihî taraftarlarıdır. Ölünün İlim, kudret, irade, işitme ve görmesinin olmasına cevaz verirler. Bu anlayış onları insanların bu sıfatlarla muttasıf olduğu halde ölü olmasına ve Bâri Teâlâ'nın da hayy (diri) olmamasına cevaz vermeyi gerektirir. Onlar, cevherin tüm arazlardan arınmış olduğuna cevaz verir.[34]

Yine Zübdetül-Akâid'de Süleymâniyye fırkası;

İkinci fasl; Şîa'dan Zeydiyye'nin etbâı Süleymâniyye'dir. Ve ol Süleyman b. Cerir nâm bir kimsenin ashabıdır. Onlar derler ki, imâmet nâs beyninde müşavere iledir. Ve müsliminin hayırlularından iki kişinin intisab ve in'ikâd itmeleriyle sahih olur. Ve Efdal mevcut iken mefdulün imameti sahihtir. Ve dediler ki, Hazreti Ebû Bekir ve Hazreti Ömer hak imamlardır. Lakin Hazreti Ali var iken ümmet anlara

---

[29] Gömbeyaz, Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'nin Kayıp Fırak Risalesi, ss. 744, 745.

[30] Gömbeyaz burada nüshanın kaynakları arasında Sunkûrî'nin Mevâkıfı değil de Makâsıd'ı zikretmesinin muhtemel sebepleri üzerinde durur. Bkz. Gömbeyaz, Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'nin Kayıp Fırak Risalesi, ss. 745, 745.

[31] en-Netâyic, vr. 100[a].

[32] Sunkûrî, Zübdetü'l-akâid, s.3.

[33] Sunkûrî, Zübdetü'l-akâid, s.48.

[34] en-Netâyic, vr. 102[a]-102[b].

(onlara) bîat ettiklerinde hata etmişlerdir. Ve hataları derece-i fıska bâliğ olmuştur. Ve sahabeden İmam Osman ve Talha ve Zübeyr ve Aişe (r.a.) hazretlerini ikfar (tekfîr) ettiler.[35]

şeklinde anlatılırken Netâyicü'l- İtikâdiyye'de şöyle anlatılır:

Zeydiyye'nin ikinci fırkası Süleymâniyye'dir. O Süleyman b. Cerir'dir. Derler ki; İmamet halk arasındaki şura iledir. Ancak hayırlı iki Müslüman adamla da geçerlilik kazanabilir. Aynı anda fâzılla (daha faziletli) beraber mefdulün (faziletli) olması doğrudur. Ebû Bekir ve Ömer iki imamdır. Ali varken Müslümanlar o ikisine biat ederek imamette hata etse de lakin bu fisk derecesine ulaşmamış bir hatadır. Osman, Talha, Zübeyr ve Aişe kâfir olmuştur.[36]

Son örnekte Sunkûrî'nin Hz. Ebû Bekir ve Hz Ömer'e biat edenlerin hatalarının fısk derecesine ulaştığını ifade etmesi Netâyic ve Şehristâni'deki[37] bilgiye muhalif anlam içermektedir. Ancak bu durum Sunkûrî'de çok fazla görülmesi sebebiyle "yazım yanlışı" olarak açıklanabilir. Sunkûrî'nin eseri incelendiğinde ve Zübdetü'l-Akâid elimizdeki nüsha ile karşılaştırıldığında eserin, nüshanın birebir benzeri olduğu söylenemez. Sunkûrî, Netâyic'teki fırkaları ele alırken bazı yerlerde ilave yapmış, farklı bilgiler de vermiştir. Bu da bizi Zübdetü'l-Akâid'in Gümüşhânevî'nin eserinin birebir tercümesi olmadığı, bu eser temel alınarak zenginleştirilmiş yeni bir eser olduğu sonucuna götürmektedir.[38]

Elimizdeki nüshanın Gümüşhânevî'nin kayıp risâlesi olduğunu iddia edebilmek için Gümüşhanevî'nin Câmiu'l-Mütûn isimli bir başka eserinin fırkalarla ilgili bölümünün incelenmesi gereklidir. Gümüşhânevî, eserini bir kısım talebesinin isteği üzerine elfâz-ı küfür, amellerin ve itikadın tashihi amacıyla yazmıştır.[39] Eserde sistematik bir fırka tasnifi yapılmamıştır. O fırkalar hakkındaki fikirlerini yeri geldikçe ele almış, ancak asıl bilgileri ikinci bölümde vermiştir. Gümüşhânevî, Netâyic'de olduğu gibi sistematik olmasa da 73 fırka hadisini temel almıştır.[40] Yine mezhep tasnifini küfür ayrımına göre yaparak dalalette olan İslam fırkalarının yedi olduğunu, bunların Mu'tezile, Şîa, Havâric, Mürcie, Neccâriyye, Cebriyye, Müşebbihe'den oluştuğunu ifade eder. Bu da Netâyic'teki fırka-i nâciye haricindeki fırka tasnifiyle örtüşmektedir. Ayrıca "Sapık Fırkaların halleri" başlığı altında diğer fırkaların ana fırkalarla irtibatını kurar.[41] Buna göre Netâyicü'l-İ'tikâdiyye ile Câmiu'l-Mütûn'daki fırka tasnifi benzerlik göstermektedir.

Netâyicü'l-İ'tikâdiyye'nin gerek Sunkûrî'nin Zübdetü'l-akâid'i gerek Gümüşhânevî'nin Câmiu'l-Mütûn'u ile yukarıda ifade edilen benzerlikleri göstermesi Gömbeyaz'ın ileri sürdüğü eserin kuvvetle Gümüşhânevî'ye ait olduğu iddiasının doğru olabileceğini göstermektedir. Ancak Gömbeyaz'ın karşılaştırma, tahlil ve değerlendirmelerine ilave olarak yeni değerlendirilmelerin de yapılması gereklidir.

4. Risâlenin Yöntemi

Girişte ifade ettiğimiz üzere Netâyicü'l-İ'tikâdiyye, fırka tasnif geleneği olarak Eş'arî fırak geleneğini içerisinde yer almaktadır. Bu geleneğin en önemli özelliği 73 şubeli tasnif sistemini

---

[35] Sunkûrî, Zübdetü'l-akâid, s.66.

[36] en-Netâyic, vr. 106[a].

[37] Bkz. Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, çev. Mustafa Öz, Litera Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 145.

[38] Gömbeyaz, Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'nin Kayıp Fırak Risalesi, s. 748.

[39] Gümüşhanevî, Ahmed Ziyâüddin b. Mustafa, *Câmiu'l-Mütûn fî Hakkı Envâi's-Sıfâti'l-İlâhiyye ve'l Akâidi'l-Mâtürîdiyye ve Elfâzi'l-Küfr ve Tashîhi'l- A'mâli'l-Acîbiyye*, Dâru't-Tıbâati'l-Âmire, İstanbul 1273 h. s. 1, 2.

[40] Kıyasettin Koçoğlu, "Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevî'nin İslam Mezheplerine Bakışı", *Milel ve Nihal*, İstanbul 2010, c. 7, sy. 3, s. 121.

[41] Koçoğlu, Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevî'nin İslam Mezheplerine Bakışı, s. 122.

kullanmış olmasıdır. Çünkü insanların 73 fırkaya ayrılması Hz. Peygamber'in hadisinde belirtilen mucizenin gerçekleşmesi demektir.[42] Bunun neticesinde Netâyic'te fırka sayılarını yetmiş üçe tamamlama gayreti belirgin olarak görülmektedir. Müellif eserin sonunda sapık fırkaları 72 olarak ifade eder:

"İşte onlar, Peygamber'in s.a.v. "hepsi cehennemdedir" dediği sapık fırkalardır. Sapık fırkaların tamamı yetmiş iki fırkadır. Çünkü Mu'tezile'yi yirmi fırka arz etmiştim. Aynı şekilde Şia'yı yirmi iki fırka olarak arz ettim. Hâricîlik yirmi fırka, Mürcie beş fırka, Neccâriyye üç fırka, Cebriyye bir fırka, Müşebbihe aynı şekilde bir fırka, tamamı yetmiş iki fırkadır."[43]

Risâlenin ilk sayfasında ele alınan Fırka-i Nâciye ile sayı yetmiş üçe tamamlanmaktadır. Müellif ana fırkaları sekiz grupta ele alır. Alt fırkalar bakımından Mu'tezile'yi yirmi, Şiâ'yı üç ana fırka olarak kabul eder. Üç fırkadan Gulât-ı Şîa'yı on sekiz, Zeydiyye'yi üç, İmâmiyye'yi tek fırkaya ayırır. Şiâ'nın toplam rakamında ana fırka isimlerini hesap etmez. Havâric'i yirmi fırkaya ayıran müellif Mürcie'yi beş, Neccâriyye'yi üç, Cebriyye, Müşebbihe ve Fırka-i nâciye'yi tek fırka olarak kabul eder.

73 şubeli tasnif sisteminin kullanılmasından kaynaklı sorunlar Netâyic'te de kendisini gösterir. Risâle içerisinde yetmiş üçten fazla fırka ismi zikredilmesine rağmen sayıyı tamamlama gayreti bazı fırkaları görmezlikten gelmeye sebep olmuş görünmektedir. Müellif, ilk olarak ele aldığı Fırka-i Nâciye'den bahsederken kurtuluşa eren fırkaları Eş'ariler, Muhaddis Selefiler[44], Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat olarak sayar. Ancak bu üç fırkayı sayıya dâhil etmez. Yine Müşebbihe'yi anlatırken Mudar, Kehmes, Hüceymî, Haşviyye, Kerrâmiyye fırkalarından bahseder. Ancak fırka sayılarında ve tasniflerinde bu fırkalar yer almaz. Yine Cebriyye konusunda Cebriyye-i Mutavassıta arasında saydığı Dırâriyye, fırka sayısı ve tasnifin bir ögesi değildir.[45] Netâyic'teki tasnif sistemi 1(fırka-i nâciye)+20+22+20+5+3+1+1=73 şeklindedir.

Diğer taraftan Netâyic'teki fırka isimlendirmelerinde 73 fırkalı tasnif geleneği, muhalifler ve yaşanan olayların etkisi görülür. 73 fırkalı tasnif geleneğinin bir sonucu olarak fırkaların çoğu kurucusunun ismi veya nisbesine nisbet "Yâ" sı yani "-iyye" izafe edilerek isimlendirilmiştir. Bu da bazı teferruata ait konularda farklı düşüncesi olan kişilerin isim veya nisbeleri etrafında gerçekte bulunmayan fırka isimlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Netâyic'teki Câhiziyye, Sümâmiyye, İskâfiyye gibi fırkalar bu tür fırkalardandır.[46]

Netâyic'teki bazı fırkaların isimlendirmesinde muhaliflerin de etkisi görülmektedir. Aşağılama ve hakaret maksadıyla yapılan bu isimlendirme tarzı Gulât'ın alt fırkaları arasında sayılan Şeytâniyye'de belirgin olarak görülmektedir. Sünnîlerce Şeytânü't-Tâk, Şiiler tarafından Mü'minü't-Tâk lakabıyla bilinen Ebû Ca'fer el-Ahbel'in takipçilerine verilen Şeytâniyye ile Gulât-ı Şîa'dan Gurâbiyye ve Zemmiyye fırkalarının isimleri bunun örnekleridir.[47]

---

[42] en-Netâyic, vr. 100[a].

[43] en-Netâyic, vr. 108[b].

[44] Burada kastedilen (es-selef mine'l-muhaddisin) geçmiş/erken dönem muhaddislerdir.

[45] en-Netâyic, vr. 108[a].

[46] Watt, bu fırkaların sapık fırkaları tamamlamak için fırka olarak kabul edildiğini, gerçekte bu şahışların teferruata ait konularda ana fırkadan ayrıldığını belirtir. Gerçekte teferruat ayrılıklarının onların ayrı bir fırka olarak sayılma sebebi olmadığını belirtir. Ayrıca bunlar çağdaşları tarafından ayrı bir zümreleşme olarak kabul edilmemişlerdir. W. Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri,* çev. Ethem Rûhi Fığlalı, İstanbul 1998, s. 4, 275-278. Mustafa Öz de bazı mezhepler tarihi kaynaklarında Esvâriyye'nin fırka olarak isimlendirildiğini, ancak Esvâriyye'nin fırka oluşturacak hacimde takipçisinin bulunmadığını söyler. Mustafa Öz, "Ali el-Esvârî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, II, s. 392.

[47] Bkz. en-Netâyic, vr. 104[a]-104[b].

Aynı şekilde Netâyic'teki bazı fırka isimlerinin de hikâye kaynaklı olduğu dikkati çeker. Risâlede anlatılan Vasıl b. Atâ ile hocası Hasan-ı Basri arasındaki olay Mu'tezile ismini ortaya çıkarmıştır.[48]

73 şubeli tasnif geleneğinin benimsenmesi, fırkaların takdimi ve ele alınışlarını da etkilemiştir. Çünkü müellif, bir fırka hariç diğer yetmiş iki fırkanın sapkın ve cehenneme gidecekler olduğu yargısıyla esere başlamıştır. Bunun neticesinde fırka anlatımlarında fırkaların ortak noktalarından çok ayrıldıkları noktalar üzerine yoğunlaşmıştır. Risalenin sonunda yetmiş iki fırkanın sapık olduğu yargısıyla konuyu tamamlamıştır. Müellif her ne kadar "Bu mecmu'a İslam mezheplerinin inanç ve yollarını içeren bir mecmu'adır"[49] diye eserin içeriği hakkında bilgi verse de içerikten eserin kurtuluşa eren fırka ile sapık fırkaları tespit amacıyla yazıldığı anlaşılmaktadır. Ancak eserin yazılış amacı farklı olsa da fırka anlatımlarında kötüleme, olumsuzlaştırma gibi tutumların görülmediği tasviri bir metot benimsendiği dikkati çekmektedir. Bu da Eş'ari fırak geleneğinde Şehristânî ve sonrası oluşan üslubun yansıması olsa gerektir.

Netâyic'te ana ve alt fırkaların tespiti Âmidî, Îcî ve Cürcâni'deki fırkalarla aynıdır. Ancak müellif tertipte değişikliğe giderek, kaynaklarındaki uygulamanın aksine[50] Fırka-i Nâciye'den en başta bahseder. Daha sonra diğer fırkalara geçer.[51] Bu da müellifin Bağdâdî'nin fırka-i nâciye'den en sonda bahsedilmesi[52] yöntemini benimsemediğini gösterir.

Müellif fırkaları ele alırken tarihlendirme yapmamıştır. Ancak alt fırkaları ele alırken çoğu yerde tarihi bir sırayı gözettiği anlaşılmaktadır. Bazı yerlerde fırkaların birbirleriyle olan ilişkilerini, hangi fırkanın diğerinin takipçisi olduğunu belirtme ihtiyacı hissetmiştir.[53]

Yine fırka tanıtımlarına genellikle ilk önce kaçıncı fırka olduğunu belirterek başlar, ardından fırkanın ismini ve kurucusunun ismini zikreder. Daha sonra görüşlerini ele alır. Görüşlerin dışında fırkaların ortaya çıktığı dinî, siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik ortamdan bahsetmez. Mu'tezile hariç diğer fırkaların ortaya çıkış sebepleri üzerinde durulmaz. Müellif dibâcede eseri yazarken konuları ele aldığını, delillerden bahsetmediğini belirtir. Çünkü her fende en doğru amaç delilleri değil, konuları ezberlemektir.[54]

5. Risalenin Muhtevası

Müellif Netâyicü'l-İ'tikâdiye'ye hamdele ve salvele ile başlar. Daha sonra Hz. Peygamber'in âline ve ashabına hürmet etmeyi ve onları tenkitten kaçınmayı emreden hadislerden bazılarını zikreder. Risâlenin içeriği, kaynakları, isimlendirmesi ve yönteminden bahsettikten sonra mezheplerin tasnifine geçer.

---

[48] en-Netâyic, vr. 100[a-]100[b].

[49] en-Netâyic, vr. 100[a].

[50] Âmidî, Îcî ve Cürcânî fırkâ-i nâciye konusunu en son ele almışlardır. Bkz. Seyfüddin el-Âmidî, *Ebkâru'l-Efkâr fî Usûli'd-Dîn*, thk. Ahmed Muhammed el-Mehdî, V, Matbaatü Dâri'l-Kütüb ve'l Vesâiki'l-Kavmiyye, Kahire 1424/2004, s. 96, 97; el-Îcî, el-Mevâkıf, s. 429, 430; Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf, VIII, s. 431,432.

[51] en-Netâyic, vr. 100[a].

[52] el-Bağdâdî, Abdülkâhir, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı, TDV Yayınları, Ankara 2014, ss. 245-295.

[53] Örneğin Amriyye'nin Vâsıliyye gibi düşündüğünü fisk konusundaki görüşleri dolayısıyla ayrıldığını belirtir. Yine Esvâriyye'nin Nazzâmiyye ile aynı görüşte olduklarını, ancak bazı ilaveler yaptıklarını söyler. Ca'feriyye'nin İskâfiyye ile aynı düşündüğünü ancak bazı ilave görüşlerini olduğu ifade edilir. Bkz. en-Netâyic, vr. 101[a], 101[b].

[54] en-Netâyic, vr. 100[a].

Fırka-i Nâciye

İslam fırkalarını Mu'tezile, Şîa, Havâric, Mürcie, Cebriyye, Neccâriyye, Müşebbihe, Nâciyye olmak üzere sekiz ana grupta ele alan müellif, fırkalar hakkında bilgi vermeye başlamadan önce ümmetin yetmiş üç fırkaya ayrılacağını, bir fırka hariç diğerlerinin cehennemde olduğundan bahseden hadisi zikreder. Sonra bu hadisin Hz. Peygamber'in haber verdiği mûcizelerden birisi olduğunu ifade eder. Yine fırka sıralamasında en son sırada zikrettiği Fırka-i Nâciye'nin (Kurtuluşa eren fırka) kimlerden meydana geldiğini açıklayarak fırka tanıtımlarına başlar. Buna göre, kurtuluşa eren fırka Hz. Peygamber'in "Benim ve ashabımın yolunda olanlardır." sözüyle açıklanmıştır. Hz. Peygamber ve ashabının yolunda olanlar ise **Eş'ariler, Geçmiş/Erken dönem Muhaddisler, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat** ile bunların yoluna tabi olanlardır.

Müellif, Fırka-i Nâciye'nin kimler olduğunu belirttikten sonra konuyu biraz daha ayrıntılandırarak Fırka-i Nâciye mensuplarının ortak görüş ve düşüncelerinden bahseder. Buna göre onlar;

1. Ehl-i hevâ'nın bidatlerinden uzak durular.
2. Âlemin sonradan yaratılışı (hâdis) ve Allah'ın varlığı konusunda hemfikirdirler. Allah kendisinin dışındaki varlıkları yaratan, ilim, kudret ve çeşitli sıfatlarla muttasıf ezeli bir varlıktır. O'nun zıttı ve benzeri yoktur. Hulûlü de söz konusu değildir. Zâtıyla hâdis değildir. O'nun için çevre, mesafe ve yön de yoktur. Allah hareket etmez ve yer değiştirmez. Müminlerin sahip olduğu noksan sıfatlar Allah'ta bulunmaz. O bilgisiz ve yalancı değildir. İstediği olur, istemediği olmaz. Ayrıca hiçbir şeye muhtaç olmayan, ganîdir.
3. Allah mükâfatlandıran bir varlık olup mükâfatlandırması fazlındandır. Bunun için herhangi bir durumun var olması gerekmez. Adaletiyle de cezalandırır. Fiillerinde bir amaca gerek yoktur.
4. Allah fiillerinden dolayı zulümle vasıflandırılamaz. Parçalara ayrılamaz. O'nun nihâyeti ve sınırı yoktur. Ayrıca O'nda yarattığı varlıklardaki noksanlık ve fazlalık da bulunmaz.
5. Âhiret'in varlığı, ceza ve hesaplaşma, sırat ve mizan, cennet ve cehennemin yaratılması haktır. Cennet ehli cennette ebedi olarak kalacaktır. Günahkâr olanlar affedilir. Şefaat ise gerçektir.
6. Hz. Âdem'den itibaren Hz. Muhammed'e kadar mûcizelerle peygamberler gönderilmesi gerçektir.
7. Bey'atü'r-Rıdvan ve Bedir'e katılanlar cennet ehlidir.
8. İmam tayin etmek, mükellef olanların üzerine vâciptir. Hz. Peygamber'den sonra hak imam Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali (r.a.)'dir. İmamların kendi aralarındaki üstünlüğü bu tertibe göredir.
9. Allah'ı inkâr etmek, O'na şirk koşmak, nübüvveti ve Hz. Peygamber'in nübüvvetini inkâr etmek, haram olduğunda icmâ edilmiş konuların helal sayılması hariç ehl-i kıble tekfir edilemez. Ancak üzerinde zannî icmâ ve ihtilaf olan bir konuda da kişi tekfir edilmez. Bunların dışındakiler mübtedia (bidatçi) olarak kabul edilir.[55]

Mu'tezile

Fırka-i Nâciye'den sonra fırka tanıtımlarına geçen müellif, büyük İslam fırkalarından birincisinin Mu'tezile olduğunu ifade ettikten sonra fırkanın ortaya çıkış süreci hakkında bilgiler verir ve isimlendirme konusunu ele alır. Buna göre "Mu'tezile" ismi Vâsıl b. Atâ'nın Hasan-ı Basrî'den ayrılması dolayısıyla verilmiştir. Diğer taraftan fiilleri kulun kudretine nispet etmeleri ve onlardaki takdiri inkâr etmeleri sebebiyle "Kaderiyye" olarak da isimlendirilmiştir. Mu'tezile bu ismin kaderi kabul edenlere verilmesinin daha uygun olacağını söyleyerek bunu reddeder. Müellife göre ise hem kaderi kabul edenler hem de kaderi reddetme konusunda aşırıya gidenler

[55] en-Netâyic, vr. 100[a].

için bu ismin kullanılması doğrudur.[56] Ancak Hz. Peygamber'in Kaderiyye ismini "Kaderiyye bu ümmetin Mecûsîleridir." ve "Onlar kader konusunda Allah'ın hasımlarıdır." sözleri sebebiyle kaderi kabul edenlere bu ismi atfetmek mümkün değildir.

Mu'tezile'ye göre kulları ile ilgili en iyiyi (aslah) yapmak ve itaatkâr olanlara mükâfat vermek Allah'ın üzerine vaciptir. O üzerine vacip olanı ihlal etmez. Bu ise adalettir. Ayrıca birçok kadimlerin ispatından çekindiklerinden kadim sıfatları da reddederler. Bunu da "tevhid" olarak kabul ederler. Mu'tezile bu görüşleri dolayısıyla kendisini "bâbü'l-adl ve't-tevhîd" olarak da isimlendirir. Mu'tezile'nin bu konudaki görüşlerine itiraz eden müellif, itiraz sebeplerini açıklar. Daha sonra Mu'tezile fırkalarının ortak düşüncelerini sıralar:

1. Kıdem sıfatı sadece Allah'a aittir. Bu sebeple Allah'a bu konuda hiçbir kişi veya sıfat ortak olamaz.
2. Allah'ın kelamı mahlûktur. Harf ve seslerden meydana gelmiştir.
3. Allah âhirette gözlere görülemez.
4. Hüsün ve kubuh akılla ilgilidir. (İyi ve çirkin akılla bilinir.)
5. Allah'ın yaptıklarında hikmet ve maslahatı gözetmesi, itaatkârları ve tevbe edenleri mükâfatlandırması, büyük günah işleyeni cezalandırması vaciptir.

Müellif, Mu'tezile'nin yukarıda ifade edilen görüşlerde hemfikir olduğunu ancak farklı görüşleri dolayısıyla yirmi alt fırkaya ayrıldığını bu fırkalardan bazısının bazısını küfürle itham ettiğini söyler.[57]

Mu'tezile'nin birinci fırkası Vâsıl b. Atâ (ö. 131/748) taraftarlarının oluşturduğu Vâsıliyye'dir. Vâsıliyye'nin görüşlerini dört esasta ele alan müellif onların filozofların etkisinde kalarak Allah'a ait sıfatları reddettiklerini söyler. Onlara göre kul fiillerini kendi kudretiyle yapmaktadır. Şerrin Allah'a izafesinden sakınılmalıdır. "el-menzile beyne'l-menzileteyn"i de kabul ederler. Hz. Osman ve Hz. Ali ile katilleri arasında bir taraf hata yapmıştır. Cemel savaşı sonrası Hz. Ali, Talha ve Zübeyr'in şahitlikleri kabul edilmez.[58] Mu'tezile'nin ikinci fırkası ise Amriyye'dir. Ebû Osman Amr b. Ubeyd b. Bâb el-Basrî (ö. 144/761) taraftarlarıdır. Vâsıliyye'nin görüşlerine sahip olan Amr b. Ubeyd, onlardan ayrı olarak fâsık kavramının sınırlarını genişletmiştir. Ona göre Hz. Osman ve Hz. Ali'nin yaşadığı olaylarda her iki taraf da fâsıktır.

Mu'tezile'nin üçüncü fırkası Hüzeyliyye'dir. Ebü'l-Hüzeyl Muhammed b. el-Hüzeyl b. Abdillâh el-Allâf el-Abdî el-Basrî (ö. 235/849-50 [?]) taraftarlarına verilen isimdir. İtizâli görüşlerini Osman b. Hâlid et-Tâvil'den alan Allâf'a göre cennet ehlinin hareketleri zorunludur. Orası mükâfat ve ceza yeridir. Bu sebeple kişi takdir edilenlere uymakla yükümlüdür. Ayrıca Allah birdir, çoğaltılamaz. İlâhî sıfatlar zatının aynıdır. Allah'ın emir, nehiy, haber ve istihbar gibi bazı sözleri mahalde gerçekleşir, "Kün"/ "كُن" emri[59] gibi bazıları da mahalde gerçekleşmez. İtikadî konularda bir bilginin delil olabilmesi için haber, içlerinde bir veya daha fazla cennet ehlinin olduğu yirmi kişiye ait olmalıdır. Allah'ın evliyaları masumdurlar, yalan söylemez, günah işlemezler. Onların sözleri hüccettir.[60]

Mu'tezile'nin dördüncü fırkası Nazzâmiyye'dir. Ebû İshâk İbrâhîm b. Seyyâr b. Hâni' en-Nazzâm (ö. 231/845) taraftarlarıdır. Müellif, Nazzâm'ın filozofların görüşlerinden etkilendiğini,

---

[56] Müellifin bu her iki gruba da "Kaderiyye" denilmesinin doğru olduğu kanaatinde olması ismi gramer kuralları açısından doğru kabul ettiği anlamında anlaşılabilir. Aksi halde daha sonraki cümlede Hz. Peygamber'in sözleri dolayısıyla kaderi kabul edenlerin "Kaderiyye" olarak isimlendirilmesinin mümkün olmadığını söylemesine aykırı bir durum ortaya çıkar.

[57] en-Netâyic, vr. 100[a].

[58] en-Netâyic, vr. 100[b]-101[a].

[59] Bakara, 2/117.

[60] en-Netâyic, vr. 101[a].

Kaderiyye'nin şeytanlarından olduğunu belirttikten sonra onun görüşlerinden bahseder. Nazzâm'a göre Allah dünya hayatında kulların faydasına olmayan şeyleri yapmaz. Âhirette de azap ve mükâfatı artırmaya gücü yetmez. İnsan gerçekte ruhtur. Beden ruhun aletidir. Ruh bedende hareket eden latif bir cisimdir. Cevher arazlardan oluşmuştur. Nazzâm filozofların etkisiyle imanla küfrün bir olduğunu söylemiştir. Onlar durum itibariyle hariçte birbirlerinden ayrılırlar. Yine Allah bitki, maden, hayvan, insan ve diğer şeyleri bir defada yaratmıştır. Meydana gelme ve ortaya çıkmaları öncelik ve sonralık durumuyla ilgilidir. Kur'an'ın nazmı değil, içeriğindeki geçmiş ve gelecekle ilgili gayb haberleri mûcizedir. Allah Arapları serbest bırakmış olsaydı onlar Kur'an'ın bir benzerini veya ondan daha fasih olanını ortaya koyabilirlerdi. Diğer taraftan Nazzâm'ın tevâtür haber, icmâ, kıyas, tafra, imamet konularında da görüşleri mevcuttur.[61]

Mu'tezile fırkalarının beşincisi ise Ali el-Esvârî'nin (ö.240/854) taraftarlarından oluşan Esvâriyye'dir. Nazzâmiyye'nin görüşlerine ilaveten Allah yokluğunu bildirdiği bir şeyi yapmaya kâdir olmadığını delilleriyle iddia eder. Müellif Netâyic'de Mu'tezile'nin altıncı fırkası olarak İskâfiyye'yi ele alır. Ebû Ca'fer el-İskâfî'nin (ö. 240/854) taraftarlarına göre Allah akıllılara zulüm etmeye kâdir değildir. O ancak deli ve çocuklara zulmedebilir.

Mu'tezile'nin diğer bir fırkası ise İskâfiyye'yi takip eden ancak onlardan farklı olarak ümmetin içerisinde fâsık ve zındıklardan daha kötülerinin bulunduğuna, şaraba had cezasının icmâ hatası olduğuna inanan Ca'fer b. Harb (ö. 236/850-51) ve Ca'fer b. Mübeşşir'in (ö. 234/849) görüşlerini benimseyenler, yâni Ca'feriyye'dir.[62]

Tevellüd nazariyesini ilk defa ortaya atan Bişr b. Mu'temir'in (ö. 210/825) taraftarlarının oluşturduğu Bişriyye, Mu'tezile'nin sekizinci fırkasıdır. Netâyic'de Müellif tarafından Ebû Mûsâ Îsâ b. Sabîh (Subeyh) el-Murdâr el-Basrî (ö. 226/841) taraftarlarının oluşturduğu Murdâriyye, Mu'tezile'nin dokuzuncu fırkası olarak ele alınır. Mu'tezile'nin onuncu fırkası Hişâmiyye Mu'tezile âlimlerinden Hişâm b. Amr el-Fuvatî'nin (ö. 218/833'ten önce) mensuplarına verilen isimdir. Müellife göre Hişam b. Amr kader ile ilgili görüşlerinde diğer Mu'tezililerden daha ileri gitmiştir. Ona göre Allah'ın "vekil" olarak isimlendirilmesi doğru değildir. Müvekkil, vekilden üstün olduğuna göre Allah her şeye gücü yetense müvekkilden daha aşağı bir konumda nitelenemez. Kur'an'da helal ve harama dair delil yoktur. İmamet için ittifak edilmelidir. Cennet ve cehennem henüz yaratılmamıştır. Çünkü var olmalarının bir faydası yoktur. Namaza şartlarına riayet ederek başlayıp sonra bozanların namazının ilk bölümü günahtır.[63]

Mu'tezile'nin on birinci fırkası olarak Sâlihiyye'yi ele alan müellif, on ikinci fırka olarak Ahmed b. Hâbıt'ın (ö.232/846-47) taraftarları Hâbıtiyye'den bahseder. Onlar Nazzam'ın takipçileri olup âlemde kadim Allah ve yaratılmış olan ilâh (Mesih) olmak üzere iki ilâh bulunduğuna inanırlar. Bunlarla ile ilgili Kur'an'dan deliller getiren Ahmed b. Hâbıt ve taraftarları kâfir ve müşrik olarak nitelenmişlerdir. Mu'tezile'nin on üçüncü fırkası Hadesiyye de Hâbıtiyye'nin görüşlerini benimsemekle birlikte tenasüh görüşüyle onlardan ayrılır.

Netâyic'de on dördüncü Mu'tezile fırkası olarak Muammeriyye zikredilmektedir. Onlara göre Allah sadece cesetleri yaratmıştır. Arazları cisimler meydana getirir. Zamanla ilgili bir konu olduğu için Allah kıdem sıfatıyla vasıflandırılamaz. Yine Allah kendi nefsini bilmez. Çünkü Allah bu durumda âlim olmasının yanında mâlum (bilinen) durumunda olurdu ki bu ise mümteni, olması düşünülemeyendir. İnsanın irade dışında fiili yoktur.

[61] en-Netâyic, vr. 101[a]-101[b].

[62] en-Netâyic, vr. 101[b].

[63] en-Netâyic, vr. 102[a].

Mu‘tezile’nin on beşinci fırkası Sümâme b. Eşres (ö. 213/828) taraftarlarının oluşturduğu Sümâmiyye’dir. Onlara göre mütevellid fiillerin failleri yoktur. Mütevellid fiiller sebebi yapana isnat edilemez. Bu fiiller Allah’a da isnat edilemez. Çünkü Allah’tan çirkin bir şeyin meydana gelmesi gerekmez. Bilgi nazar ile meydana gelir. İnsanın irade dışında fiili yoktur. Yahudi, Hristiyan, zındık, hayvan ve çocuklar âhirette toprak olacaklar, cennet ve cehenneme giremeyeceklerdir.[64]

Mu‘tezile’nin on altıncı fırkası Hayyâtıyye, Ma‘dûm (yokluk) görüşüyle ön plana çıkan Ebu’l-Hüseyin el-Hayyât (ö. 300/913[?]) taraftarlarından oluşmaktadır. Onlara göre bir şey mâdûm halinde sabit bir şeydir. Kul fillerini kendisi yapandır. Allah’ın iradesi kendi fiillerini yaratması, kullarının fiillerini ise emretmesidir. O’nun görmesi ve işitmesi ise bunlara bağlı olan şeyleri bilmesidir. Mu‘tezile’nin on yedinci fırkası Câhiziyye’dir. Önemli Arap edebiyatçılarından olan Amr b. Bahr el-Câhiz (ö. 255/869) tarafından ortaya atılmış fikirlerin etrafında ortaya çıkan bir fırkadır. Onlara göre bilgi zaruri olup gerçekte irade yoktur. Cisimler çeşitli tabiatlara sahiptir. Allah, cehennem ehlini oraya koymaz. Cehennem, ehlini kendisine çeker. Hayır da şer de kulun fiilidir. Kur’an ceset olup bazen erkeğe bazen de kadına dönüşür.

Mu‘tezile’nin on sekizinci fırkası olarak Kâ’biyye’yi ele alan müellif, Ebü’l-Kasım el-Kâ‘bî el-Belhî’nin (ö. 319/931) Bağdat Mu‘tezilesinden ve Hayyât’ın talebelerinden olduğunu söyler. Ka’biyye’ye göre Allah’ın fiilleri iradesi dışında gerçekleşir. O’nun mürid olması fiillerini yaratması anlamındadır. Kendisinden başkasının fiillerine mürid olması ise o fiilleri emreden olması demektir. Ka’bî, hocası Hayyât gibi düşünerek Allah’ın kendisini ve başkasını görmediğini, ancak onları bildiğini ifade eder.

Mu‘tezile’nin on dokuzuncu fırkası Cübbâiyye’dir. Basra Mu‘tezilesinden Ebû Ali el-Cübbâî’ye (ö. 303/916) göre Allah’ın iradesi hâdistir. O bu iradesiyle ister. Onun bir mahalli yoktur. Allah mütekellim olup kelamını bir cisimde yaratır. Âhirette görülmez. Kul kendi fiillerini yaratandır. Büyük günah işleyen ne mümin ne de kâfirdir, tevbe etmeden vefat ederse ebedi olarak cehennemde kalacaktır. Evliyanın kerameti yoktur. Allah’ın mükellefe (sorumlu) lütufta bulunması ve onun için en uygun olanı gözetmesinin bir gereği olarak sorumluluk yüklediği kişinin akli özelliklerini tam olarak vermesi, sorumluluğun gerekçelerini yerine getirmesi üzerine vaciptir. Nebiler masumdur. Allah ilim sıfatı olmadan zatını bilir. O’nun semi ve basîr olması, O’nda bir âfet (yok-ölü olma) olmamasıdır. Allah’ın ivaz (kötülüklere karşılık) olarak elem vermesi caizdir.

Müellif yirminci ve son Mu‘tezile fırkası olarak Behşemiyye’den bahseder. Ebû Hâşim el-Cübbâî’nin (ö. 321/933) ve taraftarlarının oluşturduğu fırkaya göre icmâ ve hikmete aykırı da olsa günah olmadan ayıplama ve cezalandırma olabilir. Büyük günahına tevbe eden ile çirkin olduğunun farkında olarak diğer günahları işleyenin tevbesi olmaz. Kâfirin en küçük bir günahta ısrarı Müslümanlığını sahih olmaktan çıkarır. Kudretin bulunmadığı durumda tevbe makbul değildir. Yalancı dilsiz hale gelir ve sonra tevbe ederse tevbesi sahih değildir. Zina yaptıktan sonra cinselliğini kaybeden kişinin bu durumdaki tevbesi de kabul değildir. Allah malum, meçhul, kadim, hâdis olmayan bir haldedir.[65]

Şîa

en-Netâyicü’l-İtikâdiyye’de İslam fırkalarının ikincisi olarak Şîa’dan bahsedilir. Müellif Şîa’yı Hz. Ali tarafında yer alanlar olarak tanımlar. Buna göre onlar, Hz. Peygamber’den sonra imamın hem gizli hem de açık nasla Hz. Ali’ye ait olduğuna, imametin zorla Hz. Ali ve onun

[64] en-Netâyic, vr. 102[a]-102[b].

[65] en-Netâyic, vr. 103[a].

çocuklarından alınamayacağına inanırlar. İmamet ya başkalarının zulmüyle ya da kendisi veya evlatlarının biat etmesiyle onların elinden alınabilir.

Müellif Şîa'yı Gulât, Zeydiyye ve İmâmiyye olmak üzere üç ana fırkaya ayırır. İlk önce gulât fırkaları hakkında bilgi vererek bunların on sekiz fırkaya ayrıldığını belirtir ve gulât-ı Şîa'yı tanıtmaya başlar.

Gulât-ı Şîa'nın ilk fırkası olarak Sebeiyye'yi ele alan müellife göre bu fırka, Abdullah b. Sebe'nin düşünceleri etrafında ortaya çıkmıştır. O Hz. Ali'nin imametin vacip olduğunu ilk defa iddia eden kişidir. Ona göre Hz. Ali ölmemiştir. O yeryüzüne inecek ve orayı adaletle dolduracaktır. Diğer tarafta müellif gulât fırkalarının ikincisi olarak Hz. Ali'ye biat etmemeleri sebebiyle sahabeyi, imamet konusunda hakkını aramamasından dolayı da Hz. Ali'yi tekfir eden, imametin tenasühünü iddia Kâmiliyye'yi ele alır. Üçüncü olarak ise Hz. Ali, Muhammed b. el-Hanefiyye-Ebû Haşim ve fırkanın kurucusu Benân [Beyân] b. Semân'dan oluşan tenâsüh silsilesi oluşturan Benâniyye [Beyâniyye], dördüncü olarak Allah'ı insan suretinde bir adam olarak niteleyerek O'nu cisim olarak tasvir eden Muğîriyye'nin görüşlerinden bahseder. Ona göre beşinci gulât fırkası ise Allah'ın ruhunun silsile halinde Abdullah b. Muâviye'ye (ö. 129/746-47) ulaştığını iddia eden Cenâhiyye'dir. Kendisinin Allah'ın huzuruna çıktığını, başının O'nun tarafından okşandığını, sonra tebliğde bulunması için yeryüzüne gönderildiğini ayetleri delil göstererek iddia eden Ebû Mansûr el-İclî (ö.123/741[?]) ve taraftarlarından oluşan Mansûriyye'yi altıncı gulât fırkası olarak ele alır.[66]

Kendisinin nebi olduğunu iddia Ebü'l-Hattâb el-Esedî (ö.138/75[?]) ve taraftarlarından meydana gelen Hattâbiyye yedinci gulât fırkası, Cebrâil'in peygamberliği yanlışlıkla Hz. Muhammed'e getirdiğini iddia eden Gurâbiyye sekizinci fırka, Hz. Muhammed'i zemmeden Zemmiyye ise dokuzuncu fırkadır. Gulât'ın onuncu fırkası ise Allah'ın cisimlere benzediğini, ceset olduğunu, hareket ettiğini iddia eden Hişâmiyye'dir.[67]

Gulât'ın on birinci fırkası sıfatların sonradan yaratıldığını, sıfatların yaratılması öncesi Allah'ın hayat sahibi olmadığını iddia eden Zürâre b. A'yen et-Temîmî'nin (ö. 150/767) taraftarları Zürâriyye; on ikinci fırkası Allah'ın meleklerin taşıdığı arşın üstünde olduğunu iddia eden Yûnusiyye, on üçüncü fırkası Allah'ın cisim değil, insan suretinde bir nur olduğunu iddia eden Şeytâniyye, on dördüncü fırkası Allah'ın hulûlünü iddia eden, haramları helal sayan Rizâmiyye, On beşinci fırkası, dünyayı yaratma sorumluluğunun Hz. Muhammed'e tevdi edildiğini, onun da dünya ve içindekileri yarattığını söyleyen Mufavvıdiyye'dir. On altıncı fırka ise Allah'ın belirli bir şekilde vuku bulacağını haber verdiği bir olayın başka bir şekilde gerçekleşmesi anlamındaki bedâyı caiz kabul eden Bedâiyye; on yedinci fırkası Allah'ın Ali suretinde hulûlünü iddia eden Nusayriyye/İshâkiyye'dir.[68]

Müellif, gulât'ın on sekizinci ve son fırkası olarak İsmâiliyye'den bahseder. İsmâiliyye'nin yedi farklı ismi bulunduğunu belirten Müellif, Kur'ân'ın zahirini değil, bâtınını önemsemelerinden dolayı Bâtıniyye, insanları İsmailî olmaya davet eden kişiden dolayı Karâmita, haramları helal, helalleri haram saymaları sebebiyle Tahrîmiyye, şeriatı tebliğ eden resulün yedi kişi olduğunu söylemeleri dolayısıyla Sebiyye, bir kısım İsmâiliyye mensubunun Bâbek el-Hürremî'ye tabi olmaları sebebiyle Bâbekiyye, kırmızı elbise giymeleri sebebiyle Muhammira-Muhmire (Bu isim muhalifleri tarafından aşağılama amacıyla da kullanılmıştır.), Ca'fer es-Sâdık'ın en büyük oğlu İsmâil'in imametini kabul etmeleri dolayısıyla İsmâiliyye isimleri verildiğini söyler. İsmâilî

[66] en-Netâyic, vr. 103[a]-104[a].
[67] en-Netâyic, vr. 104[a]-104[b].
[68] en-Netâyic, vr. 104[b].

dâvet ve iknâ faaliyetlerin mertebeler halinde gerçekleştiğini ifade eden müellif bu mertebe ve aşamalardan ayrıntılı sayılabilecek şekilde bahseder. Ardından onların ta'til, teşbih ve imamet gibi görüşlerini ele alır.[69]

İsmâiliyye ile Gulât-ı Şiâ bahsini bitiren müellif ikinci ana fırka olarak saydığı Zeydiyye konusuna geçer. Onların Zeyd b. Ali b. Zeyd el-Abidin taraftarları olduğunu ifade ettikten sonra ortak görüşlerinden bahsetmeden doğrudan Zeydiyye'nin üç fırkaya ayrıldığını belirtir ve fırkaları hakkında bilgi vermeye başlar. Buna göre Zeydiyye'nin birinci fırkası Cârûdiyye'dir. Ebü'l-Cârûd taraftarlarının oluşturduğu fırkadır. Onlara göre Hz. Peygamber'den sonra imametin Hz. Ali'ye ait olduğu konusunda isim değil vasıf belirten nas vardır. Sahabe Hz. Ali'nin imametine muhalif olmaları sebebiyle küfre düşmüştür. Hz. Hasan ve Hüseyin sonrası imamet onların çocukları arasındaki şûra iledir. Beklenen imamın kim olduğu konusunda ihtilafa düşmüşlerdir.

Zeydiyye'nin ikinci fırkası ise Süleymâniyye'dir. Süleyman b. Cerîr'e göre imamet halk arasındaki şûra iledir. Aynı anda fâzıl olanla mefdûl olanın bulunması caizdir. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer imamdır. Onların hataları fısk dercesine ulaşmamıştır. Osman, Talha, Zübeyr ve Âişe kâfirdir. Üçüncü Zeydiyye fırkası ise Bütriyye'dir Onlar Süleymâniyye ile aynı görüşleri paylaşırlar, Ancak Hz. Osman konusunda susmuşlar, görüş belirtmemişlerdir.[70]

Müellif, Şîa bahsine başlarken üçüncü Şîa fırkası olarak zikrettiği İmâmiyye'yi, konuyu işlerken yirmi ikinci fırka olarak ele alır. İmâmiyye'ye göre Hz. Ali'nin imametiyle ilgili açık nas vardır ve bu sebeple sahabe tekfir edilmelidir. Diğer taraftan onlar Ca'fer es-Sâdık'tan sonra hakkında nas vârid olan imamlar konusunda ihtilaf etmişlerdir. Mezhebin taraftarları başlangıçta imamlarının yolunu takip etmekle birlikte sonraki dönemde ihtilaf etmiş, bunun neticesinde Mu'tezile, İhbâriyye olmak üzere yeni fırkalara ayrılmıştır. İbâhiyye de Müşebbihe, Selefiyye ve sapık fırkalara dâhil olmak üzere üç fırkaya ayrılmıştır.[71]

Havâric

Büyük İslam fırkalarının üçüncüsünü Havâric başlığıyla ele alan müellif, onların yedi fırkaya ayrıldığını ifade eder. Hâricilik hakkında ayrıntılı bilgi vermeden doğrudan fırkalarına geçer. Buna göre Hâriciliğin ilk fırkası Muhakkimiyye'dir. Bunlar Hz. Ali'nin hakeme rıza göstermesine karşı çıkarak onu tekfir edenlerdir. Muttakî ve zühd sahibi bu fırkaya göre imamet için nas ve Kureyşli olmak şart değildir. Adaletli davranan kişi imam olabilir. Büyük günah işleyeni tekfir ederler.[72]

Hariciliğin ikinci fırkası ise Beyhesiyye olup Ebû Beyhes Heysam b. Câbir'e (ö. 94/713) tabi olanlardır. İman Allah'ı ve Hz. Peygamber'in getirdiğini bilmektir. Helal haram ayrımı yapmadan amel işleyen kâfirdir. Çünkü kişinin bunu araştırması gerekir. İmam kâfirse idare ettiği topluluk da kâfir olur. Çocuklar iman ve küfür açısından babaları gibidir. Müellif bunların içki hakkındaki görüşlerinden bahsederek Hâriciliğin üçüncü fırkası Ezrakiyye'ye geçer. Nâfî b. Ezrak taraftarlarının görüşlerinden bahseden müellif, onların Hz. Ali'yi küfürle itham ettiğini, İbn Mülcem'in onu öldürmekte haklı olduğunu, Sıffin savaşında savaştan uzak duranları tekfir ettiklerini, muhaliflerin evlat ve kadınlarını öldürmenin caiz olduğunu, Kur'an'da olmadığı için recm cezasının uygulanamayacağını, Müşrik çocuklarının babalarıyla birlikte cehennemde

[69] en-Netâyic, vr. 104[b]-106[a].
[70] en-Netâyic, vr. 106[a].
[71] en-Netâyic, vr. 106[a].
[72] en-Netâyic, vr. 106[a].

olduğunu, peygamberlikten bile sonra olsa küfür içerinden bir peygamberin olmasının caiz ve büyük günah işleyenin kâfir olduğunu söylediklerini ifade eder.

Daha sonra dördüncü Haricî fırkası olarak Necde b. Âmir'in taraftarları Necedât'tan bahseder. Onlar dinin temel meseleleri ile fürua ait hükümlerini birbirinden ayırmış, temel meselelerin dışındaki şeyleri bilmemelerinden kaynaklı günahlar dolayısıyla insanların özürlü olduklarını iddia eder. Bu nedenle kendilerine Âzeriyye de denir. Onlara göre insanlar arasında eşitlik önemlidir. Kim insanlar arasında bunu temin edecekse o imam tayin edilebilir. Onlar tekfir görüşünde Ezârika ile aynı fikirde olmasına rağmen diğer konularda onlara muhalefet etmişlerdir.

Hâricîliğin beşinci fırkası Asfariyye'dir. Ziyâd b. Asfar'ın taraftarlarıdır. Din konusunda aynı görüşte olup da savaşa katılmayanları (kaade) tekfir etmezler. Kâfirlerin çocukları da tekfir edilmez. Haddi gerektiren hırsızlık, zina gibi suçlarda kişiye kâfir denilmez. İşlediği fiil ile hırsız, zâni vb. şekilde isimlendirilir. Had cezası dışındaki suçlarda ise tekfir edilebilir. Mümin kadın kâfirlerle evlenemez. Ancak takiyyenin esas olduğu memlekette evlenebilir.[73]

Hâricîliğin altıncı fırkası ise İbâzıyye'dir. Fırka Abdullah b. İbâz etrafında ortaya çıkmıştır. Müellif fırkayı Hafsıyye, Yezîdiyye, Hârisiyye ve Ashâbü't-tâat olmak üzere alt fırkalara ayırır. Alt fırkalar hakkında bilgi vermeden önce İbâzıyye'nin bazı görüşlerinden bahseder. Buna göre Ehl-i kıbleden kendilerine muhalefet edenler müşrik değil, kâfirdir. Harp zamanında onlarla nikâhlanmak, mallarını ganimet olarak almak caizdir. Büyük günah işleyen kâfir değil, muvahhiddir. Kulun fiili Allah'ın mahlûkudur. İstitaat fiilden önce gerçekleşir. Onlar kâfir çocuklarını tekfir etme, nifakın durumu, mûcize gibi konularda sükût etmişlerdir. Müellif daha sonra dört İbâzî fırkası ve görüşleri hakkında kısa bilgiler verir.[74]

Hâriciliğin yedinci ve sonuncu fırkası Acâride'dir. Abdurrahman b. Acred taraftarlarından oluşan fırka Necedât'ın fikirlerini benimser. İlave olarak çocuklarla ilgili beraat yani hüküm vermekten uzak durmanın vacip, müşrik çocuklarının cehennemde olması gibi hükümleri benimsemişlerdir. Müellif Acâride'nin Meymûniyye, Hamziyye, Şuaybiyye, Hâzimiyye, Halefiyye, Etrâfiyye, Ma'lûmiyye, Meçhûliyye, Saltiyye ve Seâlibiyye olmak üzere on fırkaya ayrıldığını belirterek fırkalar hakkında kısa bilgiler verir. Seâlibiyye'nin de Ahseniyye, Ma'bediyye, Şeybâniyye ve Mükremiyye olmak üzere dört fırkaya ayrıldığı ifade ederek fırkaların ana fırkadan ayrıldığı konular üzerinde durur.[75]

Mürcie

Netâyicü'l-İtikâdiyye'de büyük İslam fırkalarının dördüncüsü olarak Mürcie'den bahsedilir. İlk önce Mürcie'ye niçin bu ismin verildiğini açıklayarak konuya başlayan müellif, onlara ameli, imandan sonraya bıraktıkları için bu ismin verildiğini ifade eder. Mürcie'nin Yûnusiyye, Ubeydiyye, Gassâniyye, Sevbâniyye ve Tûmeniyye olmak üzere beş fırkaya ayrıldığını söyler. Yûnusiyye, imanın kalp ile tasdik olduğunu, ameli terk edenin kalp ile tasdiki varsa mümin kabul edileceğini, günahların imana zarar vermeyeceğini iddia eder. Ubeydiyye de iman konusunda Yûnusiyye gibi düşünür ancak Allah'ın insan suretinde olduğunu söylerler. Gassân el-Kûfi'nin ashabı olan Gassâniyye ise icmâli imanın yeterli olduğunu, imanın eksilmeyeceğini söyler ve Ebû Hanife'den delil getirir. Müellife göre onun Ebû Hanife'den delil getirmesi meşhur bir kişinin muvaffakıyetiyle mezhebinin yayılmasını sağlama çabasıdır. Müellif Ebû Hanife'nin makâlât sahipleri tarafından Ehl-i sünnet Mürcie'sinden kabul edildiğini, bunun

[73] en-Netâyic, vr. 106[a]-106[b].

[74] en-Netâyic, vr. 106[b]-107[a].

[75] en-Netâyic, vr. 107[a]-107[b].

sebebinin de Mu‘tezile’nin ilk dönemlerde kader konusunda muhaliflerini Mürcie olarak isimlendirmesi olabileceğini söyler.

Mürcie’nin dördüncü fırkası ise Sevbâniyye’dir. Ebû Sevbân el-Mürciî’nin ashabına denir. İman, Allah’ı, Peygamber’ini, aklen yapmanın caiz olmadığının bilinmesi gerekenleri bilmektir ve ikrar etmektir. Gaylâniyye’nin bazı görüşlerine katılırlar.

Beşinci Mürcie fırkası ise Tûmeniyye’dir. Ebû Muâz et-Tûmenî’nin ashabıdır. Onlara göre iman Peygamber’in getirdiklerini bilmek, tasdik etmek ve ikrar etmektir. Bunların tamamına iman gereklidir. Bazısını veya tamamını terk küfürdür. Hakkında icmâ bulunmayan bir günahı işleyene “fâsık” denmez, “fısk işledi, isyan etti” denir. Helal görerek namazı terk eden Hz. Peygamberi yalanlaması dolayısıyla kâfir olur. Kaza niyetiyle terk eden kâfir olmaz. Bir peygamberi öldüren veya ona tokat atan onu yalanlaması sebebiyle kâfir olur.[76]

Diğer Ana Fırkalar

Müellif, Mürcie bahsinden sonra büyük İslam fırkalarının beşincisi olarak Neccâriyye’yi ele alır. Onların fiillerin yaratılması, istitâat-fiil beraberliği, kulun fiilini kesb etmesi konusunda Ehl-i sünnet ile, vücûdî sıfatların nefyi, kelamın mahluk olması, Allah’ın gözlerle görülemeyeceği konusunda Mu‘tezile ile aynı fikirde olduğunu söyler. Daha sonra onların, Allah’ın kelamını okunduğunda araz, yazıldığında cisim olarak kabul eden Burgûsiyye, Allah’ın kendisinin dışındaki her şeyi mahlûk olarak kabul eden ve bunun neticesinde Allah’ın kelamını da mahlûk olarak kabul eden Za‘ferâniyye, Za‘ferâniyye’nin görüşlerini kabul etmekle birlikte muhaliflerin “Lâ ilâhe illallah” sözleri dâhil tüm sözlerinin yalan olduğunu iddia eden Müstedrike olmak üzere üç fırkaya ayrıldığını belirtir.[77]

Büyük İslam fırkalarının altıncısı ise Cebriyye’dir. Cebriyye, Cebriye-i mutavassıta ve Cebriye-i hâlisa olmak üzere iki gruba ayrılır. Mutavassıt Cebriye, cebir ile tefviz arasında orta yol tutarak kulun fiillerinde kesbinin olduğunu ancak bu kesbin fiilin meydana gelişinde etkisiz olduğunu iddia eder. Müellife göre bu gruba Eş’ariyye, Neccâriyye ve Dırariyye girer. Cebriye-i hâlisa ise kulun kesbini hiç bir şekilde kabul etmez. Allah bir fiil meydana gelmeden önce bilmez. O’nun ilmi hâdistir. Cebriyye ru’yetullah, halku’l-kelam, akılla ma‘rifetin vacip olması konusunda Mu‘tezile’ye uyar.[78]

Müellif Cebriyye’den sonra büyük İslam fırkalarının yedincisi olarak Müşebbihe’yi sayar. Müşebbihe teşbihte bulunup Allah’ı yaratılmış varlıklara benzetir. Gulât-ı Şîa, Sebeiyye, Benâniyye ve Mu‘tezile bu fırkalardandır. Ancak teşbihin metodunda ihtilaf etmişlerdir. Yine Mudar, Kehmes, Hüceymî gibi Haşviyye mücessimesi ise Allah hakkında tecsim, hareket, intikal ve hulûlü caiz görürüler. Kerrâmiyye müşebbihesi de Allah’ın arştaki konumu, boyutu, sonsuzluğu konusunda ihtilaf etmiştir. Hulûl konusunda da hadis varlıkların Allah’ın zatına hulûl edebileceğini iddia ederler. Aynı anda birden fazla resulün olması caizdir. Bunun gibi aynı anda Hz. Ali ve Muâviye gibi birden fazla imam olabilir. Ancak sünnete uygun olan Hz. Ali’nin imametidir. İman ezelde Allah’ın “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” sorusuna verilmiş olan nesepteki ikrar ve müzakeredir. Şehadet küfür sonrası iman ifadesidir.[79]

Müellif Müşebbihe’yi açıkladıktan sonra bu fırkaların Hz. Peygamber’in hadisinde “hepsi cehennemdedir.” şeklinde ifade edilen sapık yetmiş iki fırka olduğunu ifade eder ve sayısını

[76] en-Netâyic, vr. 107[b]-108[a].

[77] en-Netâyic, vr. 108[a].

[78] en-Netâyic, vr. 108[a].

[79] en-Netâyic, vr. 108[a]-108b.

ayrıntılı olarak verir. Müstensihin ismi, risalenin yazım tarihini içeren ferağ kaydı ve dua ile eser son bulur.[80]

6. Sonuç

Kütahya Vahid Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan Netâyicü'l-İ'tikâdiyye fî Usûli'l-Fıraki'l-İslâmiyye isimli risale üzerine yapılan bu çalışmada ilgili risâle farklı noktalardan değerlendirmeye tabi tutulmuştur Netâyicü'l-İ'tikâdiyye her ne kadar müstakil bir risâle olsa da bir mecmua içerisinde bulunmaktadır. Mecmuanın yedinci eseri olan risalenin müellifi dibace, ferağ kaydı veya eserin herhangi bir yerinde belirtilmemiştir. Ancak ferağ kaydında müstensihinin Hacı Süleyman Günyüzü olduğu belirtilmektedir. Aynı şekilde istinsah tarihi bilinse de eserin yazım tarihi de bilinmeyen konulardandır.

Sunkûrî'nin Zübdetü'l-Akâid isimli eserinde kendisine Gümüşhânevi tarafından tercüme edilmesi için "Netâyicü İ'tikâdiyye isimli bir eser verildiği rivayet edilmektedir. Ancak bu risâleye günümüzde ulaşılamamaktadır. Gerek çalışmamızdaki risâlenin müellifinin bilinmemesi gerek Sunkûrî'nin bahsettiği risaleye ulaşılamaması elimizdeki Netâyicü'l-İ'tikâdiyye'nin Gümüşhânevi'ye ait olabileceği iddiasını gündeme getirmektedir. Bu sebeple Netâyicü'l-İ'tikâdiyye, Gümüşhanevî'nin hem Sunkûriye verdiği hem de Câmiu'l-Mütûn isimli eserleri ile karşılaştırılmıştır. Diğer taraftan Gümüşhânevî tarafından Sunkûrî'ye verilen Netâyicü İ'tikâdiyye isimli eserin tercümesi olarak sunulan Zübdetü'l-Akâid ile de karşılaştırma yapılmıştır. Biçim, içerik ve üslup karşılaştırması sonucu Risâle'nin Gümüşhânevî tarafından Sunkûrî'ye verilen eser, dolayısıyla müellifinin Gümüşhânevî olması kuvvetle muhtemeldir.

Çalışmada Netâyic'in İslam Mezhepleri Tarihi'ndeki fırak geleneklerinden hangisine ait olduğu ile ilgili sonuçlara da ulaşılmıştır. Netâyic'in başında Müellif, onu Mevâkıf ve onun şerhi Şerhu'l-Mevâkıf'tan derlediğini ifa etmiştir. Diğer taraftan metin içerisinde Âmidî'ye de atıflar yapıldığı görülmektedir. Risâle kaynakları bakımından değerlendirildiğinde fırka geleneği bakımından Âmidî, Îcî, Cürcâni geleneğinin devamı olarak görülmektedir. Ayrıca gerek fırka sıralaması gerek içerik bakımından Şerhu'l-Mevâkıf'ın benzeri olarak görülen bu eser de küçük bazı farklılıklar olsa da Eş'arî fırak geleneğinin bir eseridir. Bu yönüyle orijinal bir eser olarak kabul edilemez.

Risâlede Hz. Peygamber'in hadisinde ifade edilen mucizenin gerçekleşmesinin bir sonucu yöntem olarak 73 şubeli tasnif sistemi kullanılmıştır. Sapık fırkalar yetmiş iki, kurtuluşa eren fırka ise bir şubeye ayrılmıştır. İlk önce fırka-i nâciyeden bahsedilmiş, daha sonra sapık addedilen fırkalar hakkında bilgiler verilmiştir. Ancak fırkaların sayısı Müellif tarafından yetmiş üç olarak telaffuz edilse de risâle içerisinde daha fazla fırkadan bahsedilmiştir. Bu ise fırkaları yetmiş üç sayısıyla sınırlandırma çabasından kaynaklı bir sorundur.

Diğer taraftan fırka tasnifinde 73 şubeli anlayışa bağlı olarak fırkalar sıralamaya tabi tutulmuştur. Bununla beraber çok fazla değerlendirmelere girilmemiş, genel olarak betimleyici bir yöntem kullanılmıştır. Diğer taraftan sadece fırkaların ismi, lideri ve görüşlerinden bahsedilmiş, ortaya çıkış sebepleri, sosyo-kültürel ve ekonomik etkenlere değinilmemiştir. Dolayısıyla klasik dönem mezhepler tarihi eserlerinin karakteristik özelliğini taşımaktadır.

---

[80] en-Netâyic, vr. 108[b].

Kaynakça

Aydınlı, Osman, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslam Mezhepleri Tarihi Yazıcılığı*, Ankara 2008.

Bulut, Halil İbrahim, *Dünden Bugüne Siyasi-İtikâdi İslam Mezhepleri Tarihi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013.

Büyükkara, Mehmet Ali, "Bir Bilim Dalı Olarak İslam Mezhepleri Tarihi İle İlgili Metodolojik Problemler, *İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl) Meselesi*, I, İstanbul 2005, s. 441-491.

Cürcânî, Seyyid Şerif, *Şerhu'l-Mevâkıf*, thk. Mahmut Ömer ed-Dimyâtî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-VIII, Beyrut 1998.

el-Âmidî, Seyfüddin, *Ebkâru'l-Efkâr fî Usûli'd-Dîn*, thk. Ahmed Muhammed el-Mehdî, I-V, Matbaatü Dâri'l-Kütüb ve'l Vesâiki'l-Kavmiyye, Kahire 1424/2004.

el-Bağdâdî, Abdulkâhir, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. E. Ruhi Fığlalı, Ankara 2014.

el-Îcî, Adudüddîn, *el-Mevâkıf fî İlmi'l-Kelâm*, Alemü'l-Kütüb, Beyrut ts.

en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye fî Usûli'l-Fırakı'l-İslâmiyye, Kütahya Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, no: 3121, vr. 108b.

es-Sunkûrî, el-Hâc Hasan b. Ömer, *Zübdetül-Akâid Nuhbetü'l-Fevâid*, İbrahim Hakkı Litoğrafya Destgâhı, İstanbul 1281 (1864).

Fığlalı, E. Ruhi, "Çevirenin Önsözü", *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. E. Ruhi Fığlalı, Ankara 2014.

Gömbeyaz, Kadir, "Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'nin Kayıp Fırak Risalesi: en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye fî usûli'l-fırakı'l-İslâmiyye, I. *Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhânevî Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* (ed. İhsan Günaydın, Ali Kuzudişli, Adem Çatak), Ankara 2014, s. 741-755.

Gömbeyaz, Kadir, *İslam Literatüründe İtikâdî Fırka Tasnifleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2015.

Gümüşhanevî, Ahmed Ziyâüddin b. Mustafa, *Câmiu'l-mütûn fî hakkı envâi's-sıfâti'l-ilâhiyye ve'l akâidi'l-Mâtürîdiyye ve elfâzi'l-küfr ve tashîhi'l- a'mâli'l-acîbiyye*, Dâru't-Tıbâati'l-Âmire, İstanbul 1273 h. s. 1, 2.

Koçoğlu, Kıyasettin, "Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevî'nin İslam Mezheplerine Bakışı", *Milel ve Nihal*, İstanbul 2010, c. 7, sy. 3, s. 109-144.

Kutlu, Sönmez, "İslam Mezhepleri tarihinde Usûl Sorunu", *İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl) Meselesi*, I, İstanbul 2005, s. 391-440.

Kütükoğlu, Mübahat S., *Tarih Araştırmalarında Usul*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1991.

Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, çev. Mustafa Öz, Litera Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 145.

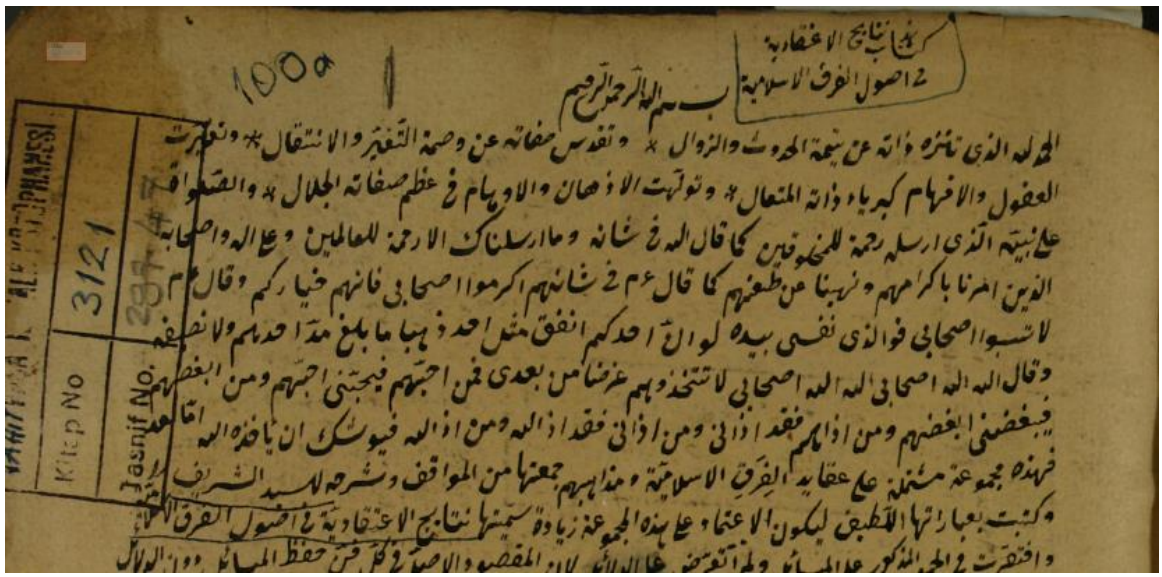
Watt, W. Montgomery, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. Ethem Rûhi Fığlalı, İstanbul 1998.

Ek 1:

NETÂYİCÜ'L-İ'TİKÂDİYYE'DE FIRKA TASNİFİ

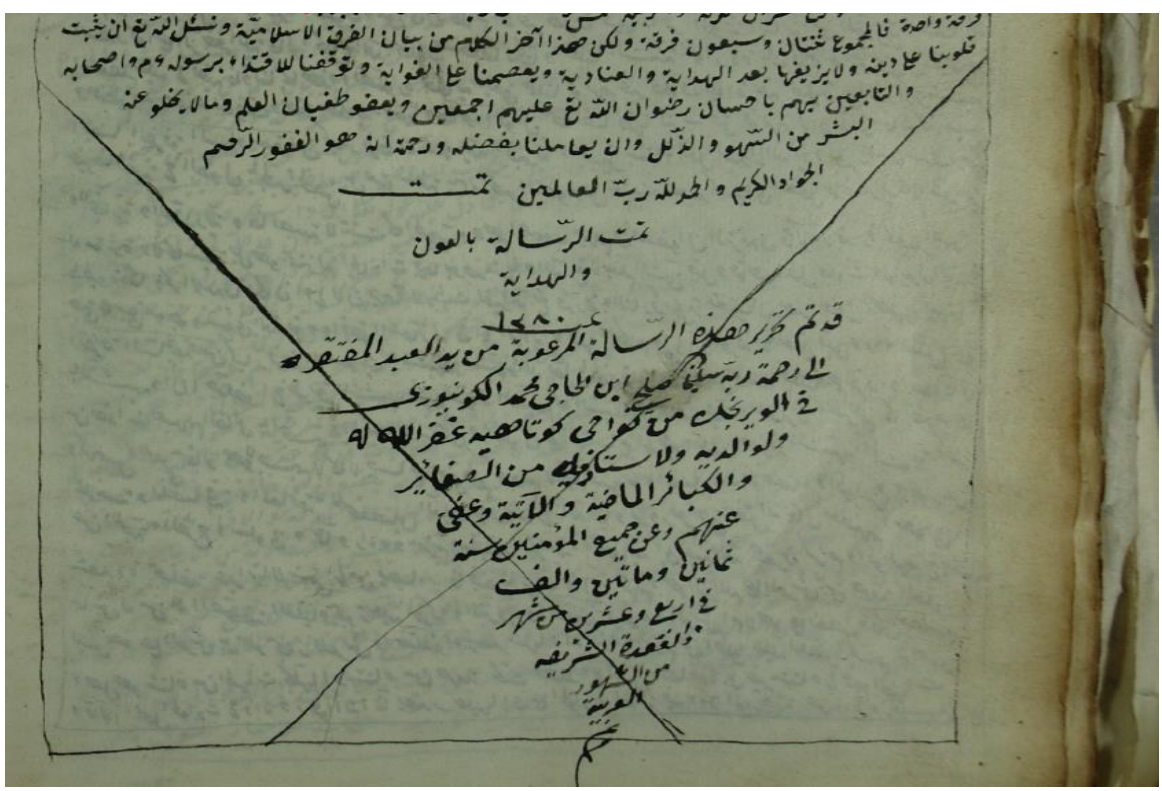
Fırka-i Nâciye	Mu'tezile	Şîa			Havâric	Mürcie	Neccâriyye	Cebriyye	Müşebbihe
1. Eş'ariler	1. Vâsıliyye	Gulât	Zeydiyye	İmâmiyye	1. Muhakkimiyye	1. Yûnusiyye	1. Burgûsiyye		
2. Muhaddis Selefiler	2. Amriyye	1. Sebeiyye	1. Cârûdiyye	1. İmâmiyye	2. Beyhesiyye	2. Ubeydiyye	2. Za'ferâniyye		
3. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat	3. Hüzeyliyye	2. Kâmiliyye	2. Süleymâniyye		3. Ezrakiyye	3. Gassâniyye	3. Müstedrike		
	4. Nazzâmiyye	3. Benâniyye	3. Bütriyye		4. Necedât (Âzeriyye)	4. Sevbâniyye			
	5. Esvâriyye	4. Muğîriyye			5. Asfariyye	5. Tûmeniyye			
	6. İskâfiyye	5. Cenâhiyye			6. İbâzıyye				
	7. Ca'feriyye	6. Mansûriyye			6.1. Hafsıyye				
	8. Bişriyye	7. Hattâbiyye			6.2. Yezîdiyye				
	9. Murdâriyye	8. Gurâbiyye			6.3. Hârisiyye				
	10. Hişâmiyye	9. Zemmiyye			6.4. Ashâbü't-tâat				
	11. Sâlihiyye	10. Hişâmiyye			7. Acâride				
	12. Hâbıtiyye	11. Zürâriyye			7.1. Meymûniyye				
	13. Hadebiyye	12. Yûnusiyye			7.2. Hamziyye				
	14. Muammeriyye	13. Şeytâniyye			7.3. Şuaybiyye				
	15. Sümâmiyye	14. Rizâmiyye			7.4. Hâzimiyye				
	16. Hayyâtıyye	15. Mufavvıdiyye			7.5. Halefiyye				
	17. Câhiziyye	16. Bedâiyye			7.6. Etrâfiyye				
	18. Kâ'biyye	17. Nusayriyye/ İshâkiyye			7.7. Ma'lûmiyye				
	19. Cübbâiyye	18. İsmâiliyye			7.8. Meçhûliyye				
	20. Behşemiyye				7.9. Saltiyye				
					7.10. Seâlibiyye				
					7.10.1.Ahseniyye				
					7.10.2.Ma'bediye				
					7.10.3.Şeybâniye				
					7.10.4.Mükremiyye				

Ek 2:

Risâle'nin Dibâce kısmı

Ek 3:

Risâle'nin sonu- Ferağ Kaydı

DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ YAYIN KOŞULLARI

1. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, hakemli bir dergi olup 3 ayda bir olmak üzere yılda 4 defa (Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında) yayınlanmaktadır. Makaleler Türkçe veya İngilizce dillerinde gönderilebilir.

2. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen makaleler, daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ve yayınlanmak üzere başka bir basılı/elektronik mecraya sunulmamış olmalıdır. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne sunulan ve/veya hakemlik sürecine alınan makalelerin, başka bir mecraya yollanmış olması ve daha önce tıpkı veya benzerinin yayınlanmış olmasının tespiti halinde süreç iptal edilir.

3. Makaleler "Elektronik Posta Makale Başvuru Sistemi" üzerinden değerlendirilmektedir. Detaylı bilgi http://sbe.dpu.edu.tr/index/sayfa/1528/sosyal-bilimler-dergisi adresli web sitemizde bulunmaktadır.

4. Dergi yayın koşulları gereği yayımlanmış her sayının 1. ve 3. makalelerinin ve eğer varsa ret olunan makalenin tüm süreci (yazardan gelen ilk hali, üç hakemden raporları ve yayınlanacak makaleler için makalenin düzeltilmiş, baskıya verilen son hali) sisteme yüklenecektir.

5. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne sunulan makaleler öncelikle şekil ve içerik yönünden ön incelemeye tabi tutulmaktadır. Şekil ve içerik olarak uygun bulunan makaleler hakem tayin edilmek üzere yayın kuruluna sunulmaktadır. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen makalelerin hakemlik sürecine girip girmeyeceği 4 hafta içinde sonuçlandırılır.

6. Yayın Kurulu tarafından anonim olarak incelenen makalelere uygun bulunduğu takdirde hakem/ler tayin edilir. Her makale anonim bir metin olarak toplam üç hakeme gönderilir.

7. Hakem/ler'den gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayınlanmasına, rapor çerçevesinde yazar/lar'dan düzeltme, ek bilgi ve kısaltma istenmesine veya yayınlanmamasına karar verilmekte ve bu karar yazar/lar'a bildirilmektedir. İki hakem raporu olumsuz gelmesi durumunda üçüncü hakemin raporunu beklemeksizin makale reddedilir

8. Dergide sosyal bilimler (ekonomi, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler, kamu yönetimi, işletme, iktisat, maliye, edebiyat, sosyoloji, tarih, güzel sanatlar vb.) ve eğitim bilimleri alanlarında orijinal araştırmalar yayınlanır.

9. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç 15 gün içerisinde yapılarak yayın kuruluna ulaştırılması gerekmektedir. Aksi takdirde çalışma editörlük olarak süreçten çıkarılacaktır.

10. Gönderilen bütün makalelerin başında, Türkçe başlık, Türkçe öz, İngilizce başlık, İn-

gilizce abstract yer almalıdır. Öz kısımları 200 kelimeyi aşmamalıdır. Özlerde; amaç, yöntem, bulgular ve sonuç bilgilerinin yer almasına özen gösterilmelidir. Öz kısımlarının altında anahtar kelimeler (keywords) İngilizce ve Türkçe olarak yazılmalıdır. Özlerde kısaltma kullanılmamalıdır. Anahtar kelimeler/keywords tercihen alana ait dizinlerden seçilerek verilmelidir. Öz ve Abstract 10 punto olarak yazılmalı ve tek sayfaya sığdırılmalıdır. Giriş diğer sayfadan başlamalıdır.

11. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin iletişim formunda makalenin türü (Araştırma, olgu sunumu, Derleme vb.) belirtilmelidir.

12. Makaleye ait başlık (title) önce makale orjinal dilinde sonra diğer dilde, 12 punto, büyük harfli, bold ve sayfaya ortalı olarak yazılmalıdır. Öz/abstract başlıkları, 10 punto, ilk harfleri büyük, diğer harfleri küçük, bold ve sola

dayalı olarak yazılmalıdır. Çalışma daha önce sunulmuşsa, bir projeden veya tezden üretilmişse vs. makalenin başlığının sonuna ([1]) dipnotu konularak gerekli açıklama yapılmalıdır.

13. Dergide yayınlanan eserin yazarına ve hakemlerine birer adet dergi gönderilir.

14. JEL alanına giren makalelerde mutlaka en az bir, en fazla üç adet jel (Journal of Economic Literature) sınıflaması yapılmalıdır. Makalenin konu başlığına göre seçilmesi gereken jel sınıflamaları için http://www.aeaweb.org/econlit/jelCodes.php adresinden yararlanılabilir. JEL sınıflandırması İngilizce özet kısmının altında yer alır.

15. "Elektronik Posta Makale Başvuru Sistemine" başvuru yapılırken iletişim formu ve makale başvuru formu doldurulur. Bu formlar dergimizin web sayfasında bulunmaktadır.

16. "Elektronik Posta Makale Başvuru Sistemine" iletişimden sorumlu yazar, iletişim formunu, makale başvuru formunu ve yazar/ların isimlerinin yer aldığı makale (Microsoft Word 2007 ve üstü (docx)) dosyalarını ekli olarak sbe@dpu.edu.tr adresine e-mail göndererek başvuru yapabilir. Makale başlığının altına, sağa dayalı olarak, Yazar/ların ilk harfler büyük diğer harfler küçük olacak şekilde tam adları yazılmalı ve ada dipnot ekleyerek unvan, kurum ve iletişim bilgisine dipnotta yer verilmelidir. E-mail gönderiminin konusu "makale başvurusu" olarak belirtilmelidir.

17. Tüm makaleler; Amerikan Psikologlar Birliği (American Psychological Association, APA) tarafından yayınlanan "The Publication Manual of the American Psychological Association (5th edition), 2001" isimli kaynakta belirtilen yazım ilkelerine uygun olarak yazılmalıdır. Bu kaynak Dergimizin web sayfasında bulunmaktadır. http://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/FORMLAR/dergi_yaz_m/apa-guide5th.pdf Ayrıca Word 2007 ve üstü versiyonlarda APA Beşinci Nesil otomatik olarak oluşturula-

1 Bu çalışma 2013 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde kabul edilen ***"Yeni Türk Sineması: 2000 Sonrası Türk Sinemasına Sosyolojik Bir Bakış"*** başlıklı Yüksek Lisans tezinden oluşturulmuştur.

bilmektedir.(Word 2007 ve üstü versiyonlarında otomatik atıf sistemi ve kaynakça oluşturmada yardım almak için http://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/FORMLAR/dergi_yaz_m/otomatikatif_(1).pdf linkinden bilgi alabilirsiniz.

18. Gönderilen makaleler önce ve sonra 6nk ve tek satır aralıklı yazılmalıdır. Tablo ve şekillerle birlikte en çok 20 sayfa ve A4 sayfası boyutunda olmalıdır. Yazı 12 puntoda Times New Roman ve Türkçe font kullanılarak hazırlanmalıdır. Sayfa yapısı alt, üst, sağ ve soldan 2 cm, cilt payı soldan 0,5 cm bırakılarak ve iki yana dayalı olarak yazılmalıdır. Tek ve çift sayfalarda farklı, üst ve alt bilgi 1,25 cm olarak uygulanmalıdır.

19. Metinde başlık sınıflandırması rakamlarla yapılır. 1, 1.1., 1.1.1.; 2., 2.1., 2.1.1., 3., 3.1., 3.1.1. gibi. 'Giriş' başlığına numara verilmeyecektir. Makalenin Türkçe ve İngilizce ana başlıkları (Times New Roman, 12 punto, bold ve ortalı) hariç diğer tüm başlıkların ilk harfleri büyük diğer harfleri küçük olacak şekilde, bold ve sola daya olarak yazılmalıdır. Sonuç kısmı da başlık sınıflandırmasına dâhil edilir.

20. Makalede alt orta kısımda olmak üzere sayfa numarası belirtilmelidir.

21. Yayınlanmak üzere gönderilen makalelerde metnin içinde ve başlıklarda paragraf girintisi olmamalıdır.

22. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen makalelerin şekil, grafik ve tabloların derginin belirttiği formata uygun olması gereklidir. Dipnotlar, grafikler ve tablolar olabildiğince atıf yapılan sayfada veya hemen devamında yer almalıdır. Grafik ve tabloların altındaki notlar bu materyalleri ana metne bakmaksızın anlaşılabilir hale getirme amacını taşımalıdır. Tablo ve şekil başlığı, sola dayalı, bold ve rakam ile sıralanarak yazılmalıdır ("Tablo 1:" veya "Şekil 5:" gibi…). Tablo ve şekil başlıkları italik yazılmalıdır (Örnek: Tablo 1: 1989–1996 Yılları Arasında Çekilen Ve Gösterime Giren Film Sayıları). Tablo ve şekiller sola dayalı ve metin kaydırma özelliği kapalı olmalıdır. Tablonun altına düşülen "Not" lar italik yazılmalıdır.

23. Makalede yer verilen her bir ek ayrı sayfalarda, kaynakçadan sonra verilmelidir. Başlıkları bold, büyük harf ve sola dayalı yazılmalıdır ("EK 1:" gibi.).

24. Metinde kaynaklara atıfta bulunurken yazarların soyadı ve yayın tarihi (ve gerekliyse sayfa bilgisi) kullanılmalıdır. Örneğin: Seyidoğlu (2002)...; Seyidoğlu (2002, s. 182)...; Seyidoğlu (2001, ss. 182-186)...; Yıldırım ve Yılmazlar'a (2000) göre...; Yıldırım'a (2007) göre...; Yıldırım ve Yılmazlar (2004)...; Yıldırım, Yılmazlar ve Çevik (2004)...gibi. APA atıf formatına uygun olarak, atıfta bulunulan kaynağın yazar sayısı 3 ile 5 arasında ise, kaynağa metin içinde ilk geçtiği yerde yukarıdaki gibi atıfta bulunulur. Aynı kaynağa daha sonra yapılan atıflarda ilk yazarın ismi ile birlikte "vd." ifadesi kullanılır: Yıldırım vd. (2004). Yazar sayısı 6 veya daha fazla ise; atıf, metin içinde ilk geçtiği yerde ve sonrasında Yıldırım vd. (2004) olarak verilmelidir. Cümle sonunda birden fazla esere atıfta bulunuluyorsa bu kaynaklar parantez içinde alfabetik sıra ile verilmelidir. Örneğin: ...(Birgül, 2000; Malkoç,

2004; Tuncer vd., 1996; Vezirhan, Güleç ve Özdemir, 2007). Diğer atıf işlemleri için web sayfamızda bulunan "The Publication Manual of the American Psychological Association (5th edition), 2001" isimli kaynaktan yararlanılabilir. http://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/FORMLAR/dergi_yaz_m/apaguide5th.pdf

25. Kaynaktan aynen alıntı yapıldıysa, kaynağa atıfta bulunurken sayfa numarası mutlaka verilmelidir. Türkçe metinde kaynaklara atıfta bulunurken sayfa bilgisi için "s." veya "ss." Kullanılmalıdır (yazar tarafından hangi gösterim şekli seçiliyorsa tüm makalede aynı olmalıdır.). Örneğin: Çamkıran (2002, s. 182)...; Çamkıran (2002, ss. 182-183). İngilizce metinlerde ise "p." veya "pp." şeklinde kullanılmalıdır. Word'de yer alan otomatik atıf sisteminde p veya pp oluşturmaktadır. Otomatik atıf sistemi kullanıldığı takdirde bu şekilde kullanım da kabul edilmektedir.

26. Makalede sayfa altı dipnotu olarak açıklama varsa ve dipnotta herhangi bir kaynağa atıf yapılmışsa, bu kaynak, kaynakçada da belirtilmelidir.

27. Makalelerde Türk Dil Kurumu'nun yazım kılavuzu ve yazım kuralları örnek alınmalıdır. Detaylı bilgi için Türk Dil Kurumu'nun web sayfasına bakınız: www.tdk.gov.tr . Yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözlükler kullanılmalıdır. Türkçe alışılmamış sözcükler kullanılırken ilk geçtiği yerde yabancı dildeki karşılığı parantez içinde verilebilir. Metinde geçen yabancı kelimeler italik olmalıdır.

28. İngilizce dilinde gönderilen makalelerin ve Türkçe gönderilen makalelerin İngilizce yazılmış bölümlerinin, gönderim öncesinde yetkin bir dil kontrolünden geçirilmiş olması gerekmektedir. İçerikten bağımsız olarak, dil yönüyle yetersiz olan makaleler iade/ret edilmektedir. Yazarların bu husussa azami dikkat göstermeleri önemlidir.

29. Makalelerde dile getirilen düşüncelerden yazar/ları sorumludur.

30. Dergide yayınlanması kabul edilen ve yayınlanan yazıların (yazılı ve elektronik ortam) yazarı/ları telif haklarını Dumlupınar Üniversitesi'ne devretmiş sayılır.

31. Makale sunum ve değerlendirme süreçlerine ilişkin tüm iletişim e-mail sistemi ile gerçekleştirilir. Telefonla bilgi verilmez. 32. Gönderilen makaleler yukarıda belirtilen şartlara uygun olmadığı takdirde sürece sokulmadan editöryal ret verilecektir.